Jurisprud.

Theophili Pauli Christii Coburgensis.
Onoldibaci M. Sept. a C.N. CIↃIↃCCLXI

Editio elegans et rara.

R. M. b. 38. fol.

5 / 30
R
2734

240

Woldemar von Ditmar
Heidelberg im Januar
1817.

gekauft sich

A. Belmann 1847.

C

D. ANDREAE ALCIATI IVRECONS. CLARISS. AD RESCRIPTA PRINCIPVM COMMENTARII.

DE SVMMA TRINITATE.
DE SACROSANCT. ECCLE.
DE AEDENDO.
DE IN IVS VOCANDO.
DE PACTIS.
DE TRANSACTIONIB.

VIRTVTE DVCE COMITE FORTVNA.



SEBASTIANVS GRYPHIVS
GERMANVS EXCVDE
BAT LVGDVNI,
ANNO
M. D. XXX.

Cum Gratia, & Priuilegio Regio, quemadmodum & alia.

BIBLIOTH. ACADEM. DORPAT.
Acc. 19716.
56

AMPLISS. REVER. Q. PATRI. P. A' CAESIS, SS. RO. ECCL. CARDIN. DIGNISS. ANDR. ALCIATVS IVRECONS. S. D. P.

QVVM HOC anno, ampliss. pater, ordinario profitendi munere Iustiniani Codicis primam partem assumpsissem, continuoq; ductu quatuor integros secundi libri tractatus absoluissem, & quibusdam ex causis maturare æditionem compellerer, tu potissimum occurristi, cui nostras hasce lucubrationes dedicarem. Inscribunt alij commentarios suos summis uiris, solum ut eorum gratiam fauoremq; sibi comparent: Ego uerò id, ex ueterum Iurisconsultorũ more, potius consilij accipiendi, iudicijq; subeundi causa faciundum duxi. Sic enim ex nostris Sex. Pomponius ad Q. Mutium, itemq; ad Sabinum scripsit: Sic ad Neratium Iulius Paulus, ad Ferocem Iulianus. Quod si qua unq; in iure ædita sunt, quibus cõsilio, patrocinio, iudicio opus esset, hæc nostra præsertim eiusmodi uidẽtur: recedunt enim non modicum à communi nostratium orbita, ueteremq; methodum recentiorum incuria amissam, perditam, cõquinatã, aliqua ex parte renouant, & in usum reducunt: unde meritò suspicari potui, plerosq; fore accusatores, & eos quidem non uulgares uiros, à quibus me tueri absq; præstantissimi alicuius uiri ope non possem: quam personam ut tu sustineas, etiam atq; etiam rogo: poteris enim, qua doctrina, eloquentia, prudentiaq; polles, id facillime, ut qui legalem hanc scientiã domus tuæ alumnam habeas: quam tanta gloria præstantissimus ille pater tuus Angelus olim pertractarit, ut sui seculi eloquentia nõ contentus, ueteres illos fori togatos uel æquaret, uel uinceret: cuius uestigijs te insistentem, eademq; uadentẽ uia, ad Cardinalis dignitatis culmẽ euexit uirtus. Nam de fratre tuo Federico, Tudertium Antistite, quantum sperandum sit, qua pietate Deum colat, qua humunitate doctissimos quosq; excipiat, quo iudicio utriusque iuris studia pertractet, non semel prædicaui. Ego certè ex tot auditoribus neminem hactenus habui, quo de magis gloriarer. Sed de his aliàs. Excipias igitur serena fronte, qualecunq; id opus, & nominis tui autoritate defendas, tandemq; in bybliotheca tua reponas: qua cultior, copiosior, bonisq; autoribus instructior nulla alia est. Mittimus tenues operarij huius anni hoc ad te pensum, modica certe, id est pro opibus nostris, munera: addidimus paucula, uelut auctarij uice, à nobis de summa Trinitate & sacrosanctis ecclesijs priuatim composita, quo tempore in uniuersum iuris corpus similia glossemata meditabamur: à qua spe quũ propter publicas temporum nostrorum, tum propter proprias calamitates iam diu excidimus: ea, uel religionis nomine, gratissima amplitudini tuæ arbitror futura. Vale. Ex celeberrima Biturigum Gallorum Academia. Cal. Septembrib. M.D.XXX.

AD LECTOREM.

VIDEO Lector optime, aduersus M. Catonis præceptum in præsentia mihi agendum, & culpæ excusationem præpostere adducendam, quum si hasce lucubrationes suppreßissem, omni eius suspicione uacare potuerim. Nec enim me latet, eum qui aduersus receptam aliorum consuetudinem innouare aliquid uelit, ambitionis, aut temeritatis nota non carere: ut qui à maiorum institutis se subducere, & longo usu iam explorata, pro incertis damnare ausit: soletq; plerunq; id genus hominibus hoc contingere, quod coruo albo accidisse in fabula traditũ est, ut à congeneribus auibus, tanquàm dißimilis, uellicaretur: alijs autem nihil ideo minus suspectus esset. Sic enim & mihi metuendũ uideo, ne latine, breuiterq; de iure disserendo, aliquorũ nostri ordinis professorum offensionem incurram: nec idcirco tamen elegantiorum literarum studiosis satisfaciam, qui sermonis puritatem alio in amœniore argumento percipere, quàm in tetrica hac, horrentiq; legũ sylua conuersari malint. Sed certe non adeo mihi curæ est, quid hi de nostris studijs sentiant, qui à iuris disciplina abhorrent: abundeq; mihi satisfecero, si cõsilij mei rationem nostræ claßis hominibus probare poßim. Quum superiore anno accersitus in Butirigum academiã uenissem, tumq; tertius Pandectarum tomus pro lege gymnasij explicaretur, ego de uerborũ obligationibus ea responsa interpretanda suscepi, quæ à Bartolo & recentioribus copiosius acutiusq;, ob materiæ subtilitatem, explanata fuerant: qualia sunt, quæ ad purgationem moræ, quæ ad pœnalis stipulationis commißionem, quæ ad fideicommißorum renuntiationem attinent. Eò, ut fit, siue ob qualemcunq; nominis nostri celebritatem, siue ob rei nouitatẽ, quæ curiosos omnes solet allicere, undiq; ex Gallia & Germania, nobilißimi, itemq; doctißimi auditores conuenerant: qui quum paucos menses docenti mihi semper præsto fuissent, tritaq; nostratibus docto-

4-IV B
3018
118309525

ribus orbita incedentem, sectari utcunq; uiderent, his ducibus, qui inter eos erant maioris autoritatis, ferè seceßionem facere cœperunt, expostulãtiq; causam, huiusmodi reddiderunt: Nos ad nominis tui famam huc ALCIATE conuolauimus, quòd non uulgaris te doctrinæ specimen dedisse, iam diu ex æditis à te operibus perspexeramus: nec enim nobis persuaderi poterat, te qui duodecimo ab hinc anno ius nostrum eleganter latineq; tradere institueras, huiusq; argumẽti Paradoxa ædideras, non lõge meliora, cultioraq;, iam maturiore cõsilio, noua quaq; fœtura pariturum: ita enim iudicamus, ea quæ tunc ædidisti, si ad præsentem tum iudicaturam æstimentur, non sanè plurimi facienda fuisse: si uero ex indole & futuri prouentus spe censeantur, utiq; esse pretiosißima. Hosce nos uberes fructus in præsentia à te expectabamus, hacq; fiducia ducti, tantum iter summis difficultatibus, maxima rei nostræ iactura emensi fueramus, quæ tamẽ spes nos hactenus (ut dicitur) decollauit: quod eò nobis iniquius ferẽdũ est, quò id te spõte & dedita opera peccare omnes scimus, qui quos in pectoris tui penu thesauros habes, ceu Plautinus ille Euclio supprimas, nec in apertũ referre, exproméreq; nobis uelis. Legimus apud Platonem, eos qui poëtas interpretantur, proximos calori poëtarum accedere: Cur tu, qui ueteres Iuriscõsultos nobis exponis, quàm simillimus illis esse non affectas? Quid absurdius, quàm eum, qui optima quæq; in manibus habeat, non ea ad imitandum proponere? Non est igitur quod seceßionẽ hanc nostrã accuses, sed teipsum potius, qui Chium illum negotiatorem imitaris, qui quum optima, primæq; nobilitatis uina haberet, secundaria, uappamq; bibebat: à quo seruus quum fugisset, sciscitareturq; quispiam, quid ita dominũ dereliquisset? quia inquit, quum bona ei plurima essent, mala tamen conquirebat. Nostrum non est rationem docendi præscribere, hacq; in re tibi præire (scis enim ipse melius, quid nobis utilißimum futurum sit) Sed tamen uidemus aduersus legum scita, quæ ipse tractas, non te solum, sed & cæteros recentiores facere. Iussit Iustinianus, ut eius uerbo utamur, κατὰ πόδα interpretationes fieri, ijsdemq; nos uestigijs quibus ueteres insistere: at quid magis semotum ab antiquorum cõsuetudine esse potuit, quàm toto anno decem leges explicare, uerbososq; commentarios conficere? Cœperunt quidem Pyleus, Accursius, Azo, & glossemmatici alij, quod in se fuit, leges ad literam declarare, nec infeliciter id eis succeßit negotiũ: subsequutus est Bartolus, quosq; didascalicos doctores recte dicemus, quales Castrensis, Alexander, Iason, qui certis doctrinarum limitibus, cancellisq; ius nostrum conclusere, & hi nõ parua laude digni, & suo seculo principes literarum habiti sunt. Quid nobis cum nouißima hac opiniosorũ secta, à non multis annis cœpta, adeoq; in præsentiarum notabiliter aucta, ut ducibus quibusdam recentioribus, modũ omnem excesserit? iamq; in perniciem studiorum prorsus tendat? Cuius professores se subtiles prædicant, quum futiles potius esse appareat: ut qui proximitate uirtutis cõmendata uia, ad uitium ducant. Quid facilius, etiã uulgaris ingenij uiro, quã nouas excogitare sentẽtias? Id enim omnibus naturale, tralatitiumq; est: Vnde & Græci peculiari uerbo homines ab inuentione alphestas uocant: apparetq; qui plurimũ hac in re excedat, insanæ esse mentis, & eo uitio laborare, quam phantasiam Græci, Plinius sapientiæ morbum uocat. Est enim iudicij ipsius error, qui hoc modo, etiam ab imperitis, confestim depræenditur: quòd quæ unus tradit, alius confutat, nec unquàm satis concordes sunt. Videmus ex professo recentißimos quosq; fœtus uiperarũ more parentibus exitiosos esse, quiq; ætate posteriores sunt, seniorũ sentẽtijs aduersari, omnemq; horam, quam doctrinæ impendere debuerant, contradicendo eximere: at istos rursus ab alijs conuelli. Quod ergo certius de eis iudicium feremus? quàm quod de Græcis historicis doctißimi Latinorum tulere? Nempe ut ubi cõueniunt, eis assentiamur: at ubi simul altercantur, omnem abrogemus fidem, postquàm eos non eadẽ tradere uidemus: nec satis constat quibus potius accedendum sit. Quod multipliciter intelligitur, eius, inquit Boëthius, ueritas ignoratur. Meritò facetißimus poëta Aristophanes opiniosum id studiosorum genus plerũq; insectatur, ut quũ eos esse ait ξῖμμα κρόταλον παιπάλω, crepitaculũ seu cannam appellans, ab obstrepera uoce, qua suas inuẽtiones extollunt, alienas insectantur: Trituram uero & pollinem, à subtilitate & minutijs in quibus uersantur. Idem κυμινοπρισοκαρδαμογλύφους uocat, quasi aliquid ex cumino secto, & nasturtio exsculpentes: per cuminũ tenuitatẽ significans, per nasturtiũ acumen. Alibi ματιολοιχοὺς eos dicit, quasi aginatores: metaphora à circumforaneis uenditoribus ducta, qui examinis lingulam trutinámue nõ minus subtiliter obseruant, quàm hi de iuris apicibus omni ingenij acumine sunt anxij. Didicimus quandoq; à te carmen illud, Campana æra sonant, quicquid uir somniat amens. Atqui nos huiusmodi cõmentationes, seu chymeras potius, nõ pluris facimus, quàm Luciani illius subsannatoris ἀληθοῦς ἱστορίας libros: sententiamq; Aristonis Chij approbamus, qui id hominum genus simile araneis esse eleganter censebat: summo enim artis acumine & hos telam suam ordiri, sed nullo nobis fructu. Quum igitur eorũ methodum omnem, à te quoq; nõ sat probari pro comperto habeamus, id in primis petimus, ut in eo omnis potißimum tua cura uersetur, ut hisce omißis opinationibus, quid cõmuniter traditũ sit, nos doceas, eiusq; receptioris sententiæ rationem subijcias: unde unico uerbo uiginti quandoq;, & hoc plura, eorum antilogia submoueri facilè poßunt. De Bartoli uerbis nõ admodũ sis solicitus: fruatur ipse gloria sua apud alios, & ad literam ab his ediscatur, qui adeò infantes sunt, ut diuersis eum uerbis referre non poßint: nobis satis erit quid sentiat breuiter admoneri, clarioreq; ordine, quam ipse fecerit, non illius tantum, sed & cæterorum sententias edoceri. Illi in gymnasium descendant, ut phantasiam suam integra lectione declarent, tu nobis singulis lectionibus XX. ut minimum, legum conclusiones explicato. Illi solido anno IIII. aut VI. leges interpretẽtur, tu centum: & quot illi constitutiones, tu totidem integros cum suis titulis tractatus. Quid enim aliud hisce doctoribus, qui sola in rubrica (qualis de uerborum obligationibus) tres menses insudant, dicere poßumus, quàm quod Samiorũ legationi à Lacedæmonijs responsum est? Adeo uerbosa, ô Samij, uestra fuit oratio, ut prioris partis obliti simus: atq; ideo factum, ut nec posteriora quidem satis teneamus. Et hæc, quod ad sensum legum perscrutandum attinet, satis sint. Alius est articulus, quid à te circa Latini sermonis candorem desideremus. Noli arbitrari, quenquàm adeo bardum ineptumq; esse, ut non ei magis elegans sermo, quàm rusticus: Latinus, quàm barbarus placeat: Itali tui, qui uulgare suum idioma Latino tam proximum habent, ut pleræq; uoces in eorum sermone occurrant, quas discernere non poßis ad uernaculam, an ad literatam linguam spectent, tolerabilius ipsi uulgato more profitentes audire in iure nostro poterunt, id enim eis facillimum, quum ita ferè ab ipsis nutricum uberibus loqui didicerint. Nos qui gentilitia dialecto ab eis toto cœlo dißidemus, & quibus idẽ in eorũ uulgari edicenda, qui in Latina

labor esset, in eleganti ornatiorecq; studium impendere malumus. At inquies, non ita scripserunt cæteri, quos hactenus habuimus interpretes. Nō dubitamus nos, si eorum tempestate tanta Latinorum autorum copia, tot egregij præceptores uixissent, quot nostra ætas tulit, quin ipsi quoq; didicissent: & sicut primas in iure partes occupant, in ornatu quoque sermonis contemnendi non censerentur: hanc præ se ferūt indolem, quæ extant Pylei, Placentini, Rogerijq; disputationes: hoc in Accursij monumentis facile deprændimus, hoc in Bartoli tractatibus: quis credat tanto ingenio uiros, non plurimum ea quoq; in re promoturos fuisse? sed uitium illud ætatis, non hominum fuit. At hodie in tanta librorum, professorumq; copia, eū oportet egregie Bœotiū, crassoq; ingenio esse, qui hæc studia mediocriter nō calleat: latet in leonis pelle personatus, qui elegantissima Iurisconsultorum responsa tractare illotis manibus ausit: quomodo illum nos credemus eruditum, qui rudimenta ipsa non tenet? Imponit ille plebeculæ, uenditatq; nescio quam ingenij acritudinem, quæ si sermone non expolitur, haud multo maiore laude digna est, quàm quæ in mechanico quocunq; naturaliter adsit. Constat enim fabros quoq; ab Homero sapientes appellari. Quod si uidemus ætate nostra cæteras artes iam non paulo politiores esse, Græce, Latineq; disputare præstantes Theologos: Aristotelem, Platonem, Aphrodysæum, Plotinum, Porphyrium, Hammonium eleganter loqui: Medicos, & in primis Dioscoridem, Galenum, & Aeginetam magna cura puriori sermoni redditos: quæ tandem inuidia est, ut non & nobis Iurisconsultis id concedatur? saltemq; postremi omnium resipiscamus? qui aliorum duces, si autores nostros imitaremur, esse debueramus. Dixerit aliquis, difficiliora hac ratione futura esse dictata, & talibus interpretationibus laborem auctū iri, quē publice intererat studiosis potius diminui. Sed huic malo in te præsentaneum est remediū ALCIATE, *qui facili stilo, sed tamen Latino, omnia effari possis. Ea est autorū nostrorū cōditio, ut non nisi inspectis legū qui aduocantur locis, intelligi possint. Quis sumpto in manus Bartolo, eius uiginti uersus confestim intelligat, nisi legibus hisce perspectis, quas pro sua sentētia adducit? At tu inductione paucorum uerborum adiecta, id incommodum facile euitabis, in uerbis enim uix ulla poterit subesse difficultas. Quis melius intelliget guerram, treugā, laudum, repræsalias, & si qua similia, quòd barbara sint: quàm bellum, inducias, laudatiuum, clarigationem, quæ Latina sunt? Non igitur ulla in uerbis ideo futura est obscuritas. Adde quod liberum tibi erit, dum uiua uoce doces, Rhetorumq; more tonas & fulminas, quemcunq; stilum uolueris imitari: idq; potissimum effari, quod facilius intentionem tuam exprimere, etiam apud idiotas possit: nobis satis erit, si dictata ipsa, quæ scribentibus suggeris, paulò ornatiora sint, maximoq; id nostris rationibus in lucro reputabimus. Debebunt hac causa tibi & cæteræ bonæ artes, quod tua opera serijs istis & grauioribus studijs coniungantur: Sicq; suus Grammaticis, suus Historicis, suus Rhetoribus honor saluus sit. Debebunt & Græci quòd eorum literas ab hac professione non submoueris. Sed nos maxime tibi perpetuo addicti, obnoxijq; futuri sumus, quorum precibus id à te summa cum nostra utilitate concessum sit. Et hæc quidem tum illi: quibus quum morem gerendum esse iudicarem, ne temere id aggredi uiderer, omnium prius explorandam duxi sentētiam: uerebar enim, ne alij dissentirēt, copiosiusq; cōclusiones omnes multis rationibus utrinq; adductis, disputari uellent: & quod in Oratore dānat Cæcilius, ipsi ad Iurisconsultum quoq; pertinere arbitrarentur, dum præuaricationem esse ait, ea breuiter transire, quæ inculcanda, infigenda, repetenda sunt: quòd ceu corpori ferrum, sic oratio animo non magis ictu, quàm mora imprimatur: Expertus quandoq; fueram, etiam quæ optima sunt, non omnibus placere: quod indocti omnes corrupto sint iudicio, ex doctis uero aliqui æmulatione, aliqui antisophistarum artibus, gratia ue seducti, maligne quandoq; pronuntient. Solent enim pleriq; homines, eas artes, quibus ipsi pares esse nō possunt, libenter insectari: uerum exploratis cæterorum quoq; desiderijs, quum animaduertissem, omnes uno ore idem sentire, & didascalica phantasticis, clara dubijs, munda lutulētis, Latina barbaris præferre: necessariò dedi manus, & ad id docendi genus transij, quod ut meis studijs hoc præsertim tempore accommodatum est, quo paucis cum libris, & absq; bibliotheca mea, foris ago, ita uulgari illo lōge mihi laboriosius est: quanto enim facilius esset, alicuius quæstionis omnia argumēta, apud maiores nostros dispersa, colligere, quibusdamq; additis, integram ea recitando sic horam transigere, quàm statim iugulum petere, soli scopo intendere, unicam rationem adducere, quæ aduersantia omnia summoueat: quoties mihi usu uenit, ut magna cum somni oleiq; iactura, horum argutijs perlegendis incumberem, nihilq; dignum quod expromeretur, auditoribus ue meis referretur, inuenirem, & idcirco operam me id temporis lusisse frustra indolescerem? Cæterum quum ex lege à Gymnasiarchis mihi dicta, non solum libero uocis decursu horam docendo dicere tenerer, sed per alteram quoq; scribentibus dictare, uideremq; non satis emendatas hasce lucubrationes circumferri, quod pleriq; male uerba mea subsequuti essent, indeq; nō modica nomini meo nota inuri posset, coactus qualescunq; illas ædendi consilium cœpi: ad hæc cæterorum auditorum quotidianis ferè conuitijs urgebar, qui quàmuis ipsi scribendo dictata excipere non potuissent, æquum tamen arbitrabantur, harum sibi traditionum copiam fieri: non potui itaq; diutius æditionem premere, laxauiq; uela uētis, & populari auræ exposui, quæ tutius supprimi fortè potuissent: nisi quod ex animo meo lectoris cuiuscunq; humanitatem metior, qui siquid hac in re erratum est, uel necessitati, uel nimiæ erga amicos meos facilitati imputabit. Ego certe qualiacunq; studia mea ad communem omnium utilitatem libens refero: & quū sciam proximo anno pro Academiarum in Italia more, hanc legalis Codicis partem explanatū iri, facile adductus sum ut uix apposita operi suprema manu, sinerem inuulgari: quo studiosi omnes, & hanc docendi rationem agnoscerent, periculumq; eius facerent: ut ex diui Pauli sententia, nihil non experirentur: & quod factu optimū tentādo deprændissent, id potissimum sequerentur.*

VALE.

ANDREAE ALCIATI IVRISCONSVLTI AD RESCRIPTA PRINCIPVM COMMENTARII INCIPIVNT.

RVBRICA.

DE SVMMA TRIN. &c.

CODICIS IVSTINIANI IMP. AVG. LIBER PRIMVS.

*

RVBRICA.

DE SVMMA trinitate, & fide catholica: & ut nemo de ea publice contendere audeat.

IMPPP. GRATIA*nus, & Valentinianus, & Theodosius Auggg. ad pop. urbis Constantinop.*

CVNctos populos[a], quos clementię nostræ regit imperium[b], in tali uolumus reli-

MERITO à diuinis incipiendum fuit, nimirum digniori bus. Qua ratione & se Theologi alijs professoribus præponunt. Traditurq;, si de episcopo eligendo agatur, cæteris præferendum Theologum. Quod utiq; uerū est, nisi hunc honorem sibi deferri ipse ambiret, pfessio enim sua repugnaret desiderio, & euangelico præcepto teneretur. Idem & nisi magis expediret Canonisten eligi, quòd in ea ciuitate plurimæ essent iudiciales controuersiæ extricādæ, ut Host. & Abb. dixerunt[a]: quibus nō assentio, quū principale episcopi munus nō sit, ut lites dirimat, sed ut diuina doceat, quod Paulus ad Titum scribit. Sed nunquid cuilibet Christiano professio hęc theologiæ addiscenda sit? Et de episcopis dubiū nō est, quum eorum muneris sit, alios docere: qua lege & cæteri animarum curatores tenentur. In cæteris uero clericis nō ita est: quippe ijs satis est, si simplicius credant, sicut & laicis, qui pertinaciter aliquid defendere nō debent, sed ecclesię iudicio deferre, quod & cōmuni cōsensu traditur. Ego conuenire nō arbitror Christiano, legem in qua uersatur ignorare: debentq; hi, quibus ingenij aliquid concessum est, euangelia cum ueterum interpretamentis addiscere, & uanas recentiorum quæstiones omittere, quas ubiq; sancti illi primitiuæ ecclesiæ patres damnauerunt.

¶ FIDE. Fides est eorum quæ sperantur fundamentum, & quæ non uidentur indicium. Hoc enim melius accedit sententiæ Pauli ad Hebræos, quàm uulgata habeat translatio: ut mirum nō sit, si Paulum non intelligentes recentiores Theologi[b], alijs ipsi modis definiuerunt.

¶ CATHOLICA. Id est, uniuersali, uel quia hæretici singularibus opinionibus innituntur, uel quia fides CHRISTI ab Apostolis per uniuersum orbem fuit diuulgata, iuxta illud, In omnē terram exiuit sonus eorū &c. Dicet aliquis, atqui multæ sunt prouinciæ, ad quas nemo Apostolorū profectus est: nec enim uerisimile est adiuisse eos Antipodas, uel regiones ab Hispanorum classe nuper repertas: sed uel hyperbolicῶs loquutus est Psaltes: uel, quod uerius arbitror, intelligendus est, ante cōsummationem seculi fore, ut ibi quoq; inualescat CHRISTI cultus.

CVNCTOS POPVLOS. Quum diuersæ in Christiano cultu hæreses essent, præsertimq; Macedonij inualesceret, Theodosius Imperator Thessalonicæ III Kal. Martias Gratiano quintum se, & Valentiniano Augustis Consulibus, hanc legem promulgauit, qua subditis ostenderet, quam quisq; deberet fidem amplecti, refertq; cōstitutionis huius uerba Sosomenus in Tripartita Cassiodori, lib. IX. cap. VII.

b ¶ QVOS clementiæ nostræ regit imperium. Relatiuum quos, indicat aliquas fuisse gentes, quæ non paruerint Rom. Imperatori

a c.j. de cōsan.

b Doct. in rub. ex eo.

tori: & tamen communi calculo aiunt Doctores, uniuersum orbem illi de iure subijci[c]: qua ratione relatiuum non coarctaret præcedentia, sed declararet. Sed hæc ipse non probo: tum quia multæ sunt prouinciæ quæ non paruerunt Romanis, ut Scythia & Sarmatia, & ultra Euphratẽ fluuiũ uniuersus oriens: tũ etiam, quia in cõstitutionibus legitur, aliqua esse loca extra Romanũ imperium, ut infra habetur, titulo, de Eunuchis, & de cõmerciis: nec ueriſimile est ut intelligamus de his q nõ subsunt de facto, quũ ad ius, non ad factum uerba in dubio referantur[d]. Et quamuis quandoq; Imperatores orbis dominos se appellẽt, id uel per hyperbolen accipiendum est, uel eorũ dictis minime credẽdum, quia in causa propria. Ex hoc igitur consequens est, ut relatiuum, qui, seruet naturam suam, & restringat superiora, licet quandoq; ex præsumpta intentione loquentium, uel narrationis argumento aliter sit: ueluti quum dicimus, omnes homines, qui naturali ratione uiuũt, ratio enim naturalis cõmunis est omnibus. Item si dixero, uendo tibi fundum Sempronianum, qui illis finibus cõtinetur: licet eñ demonstratio sit falsa, ualet uenditio. Idem ubi relatiuo præponitur copula, nam tunc non fit restrictio, & hæc omnes probant.

c ¶ IN TALI uolumus religione uersari. Verbum uolo, de se indicat solam uolũtatis declarationem: quapropter qui se dicit uelle eligere, non eligit: & qui se dicit uelle hæreditatem adire, non iccirco adit: sicut & qui dicit, uelle Stichum dare, non iccirco dat[e]: licet ex illis uerbis censeatur facta electio: non enim quisquã uult dare, nisi prius elegit: & hæc proprietate uerbi defenduntur, alioqui mens, pferentis quandoq; aliud suadet: ut si quis cum aliqua deliberatione, puta à me interrogatus, responderit, se adire uelle, creditur enim ex ea respõsione adisse. Idem si conuocatis amicis quisquam dixerit, se uelle Titium instituere, hęc enim testium aduocatio, maturum testatoris consilium ostendit. Qua ratione, & si profitear me uelle fundum centum sestertijs emere, & uenditor respondeat se uelle uendere, contractus perficitur: non solent enim similia uerba temere proferri. In hac ergo constitutione, uerbũ uolumus, idẽ significat qd' mandamus et præcipimus: quia quum dependeat id à sola uoluntate principis, id uerbum actus perfectionẽ inducit: sicut si dixerim, uolo te gerere negotia mea: mandatum perficitur, quia quantum ad me attinet, aliud ulterius per me faciundũ non est. Idem si dicam, uolo esse hæres, uerbum eñ esse, ostendit actum essentiam suã iam habere, & ideo inducitur aditio, quod non est in uerbo adire. Et hæc cõmuniter seruantur, quæ & ipse in casu dubio satis admitterem. Cæterũ prudens iudex in primis aduertet, qua intentione huiuscemodi uerba aliquis protulerit, quod & Fulg. uidetur. Quapropter in criminali causa reus, qui interrogatus etiam cum iuramento respondit, uolo confiteri, nõ habebitur p confesso, ut Bald. scripsit[f]: quia in dubijs interpretationibus ad mitiora potius deflectendum est.

d ¶ QVAMQVE põtificem Damasum sequi claret. Et sic in uniuersum orthodoxorum fides approbatur. Qua ratione dicendum esset, etiã ciuili iure usurarium fœnus reprobari, quum Christiana pietate reijciatur, ex euangelico præcepto, Mutuum dantes, nihil inde sperantes. Sed quum speciali ter Iustinianus usuras permiserit[g], per hanc generalem constitutionem non uidetur specialibus derogasse: quo fit, ut melius sentiãt qui aiunt, ciuilibus sanctionibus usurarios non reprobari, tametsi huiusmodi constitutiones nullius sint momenti, utpote diuinis iussionibus repugnantes: qd' plerisq; omnes attestantur. Sed & quę hic de usuris referũt recentiores, in suum tractatum digerentur.

e ¶ HAERETICI dogmatis infamiam. Videtur ergo hæretici infamia notari, quapropter

gione uersari[c], quã diuinũ Petrum apostolũ tradidisse Romanis, religio usq; adhuc ab ipso insinuata declarat, quã q; Pontificem Damasum sequi claret[d], & Petrum Alexandriæ episcopũ, uirũ apostolicæ sanctitatis. Hoc est, ut secundum apostolicam disciplinã euangelicamq; doctrinã Patris & Filij et Spiritus sancti unã deitatem, sub pari maiestate, & sub pia trinitate credamus. Hanc legem sequentes, Christianorum catholicorũ nomen iubemus amplecti: reliquos uero demẽtes uæsanosq; iudicantes, hæretici dogmatis infamiam[e]

c l. deportatio. ad l. Rhod. de iactu.

d gl. in c. cõsultationi. in fi. de temp. ord.

e l. Clodius. de acq. hæred.

f in l. j. C. de confeſs.

g l. cos. de usuris.

propter & à testimonio repellerẽtur: Quod non est uerum[b]. Puto distinguendum, ut hæretici omnes ipso iure notẽtur infamia facti, non autem infamia iuris, nisi prius fuerint condemnati. In qua sentẽtia seruabitur quod in ea cõstitutiõe traditum est: & hæc iure ueteri. Cæterum noua Fæderici Imp. lege ipso iure hæretici notãtur etiam iuris infamia[i]: quapropter non admittentur ad testimonium, nisi utraq; parte laudante, uel quum rem à se gestam explicant, adhibitis tormentis, uel quum testimoniũ perhibent in causis quibusdam grauioribus, puta hæreseos, symoniæ, sacrilegij, læsæ maiestatis, expilatæ annonæ, quibus casibus eis creditur, si ueriſimilia dicant, uel sint plures numero. Qua ratione fit, ut ex unius attestatione, non putem posse quenquã quæstionibus subijci. Et hæc in his qui notantur à iure, locum habẽt. Si quis uerò notetur de facto, ueluti quum de eo boni uiri male opinantur, is regulariter utcũq; admittendus est: præterq; in causis grauioribus, quales sunt ciuiles magni põderis: puta causa matrimonij, uel status, uel famæ: & quales sunt omnes causæ criminales: in his enim etiam plures nõ probarẽt, neq; indicarẽt ut reus torqueretur, nisi ageretur de crimine quod soleat clam fieri, nam in subsidium admitterentur, & pro iudice sufficerẽt[k]. Quapropter in conspirationibus, in stupris, in testium subornatione infamium de facto attestationes solent recipi.

f ¶ DIVINA primũ uindicta. Quidã interpretãtur ecclesiasticã, qd' non quadrat legislatorum temporibus: nã in primitiua ecclesia hæretici solũ diuinæ ultioni relinquebãtur. Imperatorũ uero cõstitutionibus arbitraria erat uindicta, ut hinc colligitur, licet Manichæi ipsi, & Euthycetis Apollinarisq; dogmata docẽtes, ultimo supplicio, discipuli x. librarũ auri pœna afficerẽtur[a]. At pontificum Rom. cõstitutionibus pœnitenti pœna remittitur[b], si rursus in eam dementiam prociderit, pronũtiatur hæreticus: quẽ condemnatum, & si sacris initiatus est, exautoratũ rerum capitaliũ quæstores uiuum cõburi curant, ex euãgelico præcepto Ioannis x v. Si quis in me non manserit, mittetur foras sicut palmes, & arescet, & colligent eum & in ignem mittent, & ardebit: & ita sentit Aret.

g ¶ POST etiã motus animi nostri. Videtur hic eam sentẽtiam probari, ut ex eodẽ delicto & ecclesiastica pœna, & seculari quoq; iudicio uindicari in aliquem possit. Quod ita intelligitur, ut punitus in foro Can. possit plecti in ciuili, quatenus pœna est maior: qd' si utrinq; æqualis ultio imponatur, locus erit præoccupatiõi: quod Abbas probauit[c]. Sed nobis uidetur unã cum alia nihil cõmune habere, nec se inuicẽ respicere[d]. Et propterea per alteram pœnam altera non diminui. Quo circa & in uno iudicio absolutus, in alio poterit condemnari: quod Felin. probat[e], cũ ciusdem sententiæ quàm plurimis. Cæterum diffusa hæc est quæstio, quam latius alibi atingam.

EXPLICITIS his quæ paraphrasticos referre placuit, supest lõgus tractatus, quem in hũc locum interpretes omnes cõgesserunt. Præcipit hic legislator, ut constitutio obseruetur ab omnibus quos clemẽtiæ suæ regit imperiũ: Illud uidelicet indicãs, eos qui sibi nõ subderẽtur, haudquaq; huiusce legis nexu obligari. Quo fit ut generaliter inquirendũ ducamus, an peregrini & aduenæ, cæteriq; nõ subditi municipalibus decretis parere debeãt: Sed & num huiusmodi decreta suos subditos, qui in alieno sunt territorio, cõprændãt: In priore quæstione aduertẽdum ante omnia fuerit, quomodo legis uerba cõcipiantur: Si enim legislatores bona ipsa in agro suo existẽtia in aliquam dispositionẽ subijciãt, tenebitur ea lege quisquis fuerit eorũ dñs. Quapropter si lex uetet parietes domorũ altius tolli, nec extraneus poterit altius tollere. Et si lege caueatur, ut bona defuncti ad solũ primogenitum pertineãt, solus primogenitus alienigenæ succedet in fundis legi suppositis. Quod si legislatores de ciuibus uel sibi subditis solũ disponãt, & hic casus ex uerbis legis clarus redditur, exempli causa: lex dictat, ut ciuis Venetus possit testari q̃ntũ testib. adhibitis, nõ cõprændetur alienigena qui Venetijs testamẽtũ condat, nec eius cõstitutionis beneficio uti poterit. Idẽ est, ubi inhabilẽ personã lex alicui actui idoneam redderet, uel è conuerso: uidetur eñ id tantũmodo subiectis indulgere. Quapropter si lex cõcedat filijs fam. ut cõsentiente

h l. quoniam. j. de hæret.

i auth. gazaros. de hæret.

k e. ult. de test. cog.

a l. Arriani. l. q. cunq;. de hær.

b c. super eo. de hæret. in 6.

c in c. tuæ. de proc.

d c. felicis. de pen. in 6.

e in c. de his. de accuſ.

patre possunt testari,nil proderit alienige-
f l.j.in fi.de tu-to.& cur.da-tis ab his. næ,si ea lege testetur[f]. Dubia ergo tunc est quæstio, quum lex simpliciter se ad ciues uel subiectos nõ coarctat:& in huiusmodi casu adhærendum est regulæ, ut ea constitutione non teneantur exteri, nisi ipsi expresse uel tacite iurisdictionem prorogẽt. Videntur autem se subijcere,quando in loco legi suppositio cõtrahunt,uel quasi contrahunt:ueluti si delatã hæreditatẽ adeant, & hoc tam respectu solẽnium quæ in contractu requiruntur,q̃ eorum quæ ex natura contractus descendunt[g]. Quapropter si Ferrariæ cõstitutum sit,ut quilibet ibi contrahens aliquid pẽdat principi,compellentur duo exteri ibi contrahentes & ipsi soluere:hic enim lex rẽ ipsam,non contrahentiũ personas respicit. Eadem ratiõe, quum duo Galli se ad duellum Mediolani inuitassent,proditum est, debere eos consuetudinẽ Mediolani obseruatã sequi. Is quoq; uidetur se subijcere iurisdictiõi,qui litigat, ratione scilicet eorũ que iudicij instructionem respiciũt: Vnde lex dans formam instruendo iudicio eũ tenebit[h]. Quamobrem Si affinem uel uicinum suum externus aliquis Mediolani in ius uocet, & is propter eius urbis constitutionẽ, petat in arbitrum compromitti, seruanda erit lex, quia hæc exceptio iudicij primordia respicit. Idem est si externus litigaret, nunquid appellationi deferendum esset, nam & hoc procedentem iudicem spectat. Et huius casus ea est ratio, quia respectu ꝓcessus lex causam ipsam respicit quæ foro subijcitur,non personam. Cæterum & ille etiam iurisdictioni seipsum supponit, qui intra territorium delinquit:nam delinquens tacito consensu obligatur[i]. Quapropter si aliquis alienigena in agro Florẽtino hominem occiderit, eorum lege plectetur[k]. Quod tamen non procedit,quando uerisimile est, eum ignorasse id quod per se gestum est in ea ciuitate pro delicto haberi. Quid enim si qs ignorans extra territorium contra formã legis triticum deuexerit,is quidẽ non punietur[l]. Eadem ratione & si externus in contractu solẽnia omiserit, uel in litium præparatoriis formã legis non seruauerit,magnumq; idcirco damnum patiatur, æquissimum est illi ex præsumpta ignorantia succurri[m]:Et hæc locum sibi uendicant,quum lex municipalis etiam reluctantes obligat. Quod si uoluntariæ iurisdictionis aliquid inducat, extero quoq; sine dubio proderit. Quapropter si Venetijs statutum sit,ut testamenta à duobus testibus subsignata ualeant, poterit aliquis aduena secũdum eam formam testari, & ubiq; gentium dispositio ea effi-n l.j.de emanci. libe. l. magis. §. ne paßim. de reb.eorũ. cax erit[n]. Et ita se habet cõmunis scriptorum Sentẽtia. Quomodo autem possit extraneus beneficijs constitutionũ uti,declarabitur in epistola inter claras.infra eo.tit.

IN sequenti quæstione, Nunquid constitutionis effectus ad agentes extra territorium subiectos protendatur, consideran dum prius erit, an constitutionis uerba in rem concepta sint,nam tunc procul dubio earum rerum dominus teneretur, tam & si absens esset. Quapropter ut supra docui, si Anglorum sanctionibus in eorum agro bona existentia ad primogenitum pertinerẽt, nihil referret quisquis fuerit ille qui decesserit.Quod si lex personas respicit,ex supradictis quęstio poterit explicari.In quibus eñ casibus aduenas statutis nõ subijci diximus, eorum patriæ constitutio obseruabitur. Quapropter quum aduena statutis exequutionem contractus respicientibus non subsit, consequens est, ut lege patriæ arceatur. Cuius rei illa est ratio, quia cũ eo contrahens uidetur contrahere tanq; cum aduena,& propterea si solutionem petat,ea debebitur secundum constitutiones quibus subest reus. Quapropter & mulier o l.exigere.de iud. quæ peregrino nubat, dotem repetere debet secundum leges quæ in mariti domicilio seruãtur[o]:tum ꝙ uidetur cum eo tanq; cũ aduena contraxisse,tum quòd in mariti forum uidetur destinata solutio, tum etiã quia quum ipsa maritũ sequi teneretur, uidetur egisse ut leges domicilij quod utriq; futurum erat commune, in eo contractu obseruarentur: quod & magis probo. At uero si de his casibus agatur,in quibus aduenæ statutis subijciuntur, ueluti in contractuum solẽnitatem,uel iudiciorum præparatoria respicientibus,tunc lex eorũ patriæ extra territorium nullus erit effectus. Quapropter finge statuto patriæ meæ caueri,ne testamenta ualeãt, nisi tribus notarijs subsignata,potero Romæ testari seruata iuris communis forma,ualebitq; ubique huiusmodi testamentum. Quod intellige, nisi expressim patriæ constitutione caueatur, ut absentes subditi ea teneantur. Quapropter si lex imponat pœnam sicario ubicunq; delinquat,& is in alieno territorio deliquerit, si comprændatur in patria, poterit ea lege damnari, quamuis extra patriam lex loci in quo deliquit obseruetur. Sed quid iuris esse affirmemus,quãdo mu

do municipalis lex aliquẽ cæteris in locis inhabilẽ,reddit idoneum? Et quum lex respiciat personam sibi subditam,magis credi derim,ubicunq; extendi, & à persona eam qualitatẽ nõ diuelli. Quapropter Imperialis Notarius quacunq; tendat,erit Notarius, licet in terris ecclesiæ de instrumento rogari nequeat. Qualitas itaqua semp ei adhæret, licet impediatur facultas defectu potestatis ipsius concedentis. Ex hoc ergo sequit, ut si lex admittat spuriũ ad successionem, nõ succedat nisi eis in locis in quibus lex
p l.de pupillo.ff. de tut. & cur. dat.ab his.l.cũ unus.§. is qui. de bon.autor. iud.poß. illa uiget[p]. Et si quisq; intestabilis impetrata dispensatione testetur, disponet solũ de bonis quæ iurisdictiõi dispensantis subijciuntur. Qua ratione & Bergomẽsis tabellio potuit in alieno agro inter suos cõmunicipes instrumẽtũ cõficere,ualebitq; si Bergomi agatur, nõ alibi,ut
q Paul.l.fi.C.de temp. in integ. rest. Fulg.cõs. 151.Corn.64. in 3. Paul.Castr.Fulg.& Cornęus respõderũt[q]. Idemq; prorsus iuris est è cõuerso, quũ lex eũ q de iure cõmuni alicui rei faciẽdæ esset idoneus,inhabilẽ reddit:ueluti si lex prohibeat,ne qs extra municipiũ cõmercia exerceat,nã effectus eius extra territoriũ trahit, licet in territorio tantũ possit puniri.Quod etiã in alia specie demõstrat, ueluti quũ lex perduellionis reos insectat, nã & is tenebit, qui extra territoriũ aliqd aduersus rempublicam cõmiserit, cuius in patria solũ plecti queat. Sed & finge statutũ ꝓhibere,ne minor XXV. annis testetur,qd si aligs intra
r l.ex ea.d' post. l.ado. c.ut animarũ. de consti.in 6. hãc ętatẽ alibi extra patriã testet, nõ ualebit testamẽtum respectu bonorũ quæ in patria habuerit,in alijs secus[r], licet Bart.& cæteri testamẽtũ ubiq; nullũ esse malint:sicut dicimus in furioso,cui si fuerit bonis interdictũ, nec quidẽ extra territoriũ alienare poterit. Quæ ratio parũ nos mouerit, quũ furiosus post interdictionẽ in omni territorio prohibeatur cõtrahere,cõmuni omnium lege ita mandante,quod in proposito casu non est, quũ iure speciali minor XXV. annis solũ

IIDEM AVGGG. *Eutropio Præf. Præt.*

NVllus hæreticis mysteriorũ[a] locus,nulla ad exercendam animi [b] obstinatioris dementiam pateat occasio. Sciant omnes, etiã siquid speciali quolibet rescripto[c], per fraudem elicito[d],ab huiusmodi hominũ genere impetratum sit,non ualere. Ar ceantur cunctorum hæreticorũ ab illicitis congregationibus[e] turbæ: unius & summi dei nomẽ ubiq; celebretur. Nicenæ fidei, dum à maioribus traditæ,& diuinę religionis testimonio atq; assertiõe firmatæ,obseruantia sem per mãsura teneat. ¶ Is autem Nicenæ assertor fidei, & catholicę religiõis uetioris animi.Pertinacia est quæ hæreticum hominem facit,Quapropter omnium consensu,si quisq; in trinitate nõ recte sentiat, nisi admonitus persistat,hæreticus non est, quod in Rubrica supra annotauimus.Qua ratione, si addictus quisquam monasterio transfugerit, & uxorem duxerit, non est hæreticus, nisi id sibi licuisse pertinaciter defendat,ut Bald.scripsit[a]. in patria testari prohibeatur.

NVLLVS HAERETICIS. Prohibet hæc cõstitutio aliqua hæreticorum cõuẽticula fieri. Et quid in fide nostra sit obseruandum, ex Nicenæ synodi autoritate docet.

a ¶ MYSTEriorum.Ita legendum,nõ ministeriorũ. Mysteria ueteres sacra Cereris dicebãt,quasi initia.Inde uox trahi cœpta ad quoscũq; cultus. Mystæ dicuntur initiati, & Symmystæ consecranei Hieronymo. Et hinc colligit argumẽtũ, posse Rom. Põtificem dissoluere quascunq; congregationes,si male de eis suspicetur.

b ¶ OBSTINAtioris animi.Pertinacia est quæ hæreticum hominem facit,Quapropter omnium consensu,si quisq; in trinitate nõ recte sentiat, nisi admonitus persistat,hæreticus non est, quod in Rubrica supra annotauimus.Qua ratione, si addictus quisquam monasterio transfugerit, & uxorem duxerit, non est hæreticus, nisi id sibi licuisse pertinaciter defendat,ut Bald.scripsit[a].

a In l.sequenti.

c ¶ SPECIALI rescripto. Nõ mirum, quum hæreticus non possit impetrare rescriptum,etiam si ad rem suam priuatã pertineret,tanto igitur minus admittetur, qui ausit impetrare,ut sibi liceat in hæc cõuenticula coire. Nã quũ hæretici sint abhominabiles & excommunicati[b], non poterunt aliquid impetrare,uel impetrato frui[c], nisi quod in sui damnum uergat.

b c.pen.eẍ de hæret.

c c.j.de rescrip. in 6.

d ¶ PER FRAVDEM elicito. Quod præsumitur quotiescunq; lex resiliit impetrationi, aliàs fraus non præsumeretur, ut Albericus opinatur. Quapropter etiam si in rescripto esset derogatũ huic legi, nihil attenderetur,sed secunda iussio esset expectanda,Paul.Castr. Qd probo:quia huiusmodi clausulæ derogatoriæ non tollunt ea quæ concilijs generalibus sunt cõstituta[d].

d l.ulti.j.si contra ius uel util. pub.j.de iud. l.iij.

e ¶ ILLICITIS cõgregationibus. Iudæis tamẽ licet synagogas habere[e], Quippe illi

pe illi nõ ita execrabiles sicut hæretici, qui fidem quam profitentur uiolant.

f ¶EX SVMMO rerum parente. Ergo & à filio qui à patre est inseparabilis, ut interpretantur Canonistæ, in prima huius tituli constitutione. in VI.

g ¶GRAECO uerbo ὁμοσίου, id est, cõsubstantialis. Quod negabat Arrius, traxítq; in eam dementiam magnã partem orientalis ecclesiæ, annitentibus præsertim pro eo quibusdam Imperatoribus, ut est in historia Cassiodori.

h ¶ET SVIS apertis criminibus denotentur. Appellabant ẽm se Christianos, ut tegeretur hæreticum nomen, qd lex prohibet.

i ¶INTRA oppida. Prohibẽtur quidẽ ubiq; hæretici cõgregari, sed intra oppida præsertim, ubi maius est periculum.

k ¶AB IPSIS urbium mœnibus. Ne alios inficiant, & malo sint exẽplo. Quatiõe lenones de urbibus pellũtur[f], & meretrices de uicinia pudicarũ: sicut scholaris facinorosus de collegio, leprosus uel pestilens de ciuitate[g].

l ¶TOTO orbe reddãtur. Quapropter dubiũ nõ est, quin ecclesie sint orthodoxorum episcoporũ. Sed nunquid possint laici sacram turrim munire pro ciuitatis defensione? Et obtinuit posse, fauore publicę utilitatis[h]: aliter non liceret.

NEMO CLERICVS. a ¶Nemi-

rus cultor accipiendus est, qui omnipotentem Deum, & CHRISTVM filium Dei, uno nomine confitetur, Deũ de Deo, lumen ex lumine: qui spiritũ sanctum, quem ex summo rerũ parente[f] speramus & accipimus, negando nõ uiolat: apud quẽ intemeratę fidei sensus uiget, incorruptæ trinitatis indiuisa substãtia, quæ græco uocabulo ὁμοσίου recte credẽtibus dicitur, pfecto uobis magis probanda ac uenerãda sunt. ¶ Qui uero non ijsdem inseruiunt, desinãt affectatis dolis alienum uerę religionis nomẽ assumere, & suis a-

pertis criminibus denotentur[b], & ab omni summoti ecclesiarum limine penitus arceãtur: quum omnes hæreticos illicitas agere ĩtra oppida[i] cõgregationes uetemus. At si quid eruptio factiosa tentauerit, ab ipsis etiã urbium mœnibus[k] exterminato furore propelli iubemus: ut cunctis orthodoxis episcopis, qui Nicenam fidem tenent, catholicæ ecclesiæ toto orbe reddantur[l].

IMPERATOR *Martianus Palladio Præf. Præt.*

NEmo[a] clericus, uel militaris[b], uel alterius cuiuslibet[c] conditionis, de fide christiana publi

teneãtur clerici, qui cõtra hæreticos disputant, uel ut melius addiscant, in utrãq; partẽ argumentantur. Quod ex qualitate personæ cõiectãdũ arbitrio iudicis relinqtur. Laicis uerò omnino prohibitũ est publice uel priuati de fide catholica disserere[i]. Sanè extat Gregorij Nazãzeni aduersus Arrianos liber hac inscriptione, qd nõ liceat semper & publice de deo contendere. in quo nec clericis quidẽ id cõcedit, sed his tantũ, qui expertę probitatis & innocẽtiæ sunt, quiq; ingenium & industriã suã in θεωρίαν id est, speculatiõe atque disciplinis exercuerint, quiq; amotis corporalibus, spiritalia sequuti sint: quomodo ẽm, inquit, qui impurus est, poterit purissima hæc mysteria attingere? Videda igit sunt quæ ad hãc legem faciẽtia, diffusius ille scripsit.

b ¶CLERICVS uel militaris. Ex ordine scripturę argumẽtatur hic aliqui, dignio-

f in auth. de len. in fi.
g not. in l. casus. j. de testa.
h argu. l. prouin cialiũ. j. de feriis.
i c. 2. de hæret. in 6.
k l. ulti. de ritu nup. l. nõ existimo. de adm. tut.

ceret crederem dignissimos quoq; regulariter contineri.

d ¶PVBLICE. Quid si priuatim quis disputet, an teneatur pœna huius legis: Respondeo nõ teneri, quia nõ ita delinquit qui priuatim disputat, quũ alios exẽplo sui nõ trahat: sicut nec tãtũ delinquit fur quantũ latro. Publice ẽm delinquẽs malos suo exemplo concitat, cæteris est scandalo: tũ & legẽ uidetur contemnere. Cæterũ si id agatur, quod sui natura delictũ nõ est, quũ hęc ratio cesset, potius præsumet aduersus eũ q clam facit, cũq; palam[k].

e ¶VEL PERfidię. Quia posset eiusmodi rationibus disputando uti. Quas deinde nesciret explicare[l], quę res qbusdã ansam præstaret à religione diuertẽdi: Siquidẽ Christiana pietas fide, non Syllogismis consistit.

f ¶NAM ET iniuriã facit. Accipit ẽ hinc argumẽtũ, si sacrosancta synodus aliqd generaliter cõstituat, nõ posse ad alios prouocari: à qua sentẽtia nõ dissideo. Quum & si populus generaliter per legẽ municipalẽ quicq; ordinet, nõ soleat appellatio concedi, quod & Bart. uidetur[m]. Si uero specialiter, puta aduersus Titiũ cõstituat, nõ erit denegãda appellatio: licet in crimine hæreseos iure canonico nõ posse appellari Iac. & Bal. existimẽt[n]: qa appellatione remota, ingsitoribus permittit, ut hæreticorũ fautores cõpescãt. Sed ut inquit Ioã. Ana.[o] nõ sequitur, ut sicut impe-

cem[d], turbis coadunatis & audiẽtibus, tractare conetur in posterũ, ex hoc tumultus, uel perfidiæ[e] occasionẽ requirẽs: nã & iniuriã facit[f] iudicio reuerendiss. Synodi, si quis semel iudicata ac recte disposita, reuoluere & publice disputare contenderit: quum ea quæ nũc de christiana fide à sacerdotibus, qui Calcedonæ conuenerũt, per nostra statuta pręcepta sunt, iuxta apostolicas expositiones, & instituta sanctorũ patrum trecẽtorũ decem & octo, & centũ & quinquaginta ĩ hac regia urbe diffinita esse noscũtur: nã in cõtemptores huius legis pœna nõ deerit, qa nõ solũ contra fidẽ uere expositã uenientes eorũ iurisdictionẽ cõsestim possint cõdẽnare, ita etiã male audiẽtes de hæresi, q forte se hæreticos negãt. Alioq; & aduersus se congregatæ Synodi iudiciũ uti suspectũ recusasse Ioãnes Chrysostomus traditur[p].

g ¶PROPHAnãt uenerãda mysteria. Qua ratione hac lege teneretur, q Ethnicũ Christi fidẽ doceret, quę sciret nõ idcirco ad meliora se cõuersurũ: est ẽm quoddam perduellionis ecclesiasticę crimẽ: sicut quũ secreta Imperij hostibus aliqs detegit[q]. Et hĩc argumẽtũ sumit aduersus decuriones q gesta ĩ cõsilio diuulgãt, ut huiusmodi homines de cõsortio remouendi sint.

h ¶A CONsortio clericorũ. Quo casu priuilegijs priuaretur, sicut reiectus de collegio aduocatorũ, eorũ priuilegijs in dubio cẽseretur priuatus, Accursio Baldo & cæteris.

i ¶SEVERISSImis animaduersionibus. Id est, ultimo supplicio. Grauius ergo puniunt serui q̃ liberi homines, & leuius plectũtur nobiles ignobilibus. Qua in quæstiõe solet cõmuniter id seruari, ut si delictũ in officij uel dignitatis dedecus tendat, quo qs est dignior, eò atrocius sit puniẽdus: alioq; pœna corporali pauperes, pecuniaria diuites grauius affligant: qd Bar. sensit[r]. Qd & ipse regulariter pbauerim: nã & qñq; cernere est grauius mulctari mediocres nobilioribus[s].

INTER CLARAS. In inscriptione mirantur aliqui, quur Imperatoris nomen

l xliij. dist. c. sit rector.
m in l. ult. de appel. recip.
n per c. ut officiũ. §. denicq;. de hæret. in 6.
o Ioan. de ana. in c. ad abolendã. de hæret.
p iij. quæst. j. in fin.
q l. j. ad l. Iul. maiest.
r in l. quædã. de pœnis.
s l. j. j. ut nemo ad suum patr. lib. xj.

men Rom. Pontifex suo præposuerit, quod & alibi quãdoq; obseruatũ uidemus[a]. Quibus ego responderam, quòd quisq; Christianus humilior est, animoq; demissiore, eò etiã gratiam apud Deum maiorẽ nanciscí. Quapropter ut hac in re nemini cederent antiqui pontifices, se seruos seruorũ Dei appellabãt[b]: quã ob causam, etiam in supplicationibus digniores se cæteris postponunt: licet quod in signũ demissæ mentis fuit introductũ, uideamus in præsentiarũ in contrarium uertisse, altercãturq; aliquí, uel potius certant, ut posteriorem obtineant locum. Sanè respondet hac epistola Ioannes huius nominis Pontif. secundus Imper. Iustiniano, & eius fidem approbat, inseritq; in ea exemplum literarum quas Imperator ad se miserat.

a ¶ OMNIVM ecclesiarum caput. Fuit olim magna cõtrouersia, an Põtifex Rom. principatum ecclesiarum de iure diuino haberet: quod si haberet, an ad eum potius qui Romæ, quã qui Constantinopoli esset, quæ noua Roma est, pertineret: & Iustinianus hic ad Romanum rem trahit, quod & aliquo post tẽpore Phocas quoq; Imperator constituit, Constãtinopolitanoq; prætulit. Nunquid uerò id humanis sanctionibus põtius q̃ iure diuino probetur, nodus esset haud sanè facilis, nisi ueteres & sancti illi primitiuæ ecclesiæ antistites nobis præiuissent, & iuris diuini id esse demõstrassent: Quum enim dixisset CHRISTVS Dominus noster Petro, Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam: apparet per hæc uerba ei uniuersalis ecclesiæ administrationem promissam: quod autem ab eo promissum est, fatuum esset opinari, non & fuisse seruatum: consensuq; prudentium proditur, tunc uere traditam, quum post resurrectionem dixit, Pasce oues meas: Vt enim caput fidei ipse CHRISTVS est, qui gratiam quotidie in ecclesiam suam inuisibiliter infundit, ita & loco sui Petrum, eiusque successores in terris reliquit, qui ea quibus ecclesia indiget, uisibiliter ipsi conficerent: sic ab his sacramenta exhibentur, populi in fide instruuntur, episcopi constituuntur, concio fidelium legibus, exemplis, monitionibus regitur, mali abominationibus & pœnis corrigũtur: quæ si CHRISTVS ipse sibi reseruasset, iam fidei merita perderentur, certiq́ue eius rei essemus, quam nostræ salutis interest, ut potius ex fide credamus. Sic in euangelio rogasse se asserit CHRISTVS ne deficiat fides Petri: sic constituit, ne portæ inferi aduersus petram, in qua fundatur ecclesia, præualeant: sic ei mandatur, ut confirmet fratres suos: sic ipse, tanq̃ os & caput apostolorum, domino nostro respondet: sic semper in fide ardentiorem se præstat: sic à generalitate aliorum honoris gratia eximitur, quum Dicite (inquit) discipulis & Petro: sic pro eo census soluitur: quæ omnia sancti antistites quum optime animaduertissent, pro exploratissimo habuerunt, primatum ecclesiæ Petro, eiusq́ue successoribus datum. Sed quid profuit tot consiliis id sanctissimos patres statuisse, tot legibus Imperatores cauisse, ecclesiæ Doctores tam Græcos quàm Latinos docuisse, si adhuc reperiuntur, qui etiam editis uoluminibus id denegare ausint, nosq; acephalos faciant? Vt libeat exclamare quod uulgò dicitur. Nil intra est oleam, nil extra est in nuce duri. Quid enim unquàm tam apertũ fuit, tam dilucidum, ut dicendo inuerti nõ possit? Si singulis horum rationibus respondere operę pretium ducerem, & studiosos multa lectione inuoluerem, & nihil proficerem: qui enim hæc attentant, cancro illo, & hydra Platonica pertinaciores sunt: Pontificumq; monitis minime resipiscentes, nouas quotidie & scãdalo plenas cõclusiones cogitant, & in publicum proferũt: una in re solũ intẽti, ut cõtradictiones cunctis orthodoxis adducãt: ut ubiq; cõcordiam extinguant, nusq;

Domino loquente, præceptũ est, Pasce oues meas: quã esse omniũ uere ecclesiarũ caput[a], & patrũ regulæ, & principũ statuta declarant, & pietatis uestræ reuerentissimi testantur affatus. *Ex ea q̃ sequũtur. Omissa, ne tædio lectori sint: quæ qui uolet, ab alijs exemplaribus accipiat.*

a c. licet causam. de proba.

aliquod sydus irradiat, quòd amore fidei, & charitatis studio edocti ecclesiasticis disciplinis Romanę sedis reuerẽtiã conseruatis, & ei cuncta subijcitis, & ad eius deducitis unitatem: ad cuius autorẽ, hoc est apostolorum primum,

b 24. quæst. 1. iusc.

nusquàm pietatem adiuuent: quorum sententiæ si ueræ essent, ueteres omnes, sanctosq́ue Theologos abrogare oporteret, quorumcunq; principum regna subuertere, qui à Pontifice Rom. primum instituti sunt: & in primis Cæsar ipse exautorãdus, quum ex decreto Gregorij V. constituti Electores eũ designandi ius nullum adepti fuerint: deturbandus Rex Francorum, quum à Chilperico in Pipinum transferre dominationem sanctiõe sua Zacharias nequiuerit: desciendi Siciliæ Reges, qui à se de apostolica sub fidelitatis iuramento regnum possidẽt: antistites omnes, qui hactenus fuerunt, & pij & religiosi, ceu inuasores & pseudepiscopi explodendi, quum à Rom. Pontifice instituti fuerint. Sed bene habet, noluit CHRISTVS fidem Petri deficere, tot colũnis, tot tibicinibus ea fulta est, ut labefactari aliquorũ syllogismis nequeat. Extãt antiquorum interpretum commentarij, quibus omnes hæreticorum sententiæ confutantur: & ut Anacleti, Pelagij, Innocentij, Nicolai, Leonis[c] decretales epistolas omittamus, principatum ecclesiæ celeberrimus quisq; ueterum Petro ipsi datũ consentit: & ex Græcis Ioannes Chrysostomus Homelia LV. in Matthæũ, nunc Petrum totius ecclesiæ pastorem constitutum, nunc eius pastorẽ & caput, nunc uniuerso orbi præpositum asserit. Et Homel. ult. in Ioan. Iacobum quidem Hierosolymorum sedem accepisse, Petro uerò totius orbis curam demãdatam affirmat. Theophilus principem apostolorum ex eo factum, Lucæ. XXII. scripsit, quũ illi mandat, ut fratres confirmet. Rursus Ioannis cap. ult. idcirco ei à CHRISTO dictum, sequere me, quoniã cunctorum fidelium prælaturam ei concesserat. Cyrillus Alexandrinus libro thesaurorum, nos hortatur, ut maneamus in ecclesia Petri, & in capite nostro, nẽpe apostolico throno Rom. Põtificum. Maximus epistola quadã oriẽ talibus populis suadet, ut ueram fidem approbantes, in ecclesiam Romanorum, tanquam in solem respiciant, & ex ipsa lumẽ catholicæ & apostolicæ fidei recipiant.

Ignatius Constantinopolitanus potestatem apostolorum principi Petro datam, non in eius persona circumscriptam, sed successoribus quoq; senioris Romæ Pontificibus transmissam, autor est. Ex Latinis Cyprianus, super uno Petro fundatam ecclesiam tradit, idq; à CHRISTO institutum, ut unitas eius ostenderetur. Idem lib. IIII. epistolarum ad Pupianum, super Petro ædificatam fuisse ecclesiam apertissime fatetur. Ambrosius nunc eum ecclesiæ petram appellat, nunc fidei firmamentum[d], idcircoq; petram esse, quoniam primus in nationibus fidei fundamẽta posuerit. Idẽ sermone XI. Hanc inquit, solam ecclesiæ nauem ascendit Dominus, in qua Petrus magister est constitutus.

c xxj. distinct.

d l. dist. c. fidelior.

Hieronymus in Matth. Petri nomen illi recte ab CHRISTO datum, quoniã per metaphoram super eum edificaturus erat ecclesiam suam[e]. Idem ad Damasum: Ego (inquit) beatitudini tuæ, id est cathedræ Petri communione consocior, & super illam petram ædificatam ecclesiam scio.

e 24. q. 1. quoniam.

Augustinus ad Paulinum, epist. CVI. Innocentij literas commendat, quibus ad sedis suæ notitiam pertinere testabatur, quicquid ubiq; a concilijs de fide statuatur, cuius iudicio uel sient, uel cadant, quæ tractata fuerint. Rursus in libro aduersus epistolã Donati, in Petro asserit tanquàm in petra fundatã ecclesiã. Gregorius cum uarijs in locis, tũ maxime epistola ad Mauritium Imp. eandem sententiam, adductis euangeliorum canonibus, clarissime defendit: & post cum Bernardus eo sermone, quem in ipsius apostoli uigilia habuit, diffusiusq; ad Eugenium Papam, lib. II. de cõsideratione, Age inquit, indagemus quis sis, quam geras pro tempore personam in ecclesia dei. Quis es? Sacerdos magnus, Summus põtifex, tu princeps episcoporũ, tu hæres apostolorum, tu primatu Abel, gubernatu Noë, patriarchatu Abraã, ordine Melchisedech, dignitate Aaron, autoritate Moyses, iudicatu Samuel, potestate Petrus, unitione CHRISTVS: tuæ cui claues traditæ, & oues creditæ sunt, habẽt alij sibi assignatos greges, singuli singulos, tibi uniuersi crediti: & quæ sequuntur.

Socrates episcopus in historia Cassiodori, quum in uarijs locis principatũ Rom. Sedi asserit, tum & lib. IIII. cap. IX. ubi ecclesiasticis regulis mãdari asserit, ne præter Rom. Pontificis sententiam concilium celebretur. Rursusq; lib. IX. cap. XIII. regulam prolatam autor est, ut Constantinopolitanus episcopus haberet honoris priuilegia post Põtificem Romanum, hisq; consensum suum præstitisse Imperatorem Theodosium: quod & Constantinopolitano concilio cautum reperitur, in quo hæc ad uerbum legere est, Constantinopolitanus episcopus habeat honoris primatum

post Romanum, propterea quòd urbs ipsa sit iunior Roma. Sed & Amianus Marcellinus historiæ lib. XV. autor est, Constantium Cæsarem sententiam qua Athanasium cõdemnabat, petijsse à Liberio Rom. põtifice, pro autoritate qua potiores sunt æternæ urbis episcopi, confirmari: quod minime obtinere potuit. Sed quid ego hac in re uerba ulterius faciam? & contra uetus prouerbiũ, Rem actam rursus agam? pluribus enim concilijs, & nouissime Constantiensi res hæc omnis decisa est, quod & Iustinianus Imperator hac cõstitutione approbauit, ut ridicula sit ea hæreticorum cõclusio, qua id introductum ex frigidissimis decretis solum, à CCC. annis citra asse uerant. Sed certe nobis uidentur isti non tam credere quæ asserunt, quàm id agere, ut inuidiam aduersus Pontificem & præsules colligant, & contra Christianorum dogmatum sinceritatem principibus populi sui maledicant, quum tamen CHRISTVS quoq; ipse Pontificibus & sacerdotibus libẽtissime detulerit: quod annotauit Cyprianus. Paulus quoq; in Actis apost. cap. XXIII. Nesciebam inquit, fratres quia princeps est.

b ¶ QVAM uera religio. Religio ab antiquis in malam partem accipiebatur, nimirum pro superstitione: Lucretius,
Humana añ oculos fœde quũ uita iaceret
In terris oppressa graui sub religione.
Deinde cœpta est uox in bonã partem accipi, & Religiosi proprie dicũtur, qui paupertatem, obedientiam, castitatem perpetuam Deo uouerũt. Sed & ampliore significatu hi accipiũtur, qui aliquid ex illis uotis obseruant, ut hospitalarij & templarij, per summum uero abusum, quilibet Christianus dicitur religiosus, & ita sentiunt Canonistæ in rubr. de regularib.

c ¶ NVLLIS rugis, Id est scissuris, & diuisionibus: sumptum est ex epistola Pauli ad Ephesios cap. V. Sanè damnat Procopius Iustinianum, qui intra palatij cubiculum reclusus cũ sacrificulis, omnes bonas horas consumeret, in secernendis articulorum fidei minutijs, omissa rei bellicæ cura, ut inde præstiterit Totylæ occasionẽ urbis Romæ per Gotthos incendendæ.

d ¶ COEPISCOPORVM interueniente consensu. Edictum ergo Iustiniani, quod cum consensu episcoporum promulgauit, Iustiniano non episcopis attribuitur: quod recentiorum quorũdam sententiam confirmat, qui si in concilio à Rom. Põtifice indicto ædatur cõstitutio hac inscriptione, Romanus pontifex de consensu concilij, censet pontificiam, non synodalem existimandam: nam non solent actus à consentientibus denominari, sed à facientibus: licet Nicolaus Tudiscus cõtra, in oratione quã in Basileæ synodo habuit in Germania. Sed hæc à nobis latius disseruntur Paradoxorum lib. VI. cap. X.

e ¶ VICTOR Iustinianus &c. Simili titulo utitur Honorius in epistola ad Bonifacium[f], postponiturq; hic Pontificis nomen, qui stilus in præsentiarũ in Rom. curia exoleuit: quapropter Guil. in Speculo de præsent. rescripti. autor est, falsum præsumi rescriptum, in quo nõ legatur summi pontificis nomen ante cætera. Veteres certe simplicius egerunt, nec cũ tanta seruulositate credidere.

f ¶ NOBIS magnum studium fuit unitatem. Et sic ad Imperatorem pertinet, in schismate procurare, ut congregetur concilium: quod uerum est, ubi Pontifex ipse ex magna causa esset suspectus, ueluti si ageretur de eo exautorando: alioquin congregatio synodi ad ipsum Pontificem pertinet, ut habetur XVII. distin. & eo negligente ad eos Cardinales qui minime eius labis suspicione notantur, quæ conuentui peragendo causam præstat, ut Baldus, Cardin. Flor. & recentiores scripsere[g]. Vbicunq; autem de hoc aliqua oriretur dubitatio, existimauerim ob eius disceptationẽ Imperatorem fortè adeundum[h].

g ¶ ARCHIMANDRITAE. Ita abbates uocari arbitror, μάνδρα Græce spelũcam significat & gregem: monachi enim in eremis cauernas inhabitabant, ab his ergo nomen sumpsere: uel à grege propter illud euangelicum, Pasce oues meas: quod alij arbitrantur. Huius uocis mentio est etiam Sydonio Apoll. in epistolis.

h ¶ HOMOVSION. ὁμοούσιον consubstãtiale, quod in filio Arrius, in spiritu sancto Macedonius negabat: at Nestorius CHRISTVM filium Mariæ hominem tantum credidit, superuenisseq; deinde in eum diuinitatem: quibus non minus deteriora prodidit Euthyces, qui CHRISTO diuinam solum naturam asseruit: quapropter Arrius Nicena, Macedonius Constãtinopolitana, Nestorius Ephesia, Euthyces Calcedonia synodo condẽnati sunt[i].

i ¶ PATRIARCHAM uestrum fratrem. Episcopos, Archiepiscopos, Patriarchas, & Cardinales solet Rom. Põtifex fratres

[f] 97. distinct. Victor.
[g] Decius consil. 151.
[h] l. ij. supra eo.
[i] c. sunt igitur 15. distinc. & xxxiiij. quæst. iij. quidam.

tres appellare, cæteros omnes filios: quæ forma nisi seruata sit, præsumitur rescriptum falsum[k].

k c. quàm graui eũ de falso.

k ¶ PLVS uestræ sedis crescit autoritas. Debent enim pontifices autoritatem sedis suæ procurare, quapropter non licet pontifici de urbe Roma aliò sedem transferre, quia diminueretur de maiestate, quam consequitur ex dignitate urbis[l]: nam & diuino iussu de Antiochia Petrus eò contendit[m], cui legi diuinæ & ipse subijcitur: atq; ita multi sentiunt, & Alberico idẽ uidetur.

l 7. quæst. j. c. mutationes.
m 13. quæst. j. c. rogamus.

l ¶ ALIENVM seipsum ab ecclesia iudicabit esse catholica. Qui ergo delinquit, seipsum condemnat: unde uulgo dicitur, Ex maleficijs reum naturali obligatione teneri ad pœnam: quia uidetur consentire, ut merita pœna afficiatur: quod fere omnes prodiderunt[n].

n l. ex hoc iure de iust. de iur.

m ¶ IVSSIMVS esse alienos, Id est excõmunicauimus: unde hic probatur, uale re sententiam, qua iudex aliquem excõmunicat, nisi quàm primum aliquid faciat: nec enim huiusmodi sententia est conditionalis, sed pura, quæ tamen eueniente conditione resolui possit[o].

o l. oblig. §. conditio. ff. d'act. & oblig.

n ¶ EXTORRES. Sic dicuntur exules, quasi extra terram eiecti: hinc argumẽtum sumunt plerique, ut aduenæ beneficijs legum municipalium uti nequeant: quod æquum est, ne qui onera non sustinent, priuilegijs fruantur: respõderuntq; ita recentiores uarijs consilijs. Quapropter si constitutum sit, ut pagani damna resarciat, qui in eorum agro sit de latronibus spoliatus, aduenæ nihil prouidebitur: idem si ex lege instrumenta confestim executioni mãdentur, extraneus enim ordinario iudicio debebit experiri. Hanc tamẽ regulam ita intelligendam censeo, ut contrahentes non comprændat: quum enim respectu solennium, & eorum quæ ex natura contractus descendunt extranei huiusmodi lege teneantur, uidentur contrahendo tacite consentire ut lex attendatur: quocirca nõ tam beneficio statutorum uti dicentur, quàm iure sibi tacita cõuentione quæsito: Idemq; iuris arbitror in his quæ uoluntariam iurisdictionem respiciunt, quum id nemini noceat, & ipsis prosit, nec aliter credidisse doctores, uerisimile est[p], dum simpliciter in utroque casu asserunt, aduenam municipali legi subesse. Sed & clerici, quàmuis laicorum legibus non arceantur, eorum tamen beneficio uti poterunt: ne quod ob fauorem concessum est, in eorum odium reflectatur, ut Bart. scripsit[q].

p In l. j. §. 3. eo.

o ¶ GREMIVM nunquàm redeuntibus claudit ecclesia. Hæretici ergo quotiescunque ad sanitatem reuertantur, admittendi sunt, & impunes esse debẽt: quod & Augustino placuit, & antiqs patribus[r], quod non seruatur, quãtum sit ad pœnam criminalem[s].

q In tract. reprehensal. i. 3. quæst. principali.
r 24. quæst. 3. corrigantur.
s c. super eo. de hæret. in 6.

p ¶ OBSECRO clementiam uestram. Quum in crimine hæreseos ecclesia cognitionem sibi reseruet, quid est quod Rom. Pontifex precibus imploret, ubi imperare poterat: Sed hæc olim fuere, alioqui si decretales constitutiones respiciamus, non potuit Iustinianus aduersus hæreticos procedere, deinde eis condemnatis Pontificem admonere, quod tamen fecisse eum, hic satis constat.

q ¶ NISI perfectis in CHRISTO. Merito ita dixit, nam & Paulus suis epistolis ad Romanos perferendis, non alio usus est ministro, quàm Phœbe muliere Corinthia. Et hic notandum est, eos qui in legationem mittuntur præsumi prudentes, & principibus suis gratos.

RVBRICA.

DE SACROSANCTIS ECCLESIIS.

ECCLESIA Græca uox est, & conciõnẽ significat: In initio enim, & in ipsa, ut ita dixerim, nascentis nostræ religionis infantia, quũ pauci essent Christiani in urbibus conueniebant simul, & Deo laudes canebant, constituebantq; inter se, quæ ad institutionem suã pertinerent, ut Lucas in apost. actis ostendit, & Plinius ad Traianum autor est. Capitur ergo ecclesia ea significatione ut & conuentus Christianorum cõprændat, & etiam locum ipsum in quem conuenitur: appellatur & locus ipse Basilica, siue quod loca publica Basilica Græci uocent, Siue quod domus principis Basilica, id est regia dicitur, quæ significationes etiam diuinis tẽplis cõueniunt. Sane plura de ædificatione & consecratione earum habẽtur in Decretis, de consecr. distinc. prima. Sed probabiliter dubitatur quomodo constitutiones hoc in tractatu insertæ recipiendæ sint, quum communi calculo affirmetur, Imperatorias sanctiones,

nes,quæ ſpecialiter de clericis, uel eccleſiarum facultatibus uerba faciunt,nullius eſſe momenti, quod hoc munus ad ſolum Pontificem pertineat[a].Et fatendum eſt,ubi aliter iure canonico conſtituitur, has leges nõ obſeruari,alio qui eſſe obſeruandas: nõ quia ab Impatoribus latæ,ſed quia per Pontifices uidentur tacito cõſenſu admiſſæ:quod Alb. opinatur, in cuius ſententiam eundũ cenſeo:nemini tamẽ eſt dubiũ, qn in primitiua eccleſia, de rebus & perſonis eccleſiaſticis ius dicerent Imperatores.

a c.eccleſia. de conſtit.

RVBRICA.

DE SACRO ſanctis eccleſijs.

IMPERATOR *Conſtantinus ad populum.*

HABEAT unuſquiſcꝙ.Quoniã ante Conſtantinũ Magnũ collegia Chriſtianorũ dãnata erãt, eorũ ille profeſſionẽ primus Cæſarũ ſincera fide amplexatus[a],cõſtituit,ut quilibet facultatẽ haberet cẽtũ uellet gñali ipſi eccleſię relinquẽ di:fuitcꝙ tũc hæc lex intellecta, ut nõ ideo clericis uel monachis relinqui poſſet, aut particulari templo:cuius rei rationẽ diuus Hieronymus quadã ad Nepotianum epiſtola his uerbis attingit:Pudet dicere, ſacerdotes idolorum, mimi, & aurigæ, & ſcorta hæreditates capiunt,ſolis clericis & monachis hoc lege prohibetur: & prohibetur non à perſecutoribus, ſed à principibus Chriſtianis:nec de lege conqueror, ſed doleo,cur meruerimus hanc legem.Cauteriũ bonũ eſt, ſed quo mihi uulnus ut indigeã cauterio: Prouida ſeueracꝙ legis cautio, & tamen nec ſic refrenatur auaritia. Per fideicõmiſſa legibus illudimus, & quaſi maiora ſint Imperatorum ſcita,quàm Chriſti: leges timemus, euangelia contemnimus. Sit hæres, ſed mater filiorum,id eſt, gregis ſui, eccleſia quæ illos genuit, nutriuit, & pauit.Quid nos inſerimus inter matrem & liberos: Gloria epiſcopi eſt, pauperum opibus prouidere: Ignominia omniũ ſacerdotum eſt, proprijs ſtudere diuitijs: hæc ille. Vnde apparet recentiorum interpretationẽ factũ, ut aliter hæc lex noſtro ſeculo, aliter in primitiua eccleſia intelligeretur.

a xij.q.j. futuram.

b l. generali.j. eodem.

a ¶ VNVSQVISQVE, Qui tamen factionem teſtamenti habeat[b],& ita cõmuniter accipitur. Bartolus etiam eos accipit, qui ſolũ iure ciuili teſtari nequeunt, ut muti, uel ſurdi, uel qui ſtatus ſui ſunt incerti: idemcꝙ filiifamilias,qui in alijs caſibus,etiã conſentiente patre,non admittuntur:item dãnati de crimine famoſo, à quibus bona nõ auferũtur.Quæ ſententia ſatis defendi poteſt,quia huiuſmodi teſtamẽtum,ſi hac conſtitutione cõfirmetur, omni iuris ratiõe munitum dici poterit, & lex generali, in alijs caſibus accipietur,ueluti in his qui iure gentium ſunt inhabiles. Ex qua interpretatione hic probatur, generalem hãc dictionẽ unusquiſcꝙ,reſtringi, ut iure gentiũ inhabiles nõ comprændat, cꝙis de fauore publico agatur: Quẽ articulũ ſic arbitror breuiter poſſe expediri, ut dictiões gñales ex loquẽtis mẽte interpretationẽ accipiãt: Quapropter reſtringũtur,ut q iure gentiũ inhabilis ſit, nuncꝙ admittat[c]. Idẽ in eo qui iure ciuili reijciat, Quẽ ſenſum ex cõmuni ſentẽtia hic accipimus:nec em generalibus uerbis inducẽda eſt legũ correctio,niſi quũ alias cõſtitutio ſupflua reddeꝛ, uel de fauore publico agat, uel alias abſurdi aliqd conſequeretur,uel quũ uerba plurimũ exuberãt,& ratiõis paritas nõ diſſuadet[d]. Sed nũquid ꝓpter huiuſmodi dictiões geminatas lex extra proprietatẽ uocabuli trahatur:Et puto trahi: Quapropter ſi de qbuscũcꝙ hæredibus loquar,& fideicõmiſſarij intelligẽtur[e].Et appellatione cuiuslibet cõtractus, etiã de abuſiuis cõtractibus actũ uidetur[f]. Qua ratiõe prohibita alienatiõe quorũcũcꝙ bonorũ mobiliũ & ĩmobiliũ, crediderim & iura & actiões cõtineri[g].Si tĩ maxima improprietas fieret,aliud eſſet dicẽdum.Quãobrẽ ſi de quacũcꝙ negotiatiõe ſolui uecti-gal lex uelit,de legato nõ erit ſoluẽdum[h].

b ¶ SANCTISSIMO, catholico,uenerabiliꝙ cõcilio.Licet cõſtitutio de uniuerſali ſynodo loqui uideatur,tamẽ eadẽ priuilegia etiã cuilibet eccleſiæ cõpetũt,& cuicũcꝙ fraternitati eccleſiaſticæ, non incapaci, aut xenotrophio,uel miſerabilibus ꝓſonis,puta uiduis & pupillis, dũ pro ſalute animæ relinquat, hæc em pia cauſa eſt: alioqui ſi alicui

c l.iij. in fi. de op.no.nũ.

d l.j.§. renũtiatio.ff. de op.no.nunt.

e Rom. in l. id tempus. in fi. de uſucap.

f Gemin. in. c. ij.§.j.de reb.eccl.nõ alien. in 6.

g Doct.l. gallus §.etiam

h Bar.l.cætera. §.ſed ſi qs.de leg.j.

alicui diuiti quiſcꝙ ob dei amorẽ ſe legare dixerit,pia cauſa nõ eſt:ſicut cuũ quiſcꝙ male ablatũ certæ ꝓſonæ reſtituit,ut Bart. aſſerit.Sed qd ſi collegij præpoſitis legatũ fuerit:Rñdeo cẽſeri in uniuerſum ipſi collegio relictũ, niſi aliud præſumatur ex cõiecturis.Quid em ſi ſanguine, uel magna amicitia coniunctus legauerit: Quid ſi natura rei aliud oſtendat: Finge præpoſitos aucupijs oblectari, non erit ueriſimile accipitres & retia eccleſiæ legata. Quid itẽ ſi uni ex pluribus præpoſitis legatum ſit:Et ita ſe cõmunis habet ſententia[i]. Sed & ſi generaliter eccleſiæ legatũ ſit parochiali exoluendũ erit:ſi duabus parochialibus ſubſit teſtator,egentior preferet, niſi aliter ex cõiecturis appareat: κοινῶς.

i c.requiſiſti. de teſta.

c ¶ DECEDENS.Interpretatur Bar.ut beneficio huius legis ſolus fruatur, qui inſtante mortis articulo teſtamentũ condit: Quod communis expoſitio reijcit.

d ¶ QVOD optauerit. Interpretantur omnes,ut ad teſtatorem referatur:ipſe etiã defendi poſſe arbitror,ut fauore piæ cauſæ ſuſtineatur, ſi quis ita legauerit: Collegio uel flagriferis talis eccleſiæ lego, quodcũcꝙ de bonis meis optauerint ſeu elegerint[k]. Quo ſenſu id uerbum non ad teſtatorẽ,ſed ad concilium referetur.

k c.j.de decimis. & Archid.j. q.j.ſunt nonnulli.

e ¶ RELINQVERE. Verbum id generale eſt,Quapropter ſi eccleſiæ legetur, hæreditate nõ adita,uideretur legatum nihilominus deberi, alias caſſum redderetur teſtatoris iudiciũ:quod Bart. probat[l]. Alij contra crebriore calculo, quũ id priuilegiũ eccleſiæ competere ſpecialiter nõ caueatur, niſi quum filius in poteſtate fuiſſet inſtitutus:quum enim ipſo iure ſit hæres, ſtatim quæritꝰ ius eccleſię,licet deinde abſtineat[m]. Idem ſi præſtatio legati dilationem nõ admitteret,puta ſi pro ſepulcro legaſſet, uel ut reſtituerẽtur fœnebres pecuniæ. Sed & poterit eccleſiæ adminiſtrator procurare, ut alicui fiat addictio bonorꝫ,quæ etiam in libertatibus eſt introducta, ut legatũ cõſeruetur[n], adnotauitcꝙ hæc Bald.mox cæteri.

l l.eam quã.c. de fideicom.

m l.cũ quaſi.§. ſed & ſi quis. de fid.lib.

n Inſti. de eo cui lib.cauſ.

f ¶ LIBER ſit ſtilus. Graphium quo ſcribitur ſtilus ſignificat: unde uſus obtinuit,ut pro ſcriptura dicendicꝙ modo accipiatur.Exiſtimauit autem Bartolus,hac lege conualeſcere teſtamentum ad pias cauſas,licet iuris ciuilis ſolẽnitates nõ obſeruentur.Nã & idem militibus conceſſum eſt, & inter liberos teſtanti: Sed plerique omnes alia diſſeruere[o]. Verum quæſtio hæc inutilis eſt, quũ in preſentiarum ius canonicum ubicꝙ ſeruetur, quo teſtamẽtum ualet coram duobus teſtibus conditum, iuris ciuilis ſolennitatibus reiectis[p]. Quæ lex euangelico dicto nititur,In ore duorum &c. Quapropter teſtamẽtum ſuſtinetur, etiam quo ad alios cohæredes, quos cauſa pia non tangit, ut plericꝙ affirmant: ſecus ſi fauore cauſæ ſimpliciter id conſtitutum eſſet[q], nam & eodẽ canonico iure, piæ cauſæ cꝙ plura alia indulgentur, ueluti ſummaria cognitione ut explicẽtur cõtrouerſiæ,ut cognitio etiam eccleſiaſtico iudici competat,ut ſimplici exequutori cõtra negligentem hæredem actio detur, ut integrum legatum præſtetur,nihilcꝙ dedu catur,uel falcidiæ uel S. conſulti trebelliani nomine, quod & Iuſtinianus ſanxit, ut ſolo nutu facta inſtitutio ſit efficax, ut huiuſmodi relictum ex incertitudine non uitietur. Qua cauſa & captatoria inſtitutio admittitur,& legatum in arbitrium hæredis collatum ualetꝛ. Vnde conſequens eſt, ut male ablata reſtitui generaliter mandari poſſit, & pauperibus in genere legatum, robur obtineat, quod & inferius cauetur: collegitcꝙ hæc Aretinus.

o l.hac cõſultiſ. de teſta.

p c.relatum.de teſta.

q in §. ex ipere fecto.in l.hac conſultiſſ.

NEMO APOSTOLORVM. Quum Romanorũ antiquo iure mortui intra ciuitates ſepeliri nõ poſſent, ne ob huiuſmodi feralia municipiorũ ius polluereturſ, Chriſtianæ legis hoſtes ethnicorꝫ ſpreta religione,nõ ſolũ in eccliarũ cœmiterijs intra urbes,qd laicis iure pontificio cõcedi tur,ſed in delubris, atcꝙ adeo in ipſis ſctõrũ locellis tumulari ſe mãdabãt:quod imperatoria hac cõſtitutione deinde prohibitum

s l.mortuorum. j.de relig.& ſump.fun.

fuit: ueraq; hæc est constitutionis interpretatio. Nam & adhuc Mediolani in Protasij Orbasijq; Martyrum tumulo est epigramma, quo Martyris ad frõtem legitur, hitam nescio quam fœmellam Mãliam Dædaliã.

Cæterum & hic cõstitutioni sensus afferẽ, ut mercimonia in ecclesijs fieri, phibeat. Quam sententiã si probauerimus, corpora hic accipienda artificum negotiatorumq; collegijs erũt, in quem sensum dictio ista quandoq; trahitur[t]. Cõtractus ergo in ecclesijs fieri non debent, nisi causam piam respiciant, ut est contractus matrimonij, & pacis[u], uel contrahens tutò ecclesiã egredi nequeat[x]. Si quis tamen contraxerit, non idcirco tollitur obligatio: quapropter & uoluntariæ Iurisdictionis actus in ecclesijs facti ualẽt[y]. In iudicijs uero seculoribus non ita est, tam enim iudiciales processus, q; sententiæ ipso iure pereunt, si in ecclesijs ea gesta esse proponatur[z]. Vnde consequens est, ut in eis concepta arbitria, quæ ad similitudinem iudiciorum redigũtur, deficiant: arbitratorum mandata, quod transactionis uim obtinent, non deficiant. Sed & nunquid testi deferendum sit iuramentum in ecclesia, frustra cognoscitur, deferri tamen interrogarique in ea poterit: delatio enim iuramenti non tam iudicium q; piam causam respicit, sicut etiam interrogatio quæ ueritatem fouet & iurijurando accedit, communiterq; hæc traduntur. Sed & Bald. de ecclesia in ius uocari quemlibet posse credidit. Quod licet citationis relatio actis iudicialibus contineatur, non idem sit in ipsa citatione. Quod & alij probãt[a], licet nobis non arrideat.

t l. semper. §. quibusdam. de ure immun.

u §. quãdocũq;. in auth. quib. mo. na. cf. leg.

x l. præsenti. j. de his qui ad eccl.

y j. de his qui in eccl. man.

z c. decet de immu. eccl. in 6.

a Alex. l. plerũque. de in ius uoc.

IMPERATORES Hono. & Theodosius Augg. Præf. urbis.

NEmo martyres distrahat[a]; nemo mercetur[b].

IIDEM AVGVSTI Nuceno Præf.

NEMO MARTYRES. Prohibẽtur hac constitutione sanctorum corporum commercia. Quod Alber. Ros. intelligit nõ procedere quum huiusmodi reliquiæ emerẽtur à prophanis ut in ecclesijs reconderẽtur, qd' ab æquitate nõ abhorret.

a ¶ DISTRAHAT, Id est uendat: in quẽ sensum etiã Apul. utitur. Recentiores quamlibet contractus resolutionem generaliter distractum uocant. Sed nunquid cõpelli possit uenditor ut pretiũ restituat qd' ex turpi causa accepit? Et in hoc cõsensum est ut restituat[a]: licet Odofr. & Alb. contra, in malæ fidei emptore: sicut emẽs rem quã ecclesiasticam esse scit, ab œconomo prætiũ non recipit, ex Leonis constitutione[b]; sed & hoc communiter non admittitur.

a l. ult. ff. de aleat.

b §. quidam. 2. in auth. de nõ alien.

NOn plures q̃ nongẽti[a] quadraginta Decani[b] sacrosanctæ amplissimæ Vrbis deputẽtur[c] ecclesiæ, nulliq;[d] addendi, uel

b ¶ NEMO mercetur. Et quum lex prohibitoria sit, consequẽs est ut cõtractus ipso iure sit irritus[c]. Sed nũquid alia pœna cõtrahentes afficiantur? et extraordinẽ puniri ferme omes tradidere. Nam & in ecclesiastico foro huiusmodi transgressores honore priuãtur[d], ubi aliter iure expressum non est. Quod si contractus de se illicitum aliquid non contineret, nulla alia pœna infligetur: ueluti quũ lege cauetur, ne quisq; rem minoris emat, uel ne triticũ extra territorium conuehatur, ultra enim prohibitionem nihil pœnæ est.

c l. non dubium. in fi. j. de ll.

d Glos. in c. generali. de clerc. in 6.

NON PLVRES. Ne fortè ultra facultates numero clericorũ Constãtinopolitana ecclesia prægrauaretur, statutus est hac cõstitutione certus numerus, ultra quem nemo eligi potest, & si quis fuerit electus, cæterorũ priuilegijs non fruitur.

a ¶ NONGENTI quinquaginta. Et is numerus deinde per Iustinianum arctatus fuit[a].

a in auth. ut determ. sit num. cler.

b ¶ DECANI. Decani prius dicti sunt in exercitu, qui decem militibus præerant, qui alio nomine caput cõtubernij dicunt, ut Fl. Vegetius, & Modestus scripserunt: deinde id nomẽ ad ecclesiasticã dignitatem tractũ est, significãturq; hoc nomine Archipresbyteri, q forte à principio instituti sunt, ut decẽ clericis præessent, & q̃uis aucto deinde numero, nomẽ retinuerũt[b]: hic uerò accipiũtur clerici Cõstantinop. ecclesiæ, ita appellati, qd' in decanias eẽnt diuisi.

b l. distinc. c. in capite.

c ¶ DEPVTENTVR ecclesiæ. Quid si facultates augeãtur? Et poterit Eps unà cum Canonicis numerum excedere etiam incõsulto principe, sed diminuere nõ potest: quia id odiosius: nã mortuo collega, ob auaritiam diminuere at numerum, ut eius portio sibi accresceret[c]. Quũ alioqui portio uocans canonicis non accrescat, sed in ecclesiæ utilitatem sit uertenda, Bald.

c in c. cũ accessissent. de cõst.

d ¶ NVLLIQVE. Accipiẽdum est de epo & Canonicis, quibus ius erat excedere taxatum

taxatum numerum, etiam si numerus esset per legem ab eis iuratam statutus, licet in periuriũ incidãt. Idemq; si ea lex per Summum pontificem sit confirmata: nam & tũc si transgrediuntur ualet electio, nisi in confirmatione irritũ declaretur, quicquid aduersus eam fiat: Sed si facultatibus auctis augeatur numerus, nunquid aduersus eam confirmationem factam dicemus? & crebrior sentẽtia est[d] non fieri, quia in ea confirmatiõe tacita est cõditio, nisi facultates augeantur.

d c. cum accessissent.

e ¶ PRAETER dictum numerũ. Hinc colligitur, supernumerarios non frui priuilegijs collegarum. Quapropter si profitentium doctorum in aliqua Academia constitutus sit certus numerus, si quis supra numerum simpliciter addatur, non erit particeps immunitatis. Quod arbitror uerum, nisi ex institutione instar aliorum redactus sit, puta, si pleno iure receptus proponatur: atq; ita Felyno uidetur[e].

e Fely. in c. constitutus. in fi. de resc.

f ¶ PER patrocinia, id est, suffragia & cõmendationes potentium.

g ¶ IMMVNITATE concessa. Sed quid si Pontifex alicui canonicatum in tali ecclesia concedat, si aliquis de numero deest, uel deesse contigerit, nunquid in supernumerarij locum sit admittendus? Et Old. & Alb. putant admittendum: nec est legitima recusatio canonicorũ, qui ut eum excludant aiunt debere expectari, donec ad antiquum numerum sit deuentum. Nam quum Pontifex præter numerum illum qui defunctus est instituit, non uidetur habuisse rationẽ antiqui numeri: quod in casu huius legis non est, in qua supernumerarijs subrogari aliquem expresse prohibitũ est.

h ¶ NEGATA'QVE omni nouationis facultate. Quod uidelicet aduersus hanc cõstitutionem nihil nouari potest, nec qui supra numerum obrepserit, potest paria cæteris priuilegia deinde impetrare, fraus enim legi fieret. Sed finge decreto capituli certum canonicorum numerum esse taxatum: Item cautum, ut si quis quoquomodo præter numerum fuerit admissus, is certis priuilegijs nõ fruatur, nunquid ea lege tenebitur, qui à Romano Põtifice iura canonicatus impetrauerit? Et uerior est sententia, teneri, ut Felynus scripsit[f]: Nisi utriq; capiti legis Pontifex derogauerit.

f c. constitutus.

i ¶ ECCLESIAE indulta. In dubio igitur priuilegia concessa clericis præsumũtur concessa fauore ecclesiæ, unde illis clerici renũtiare nõ possunt[g]: sicut priuilegium concessum patri & filijs, censetur contemplatione patris concessum[h]. Vnde hic quæritur, si Titio & eius filijs indulgeatur ut ad decurionatum possint admitti, demũ omnes concessiones reuocentur, præter quæ Titio cõcessa sunt, an filij censeantur posteriore hac constitutione illo priuilegio priuati? Et Iac. But. & Bal. non priuari crediderunt: idemq; cæteris uidetur. Sed qd si Titius priueẽ, an eius filij æqualem cum patre iacturam sentiant? & nõ sentire Saly. & Aret. scripsit: ne ius semel filijs quæsitũ, sine eorũ facto amittatur.

g c. si diligenti. de foro comp.

h l. sed si plures. §. in arrogato. ff. de uulg. & pup.

PLACET. Hac cõstitutione cauetur, ut ecclesiæ extraordinarijs muneribus & superindicto non aggrauẽtur, sed ordinaria tãtum subeant, & ea quæ propter aduentitiam necessitatem indicuntur[a].

a 16. q. j. §. placet.

a ¶ RATIONABILIS consilij. Non enim debẽt Principes ex se ipsis leges promulgare, sed adhibito peritorũ consilio: ex quo cõsequens est, ut solus Papa, absq; Cardinaliũ cõsensu, ardua negotia perficere nõ debeat: qua in re magna est altercatio[b], qm si ita esset, non haberet liberam potestatem, quam tamen liberã illi CHRISTVS ex traditiõe clauiũ cõcessit: Sed hæc potestatẽ ligandi & soluẽdi respicit, nõ iurisdictiões, quæ q̃uis nihil cõmune habeant cũ regno cœlorũ, amplissimæ tamẽ in presentiarũ possidẽtur ab ecclesia: Quo fit, ut si qua ardua in eis incidãt, nõ solũ per Pontificẽ, sed & p consistoriũ debeãt extricari: nõ em ecclesia à capite solo representat, sed & à mẽbris, ut Theologi alig sensere. Qd' si aliqua cõpetãt Põtifici, nõ in rebus ecclesiæ, sed, ppter eius autoritatẽ, ea tametsi ardua per eũ solũ poterunt explicari, ut est creare Cardinalem, & ex

b Fely. in rubr. ex de constit.

et ex necessaria causa exautorare principē
secularem. Et ex his hoc etiam cōsequitur,
ut episcopus nō ualeat ardua absq; capitu-
li consensu decidere, absentesq; tamē sunt
citandi, nec impeditus tenebitur tali casu
procuratorē con
stituere. Qđ cō-
muniter tradit.
b ¶ VRBIVM,
Prouincialiū:nā
Italicæ sunt im-
e l.de his.j.ti.j. munes[e].
c ¶ VSIBVS
cœlestium. Quí-
dam de fundis so
lum accipiūt,qui
propter Eucha-
ristiam deputati
sūt ecclesijs: Nā
hi ab omni seruitio sunt immunes. Sed cō-
d xxiij.quæst.7. munis sententia est[d],ut generaliter intelli-
c.sancitum. gamus de omnibus prædijs ecclesiæ: nam
alioqui minimum hoc esset priuilegium.
d ¶ SORDIDORVM, ut est calcis co-
quendæ,arenæ fodiendæ,custodia aquæduc
tus,calefactio balnei[e]. Accurs.
e l.munerū.ff. de mun. e ¶ EXTRAORDINARIVM. Hæc
sunt quæ non habent certam & perpetuā
præstationē:quapropter ab exactionibus,
quæ uulgò taleæ & collectæ dicūtur,eccle-
sia est immunis. Nam & huiusmodi mune-
ra personalia sunt:In personas autem cleri-
corum nulla est principis secularis iurisdi-
ctio. Quapropter q̄uis Eugubienses cōsti-
tuerint ut omnia agri sui prædia sint tribu-
taria & obligata collectis,non tamen perso
naliter tenebuntur ecclesiastici,ad quos ali
qua ex eis peruenerint:per hypothecā ue-
ro fortè compellentur:atq; ita Bart.senten
tia defendi potest. Possunt em̄ laici res suas
obligare, ut ad quemcunq; cum onere suo
pertranseant: non tamen ex simplici scri-
ptura professionis probabitur hypotheca,
ut Bald.& Aret.aiunt.
f ¶ SVPERINDICTVM'VE. Hoc
intellige etiam quando alij tenerētur,quia
princeps ex aliqua causa imposuerit, alio-
quin regulariter nō solum ecclesia, sed nec
cæteri superindicti nomine obligātur,Sed
nunquid quilibet Princeps possit impone
re exactiones subditis:Et non posse cōstat,
sicut nec noua uectigalia, nisi consulto su-
periore:Si quisq; uero superiorem neminē
agnoscit,ex causa hoc potest,dū tamē memi
nerit,si ob prodigalitatem suā pecunia in-
digeat,uel iustitiam subditis non ministret,
quibus spāliter ne-
cessitatibus urbiū[b]
ecclesię singularum
habētur immunes.
Prima q̄ppe illius
usurpationis contu
melia depellēda est:
ne prædia usibus
cœlestiū[c] secretorū
dedicata, sordido-
rū[d] munerū fece ue-
xētur: nil extraordi
nariū[c] ab hīc supin-
dictumú[f] flagiteť,
nulla translationū[g]
solicitudo signetur:
postremo nihil,p̄ter
canonicā illationē[h],
posse etiam sibi tributa denegari, & de fa-
cto resisti[f].
g ¶ TRANSLATIONVM. Ob ces-
sationem tributorum,etiam quæ aliàs debē
tur,non tamen ecclesiæ prædia in fiscū trās-
ferri possunt:qđ
in pœna legis,pa-
cedit. Quod si ex
natura cōtractus
pœna descēdat,
existimauit Bal-
dus & ecclesiam
teneri. Quapro-
pter si ecclesia ac
ceperit fundum
in Emphiteosim,
& triennio à Ca-
nonis solutione
cessauerit,cadet,
Idem si feudi leges nō seruauerit,quod ple-
rique omnes autumant. Cæterum forte ue-
rius est,ob subtractionem tributorum præ
dia publicari,nam & hanc pœnam diuinis
domibus inflīgi expressim lex dicit[g]. Nec
satis quadrat sententia de imperatorijs do-
mibus interpretantiū:& translatio hic mu-
neris cuiusdam nomen est, quum quilibet
tenetur aliquid transferre,non absimile ar-
bitror angarijs,quæ Græca uox est[h].
h ¶ CANONICAM illationem. Ordi
narium munus est,quod habet certam præ
stationem lege impositam, ut tributum,ad
cuius solutionem ecclesia quoq; tenetur:
quia res cū onere suo transit[i]. Si uero præ-
dia libere in ecclesiam trāsierunt,lege prin-
cipis secularis amplius non obligātur. Sed
nūquid clerici pro patrimonialibus bonis
uectigalibus (quæ pedagia uocant) subij-
ciantur: Et omnes negant, nisi negotiatio-
nis causa emerint,& secum aduexerint,sta-
turq; eorum iuramento[k], Aret. Cuius rei
hæc est ratio,nā huiusmodi portoria ad mu
nera personalia pertinēt, quia personis pro
rebus imponūtur:at in clericorū personas
non competit laicis iurisdictio, quod iure
canonico approbatum est,licet hæc lex ge-
neraliter de quibuslibet ordinarijs mune-
ribus loquatur,siue patrimonio,siue perso
nis imposita fuerint: Sed hæc olim fuere,nā
& diuus Basilius,antiquorū omniū theolo-
gorum eloquentia,doctrina,sanctitate lon
ge princeps, in regula monachorū,sic pro-
pemodum scripsit: Si quis relinquens fisca-
lia debita intret ad fratres, & parentes eius
pro ipso exigantur,& tribulentur, an non
affert hoc culpam aliquā, uel his qui eum
susceperū

f Lucas l.j.c. de superind. lib.x.

10 Idem si feudi leges nō seruauerit,quod ple-
rique omnes autumant. Cæterum forte ue-
rius est,ob subtractionem tributorum præ
dia publicari,nam & hanc pœnam diuinis
domibus inflīgi expressim lex dicit[g]. Nec
satis quadrat sententia de imperatorijs do-
mibus interpretantiū:& translatio hic mu-
neris cuiusdam nomen est, quum quilibet
tenetur aliquid transferre,non absimile ar-
bitror angarijs,quæ Græca uox est[h].

g l.fi.j.de ex act.trib.

h j.li.xij. de exact. & transl. & mil. anno.

i xj.q.j.si tributum.

k c.clericis.de im.eccle.i 6.

susceperunt,uel ipsi illi qui ita egerit: Basi-
lius: Dns noster IESVS CHRISTVS,
his qui eum interrogauerunt, Si licet cen-
sum dari Cæsari,an non: Ostendite inquit,
mihi numisma cēsus:cuius imaginē habēt,
& inscriptionē:
quum autem di-
xissent,Cæsaris:
subdidit, Reddi-
te ergo quæ sunt
Cæsaris, Cæsari,
quæ sūt dei deo.
Ex hoc manife-
ste docemur,quia
hi obnoxij sunt
tributis Cæsaris,
apud quos inue-
nitur census Cæ
saris & imago. Si
ergo aliquis tale
quid,etiam iuste,
ad fratres ueniēs
detulit, obnoxi-
us est ad soluen-
dum debitum. Si
uero omnibus in
manibus propinquorum derelictis, absces-
sit,nullus uel ipsi uel fratribus scrupulus
debet existere:hæc ille.
i ¶ NISI quam aduentitiæ. Ita habent
codices antiqui,atq; sic etiā legitur in De-
cretis. Significat autem, quum propter re-
pētinum principis aduentū aliquid mune-
ris subeūdum est,quo casu per Episcopum
à clericis collatio petetur,atq; sic cōmuni-
l l. neminē.j.e. ter aiunt[l]. Quod,q̄uis ex se uerum sit,non
conuenit uerbis legis,nulla em̄ hic de prin
cipe mentio. Ego aduētitiam necessitatem
intelligo, ubicunq; repēte aduenit aliquid
peragēdum, quod ad publicam utilitatem
spectet. Quapropter & clerici pro custodia
murorum aduersus cōmunes hostes excu-
babunt,& urgēte necessitate hospites reci-
m c.ij.& iij.de im.eccl. piēt,nec hoc casu ab angarijs excusabūt[m].
k ¶ ACRIMONIAM. Accursius &
cæteri excōmunicationem intelligūt,quasi
arcentem à gremio ecclesiæ. Quod ratio la
tinitatis non admittit. Melius Canonistæ,
qui atrocitatem pœnæ accipiunt,quæ lege
n l.j. ad l.iul. pecul. Iulia sacrilegis infligitur[n]. Sed quencunq;
sensum capiamus, hic probatur ex eodem
delicto duabus pœnis aliquem affici: quod
procedit,quum ex eadem lege utraq; infli-
gitur, secus si diuersis[o]. Quid si idem deli-
o l.senatus.de accus. ctum à lege ciuili uel canonica puniatur?
Et putauerim uno in foro punitū, in alte-
ro quoq; plecti posse: hic enim utriq; foro
iniuriam fecit,ergo utriq; satisfacere debet.
Quod & supra attigi[p].
OMNI. Et per Nicenam synodum,
& per alia cōcilia fuerunt, antiquitus
multi Canones
compositi, in his
quod aliqua du-
bia essent,Illyrici
sub interpreta-
tionis prætextu
multa innouaue
rūt: Quapropter
mandatur id re-
scindi, & quæ du
bia sunt sacro cō
uentui reseruari.
a ¶ SI QVID
dubietatis. Cau-
sæ enim sacræ à
sacerdotibusdiffi
niri debēt: Quod
si non in iure ne-
gotij dubitetur,
sed factum quæ-
stio respiciat, po
terit & secularis iudex incidēter cognosce-
re. Finge debitorem dicere,pro fœnoris ue
lamento, plus pretij in instrumento pro-
missum q̄ acceperit: quæstio est facti, &
prætor cognoscet: q̄uis si disputaretur an
contractus sit usurarius,non cognosceret.
Idem si mulier cōtraxisse nuptias se neget,
nam & id facti est. Secus quū quæritur, an
nuptiæ ualuerint:& in hoc magis commu
q in l.titia.fol. mat. niter consensum est q. Quamuis etiam ubi
quæstio est iuris,quandoq; secularis inter-
ueniat, ut si de plano ex partis confessione
uelit iudex edoceri,forte ut uideat,an cau-
sa sit spiritualis, an exceptio per calumniā
opponatur, quo casu & eam reijcere pote-
rit. Idem quū propter contumaciam in pos
sessionē ex primo decreto mittit. Idem quū
mādat sibi articulos exhiberi, quos coram
Episcopo dicit reus se uelle producere: nā
si,quamuis probaretur,uideat nihilominus
eos actoris intentioni non obesse, ad ulte-
riora procedet.
b ¶ ANTISTITIS. Debet em̄ quæ-
libet uniuersitas,quū quid agendū est,auto
re rectore suo agere, nisi huiusmodi negoti
o rector sit suspectus,quod Alb.uidetur.
Quapropter si de reformādo Pōtifice aga-
r Dec.cōsi.151. tur,poterit absq; eo conuentus iudici[r].
c ¶ ROMAE ueteris, Cōstantinus cum
Romanorum coloniam deduxisset Bizan-

p in l.cunctos. pop.in fi.

tium, omnes urbis antiquæ prærogatiuas illi concesſit, certauerũtq; simul Pontifices de præeminẽtia ſedis, donec Phocas Imperator pro Romano pronuntiauit.

d ¶ CONVENTVI, id eſt, concilio. Eius enim eſt interpretari, cuius eſt condere: Qđ ad leges, ſtatuta, priuilegia declarãda notãdũ eſt.

AD INſtructiões. His muneribus ſubeũdis obligatur eccleſia, quæ pro cõmuni utilitate & neceſſitate indicuntur, dũ ſordida non ſint. Qua ratione & portoriũ ſoluet, qđ plauſtra ducentibus impoſitũ eſt, pro itinere publico reficiendo, põtibusq; fabricãdis, quæ ut plurimũ à plauſtris uaſtantur. Idem ut puteus, furnusq; toti uiciniæ cõmunis inſtruatur. Cõpellenturq; clerici per ſuos Epiſcopos, ut ſatisfaciant. Sed nũ quid pro mœnibus extruendis conferent? Et hic aiunt Doctores, teneri, eadem ratione, niſi ad ornatum ciuitatis tantummodo pertineant: ipſi autem muros fabricare
s l. maximarũ. j. de exc. mun. non compellentur, quia id ſordidum eſt[s]. Sed iure canonico fortè aliter dicendum eſt, non enim omnino par ratio eſt, quum pontes, & uiæ publicæ æquè principaliter deſeruiant clericis, ſicut laicis: mœnia uero ad ciuitatis cuſtodiam ſpectant, quæ in primis laicorum ſolicitudo eſt: atq; ita Abbas
t c. nõ minus. de im. eccl. ſenſit[t]. Sed ſi ſubſit perquàm euidens neceſſitas, cui laicorum facultates pares non ſint, clerici tum, conſulto tamen Rom. Pontifice, conferent[u], conſtituentq; laici, accerſitis clericis, quantum ab unoquoque exigendum ſit, compellenturq; per Epiſcopũ ſuum, abſq; legitima cauſa renuentes, ut cõſentiant. Quod ſi ex cauſa particulariter
u c. aduerſus. eo. tit. unicuiq; æque utili collatio indicatur, Ro. Pontificis conſenſus non requiritur.

a ¶ ITINERVM. Cum quilibet teneatur uiam ante domum ſuam reficere, non eſt dubium, quin etiam eccleſia teneatur, munus enim id in rem eſt. Quapropter ſi nullas poſſeſſiones habeat, nihil omnino præſtabit. Sed quid ſi ob uias reficiendas collatio imponitur? Bartolus, & quidam alij exiſtimauere non teneri, argumento conſtitutionis Federici[x]: In quo communis ſententia uidetur reclamare, alioqui lex hæc nimis coarctaretur, conſtitutio enim illa nõ procedit, quãdo collatio indicitur, etiam uocatis clericis, compellente Epiſcopo eos, qui abſque cauſa rationabili diſſentiũt, quod huiuſmodi caſu obſeruandum eſt.

x auth. item mille. j. tit. j.

b ¶ DIVINAS domos, id eſt imperatorias: Cæſares enim ex antiquorum more poſt mortem inter Diuos referebantur, quãuis & ſic potuerunt appellari, quòd à Deo imperium conſtitutum ſit. Mihi non placet à ſermonis proprietate recedere, itaq; interpretare eccleſias, quæ pro congregatione fidelium conſtructæ ſunt, cæteras uero diuinas domos, quæ quoquomodo ad ſacra pertinent.

c ¶ LAVDABILI titulo. Atqui uidetur hic modica laus uerſari, niſi id ex ueterum conſuetudine emanauerit, qui uiarum & pontium magna molimina ſolebant imperatoris titulo inſcribere. Quod adhuc Romæ cernitur in ponte Narſetis, Et in uarijs eulogijs. Atque hoc clarius explicatur in l. abſit. de priuileg. dom. aug. lib. XI. unde hæc lex accepta eſt.

SACROSANCTA. a ¶ Capitatio nomẽ ordinarij tributi eſt, quod pro unoquoque animalis capite ſoluebatur, ab hoc Theſſalonicẽſis eccleſia ſpeciali priuilegio exempta erat[y]. Admonet Imperator, ne in
y l. fi. j. de anno. fraudem fiſci, etiã aliena animalia ſubleuet. Cuius legis argumẽto nõ proderit uillicis emptio noĩe ciuis fctã, ut ab his muneribus
z l. j. j. d'na. nõ excu. lib. xj. liberent, à qbus ciues ſunt immunes[z]: Nã res in cõmiſſum incidet, & etiã interdictæ rei miniſter alterũ tantum fiſco præſtabit[a].
a l. ordine. §. in fraudem. ff. ad municip. b ¶ GRAVAMINE. Grauatur enim reſpublica, quum ſibi per extraneos debitis tributis defraudatur.

QVI SVB PRAETEXTV. Vt munera euitarent, aliqui quãuis non idonei, ſe in Decanos, qui Conſtantinopolitanæ eccleſiæ canonici erãt, recipi procurabant: mandat Imperator in eorum locum alios ſubrogari, cum primatis aſſenſu.

a ¶ MVNVS nõ impleãt. Qđ pro argumento eſt, ut ſcholaris q non ſtudet, de ſcholariũ numero ejiciendus ſit. Quapropter ſi clerico cõceſſum ſit, ut dum cauſa ſtudiorum Ticini moratur, cuius abſens, fructus beneficij percipiat: niſi operam ſtudijs uerã det, eos non lucrabitur. Eadem ratione, p artifice habẽdus non eſt, qui non exercet: idemq; in Notario, & cæteris. Quod non procedit in his, quæ nõ reſpectu exercitij conceduntur, ſed dignitatis. Quapropter clericus cuius à ſacris abhorrẽs, priuilegio fori utetur, & eũ uerberans erit excõmunicatus, quia id ordini eſt indultũ, fructus uero beneficij non lucrabitur, quia id propter cultus diuini ſeruitiũ principaliter tribuitur. Sanè qui ſtudiorum cauſa abeſt, præſens eſſe uidet. Iure uero Can. in Theologiæ & iuris Pontificij ſtudio abſentes in generali Gymnaſio, per qnquẽniũ, p reſidẽ
a cle. fi. de mag. tibus habẽtur, & fructus beneficij retinẽt[a].

b ¶ MINVS, Id eſt, nõ exequitur. Quid ſi partim exequitur: Puto compellendũ, ut in totũ exequatur. Quid ſi ſcholaris idem ſit mercator: Et aiunt obſeruandum quod principaliter agit. Quid ſi clericus ſit conb c. j. de cler. cõiug. in 6. iugatus: Et is priuilegio fori gaudet, ſi tonſuram habeat, & uirginem duxerit[b].

c ¶ ARGENTARIORVM. Hi forte qbuſdam oneribus erant grauati, quæ non licet etiam ſub prætextu religionis euitare.

IMPP. Theod. & Valen. Augg. Cyro Præf. urbis.

QVi ſub prætextu decanorũ ſeu collegiatorũ, cũ id munus non impleant[a], alijs ſe muneribus conant ſubtrahere, eorum fraudibus credimus eſſe obuiãdũ: ne qs ſub ſpecie muneris, qđ minus[b] exeq̃t, alterius muneris oneribus releuet: ne argẽtariorũ[c] uel nũmulariorũ munera declinẽtur ab his, q dici tantũmodo collegiati uel decani feſtinãt: Ideoq; ſi qs eorũ ſub nudæ appellationis[d] uelamine collegiatũ ſeu decanũ ſe appellat, ſciat pro ſe aliũ ſubrogãdum[e], q prædicto muneri ſufficiẽs approbetur: ſubrogatione[f] uidelicet loco memoratorũ uel eorum qui moriũtur[g] primatũ eius q ſubrogat[h] admiſſo iudicio, ab hac diſpoſitione nemine ſe excuſante ſacroſctãrũ eccleſiarũ reuerẽtia.

d ¶ NVDAE appellationis. Quid ſi qs ſe doctorem uel equitẽ ſimpliciter appellet, quũ nõ ſit? Et ait Bald. extra ordinẽ puniẽdum. Quod ſi etiã inſignibus eorũ utatur, iudicio falſi reus erit: idemq; in ſimilibus.

e ¶ SVBROgandũ, Ipſius qui cauſã dedit ſubrogatiõi ſumptibus, ſicut in decurione fugitiuo ſolet dici[c].

c Io. de plat. in l. j. j. de colle. libr. xj. per l. circenſium. de decur.

f ¶ SVBROgatione, Id eſt in ſubrogatione admiſſo primatis iudicio.

g ¶ QVI MOriuntur. Clauſula hæc ſatis impertinens, niſi quod oſtendit in qua cũq; ſubrogatione requiri primatis iudicium.

h ¶ EIVS qui ſubrogatur. Magis placet, cui: Quid em̃ ſi ſubrogãdus primatẽ nullũ habeat? Quamuis ſi primatem habuerit, non negauerim etiam eius cõſenſum requiri. Sed nunquid monachus poſſit ad aliam ſacram profeſſionẽ trãſire? Et ſi ad arctiorem regulã uadat, petita Abbatis ueconſtruxerunt
nia, cuius nõ cõceſſa, licet[d]: ſi ad æqualẽ, nõ d c. licet. de reg. licet, niſi conceſſa licẽtia: ad laxiorem uero, ſolus Romanus Pontifex diſpenſat, nec ſecum abſportabit res, ſui cauſa interim monaſterio quæſitas[e].

e §. pe. in auth. de ſanct. epiſ.

IVBEMVS. Quoties claſſis imperatoria in hoſtes tendit, uel ad publicas ſpecies tranſuehendas, nulla nauis quocunq; priuilegio fulciatur eſt immunis.

a ¶ VLTRA duorũ milliũ. Idẽ ſi minoris quãtitatis ſit capax, nã eadem eſt ratio, Saly. & Aret. Quod non arbitror, maiores enim naues & prælijs & tranſuectionibus utiliores ſunt. Adde quod quũ lex hæc pœnam imponat, non eſt recedẽdum à uerbis.

b ¶ FELICEM embolã. Accurſius hic quædã ridicula effutijt, embola Græca uox & inter cætera, itineris ingreſſũ ſignificat, q

felix dicitur ꝓpter imperatoriã maiestatẽ.

c ¶ PVBLICIS utilitatibus. Hinc quoq; colligitur, licere rectori ciuitatis retinere plaustra & equos priuatorũ pro deuehẽdo cõmeatu ad exercitum, itemq; licere iudici capere à uiatore asinũ, supra quẽ deridẽdũ aliquẽ reum traducat.

d ¶ SVBTRACTÃ, Id est liberatã & immunẽ. Quãuis ergo aliquis immunitatẽ prĩcipis indulgẽtia cõsequutus fuerit, nõ tamẽ eo casu excusabit, quo aligd indicat ex necessitate belli[f]. Qd non, pcedere arbitrarer, quum specialiter & hic casus cõprænda-re tur. Quamuis & tunc immunitas nõ obseruaretur, quũ magna subesset necessitas, de qua non esset uerisimile cogitatum fuisse.

f l.j.j. ut nõ licebit. Doct. in l. si ex toto. ff. de leg.j.

g l.fi.j.fi contrarius.

e ¶ PROFERATVR oraculũ. Nisi ĩ eo huic cõstitutiõi manifeste esset derogatũ. Saly g.

f ¶ SIVE annotatio. Oraculũ uidetur hic accipi pro indulgentia, quæ uiua principis uoce conceditur: Annotatio quæ scriptis tantum[h]: Pragmatica quæ adhibita causæ cognitione in modum sententiæ, uel ad aliquius uniuersitatis preces[i].

h l.j.j. de ueter. lib. xij.

i l.fi.j. de diuer. ref.

g ¶ NON ualeat. De quo inferius habetur, titulo, si contra ius uel util. &c.

h ¶ IN FRAVDEM. Quid enim si qs insciẽte ecclesia nauem subtraxerit? Certe pœnae locus non erit[k]: sed subtrahens ipse de suo in æstimatione rei tenebitur. Quod si aliqui ex capitulo licet pauciores, cæteris reclamantibus dedissent nauem, minor pars hoc casu maiorem seruabit, atque ita sentit Guil. aliàs si nauis re ipsa non præstetur, puto huic legi locum esse.

k l.cotem. §. domus. ff. de publicanis.

i ¶ ATTENTATVM cum effectu. Non enim sufficeret, si uerbo tenus nauis fuisset excusata.

k ¶ PVBLICATIONE. Sed quomodo potest Imperator rẽ ecclesiæ confiscare? nisi quod tẽpore quo Romanũ Imperium florebat, etiã clerici Imperatoribus suberâ, donec paulatim se in libertatem uẽdicauere: dein ultrò ad seculares quoq; subijciendos progressi sunt. Hinc tamẽ argumentũ accipitur, posse ex magna causa constitui, ut extranei habẽtes in territorio prædia teneãtur ciuitati conferre sub publicatiõis pœna: qd Inn. & Paul. sensit. Cæterum & hic dubitatur, quomodo ecclesiæ potuerit per eius rectores præiudicari: & dicẽdum est posse, quum prælatus unà cũ capitulo ad id negotium cõgregati in uniuersum constituerũt nauim subtrahẽdã, alioq; quod particulariter agitur ecclesię nõ obest, quæ ex uniuersitate cõflatur, sed ipsis solum[a]: & hæc in delictis. In contractibus uero factum prælati, ecclesiæ non nocet, nisi seruatis solennitatibus contraxerit, uel negligendo utilia omiserit[b], puta quia non interpellauerit præscribentem. Illud constat, quoties ex administratorum delicto damnum ecclesiæ irrogatur, teneri eos de suo, ut ecclesiæ satisfaciant: quod si soluendo non fuerint, ecclesiam in integrum restituí[c].

a l.ij.c. de fund. pa. no. in l.fi. j. de naub. nõ excusan.

b Auth. quas actiones. j. eo. Aret.

c l.fi. ff. de eo per quẽ fac.

NEMINEM. Quum Imperator in expeditionem progreditur, quacũq; transit, nemo à muneribus excusatur: Et quum hæc lex specialis sit, derogat habentibus generalia priuilegia, sicut clericis[a], & ueteranis[b].

a l.ij.j. tit.j.

b l.fi. in fi. ff. de mun.

a ¶ ANGARIIS. Munera sunt quæ in operis personarum uersantur, sicut perangariæ in quibus etiam aliquid impensæ fit. Accursius Angaros uox Persica est, & significat nuntium, unde Græci angarias deduxerunt. Angarosq; appellabant baiulos, & onera subeuntes sicq; nos hodie etiam rusticos Tangaros uocamus.

b ¶ PLAVSTRIS. Sed si ab hostibus diripiantur

piantur, an tenebitur Princeps uillico satisfacere: Et non teneri crediderim, quum uillicus neq; operã neq; plaustrũ censeatur locare, sed obligationi sibi à lege impositę satisfacere. Quod si onus non uillicum sed uniuersitatem respiciat, cui nõ spõtaneã operã præstat uillicus, tunc æquũ est per eam succurri: & hoc casu Lucæ sentẽtiam probo[c].

c Luc. de penna in l.ji.j. d'na. non excus.

c ¶ EXPEDITIONEM. Sed nunquid liceat exercitui capere res singulorũ. Et nõ licere procul dubio est, propter illud euãgelicum, Neminẽ cõcutias, nec calũniemini, sed cõtẽti esto te stipendijs uestris[d]. Debet eñ princeps, anteq; in expeditionem transeat, necessaria omnia præparare, & ciuitatũ pecunias in subsidiũ accipere, & si subsit iusta causa, collationes imponere: & si periculum sit in mora, à præsentẽ pecuniam habẽtibus accipere, quibus imposita collatione deinde satisfaciendum est, nec excusarẽtur milites, cũius princeps stipendia eis nõ persolueret: debent enim infructuosam militiam potius deserere, cq; furari.

d l.j.j. de Salg. li. xij.

d ¶ PROVINCIALIVM. Sed nunquid quælibet ciuitas etiã inconsulto principe, possit ex causa necessaria indicere collationẽ ciuibus? Et aiũt posse[e], dum pro facto principis non imponat, & extraneos prædia in territorio habẽtes nõ cõpellat[f]. Quãuis eñ illi muneribus realibus obligẽtur, nõ tamẽ ad personalia tenẽtur: sicut est collatio, quæ personis pro rebus imponitur. Quod si princeps omnia regalia ciuitatis sibi usurpauerit, tunc nõ poterit, Saly.

e l.j.j. de superind.

f l.fi. §. præterea. ff. de mun.

e ¶ SOLITA. Quapropter ista lex etiã iure canonico uidẽ procedere, quum noua munera ecclesijs non indicat, sed solita sibi præstari solum uelit, uidetur q; consuetudo hæc rationabilis.

f ¶ ECCLESIAS. Sed nunqd possint res in ecclesiam transferri, pacto ut pro eis soluant collationes, & similia onera: Et posse constat, tunc enim ecclesia non tam iure ciuili quàm proprio pacto conuenitur.

PRIVILEGIA. Priuilegia ecclesijs concessa confirmantur, tolluntur q; cõtrariæ constitutiones.

a ¶ FIRMA. Sed si hæc priuilegia ualebant, quid opus est confirmatione? An quia cõfirmatio efficacius ius tribuit: & priuilegiũ confirmatũ difficilius tollitur, propter geminationẽ, quod aliqui dixere[a]. An qd & id utile fuit causa tollendæ dubitationis, si qua in priorib⁹ uertebatur, quod si priuilegiũ non ualebat, confirmatio nullius fuisset momenti, nisi ex certa principis scientia facta sit[b], quod tũc deprænditur, quum interuenit causæ cognitio, uel in serie libelli totus rei tenor est expressus, uel geminata iussio emanauerit, uel princeps attestet se ex certa sciẽtia illud facere, uel æquipollẽtibus uerbis utatur, in quo Abbas & cæteri consentiunt[c]: quod si obreptum principi probetur, clausulam hãc nullius esse effectus, idem Abbas scripsit. Illud cõstat, generalem concessionem ad illicita non trahi, nec ex ea aduersus confirmantem fieri interpretationem[e]: nec enim generalibus uerbis uerisimile est, ita sensisse principem.

a Corset. ĩ trac. de gemmi.

b l. adoptio nõ. ff. de adopt.

c c. porrecta. de confirmat.

d c. inter dilectos. d' fi. istr.

e Fely. c. ij. pen. char. d' rescr.

b ¶ INTERVENTV gratiæ uel ambitionis. Quod præsumit lex, & super huiusmodi præsumptione disponit, unde regulariter contrarium probari non potest, Odofredus.

c ¶ CESSARE. Et ideo in generali cõfirmatione comprænduntur etiam priuilegia reuocata, quia ita specialiter hoc casu cautum est, quod Baldus asserit. Cæterum hic dubitatur, quomodo Canones ecclesiastici principũ constitutionibus præualeãt: & in spiritualibus præualere non est dubiũ. Idem in his que aduersus legẽ CHRISTI peccãtur[f], etiam si uenialiter: alioqui quælibet lex in suo foro est potentior, nisi quod in ciuitatibus, quæ ecclesiasticæ sunt

f Imo. in. c. fin. de præscr.

iurisdictionis, etiam in foro ciuili canones sunt efficaciores, præterquàm si aliud fœderibus actum sit, uel populi decreto cautũ, ualent enim municipalia statuta, & ipsos laicos obligant, quæ digna ratione concepta sint, licet aduersentur canonibus: quale est illud, ut masculi in parentum successione fœminis præferãtur[g], Sanè ubi ciuilibus constitutionibus aliquid non cauetur, quod expressim canonico iure est declaratũ, tũc in ciuili foro etiã Canones seruãdi sunt. Idemq; & è conuerso, utraq; enim lex se adiuuat, & uicissim interpretationes recipit[h].

d ¶ SPECIEBVS. Vt pane, uino, & similibus, Accur. Et hic aduerte salaria dici, etiam quæ pro eleemosynis præstantur.

e ¶ PRORSVS imminuta. Admonet hinc Saly. non posse per quæstores detrahi colybũ (capsoldũ ipse barbara uoce appellat) ex salariis quæ monasteriis debent. Idẽ de doctoribus stipẽdiis, qđ & nos probamus.

f ¶ PRAESTARI. Atqui uidetur nihil præstandum, quum hic nulla certa summa contineatur, merito ergo dispositio non ualet[i]. Sed respondendum est, quum lex referatur ad id, quod ante præstitum fuerat, satis certam reddi iussionem: Si ergo præstatio semper fuit uniformis in promptu est certitudo: si autem diuersimode fuerit erogatum, arbitratu boni uiri, procuratoris fisci, uel decuriones præstari iubebunt[k]: Condicenturq; huiusmodi salaria ex hac lege, Saly. alioqui ex nimia obscuritate etiã legata ad pias causas uitiantur, nisi legis dispositione uel coniectura declarẽtur: quod Pet. Cy. Bal. aiunt[l].

g ¶ PERPETVAM. Potest tamẽ eius successor reuocare. Sed nunquid poterit ciuitas contrario decreto reuocare annuam præstationem, quam quibusdam ecclesijs dabat: Et posse crebriore calculo asseritur[m], dum iure contractus debita non sit, uel etiam ex priuilegio, ut alij dixerunt.

Quod non probo, quoniam hic ostenditur pragmaticas sanctiones, quæ huiusmodi priuilegia reuocabant, si ex certa scientia emanauissent, ualere potuisse.

CASSA. Quum Fœdericus iunior, huius nominis secũdus, ab Romano Pontifice Honorio ī urbe Roma Imperatoria corona insignitus fuisset, in eius gratiã quasdã leges promulgauit, inter quas hac noua constitutione cauit, ut quælibet statuta uel consuetudines aduersus ecclesiasticam libertatem, ipso iure irritarẽtur, pœna aduersus eam facientibus imminente.

a ¶ ITALIAM. Idem & alibi gentiũ: Sed idcirco specialiter de Italia actum, quoniam frequentius ibi huiusmodi statuta cõderentur, compellebanturq; ad eorũ obseruantiã sacerdotes, quod in cæteris regionibus nõ erat, quæ regibus seruiunt: quum in Italia hodieq; sint q̃plurimæ ciuitates liberæ solo nomine, seu titulo tenus, uel Rom. Pontificẽ, uel Imperatorẽ in dominos agnoscentes, quum re ipsa nihil eorum fisco tribuant. Sanè in autographo Fœderici, nec Italiæ quidẽ ulla est mentio.

b ¶ LIBERTATES ecclesiæ. Quæcũq; statuta ædũtur, quibus quicquã cautũ sit aduersus priuilegia iure diuino ecclesijs cõpetẽtia, uel à Rom. Põt. Impatoribus ue indulta, ea aduersus eccl'iasticã libertatẽ esse Inno. asseruit[a]. Idẽq; uisum est, si nõ speciali liter, sed iure cõmuni cõpetãt. Addit Bartolus idẽ quoq; generaliter esse in statutis quibus clerici timidiores cæteris redduntur.

Quod & ad specialis alicuius ecclesiæ indulta extẽdunt pleriq;[b]. Sed ut in his casibus & ipse satis fateor statuta nõ ualere, ita crediderim statutorũ autores in huius constitutiõis pœnas nõ incidere, nisi quum iurisdictionem suam supra clericos extẽdere audent. Quãuis enim clerici suis prelatis, Rom. q; Pont. subsint, nõ ideo tñ minus liberi dicũtur: ꝯn ut filij, fratres ue habeant. Quod

Quod si laici in suam iurisdictionem eos trahere audeant, contra eorum libertatem fit: merito huiusmodi statuentes, contra ecclesiasticam libertatem agere dicuntur, & legalibus pœnis subijciuntur: & hoc procedit, etiam si nõ directo de clericis agat, ueluti si munus aliquod cõsanguineis uel personas[c] inductas, aduersus canonicas colonis clericorũ imponatur[d]: quod si lex clericos non respiciat, tunc ualebit. Quapropter si ius pignoris reipublicæ competat in agris omnibus sui territorij, pro iure inducẽdorum munerum, etiam ecclesia tenebitur, ad quam cõdita lege fundus deinde peruenerit. Idem si statuto caueatur, ut qui non sunt subditi, à beneficio statutorum habeantur extorres, excludentur clerici: quoniã hoc non est quicquàm de iure eorum diminuere, sed nolle sua illis cõmunicare, ut cõmuniter aiunt, & legis uerba præsertim remouent clericos, qui non solũ nõ sunt subditi, sed nec esse possunt etiam si uellent, licet Decius[e] aliter responderit quum lex non de subdito, sed de eo qui nõ paruerit prætori loqueretur. Et ex hoc etiã consequens est, ut ualeat statutum quo cauetur idem iuris non subditis aduersus indigenas reddi, quod in eorum foro indigenis ipsis redditur. Quod ita intelligitur, ut salua sint priuilegia à Rom. Pontif. uel Cæsaribus clericis indulta[f], nec enim ea potuerunt per huiusmodi legẽ auferri. Sed dubitari contingit, quid si lex prohibeat bona immobilia sine certa solẽnitate in nõ subditum alienari? Et cõprændi ecclesiam dicendum est[g], dum ea solennitas difficilli ma non sit, alioqui uideretur contra ecclesiasticam libertatem id esse: ueluti etiam, si generaliter alienatio huiusmodi prohibeatur[h]. Sanè cõsensus principis pro difficilli ma solennitate non habebitur, quum & ecclesia idẽ iuris seruet in rerum suarum alienatione. Illud constat, statuta quibus cauetur cum qui cognitionẽ prætoris subterfugerit impune posse offendi, uel qui non subditum occiderit aliqua leui pœna plecti, si ad clericos referantur, nullius esse momenti, clericis enim ex priuilegio competit, ut sub secularibus non conueniãtur, & qui eos læserit, grauiter puniatur.

c ¶ EARVMQVE personas. Quid si statutum eos obliget anteq; clerici fiant, & tunc ualere constat. Quapropter ex lege huiusmodi excludetur filius clericus à successione regni, primogenito existente[i]. Quoniam ius huic quæsitum sit, priusq; sequens gnatus in sortem domini fuerit uocatus. Eadem ratione, si cautum sit, ut existentibus masculis fœmina non succedat, excludetur monialis[k] dum tamẽ antequàm se dedicauerit masculi aliqui extarent, ut ego sentio. Quid si statuti uerba in eum casum concipiantur, quum adhuc religionem non est ingressa? Puta ingrediẽs monasteriũ, uel si quis intraret cœnobiũ, sit priuatus iure succedendi, & ualere Bartolus ait[l], quod communiter recipitur. Qua ratione & si dictum sit, ut qui ciuiliter pro mortuo habetur, censeatur priori hora decessisse, crediderim non ualere nec ideo monasterium excludi, quominus monacho suo succedat.

d ¶ SANCTIONES. Quæritur ergo hic generaliter, an secularium statutis obligentur clerici? Et non obligari constat[m], siue de rebus ecclesiæ, siue de patrimonialibus, etiã si de laicorũ rebus annexis agatur[n]. Idemq; si clerici sint adhuc in minoribus ordinibus, uel etiam sint coniugati, dummodo cum unica & uirgine contraxerint, habitumq; & tonsuram seruent, nec refert quo in foro, & quomodo agatur. Quapropter secularis iudex secundum canonica iura causam clerici decidet, & alienationem rei ecclesiasticæ ex forma statuti sui factam reuocabit, licet de ea incidenter tantum agatur[o]. Cuius rei ratio est, quoniam laicis non competit potestas seu aliqua iurisdictio in clericos, unde nec si huiusmodi statuta sint illis fauorabilia, adhuc inuiti obligantur[p]: Et quum ipsi huiusmodi legibus non teneantur, consequens est, ut nec laici in foro Canonico cum eis litigantes obligentur[q], lex enim omnibus communis est, & quod iuris in alio non probat, nec in se quisquàm accipere debet: nec hoc casu poterit clericus statutum in sui fauorem acceptare: quia non est uerisimile, uoluisse legislatores in alieno foro agentibus, statuta sua prodesse, & id aduersus subditos suos. Reperiuntur tamen aliqui casus in quibus laicorum statuta clerici seruant, ut si coram iudice seculari litigent: in his enim quæ ordinem iudicij, modumue procedendi respiciunt, statuta obseruari æquum est[r], quoniam non cle

d Bart. in l. j. in fi. de his que pœn. nom.
e Dec. consi. cxiiij.
f Saly. in x. q.
g Dec. in d. c. ecc. ī pen. col.
h c. fi. de im. ecc. in 6.
i l. ita stipulatus. de uerb. oblig.
k l. quidã. ff. de leg. ij.
l c. cum tibi ex. de testa.
m Mod. in l. nõ amplius. §. si certum. ff. de leg. j.
a c. nouerint. de uerb. sig.
b Mod. in c. ecclesia S. M. de constit.
c c. ij. §. cæterum. de uerb. sig. in 6.
i Fely. d. c. ecc. q. 15.
k Idem. q. 6.
l Bart. in l. fi. C. de pact.
m Fely. in d. c.
n Aret. cõs. 25. statuto.
o Alb. in d. c. in 3. not.
p c. à nobis. j. de sent. exc.
q Aret. cõs. 45. Visis.
r c. qđ clericis. de foro comp.

non clerici personam,sed causam ipsam allígant, quæ foro suo subijcitur. Quapropter eo casu ab interloquente iudice clericus non prouocabit, iuxta laicorum constituta compromittet, ex instrumento absq; ulla libelli præstatione exequutionem implorabit, huiusmodi enim statuta procedentem iudicem respiciunt, ordinemq; iudiciarium: Quãuis idem poterit exceptionẽ peremptoriam obijcere,testes, instrumentaue producere,etiam aduersante statuto: Quoniam hæc ad decisionem,finemq; litis,nõ ad processum accedunt: Qua ratione & à diffiniti ua contra formã statuti appellabit,Et quæ de ordine iudiciorum dicta sunt,locum sibi uendicant, etiam in respiciẽtibus solennitatem contractuum. Quapropter laicus cum clerico contrahens, nisi solennitas à lege tradita obseruetur,non obligatur,nec uicissim sibi clericum obligat[s],Et ratio est, quoniam in subditum suum lex facta est, non in clericum. Idem & ubicunq; uerba statuti in rem concepta sunt, ut si diceretur, quod talis fundus alienari non possit absq; illa solennitate, & hic enim statutum de re sibi suppposita loquitur, non de clerico, merito clericus tenebitur obseruare. Idem & ubi consuetudo fuerit introducta, non solum à laicis,sed etiam à clericis: quia si sit laudabilis, in quocunq; foro seruabitur[t]. Qua ratione ualeret consuetudo, ut custodiam oblationum, quæ in usus pios conuertuntur,nunc laici nunc clerici alternis uicibus assumant[u]:Quod & in feudorũ iure receptum est. Cæterum & si clericus statuto,quod existimet sibi fauorabile, aduersus laicum uti uoluerit, nõ est dubium possẽ[x]; dum aliter statuentes nõ cauerint, dum item in foro ciuili agatur, & eo utatur in totum, etiam si aliqua sibi obsint[y]. Sed & tenebitur clericus statuto,quod pro utilitate publica factum sit,compelleturq; ad eius obseruantiam per episcopum:ut si cautum sit,ne altius ædes tollãtur,ut quòd uiæ & compita purgentur,sternantur,reficiantur,& si qua similia. Sanè & clericus contrahens, uidetur secundũ ciuitatis consuetudines uel statuta contraxisse, quod & ad dilationes pensionũ, ad monetæ formã, ad cõtrahentiũ priuilegia pertinet.Episcopiq; sui de hac re erit notio, atq; ita sentit Saly.Sunt & alij casus quos supra attigi.

g Fely.in d.c. 8.quæst.

t c.cũ uenissent de eo qui mitt. in poss.

u Fely. c. dilectus. in princ. de off. ord.

x c.dilecti.de foro comp.

y arg. l. in traditionibus. ff. de pact.

per annũ huiusmodi nouellæ constitutionis aliqui inuenti fuerint contemptores, bona eorũ per totum nostrum imperium impune ab omnibus occupentur.

e ¶ CAPITVlaribus. Id est libris statutorum. Quapropter si in huiusmodi libris sit aliquid constitutum aduersus ecclesiasticam libertatẽ,licet in fine uoluminis sit generaliter cautum, ut siqua in eo sint aduersus ecclesiasticam libertatem constituta,nullius sint momenti, nihilominus in huius legis pœnas legislatores incurrent,quoniã ea de capitularibus non aboleuerint,ut Bar.Bal. & cæteri scripserunt.Sed quum legis uirtus in ipsa scriptura non consistat, dixerit aliquis, satis abolitam esse legem,cuius sententia sublata sit[z]:Quod & ipse probo, nisi dolo malo abradere de uolumine autores noluerint, puta quia ab Episcopo requisiti ut id facerẽt,neglexerint: uel ideo non aboleuerint, ut dãnosa memoria remaneret[a],in quo prudens iudex arbitrabitur.

z Bar.in l. emptor. §. lucius.de pact.

a l. quoniam. tit.seq.

f ¶ ABOLERI. Idem si lex dixisset cancellari,uel induci:nam si lex simpliciter requirit instrumentum cassari,uel irritari, satis est si iudex cassum & irritum esse pronũtiet:Si uero mandet aboleri,uel cancellari, debet re ipsa instrumẽtum dissipari,uel per cancellos & cruces deliniari,Paul.

g ¶ CONTRA fiat.Sed finge statutum simpliciter disponere contra non subditos,uel non parentes prætori.Et dicẽdum est,non censeri de clericis actum, ne interpretatio ea admittatur per quam statutum esset illicitum, & autores in pœnam incidерent[b].Quod tantomagis procedit, si extraneos,uel (ut uulgato uerbo utar) forenses lex appellet, clerici enim pro extraneis nõ sunt,quum urbem incolãt,onera spiritualia subeãt, Deum pro populo deprecẽtur[c]. h ¶ STATVTAE. Quæ sunt, mulcta mille marcharum auri,iurisdictionis priuatio, & infamia, ut latius habetur in ipso idiographo sub finem x. collationis. Sanè iure canonico excommunicationis quoq; pœna infligitur[d].

b Fely. in d.c. ecclesia in fin. qõ. & Pau. Cast. hic.

c Dec.consil. cxiiis.

d c.nouerunt. sent.excom.

Generali

GENERALI. Quælibet persona, etiam Deo dedicata,habet liberã testamenti factionem, potestq; bona sua relinquere quibus maluerit:quod hodie nõ procedit,facta professione[e].

e Vt in auth. sequenti.

a ¶ VIDVAuel Diaconissa. His hodie mulieribus Rom.ecclesia non utitur,ut ait Odofred,licet adhuc Mediolani cõsuetudo hęc non exoleuerit.

b ¶ VEL DIgnitatis.Suæ ẽm sunt in ecclesia dignitates,quę proprie ita appellantur, quum iurisdictionem habẽt annexam[f], ut est Episcopus, Abbas ,Præpositus, Archidiaconus, Archipresbyter: idemq; in Abbatissa,alias si iurisdictionem nõ habẽt dicũtur carere dignitate,non officio. Sunt tamẽ aliqua officia,qbus annexa est dignitas, ut protonotariatus,sed hæc secularia sunt.

f Abb.in c.multa.de præb. Vt habetur.j. de mag.scrin. l.xij.Andr.de Barul.ibi.

c ¶ OMNI alia. Iure tamen canonico sufficit testamentum corã duobus testibus factum: Quod aiunt omnes. Ego crederim secundum Euãgelicam regulam illud intelligendum,ut uidelicet in foro cõscientiæ compellatur unusquisq; ad obseruationem huiusmodi uoluntatis,si de intentione testatoris sit certus:aliàs potest probabiliter præsumptioni legis credere, fraudem suspicantis in testamẽto minus solenni. Et hæc expositio uerbis Canonis satis quadrat[g],in quo reprobatur consuetudo, non ius cõmune: item reprobatur,quia rescindebat, quasi ostenderet huiusmodi rescissionem solitam fieri, etiam ubi nulla fraudis suspicio esset. His accedit, quòd & regula

g c.cũ esses.& seq.de testa.

IIDEM AVGVSTI
Palla. Præf.Præt.

GEnerali lege sancimus, siue uidua, siue diaconissa[a], uel uirgo Deo dicata,uel sanctimonialis mulier, siue quocunq; alio nomine religiosi honoris, uel dignitatis[b] fœmina nũcupata, uel testamento uel codicillo suo (quod tamen alia[c] omni iuris ratiõe munitum sit) ecclesiæ,uel martyrio[d],uel clero, uel monachis ,uel pauperibus aliquid, uel ex integro[e], uel ex parte, in quacunq; re,uel specie credidерit relinquẽdum, id modis omnibus ratum[f],firmumq; cõsistat:siue hoc in institutione, siue substitutione, seu legato,aut fideicõmisso, per uniuersitatem, seu speciali, siue scripta,seu nõ scripta[g] uoluntate fuerit derelictum, omni in posterũ in huiusmodi negotijs ambiguitate summota[h].

c ¶ OMNI alia. Iure tamen canonico sufficit testamentum corã duobus testibus factum: Quod aiunt omnes. Ego crederim secundum Euãgelicam regulam illud intelligendum,ut uidelicet in foro cõscientiæ compellatur unusquisq; ad obseruationem huiusmodi uoluntatis,si de intentione testatoris sit certus:aliàs potest probabiliter præsumptioni legis credere, fraudem suspicantis in testamẽto minus solenni. Et hæc expositio uerbis Canonis satis quadrat[g],in quo reprobatur consuetudo, non ius cõmune: item reprobatur,quia rescindebat, quasi ostenderet huiusmodi rescissionem solitam fieri, etiam ubi nulla fraudis suspicio esset. His accedit, quòd & regula Euãgelica(qua ratione canon nititur) proprie ad conscientiæ forũ refertur: nec enim uerisimile est CHRISTVM de iudiciarijs strophis loquutum. Sanè & hinc conuincitur Bart. sententia, quam attigi supra l.prima.

d ¶ MARTYrio, Tẽplo Martyris,hincq; apparet quòd ex Constantini lege solũ concilio ipsi seu ecclesiæ generali permittebaẽ hac cõstitutione producũ,ut particulari quoq; ecclesię relinq; posset.

e ¶ EX INtegro, Id est in solidum: & intelligit Accur.atque alij hanc legẽ etiã si alicui collegio uel seculari personæ relinquaẽ, quod uidet̃ præter mẽtem huius legis esse, ut expresse sentit Odofred.nec dissentit Bartolus.

f ¶ RATVM. Saluo tamen iure alterius[h].

g ¶ SIVE non scripta.Non enim refert, ut ideo minus ultima uolũtas ualeat, dum de mente disponẽtis cõstet. Sed dubitatur, Quid si statutum prohibeat mulierem testari uel contrahere, non adhibitis consanguineis,an poterit in fauorẽ ecclesiæ etiam omissa solennitate:Et Bald.Paul.& Castr. aiunt posse.Nam etiam si in statuto specialiter hoc ageretur, non tamen possunt hoc statuentes inducere: quippe id aduersus ecclesiasticam libertatem esset.

h ¶ SVMMOTA. Corrigitur tamen hoc duabus sequentibus authenticis constitutionibus.

h de quo in l.si qs præsbyter. j.tit.seq.

D

RVBRICA.

DE AEDENDO

QVVM IVS CIVILE olim inordinate, confusimq; traditũ esset, arbitrioq; Prętorum plerunq; constitueretur, primus Saluius Iulianus, tanquàm in quandam artem illud redegit, edictaq; Prætorum certa serie coniunxit, omneq; ius libris ferè centum conclusit, hacq; ex causa Digestorũ nomine primus inscripsit, & hinc edictum perpetuum cœpit appellari[a]: quod in epitomen deinde ab Hermogeniano sex libris eodem ordine cõclusum fuit[b], quem ordinem Iustinianus ipse iussit obseruari, diuisitq; omne iuris corpus in septem partes, quarum primam iussit ex re ipsa τὰ πρῶτα appellari[c], an quia præparatoria omnia iudiciorũ cõplectitur: quũ enim de diuersis magistratuum muneribus in genere prius attigerit, ad iudicia, quæ coram eis examinãtur, in secunda parte transiturus, debuit ea prius referre, quæ iudicium ipsum præueniunt[d], & quũ iudicium in litis contestatione consensu partiũ accipiatur, firmeturq;[e] ut ex M. Varrone docui, quumq; proprie id nomen adipiscatur[f], consequẽs est, ut quæ specialiter idcirco fiunt ut ad eam deueniamus, præparatoria iudicij dicantur. Quapropter ædito actionis, & cautio iudicio sisti, proprie præparatoria est[g]. Aedimus enim actionẽ ut reus cognoscat deliberetq; an iudicium accipere uelit[h], quũ eatenus impune pœnitere possit[i]. Cautionem petimus, ut quis iudicium suscipiat: quia nisi susceperit aduersus eum sola nobis remedia, quæ contumaciæ ulciscendæ causa inuenta sunt, competerẽt[k], quum nostra interesse possit litem potius contestari, q; ex causa contumaciæ quicq; obtinere[l]. At citatio non solius iudicij præparatoria proprie est, sed necessarie potius ad cuiuslibet actus quocunq; tempore explicationem[m]. Actio uero ad exhibendum non iudicij præparatoria, sed alterius actionis est, nõ solum quũ rei uendicatione, sed etiam quum cõmuni diuidũdo, uel petitione hæreditatis agimus[n]: unde post omnes illas explicatur[o], quũ prius de simplicibus, q; de his, quæ ad mixta pertinent, tractandũ fuerit[p]. Quapropter nec ex aduersarij uoluntate ullam in se necessitatem habet, sed potest actor utram maluerit eligere, uendicare scilicet prius uelit, an agere ut exhibeatur: idemq; in interrogatorijs actionibus dici potest[q]. Aeditio uero actionis necessitatem habet, tenetur enim actor ædere: quapropter concepta est rubrica per gerundij modum, de ædẽdo: quia gerundia quandam qualitatem indicant, & secundum uerbi uel præpositionis naturã reguntur. At in nostro casu propter præpositionem de, & nullius uerbi adiectionẽ, perinde est ac si dictũ esset, quomodo ædi debeat: participiorum futuri temporis in dus terminatorum exemplo, quæ id indicant, quod fieri debet[r]: unde dicimus, de liberis instituendis, uel exhæredandis[s]: qua ratione idem & de gerundio dicitur, cuius nominatiuus per oportet uel debet declaratur, ut quũ dicimus lubricum linguæ ad pœnam non trahendum[t], uiuendum est recte, pacem petendum, & similia à grammaticis accipienda: qua ratione & infra est titulus de satisdando, tenetur enim reus satisdare, indicatq; id rubrica, quæ instar prætorij edicti in Digestis, & hoc in Codice litigatores admonet quid agere debeant.

Vnde & Persius,

Excepto siquid Masuri rubrica uetauit.

In institutionibus uero (quo in opere nõ litigantes decidendarum cõtrouersiarum causa Iustinianus, sed legum studiosos docuit) simpliciter dicitur de satisdationibus: nempe eos admonens, quid de iure sentire debeãt circa satisdationis effectum. Dixerit aliquis, actiõis quidẽ æditionem necessariã esse, & præparatoriã, sed minimũ est quod de ea hic tractatur[u], quum ferè omnes cõstitutiones de instrumẽtorum, actorum, rationum æditiõe loquãtur, quæ omnia ad fidẽ probationis potius pertinent, q; ad iudicij præcursum[x]. Quapropter traditũ est, etiã si instrumẽti æditio ante litem cõtestatã facta sit, nõ tamen ullam fidẽ facere, nisi accepto iudicio iterũ in actis producat[y], & parti petẽti dilatio cõtradicendi causa detur[z]. Sed his respõdendum est, in edicto de actionis æditione actũ[a], in cuius cõsequentiã de instrumẽtis quoq; tractauit, ne æditiõis materia diuideretur: nec enim quæ natura sui coniuncta sunt separari debent[b]: nã & pleraq; uidemus adiũcti causa cõcedi, quæ ex se nõ permitterẽtur[c]. Addit Iason, nõ omnino alienũ fuisse de eis quoq; tractari, quum & ipsorũ æditio præparatoria esse possit[d]: quoniam qui in libello mẽtionem alicuius instrumenti facit, illud ante litem contestatã ædere actori tenetur[e]: quod & in cessionario respõsum est, qui instrumentũ cessionis confestim ædere debet[f]: quamobrem ut ex instrumento duplex est effectus, alter ut ante litem cõtestatam ædatur, alter ut post litem contestatam rursus exhibeatur probationis faciundæ causa[g]: ita etiam duplicem habemus rubricam: hanc, itemq; infra de fide instrumẽtorum, in quam Iasonis rationẽ, sunt qui argutias comminiscãtur, sed nos otiosis disputandas huiusmodi minutias relinquamus: quũ, ut recte dixit Picus,

In steriles campos nolint iuga ferre iuuenci.

Idq; Martialis autoritate.

a l. ij. §. sed quia diuinæ. C. de uet. iur. en.
b l. ij. ff. de stat hom.
c 3. d. l. ij. §. igitur.
d glo. in §. fi. in auth. in med. lit.
e l. is qui se obtulit. ff. de rei uend.
f l. ubi acceptũ. ff. de iudi. & ibi Bart.
g Bar. l. ĩsulã. s. op. de uer. obl.
h l. j. in princ. ff. eo.
i l. si reus paratus. ff. de pœu.
k l. sancimus. l. properãdũ. §. cum autẽ. C. de iud.
l Alex. in l. sciẽdũ. in princ. ff. qui sat. cog.
m l. de unoquoq; ff. de re iudi. l. nã hoc. de ado.
n l. j. ubi no. j. ad exhib.
o Arg. rub. j. cõ. de lega. & j. com. utr. iud.
p l. ij. in prin. de uerb. oblig.
q l. j. ff. de interact.
r l. eleganter. §. qui reprobos. ff. de pig. act.
s rubr. ff. de lib. & posth.
t l. famosi. ff. ad l. Iul. maiest.
u in l. ædita. j. e.
x c. quoniã contra lit. non contest. c. qd' clericis. d' for. cõp.
y Rom. cõs. 156. & cons. 322.
z Doct. l. 4. §. hoc autem. ff. dam. inf. Mod. hic.
a l. j. ff. eo.
b d. l. 2. stat. ho.
c glos. l. fin. j. de pac. & l. iã dubitari. in uerb. excessus. de hæred. inst.
d l. j. §. fi. ff. eo.
e l. postquã. §. dies. ff. ut leg. nom.
f Bal. l. qui stipẽdia. C. de pœu.
g Fely. c. j. col. pen. de prob.

IVSTINIANI CODICIS liber Secundus.

RVBRICA.

DE AEDENDO.

IMPERATOR Pius Antoninus Aemylio.

IPSE DISPICE. Affirmabat Aemilius, depositam suã pecuniã esse apud quãdã mulierem, existimabatq; ex eius rationibus, seu instrumentis, (nã & hæc appellatiõe rationũ cõtinentur)[b] se eam conuicturum, si modo exhiberentur: hacq; causa Imperatorẽ libello adierat, ut exhiberi eas rationes iuberet, siue quia de causa depositi tractaretur, cui specialiter in iure multa tributa sunt, habet enim executionẽ in promptu[i], nec compensatiõis, uel nõ numeratæ pecuniæ exceptione suspenditur[k]: siue quia affirmaret nullum sibi alium probationis modum superesse, quo casu aliquid de iuris rigore solet remitti[l]. Sed tamen respondet Antoninus, à iuris regula non esse recedẽdum[m], nec reum cõpelli debere, ut probationes ipse aduersario suo suggerat[n], quod tamen ex causa quandoq; cõceditur, quæ hoc casu sufficienter non subest: nam depositio tunc indulgetur, quum constat depositum esse[o]: at hic adhuc non cõstabat, sed res probatione indigebat: multa enim in casu claro concedũtur, quæ in dubijs lex nõ permittit[p]: unde quæ depositio priuilegia competunt, respectu probationis locum nõ habent[q]: & quæ ex iuris regula traduntur, in eis quoq; obseruari æquum est, quæ aduersus eam regulam speciale priuilegiũ non habent[r]: quapropter in causis qbus summarie & de plano procedi potest, nõ tamẽ reus actori ædet: itemq; si quis sola facti ueritate inspecta ius cognoscẽdi habeat, nec enim hic rei ipsius securitatem aduersus æquitatẽ naturalem auferre debet[s]. Nec obstat quòd aliæ prorationes nullæ actori adessent: quia ei id imputandum est, nec ideo cogendus reus, ut in necem suam tanquàm Bellerophon ratiões exhibeat: si quidem ut carmine prouerbiali dicitur, Bis interimitur, q; suis armis perit[t]. Alioquí plericq; hoc subuerentes, nullas tabulas rationum cõficerent, ut in III. in C. Verrem actionẽ inquit Asconius Pedianus, aut fallo cõficerẽt: debuit igitur unusquisq; esse tutus in re sua, nec inuitus compelli ad id exhibendum quod suum est[u], quodq; uel flammis, si uelit, dare possit[z]. Quòd si lex Iulia publicorum iudiciorum cõsanguineo permittit detrectare, quo minus in coniunctum attestetur[a], quantoma gis licere unicuique debet de re sua in sui damnũ nemini copiam facere testimonij? Sed quum hæc ita sint, cur lex positiõibus, etiam iurato respõderi iubet[b], nónne reus in id adigitur, ut propria uoce, & indicio suo pereat? An quod plericq; probant, id toleratur, quia quantum sit ad rei confessionem, actor aliunde instructus esse non potuit[c]? An quod mauult Decius, quia facili tati suæ imputare debet, qui confitetur? Quod merito displicet, non enim quicq; ei imputandum est, qui peierare noluit. Sed sciendum, positiones consuetudine magis quàm iure inductas fuisse[d], quum alioquin iure nostro interrogationes solum admittantur instruendi iudicij, non litis decidendi causa[e]. Inoleuit autem hæc consuetudo ea ratione, quòd æquum usum est, licere actori, ut periculum de rei uoluntate faceret, an citra alias probatiões longioremq; moram bonam fidem agnoscere, & modũ cõtrouersiæ imponere uellet[f]: quum in cõfessum nullæ sint iudicis partes[g]. Quæ ratio in instrumentorum & tabularum æditione cessat, quæ non ex uoluntate rei, sed aduersus inuitum petitur, nec controuersiæ imponit finem, quum multa aduersus ratiões deduci possint[h]: atq; ita ego sentio.

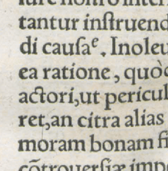



b l. cũ seruus. de condi. & dem. l. prætor. §. j. ff. eo.
i l. pen. j. depo.
k l. in contractibus. §. sed quoniam. j. de non num. pec.
l c. fi. d' test. cog.
m l. qui accusare. j. eo.
n l. nimis graue. j. de testi.
o l. j. de his qui not. infa. & l. j. §. permittitur. quod ui aut clam.
p l. fi. ubi not. j. de transact.
q arg. d. l. fameſi.
r l. in fraudẽ. §. fi. de test. mil.
s l. q accusare. j. eo. Bar. in extrauag. ad repri. in uer. figura.
t c. j. de proba.
u l. 3. §. pen. ad exhib.
z l. ire. C. mãd.
a l. lege ff. d' test.
b c. j. & seq. de cõfes. in sexto.
c doct. in d. c. j. de prob.
d Bart. l. 2. §. j. de iura. cal.
e l. de ætate. ubi Bart. de inter. act. §. qui interrogatus.
f Clem. sæpe §. & quia. de uer bo. sig.
g l. j. C. de cõfes.
h Bart. l. nuda. de dona.

CAETERVM quòd in lege dicitur,

ex causa ad iudicis officium pertinere, ut quandoque à reo æditionem actori fieri iubeat: uidendum est, quæ causæ sufficiant, & hæ ex infrascriptis casibus accipiendæ sunt. Primus est, quando quis tenetur ædere ratione publici muneris, ut quia argētarius, uel nūmularius, cuius officij naturā alibi declarauī: horum autem exemplo institutos tabelliones plericq; censerunt[i]. Illud cōstat, per fœminam id munus exerceri nō posse[k]: unde si in præsenti lege eius exemplum quadrare uelis, necessario dicendum est, hanc quæ conueniebatur, argentariam non fuisse, sed argentarij hæredem[l]. Sit igitur causa, quia argētario successerit ut ædere debeat. Oldra. Alber. Ias. mulierem hanc existimant argētariam per institorem procuratoremue, aut seruum exercuisse[m]: quæ sententia probabilis est, quia mulieres ab huiusmodi officio remoueri uidentur, non qđ sint respectu effectus incapaces[n], absurdum enim esset id seruo concedi, quod fœminæ liberæ non permitteretur[o]. Sed quia conuenire earum uerecūdiæ lex existimauit, ne personam suam hoc in munus publice exhibeant[p], quæ ratio in ea cessat, quæ per alium facit, unde uerisimile est Polā argentariam, quæ Lucani poëtæ uxor, etiam ipsa poëtria fuit, per seruos id munus administrasse[q]. Sed an hoc casu cuilibet petenti tenebitur argentarius uel notarius ædere? Et plericq; hic coniunctim requirunt mandatū interuenisse, & nostra interesse[r], excepto quum de æditione actorum agitur, ea enim unicuique, quisquis sit cuius intersit, sunt ædenda[s]. Idem quum ei qui petit ædi, concessa est talis instrumenti rescissio, ut ei qui querelam inofficiosi præpararet[t], uel in eo qui instrumentum per sentētiam uel aliter infirmatū repetat[u]. In ultimis quoq; uoluntatibus propter præsumptam testatoris mentem omnibus ædendum est[x]. Sed & si instrumentum de re mea principaliter scriptū est, tametsi nō mādauerim possum ratum habere, & æditionem petere, quod Aret. sentit[z]: uidetur em̄ mei causa, meoq; nomine factum, & hæc quidem communiter approbantur. Sed Bal. Romanusq; sufficere existimant, si petentis intersit, huiusq; rei fidē iureiurādo suo ille fecerit[a], lex enim simpliciter ædi iubet, quia meum quodammodo est, quod mei causa confectum est[b]:

tua exhibeat, id ex causa ad iudicis officium pertinere solet.

alioqui & quilibet priuatus, si mandatum accesserit, ad ædendum cogitur, ut mox dicam. Ego mandatum etiam in argentario requiri arbitror, ut ex eo edicto condemnari possit[c], quia rationes inter alios uel parte absente confectæ, fidem nō facerēt[d]: nec cuiusq; interesse uidetur, si non & probari potest[e]: nulla igitur tali casu aduersus argentarium esset probatio[f], quapropter si notarius stipulatus sit nomine cuiuscunque interfit, non putarem ullam mandati quæstionem esse necessariam[g], eo scilicet qui ædi sibi petit ratum habente[h]. Secundus casus est in eo qui mandato meo scripsit, is enim quisquis erit, ædere tenebitur, etiam si mea non interfuit[i], sufficitq; uel tacitum mandatum accessisse, cuius ex consuetudine præsumptio sufficiēs accipi possit[k], siue ea consuetudo mandantis persona respiciat[l], siue mandatarij[m], siue neutrius ipsorum, sed in uniuersum ita soleant cæteri mercatores, ut Aretinus scripsit, quoniam idem uidemus in testamentis, in quibus fit interpretatio, etiam ex cæterorum testatorum consuetudine[n]. Sed id parum me mouet, quum enim mandatum ex uoluntate contrahatur, altero negante, deficit cōsensus[o]. Vnde non tam facile in contractibus quicq; tacite actum præsumitur, quàm in testamentis[p], in quibus testator non negat se cæterorum consuetudinem secutum. Quum igitur status hic coniecturalis sit, plurimum in arbitrio iudicis uersabitur. Præsumitur etiam mandatum, quum me præsente rationes scriptæ sunt[q], quæ ad me pertineant, seu quas probabiliter mea interfuit scribi[r], ex quo generaliter deducitur quemlibet negotiatorem, qui causa artis quam exercet rationes conficit, ad ædendum compelli, quia cum eo contrahens mandasse illi uidetur ut scribat, & ita frequentissime traditum est. Contra Bald. Fulgos. Paul. Ias. & omnes ferè recentiores sentiunt: quū enim mandatum id tacitum ex præsumptione accipiatur, nō est dubium præsumptiones ex uerisimili signo oriri[s], at hoc casu nulla est uerisimilitudo, quū mercatores & hodie & semper rationes suas in utilitatē instructionemq; propriā conficiant, non ut alijs consulant[t], in suū præsertim dānum[u]. Quis enim credat nostra tantum tempestate so

te solitos mercatores artis suæ rationes cōficere, & non idem fuisse etiam olim florentibus iuris nostri conditoribus? quum ex Cicerone, Asconioq; Pediano alijsq; autoribus constare possit, solitos ueteres rationem totius uitæ suæ per singulos dies scribere, & tamen Iureconsulti de solis argentarijs, itemq; nūmularijs meminerunt, quia eorum ministerium publicā habet causam, & principalis hęc est eorum opera, ut actus sui diligenter rationem conficiant[x]. Sciendū enim, solitos ueteres pecunias suas apud argētarios depositas habere, qui eas ex eorum uoluntate fœnori dabant, rationesq; conficiebant, eratq; id publicum quoddam ministerium ad eos pertinens, tam qui darent, quàm qui acciperent mutuatitiam pecuniam, alioqui si uere publicum & ciuile munus fuisset, per seruum geri non potuisset[z], & Prætor in edicto ipsorū dominorū, non autem exercitorum mensæ mentionē fecisset[z]: qua ratione & Cicero III. off. argētarij munus omnibus ordinibus gratiosum esse dixit. Vnde apparet longe aliam esse mercatorū nostri temporis cōditionē, qui in sui utilitatem tantū ratiōes cōficiūt, nec principale munus in scribēdo exercēt, quum si sola libros conficiendi cōsuetudo sufficeret, nec in ipsis quidē argentarijs mādatum requireretur, quod tamen lex generaliter necessariū affirmat[a]: nec speciale in usurario, siue secretò, siue manifestò esset, quem lex pōtificia solum ad ædendū cogit, quum de usuris agitur[b], quū alioqui & ex generali regula, & ex omni causa propter morem scribēdi ædere debuisset. Putarim tamen quū hæc omnis quæstio ex præsumptione taciti mandati oriatur, plurimū cōiecturis uerisimilibus tribuendū esse, & si huiusmodi negotiatores cōsueuerint à principio iurare, recte atq; iuste artem suā exercituros, p publicis personis accipiendos[c]: idē si uerisimile sit de scriptura cōficiēda fuisse eos ab ipso cōtrahente rogatos, ut quia tūc eius interesset tabularum fidei rem cōmendari, nec aliud sensisse huius sentētiæ autores credibile est, dum fatētur, rationes quidem exhibēdas, sed schedulas quas domi & secretò retinent pro sua instructione non exhibendas[d], non enim in eis cōsuetudine quicq; innouatū uideri potest, quum aliàs dubium non sit, rationum appellatione nō tabulas tantum, aut codices, sed & calendaria & diaria, seu ephemerides, & aduersaria contineri, itemq; si qua in palimpsesto, seu deletitia charta, aut opisthographo scripta sunt[e]. Tertius casus est in usurario, cuius odio lex induxit, ut cogatur ædere, dum tamen de usuris ipsis cōtrouersia sit[f]: idemq; si de re connexa[g], ut quia usurarius sortem sibi restitutam neget, quod recepta soli fœnori imputauerit[h]. Sed an idem in ludæo sit? & aiunt idem esse, quia uerba legis generalia sunt, non enim debet melioris conditionis erga orthodoxum esse Iudæus, quàm quilibet, tametsi improbus, Christianus. Quid in publicanis? & Bal. Alex. atq; alij idem esse aiunt, quia eadem uidetur ratio[k], id q; & Decius probat. Sed Pontanus Ias. Aretinusq; contrà, quibus nos assentimur, dum licitorum uectigalium conductores sint, nullum enim in eis est delictū, honestusq; censetur moribus nostris publicanorum ordo, quod & M. Cicero quādoque attestatur: consistebat enim ex equitibus Romanis, unde & lex nostra indulgendum publicanis putat, fauorabilemq; esse uectigalis causam[l], tametsi eorum familias, quas factiones uocat, suspectas habeat[m]. Tertullianus in apologetico, Quum boni, quum probi congregantur, factio nō est, sed curia: merito igitur ex hoc capite non compelletur publicanus eiusue exercitor ædere. Sed quid de nauta, caupone, stabulario? & Baldus, Alexanderq; idem quod in usurario arbitrantur[n], lex enim aduersus hos non parum præsumit[o]. Idem sentit Picus de Parocho, seu hospite, qui scholasticos in conturbernium recipit, & trophematis seu nutritij causa certam summam habet, existimat enim cum eo utiliter ex edicto Prætoris de cauponibus loquente agi posse, si lucri causa cauponarium negotium principaliter exercet, alioqui cauponem non censeri, sed præscriptis uerbis agi, uidetur enim ei datum ut faciat, id est alat[p]. Ego autem si quis cœnacularīam faciat, id est, ut uulgo dicimus, cameras locet, etiam ex conducto teneri arbitror[q]. Sed uerius mihi uidetur, horum neminem ad ædēdum teneri, quum ratio edicti sit, ne cum furibus in damnum eorum quos recipiunt, hi coëant[r], quæ nihil commune cum instrumentorum æditione habet, nam & usurarius non propter odium personæ solū, sed & propter fraudes, quibus ueritatem dissimulat, ædere cogitur, quæ rationes in hisce alijs non procedunt. Sed quid in usurario qui fœnus exercere desierit? Et responsum est adhuc teneri[t], nisi quum constat omnino usuras ab eo resti-

i d.l.argentarius. & d.l. prætor.
k l. pen. ff. eo.
l l. quædam. §. nihil. ff. eo.
m d.l. prætor. §. sed etsi.
n l. non licet. de cōtrah. emp.
o l. quod attinet. de reg. iur.
p l. quæ adultériū. C. de adul. c. j. de ui. & hon. cler. in 6. ubi Gemi.
q arg. l. j. in pri. ff. de uerb. obl.
r l. si quis ex argen. §. pertinere. ff. eo.
s l. 2. j. eo.
t l. si quis affu= mauerit. ff. de dolo.
u l. dissolutæ. c. de conduc. ex lege.
x l. j. quemad. test. aper.
z Arg. d.l. prætor. in princ.
a d.l. quædā. §. fi. l. thesaurus. ff. ad exhib.
b d.l. prætor. in princ.
c d. §. pertinere.
d l. nuda. ubi Imo. ff. de dona.
e l. duo. de test. tut. Archi. 30. quæst. 5. iudicā tem.
f l. argentarius. §. fi. ff. eo.
g l. non aliter. de adopt.
h l. 2. ff. ne pup. sal. fo.
i d. §. pertinere.
k Rom. l. 3. §. in rari. de iureiu.
l l. certi. §. fi nū mos. ff. si cer. pet.
m l. uel uniuersorū. de pig. act.
n l. si seruus pluriū. §. fin. ff. de leg. j.
o l. an inutilis. de acceptil.
p l. quicquid. de uer. oblig.
q l. qui patitur. ff. manda.
r glos. in l. j. de neg. gest. ff.
s Bal. in rubr. j. de proba.
t l. cū de indebito. de proba.
u l. quod fauores. 3. de leg.
x d.l. argentarius.
y d.l. quod attinet.
z d.l. prætor. in princ.
a d. §. pertinere.
b Clem. j. §. cæterū. de usur.
c Bar. l. quædā. §. nūmularios. ff. eo.
d Abb. & Can. in d.c. j.
e d.l. j. §. eum quoq; l. chartæ. de bo. pos. cōtra tab.
f d. Clemē. j. §. cæterum.
g d.l. si quis ex argē. §. rōnē.
h l. in his. §. fi. de solut.
i l. quantæ. de publ.
k l. j. de loc. pub. fru.
l d.l. quātæ.
m Bal. in d.l. dissolutæ.
n l. j. nau. cau. stabu.
o d. Clem. j.
p l. naturaliter. de præs. uer.
q l. si uero. de his qui deie.
r d.l. in prin.
s d. Clem. j.
t l. prætor. §. is etiam.

tutas,tunc tanquam omni abolita macula non teneretur[u], quod Bald. recte sensit[x].

Quartus casus est in fisco, quod nos alibi diffusius attingemus[y]. Procuratori enim fisci agenti ex causa nummaria,à reo ædendum esse tradunt[z]: in capitali uero secus est[a], quod & Alex. respondit in pœna pecuniaria,quę ex delicto debeatur,nec enim tunc ædendum est[b], quæ sententia humanior uidetur. Exemplo fisci idem & in ecclesia existimatum à plerisq; est[c],uel quum de fauore matrimonij aut dotis[d],aut alimẽtorum agitur. Pro libertate quoque idem responsum est[e],& pro studio[f], pro miserabilibus personis, non enim minus his causis debet indulgeri quàm fiscalibus: quod intelligendum,quãdo probationum copia aliter haberi non potest[g], ut quibusdam uisum est,ne facile hæc priuilegia extendamus[h]. Sunt & qui putent, in casibus quibus specialiter receptum est, ut serui cõtra dominos torqueantur, teneri reum actori ædere, quod lege sequenti attingemus.

Quintus casus est, quando ipse reus eis rationibus in iudicio uteretur[i], tunc enim etiam actori teneretur ædere: unde nos admonet Paul. Castr. quod si reus in iudicio titulos aliquos, seu particulam rationis ædat, potest actor petere ut integer codex ædatur,& cogetur reus etiam his, quæ aduersus se faciunt,stare: quod Picus asseuerat,etiam si protestatus sit,se in his tantum articulis & nominibus producere, unde adiuuari possit,non unde sua intentio subuertatur: uis enim probationis à iure publico,non ab eius protestatione pendet[k]. Sed mihi uerius uidetur, non integrum codicem exhibere eũ teneri, sed rationes tantum illis quas ipse ædidit connexas[l], nam & qui in sui fauorem aliquas rationes approbat,ea quoque approbare compellitur, quæ eis annexa sunt[m]: quæ uerò separatis capitulis continentur,non censetur approbasse[n],quod & elegante quodam responso Fulgo. Signorellusq; censuerunt[o], ubi & quæ connexa existimari debeant subtiliter docent. Sextus casus est, quando actor prætenderet ius sibi competere ex aliqua causa super illis rationibus, ut quia probaret iure dominij ad se pertinere[p]: idem si asserat sibi communes cum reo esse[q], uel iure administrationis sibi tradendas, ut quum episcopus ab hærede decessoris sui rationes ad ecclesiam spectantes postulat[r]: idem in eo qui causam à reo habuerit, ut si emptor pro defensione bonorum petat à uenditore copiam sibi instrumẽtorum fieri[s],uel creditor pro euictione pignoris à debitore,& uiceuersa debitor à creditore[t]: idem in legatario,qui exhiberi instrumentum autoritatis ab hærede petat[t]. Huc pertinere potest etiam quum cliens, quem uassallum uocant, uel emphyteuta à dominis conueniuntur,ut fiduciarij, perpetuarijue iuris instrumentorum copiam faciant, receptius enim est eos teneri[u], dum constet uasallum uel emphyteutam esse[x],quod aliqui inductum potius existimant, quia tali casu uidetur reus non ad originem intentionis fundandam ædere,sed ad confirmandam tantum:quod si iuratus se instrumentum nullum habere affirmet, certáque bona nihilominus designet,non uidetur ulterius inquietandus[y], alioqui eo non iurante,omnia bona præsumerentur emphyteutica[z]. Cæterum ex natura quoq; contractus quis ædere tenetur, quum scilicet rationes conficere debuit,ut in socio,tutore,negotiorum gestore[a],de quibus infra dicemus:eum quoque, qui fratris minoris bona administrauit,ad conficiendas, ædẽdasq; rationes teneri responsum est[b]:Sed hæc omnia magis iure actionis exhibẽtur, quàm officio iudicis, de quo lex nostra loquitur, qua de re infra disseram. Septimus est, quum actor ædi sibi petit,non ad intentionis originem fundãdam, sed ad replicationem inducendam[c],uel simpliciter adiuuãdam,& ita sentiunt omnes[d]: facilius enim quod iam factum est confirmatur, quàm à principio possit induci[c]:quapropter si probauero mutuauisse me tibi pecunias,idq; recte constet, potero ut earum quantitas appareat petere rationes tuas ædi[f], quod & Decius sensit[g]. Sed quid si actor semiplene (ut uocant) solum probasset, nunquid poterit causa adiuuandæ intentionis reum ad ædendum cogere? Et posse quidam prædicta ratione arbitrati sunt[h]: & quia talis probatio ueritatis perscrutandæ fauore,per iuramentum actoris supplerí potest[i], ergo multo magis tolerandum, ut ad ædition̄em reus compellatur, quum difficilius in causa propria alicui credendum sit,quàm cogendus ad ædẽdum reus. Baldus tamen,quem cæteri sequuntur,cõtrarium tradidit, quoniam iuramentum facilius conceditur,quod potest utriusque partis fauorem respicere,quàm ædition̄,quæ à reo in utilitatẽ actoris solum fieret[k]:quo argumẽto credi posset,si actor ꝓtestetur se eis rationibus tam ꝓ se q̃ aduersus se staturum

u c.cum tu.de usur.
x in rub.j. de usur.
y l.iustum.j.eo.
z l.3.ff.eo.
a l.2.§.diuus. ff.de iur.fis.
b Alex.cõs.132. in j.
c l.fi.l. priuilegia.ẽ.de sacr. eccl.
d l.2.j.de priui. fis.
e l.sicut datam j.de lib.cau.
f auth.habita.j ne fil.pro pat.
g d.l.2.uers.si uerum.
h Abb. in d.c.j.
i d.l.j.§.ædẽda.
k gl.in d.l.j.§. ædẽdam.
l d.l.si qs ex argentarijs.§.rationem. in fin. Bart.in l.aurelius.§.idẽ quæsijt.de lib.leg.
m l.publica. in fi.ff.depo.
n Bar.d.l. quædam.§.nũmularios.
o cõsil.post tractatũ Ange.de maleficijs.
p l.3.§.interdũ. ad exhib.
q l.procurator. j.eo.
r Pau.de Castr cõs.226.in 2.
s l.titius.2.l.creditor.de act. emp.
t l.fi.de pig.act. l. instrumenta. j.de fideicom.
u Ias.l.2.j.de iur. emph. 15.quæst.
x gl.c.j.§.illud de prohi. feud. alien. per Fed. & in l.2. in uerb.iurata.c. qñ & qb.quarta pars.lib.x.
y glo.in d.l.2.
z c.uassallus.j. ubi Doct.si de feud.fue. cõtr.
a l.quædã.ff.eo.
b Socy.cõs.213.
c l.fi.j.eo.
d arg.l.qui cõcubinam.§.2. de leg.3.pe.§.fi. ff.ad l.falc.
e l.si donatæ.§. si spõsus. de donat.in.uir. & ux.
f arg.Bart.in l. admonẽdi.col. ix.de iureiur.
g d.c.j.
h Gul.in l.ædita.But.d.c.i.
i c.fi.de iureiu.
k c.j.& ij. de cõsef.in sexto.

rum cogi ad ædendum debere, & sic dissidentes hasce opiniones conciliandas: nec me mouet,quod de seruis in dominos quæri non potest,etiam si indicia urgeant,& semiplene probent[l], quia difficilius concedẽ dum est, in caput domini torqueri seruos, q̃ in ciuili causa rationẽ ædi[l]. Sed quid in iudicijs duplicibus,in qbus uterq; est actor & reus[m]:Et receptũ est, semper ædẽdum[n], ut mutuo se adiuuent[n]. Sed quid in eo qui compensationẽ actori obijcit: Et quatenus sibi est petitum uidetur reus,& ideo actorẽ ex regula coget[o], tantum abest ut ipse illi ædere debeat. Si uero amplior sit sũma ex qua cõpensat,quatenus excedit pro actore est,& ideo quãtum sit eius partis respectu, inutilem æditionis petitionem arbitrarer, atq; ita Baldi sententiam interpretor[p].

Octauus casus generaliter traditur,quoties iudici ex aliqua causa æquum uisum fuerit,ad quem casum rectius est nostræ cõstitutionis uerba referre,quã ad prædictos, qui iã decisi determinatiq; sunt,quos utiq; sciuisset Imperator recensere,si de eis intellexisset:quare melius est, ut generaliter accipiamus quacunq; de causa arbitrio iudicis,nam & ipsi argẽtario denegatur æditio, quum in propria lite ex se ipso instrui debeat, & tamen ex causa ei quoq; arbitratu iudicis ædi oportet[q]:erit autem iusta causa,si actor iurauerit se calumniæ causa æditionem non petere[r], & aliquibus coniecturis docuerit instrumẽta se uel respõsiones amisisse,nec aliunde habere posse quàm reo ædente[s]:uideretur enim hoc casu ueritatis inquirendæ fauore (qui alioqui solus non sufficeret) subesse æquitatem,qua iudex ex officio ad priuatam utilitatem moueatur[t], ædiq; à reo iubeat, sufficietq; amissionẽ ex coniecturis ostendere, accedente dein iuramento[u]. Absentia quoq; actoris iustã causam præstabit,compelleturq; reus ad ædendum,ut Alexãdro ferè uisum est[x], quia absentis partes supplere iudex potest[y],in quo plerisq; recte dissentiunt,quũ nec ipse actor præsens id foret obtenturus. Vnde ego arbitror, iustiorem causam esse, si iudex ex qualitate personæ moueatur,ut quum agricola literarum ignarus se locatoris ratiões secutum affirmat,easq; ædi petit, quod Picus recte existimat. Sed & quid si allegem me mutuasse Titio amico meo cẽtum,cum quo adeo iungebar,ut uerisimile sit nullam me ab eo petijsse cautionem, isq; decesserit, & ab hærede petam ædi eius rationes, quibus me staturum profitear: nam quum lex ex causa ædi iubeat,quæ æquior excogitari potest: non enim de solius ueritatis inquisitione hic agitur,sed de defuncti quoque exoneratione[x], quem pro amicitia uerisimile est morem mihi gestum uelle[a], alioqui mali exempli res erit, neminiq; fidendum esset,Timonianoq; quodam more humanitas omnis exuenda. At nemo cogendus est aduersus se ædere: atqui si testatoris ipse hæres animum ita representaret, sicut personam lex fingit[b], sponte eas tabulas amico obtulisset,siquidem ut inquit Isocrates,non solum defuncti substantiam tueri hæres debet, uerum & amicos: cuius rei etiam Menedemi philosophi extat exemplum,& C. Plinius ad Albinium epistolarum lib. v 1. id uulgò non obseruari conqueritur. Sed an iusta ad ædendum causa sit,ne quis in peccatum incidat ex instrumenti suppressione? Et aiunt esse, in diuino foro[c]: quod non diffiteor, si probetur affectam reo hac ex causa conscientiam esse[d],ut quia sciat se debitorem: quæ probatio difficilis est[e], quum possit ille regulæ legis probabiliter adhærere,quæ eum creditorem esse nõ censet,qui probare nequeat: obliuiscimur enim quandoq;, nec omnem solutionem rationibus adscribimus,qua de re eius iureiurando standum esset, quum hæc probatio in foro conscientiæ sufficiat[f]. In facto autem proprio non esset credibilis excusatio æris alieni à se contracti ignorantiam allegantis[g]. Illud sciendum, licet suprascriptis octo casibus æditionem fieri ostenderimus, non tamen id perpetuum esse,sed quandoque aliter dijudicandum,ut quum ille à quo petitur semel ædiderit, non enim iterum nisi ex causa compellendus est,ut quia casu fortuito amissæ sint hæ rationes[h], quod intelligendum in eo, qui aliàs cogi potuit: Si enim quisq; sponte sua quum ad ædendum nullo iure teneretur tibi semel ædiderit, non ideo compelli amplius poterit,quum satis sit tibi uel in paucis amici labore consultum fuisse[i], nec actus suapte natura uoluntarius, prolixiorem obligationem inducat, quàm ex ea actum sit[k]: & ita receptum est in eo, cui tertius aliquis semel ædiderat, non enim cogi amplius potest[l], nisi aliqua eius culpa arguatur[m]. Sed & à quibusdam traditum est, ita demum ædendas rationes, si hæ fidem faciant: & ideo quando mercatorum codicibus fides non præstaretur, non teneren-
tur illi ædere,ut Aretinus existimat[n]:quæ sententia

l l.fi.ff.de quæstion.
l l.fi.j. de quæstion.
m l.in tribus.de iudi.
n Bald.l.instrumẽta.C.de fid.
n l.2. C. qñ & qb.quar.pars.
o l.non est.j.eo.
p in d.l.fi.j. eo.
q d.l.si quis ex arg.§.fi.
r l.3.§.j.ff.de iureiur.
s Rot.dec. 218. cõis opi.hic.
t l.planè.de peti.hære.
u l.thesaurus.ad exhib.
x l.fi.j.eo.
y l. ampliorẽ. in prin.de appel.
x arg.c.tua nos. de usur.
a §.nos igitur.ĩ auth.de nupt.
b in auth.de iur. à mor.præst.
c Doc. in d.c.j.
d c.uenit ubi Doct.de iudi.
e l.quidã tabularum.de fur.
f Bar.in exũag. ad repri.i uer. denuntiationẽ.
g l.fi.ff.ꝑ suo.
h d.§.fin.& l. illatæ.j.de fid. instru.
i l.tutori.j. de neg.gest.
k l. uoluntariæ. de excu.tut.
l l.in fraudẽ.§. neq;.de iur.fis.
m l. mortuus.ff. loca.
n arg.d.§.nũmularios.

sentẽtia plerisq; displicuit,quia quæ rationes plenæ non probant,rem tamen in coniecturam indiciumue deducunt, eademq; ratio in parte probationis est, quæ & in to[o]: imo facilius tolerabitur æditio, quæ modicum præiudicium faciat, quàm quæ omnino damnosa sit:Sed hæc quidem hactenus. Supereſt ut uideamus quo iure æditio petatur,& lex nostra ostendit persequutione,seu officio iudicis id expediri:sic & lex ait,ad officium iudicis pertinere, ut exploret rationes defuncti, iubeatq; ab eo ædi replicationis adiuuãdæ causa[p],nam & prætor in edicto:Causa,inquit,cognita ędi iubebo[q]:quæ uerba ad iudicem referũtur, merito igitur communi sententia existimatũ est,officio iudicis id explicari[r],censuitq; Bart.[s] id officium non mere in personam, sed quãtum sit ad singularem successorem, instar cuiusdam rei uendicationis inductũ esse opinor,quia ratio edicti est, quoniã qd' mei causa confectum est,meum quodãmodo instrumentum censetur[t],alioqui in personam tantũmodo cõpetere dicẽdũ esset[u], hocq; casu quorũdam opinio defendi posset[x].Alex.tamen existimauit actione in factum fieri æditionẽ,tum quod ex edicto regulariter actio in factũ datur[y], tum quod uerba edicti partem ipsam respiciũt:ait em, Argẽtarij ædere debent[z].Sed hæ rationes procederent,si uerba ad eum referrẽtur,cui actus explicãdus est,uel præceptiua essent, quorum neutrum in hoc casu est,quũ simpliciter enuntient, quid debeãt argẽtarij facere,unde solo iudicis officio cõpelluntur: quod si post iussum non fecerint, tunc dubium non est in factum agi,quatenus peretis interest[a]: qui enim solo iudicis officio teneatur, ante non est in mora q; in iudicio sit interpellatus,iussumq; deinde ut ędat[b]: & ideo lex metu actionis inquit ædẽdum[c]: quia postq; decreuit prętor ædi,deinde aduersus non parentem agitur ad pœnam,ut id præstetur,quod interfuit tempore decreti[d].Sed quum argentarij & notarij, nõ nisi ex mãdato cõfectas rationes ædant, cur nõ potius mandati agitur:Et tradunt ideo nõ agi,quia ex natura officij sui tenẽtur rationes uel instrumenta cõficere, mercedemq; possunt accipere, quæ omnia mandato nõ conueniunt[e],quod uoluntarie gratuitoq; suscipitur:quod si maxime demus sponte eos liberaliterq; suscepisse,quũ tamen cogi possint,necessitati potius imputamus[f], nõ tamen perpetuum est, æditionẽ persequutione(quam officium iudicis nobile uulgò appellant) expediri.Atqui aliter atq; aliter quibusdam casibus prouidetur, & in primis mercenario officio iudicis quãdoq; æditio petitur,quum scilicet incidenter petitur, ut quia de eorum instrumentorum æditiõe agatur, quibus se usurum litigator affirmau,it[g], quod & de actis fatentur oẽs. Sed & si æditio causa replicationis postulatur,idem iuris esse aliqui cẽsuerunt[h], quia quæcunq; iudicio incepto fiunt, officio iudicis,quod mercenarium uocant, expediri solent[i]: quod & dicendũ uidetur in ea æditione, quum actor facere compellitur, ut rei exceptionem fulciat[k] : idem & Baldus Ancharanusq; hac in specie tradiderunt[l]. Deposui penes priuatam personam rem meam,mandauiq; ut depositum id rationibus suis commẽdaret,agam depositi,in cuius actionis sequelam coget iudex mercenario officio mihi ædi, quum enim depositum sit causa mandati, ex principali ipsa actione,seu officio illi subseruiente, non ex mandato agendum erit[m];quod si mandatũ à principio ex causa alterius contractus nõ producatur, tunc secus:mandati enim iudicio experiundum esset, ut hoc exemplo, quod recte & humaniter Pius affert. Solent agricolæ, quum domino colonarium seu pensionem soluunt, rogare, ut in codicem rationum eam pecuniam referat,quod enim ipsi ut plurimum artem scribendi nõ teneant, dominicis rationibus confidunt: compellẽtur igitur locatores ædere actione mandati,sentitq; id Bart. Aret. Decius & cæteri,dum in eo qui mandatum suscipere non cogitur, si factũ proponatur actionem mandati locum habere affirmant[n]. Rursus petitur æditio per actionem,quãdo quis rationem uel instrumentum iure dominij peteret,ut quia in sua charta descriptum esset, quo casu ad exhibendum ageretur[o]:quandoq; & in factũ agitur actione generali,quæ ex æquitate à prætore dat[p], ut quum uxoris meę seruus,rationes meas aliena in charta scripsit, dominusq; chartæ retinere eas iure materiæ ad se spectãtis uelit[q], iniquũ id est, & actionis in factum opem endãdũ[r], quod & Alb. existimauit,licet Accurs. nõ aliter agi in factũ eo casu à me posse crediderit,q; si mandato meo seruus scripserit[s], qd' uerbis iureconſ.nõ quadrat. Sed cur actio ad exhibendũ generaliter nõ datur,quoties nostra interest rationes ędi[re][t] Et quidã dixerũt,ne edictũ prętoris ad hũc titulum pertinens, superfluũ redderetur[u]: cui sententiæ consequens est, quod Bald.

Paulus

o l.quæ de tota. ff. de re.uend.
p d.l.pen.§. fi. ad l.falc.
q d.l.si qs ex argẽ.§.prætor.
r glo.l.si soror. C.de colla.
s in l.iiij.§.cato. in iiij. op. de uerb.obl.
t d.l.prætor.
u Bart.l.si tertius.§.si quis. de aq.plu.arc.
x Pet. & Aret. in d.§.cato.
y l.fi.in prin.C. de eo per quẽ fac.gl.i §.fi. inst.de inter.
z d.l.prætor.
a d.l. si quis ex argẽtarijs. §. ex hoc edicto.
b l.cũ postulasſem.ff. de dã. infect.
c d.l.quædam.
d l.ubi.§.j.ff.e.
e l.j.mãd.l.j.ubi Bar.de proc.
f l.notißime.qd' fal. tu.l.uelle. de reg.iur.
g d.l.j.§. ædenda.
h d.l.fi.
i l.ædiles.§.ité sciendum.de ædil.edic.
k l.nõ est nouũ. j.eod. Bal.hic Anch. in d.cle.j.§. cæterum.
l d.l.pen.ff.de in lit.iur.
m l.j.§.si tero gauero.ff.de po.
n d.l.quædam. in prin.
o l.iij.§.pen.ad exhib.
p l.quoties. de præscr.uerb.
q §.literæ. inst. de rer.diuiſ.
r d.§.pen.
s Alex. in d.l. quædã.in prin. d.§.pen.
t Iac.but.Saly. & Mod.hic.
u d.l.quædam.
x d.l.quædam.
y Alex.cõſ.58. in j.
z d.l.iij.§ item sciendũ. uersus. & seq. & uidetur ea sus in l.pe.ff. eo.ad exhib.
a Cy.in l.instrumenta.C.ad exhib.
b l.si quãdo.C. detesti.
c c.ex rescripto.de iureiu.
d d.l.ij.in fi.ff. quemad.test.
e l.j.§.officio. ff. de tut. & rat.distr.
f d.l.quædam.
g l.pen.ff.de in lit.iur.
h Iaſ.l.si hæres. in prin. de con dic.ob cau.
i Socy.consil. 192.in 2.
k Barb.consil. 91.in 3.
l Comen. consil. 87.Dec.179.
m Socy.d.cõsil. 192.
n Ang.consil. 286.col.2.
o Bal.cõsi.152. in 3.
q l.mortuo.de iudi.

Paulusq; tradiderunt[x], quibus casibus edicto non sit locus,ut quia nullum accesserit mandatum,si tamẽ petentis interest agi in factum utiliter loco actionis exhibitoriæ posse. Ego cum pluribus aliud censeo[y], Albericiq; sententiam sequor,& actionem ad exhibendum etiam si interſit dari nõ arbitror,nisi quũ nostra interest ob ius quod in re possessioneue eius nobis cõpetat,uel cõpetere possit[z].Finge igitur, Titius promisit mihi cẽtum,si Sempronius talis ratiocinij librũ habeat,poterone cogere ut exhibeat[a] mea em interest exhiberi. Et nõ puto, quum liber nec meus sit,nec mihi debeat, nec ius aliqd in eo re uel spe habeam[a]. Quare solum supererit ut cogere Sempronium possim, ut testimonij dicendi causa in iudiciũ ueniat[b], debebitq; prius admoneri, ut ea ratiocinia perlegat,quo dictorum suorum rationem idoneam afferre possit:ad iusiurãdum enim non nisi meditato, & summa cum diligẽtia deueniendum est[c], & hæc in contractibus procedunt.Quũ uero ex ultima uoluntate æditio petitur,ad interdictũ de tabulis exhibendis remittimur, eius distinctione obseruata[d].Cæterum actiõis ope,tum quoq; petitur æditio,quum reus iure contractus rationes cõficere tenebatur[e], ut in tutore, socio,negotiorum gestore, & similibus[f]:hi enim ex natura officij ad rationes obligantur, quas si minus fecerint, nihilominus cõueniuntur,& aduersus eos in litẽ iuratur[g], nec refert an expressum mandatum præcesserit, quũ ex natura actus teneantur[h], sicut & negotiorũ gestor,uel institor,quẽ uulgò factorem uocamus[i].Idem in actore quẽ curator adolescentis cõstituit, & is enim ædere tenetur[k].Idem in patruo,qui nepotis ex fratre bona administrauit[l],& fratre maiore, qui fratris sui minoris res ,curauit[m].Idẽq; in socio publicani,qui telonium exercuit[n], hi em omnes tenentur ad codices faciẽdos, nec eis credẽdum esset, si nullas se rationes habere affirmarẽt,sed in eos iurari in litem posset,quod & Bald.respondit[o].

IS APVD QVEM. Varijs modis exponitur,de quo accipiantur hæc uerba, id est cui æditio fieri debeat.Et ueteres aliq dixerũt,ipsi iudici faciendã, siue ordinarius sit iudex causæ principalis,sed acta coram decessore suo gesta sint[a]:siue iudex sit delegatus, & acta corã ordinario facta fuerint: uel è cõuerso[b],siue iudex appellationis sit, cui exhibẽdum est,quicquid in prima causa deductum est[c]. Sed Socynus generalius intelligit,etiam de actis coram eodẽ iudice descriptis,,ppter enim negotiorũ multitudinem si oblitũ se affirmet qd corã se fuerit actũ, poterit notario mãdare ut integrũ ,pcessum ad se deferat,quæ res nullã unq; dubitationẽ habuit,quinimo temere faceret iudex,qui tam memoriæ suæ fideret, ut acta inspicere auersaretur. Alij de æditione, quæ ipsi parti fieri debeat intellexerunt, ut si actor qui diu abfuit,uelit eorũ certior fieri, quæ aduersus se gesta sunt[d], uel si petat attestationes in causa receptas aperiri, copiamq; sibi fieri[e], uel quod Paulo Castrẽsi placuit, quũ petit integrũ sibi processus omnis iudiciarij uolumẽ patefieri, quia aduocatum suũ consulere uelit[f]:addit Purp.cum actor in alia causa litigat,& falsi cõuincere aliquẽ reum intẽdit,idq; ex originalium curiæ regestorum, quæ à notarijs extorquere non poterat,ostensione se probaturũ sperat,exhibebuntur em,legendiq; copia ei fiet,quæ exhibitio à traditione exẽpli multum differt[g]. Alij de æditione intelligunt, quæ non à iudice uel à parte (quippe id sine dubio est) petitur,sed à tertio aliquo, cui non uidebatur ædendum, quia ipse nõ mandauerat[h],& tamẽ hic decidit unicuiq; ædẽda acta cuius interſit, quũ enim iudex persona sit publica[i], sufficit eo mandante acta esse confecta, aiuntq; sic maiores nostri,& prædictos omes intellectus ceu iure ueros cõprobãt.Videamus,ne hic ultimus uerus non sit,nõ enim inter rationes instrumentaq; cõstituenda temere est ab actis differẽtia[k], quũ plerumq; lex ea iungat, & aliud pro alio assumat. Vnde & uidemus,quod sicut reus ædere actori instrumenta nõ tenetur,ita & fiscus,q in priuati locũ succesſit,acta in eius bonis reperta non ædit, nisi recepta cautione,ne is cui describẽdi fit potestas aduersus se uel rẽpub. hisce actis utatur[l],quod lureconſ.refert,regulã prius à se scriptam declarando,qua tradiderat, ex bonis ad fiscum delatis instrumẽta & acta postulantibus reddi debere,nec apparet aliqd specialiter fauore fisci eo ĩ loco statui[m], nec nos multum mouet hæc cõstitutio,quæ de actis publicis,id est ad rempub.pertinentibus solum loquitur, quod infra declarabi-

E mus

a d.l.quædam.
b auth.ad hæc j.de iudi.
c l.ne causas. j. de appell.
d l.properãdũ. §.& si quidẽ. j.de iudic.
e l.2.§.ut li.pẽ.
f c.G.ppetuus. de fid.instr.
g Paul. de Caſt. d.l.quædam.
h d.§.ptinere.
i l.j.§.huius.de iuſt.& iur.
k l.j.de fid.instru.ff.
l l.in fraudẽ.§. neq;.de iur.fiſ.
m l.item uenũt. §.in priuatorum. de petitione.

mus: nec em̃ apud iureconsultos, ueteresq; Impp. uox hæc aliter fermè accipitur. Sed & ratione legis sustineri cõmunis sentẽtia uix potest, quãuis enim iussu iudicis acta conficiuntur, hoc tamen fit instante parte, eiusq; respectu restringitur mandatum[n]: alioqui & notarius instrumẽta ædere uniq; deberet, quũ nõ minus publica persona sit quã iudex[o]. Putarim igitur notarios ad eorum tantum actorum æditionem cogendos, quæ uel mãdato petẽtis facta sunt, uel publicam utilitatem respiciũt: ut si qua in causa publici iudicij, ut falsi, homicidij, parricidij scripta sunt[p]: idẽ quum quis cõmunione fidelium eiectus seu excõmunicatus est[q], qui enim aliquo in loco abhominabilis sacerq; est, is ubique pro sceleste est[r]: partẽ uero ipsam nõ cogi ut acta cuiq; exhibeat, si de re priuata sint[s], nisi is sit ad quem exemplaria ipsa, id est originalia forte perueuerint, tunc enim sicut in cæteris instrumentis causa cognita ædet[t], idq; & Dec. & Socy. probant. Alij tamen crebriore calculo ultimum intellectum sequũtur, & generaliter absq; causæ cognitione actorum æditionem unicuiq;, cuius interfit, faciẽdã existimant[u], idq; quocunq; in iudicio, siue ciuiliter siue criminaliter agatur, & quocũque in tẽpore, id est in qualibet iudicij parte[x], itemq; nõ semel, sed quoties opus fuerit[y], quum tamen instrumenta raro ultra quàm semel, & nõ nisi certo tempore ædantur[z], & hæc omnia dum mãdatum iudicis accedat: quum enim acta nisi iussu eius cõfici possint[a], cõsequens est, ut absq; eius auctoritate nec ædi quidem debeant[b]. Sed an uerum sit, absq; eius mandato ędi nõ posse: Et Aret. Iasonq; posse arbitrant̃ per actuarium, quẽ ipsi notarium abaci uocant: qua in re crebrior sententia reclamat, tum quia notariorum simplex munus est scribendi, tum quia lex nostra iussu iudicis ædi indicat, uerbaq; ad eum refert, ut appareat eius officium implorãdum esse: quapropter usu uidemus solere iudices, ut morem hisce tabularijs gerant, à principio generaliter eis mandare, ut quæcũq; acta accipere, exhibereq; possint[c]: cõmentarienses tamẽ & censuales, quòd archiuis publicis præsint, ipsi absq; alio iudicis præcepto regestorũ suorũ exẽpla exhibẽt, idq; iure eis permittitur[d]. Sunt tamen quidam casus, quibus nec acta quidem ædi debere in confesso est, ut interrogationes testium, quum enim iudici denegatur, ut inde instrui possit, quemadmodũ eos rogare debeat, si aduersario ædereture, facilli me ille testes erudire subornareq; posset[e]. In positionibus quoq;, quũ aduersarius de suo facto iubetur respondere, idem traditũ est[f], debet enim ex tẽpore respõdere, alioqui suspectus est[g], nisi ea de re agatur, cuius probabilem ignorantiam habeat, tunc enim æditio ei faciendа, dilatioq; danda est, ut edoceri possit[h]. Allegationũ uero quæ in iure cõsistunt, an copia collitigatori facienda sit, dubitatum est, & receptius uidetur nõ esse faciendam[i], quum pro iudicis alleuatione fiant, si tamẽ redigi in acta iudex uelit (quod recte atq; ordine faciet, ut ueritas magis examinata eluceſcat)[k] tũc secus esset[l], quod recentioribus placuit, nam & dubium nõ est, postq; in causa conclusum sit, nõ prohiberi huiusmodi allegationum productionem[m]. Aduersus quoq; fiscum, inquit lex, necq; instrumenta, necq; acta à quoq; ædi oportet[n]. Sed certe dura est ea dispositio, quare arbitror ex præcedentibus legis uerbis, de eis actis intelligendum, quæ iam à fisco aliquis consequutus esset, quia in bonis delati reperta, quod superius docui.

publica[b],

tam criminalia[c],

b ¶ ACTA PVBLICA. Quũ hic appareat acta publica exhiberi, considerandũ in primis est, quæ dicantur acta publica, & uidetur id accipiendũ de actis ad fiscũ pertinẽtibus, quæ Aeschynes δημόσια γράμματα appellat, siue in ærarium delata, siue in cõmentarijs principalibus essent[o]: quorũ etiã Plinius epistol. lib. v. meminit ad Valerianum, Liber principis seuerus, leges ipsum, est in actis publicis. Cicero Philippica II. In publicis actis nihil est lege grauius, in priuatis testamento. Siue apud officiũ censuale publicata, ubi & professiões filiorũ[p], & testamentorũ insinuationes[q], & prograẽmata, edictaq; publica seruari solebãt[r]: siue ad rempub. aliquam, ordinemq; decurionũ spectarent[r], & in archiuo, aut chartophylacio essent reposita, quod & Eucterion dicitur[s], siue coram præside, procuratoreue Cæsaris, de re ad fiscum uel publicam causam pertinente confecta sint[t]: idem & si in causis publicoq; iudiciorũ conscripta fuerint[u], & hæc enim quasi publici testimonij uim habere lex ait[u], huiusmodiq; publica acta non propria notariorum sunt, sed commẽtarienſibus uel censualibus, ut custodiam præstent, creduntur[x]: & apud successores officij in grammatophylacio semper remanent[y], quod Io. Andr. Paulusq; Castrensis recte

recte tradiderunt[z]. Qd̃ si coram iudicibus de priuatis causis acta confecta fuerint, ea iure nostro priuatorum acta[a], aut priuati actus[b], uel acta forensia[c], non autem publica appellantur[d]: iure tamen pontificio, uel potius recentiorum cõsuetudine, acta publica latius accipiũtur, nempe pro omnibus iudiciarijs instrumentis, à notario tanq; publica persona cõfectis[e], sunt q; huiusmodi (quod ad proprietatem aut dominium attinet) ipsius scribẽtis[f], quamuis ex officij sui natura teneãtur tabelliones eorum copiam omnibus facere, ædi sibi secundum edicti formam petentibus, quum & in ingressu ordinis iurent protocola matricesq; huiusmodi schedulas penes se diligenter conseruare[g], & in his quoq; actis huic constitutioni locũ esse alij omnes sentiunt: diffiniuntq; acta esse scripturas coram iudice, & eius iussu per notarium confectas, ad iudicij naturam pertinẽtes[h]. Quapropter productio instrumẽti de actis est, quoniam ad iudicij naturam pertinet, ipsum uero instrumentum, seu contractus tenor, non est[i]: qua ratione Bald. prodictionẽ quidem exceptionis ex actis esse, ipsam uero exceptionem non esse arbitratus est[k]: qua in re ex prædicta diffinitione subsisto, tametsi fatear solam productionẽ exceptionis necessario fieri, eamq; in scriptis deinde redigendam[l].

c ¶ CRIMINALIA. Distinguẽdum hic est, an petatur ut notarius ædat, an ut tertius, an uero ab ipso reo, an ab accusatore, seu fisco æditio postuletur. Primus casus clarus est, teneri scilicet notarium, seu commẽtarienſem ad exhibitionem ut reus se defendere possit. Sed an idem sit, si nõ sui defendendi causa quis petat, sed alterius cõ uincendi? Et sentiunt doctores idem esse, huius legis argumento: quam sententiam supra dubitabilem esse ostendi, nisi mandato petentis æditionem, acta confecta sint[m], uel ad causas publicorum iudiciorum pertineant[n]. Secundus casus est quum à tertio, apud quem reperiuntur acta causæ criminali conducentia, petitur: & receptum est, eodem modo cogendum, quo notarius, uel officialis quilibet publicus compellerẽtur: argumento nostræ legis, quæ ut supra declarauí, de actis solum loquitur ad causam publicam, uel publica iudicia pertinentibus: tamen iniquum nõ est fauore defensionis, humanitate suadente, ad exhibitionem compelli, si reus petierit[o]: Fisco uero, uel accusatore hoc flagitante, inhumanum esset[p], nisi eorum mandato cõfecta fuissent, ut supra docui, uel iure dominij uendicarẽtur[q]. Tertius casus est, quũ accusator uel fiscus æditionẽ actorum à reo petit, in quo pro regula receptũ est, eum qui accusatur, non teneri ædere[r], nec illud poëticũ exclamare, Heu patior telis uulnera facta meis. Quod tamen non procedit in his casibus, quibus familiam exhibere in caput suum torquendam cogeretur[s], nam eadem ratione & acta, & instrumenta etiam aduersus se exhibere cogendum Bart. cæteriq; tradiderunt. Sed mihi non facile uidetur à regula discedẽdum[t], nec odiosas huiusmodi dispositiones extendendas[u], quum uix sit, ut ea crimina, quæ excipiũtur, absq; seruorum conscientia perpetrari possint, nullusq; in eis sit instrumentorum usus, sed & in seruorum quæstione nõ tam euidens est periculũ, apud quos domini amor & reuerẽtia, æquuleo, & fidiculis fortè prævalebit. At in actis uel tabulis nulla esset tergiuersandi spes[x], quod si hac in materia de similibus ad similia procedendum esset, semper reus, etiã in ciuilibus, ædere rationes quoq; & instrumenta cogeretur, quum positionibus respõdere iuratus indistincte debeat[y], quod iuramentum species quæstionis est[z], ut supra attigimus: quapropter Claudij sententiã multo minus probo, quoties extent indicia, quæ torturæ sufficiant, toties reos ad ædendum quoq; cogi arbitrantis: quam opinionem alij quoque merito reprobant, quum & in ciuilibus receptius sit actorẽ, quamuis semiplene probarit, nõ tamen ius cogendi reum habere, ut exhibeat rationes[a]. Non procedit rursus quando ea acta uel instrumenta apud reum ex successione publici officialis essent[b], quia sicut autor suus teneretur ea exhibere, ita & ipse, tametsi in caput suum tendant[c]: nam & uidemus tabellionem falsi reum propria protocola exhibere, unde conuinci possit[d]. Idem & Alex. Arbitratur, quum originalia acta deperdita essent[e], seu quod idem est, perfecta apud notarium non reperiuntur[f], sicut enim eo casu ædere in ciuilibus causis reus tenetur, ita & in criminalibus f dicendum. Sed hanc sententiam aliqui non probant, quum iniquius sit in criminalibus contra se ipsum ædere[g], nec quicquam referat quòd alioqui periret omnis probatio: nam nec serui contra dominũ torquendi sunt, nisi sublata omni reliqua spe probatio

n l.age.j.de transac.

o l.orphanotrophos.C.de epis.& cler.

p Dec.hic.

q Bart.d.l.j.§. æditiões.& d.l.2.§.diuus.

r l.ex ea.ubi gl. de postu.

s Bart.d.§. diuus.

t d.l.quædam. §.nihil.

u d.l.2.3.ut lit. pen.

x glos. in c.j. in uer.requisitus. de sent.excõ. in 6.

y d.l. si quis ex argẽ. §.fi. ubi Ang.& Paul.

z d.l.j.§.ædẽda

a l.si quis.j. de acc.l.adoptio. j. de adopt.

b Fely.c.quoniã cõtra.de probat.col.22.

c glos. in l.si qs ex signatoribus.ff.quẽad. test.ap.

d l.eos.§. super his.C. de app. Io.And.in spec. de instrum. æd. in rub.uer sic.de sexto.

e gl.c.2.de test. in 6.in uer.interrogatoria.

f Bal.§.di.2.

g l.3.§.j.de testib.

h Bar.l.2.§.qd̃ obseruari.col. 3.j.de iur.cal. Ro.sing.262.

i 35.quæst.ix. graue.

j.si ex fal.al. leg.l.j.

l Fely.c.cũ dilectus.de fid. instru.col.6.

m d.§.neq;.

n arg.d.l.2.de cust.re.

x Alex.hic.

a d.l.in fraudẽ. §.ex his.

b l.actus.j.de fe.

c l.comparationes.j.de fid. instru.

d l.bona.de uer. sig.

e arg.c.quoniã cõtra.de prob.

f c.fi.exẽ de pb.

g c.sicut nos.ubi Host.ne cler. uel mon.

h l.acta. de re iudi.

i c.cum in iure. de of.dcleg.ubi Inno.& Abb.

k l.ne causas.C. de app.

l Bart.in l.j.in j.quæst. de except.ubi Mod.

m d.§.ptinere.

n arg.d.l.2.de cust.re.

o l.abesse. ff. ex qui.cau.mai.l. gesta.j.re iud.

p l.fi.ff.de pb.

q l. testamẽta.j. de testa.

r l.moris.§.j. de pœnis.

r l.cum ostendimus.§.fi.de fid.tutorũ.

s l.immunitates. C.de agri.& cen.lib.xj.

t l.iustũ.j.eo.l. generali.C. de tabul.

u l.7.3.de def. ciuit.

u l.2.j.de cust. re.

x d.l.in fraudẽ. §.quoties.

y d.l.moris.d.l. immunitates.

z Abb.c.j. de prob.

a Bal.in l.fi.j.e. & 3.dixi in l. j.in sept.casu.

b d.l.quædã.§. nihil interest.

c arg.l. argentarius.ff.eo.

d Purp.hic.

e d.l.si quis ex argẽ.§.fi.iuncto §.diuus.

f d.l.ubi.ff.eo.

g d.§.diuus.

o arg.l.nõ tantum.de app.

p d.§.diuus.

q l. procurator. j.eo.

r d.l.nimis.de testi.l.de minore.§.tormẽta. ff.de quæst.

s l.j.j.de quæst.

t §.diuus.

u l.cum quidã.de lib.& posth.

x ut dixi 3.l.j.se ptimo casu.

y c.j.& ij.de cõfes.sexto.

z Abb.c.j. de prob.

bationis, & tamen speciali eo casu Docto. sentiunt compelli ad æditionem reum[h]: imputetur ergo soli commẽtariensi si acta amisit[i]. Rursus etiam non procedit in causa criminali pecuniaria, tunc enim fauore fisci reus ædere cõpellitur quoniam lex capitalem solam excipit[k], in qua facilius reo indulgendum est, cui naturali æquitate licitum est, quoquo modo sanguinem suum redimere[l]. Sed tamen uerius receptiusq́; est, in causa criminali generaliter adhærendum regulæ, quia lex in causa nummaria ædendum fauore fisci arbitratur, at in huiusmodi criminali non tam ad pecuniam agitur, quàm ad uindictã publicam[m], unde proprie nummaria non est. Quartus casus est, quum reus ipse, ut se defendat, sibi ædi acta criminalia ab accusatore uel fisco postulat, & sentiunt Doct. id iure permittendum, quum & in causis ciuilibus actor teneatur reo ædere, & exceptionis fundamentum illi præbere[n], quod multò magis in criminalibus concedendum, quum plus lex faueat se in tali causa defendenti[o], idq́; arbitror etiam respectu aliorum actorum, quàm quæ in illa causa aduersus reum confecta sint, indistincte enim illi ab accusatore uel fisco ædendum, si sua intersit: si tamẽ posset ea à notario cõsequi, is prius adeundus esset[p], ut Raph. & Paul. Castrensis tradunt: alioqui accusator uel fiscus, qui ea haberent, ædere tenerentur, ipso tamen reo ad eas expensas contribuente, quas illi ꝓ mercede, & autoramento notarij impẽdissent[q], quod Alex. hic sentit. Et ex his cõsequens est, ut ei, de cuius crimine inquiritur, copia indiciorum fieri debeat, priusq́; quæstioni subijciatur[r], poterit enim alia ratiõe, quàm torturæ, præsumptiones illas elidere, innocentiamq́; suam ostẽdere[s], nec quantumuis libero arbitrio cõstitutus iudex, in hoc excusaretur, qui defensionem hanc, quæ naturali æquitate oritur, labefactare auderet: & ut demus, urgere aduersus reum indicia, conualidari plerisq́; adminiculis, timere latrunculatorem, ne pro capite tuendo testes subornet, item ex mero officio cognoscere, dandum tamen est inquisitionis indiciorumq́; exemplum, ut recte Andr. Siculus ex facto consultus respondit[t]. Sed quid si reus ædi sibi indicia petierit, & à prætore interrogatus, quibus modis elidere ea uellet, expressim non dixerit? Et Alex. excusandum prætorem arbitratus est[u], qui generalem criminis negationem contempserit, nec ei ædendum censuerit, qui nullam

h d.l.j.in gl.pe. de quæst.
i d.l.si qs ex argent. §.fi. & d.l.in fraudẽ. §.neq;.
k d.§.diuus.
l l.j.ff.de bon. eo.
m l.cũ emãcipati. §. si emãcipatus. ff. de colla.bon.
n l.fin.j.eo.
o d.§.diuus.
p Can.in d.c.G. perpetuus.de fid.instru.
q l.fi.j.de bon. auto.iud.pos.
r c.qualiter.2. §.debet. ex de accus.
s l.unius.§. cogniturũ.ff.de quæst.
t consi.47.in j.
u Alex.cons.65. in j.

defensionis in specie causam adduceret[x], quæ sententia magis humanitati quàm iusticiæ cõuenit, quũ omnes tradãt, absq́; alia causæ cognitione, acta ædi debere, dum petẽtis intersit: omnino igitur ædi ea acta debuerũt, nec ad hominis liberi torturam temere ꝓperadũ. Sed quid censendũ de actis, quæ nunc illi nullo sunt damno? ut in his iudicijs, quæ ante inquisitionẽ clàm à iudicibus assumũtur, ne si reus præmoneretur, fugam capesseret, ea enim parti non citatæ nihil obsunt[y], & ideo capto eis argumentis reo ijdem testes legitime repetuntur, tuncq́; propter citationem uim nocendi habent[z], & non esse ædenda huiusmodi pleriq́; existimauerunt: nec enim tunc partis interest[a], nisi reus affirmaret ab eo quod prius pro testimonio dixerunt, eos uariasse[b], hoc enim casu denegandam non esse eorum quoque æditionem Socy. & Dec. autumauerunt, quos & nos sequimur. Generaliter igitur ædenda reo petenti huiusmodi indicia concludendum est, quod si iudex minus exequatur, non solum ipse litem suã facit[c], sed & quicquid interim aduersus eum gesserit, infirmum est[d]; unde nec si confessus quidẽ reus deinde fuerit, poterit iuste condemnari, quia lex concussionem præsumit[e], quum petita eorum æditione, supersedendum ab omni laniena fuerit[f], quod si non fiat, potest etiam appellari, uel ad principem supplicari[g]: si uero reus ea acta non petierit, secus est, nec enim non petenti ædere quisquam tenetur[h].

quàm ciuilia[d].

d ¶ QVAM CIVILIA. Supra admonui quinq́; speciebus exẽplum ab Accursio hac in lege afferri, de singulis igitur uidendum. Primo intelligitur lex, ut liceat ei iudici, qui ex prouocatione aditus est, iubere primo iudici uel notario, uel parti quę obtinuit, ut prioris instãtiæ acta exhibeãt[i], priori iudici imperat, ut si ipse habeat ea ædat, uel notarium suum ad ædẽdum cogat, præcise eñ eũ teneri iniquũ esset, quũ acta ipsa ad notariũ, qui ea suis chartis cõmẽdauit, pertineãt, nõ ad se[k], idq́; Bal. & recẽtiores aliqui recte tradiderunt, parti uero uictrici mandat, cũ appellãti aliter nõ potuit esse cõsultum, ut quia ille nec à iudice, nec à notario, oblata debita mercede, consequi potuit[l], si enim culpa appellantis hac in re argui posset, non esset extraordinarium id illi remedium indulgendum[m], sed simpliciter

x Bar.l.fi.j.colũ.de fer.
y l.2.de testi.
z Saly.l.fi.j. de quæst.
a Ang.in l.quæstiões.d' quæst.
b l.eos.ff.de fal.
c l.2.C.de poe. iud.qui.
d l.maritus.de quæst. Fely.c. licet Heli.
e l.j.§.Antoninus seuerus.& §.seq. de quæstion.
f Fely.c. licet Heli.col.2.de simo.
g l.2.§.ut li.pẽ.
h gl.in c.fin.in uer.indicijs.de hære.in sexto.
i l.ne causas.l. cos.l.à procõsulibus.C.de appel.
k §.litera.Inst. de re.diu.
l l.4.§.j.fin. reg.Fulg.& Paul.hic.
m Socy.hic.

citer in id quod sua interest aduersus notarium experiretur, qui ipse ad acta conseruanda obligatus est[n]. Sed quid si pars uictrix iussa à iudice, ut acta seu sentẽtiam, qua obtinuit ædat, non paruerit? Et uideretur impune id ei licere, quum iudex appellatiõis aduersus partem iurisdictionem suam exercere nequeat, nisi postquàm ei constiterit prouocantem indebite aggrauatum fuisse[o], merito igitur id præceptũ, tanquã non uisis actis, esset nullum[p]. Sed quum nos eo casu loquamur, quo pars uictrix exhibere tenetur, si non id faciat, perinde ac si exhibuerit, confirmatur ius dicentis autoritas[q]: & ita ego sentio, licet alij aliter[r]. Verius igitur est, impune id ei non licere, & aduersus eum hisce remedijs agi posse, quæ contra contumaces æditionem nõ faciẽtes, iure cõpetunt: inter quæ illud egregie adnotandum est, quod poterit iudex comminari, ut nisi intra talem diem exhibuerit, instrumento nulla fides deinde adhibeatur[s], qua die adueniente, absq́; alia mora, nec alijs dilationibus datis[t], pronuntiabit illud fide deficere: si tamen iuratus affirmaret uictor, se eam sententiam nõ habere, nec dolo fecisse, quo minus haberet, non esset ulterius hac de re inquietandus[u], quod Bald. recentioresq́; prodiderunt[x]. Sed quid si uictor negaret latam ullam sententiam? Et tunc absq́; dubio fatẽdum est, interloqui iudicem posse, si unq́; ea sententia reperiatur nullam ei fidem adhibendam[y]; quæ enim aliæ, in dolo malo mẽdacem, iudicis partes esse debuerunt[z]? Quod si non dolo, sed errore probabili deceptus, ita responderit, succurrendum ei esset[a]. Sed quomodo potest iudex ex huiusmodi contumacia abrogare omnem fidem actis? quum traditum sit, ex sola contumacia, totius litis detrimento neminem mulctandum[b]. Respondeo, quum hic agatur de futura contumacia, non autem de præterita punienda, id tolerari[c], maxime quum directo totius litis damnum nõ inferatur, sed in quandam sequelam tãtum[d], adsitq́; præsumpta calumnia[e], uel mendacium[f], quibus casibus constat, damno litis contumacem affici posse. Secundum exemplũ est in actore, qui diu absens fuit, & deinde reuertitur, facienda enim illi est actorum copia, tametsi contumax fuerit[g]: quod procedit etiã in eo qui præsens fuit, & per negligentiam singula acta exhiberi sibi non petijt, debebit enim eo petente statui dies intra quam æditio fiat[h], quod ad

n d.l. argentarius.§.cũ aũt.
o c.romana §.si uero.de app.
p l.prolatũ. C. de senten.
q l.iure ciuili.de condi.& dem.
r Dec.c.cũ in ecclesia.de app.
s l.titia.de accu.
t Alexan.l.fi.in prin.ff. d' fer.
u l.fi.j.de fid. instru.
x Bal.l.hi qui ad ciuilia.j.de ap.
y l. nõ alienum. de inter.act.
z Innoc.in d.c. G. perpetuus.
a l. de ætate. §. ex causa.de inter.act. Ias. in l.errore.j. de iur. & fact. igno.
b gl. in.l.j.§.fi. si quis ius di. non ob.
c arg.l. iurisgẽ. §.si paciscar ff.de pac.
d l.si prius. de op.no.nun.
e l.diffamari.C. de inge.man.
f auth. cõtra q propriã.C. de non num.pec.
g arg.d.l.properandum.§.& si quidem.
h arg. d.c. quoniam cõtra.

uersus communem sentẽtiam approbant recentiores, ne. melioris sit cõditionis, qui per contumaciam est absens, quàm qui præsens solius negligentiæ notari potest[i], & sicut contumax resarciet expensas[k], ita & negligẽs retardati processus causa[l]: quum enim acta communia sint, etiam negligenti ædi debent: quod intelligẽdum, dum petantur tempore congruo: si enim in calculo ferendæ sententiæ postularẽtur, propter præsumptam calumniam iure eum iudex repelleret, ut Paul. Castrẽsis ait[m]. Ego etiã præsenti non denegandam actorum æditionem satis existimo, sed nõ ideo dandam ei hac ex causa dilationem, quum de eis potuerit instrui, si uoluisset[n]: sicut nec absenti eo casu concedenda esset, quo aduersus eum iudex interloquutus fuisset, ut cõtra acta quicquid uellet intra certam diem obijceret[o], & tamen lapsa die non ideo deneganda esset æditio[p], quod & receptius est: nec nouum est, quãdoq́; magis absenti & quidem contumaci consuli, quoties scilicet de ea re agitur, in qua directo peccatum non est[q]. Tertium exemplum in eo iudice sumitur, qui in demortui locum successit, & ei enim ædenda sunt acta, quum si absq́; inspectione actorum iudicaret, sententia ipso iure non teneret[r]: & si constaret eum acta non inspexisse, parum referret quod ipse attestaretur se uisis actis iudicare[s]: & dicitur non constare etiam ex coniectura, quæ propter angustiam temporis perpendi posset[t], quod in arbitro quoque obseruaretur, cui plena & libera potestas data sit[u], & non in diffinitiua tãtum, sed in decreto quoque, itemq́; interloquutoria quæ alicuius momenti sit[x]. Sed an noua iurium productione opus sit? Et uidentur aliqui sensisse necessariam huiusmodi productionẽ, quum uerisimiliter ignoret successor, quid coram mortuo actũ fuerit[y]: nã & protestatio semel facta si iudex moriatur successori iterãda est[z], sic & edictũ peremptorium mortuo iudice à successore iterũ concipitur[a], quod & plerisq́; alijs exemplis ostendi posset[b], sed tamen frequentius admissum est productionem nouam necessariam nõ esse, quum idem sit iudicium, noua autẽ productio solum in diuersa instantia requiritur[c], nec uerisimile est iudicem ad sentẽtiam ferẽdam properaturum, nisi uisis actis omnibus in suo tribunali à suo notario perscriptis. Consultius tamẽ is fecerit, q uel admonitiõis causa ꝓductionẽ renouauerit, quę quũ ex necessitate nõ fiat,

i l.non solum.de nox.
k l. sancimus. j. de iudi.
l l.non ignoret. C.de fruc.& litium expen.
m per c.licet causam.de prob.
n l.si quando.j. de dila.
o Ias.d.l. sancimus.j. de iudi. 7.quæst.
p glo.c.j.uer.requisitus. de sentẽ.excõ.in 6.
q l.nõ omne. ff. de statulib. gl. in c.statutũ §. cũ uero.uer.nõ audens. de rescript. in 6.& Purp.hic.
r l.hoc aũt.§.j. ex qui. cau. in poss.
s Fely.d.c.quoniam contra. col. 78.
t Doct.in d.l. prolatam.
u Ancha. consil. 82.& Bald.in d.l. prolatam.
x Alex.cõsil.33. in j.
y l.q in alterius. de reg.iur.
z Peru.c.ex ratiõe. col.x.uer sic.2.de app.
a l.edictũ.ff. de iudi.
b gl.in l. qd' te. ff.si cer.pet.
c Barto.§.nihil commune. 7. combinatione, 2.quæst.

sufficiet quantumuis generalis[d], quum & traditum sit, generales productiones sufficere[c], ut eius, qui facculum chartarum exhibet, nisi pars opponat, & ad specialē denominationem inuitet[f]. Quartum exemplum est, in administratore, seu iudice ordinario, q causas potest alteri delegare, dum ipse ter interfit[g], ædenda enim illi omnia sunt, quæ coram assessoribus, seu pedaneis suis gesta fuerint[h]. Quintum est in attestationibus, quæ publicari iudicis autoritate debent, & partibus petentibus ædi[i], idq; etiam si summarie & de plano cognoscatur[k], idē si sola facti ueritate inspecta, quū talem æditionem fieri ueritatis perquirendæ causa hic dicatur, quod tamen si nō obseruatum fuerit, ualet nihilominus ipso iure sententia[l], & ideo sola appellationis ope petenti succurrere[m], poterit; æditio hæc fieri in secunda uel tertia instantia, imò aliquando utilis est huiusmodi expectatio[n], uidemusq; quandoque non postulari hanc publicationem, ut in causa appellationis super ijsdem articulis alij testes recipi possint[o]. Illud dubium non est, eos, qui ante publicationem quid pro testimonio dictū sit partibus reuelant, falsi crimine teneri[p]. Sanè sunt qui hoc exemplum non conuenire textui existiment, quoniam attestationes huiusmodi magis monumēta causæ dicuntur, q; acta[q]. Sed quid obest, regulā nostræ legis generaliter positā ad plures species exempli causa protrahere?

exhiberi[e], inspicienda, ad inuestigandā ueritatis fidem[f], iubebit.

f ¶ FIDEM. Ambigunt hic Doct. an acta in una causa, fidem faciant in alia: & quantum sit ad alias personas, cōcludendū est non facere, quia uetustissima iuris regula est, res inter alios actas alijs nō obesse[x], siue qa facto alterius qsq; grauari nō debet[y], siue quia acta ut ualeāt partis citatio necessaria est[z], at hic respectu tertij nulla affuit citatio, siue quod uerius est, quia acta ex instantia iudicij uim omnē accipiūt, cui instātiæ tertius ille nō subijcitur[a]. Non procedit tamen regula hæc quibusdam casibus: & in primis, quoties nō de effectu, seu iure aliquo, sed de ipso facto dubitatur: per exhibitionē enim actorū aduersus unum quēq; probabitur acta eo modo cōfecta fuisse[b]: quapropter legatis mihi ab aliquo centum, si sentētiam aduersus Titiū obtinuero, sola sentētiæ exhibitione euentus cōditionis, qui meri est facti[c], probabitur: hæc em̄ acta publica ideo dici possunt, quia apud omnes fidem tali casu faciant[d]. Sic acta contra reum cōfecta, aduersus omnes, nedum eius fideiussorem probabunt, in eū processum fuisse, & ideo causam subesse, ut ad fideiussorem legitima excusatione facta peruenīri possit[e], quod Bal. sensit, cuius uerba, ut reprændant, quidam male interpretantur: Sic instrumentum depositi tecum initum respectu omniū fidem faciet, me penes te deposuisse[f]: & instrumentum emptionis probat emptorem habuisse titulū, id enim meri facti est, sufficitq; ut publiciana cōpetat[g]: sic uariatio testis in alio iudicio probat eum falsariū esse in præiudicium cuiuscūq; quantum sit respectu pœnæ ipsi testi infligendæ, & diminutionis fidei, quia de solo facto agitur[h]: nec citatio eius, qui in consequentiam damnum patitur, necessaria uidetur[i], tametsi sciam aliter à Socyno responsum fuisse[k]. Non procedit rursus regula quantum sit qualis qualis præiudicij respectu[l]: prima enim fronte credibile est, iuste atque ex ueritate ea acta confecta fuisse[m]. Sed cuius effectus id præiudicium erit? & non est dubium ex eius appellandi competere[n], posset etiam iudex in probationis dubio huic potius adhæ

à primo iudice petat, acta secundæ instantiæ ab eo qui appellatus est, idq; officio nobili uidetur expediēdum, quum in alterius causæ dilucidationem petantur, quàm quæ eis iniuncta sit, quod exemplum satis defendi potest.

a l.1.j. in prin.C. de rei uxo.act.
e l.accipienti.de aut. tu. Doct. in c.imputari. de fid.instru.
f l.fi.ubi Paul.j. de fid.instru.
g auth.ad hæc.j. de iudi.
h d. auth.ad hæc.
i §.quia uero.in auth.de testi. Bart.in l.fola. j.de testi.
k Bar. in extra uag. ad repri. uer. sine figura.col.3.
l gl.c.fi.uer. indicijs.d'hæret. in sexto.
m Alex. l. diuus. j.col.de re iud.
n Fely.c. cum I. & A.d' re iud.
o Clem.j. de testi.& gl.in c. causa quæ.extra de testi.
p l.si qs aliquid. §. instrumēta. ff.de pœnis.
q l.gesta.j. de re iudi.

adhærere: secundū quam tametsi semel inter alios iudicatū est, quod genus Cicero, & Quintilianus præiudiciū uocāt, Iurecōsulti apud quos exēplis non iudicatur[o], aliter præiudiciū uidentur accepisse[p]. Addit hic Ang. semiplenā probationem facere, quod Dec. intelligit in causis quibus ius tertij, de quo iudicatū est, cōnectitur[q]. Sed hæc Angel. sentētia iure nō probatur, unde ego arbitrio iudicis id relinquēdum censeo, sicut & solemus dicere de testimonijs inter alias personas receptis, quæ nō nisi mortuis testibus, si iudici federit, semiplenæ probationi sufficiūt[r]. Nō procedit etiā regula, quoties sentētia præiudicat tertio[s], nā & acta toties nocebūt[t]: q tractatus latior est, & ut in præsentia alieno loco debeat attingi, & qd' in actis dicitur, idē & in testimonijs: qbuscūq; enim sentētia præiudicat, eis etiā probationes præiudicāt, nedū acta[u]. Explicitus est primus articulus. Sequēs est, An acta ītercasdē personas semper noceāt: Et regulariter cōcludendū, nocere[x]: idq; multo fortius in suprascriptis casibus, qbus & inter alios fieri præiudiciū docui. Et eadē persona intelligitur etiā iuris fictiōe, ut hæres[y]. Idem in successoribus quibuscūq;, etiā particulāribus[z]: qui em̄ in ius alterius succedit, eodē iure uti debet. Idē in eo qui ex cōfessione sua uoluit perinde teneri, ac ille cū quo actum est, ut in fideiussore iudicij oēs fatētur[a]. Videtur enim in iudicio confessus, & cōtra se paratam habet exequutionē[b]. Sed & is qui citatus fuit, si sua putaret interesse, iudicio; adfuit, pro tertio nō habetur[c], nocent; ei acta & pronūtiatio[d]. Restringit Bar. prædictam regulam, ut tribus casibus non procedat. Primus est in ordinatorijs actis, quatenus instantiam causæ respiciūt, ut est datio fideiussoris iudicio sisti, citatio, litis contestatio, & dilatoriarū ex ea renuntiatio, iuramētum calumniæ, peremptа em̄ instantia, & ipsa pereunt[e]: quod accipiendum, nisi huiusmodi acta principis beneficio corroborata sint[f]. Idem si partium consensu, licet enim libelli oblatio, uel litis cōtestatio ex iure publico, nō ex cōsensu partium pēdeant, tamē quia semel legitime facta sunt, ex cōsensu possunt ad aliam instantiam cōducibilia esse[g], quod aduersus communē sententiam Dec. defendit: unde generaliter sequitur, licere partibus perēpta instantia una approbatione omnia acta iterare, renouare[h], & hæc quantum sit ad effectus, qui instantiam inspiciunt uera sunt: quantum uero ad eos, qui extrinsecus ue-

x j.in rub.res int.al.
y l.non debet.ff. reg.iur.
z l.si quando.ff. fi.j.de test.
a l.2.j.de fid.instru.ubi Bal.
b l.gesta.j.de re iudi.
c l. qui hæredi. de condi. & dem.
d Bartol.l.j.de eman. lib.
e auth. præsente.j.de fideiuss. Bart. in l.x.de uerb. obl. Bal. hic.
f l. desiderīū.C. depo.
g gl.in l.sed & possessori. §. fi. de iureīnā. Bal.hic col.4.
h l.eos.ubi Bar. ff.de fal. Alex. hic.
i l. honores. §. fi.de decu.
k Socy. cōsil. 253.
l glo.hic.
m l.2.3.de offic. ciu.iud.
n l.2. ff. de app.

niunt, & ad causam magis q; ad instantiam pertinent, secus est, & à regula in his recedendum non est, quapropter uitiū litigiosi durat[i]: item mala fides per interpellationē contracta[k]: itē præscriptiōis interruptio[l], quātum enim sit horū respectu, acta à principio effectum perfecerunt: unde lite mortua, non tamen perit actus iam consummatus[m], qui ex solius rei animo, seu scientia depēdet[n]: quum enim æditiōe libelli litis; cōtestatione sis admonitus rē petitā ad me pertinere, & ideo malæ fidei possessor esse cœperis, tametsi lis moriatur, effectus tamē ille remanet, nec ideo bonæ fidei efficeris, nisi fortè ego transegerim[o], uel renūtiauerim liti[p]. Verisimiliter enim persuadere id tibi potes, me trāsegisse uel renūtiasse, quia scirem bonā me causam nō habere. Idem si pronūtiatum sit perperam me egisse, libellumq; esse nullū, actus em̄ omnino nullus, nullū effectum parit[q]. Sed & mortua lite alienare nō prohibebor, uitiumq; litigiosæ rei mihi nō obstabit[r], quod scilicet durum putauit legislator eius administrationem hoc casu impedire, quo actori est quid magis imputetur, q; possessori. Secundus est in his quæ ad probationē pertinēt, puta testimonijs, quæ si publicata nō fuerint, etiā cōtra eundē in alia instātia fidē nō faciunt[s]: in quo tñ probabiliter dubitari potest', qa publicatio testiū nō uidetur substātiā iudicij respicere[t]: & ideo supra diximus, ualere sentētiā, tametsi in causa principali nō fuerint publicatæ attestationes: fides; attestationū ex autoritate iudiciali, notarij; manu oritur, nō ex publicatiōe[u]: quapropter lex solū requirit publica monumēta, id est, ut isti interpretantur, quod manu publica, hoc est tabellionis, sint descripta[x]. Sed tñ Doct. aliter sentiūt[x], adeo; huiusmodi testimonia nullius esse fidei arbitrātur, ut parū referre tradiderint, qd' ab alio iudice in diuersa instantia publicata fuerint, adhuc enim nullius esse fidei, dum tamē nō in succedanea puta appellationis[y]. Quare excepto hoc casu, iterū esse examinādos testes[z]: si tamen mortui probarentur, uel diutius abfuturi essent, secus uideretur[a]. Idem si testes in casibus permissis ante litis contestationem fuissent recepti[b], fidē enim faciūt, cuius nōdum publicati[c]. Sunt & qui idem arbitrantur, quum nō solius tantum notarij subscriptione, sed & iudicis, testimonia corroborata sunt[d]: quod ego non probo, nec quisq; probat. Tertius casus est, quū testes nō à iudice, sed ab arbitro recepti sunt, tunc

o l.nemo.j. de sent.
p in rub.ff. de excep.
q d.§.fi.& l.si duo.in prin. de iureiu.
r Bar.d.l.admonendi.
s l.sæpe.de re iud.
t l.lege iulia.ff. de man.
u d.l.sed etsi possessori.§.fi.
x l.iubemus.j.de lib.cau. c. causam quæ. j. de testi.
y §.j.in auth.de iureiur.à mor. præf.
z l. hæredes. §. idē scribit. fami. herci.
a l.fi. in fin.j. de usur.iudi.
b Bar.l.j.col.2. ff.iud.fol.
c glo.l.cū miles. §.j. q.ex cau. mai.
d doct.c.cū sup. de re iudi.
e l. cum lite. ff. iud. sol. & l. hos accusare. §.j.de accu.
f c. præsentatā. de testi.
g c.fi. de prob.
h l. mutari.ubi Bar. de pœu.
i glo. d.l.properandum. §. j. uer. iudicij.
k l.2.j.de fruct. & lit.
l l.fi.C.d'præs. xxx.an.
m l.fi. ff.un.lib.
n rūi.ad d.l. hos accusare.
o l.cūmota.j.de trāf.ubi Bar.
p gl. in l.j.C.de præscr.lō.tēp.
q glo. c.ut debitus.in gl.2.de app.
r d.l.j.
s d.l. gesta.l.3. ff.quæ in fraud. cred.
t d.l.prolatā.d. c. quoniam cōtra.
u Abb. in d.c. causam quæ. col.2.
x d.l.gesta.
x c.cū causam.j. de testi.
y Bart.& doct. in d.l.gesta.
z l.fi.j.de testi.
a Bald.in d.l. gesta.
b c.quoniam frequenter.ut lit. non contest.
c doct. in auth. sed si quis.j.de testi.
d Claud. arg.l. cū antiquitas. §.j.de testi.

tunc enim etiam si eorum dicta publicata sint, non facient fidem aduersus eũdem in alio iudicio[c] nisi mortui sint, uel ex partis cõsensu: cuius differentiæ ratio illa est, quia facilius testes corã arbitro, quàm coram iudice mẽtiuntur, quũ possit iudex per tormenta uerũ exquirere, & fasi reos meritis pœnis afficere[f], quod Bald. tradit: an quia gesta coram arbitro nõ ita iuris publici autoritate confirmãtur, sicut quæ ordinariꝰ iudiciꝰs peraguntur[g]? Quartus casus est à Doctoribus hic relatus, quum acta in iudicio summario confecta sunt, nõ enim integram fidẽ in plenario habebũt[h], sic etiã cõfecta in causa possessionis fidei faciẽdæ nõ sufficiẽt, si de causa proprietatis deinde agatur[i]. Sed & in iudicio ciuili tractata plene in criminali causa non probabunt[k], quum dilucidiores probatiões lex requirat[l]. Idem generaliter aliqui dicũt, quoties ad diuersum finẽ ageretur[m], quæ opinio in his casibus uera esse potest, in quibus nec sentẽtia quidem propter finis diuersitatem præiudicium pareret[n]: qua ratione & probatiões corã episcopo causa criminis spiritualiter (ut uocant) puniẽdi coram prætore nõ attendentur[o], quæ omnia alibi à doctoribus diffusius disputata, huc cõgerenda minime duxi. Sed quæ de actis diximus, nunquid in cõfessione quoq; obseruabuntur[r]? Et pro regula traditum est, cõfessionem in uno iudicio factam, in alio obesse[p]: quòd indignũ lex iudicet, quod qs sua uoce dilucide protestatus sit, ab eodem infirmariꝑ, nec refert coram iudice confessum sit, an coram arbitro[q], iudicio summario an plenario[r], ualido an inualido[s], principaliter an in uim causæ[t], ciuili an criminali[u]. Vnde qui de furto accusatus cõfessus fuerit, se Titio absenti lib[…] subtraxisse, in fauorẽ absentis conuictus censebitur, iudex enim absentẽ ipsum repræsentare uidetur[x], eiusq; nomine ratã confessionẽ eam habere potuit, si ita in actis protestatus sit[y]: nam & Titius ipse quãdocunq; ratam habere eam potest, saluaq; sibi erit actio[z]. Quandoq; tamẽ nec cõfessioni quidẽ in alia causa statur, ut si tacite, & per fictionem legis inducta sit[a] uel obscure, in transitu, aut incõsulto effutita[b]. Idem si huiusmodi confessio à iudice reprobata, reiectaue sit[c]: Quapropter reprobato instrumẽto, cõfessio quæ ex eius productione oriebatur, nullam uim habet[d]; & qui accusat iudex tanq; à se pecunia corruptum, si ille absoluatur, non poterit ceu corruptor propria confessione damnari[e]. Sed nec uim iudicialis cõfessionis habebit, quæ coram incompetenti iudice emanauerit[f]. Idemq; si iudex sit competens, sed nõ in figura iudicij, & eo pro tribunali nõ sedente, sit dicta[g]. Sed & quæ enuntiatiue prolata sit cõfessio, nõ oberit, cũ principaliter de ea agetur[h]. Confessionem quoq; procuratoris ita accipiendam aliqui arbitrantur, ut in alia causa domino nõ obsit[i]: Idemq; de ea cẽseamus, quod de cæteris probationibus: quã sententiam & ipse laudo. Vnde cõsequens est, ut confessio procuratoris in alio iudicio ad diuersum finẽ inchoato, nihil probet[l]. Confessio autem per nuncium facta, eodẽ iure censetur, quo si ore domini facta esset, quod recte Bal. sensit[m]: nec enim huiusmodi ficta cõfessio est, quum nuntius ceu pica uel organum, non nisi quam accepit uocẽ reddat[n]. Fuere & qui domini confessionem nõ arbitrarẽtur ad alium finem ipsi obesse: ut si quis in iudicio tanq; testis cõfessus sit, non possit suo iudicio in alia causa tanq; principalis conuinci[o]. Sed distinguendum est, aut cõfessio in uim causæ adducta est, & infirmato principali etiam causa corruit, quæ diuersum finem respicit[p]: aut aliter expressa est, & in alium finem uti iudicialis non ualebit, sed tanquàm extraiudicialis[q], & ideo quotiescunq; reuocetur, sola condemnationi non sufficiat[r].

a EDITA. Litigaturus Valentinianus, Imperatores consuluit, quid sibi faciendum esset. Et rescriptum est, debere eum actionẽ ædere, tamq; claris uerbis eã concipere, ut inde reus edoceri possit, quæ futura sit litis species, id est, ut rhetores uocant, hypothesis: sic enim à nobis accipitur determinata facti assertio, quæstionis seu causæ modum cõplectens[a], quæ quandoq; & casus dicitur. Si uero indeterminata sit & generalis thesis est, quales sunt, quas cõclusiões, uel regulas iuris uocamus, Quod si post æditam actionẽ deprænderit subesse in ea aliquam mendam seu errorem, licebit eum corrigere, uel etiam actionem mutare, salua tamẽ edicti perpetui autoritate: id, ut alias admonui, à Saluio Iuliano cõpositum fuerat[b], ueriſimileq; est in eo diſerte traditum fuisse, quibus casibus emendatio hæc, seu mutatio, cõcederetur, in præsentia ni

IIDEM AVGVSTI, Valentiniano.

tia nihil extat nisi Vlp. & Paul. quædam interpretationes, quorum alter ad edictum lib. IIII. alter lib. III. perpetuum Iuliani edictum, quod ad æditionem attinet, interpretati sunt: & ex Vlp. uerbis[c] satis apparet, in tantum actio[b] speciem futuræ litis demonstrat: licitam fuisse hãc uariationem, ut tamen reus semper dilationem congruam habeat, qua deliberare possit, cedat ne, an contendat. Subijcitur in rescripto plurimum, & hac in re æquitatem ius dicentis posse, quid eĩ si hac causa detrimentum aliquod reus patiatur? Restituendæ illi erunt expensæ, & omnino indemnis præstandus.

a ¶ AEDITA. Quum ædere sit, & libello complecti, & dare, describendiq; copiam facere: hic ostenditur formulã ipsam, aut scripto trandendam esse[d], aut describẽdi eius copiã fieri debere: Scripto traditur in ordinariꝰ iudiciꝰs[e], idq; actoris expẽsis[f]: quapropter solent cauti litigatores petere ut in primis sibi detur libellus, nã si actor neglexerit, iudiciũ erit nullũ[g]. Describẽdi copia fieri debet, ubi reus libellũ nõ petit, uel in summariꝰs, in quibus satis est petitio nẽ in actis à notario describi[h], quo casu nõ tenebitur notarius ei exemplũ dare, nisi recepto autoramento, id est data mercede ab eo qui cõuenitur[i], & ita hodie obseruandũ esse omnes ferè sentiunt.

b ¶ ACTIO. Accipitur hic actio, ex cõmuni interpretatiõe pro libello & scriptura, seu formula, quæ reo porrigitur, siue solenni intentione, siue qualiquali petitione concepta sit: nõ enim necessarium est nominatim actionẽ ædi, sed simpliciter factũ proponere, unde qs experiri uelit[k]: si tamẽ ex facti narratione plures actiones cõpetere possent, ne reus incertus sit, nominatim aliqua est ædenda[l]: debet enim semper certior fieri reus, nec in id adigẽdus est, ut cõiecturis perquirat, qua formula secum actũ sit. Vnde q̃uis in dubio præsumendum sit, speciali potius q̃ generali agi[m], ea potius, cui omnia uerba cõueniunt, q̃ ea, secundũ quam aliqua superfluerent[n]: tamen non id ex certitudine speciei est, quam lex nostra requirit: & ideo si factum apte propositũ sit, nominatimq; adiecta actio sit inepta, cũ communi sententia putauerim iudiciũ uaㄹere[o], si non ideo reus propter incertitudinem uenire minus instructus potuit, alioqui Bal. Angelumq; sequerer, existimãtes libellum uitiari: quoniam lex ait, tali casu nec tenere intentionem[p], & alibi aptam & proposito negocio congruẽtem requiri[q]. Fuere tamen, qui generaliter existimarent, nomen actionis ædendum[r]: quæ sententia recepta non est, non quòd probabilis non sit, præsertim ex lege, speciei declarationẽ requirẽte: sed quia diuersa est æquior, & fori harpyias minus adiuuat, nam & hoc nomine ueteres Iureconsulti male audiuerunt, ut est in Cicer. oratione pro M. Murena. Eadem ratione declarãdum arbitror, quod uulgò solet dici, Verba etiã impropriè in libellis accipi, ut secundum intendentis sententiam fiant[s], ut procedat, dum reus ex ea impropriẽtate incertus nõ reddatur[t], rectèq; deliberare non possit, cedat ne an contendat: tali enim casu excipiente reo, nisi dilucidaretur illa improprietas, putauerim intentionem non tenere[u], quod & in libello generali, disiunctiuo, conditionali decisum est: parte enim opponente, reiiciuntur huiusmodi intentiones[x], nisi confestim declarentur, certitudinemq; recipiant[y]: quod & in summariꝰs causis locũ sibi uendicare uerius & receptius est[z]: nec enim in eis subtrahenda fuit reo defensio, quum summarij iudiciꝰ fauor causam respiciat, nõ rei odiũ[a]. Sed quid si pars quicq; non obijciat, & regulariter ualeret libellus incertus, aut generalis[b], quia qui nõ excipit, uidetur acquiescere, fauoriq; suo renuntiare[c]: unde fit, ut in his casibus, in quibus uolũtas rei nõ attenditur, secus sit, & à regula non discedamus: quapropter in causis criminalibus, libellus generalis, & incertus, etiam tacente reo, nõ confirmatur[d]: ut accuso te de delicto omnibus à te perpetratis[e], quod & in causis ciuilibus procedere uidetur, à crimine descendẽtibus[f], ut in actione iniuriarũ, uel de dolo, idq; Alex. sentit, qua tamen in re Bal, Fulg. Aret. laꝺ, dissentiũt: quũ enim hoc casu de pœna pecuniaria agatur, potest reus tacendo sibi præiudicare, quod & nos probamus. Sed & coram iudice, qui specialiter cognoscendi ius habet, cuiusq; iurisdictio extra eum casum extendi non potest, qualis est fiduciarij clientis, quem uasallum uocant, dominusq; generalis libellus non admitteretur: Sed is tantum, qui de speciali causa, & ad eius cognitionem pertinente conceptus esset[h]. Potest quoque iudex, etiam irrequisitus, actorem compellere, ut petitionem suam ante litem contestatam declaret,

declaret,haud dubie enim eius interest, coram se dilucide postulari[i]. Sed etsi tanta obscuritate inuolutus esset libellus, ut ex eius lectione intelligi non posset, quid sibi actor uellet, à iudice dilacerādum cōstat[k], nec rei oppugnationem expectādam. Illud quoq; traditum est, quibus casibus incertus libellus reo non opponente sustinetur, ita demum ualuisse cēseri, si deinde in processu probationibus uel aliter declaretur[l]: quomodo enim sequi sentētia posset, quam certam ferri lex iubet[m]? Sed quid si facto rei contingeret, ut actor clare proponere nequeat? Et tunc ei nihil est imputandum, tenebitq; incerta intentio[n]. Idem si ex natura causæ oriatur incertitudo, ut in iudicijs uniuersalibus[o], ut in libello dotis[p], ut in petitione trientis, qui iure naturæ filijs debetur[q], ut in accessorijs, quum quis rem petit cum fructibus seu expēsis[r], uel cum omni eo quod sua interest[s]: idem & ubi incertitudo uel modica sit, uel in re modici momenti[t], uel nihil inde detrimēti reo inferretur[u]. Eadem quoq; ratione hic traditum est, in libellis accusatorijs expressionē loci, & mensis, quo delictum perpetratum sit, esse necessariam[x]: quia accusati ipsius, & consequēter etiam publice interest, delicta clare proponi, ut se tueri quilibet possit: idemq; Bart. sensit, de causis ciuilibus ex maleficio descendentibus[y]. Sed an in his saltem parte non opponente, libellus absq; tempore & loco ualeat? Et articulus controuersi est iuris, in quo supra ualere existimauimus, quæ sententia etiam frequentiore calculo procederet, si summarie in his cognosceretur[z], nam in capitalibus iudicijs, etiam si summarie agatur, nihil referre ego arbitror, quod reus non opponat, quū in eis, ut dixi, ad eius utilitatem non attendamus[a]: at quoties de pœna nummaria agitur, secus est: merito ergo omissio temporis, uel loci, reo tacite acquiescente, non nocet. Vnde & quoties crimen per modum exceptionis opponitur, distinguendū plerisq; sentiunt, an id fiat, ut simpliciter actor ab intentione submoueatur, & mensis uel loci expressionem non esse necessariam[b], an etiam ut puniatur: & secus est[c]. In casibus igitur, quibus iudex puniendi potestatem habet[d], semper dies & locus exprimi debent[e]: qua in re generaliter dicēdum est plurimum operari arbitriū iudicis, qui semper ante oculos habere debet, ne reo defensio subtrahatur: & ideo quandoque etiam de speciali die, uel loco interrogabit[f].

i l.age. ubi Alexan.j.tit.3.
k Bar.in extrauagan.ad rep. uer. sine figura.
l glo.l.j.si quis argentū.depo.
m §. curare. ist. de act.
n l.j.§. qui aūt. quo.leg.
o glo.l.j.ff.eo. & hic.
p Bart. in rubr. sol.mat.
q Bal. c. conquerēte. de offic. ord.
r §.j.inst.de offic.iud.
s c. inter dilectos. de fid. instru.
t Bart.l.3.§.j. de lib.agno.
u l. gallus. §. si eius. ubi Bar. & lib.& posth.
x d.l.libellorū.
y d.l.prætor.Socy.cōsi.146.
z Alex.consi.6. lib.3.
a l.nō tantum.de app. Rom.consil.191.
b Flor. l. in exceptt.ff.de.pb.
c c.2.§. testes. de testi.in 6.
d Bart.l.2.§. si publico. de adul.
e Bar.in l.j. de excep.
f Bar.in.l.is qui reus. col.5. ff. de pub.iud.

Sunt tamen aliqui casus, quibus tempus uel locum expressim designare nemo cogitur, ut quum de flagitijs agitur, quæ tractum temporis habent[g], uel quæ negligendo cōsummantur[h], uel de leuibus crimi-

quam emendari[c],

nibus tractatur[i], aut de solius purgationis canonicæ indictiōe agatur[k]. Illud quoq; constat, facinorum probationibus ad liquidum perductis, nihil referre, si deinde obijciatur locum aut tempus adiectum accusationi non esse, nec enim in re liquida de apicibus iuris disputans, audiri debet[l], nisi quum adhuc aliquis scrupulus subest, quod ex qualitate rei, & numero testium deprædi potest, ut quidam hic tradiderunt[m].

c ¶ EMENDARI. Emēdare, est mendum, id est errorem tollere, salua remanente substantia[n], idemq; significat quod corrigere, & castigare, Siue igitur mendum sit ex superflua aliqua adiectione, siue ex detractione, siue ex nimia obscuritate, qui id corrigit superflua resecando, concisa addēdo, mutilata supplendo, confusa distinguēdo, obscura dilucidando, emendare recte dicitur[o]: idq; Bart. sentit. Quomodo autem huiusmodi emendatio licita sit, non modica est altercatio. Bart. & sequiores alij ex legis nostræ regula permissam esse usq; ad sententiam fere sentiunt, siue quis ambigua obscuraq; declarare uelit[p], siue qualitatem aliquam emendare, unde condemnationis executio uel intendatur uel minuatur[q], siue de summa petita diminuere, quum & totam, si uelit, pendente iudicio remittere possit[r], siue fructus huiusmodi accessiones petere, quæ pendente lite cœperint deberi[s], siue in iudicio uniuersali rem aliquā quis petierit poterit quandocunq; mutare, & aliam obtinere[t], ut in petitione hæreditatis, quum enim in ea principaliter agatur, ut quis hæres declaretur, uidetur in cō sequētiam nō solū rem petitam, sed quamlibet aliam hæreditariā petijsse, & ideo emēdatio non denegabitur[u], tametsi aliter sensisse uideatur Bart. quem recentiores damnāt, licet cæteri de uerbis Bartoli magis q̄ de sensu legum soliciti, in re aperta maximas tricas inuexerint. Quod si per emēdationem actio ipsa uel res immutetur, tunc usq; ad litis cōtestationem solum licita erit correctio, nec enim hæc proprie emendatio est, quum alia de substātia agatur, cuius sententiæ ea est ratio, quod quum de diuersa quodam

g Bar. d.l.libellorū.Rom. cōsil.197.
h l.actor.in fi.j. de prob.
i gl.Inst.de pub. iud.in prin.
k Doct.c.j. de purg.can.
l Bar.l.si cōfessus.de cust.re.
m Purp.
n l.actorum.ff. de re iud.
o §. quibus.3.j. cōst. & ti.seq.
p l.si quis intētio ne.de iudi.
q l.in delictis. §. si detracta. de nox.
r l.quidā.si cert. pet.
s l.ædiles. §. itē sciēdū.de ædil. edic.
t l.4.l.si quo. de petit. hæred.ff.
u Cardin.Butr. Barb. cōsil.2. de lib.obl.

quodam modo re tractetur, non potest uideri in iudicium uenisse, quod post litem contestatam solum deductum fuerit[x]: siue igitur uaretur res[y], siue persona[z], siue qualitas substantiæ actionis translatiua[a], post litem contestatam non audietur emēdator. Idem si petitio ipso iure, etiam tacente reo, fuit nulla, ut quia in accusatiōe omissus sit locus aut mensis, nō licebit iudicio accepto addere, mutaretur enim substantia, quum id quod nullum fuit reuiuiscaret[b], quod & infra declarabo. Vnde cōsequens est, ut eatenus solum emendatio fieri possit, quatenus tempora largiantur. Finge ait lex, in crimine peculatus publico iudicio nemo audiatur, nisi intra biennīū accusator reum detulerit, delatus est aliquis intra eam diem libello iure inualido, & cui solennia deessent, nunquid lapso tempore poterit emendari? Certe nō, nec enim tempora largiuntur. Finge rursus, appellatorium libellum intra decem dies inepte conceptum, nullumq; esse, poterit ne deinde corrigi? Et nō posse receptum est[a], quia in substantia deficit, & tempore appellator excluditur[b]. Quod si emendatio substantiam non respiceret, secus esset[c], posset enim etiam post tēpus fieri, quod & generaliter receptum est in declaratione, quum enim qui declarat nihil nouī inducat[d], quandocunq; fieri declaratio poterit[e], dum tamen ex uerbis descendat, alioqui frustra declarationē appellaremus, quæ uera correctio esset[f], nec ius alteri quæsitum hoc prætextu auferre possemus, quod recte Paul. Castr. scripsit[g]. Et hæc quidem ex communi sententia dicta sunt, quam & nos sequimur, nec in ea ulla est controuersia, præterq; quum de emēdatione ad rem petitam pertinēte agitur: existimamus enim, usq; ad sententiam concedi emendationem, idq; huius legis argumēto etiam mutationē concedentis: nam & in lege dicitur, si minus petitum sit q̄ deberetur, sine periculo agi[h], quia in eodē iudicio iudex aduersarium ei in reliquum cōdēnat, ex Zenonis constitutione. Idemq; si quis aliud pro alio petierit, ut hominem Stichū pro Erote, aut ex testamento petierit, quod ex stipulatu debetur, in eodē enim iudicio errorem corrigere ei permittitur. Nec me mouet Accur. responsio in eodem iudicio, id est in alia instantia coram eodem iudice interpretantis: quid enim potuit alienius à legis uerbis responderi? q̄ inepte geminantem uerba legislatorem inducere, quasi dixerit, iudex coram eodē iudice condēnabit: atqui alia instātia coram alio incipi potest: quid magis absonum q̄ in eodem iudicio, id est in alia instantia? atqui iudiciū pro instantia accipitur[i], sed & quid opus fuisset Zenoniana lege? absq; illa enim indubitatissimi iuris fuisset, reliquum peti in alio iudicio potuisse[k], quum clarum sit, absolutoriam una ex causa sententiam, ex alia agenti non obesse. Adde quod nec corrigendi uerbum satis congrueret: aliter igitur alij, qui eam legem intelligunt, quando emēdatio ante litem contestatam facta est, quæ respōsio non minus absurda est superiore, nā nec lex quicq̄ de litis contestatione distinguit, nec uerbum petierit, item corrigere, itē in iudicio sic accipi possunt, ut enim quādoq; petere, quoties de obligatione inducenda agimus, pro simplici interpellatione accipitur[l], ita quum ad iudicium particulare refertur post litē cōtestatam intelligitur[m], nā & iudicium ipsum, non nisi post litis contestationē proprie dici omnes fatentur. Sed quid opus fuit eius legis uerba sic contorquere? an ut antinomia aliqua euitaretur, aduersantiaq; responsa submouerentur? Atqui nihil facilius, si Martini, Fulgo. Fabri, Ang. Iasonisq; sententiam tueamur[n], & ex ea aliquid de communi opinione limitemus, fateamurq; in eadem instantia ex eodem libello fieri condemnationem posse summæ amplioris nomine, quum omnino de re diuersa nō sit, ad similemq; obligationis effectum pertineat, idq; etiam in appellationis iudicio ex Iustiniani lege defendamus[o]: itemq; in compromissis ex labeonis sententia[p], quarū legum uerba Accur. diuinādo nimis coarctat: nā & quoties post litis cōtestationē emēdatio permittit[q], toties & in causa appellationis cōcedēda est, quū appellatio in eum modū rem restituat, quē tempore iudicij accepti, id est litis cōtestatę habebat[r]: nec nos mouet, quod super clausula emēdata nulla possit esse cōtestatio, ergo & nulla sententia[s]: nā respondetur sufficere cōtestationē litis in summa petita, quæ facillime deinde extēditur ad speciem adiectam, sicut etiā sufficit emēdationē fieri ex iure, quod ante litis cōtestationē competebat, id enim facilius in iudicium deduci potest[s], q̄ quod deinde noua ex causa superuenerit[t]: atq; ita ego sentio. Quæ sententia absq; dubio in his omnibus casibus procederet, in quibus ex cōmuni traditione receptū est, lite cōtestata admitti emendationē, ueluti in eo, qui probabili errore deceptus est[u], quod & Aret. sentit. Addit Claudius

x l.nō potest. de iud.
y l.Atteius in fi. de aq.plu.
z l. denuntiasse. §. quid tamen. de adul.
a l. prætor. §. docere. ff. ui bon.rapt.
b l. accusaturus. de adult.
a Aret.l. qui Romæ.§.scia.colū.2. de uerb. oblig.
b l.si eo tēpore. j.de remiss.pig.
c l.qui fundū.ubi Bart. de cont. emp.
d l.hæredes.§.si quid post. de testa.
e c.literæ.de dilat.
f c.dilecti.de accus.
g d.§.si qs post.
h §.si minus. Instit.de act.
i c. dispendia. §.reus.de rescrip.in 6.
k l. cū quæritur l.si mater.§.j. de except.rei iud.
l l. si decem. de uerb. obl.l.itē. §.petitā.de petit.hæred.
m l.amplius.rem ratam hab.
n Fulg. hic. & alij d.§.si minus.
o l.amplioré. in fi.j.de app.
p l. apud Celsū. §.item quæritur.ff.de dol. except.
q l.ita demum.j. de pcu. Rom. cōsi.381. quæstio.
r l. prolatā.C. de sent.
s l.si quis rē.in fi.de pign.act. d.l.nō potest.
t d.§. si minus. & seq.et l.mater.in fi.de inoff.testa.

generaliter id cõstituendum exemplo dilatoriæ exceptionis,quam lex ante litis cõtestationẽ objici iubet[x],& tamen ex uerisimili ignorantia sinit ut etiam deinde opponatur[y].Idem dicẽdum,quoties litis contestatio esset nulla,nõ emactus nullus impediret emendationẽ[z], ut qa libellus esset ineptus[a],quod recte intelligit Alex.ita demũ si deinde alia sequat litis contestatio.super priore enim,quæ nulla,est ferri alia sentẽtia nõ potest,cũ absolutoria ab obseruatiõe iudicij[b], merito poterit alio iudicio emẽdari error. Ad hęc pertinet qd ab aliqbus traditũ est[c],post litẽ cõtestatã ante iuramentũ calumniæ licitam esse emẽdationem, si enim petitum est præstari,idcũ minus factum sit, uidetur litis contestatio esse nulla[d],merito emendatio nouacũ contestatio non impeditur.Qua ratione si libello obscuro fuerit oppositum,saluis cũ exceptionibus lis contestata,cum processus sit nullus, non impedietur emendatio, quæ nouo processu fiat, ut Paul. Castr.hic ait[e]. Idem affirmandum si confestim post litis contestationem fieret emendatio,perinde enim esset,ac si ante facta fuisset[f], & dicitur incontinenti facta, si adhuc litis contestatio scripturæ actorum commendata non sit[g]: unde Ias. generaliter hic probat, idem esse, siue quid statim post litis contestationem fiat, siue aliquãto antea, qua de re alibi agemus[h]. In summarijs quoq causis idem receptum est, quum etiam simpliciter & de plano, & facti sola ueritate inspecta procedi lex iubet[i]:quum enim in eo iudicio,qui una ex causa intenderit,ex alia obtinere possit[k],fortius credẽdum huiusmodi emendationem concedi. Quod & eo casu fatentur plerici,quũ qualitas non in libello addita,sed in persequutione causæ deducta fuit, eam enim emẽdare ad libitũ possumus[l],quod secus est, quũ in libello adiecta est[m],in ea enim ex suprædictis distinguendum.Et hæc quidẽ, quod ad emẽdationem ipsius actionis attinet,satis & super,nam si nõ de actione, sed de pœna agatur, ubi semel commissa sit, non est dubium pœnitentiæ locum nõ esse[n]; quod & in eo respõsum est, qui patronum absq; uenia in ius uocauerit, ex sola enim actionis æditione statim pœnale iudiciũ oritur, quæriturq; patrono ius[o]. Sed etsi quis in libello quippiam confessus sit,nõ facile aduersus suam confessionem audietur[p], nec mihi eorum opinio probatur,qui ut in æditione actionis ita quoq in ea confessiõe distinguendum putant, quũ appareat separata hæc esse, & diuersis rationibus niti[q]. Cæterũ & quoties lex qualitatem aliquam tui monet autoritas, uel ius reddẽtis à principio requirit,ab eius forma recedi nõ potest, nec emendationi locus esset[r], fiet autem huiusmodi emendatio parte citata, ut Alber.& Claud. tradiderunt[s], nec ultra cũ semel de eadẽ re admittetur[t], alioqui res in infinitum tenderet,idq; receptius,licet alij contra[x].Sunt & qui declarationem non nisi ab ipso,qui actionem ædidit, fieri posse arbitrantur,ab hærede eius non posse[y], & multo minus à procuratore generali[z], quæ omnia alijs locis pertractanda sunt:non tamen omittendum quod Aret. tradidit, emendationem hanc ratione futuri processus utilem esse, nam si ex ea obscuritate reus captione aliqua iam elusus fuerit, actori imputabitur, qui aperte loqui debuit[a].

d ¶ MVTARI. Mutatur proprie actio, quum uetere omissa, alia proponitur. In quo articulo solet decidi, ante litis contestationem permitti regulariter mutationem, exceptis casibus quibus supra ostendi, nec emendationem quidem concedi, ut si quis confessionem suam reuocare hoc prætextu uelit[b], uel ius aduersario iam quæsitum acceptatumq; auferre[c], quo argumento sunt qui generaliter idem arbitrẽtur,quum libellus à reo agnitus acceptatusq; est[d], quæ & Petri fuisse uidetur sententia: sed eam merito Bartol. confutat, nisi in casibus quibus specialiter introductũ est,ut à qualitate, uel causa posita recedi nõ possit[e].Idem si semel mutatio facta esset,uel tempora nõ largirentur, uel aliter iudici ex aliqua causa sederet, ut quia omissa ciuili, quis uellet criminalẽ uel famosam intẽdere[f]. Verum & idẽ traditur, cũ electione perempta esset sequẽs actio[b], ut quia simul admitti nequeat,uel inuicem aduersentur[i],sed & si priorẽ actionẽ differre simpliciter quis uelit, uel soli instantiæ ipsius causæ renuntiet, audiendus nõ est[k]. Sed si omnino remittere,& litem & actionem uelit, potest, uel etiam si actionem solã repudiet,quod Bar. & cæteris uisum est: quibusdam tamen ex Iustiniani lege reclamantibus[l]:quæ,ut diximus,de renũtiatione instãtiæ solum loquitur, solumq; ea ratione

x l. exceptionẽ. ff. de prob.
y c. pastoralis. de excep.
z c. nõ præstat. de reg. iur. li 6.
a gl. Inst. de obl. uerb. secundũ.
b d. l. j. §. j. si men. fal. mod. dix.
c Spec. Innoc. Iaf. hic.
d Auth. principales in fin. j. de iur. cal.
e glo. d. c. pastoralis.
f gl. l. Põponius. §. rati. de pcu.
g gl. c. apud. 32. quæst. j. Alex. l. quicquid. de uerb.
h Ias. §. morte. co. 6. de op. no. num.
i Claud. l. j. de off. acceß.
k Ias. l. certi. cõd. §. si nãmos. col. VII 6. si cer. pet.
l d. §. si detracta. Doct. c. 2. de lib. obl.
m l. quod. in hæredem. §. eligere. de trib. Imo. d. c. 2.
n l. j. j. de plus pet.
o l. quãuis. ff. de in ius uoc.
p l. cũ precum. j. de lib. cau.
q l. Pap. exuli. de min.
r Clem. causam. de elect. sum per. l. de uno. ff. de re iudi.
s per. l. de uno. ff. de re iudi.
t l. si. ff. de bon. aut. iud. l. si quis. §. j. de reb. cred.
x Dec. hic.
y l. Pomp. si fin. §. si. de rei uẽdic.
z Alex. consil. 78. in 5.
a l. qui aliter. §. j. quod ui aut clam.
b d. l. cũ precũ.
c d. l. j. de plus petit.
d Cepo. cautela 100. Angel. §. omnium. Inst. de act.
e c. cũ ab eo. de elect. in d. c. ut debitus. de ap.
f l. certi condictio. in princ. si cert. pet.
h d. l. q in hærede. §. eligere.
i l. si. C. de codi.
k Auth. qui semel. c. quo. & quand. iud.
l d. auth. & §. omnẽ. in auth. de litig.

tione promulgata est,quia se inuitum cogi ad agendum,seu in lite persistendum debere actor negabat[m]: quæ ratio solam instantiam respicit,nec ideo magis differtur reus, quum prosequi mutatam intentionẽ actor teneatur.Interpretatiõe igitur restringẽda ea est constitutio,quapropter nec tũc ei ullus esset locus,quãdo reus dissimularet,seu nõ opponeret[n],aut esset cõtumax[o],aut cũ actor aduersus alium quoq eadem actione experiri uellet[p], aut si iudex necessario uideret ab obseruatione iudicij actorem libẽrãdum,ut quia libellus ineptus esset,quod Bar.hic tradit,quod & in alijs casibus dicẽdum est,quos alibi relatos legere est[q].In criminalibus quoq iudicijs nõ permitti mutationem,propter Senatuscõsultum Turpilianum,hic traditũ est,quod alibi Bar.diffusius attingit[r]. Post iudiciũ uero acceptum pro regula traditũ est nõ concedi mutationem,quia litem contestando quis instãtiæ ex proprio contractu astringitur[s], qua ratione purgatio quoq more cõcessa nõ est[t], quapropter nec in causa quidẽ appellationis mutari poterit[u],quũ per appellationem res in eum statum reducatur, in quo tẽpore litis cõtestatæ erat[x]. Non procedit tamẽ hæc conclusio,quãdo per errorẽ aliud pro alio petitum esset,uel ex alia causa cũ deberetur:licitũ enim erit mutare probato errore[y],quod supra attigimus:quãobrem si ex probationibus cõstaret iudici,uerum creditorem esse agentẽ, putauerim Zenonianæ constitutioni locum esse, fauore dirimendarum litium[z], tametsi communiter aliud receptum sit, nempe si libellus sit nullus, ab obseruatione iudicij[a], si ualeat ab illa causa reum absoluendum, saluo actori iure alio in iudicio experiundi[b]. Non procedit rursus, quando ex mutatione lis non differretur, sed solum fieret causa euitandæ pœnæ[c], quod Bald. sensit, qua in re subsisto[d], & distinguendum arbitror, lex consummatum actum solum puniat, an id minus.Nõ impeditur rursus mutatio,si partes consentiant,debetq; iudex earum consensum pro rato habere,quod aliqui hic tradiderunt[f], quod & ego Zenonianæ legis argumento censeo, tanquam tali consensu extendatur litis contestatio ad rem mutatam[g]. Sunt & alij non absimiles casus, ex his quæ in emendatione diximus repetendi.Sed an idem in reo sit, ut non nisi usque ad litis contestationem mutare ipse exceptionem suam possit: & uideri idem esse Picus ait, ut æqualitas inter partes seruetur[h],& ne alioqui sequatur sententia super eo,de quo in litis cõtestatione nihil actum fuit[i].Sed ego in Bald. sententiam descendo, quam & Riminal. probat:moueorq; ea ratione,quia si ex aliqua causa reus litem contestatus est,aliam deinde prosequendo,non dicitur à prima contestatione recedere,quũ etiam contrarias defensiones objiciens auferatur[k],nec eius respectu quicquam interest mutare factum,quum inde idẽ effectus proueniat,id est absolutio[l]: quod in actore secus est,qui certæ causæ astringitur[m],plurimum tamen hac in re poterit arbitrium iudicis, qui hoc curet, ne inde actori sit aliqua captio. Et hæc de mutatione adnotasse sufficiat.

¶ QVID DE ACCVMVLATIONE (id est plurium actionum iudiciali adiunctione) dicendum:Et pro regula traditum est,permitti:nõ enim denegandũ fuit, quin unusquisq; pluribus iuribus uti posset,si ea haberet,& citra alicuius fraudem id fieret[n],accedente præsertim dirimẽdarum litium fauore[o]. Quapropter si quis plures actiones ex eadem causa habeat, aduersus diuersos eis uti poterit[p], dum tamen una solutione sit contentus[q],siue illi rei debendi sint,siue consortes litis[r], siue plures possessores,qui hypothecaria pro eadẽ re conueniantur[s],siue plures sint creditores, qui plures debitores eadem specie actionũ uno libello conuenire uelint[t]. Eadem ratione pluribus actionibus,ex diuersa causa, contra eũdem aliquis utetur, siue ad diuersam rem competant,siue ad eandem, quum res diuersa est, conclusio indubitati est iuris: ut si decem petam à Titio ex causa mutui, & alia decem ex causa depositi[u] : uel si petitorium possessorio accumulem , quum alterum ad possessionis solum declarationem,alterum ad dominij, quod nihil cum possessione commune habet, tendat[x]. Sed & si mulier dotem sibi restitui petat, quia maritus facultatibus labatur[y], & quia adulter sit[z],agi ex diuersa causa apparet,& ad diuersos effectus, ex suspecta inopia ad consignationem , ex adulterio ad plenariam restitutionem:ideo admittendam cumulationem aduersus Pauli sententiã Dec. sensit[a]: quæ opinio defendi potest, si primo actum proponatur ut consignetur[b], quod infra ostendam. Potest & quis præparatoriũ iudiciũ cum alio cumulare, quũ diuersum finẽ respiciat[c],dũ tamẽ ordo seruetur,priusq; præparatoriũ expediatur[d].Sed & inquisitionem iudicis cõcurrere unà cũ

m d. §. omnẽ. & l. j. j. ut nemo inuitus.
n d. auth. ibi, reo posit.
o Bar. l. si prius. sexta opp. iij. part. d'op. no.
p l. 3. in fin. de duob. re. l. ij. §. fi. ubi Bar. de præt. stip.
q Alex. l. j. j. de Carb. ed.
r l. quæsitum. ff. ad Turpil.
s l. 3. §. idem scrib. de pec.
t l. insulam. de uerb.
u Rom. d. consil. 381.
x d. l. ita demum.
y d. §. si minus. & seq.
z l. 2. §. fi. de præt. stip.
a l. Bebius. de pact. dot.
b l. habebat. de insti. & d. l. apud. §. item quæritur.
c l. alia. j. de his quib. ut ind.
d d. l. j. j. de plus petit.
e Bar. l. qui ea. de fiart.
f arg. c. fi. de prob.
g d. l. 2. §. fi.
h d. l. cũ precũ.
i d. l. j. de plus petit.
k l. nemo. ff. de except.
l arg. l. quod si dubitet. de acquir. hæred.
m d. l. habebat.
n l. nullus uideatur. de reg. iu.
o d. §. si minus.
p l. 3. §. j. ubi Bar. de duob. re.
q l. si pluribus. de leg. j.
r c. in præsentia. de prob.
s Alex. cõs. 58. col. 5. in 5. Pur pu. hic.
t Rom. cõs. 249
u l. si idem. ff. de iurisd. om. iud. l. fi. C. de an. except.
x l. naturaliter. §. nihil cõe. de acquir. pos.
y l. si cõstãte. ff. sol. mat.
z l. uxo. co. ti.
a Paul. cõs. 393. col. 2.
b l. sed si ante. ff. de except.
c l. qui. de inofficioso. ff. de inof. test.
d Rom. cõs. 392.

partis actione posse, si ad diuersas res tendant. Bal. hic scripsit[c]. Eadē quoq; causa inductum uidetur, ut actio ciuilis criminali nō præiudicet[f], quum altera priuatam utilitatem, altera uindictā publicā respiciat[g]: nisi quòd eodem tempore lex noluit eo casu reum duplici iudicio concuti, aut fatigari[h]. Quoties ad eandē rem ex diuersa causa agitur, locum quoq; esse cumulationi, quādoq; receptū est: quamobrem qui ignorans rem sibi legatam emit, ut ea tradatur, duplicem actionem iungere potest, ex testamēto, & ex empto[i]: ut altera rē ipsam, altera precium consequatur, quod iuris intellectu uice rei fungitur[k]: nam & tali casu quū causa diuersa sit, altera alteri præiudicū nō facit[l]: & q̄uis unica charta utranq; quis intenderit, tamē duplex censebitur libellus[m], quū non ad chartam ~~attendamus~~, sed ad causæ seu speciei diuersitatem attēdamus, & quæ ex ea sequitur conclusionem[n]. Cæterū nō actori tantum, sed & reo id beneficium indulgeri dubium non est, nō solum in exceptionibus, quas diuersas obijcere potest[o], sed etiā si exceptioni actionē ipse iungat: ut si contrarium libellū actori offerat, quia cōsequi aliqd intendat, quod sub simplici defensione nō cōprænderetur[p]. Cumulatur & quandoq; accusationi inquisitio, idq; nō nisi certis casibus, quos alibi Docto. attingunt[q]. Nō procedit prædicta cōclusio, nec cumulationi locus est, quoties aut actionū origo, aut exercitiū, aut sententiæ præiudicium, exequutióue resistūt. De origine exemplū in eo sumitur, ex cuius pecunia, mādante eius seruo, fundus ab aliquo emptus est: aut enim rem à seruo suo gestam ratam habebit, & aget mandati, aut nō habebit, & aget furti[r]: debet ergo à principio eligere utrum uelit, si enim ambas intenderet, ceu contraria allegans nō audiretur. Sic nō potest quis & inofficiosi testamenti, & falsi simul quæstionē mouere[s], sic em̄ potest aduersus reum interdicto experiri, tanq; ui & clam rem possideat, quod Ang. respondit[t]: sic libellus reijcitur, quo nullam esse & ipsam eodē in capite sententiā affirmo[u]. Idē si actum nullū dicam, & sententia iudicis infirmandum[x], uel si sententiā nullā esse dicā, & restitui in integrū uelim[y], appellatio em̄ & in integrū restitutio nō nisi aduersus sententiā ualidā cōceduntur: quare disiunctim his casibus proponēdum est, quæ alternata intentio in appellante à diffinitiua utcunq; toleratur[z], sicut & conditionalis, itemq; diuersarū causarum allegatio[a], quod in actore secus est. Quapropter receptum est, non tenere iure eius intētionem, qui eodē libello rei uēdicationi adiungit publicianam[b], nisi quod de cōsuetudine sustinetur, si disiūctiue actum sit, & dictam rem ad se pertinere iure dominij uel quasi[c]. Sic & ordo sacerdotum postulatiōis electionisq; beneficiū non cōiungit, sed à principio deliberat, eligendum an postulandum aliquem ducat[d]. In exercitio seu rei prosequutione impeditur cumulatio, quoties lex eodem ex facto plures actiones concedit, licet em̄ omnes à principio oriantur, non tamē omnes simul intendi possunt, sed eligendū ab actore est, qua potissimū uelit experiri[d], qua electiōe facta, una sola competit, aliæ extinguunt[e], ut merito impossibile sit eas accumulari: Sic in legatis eligendum est, qua actione quis agat, personali, an in rem, an hypothecaria[f]. Sic optandum est, utrum quis de peculio actione an tributoria intendat[g]. Sic ex testamēto cui clausula codicillaris insit, à principio quis eligit, iure directo an fideicommisso uti uelit[h]: quæ tamen conclusio non procedit, quoties lex speciali aliqua causa libellum alternatiuum, aut conditionalem reijceret[i], itemq; quoties pro eodem, sed non ad idem hæ actiones competerent[k]. Sed & quandoque electio nō adeo perimit alias actiones, ut ex causa rursus competere nō possint, ueluti quoties quis iusto errore deceptus est[l], & ex ignorantia remedium minus aptum elegerit[m], uel qui elegit, is sit qui propter ætatem uel alia legitima ratione restitui debeat, ut in ecclesia Aret. censuit[n]. Idem si remedium electū aduersarius oppugnarit[o], indeq; actor ipse succubuerit[p], aut culpam commiserit, ex qua actus ille nullus efficiatur[q]. Ad hāc distinctionem spectat etiam, quoties accumulatio ex eo prohibetur, quia maior causa impediat, & hæc enim exercitium, seu prosequutionem respicit[r], qua ratione sæpe fit, ut ciuili quæstiōe intermissā, prius de crimine iudicetur[s], unde & uidemus aduersus eum qui omnibus bonis spoliatus sit, qd' huiusmodi causa ei sit maxima nullā aliam adiūgi posse[t]. Sed tamen hæc exempla non uidentur accumulationi conuenire, ut quę tantum procedant, quum non ab eodem plures actiones, sed à diuersis singulæ proponūtur, alioqui si is, cui actio maioris causæ competit, minorem uelit adiungere, nō uidetur prohibendus, quid enim impedit ut fauori suo renuntiare non possit[u]? quod recte Saly. censuit. Sed & quoties à diuersis singulæ proponuntur, non tamen indistincte in minore supersedendum credderim, sed ita demum, si separatam causam nō habeant[u]. Finge, peto à te decem causa mutui, tu me criminaliter accusas, quum hæc separata sint, uerius est non ideo ciuili controuersiæ moram fieri[x], licet Bart. in contrariam sententiam iuerit, quem aliqui sequuntur[y]. Eódem pertinet etiam quum ratione ordinis impeditur accumulatio, ut quia alia actio aliam præcedere debet[z], quapropter non adiungitur rei uendicatio interdicto uti possidetis[a], nam & manifeste hæc remedia simul pugnant, neque petitio hæreditatis cum inofficiosi querela, nisi conditio adiecta sit, quatenus in querela obtineatur[b]. Sed & nō potest quis eodem tempore absolutionem à iuramēto petere, & rescissoria experiri, ne scilicet in periurium incidat, prius igitur remissionē impetrare debet, quod Bald. hic sensit[c]. Sententiæ præiudicium cumulationi obstat, quoties absolutoria in priore actione lata, rei iudicatæ exceptionem in sequenti posset producere[e]: unde fit, ut si ex eadem causa idem diuersis actionibus petamus, obstet exceptio[f], in qua tamen conclusione prima fronte dubitari potuit: ut enim concedamus, lata sententia obstare rei iudicatę exceptionem, ne de eadem re sæpius quæratur, tamen uideretur ad litium compendia pertinere, si accumulationi locus esse posset ante rem iudicatam, quum facilius quis post rem liquidam reijciatur, quā adhuc durante ambiguitate[g]. Sed tamen hac in materia non minus consideramus quid sequi possit, quàm quod in præsentia apparet[h], unde tum quoque ex Africani responso[h] idem sentiendum est: quod sic ego interpretor, ut plurimum interesse cēseat, præiudicialis actio prius eodemue tēpore intentata sit, an posterius. Si prius, uel eodē tēpore, phibeat accumulatio, obstatq; exceptio ne præiudicium fundo fiat, id est aliud iudicium introducatur, priusquàm de fundo, quæ causa maior est, sit iudicatū. Si posterius, secus est: ut si uiam petam, deinde fundum: quamuis enim in uia prius obtineam, nullum fit fundo præiudicium, quod scilicet in uiæ petitione incidenter tantummodo de dominio fundi tractatum fit[i], & ideo ei causæ non fit præiudicium, qua de eo principaliter quæratur, quod alibi docui[k]. Et hoc est quod lex ait, restitutionum causas esse dispares, quum enim dominium restitutionis causa sit, in altera principaliter, in altera incidenter deducitur: unde in altera sola ex possessione oriens præsumptio probationis sufficeret, in altera non sufficeret[l]. Neq; tamen aliorum sententiam, quamuis rationi Iurecons. non cōueniat, quin in se uera sit, ego diffiteor, ut ita demum prohibeatur accumulatio, quādo altera sententia alteri præiudicaret, si id contingere secundum communem causarum cursum posset. Si uero tūc solum præiudicaret, quum à reo onus probandi, quod raro fieri solet, assumeretur, secus esset[l]. Idemq; si secundum iudicium ueri similiter prius terminabitur quàm primū, ut si quis rei uendicationem intendat, deinde adipiscendæ possessionis interdictū accumulet, non reijcietur: quia uerisimile est, fore ut citius in interdicto pronuncietur, quod summarie cognitionis est, quàm in iudicio petitorio, quod omnem litem absumit, ut Bar. tradidit[m]. Cæterum etiam generaliter concedetur accumulatio, quoties ex facto rei, uel alia probabili causa[n], incertus est actor, qua actione experiatur[o], proponet enim omnes, protestatus ex una id se consequi uelle, quod suum sit. Sed & si quis petitionem hæreditatis intenderit, lite contestata res singulas prosequi poterit, ut si facilius de eis probaturum se confidat, nec præiudicij ratio obstabit[p], cui locus non est in his, quæ facti seu accepti iudicij, id est litis contestatæ tempore, iudicio includuntur, unde non nouum iudicium accumulari uidetur, sed quodammodo pars incepti perfici, in uniuersali enim negatione etiam res singulæ comprænduntur[q]. Actionem quoque hypothecariam personali adiungi, ex Iustiniani lege constat[r], quod specialiter introductum Barto. arbitratur, alij aliter: nobis hæc sententia placet, quum enim hypothecaria personali accedat, & ad diuersam rem, id est possessionem concedatur, uidetur accumulari potuisse: sicut quum quis criminaliter furti agit, & accessorie officium iudicis implorat, ut sua sibi res restituatur[s]: uel quum quis rei uendicatione experitur, & officio iudicis fructus sibi restitui petit[t], uel sortem sibi cum usuris, uel omni eo quod interest, præstari intendit[u]: nec me mouet quod alibi traditur, non admitti eum, qui fundum petat, & simul fructus condicat[x], quia condictio non cōpetit, nisi aduersus malæ fidei possessorem, ratiōe fructuum nō extātiū[y], & ideo principalis est actio, at hypothecaria cōtra debitorem semper accessoria est[z]. Iaſ. ta

a Bal. hic col. 21 rep. paduanæ.
f l. j. j. ne act.
g l. 2. §. emancipatus. ff. de colla. bon.
h l. interdum. de publ. iud. l. 2. §. j. ubo. rap.
i l. huiusmodi. §. qui seruum. ff. de leg. j.
k l. j. ff. de act. emp.
l l. lucius. §. j. de leg. iij.
m gl. l. etiā. §. j. de mino. 1aſ. l. ſi ſeruus. §. j. 4. no. de leg. j.
n c. querelam. in glo. 2. de elect.
o d. l. nemo.
p l. ſi inter te & me. de excep. re. iud.
q Bar. in l. ſi maritus. 2. §. fi. de adul.
r l. j. C. de fur.
s l. eum qui. j. de inoff. teſt.
t Ang. cōſ. 102. uiſo dicto libel.
u Barto. l. ſi expreſſim. de ap.
x Ang. cōſil. 36. col. 2.
y Abb. c. cōſtitutus. de in inte. reſt.
z c. dilecto. ubi Abb. de app.
a lſcio. §. fi. de app.
b glo. §. ſed iſte. Inſt. de act.
c Alex. cōſi. 96. in 4.
d c. j. de poſtul. præl. 6.
d l. nemo. §. quoties. de reg. iu.
e l. cuius bonis. de cur. fur. l. ſi mihi & tibi. in prin. de leg. j.
f l. cū filius. §. uarijs. de leg. ij.
g d. §. eligere.
h l. ſi. j. de codi.
i d. c. cōſtitutus. Bal. §. eligere.
k Inſt. de leg. in prin. ubi Petr. Error
l l. habebat. de inſt. l. ſi. §. tales. j. de fur.
m l. clodius. de acqui. hæred.
n l. filium emāci patū. de acqui. hæred.
o Bar. d. §. nihil cōmune. 3. lect.
p l. cum qui. j. de inoff. teſt.
q l. nihil. §. j. de inoff. teſt.
r l. per minorē. de iud.
s l. ſi. C. de ord. iud.
t c. j. de reſt. ſpol. in ſexto.
u l. is qui deſtinauit. de rei uēd.
x arg. l. reum. 3. ff. rer. amot.
y Ang. Imo. in d. l. interdum.
z l. ſi. C. de ord. cog.
a l. ordinarij. j. de rei uend.
b d. l. qui. de inofficioſo.
c & Fely. in c. j. eū de iureiur.
e l. ſi mater. §. eandem. l. cum quæritur. de excep. rei iud.
f l. de eadē. e. ti. l. plura. 2. rū. de act. & obli.
g l. fin. j. de tranſact.
h l. fundum. ubi Bar. de excep.
h d. l. fundū. & l. ſed ſi ante.
i l. ſicuti. §. ſi quæratur. ubi gl. ſi ſer. uend.
k in §. duo fratres. 5. opp.
l Bart. l. quidā in ſuo. de cond. inſtit.
l Bar. d. l. fundū
m d. §. nihil commune. in j. cōb.
n 1aſ. §. ſed iſte. col. 13. de act.
o d. l. j. §. qui autē. quorū leg.
p l. ſi poſt rem. de except.
q l. ſi quis cū totam. in fi. de except. rei iud.
r §. ſed neq; in auth. de fideiu.
s l. interdum. §. qui furē. ff. de fur. ubi Bart.
t l. ex diuerſo. §. ubi. de rei uēd.
u c. cū dilecti. de for. cōp. Alex. l. j. de iud.
x d. l. fundi.
y d. §. ubi.
z l. ſi deferente. quib. mod. pig.

Iaſ.tamen non poſſe rem uendicari, & fructus ſimul peti credidit, quum fructus ex ſtipulatu debentur,quod falſum eſt:quum enim diuerſa ſint corpora,& ex diuerſa cauſa debeantur,nulla tali caſu eſſet præiudicij exceptio[a]. Aduerſatur cumulationi exequutio,quando id quod altera in actione ſolutum eſt,ab altera liberationem producit,tali enim caſu, nec eandem quidem numero augere licet, nedum ſpecie accumulare,ut ſi quis ex furto à familia facto domi num unius ſeruí nomine conuenerit,aliorum enim reſpectu actionem ſuſpendet, quod cõdẽnatio unius ſufficere ei debeat[b], unum autẽ tali caſu cẽſetur furtum,& ideo unica actio aduerſus omnes competit[c], quã ſi actor uoluiſſet integre cõtra omnes intendere,à principio potuit, ex poſtfacto non conceditur[d]; ſi uero diuerſæ eſſent actiones,quum magis inuicem differant,difficilius etiam cumulantur:quapropter duę actiones ex cauſa lucratiua ad eandem rem cumulari nõ poſſunt[e], unde & pro eadem re uendicatio cũ petitione hæreditatis non adunabitur[f],non magis quàm cum ipſa uẽdicatione actio hypothecaria[g]:nam ne cõiungatur & illud obſtat,quod res mea mihi pignerata eſſe non poteſt[h]:nec mulier dotem à marito propter adulterium ab eo cõmiſſum repetet, & ſimul uel deinde actionem tanquam ad inopiam uergat,accumulabit,idq; ut ſupra diximus ex Paul.Caſtr. reſponſo:exequutio enim in priore adulterij iudicio facta,aliã cauſam abſumit,quod, quamuis repugnante Decio,uerius eſt:hic enim duæ actiones ſunt, quæ nec à principio quidem proponi poſſunt[i]. Ad hanc prohibitionem etiam pertinet,quod dici ſolet, quando duo delicta ex eodem facto proueniunt,quatenus pœna concurrit, eatenus prohiberi accumulationem, alteriusq; ſolutione alteram perimi, quatenus uero altera maior eſt agi poſſe[k],quod ſi nõ aduerſus eundem, ſed contra diuerſas perſonas actiones hæ intendantur,tunc dubium nõ eſt non obſtare exceptionem[l]. Sed & quoties altera eundem effectũ per quandã conſequentiam ſolum induceret, non obſtabit exceptio:ut quum quis rem quam ciuiliter poſſidet, ratione naturalis poſſeſſionis uendicat, & ratione ciuilis poſſeſſorio utipoſſidetis interdicto experiť, poteſt utrũq; ſimul facere[m], quia in petitorio id curabit iudex,ut naturalis reſtituatur, actorq; dominus declaretur[n], ex quo in conſequentiam tendit interdicti executio, nempe ne actor inquietetur, néue uis ei fiat[o]. Sed & quoties actor probabiliter ignoraret, utro remedio experiri poſſet, hoc quoque caſu ei ſuccurrendum eſſet[p]. Cæterum illud adnotandum eſt à regulis quibus ſupra cõcluſum eſt,non admitti cumulationem,excipi quatuor caſus. Primus eſt, quum cõditionaliter alia actio propoſita eſt, ut ſi qs querelam inofficioſi teſtamenti intendat, & quatenus in ea obtinere poterit, atteſtetur ſe petitione quoq; hæreditatis experiri[q], uel quum quis reſtitui in integrum uelit,& quatenus obtineat petat inſtrumenti reſciſſionem[r]. Idem quum quis ſortem petit,& quatenus in ea obtineat etiam uſuras ſibi adiudicari poſtulet[r]. Idem de re & fructibus[s],uel pœna[t]. Idem & quũ electione omnino perempta nõ eſt altera actio, ut in caſibus quos ſupra excepimus[u]. Idem quã s do exceptio præiudicij obſtaret, ut ſi quis fundum petat, & quatenus obtinere in eo poſſit,etiam ad uiam illi fundo debitam intendat, quod à pleriſq; traditum eſt. Fortius ex Dyni ſententia cenſuit Paul.Caſt. x ſi ſimpliciter in libello fundus & uia petatur,uideri ordine ſuo actũ[y],& fauore ſuſtinẽdi libelli fieri interpretationẽ, ut de uia tum cognoſcatur,quũ in fundo actor obtinuerit[z],quæ ſententia humanior eſt,ſi actor interpellatus ita declarauerit, alioqui ſi uiã quoque ante prioris actionis finem proſequeretur,Africani reſpõſum obſtaret[a]. An autem aduerſus debitorẽ perſonalis actio, contra uero alium poſſeſſorem reum debendi hypothecaria uno libello intentari poſſit,addita conditione, quatenus excuſſus principalis ſoluendo non reperiatur? Apud Pontanum relatum extat, qui non poſſe reſpondit[a]. Sed ego accepi, cumulationem facilius aduerſus diuerſas perſonas, quàm contra eundem admittendam, quod & Aret,uidetur ſenſiſſe[b]. Secundus caſus eſt in ſummarijs,quoties ſcilicet ſine figura iudicij,uel ſola facti ueritate inſpecta procederetur[b]:nam & tunc poterit rei uẽdicatio cum hæreditatis petitione adiungi,quod recte Aret, reſpondit[c], nec me in contrarium Bal.mouet autoritas, generaliter tradentis quoties de plano uel ſimpliciter proceditur,nullum duplici actioni locum eſſe[d], quoniam de ea cumulatione loquitur,quæ finem litis differret, alterumq; iudicium, ne in eo procedi poſſet, impediret,quod aliqui hic tradiderunt. Tertius caſus eſt,quando in libello narrata ſimpliciter eſt facti ſeries, & generali clauſula petitum

a d.l.ſi idem.de iurisd. om.iud.
b l.j.§.fi. ſi famul.fur.fec.
c l.ſi familia.ff. de iur.om.iud.
d d.l.j.
e l.oẽs.de act. & oblig.
f Aret. cõſ.103. Alex.conſ.89. in 2.
g Alex.in l.j.coliũ.pe.de leg.j.
h l.neq; pignus. ff.de reg.iur.
i d.l.fundum.
k l.j.ff.ui bon. rap.
l l.ſi ex duobus. in fi.ff.iud.ſol.
m d.§. nihil cõmune. ubi Alexãd.in 5.lect.
n d.l.ſicuti. §.ſi quæratur.
o l.j. in prin. uti poſſi.
p d.§.quia aũt. Rom.cõſ.243
q glo.l.2.§.itẽ. de uerb.ob. & in d.l.qui de inoff.
r l.2.ubi Bal.j. ſi aduer.fiſ.
s l.j.ubi Alex.j. de iud.
t l.conductores, cum gl.j.loc.
t glo.c.Raynaldus.uer. uenirent.de teſt.
u d.l.eum qui.d. §.tales.d.l. nihil.§.j.
x in d.l.fundũ.
y Aret.l.nõ amplius.§.fi.de leg.j.
z Alex.cõſi.56. in 5.& in rub. j.qui admitti.
a d.l.fundum.
a Rom.cõſ.392.
b Aret.l. duobus.col.6.de duob.reis.
b Bart.in ẽxud. ad repri.uer. ſine figura.
c d.conſ.103.
d Bal.l. nec quã.§. de pluno.de off.proconſ.

titum ſibi ius dici, iuſtitiamq; ſuper prædictis omnibus & ſingulis adminiſtrari:tunc enim, quia actionẽ nominatim exprimi nõ debere receptius eſt, exiſtimabitur omnem actionẽ intentatam,qua quis melius expeditiusq; obtinere poſſit[e], nec cumulatiõis exceptio admittetur[f],ut recte forẽſes cauſidicos inſtituit hic Picus. Quartus caſus eſt,quando reus ante litem ſuper actione accumulata conteſtatam nihil obijceret, ut Bal.ait[f],uidetur enim conſentire, & exceptionem remittere[g], quod tamen nõ precedere Bart.exiſtimat, quum actio adiũcta nulla eſt,ut quia propter electionem uel repugnantiam ipſo iure ſublata ſit[h],tunc eñ iudex de facto agentem reijcere poteſt[i], ſi tamẽ ſciat eum de facto agere:quapropter & admonendus à reo eſt, & exhibenda illi alterius cauſæ acta[k], ut eam repugnãtiam manifeſte deprændere poſſit:quòd ſi admonitus iudex,propoſita exceptiõe accumulationem hanc non reiecerit,hoc caſu nulla erit ſententia, quum alioqui beneficio appellatiõis opus eſſet[k],ut Decius exiſtimat. Et quũ exceptionẽ hanc cumulationis dilatoriam eſſe appareat, ſequitur ut nec in cauſa quidem appellationis obijci poſſit[l]. Sed an in ea cauſa cumulatio admittatur? Et Bar.admitti cenſuit[m],ut ſcilicet noua ea actio, noua ex inſtantia ſuſtineatur,non ut ad cõfirmationem uel infirmationẽ prioris iudicij pertineat. Sed quales ſunt huiuſce cumulationis effectus? nouús ne libellus accumulabitur? Iuramentum de calumnia nouũ præſtabitur, aliæne inducíæ? unáne ſententia omne iudicium finietur? Et primo circa libellum ſciendum eſt, ſi eodem facto oriuntur plures actiones, quæ ab eodẽ intententur,unicum tamen libellum dici[n]:ſi uero ex diuerſis ſunt factis, tot quidẽ ſunt libelli, quot facta proprie loquendo[o]. Sed tamen quum numero tantummodo differant,unum iudicium ſufficiet, atq; unus libellus[p],idq; fauore dirimendarũ litium[q]:ſi uero ſpecie quoque differant, plura iudicia exiſtimabuntur[r], licet una petitione comprændi poſſint[s],ut quum quis petitorium poſſeſſorio adiũgit[t],uel quum de pluribus criminibus quis eadem charta accuſatur[u], quod Aret.recentioresq; probant. Et ex his decidi poteſt quid de iuramento ob calumniam cenſendum ſit,ubi enim uel unicus ſit libellus,uel numero tantum differãt actiones, tum rurſus iurandum non eſſe Bart.cenſuit[x],quòd ſi ſpecie quoque differant, uel plura ſint iudicia, tunc etiam in adiuncta lite iurabitur.Sed ego malim Accurſ.ſententiam indiſtincte ſequi,quia non uidetur prius iuramentum ad actionis ſequentis ueritatem ex ui uerborum trahi poſſe[y]. De dilationibus uero ita à ſapientioribus decretũ eſt,ut quoties noua actio accumulatur,nouæ quo-

decernit æquitas[e].

que dilationes dari debeant[z], ſiue ea dilatio ad opponendum petatur[a], ſiue ad deliberandum[b],aut ad probandum[c],niſi quòd ſi ex nũcijs prioris cauſæ ueriſimile eſt reũ inſtructum eſſe, haudquaq; amplius opus eſt moram fieri deliberationis cauſa:ut quũ quis furti non manifeſti agit, deinde accumulat ui bonorum raptorum actionem,ut quod amplius in pœna eſt conſequatur[d]. De ſententia uero receptum eſt, debere iudicem etiam ſuper actione cumulata pronuntiare[e], tametſi non referat ſi ſeparatim pronũtiet,dummodo tempora largiantur, id eſt duret inſtãtia[f], idq; ſiue differant hæ actiones ſpecie, ſiue numero tantum.Sed quid ſi altera alteri præiudiciũ afferre poſſit:& quo caſu cumulatio permiſſa eſt,prius ſuper ea iudicabitur, quæ ſequenti non obſtat[g], ſi uero permiſſa non erat, nihil intereſt ſuper utra iudicetur, imputandum enim reo, qui accumulari eas permiſit:ſuper ea igitur iudicandum, quæ prius ad liquidum perducta ſit[h].

e ¶ DECERNIT AEQVITAS. Vt quia mutem alicuius utilitatis conſequendæ cauſa,non autem ſolum ut reo noceat, eumq; maiore afficiat infamia[i],malitijs eñ indulgendum non eſt[k]. Sed & ut permittatur mutatio æquitas dictat,reſarcíri reo ex pẽſas,& damna,ſi quæ cauſa tardioris proceſſus patitur[l], nec ante eorum reſtitutionem audietur actor[m]: & quamuis poſt mutationem ad ulteriora proceſſum ſit,poterit tamen iudex uſq; ad ſententiam hũc mutantem uel emendantem in id condemnare[n]:quoniam pro regula traditum eſt, eum iudicem,qui ſuper aliqua exceptiõe interloquutus eſt,uſq; ad cauſæ finem in expenſis condemnare poſſe[o]: fietq; huiuſmodi condemnatio officio iudicis,ut frequentius receptum eſt[p], nõ autẽ actione in factum, quod Accurſ.tradiderat:quandoque tamẽ non cogetur emendans ad alicuius damni uel impenſarum reſtitutionem, ut ſi reus hac ex cauſa ueriſimiliter damnum non ſubeat, ut quia omnino uelit contendere, & utroq; modo intẽtionem aduerſarij diſ-

e Doct.c. de ord.cogn.
f Aret.d. conſi. 103.
f repe.padu.col. 10.uer.2. quæritur.
g l.pen.C. de except.
h d.§.eligere,et d.l.j.j.de fur.
i l.j.j.ut quæ def.aduo.
k gl.l.generaliter.de excep.
k l.j.j.de app.
l d.l.ita demum. de procur.
m l.per hãc.col. 2.j.de tẽp.ap.
n l.qui de crimine.j.de accuſ.
o l.ſcire debemus.ff.de uerbo.obl.
p l.hæredes.§. j.fam.herciſ.l. cũ duobus.§. ſi plures.pro ſoc.
q l.nõ eſt nouũ. de act.empt.
r l.ſi is q.de act. & oblig.
s c.2.in gl.3.de cap.mon.
t c.cum eccleſia. de cau.poſ.
u l.ſi quis homicidij.j. de acc.
x auth.in iſto.j. de iur.cal.
y c.pen.eẋ de iureiur.
z c.2.eẋ de dil. l.j.ubi Cyn.j. de dila.
a Bal.hic.col. 21.
b d.auth.offeratur.
c l.oratione.ff. de fer.
d l.j.ff.ui bo.ra.
e l.non idcirco. de iud.
f Fely.c.cum interr.col.4.de re iud.
g d.l.ſed ſi anteuiam.
h gl.d.l.generaliter.
i l.in fundo.de rei uend.
k l.4.ff.de inoffi.teſt.
l glo.l.j.uer. tenebitur.de alie.iud.mut.
m l.ſancimus. j.de iud.
n Bal.col.9.rep. peruſ.
o Doct.c.ſæpe. de app.
p l.terminato.j. de fruct. & lit.exp.

IMP. ANTONINVS Epaphrodyto.

QVi accusare quolunt, proba

fiteatur, nec idcirco lis proteleturq. Cæterum, & eum qui temeritate careat, uerum facilitate quadam deceptus, emendare libellum uelit, in expensis nō damnandum Bal. sensitr, quoniam tali casu etiam deserenti litem succurritur[s]. Sed aliud iuris in eo obseruādum uideri potest, qui adhuc litigare uelit, quū causa terminandarum litiū multa inducta sintt, unde etiam si causa iusti erroris fiat emendatio, tum quoque receptum est cōdemnationi expēsarum locum esseu, mihi tamen Bald. sententia uerior uidetur, quoties talis sit error, qui à temeritate excusetx, nam & huiusmodi pœnæ legali moræq; semper obstaty. Sed an minori, rustico, mulieri, succurratur, ut absq; expēsarum solutione emēdare possint? Et uidere succurrendum, quoniam si iussi ædere præcepto prætoris non paruerint, eis tamen subueniturz. Sed illud præceptum iure speciali solum suadente æquitate factum erat, in hoc uero casu, qui emendant, aduersus iuris communis regulas delinquunt, & ideo nō adeo sunt adiuuādia, tum propter rigorem iuris conseruandumb, tum ne facultas emendandi à lege concessa cum alterius iniuria intelligaturc: imputabitur igitur & mulieri, & rustico, si minus prouidi fuerintd: minori uero nō imputabitur, sed eius tutori uel curatorie, qui non solū dolo agere nō debuit, sed nec temere[f]; & eapropter resarciet de suo omne damnum.

QVI ACCVSARE. Sicut supra traditum est, reum actori rationes nō ædere, ita hac quoq; lege constitutum est, ut nemo instrumenta sua actori nō solum ædere, sed nec inspicienda præstare cogatur, siue ciuilis sit, siue criminalis causa: qd' & uerbum accusare, & actoris uox indicat: quamuis & ea sentētia defendi possit, ut de ciuili iudicio tantum hic agatur: si quidem accusare est aliquem ad causam dicendi urgere, quod Græci ἀντιδοῦναι dicūt: unde & in ciuilibus cōtrouersijs quandoq; legitur accusatio[a], in extraiudicialibus quoq; iurgijs alter alterum accusare quandoq; dicitur[b]. Sed tamen usitatius assumitur in criminalibus delationibus[c], tametsi ueteres etiā angustius quandoq; acceperint: Primo enim reum deferimus, deinde probationes in eū inducimus, quod arguere reum dicitur[d], tum receptis testimonijs, & facto, ut uocāt, processu, eum accusamus, id est ad causam dicēdā cogimus, introductis aduocatis uel oratoribus: quapropter, qui causam perorat, proprie accusare dicitur[e].

b ¶ DEBENT. Et ideo in ciuilibus causis, q non probauit, tanq; temerarius, expēsarum damno afficitur[f], adeo ut traditum sit, non

tiões habere debēt[b]; quum neq; iuris[c], neq; æquitatis ratio permittat, ut

alienorum[d] instrumentorum inspiciēdorum potestas fieri debeat[e]; actore[f]

enim non probante, qui cōuenitur, & si nihil ipse præstiterit, obtineat.

niſi iustissimam causam actori prodesse, ut hæc condemnatio minus fiat, quum in reo non æque grauis sufficiatg, nec ab hac præsumpta temeritate per iuramētum calūniæ quisq; excusatur, quū à calumnia distet temeritash, poterit quoq; huiusmodi litigator actione iniuriarum cōueniri[i]. In criminalibus uero regulariter tanq; calumniator puniri potest[k], nisi probet se iusto errore ductum accusasse[l], uel de casibus exceptis agatur[m], sed & in publicis iudicijs similitudine pœnæ[n], in priuatis arbitrio iudicis[o] fit condemnatio: punitur & quandoq; de falso, si sciens pecuniam acceperit, ut innocentem circūueniret[p]: recte etiā partibus suis fungetur iudex, si talē in omne id quod accusati interest damnauerit q, quibus pœnis etiam eo casu locum esse Alex. respondit[r], quo reus quæstioni subiectus, urgentia aduersus se indicia purgauerit. Picus cōtra, quia nō præsumitur per calumniam is accusatus, aduersus quē huiusmodi adducerētur cōiecturæ, quæ quæstioni sufficerēt[s]. Verum ex supradictis uideretur distinguēdum, ut hoc casu ob calumniam nō teneretur accusator, sed ob temeritatē tātū[t]. Ego & illud censeo, huiusmodi cōiecturis iudicem quidem inquirentem excusari, idq; ex Ang. sententia, non autē accusatorē, qui id crimen deferre nō debuit, quod plene, pbare non posset[u]. Si igitur accusator de probationibus suis dubitat, ne temeritatis damnetur, consultius ei erit, abolitionem impetrare, si possit[x].

c ¶ IVRIS, Scripti: æquitatis nō scriptæ: ut Accur. placet. Ius dicitur apud Aristotelē lib. ethicorum, v. quod à legislatoribus expressim est cautū. Cæterū quia lex omnes casus cōprændere nequit, accidit quādoq; ut propter rei qualitatē, uel aliud accidens, legē seruari aliquo in casu iniquū sit, & ideo ad ἐπιείκειαν, id est æquitatē recurramus, quæ iuris in occurrēti casu rigorem temperet

q arg. l. nō ignorat. ſ. de fruct. & lit.
r Bal. hic col. x. op. 8. Pad. rep.
s l. properandū. §. ſin aūt alter utrā. ſ. de iud.
t glo. in d. l. non eſt nouum.
u Bar. l. rura. C. de om. ag. de ſer. lib. xj.
x l. eum quē teme re. de iud.
y glo. l. quod te. ſi cer. pet.
z l. j. in fi. ff. eo.
a l. ſcio. de in tegr. reſt.
b l. j. §. nūtiatio. ubi Bar. in ult. col. de ope. nouum.
c l. 2. §. ſi quis à principe. ff. ne qd in loc. pub.
d l. fi. ℣. de iur. et fac. ign.
e l. nō eſt ignotū. de admi. tut.
f l. meminerint. C. unde ui.
a l. ex iudiciorū. in fi. ff. de acc.
b l. uiro. ff. ſol. matr.
c rub. ſ. de accuſ.
d l. indicaſſe. ff. de uerb. ſig.
e l. qui cū maior. §. accuſaſſe. ff. de bon. lib.
f l. eū quē teme re. de iud. l. pro perādū. §. ſin autē alterutra. ſ. de iud.
g l. q in alterius. de reg. iu. Bar. d. l. eum quem.
h l. j. ubi Bar. ff. ad Turp.
i l. ſi creditor. l. itē. §. ſi quisnō debitorem. ff. de iniur.
k l. j. ſ. de aduo. diuer. iudic.
l Bar. d. l. j.
m glo. in l. athletas. §. pe. d' his qui not. infam.
n l. ſi. j. de accuſ.
o l. & in priuatis. ff. ad Tur.
p l. j. ſecūdo rñ. ff. de fal.
q d. l. j. §. icidit.
r conſil. xij. in j. uol.
s Ang. in l. ſi ua cātia. 6. quæſt. C. de bon. uac. Iaſ. d. §. ſin aut tem. 8. quæſt.
t arg. not. per Bar. in d. l. j.
u l. iij. ſ. ad l. iul. mai.
x l. fallaciter. ſ. de aboli.

y l. j. in fi. 3. de legi.
z c. j. de cri. fal.
a c. fi. de præſc.
b c. à nobis. 2. de ſen. excō. Bar. in exuag. ad re primendum. in uerbo denuntiationem.
c d. c. à nobis.
d Bal. l. inſtrumēta. C. de fideic.
e 3. l. j.
f Sūma Ange. in uerb. confeſſio delicti.
g §. literæ. Inſt. de re. diui.
h arg. l. fin. de bon. aut. iud. poſ.
l. in bello. §. ſi quis ſeruum. de capti.
k l. Gracchus. j. de adul.
l l. Paulus. ff. de fal.
m l. eum qui. ubi Bal. j. de fal.
n l. quoties. §. j. ubi Bar. de hæred. inſt.
o l. ij. §. ſi quis dolo. de tab. exhib.
p l. qui tabulas. l. quædā. ff. de fur.
q arg. l. inquiſitio. j. de ſolu.
r l. petitionē. §. licētia. j. de aduo. diuer. iud. l. lege. de teſt.
s c. j. in fi. hic fi. lex Conra.
t Oldr. & Alb. hic Alex. in l. frater. in fi. de condic. indeb.
u l. pen. in prin. ff. ſol. mat.
x quæſt. 24. Ode ricus.
y d. l. inquiſitio.
z c. j. de no. for. fid. c. petitio. eū de iureiur.
a l. fauorabiliores. de reg. iur.
b l. q in alterius. de reg. iur. l. pure. §. fi. de doexcept.
c l. fi. ff. de fur.
d d. l. qui in alterius.
e l. Arrianus. de act. & oblig.
f l. abſentem. ff. de pœ.
g l. merito. ff. pro ſoc.
h c. ex literis. eū de prob.
i §. cōmodum. Inſt. de inter.
k l. j. §. j. ff. ſi pars hæred.
l l. circa. ubi Docto. ff. de prob.

temperet, quod & Bart. sensit[y]. Sed unde colligitur huius responsi æquitas? uideretur enim causa ueritatis ostendendæ in id quoq; compelli reū debuisse, ut instrumēta sua æderet, quum iniquū sit ueritatē occultari[z], & ideo mala fides pōtificio iure usucapioni obstat[a], obstaret & sententiæ, quū is qui scit se uerū debitorē absolutus fuit, nisi causa dirimēdarum litium cōscientiæ eum suæ lex relinqueret[b]. Sed tamē hæc nos parum mouent, nō enim constat reum nolentem ædere malæ esse fidei, uel occultare ueritatē, neq; debuit rem suam inuitus alteri exhibere, ar canaq; sua aduersario, quod iniquissimum esset, patefacere, satiusq; fuit ultionem rei occultæ Deo ipsi permittere[c], q; in casu ambiguo domini arbitrium de re sua imminere: auferretur enim principalis cōmoditas, quæ reo indulta est, nēpe ut nihil ipse præstet, sed actore nō probāte absoluta tur[d], ut merito nec rationes quidē exhibere debeat, quod supra ostendimus[e]: nam & à theologis receptū est, eum qui iudici uera se dicturum iurauit, nō tamen id delictum detegere debere, cuius diffamatus, adhuc non est, nec ideo periurum censeri, quod & Clauasius retulitf.

d ¶ ALIENORVM. Si igitur aliquis à tabellione instrumētum, præstita ei mercede, redemerit, suū erit: uidetur enim charta quoq;, uti scripta est, emisse[g]: unde traditur, quibus casibus specialiter inductum est, ut reus ad ædendū cogatur, huius autoramenti cōtributionem aliquā posse petere, quod & supra diximus[h]: quapropter & in seditionibus ciuilibus, direpta domo alicuius, quisquis à latrunculis instrumenta redemerit, iure mercedē impēsam repetet, tanquā utiliter gesserit[i]. Et hinc annotant Doct. eum, qui propriū instrumentū occultat, & supprimit, quū illud ædere nō teneatur, abesse à dolo existimari[k]: qd' in alienis instrumētis nō procedit, ea em quisq; cælauerit, interuerterit, fecerit quò minus appareant, ueritatis occulēdę gratia, falsi tenet[l]. Idē in tabellione, q; protocolū ipsum supprimeret, & de eo conficiendo rogatū se negaret[m], nisi dolo malo eum carere iudici uideretur, quæ coniectura & ex qualitate personæ, & ex temporis diuturnitate quādoq; probabilis est[n], ut Alex. post ueteres existimauit: nam & qui cælat instrumentum nō ut nemini appareat, sed aduersus aliquē tātum, falsum non cōmittit, sed interdicto ad exhibēdum cōpellitur[o]. Sed & qui illud cū aliis rebus subtraxit, & ne furtū deprænda tur, noluit exhibere, furti solum mulctabitur[p].

e ¶ FIERI DEbeat. Iniquū em est quenq; cōtra seipsum, pbationes īducere, quo argumento nec aduocatus, qui aduersus omnes Titium defendere promisit, aduersus se ipsum patrocinium præstare cōpelleturq, opinor nec aduersus cōsanguineos suos[r], tametsi in iuramento fidelitatis alia fiat interpretatios: & qui turrim præsidiumq; mihi contra quoscunq; spepondit, aduersus se promisisse nō existimabitur, ut ueteres plerisq; tradiderunt[t], nisi eius culpa ortæ sint inimicitiæu, quod Pyleus disputando affirmauit[x]. Sed uix est, ut ego id probem, quū uerissimile sit, id actum, ut nullo casu aduersus seipsum turrim daret[y], idq; huius legis argumento, cui locus est, siue iuste, siue iniuste actor experiatur, nā nec aduersus rēpub. suam uel principem tenebitur[z].

f ¶ ACTORE. Vnde solet dici fauorabiliorem esse rei causam[a], quia ut Aristoteles in problematū particula XXIX. ait, actor non nisi præparatus ad iudiciū accedere debet, & ideo non excusatur, cuius in ius alterius successerit[b], breuioresq; dilationes eadem ratione habet[c]: quū contra reus ad causam inopinus, imparatusq; trahat[d]: quo fit ut aliqua per obliuionē ab eo omitti ueriſimile sit, nam & proniores ad liberationem sumus[e], quū & satius sit nocentem absoluere, q; innocuū condemnare[f]. Sed & ea quoq; ratio probabilis est, hūc qui agit, culpā seu morā eius qui cōuenitur asserere, at qui alterum deliquisse ait, duriorē habet causam, quū lex pro cuiusq; probitate præsumat[g]: & in dubio paribusue probationibus dimittendū reū idcirco censet[h]. Sūma igitur ratione hic cōstitutum est, ut actore seu accusatore nō pbāte, reus absoluat[i]: cui regulæ locus est, etiā si reus nullū ius ipse habeat, soloq; possessiōis cōmodo fruatur[i], quoniam ex actoris tantū persona ius metimur[k]: idemq; si reus ipse onus pbandi sciperet, nec susceptū satis exequeretur, nihilominus actore nō probāte, si aliud non obstet absoluendus uidet[l]: nec refert, opti-

mæ existimationis sit actor, reus uero perfidus & deploratus, an id minus: qua in re si Iureconsultos potiusq́ philosophũ Fauorinum cõsuluisset Aul. Gel. noctiũ atti. lib. XIIII. cap. II. nõ adeo dubitasset: nõ em quisq́ tã sanctæ inculpatæq́ uitę esse potest, ut solius assertioni stãdum sit[m], quum lex euãgelica duos aut tres requirat[n]: Si igit quãtumuis præsignis actor nõ probet, regulæ iuris adhærebimus. Quãdoq́ tamẽ lex irregulari probatione cõtenta est, ut quũ semiplena fides facta est, tunc enim actoris iuramẽtum probationẽ supplet[o]. Idem quum reus in dolo esse cõuincitur, difficultasq́ probationis subest[p]. In his quoq́ quæ ab animo nostro pendent, solũ iusiurandum pro probatione habetur[q]. Sed & plerunq́ probationis uim obtinet præsumptio[r], quia solet dici, præsumptiones legũ pro liquidissimis probationibus esse[s]. Quãdoq́ tametsi plene probatũ nõ sit, ut reus absoluatur, aliquibus remedijs opus est, ut in criminalibus, in quibus reus innocẽtiam suã ostẽdere debet, quia lex unumquẽq́ iubet à crimi-

m gloſ. c. ſicut. in fi. de ſen. excõ.

n c. licet. de teſt.

o l. in bonæfidei. j. de re. cred. l. admonendi. de iureiur.

p l. ſi qñ. j. unde ui. l. ſemper. §. in hoc interdicto. ff. quod ui aut clam.

q c. ſignificaſti. de homi. gl. §. aliæ. Inſt. de act.

r l. cũ de indebito. ff. de prob.

s l. licet imperator. de leg. j.

t l. is qui reus. de pub. iud.

u l. præſenti. §. ſicubi. j. de his qui ad eccle. Rubr. ex de purg. cano.

x l. fallaciter. de aboli. in fi. l. ubi. j. de fal.

y l. fi. ff. de quæſtion. gl. l. fi. j. fin. herc.

z Bar. l. titia. co lũ. fi. ff. de acc.

a Abb. & Imol. c. j. de off. ord.

b l. properandũ. §. & ſiquidẽ. j. de iud.

c §. fi. in auth. de iud.

d c. per tuas. de ſimo.

e l. Pomp. de re iud.

IMP. ALEX. AVG. Valentiniano.

NOn est nouũ, neum, à quo petitur pecunia, implorare rationẽ creditoris, ut ueri fides constare possit.

traditum est, delato sibi iureiurando, uel iurare eum debere, uel referre[i].

NON EST NOVVM. Veteribus constitutionibus, quas à Triboniano sublatas (quod hæc nostra sufficeret) credibile est, cautum fuerat, ut actor ipsi reo rationes ædere, causa exceptionis probandæ teneretur, merito id nouum nõ esse hac lege dicitur, melioris q́ conditionis hac in re est reus, quàm actor: quum generaliter lex dicat, fauorabiliorem esse reorum causam[k], quare & facilius exceptio cõceditur, quàm actio[l], sicut defensio, quàm impugnatio[m]: qua ex causa, & beneficiarius, quẽ uassallũ uocant, belligerãti domino indistincte defensionis gratia obsequi debet[n], si uero hostem ille ultro oppugnatum tendat, nõ nisi cum iusta arma dominus infert, adesse ei cogitur[o]. Ea igitur iuris regula, in æditionis quoq́ materia obseruanda præcipue fuit, quum actor priusq́ litem incipiat, dispicere debuerit, quomodo ius suũ aliunde q́ ex rei domo probaret[p], at reus quacunq́ defensione tueri se potest[q]: deterior enim est, qui iniuste aliquem aggreditur, quàm qui pari culpa se defendit, unde & in re turpi potior est causa retinentis[r]: æqua igitur fuit huius constitutionis dispositio, ut reo liceat doli mali exceptionem actori obijcere, eumq́ dolum probaturum se affirmare actoris ipsius rationibus aut instrumentis, idcircoq́ eorum æditionem officio iudicis implorare, ut sibi imputet actor, qui aduersus prouerbium crabrones excitarit. Sunt tamen qui septem casibus restringi textus nostri regulam arbitrẽtur. Et in primis plerique ueterum in rationibus quidem obseruandam affirmabant, in instrumentis uero minimè[s]: quæ propositio utcunq́ disputabilis est, sed tamẽ crebrius receptum est, etiã in instrumentis huic legi locum esse: siue quòd rationũ appellatione etiã instrumẽta contineri uideãtur[t], siue qd hac in materia promi-

f l. illicitas. §. ueritas. de offic. præſ.

g Doct. c. paſtoralis. §. qa uero. de off. dele.

h §. ſi qs igitur. uer. coactus. in auth. de inſtr. cau. & fi.

i l. manifeſtæ. de iureiur.

k d. l. fauorabiliores.

l l. j. §. is autem. de ſuper fi.

m l. ut uim. de iuſt. & iur.

n glo. 22. quæſt. 5. c. de forma.

o Bal. c. j. quib. mo. feu. amitt. in prin. Abb. c. ſicut. ult. de iureiur.

p l. j. 3. eo.

q l. nemo. ff. de excep.

r l. iij. ff. de condic. ob tur.

s glo. c. G. perpetuus. de fid. inſtr. Az. Odof. Ia. Raſ. Saly. d. l. fi.

t l. cum ſeruus. in fi. de condi. & dem. l. prætor. in prin. ff. eo.

promiscue instrumenta & rationes accipiãtur[u], siue quod eadem in utroq́ casu est ratio, quum non minus dolum actoris detegere possit instrumentorum, quàm rationum æditio, loquaturq́ lex de rationibus ipsius actoris pro prijs: hanc igitur sententiam & nos sequmur. Alij ut Purp. restringũt, ut in tabulis, & Codice rationũ procedat, non autem in priuatis schedulis, nam tales pro sua instructione secretò factas, ædere actor non tenetur: id enim in fœneratore speciale est[x], in quo ipse dissentio, quum rationum appellatiõe, etiam aduersaria, id est huiusmodi chartulas cõtineri supra docuerim[y]: & quia de probanda doli exceptione agitur, qui dolus maxime deprænditur ex priuatis scripturis, quum non minus aduersus hos præsumendum sit, qui binas rationes conficiunt, alteras palam, alteras secretò, quàm qui duabus crumenis (ut uulgò dicitur) in nũdinas eunt[z]: nec me fœneratoris exemplũ mouet, qui cum reus sit, iure speciali ædere cogitur, actor uero iure cõmuni ædit. Alij, ut Decij fratres, nõ procedere regulã existimant, quũ persona actoris reo fauorabilior est[a], ut quum pro liber tate, dote, matrimonio agitur[b]: quæ sententia sequenti constitutione confutatur, ubi etiã fisci procurator nomine publico agẽs, qualicunq́ reo ædit, & tamen fisci causa fauorabilis est, si de damno uitando agatur[c]. Alij, ut Bal. in reo procedere negãt, qui cõpensationem obijciat, quoniam huiusmodi uidetur potius actor, nec simpliciter se defendit[d], unde abhominatus & sacer, in iudicio cõpensationis causa esse nõ potest[e], sequunturq́ Bal. cæteri recentiores, sed hæc opinio legẽ nostrã in arctum redigit: quũ enim in ratiõibus earumq́ nominibus plerũq́ sint cõpensatiões, quum ab altera parte ascribãtur data, ab altera recepta, qs non uidet apertam uim uerbis legis fieri? fit & rationi, ea est ut fraus actoris seu doli exceptio probetur, quæ exceptio ex cõpẽsatione quoq́ cõpetit[f]. Adde quod si is, cui exceptio sola datur, actorẽ potest cogere, quãto fortius is, qui exceptionẽ adeo efficacẽ habet, ut etiam petitioni, si uelit, sufficiat[g]? nec uerũ est eum qui cõpensat nõ simpliciter se defendere, quum qui compensat retineat[h], retentio autẽ defensio sit[i], nã & compensatio ipso iure tollit debitũ[k]: exceptionisq́ obiectio nil aliud est, q̃ nuda declara-

u l. fi. j. eo.

x Clem. j. §. cæterũ. de uſur.

y l. j. 3. eo.

z arg. l. pen. in prin. ff. de extraor. crim.

a l. inter. de re iud.

b c. fi. de re iudi.

c l. nõ puto. ubi no. de iure fiſ.

d l. amplius non pet. ff. rem ra. hab.

e c. cum inter. de except. ubi Doct.

f l. 2. §. generaliter. de do. except.

g d. l. j. §. is aũt.

h l. 4. j. de petit. hær.

i glo. c. quo iure 8. diſtin.

k l. ucrũ. l. ſi amb. ff. de cõpẽ.

l. 2. ff. de comm pen.

m l. 3. §. j. l. ſi pe culium. §. j. de ſtat. lib.

m d. l. fi.

n §. l. j.

o c. j. extra. de uſur.

p l. q exceptiõis. de cõdic. inde.

q Bal. d. l. fi.

r l. j. §. diem. ff. cod. §. plus autẽ. Inſt. de act.

s l. 2. §. diuus. de iur. fiſ.

t l. aliàs. ff. de iureiur.

u l. 3. §. eo.

x l. 2. §. diuus. de iur. fiſ.

y l. in fr. audẽ. §. neq; de iur. fiſ.

z l. amiciſſimus. ubi Bar. de excuſ. tut.

IDEM AVGVSTVS. Vriano.

IVstum est[a], desideriũ eius, à quo obiecta cõpensatio summæ petitionẽ excedit, quod alibi existimaui[n]. Illud uulgò cõstat, quoties cõpensatio ex eodẽ facto, & natura rei procedit, regulã legis nostræ obseruandã, ut quũ de fructibus sorti imputandis agitur[o], quod omnes probant, fauorabilior enim est huiusmodi cõpẽsatio, Rursus Bal. à regula recedendũ putat in exceptiõibus odiosis, qualis est Macedoniani senatusq́ cõsulti, aut præscriptionis[p]. Sed quũ ex bono publico, & summa ratione hæ introductæ sint, uix est, ut ego in hãc sententiã trãseã, probabiliores fortè erũt posteriores limitationes. Altera, ut nõ sit ædẽdũ, quoties exceptio æquitatẽ petitiõis nõ excludit[q], qua les sunt, quæ sacratis legibus oriũtur, excõmunicationis (ut uocant) scilicet & banni, nisi dixeris huiusmodi dilatorias exceptiones nõ debere minus fauoris assequi, quàm perẽptoriæ habeãt, quum & dilatio omnis pars sit summæ[r]. Altera quũ crimẽ actori obijcitur[s], nõ enim ad dedecus suum detegendũ cogi debet[t]. Sed & hæc ratio uix est ut in eo locũ habeat, qui aliũ stimulat & in ius trahit. Omni ingt M. Cic. uitio carere debet, qui in alterũ paratus est dicere: nã & lex generaliter exceptionis doli probãdæ causa ædi iubet, quæ exceptio actoris crimen, & impudentiam reuelat.

IVSTVM. a ¶Supra cõstitutum fuit teneri actorem ad ædendum reo, quid in eo dicemus, qui publico nomine agit, ut quia procurator, aut actor fisci, seu reipub. an & ipse ædere reo tenebitur? Et uidebatur non teneri, quoniam hac in materia æditionis pluriformiam indultum est fisco, & in primis id speciale habet, ut reus illi ædere compellatur[u], & si non ædiderit, subtracta instrumenta creduntur[x]. Rursus ei concessum uidetur, ne quis quàm aduersus fiscum ædat[x], quod si tertius reo conuento à fisco ædere prohibetur, fortius fiscus ipse aduersus se ædere non fuit cogendus[z]. Sed tamen rescribit Imperator, fisci actorem compelli ad ædendũ rationes publicas, fiscus enim iure

priuatorum utitur, præterq́ in casibus, qui bus expressim apparet priuilegium ei con cessum[a], & ideo reo conuẽto, sicut quilibet alius ædit, idq́ maxime in ratiõibus publi cis procedit, quæ quodammodo soluentis mãdato factæ uidentur[b], ut Bart. censuit. Idemq́ absque dubio si reus apochæ amissionem alleget[c], siue casu fortuito, siue aliter[d]: nec obstat quòd fisco hac in materia specialr plurimum concedi tur, quia uerius est, hoc solum casu ei indulgeri, quo de uacantibus bonis tractatur, ut quia de iure capiendi agitur, puta quòd clam relictum sit aliquid incapaci[d], uel bona sint uacantia, ideo iure dominij ad fiscum pertineant, uel alia simili re nummaria agatur, ex causis sicut licet præcedentibus, quæ à Calistrato relatæ sunt[e]: unde & senatusconsultum, cuius Modestinus meminit[f], ædi delatori iubet in eam tantum causam, quæ delationem respicit: & ratio priuilegij est, quia ultra fisci fauorem in eis causis subest etiam publica utilitas, ut clandestinæ fraudes detegãtur, quæ tamen utilitas odio capitalis causæ superatur, eiq́ cedit[g]: quo fit, ut in capitali causa nunq́ fiat æditio[h]: nec nos rursus mouet, quod tertius cõtra fiscum ædere nõ debeat, quia de his actis uel instrumẽtis intelligendũ uidetur, quæ tertius beneficio fisci consequutus sit, & ex præcedentibus subsequentia declaranda, quod & supra docui[k]: & hæc ego uera arbitrarer, communis tamen sententia aliorum aliter se habet, existimantq́, si fiscus conueniatur, nec à tertio quidẽ aduersus eum ædi debere[l]: si uero ipse alium conueniat, tunc legi nostræ locum esse.

petitur, licet nomine publico, ut ratio nibus publicis exhibeatis, cõstet, quantum sub nomine[b] suo solutum sit.

IDEM AVGVST. Valentiniano.

PRocurator priuatæ rationis, instrumentorum, quæ cõmunia tibi esse cum fisco dicis, describendorũ facultatem, secundum morem fieri posset hic textus intelligi, non quum de fundanda exceptione rei agitur, sed de adiuuanda tantum, ut quia constaret quidem numeratam fisco pecuniam, sed dubitaretur cui nomini, id est in quam causam sit imputanda[p], ipso ne scilicet ipsius, qui conuenitur, an alterius.

PROCVRAtor. Procuratorum duplicem speciem esse plericq́ recentiores tradiderũt, alios enim q Fisci procuratores dicuntur, quicq́ publica principis iura moderãtur, alios qui Cæsaris appellantur, alioq́ nomine Rationales, ad quorum curam priuatum Cæsaris patrimonium pertinet, & quoties inter fiscum & priuatum lis est, hi iuris dicendi potestatem habent[r]. Sed alias ego promiscue hos accipi Rationalesq́ appellari arbitratus sum[a]: qua de re alibi diffusius, in præsentia solum admonendi sumus, procuratorem priuatæ rationis principis in Agypto Rationalem fuisse, qui ab illis ἰδιικοῦ λόγου, ut Strabo lib. ulti. ait, uocatur: ad quem indagatio bonorum uacantium spectat, & omnium rerum, quæ Cæsari debentur: is in comitatu suo Cæsaris libertos, & actores habebat, quorum fidei maiora minoraue negotia credebantur. Si igitur aliquis communia esse sibi cum fisco instrumenta alleget, ad ipsius procuratoris solicitudinem pertinet, ut eorum describendi facultatem socio fieri iubeat, & quoties expedierit etiam authentica eo petente in iudicio exhibeat, ne probationis fides uacillet, communia enim instrumenta quum apud fiscum ceu digniorem remaneant[b], non tamen id dignitatis priuilegium cũ alterius iniuria esse debet[c]. Sed an perpetuum id est, ut instrumenta cõmunia apud fiscum remanere debeant: Et quosdam casus excipi constat, ut quum ex conuentione penes me sunt, & fiscus socio meo succedit, nõ enim ius mihi ex facto meo quæsitum auferetur[d], cõtractus enim ad successorem transeunt[e], fiscusq́ iure autoris sui solum utetur[f], ut Bar. recte sensit. Idem si fiscus falsi quæstionẽ heredi scripto moueat, non enim ideo penes fiscum remanere debent testamenti tabulæ, quum ex accu

a l. item ueniunt. §. in priuatorũ. ff. de petit. hær. ubi glo. b arg. l. 2. §. eo.

c l. 2. C. de discuss. lib. 10. d l. illatæ. j. de fid. instru.

d d. l. 2. §. diuus.

e l. j. eo. ti. f d. l. 3.

g l. trãsigere. j. de transac. h d. §. diuus. i d. §. neque.

k l. 2. 3. eo.

l d. §. neque.

m l. 4. §. exauctoratus. de re. mil. n l. fi. j. de pac. conuen. o l. 4. ff. fam. herc. l. j. ad Maced.

p arg. l. j. ff. de solut.

q arg. c. accedẽs. 2. ut lit. nõ contest. & qd'no. Alex. cõs. 103. col. 5. in j.

r l. apud. j. ubi cau. fisc. a l. 2. 3. de mod. mul.

b l. fi. de fid. instr. c l. 2. §. si quis à principe. ff. ne qd in lo. pub.

d glo. l. fin. circa medium. C. qui pot. in pig. e l. uteres. j. de cõtrah. stip. f l. fiscus. j. de iur. fisc.

accusatione nullum ius, in proprietate huiusmodi tabularum, fisco acquiratur[g]. Sed & si maior sit pars, quàm ex instrumento cõsequi priuatus possit, uidetur apud eum potius authenticum relinquendum[b], ne minorẽ partem possidẽti plus tribuatur, cũ ei qui maiorẽ habeat[i]: etsi enim in communiũ rerũ alienatione priuilegium fiscus habeat, eiusq́ pars aliam trahat[k], non tamen hoc in casu uidetur aliqd specialius ei indulgeri. Nec me mouet quod lex, si de tabulis testamenti deponendis agatur, digniorem præferri censuit, non distincta cuiusq́ parte, maior an minor sit[l], quia communiter aiunt, per aliam legem nihilominus distingui[m]: mihi & illud uerisimile uidetur, quum de hæreditate controuersia non est penes eum qui maiorem partem habeat, tabulas relinquẽdas, si uero de ea ambigatur, secus esse, ne ille apud quem sunt eas in sui fauorem uiciet[n]: & quia partes hæreditarias interim non attendimus, quum adhuc de eis decisum non sit, nam & lex simpliciter præferendum, qui ætate, uel dignitate, uel sexu, uel statu præcellat, ait, si de tabulis deponẽdis agatur[o]: at quum inter hæredes id tractatur, non iure depositi hoc fit, sed quia alius maioris partis sit dominus: tunc igitur ei prælationi locus erit, quum de deponendis agitur, ut quia de electione, uel suffragio amici tractatur[p]. Cæterũ & in ciuitatibus, quæ intestinis discordijs laborant, & in quibus periculum est, ne acta publica diripiantur, putauerim iustam priuati querelam esse, authenticum in archiuis publicis relinquere detrectãtis[q]: interponet itaq́ iudex partes suas, ut ibi relinquatur, ubi uerisimile est tutius, incorruptiusq́ fore: ideo enim lex digniori id ius concedit, quia diligentiorem custodiam præstaturũ eum arbitratur: Vnde & seniorẽ iuniori præfert, quòd scilicet illi difficilius fallantur, seruentq́ magis fidem, utpote ad eos quãprimum ituri: quod non in instrumentis tantum, sed & in alijs plerisq́ rebus obseruatur, ut in clauibus castri, uel arcæ nummariæ: Idem in signatorio annulo[r], & similibus[s]. Sed an hac in re præferemus maiorem ætate, ei qui maiori sit dignitate: Et receptius est senem in fide & custodia præferendum, [t] extra quam causam plus tribuemus digniori, qualis & is censetur, qui iubebit[b]: & si quando res exegerit, ad fidem petitiõis tuæ apud aliũ iudicem ampliora stipendia habet[u]. Quid si dignior honorem amiserit, exautoratusq́ sit? Et si ex culpa uel delicto id contigit, omnes consentiunt hoc nomine accepta instrumenta alteri, cuius fastigio præumbrari cœpit, restituturũ[x], qd si cum ignominia missus nõ sit, existimant aliqui propter gesti honoris memoriam cætera æquali præferendum[y], quibus & nos assentimur.

g l. fi. ff. de tab. exhib. b l. 3. §. fin. l. si quæ sunt. ff. fam. herc. i l. maiorem. ff. de pac. k l. 2. j. de com. re. ali. l d. l. fi. de fid. instr. m d. §. fi. d. l. si quæ sunt. n d. l. fi. de tab. exhib. o d. l. fi. de fid. instr. p d. l. si quæ sũt.

u l. 2. 3. de offi. mag. off. x l. cum quis. de solu. y l. seruos. j. de quæst.

b ¶ IVBEBIT. Per actorem fisci, uel commentariensem, apud quem huiusmodi instrumenta sint reposita, & cum cõmunio hæc in dominio sit, talis facultas absq́ alia causæ cognitione, ut Bar. inquit, conceditur[z]: quod accipiendum, dum tamen communio ipsa probetur[a], poteritq́ ex inspectione instrumentorum in huius rei fidem instrui iudex, hacq́ causa confestim sibi exhiberi ea iubebit[b]. Et ex hac lege illud præcipuum annotãdum est, tametsi tertius apud quem instrumenta uel rationes reperiũtur, regulariter cogi ad ædẽdum non possit[c], quibusdam tamen casibus aliud obseruari. Et in primis ex hac constitutione, quando reus petit sibi non solũ ab actore ædi (qd receptissimum est)[d] sed ab eo qui communia cum actore habet instrumenta, ut hic à fisco, quod Aret. & Socy. existimant, quæ sententia eo argumẽto defendi potest, quia persequutio, id est officij iudicis imploratio, qua huiusmodi instrumenta petuntur, quandam naturam rei uendicationis habet[e], & ideo etiã in singularem successorem, & socium cõpetere debet[f]: quo exemplo & creditor hypothecarius ab his omnibus ædi sibi iure postulabit, quos debitor suus cogere potuisset[g]. Sed tamen satius est textum nostrum secũdum iuris cõmunis regulas intelligere, ut scilicet reus ab actore ædi petat, actor sibi à fisco[b], quod & ueteres probarũt, quum debitori qui soluerit cõsuluerũt, ut quia ipse tabellionẽ cogere nõ põt, cõtra creditorem experiat, ut ille ad ædẽdũ restituendũq́ sibi obligatiõis instrumentũ eũ cogat[i]: ergo & cessionarius aduersus eũ, qui actiões cessit, aget, ut sibi ædi faciat, & originale à notario exhiberi[k], nisi & hoc ipsum ius à notario petendi cessum esset[l]. Alius casus est, quũ apud tertiũ originale instrumẽtum reperitur, is enim quisqs sit poterit ad ædẽdũ cogi[m], nam hoc casu, etiã ipsi actori reum ædere

z arg. l. fi. j. qui leg. pers. a l. fi. §. docere. ui bon. rap. ubi Bar. b Rot. decis. 213. licet.

c l. si qs. §. pertinere. ff. eo. gl. d. §. neq;. d d. l. non est nouum.

e Bar. §. Cato. in 3. opp. f l. si quis. §. l. l. quædã. §. is autem. ff. eo. g Bar. d. §. pertinere.

h arg. l. cũ in plures. §. messem. ff. loc. i Io. and. in spec. rubr. de instr. ædi. 3. quæst. k Flor. l. cæteræ. §. fi. ff. fami. herc. l l. qd debetur. ff. de pecu. m d. §. is autẽ. l. prætor. §. si dñs. ff. eo.

ædere debere,Bal.existimauit[n], multo igitur magis tertius:quapropter & depositarius, & sequester hoc casu ædere tenētur[o]: qua ratione illud quoq; traditum est,si notarius perdiderit protocola, iure eū aduersus instrumenti possessorē agere, eiusq; cū die & consule copiā petere, ut eo excepto ipse alijs ædere possit[p]. Alius est, qui ex Iuliani sentētia inducitur[q], quum scriptura mandato meo descripta apud tertium extat,siue ille à mādatario meo causam habuerit,siue,ut Aret. existimat,non habuerit[r]: quæ sententia & nobis placet[s]. Sed quum Iulianus nullam mandati mentionem faciat, supra ostendi, aliter illud responsum accipiendum esse[t]. Illud in dubitationem nō uenit, posse quēlibet ultro ædendo unicuiq; officiosum se præstare[u], quod boni uiri ueritatis adiuuādæ studio facere solent,notarij etiā ut mercedem consequantur.

c ¶ PRAEBENDAM. Descriptio ergo illa fidē non faceret, idcirco authenticū exhibendū est,hinc; adnotant omnes exēplum instrumenti, seu indicē, aut apographum fidem in iudicio non facere[x],& ideo originalia producenda sunt[y],alioqui facile circumueniri ueritas posset, quum exemplaris uitia sola exemplī lectione dignoscere nequeamus[z]. Cur autem exemplū fide careat,ea est efficax ratio, quia ex instrumēto non probatur,nisi id de quo rogatus est notarius,ut documentū conficiat[a],quód; eius rogationis tēpore gestum fuit[b]: is autem qui exemplum describit,nec de originali rogatus est,nec eo tempore quo rogatur quic; magis attestari de re in authentico scripta potest,quàm testis de re ab altero audita, posset[c]: merito igitur eius fides uacillat: quo fit ut parum referat, etiam si exemplum publica manu confectum sit[d], unusne id sumpserit,an plures,nec eī etiā pluribus notarijs creditur,nisi quatenus rogati sint[e].Sed quid si exemplū ab eodem factum sit, cui de originali quoq; scribendo iniunctum fuerit? Et probare dicēdum est, quū cessent prædictæ ratiōes, ipsumq; exēplum hoc casu originale dici possit[f],quum & eadē sit persona, eademq; autoritas,quę scripturæ addit fidem[g]; potest enim ex eodē protocolo notarius plura exēpla describere, & subscriptione sua authentica ea facere[h],dum tamē appareat id egisse eum,ut

eo qui conueniatur, ut id fiat præcipiet.

sint authentica,ueluti quia solennia seruauerit,alioqui ceu nuda exempla non probarent[i]:nec enim dubium est,quin possit notarius,si uelit, etiam scripturam priuatā cōficere[k]: ergo si ipse exemplum illud appellet, uideē id egisse,ne esset authēticum,quod Bar. fere sensit[l], cōtra alij[m]: quum fortior sit coniectura,quæ ex natura rei,cȝ quæ ex nomine oritur[n]:attendemus igitur ad solennitatē potius,quæ si seruata sit, ut quia subscriptionem signumq; addiderit,authenticum erit instrumentum: si non sit seruata,nec in sui quidem præiudicium probabit,quod ex solennitatis omissione elusorium actum facere uoluisse credibilius sit[p],tametsi recētiores aliqui futili ratione dissentiant[q]. Sed & si tabularius, qui documētum scripsit, alijs adhibitis notarijs,eos rogarit,ut & ipsi prio instrumento attestarentur, fuisse se de eo documento rogatum, manuq; ipsius cōscriptū,utiq; fidem eius rei facerent,ut Bar. existimat.Cui nō absimile,quod alibi traditur, eum qui scripto testamentum fecerit, rogare notarium posse,ut attestetur, conteri se illud suum esse testamentum, itemq; quo modo subscriptum,sigilloq; testiū munitum sit,faciet enim fidem,nec alia iudicis publicatio, aut deinde noua testium recognitio necessaria amplius erit[r]. Et hæc quidem procedūt, etiam si ille notarius exemplum non scripserit,sed ab alio scriptū ipse subscriptiōe sua, signoq; muniuerit[s], parē enim uim habet subscriptio, quā holographa scriptura[t]. Vnde etiam traditum est,legem municipalem, quæ exequutionē scripturæ manu debitoris factæ cōcedit, de ea quoq; accipiendum,quam quiuis aliūs scripserit,dum à debitore sit subscripta[u]: si uero de chirographo uerba faciat, libellus ab eo subscriptus fortè non cōtineretur,quod chirographum proprie promissio sit obligatoria,manu debitoris subscripta[x]: at libellus manu creditoris cōcipitur,nec in eo uerba directe ullā obligationē respiciūt[y].

Rursus suprascripta conclusio procedit, etiam si originale de ea re factum sit, quæ cōtractu in scriptis deducta proponatur[z]: cȝuis enim in prima scriptura omnis substātia consistat,tamen hæc sequens ab eodē cōfecta, & in qua sit subscriptionis partium attestatio, eiusdem est potestatis, eademq; existimatur,qua in re Baldum recte Alex. notauit.

notauit. Rursus quoq; procedit, non solum in notario, qui originalia scripsit, sed & in alio, qui post eius obitum substitutus sit[a], interpretatione enim iuris propter autoritatem iudicis, & alia solennia, personā autoris sui repræsentat:cui sententiæ consequens est,quod generaliter traditur,si iudicis autoritate descriptum sit exemplum, perinde fidem ac originale ipsum facere[b], dum tamen parte citata,& rite descriptum proponatur: id est, quòd iudex originali perspecto, cognouerit ualidum solenneq; esse,exemplumq; cum eo collatum, debita recognitione dispunctioneq; facta, concordare, & ideo ceu authenticum in publicam formam redigi mandet, idq; ex iusta causa, ut quia archetypum dilabescētibus literis uetustate exolescat, uel necessario sit aliò transferēdum[c],& si qua similia. Partis autem citatio non semper necessaria est, ut in his,quæ uoluntariæ sunt iurisdictionis, & neminem aduersarium ueri similiter habēt: exempli causa,quum Palatinus comes autoritatis suæ priuilegium, iudicis iussu describi curat, & exemplum illud in alicuius notarij actis relinquit,ut eo indigētes sciāt unde accipere probationes possint[d]. In his uero, quæ contentioſe sunt iurisdictionis, uel ueri similiter aduersarium habent, tametsi is certus non sit, arbitrarer generalem citationem,quæ per edictum fit,saltem requiri[e],quod Bald. & Ang.tradiderunt. Sed & necessariam non esse proditum est, quoties periculum moræ subesset[f], uel eadem manu exemplar exemplumq; esse constaret[g],uel quando ab archiuo publico describeretur[h], uel ab eo fieret exēplū, cui id ius est specialiter lege uel consuetudine cōcessum[i].Idem si exemplum priuilegij eius autoritate fieret, qui etiam nouum concedere possit.[k] Ob antiquitatem quoq; præsumitur citationis solennitas, quod las. hic refert,qua de re nos alibi disseremus. Si igitur confectum hoc modo fuerit exemplū, præsumetur & à iusto originali,& ex causa legitima descriptum(nisi cōtrarium probetur)[l] & propter autoritatem iudicis pro authētico erit,præterq; si lex aliquam qualitatem adijciat, quæ exemplo non conueniat, ut quum authentica exhiberi uel insinuari iubet,manu ipsius principis subscripta[m],ex huiusmodi quoq; exemplari aliud desumptū exemplum æque probabit, atq; si ex uera matrice (quam πρωτότυπον, id est primam figuram lex appellat[n]) esset[o], siue manu eiusdem notarij confectum,siue autoritate iudicis,& causa cognita, siue in archiuo, uel inter acta rite repositū fuerit[p]: si uero hac obseruatione exemplum factum non fuerit, dubium non est,exemplū nullius esse fidei[q]. Et hæc quod ad authentica instrumenta pertinet satis: Nunc ad eos casus deueniamus, quibus antigrapha,seu quod idem est, exempla saltem inter ipsas partes fidem faciunt,licet authentica dici non possint:& in primis, si partes exemplum illud ceu iustum & uerum approbarint,inter ipsas fidem faciet[r],quod si simpliciter describi consenserint, non ideo censebimus, approbare quoque uoluisse: nam & qui consentiunt,ut ex cōcilio Mutij sententia feratur, non ideo eam approbāt,quin appellare possint[s]:sicut & qui ratum habere procuratoris iudicium promisit[t]:nam & qui testimonia publicari petit, non tamen testium dictis acquiescere, aut non solennia approbasse cēsebitur[u]. Quid si nō expressim, sed tacite aliquis cōsensus arguatur, ut quia exēplum in iudicio produco,tu nihil excipis? Et si exemplum in eo uitiosum sit, quia iudicis autoritas non accesserit,uerius est, adhuc nullius esse fidei[x]:si uero ex eo non deficiat, magis putarim fidem facere[y]: quia pro regula traditum est, semper pro instrumento præsumi, si pars extrinsecus accedentis solennitatis uitium non allegauerit[z]. Quid respectu producentis, nunquid indistincte exēplum ipse approbare uideatur? Et receptum est,eum qui in iudicio quamlibet scripturam producit,cēseri enim approbasse[a]: siue igitur hac ratione, siue alia arguatur consensus, fides instrumento aduersus consentientem dabitur: quapropter si quis in iudicio illud exemplum ædiderit, approbasse aduersus se quoque existimabitur. Quid si extra iudicium ædiderit? Et mihi uerius uidetur, non fieri præiudicium, nec ex præsumpta hac extraiudiciali confessione integram fidem aduersus ædētem exemplo dandam[b]. Si tamen exemplum, tanc; in authenticam formam redactum, ille ædiderit,secus est[c]. Huc pertinet quod etiā receptum est, instrumentum puta mandati,ab aliquo productū, & extensim in acta descriptum iudice mandante, aduersus partem parem originali fidem facere[d]. In eos uero qui citati non sint,non probabit, quū acta inter alios confecta,alteri non obsint[e]. Sed & si archiuo publico rite repositū sit instrumentum, plerique tradunt authenticū illud cēseri[f],abundeq; fidei ex eo fieri;[g]

---

n Bald.in.l.j.§. æditiões.ff.eo.

o l.3.§.si tabulæ.ubi Bart.de tab.exhib.

p d.l.si qs ex argētarijs.§.fi.

q l.3.§.pen.ad exhi.

r Aret.c.j.de proba.

s arg.l.prætor. in prin.ff.eo.

t l.j.in fi.ī.eo.

u glo.d.§.neq;.

x l.2.ff.de fid. instr.

y l.3.ī.de diuer. resc.

z l.fi.j.de edic. diu.adr.

a §. nos autē.in auth.de tabel.

b gl.l.j.ī.de fid. instr.lib.x.

c l.3.§.nosti.ff. de testi.

d glo.§. & hoc in sup.in auth. ut sponſ.lar.

e Bar.in auth. seq.

f l.q tabulas.§. inde.ff.de fur.

g d.l.si quis.§. ¡phibet.ff.eo.

h l.sempronius. de leg.2.

r Bar.l. tabularū.ff.quemad. testā.ape.

s l.diuus.m.item senatus.ff. de fal.ubi Bar.

t l.emptor.§.j. ubi Bart. ff. de pac.

u Doct.l.si ita ſtip.§. chryſogonus.de uerb.oblig.

x l. chirographis. de admi.tu.

y l.si ego.§.dotis.de iur.dot.

z l. cōtractus.j. de fid.instr.

a c.cum.P.tabellio.de fid.instr.

b §.illud.ī auth. ut fra. fil. d.l. chirographis.

c c.fi.de fid.instr. Alex. cōſ.112. ui.4.

d gl.& Doct.c. cum olim.de re iudi.

e arg.c. fin. de elect. in 6.l. si eo.j.de remiſs. pign.

f l. ait prætor. §. si debitorē. de his quæ in frau.cred.

g Aret.hic.

h c.ad audientiā.ubi Fely. de præſcrip.

i Bal.hic. Alex. cōſi.65.in.j.

k l.si donatio.j. de dona.glo.c. romanorū. 19. diſt.

l l.cū de ætate. ff.de proba.

m l.¡batorias. c.de diuer.off. lib.12.d.l.3.ī. de diuer.reſcr.

n d.l.fi.j.d'edic. diui Adr.

o l.2.j.de rela.

p Anch.cōſi.41. Com.cōſil.58.

q Doct.d.l.3. Alex.cōſi.138. in.j.Cor.cōſi. 24.in 4.

r l. optimam.ī. de contrab.& com.ſtip.

s Bart.l.si cōuenerit.de re iud.

t l.3.§. falſus. ff.rē rat.hab.

u Inn.c.ſignificauit.c.cum cauſam. extra de teſti.

x l.ſicut.§.nō uidetur.qui.mo. pig.uel hypo. Inno.c. intimauit. de teſti.

y Fulg.arg. huius legis.

z c.ea noſcitur. de his quæ fi.à præla.

a c.cū uenerabilis.de excep.

b l. capite quinto.ī fi.de adul.

c d.§.neq;.d. §.prohibet.

d arg.l.eos.§. ſuper his.j.de app.

e Doct.c. quoniā contra.ad fi.cx.de pb.

f Bar.auth.at ſi cōtractus.j. de fid.inſtr.

g auth. ad hæc. de fi.inſtr.c.ad audientiam. de præſcrip.

quod tamen aliqui rectius coarctant, ut solũ in eo loco, aut inter eius urbis ciues procedat: quod enim ad alias ciuitates pertinet, archiuũ illud pro priuato scrinio habetur[h]: quod si pro exemplo simplici repositũ ibi appareat, tum quoque fidẽ non facere recentiores credunt[i], alioqui defraudari facile ius publicũ posset. Quid enim si priuatus aliquis schedulã aliquã clam immitteret[k]? & ideo solenniter in eo repositum esse instrumentum oportet, ut fidẽ facere debeat[l]: qua tamen in re plurimũ consuetudini tribuetur[m]. Quãdoq; etiã exemplo fides adhibetur, in odium eius qui originalia exhibere obdurat[n], sed mirum est, quod fauor non impetrat, id ex odio concedi[o], aduersus enim non ædẽtem, aliter prouisum à prætore fuit[p]. Non negauerim tamen, posse iudicem ob cõtumaciam partis illi comminari, nisi originale ædatur, se exẽplo fidem adhibiturum[q], quod tamen non nisi ex magna causa faciẽdum est[r]. Nam & illud constat, cuius exempla plenam probationem non faciant, qualem qualem tamẽ facere[s], quæ ex qualitate rei arbitrio iudicis uel intendetur, uel eleuabitur. Erit suspectum exemplum? & nihilominus saltẽ à dolo excusabit[t]. Erit admodum uerisimile? & amisso originali semiplenæ probationi sufficiet[u]: unde & iuramẽto deferri in supplementum probationis poterit, quod Alex.[x] probat. In exemplo tamen testamẽti uel codicillorũ, suppleri semiplena probatio per iuramentum nequit[x]: & ideo ex huiusmodi exemplo secundũ tabulas nihil decernet prætor[y]. In causis quoq; in quibus leuiores probationes sufficiunt, ut in momentaneæ possessionis iudicio[z], exemplum probare uidetur, etiam si non omnino authenticum sit[z].

IVSTINIANVS *in auth. Coll. IX. Cõstit. II. ut sponsal. larg. §. & hoc insuper.*

SI quis in aliquo documento, alterius faciat mẽtionẽ documẽti, nulla ex hac memoria[b] fiat exactio: nisi aliud documẽtũ, cuius memoria in secũdo fasrim, generaliter uerba legis accipientium, ut etiã si publicũ instrumentũ quis produxerit, quo Titius centũ se promisisse affirmet, prout alio documento continetur, non tamen obtinere possit, nisi & illud instrumẽtũ producat: regulariter enim cõstitutum est, non credi referẽti, nisi quatenus de relato constet[b]: unde mãdatũ quod ad certas literas refertur, si de eis nõ appareat, est nullũ[c]: quod & in priuilegio, positionũ respõsione, libello, testimoniis, sentẽtia & similibus, omnes fatentur[d]. Nec interest quod notarius ad instrumentũ aliud se referat, quod ipse confecerit[e], uel legisse illud, & perpendisse atteſtetur[f], uel quid in eo contineretur enuntiatiue describeret[g], non facit tamen fidem, quia de hoc tũc rogatus nõ est, & ad eius officium præsens atteſtatio non pertinet, instrumentaq; à notario ædi, nõ per indicẽ, aut cõmemorationem, sed solenniter debent[h]: adeo quoque supraſcripta uera sunt, ut traditum sit, si instrumentum, ad quod fit relatio, contraria, uel diuersa ab his contineat, quæ in alio documento seu indice affirmata fuerant, illi tamen standum, & errorem in posteriore præsumi[i]: his enim uerbis, prout in illo cõtinetur, non uidetur quicq; à partibus affirmatũ, nisi quod in eo deprændi possit[k]: & ideo etiam inter easdem personas, posterior hæc scriptura ceu ambigua uel imperfecta fidem non faciet[l], nisi quatenus citra ullam relationis ambiguitatem aliquid affirmatum appareat[m].

h ¶ EX HAC memoria. Aliàs ergo exactio debiti diceretur ex ipso instrumento fieri, propter naturam præpositionis, quæ proximam causam designat[n]: quod ut his casibus certissimum est, quibus instrumenta exequutionem in promptu habent[o]: ita dubiũ est, quoties super instrumẽto (quod regulare est[p]) sententia fieri debet: tunc enim exactio magis ex sententia, quàm ex documento fieri uidetur, sicut quum hæres de hæreditate compromittit, & restitue re eam fideicõmissario damnatur, censetur restitutio ex sententia arbitri magis fieri, cũq; ex causa hæreditaria[q]. Sed tamen aliud uidetur in arbitro, qui spõte partium aditur, aliud in iudice, ad quem omnino accedere debemus, ut de instrumento cognoscat: attẽdet ergo causa principalis & uetustior, sicut & eo casu proditũ est, quum ex lege municipij quarta pars condemnationum prætori deberetur, ei deberi qui condemnauerit, non qui finito illius magistratu successit, & exequutus est[r]. Amplius respondit Dec.[s] quum quidam legasset, quicquid ad se ex hæreditate paterna, materna cũq; peruenisset, censeri id quoq; legatum, quod à cohærede emisset, primamq; hæreditatis causam, non subsequentis contractus attẽdendam, in qua re ego dissentio[t]. Cæterum ex ijsdem uerbis hic adnotant recentiores, si aliud documẽtum, cuius index meminit, exhibeatur, adhuc ex indice exactionẽ fieri: hoc enim dicto nisi ostendit, quæ in eo casu, quo de regula loquitur, exceptionem inducit[u]: quãuis igitur documentum propria fide plenariam probationem faciat, quum tamen ad indicis commemorationem adiuuandã exhibeatur, ex indice probatio facta uidetur: unde & eleganter Bal. censuit, si quis durã te dilatione exemplum in iudicium produxerit, posse authenticum deinde exhiberi[x], tametsi tempora amplius non largiantur, & figura quadam probatio in tempore facta censebitur[y]. In quam sentẽtiam & nos, humanitate suadẽte, accedimus. Sunt tamen qui in nostro textu, exactionem fieri ex indice posse diffiteantur, quoniã authẽtico deinde exhibito probatio ex eo magis fiat[z]. Sed hoc parum urget, quum non ex se principaliter authenticum exhibeatur, sed ut indicis fidem roboret: alioqui cur in fine legis diceretur, probandum, quantitatem cuius memoria facta est deberi? quorsum opus fuisset mentione memoriæ.

c ¶ VETERIBVS. Quibus traditũ est, neminem ex indice uel exemplo conueniendum[a]: unde alia quoq; conclusio, cõsequens est, ut instrumentum alterius cõmorationẽ faciens, non probet, nisi illo exhibito: ueluti quum scriptũ est, Titius procurator sempronij, ut cõstat tali instrumento &c. non probatur esse procuratorẽ, nisi & illud ædatur[b]. Non procedit hæc cõclusio quibusdam casibus. Primus est, quoties de rei antiquitus gestæ probatione agitur, accedente enim aliquo uerisimili signo, dispiciet iudex quantam fidẽ adhibeat[c]: ut si sententia antiquitus lata, ab aliquo tanq; delegato reperiat, præsumatur mandatum[d], cuius aliàs mãdatum præsumi nõ soleat[e]. Idem etiam in sententia arbitri dicẽdum, ut ex antiquitate præsumatur compromissum, cuius cõmemoratio facta sit: quod Bal. respondit, & alij approbant[f]. Contra Socy. hic & Cor.[g] quum à compromisso omnis potestas pendeat, nec diuturnitate tẽporis priuata iussio cõualidari debuerit. Sed quum de præsumptione agatur, plurimum hac in re uertetur coniectura iudicis, ut ex signo uerisimili, quod supra diximus, pronuntiet: quid enim si constet partes præsentes sententiæ fuisse? seu peremptorie admonitos? uel eã sentẽtiam aliquatenus exequutione ad effectum perductam[h]? Secũdus casus est, quũis qui scripturam, alterius commemoratoriam cõfecit, ius & potestatẽ nouiter quoq; disponendi haberet[i]: unde quum quis attestatur se talẽ procuratorẽ constituisse &c. alterius documenti exhibitione opus non est, quum & nunc potestatem constituendi habeat[k], quod & in libris rationũ, quibus ex lege municipali præstatur fides, respondsum est: exhibita enim certi nominis pagina, quàmuis alterius non exhibitæ mentionem faciat, ex se efficax censebitur[l]. Sed & in principum priuilegijs eadẽ ratione traditum est, huiusmodi narratiuis uerbis esse stãdum, licet cõmemorata concessio nõ appareat[m]: unde pontificis confirmatio, in qua confirmatæ scripturæ tenor insertus sit, fidem absque originalis diplomatis exhibitione faciet[n]. Quod si tenor integre non sit expressus, adhuc probabit, dum tamen de mente confirmantis appareat, quia relatio ambigua non sit[o], dum etiam ex originalis uarietate error confirmantis nõ deprændatur, quod sæpissime responsum est[p]. Tertius casus est, ut inter contrahentes huiusmodi enuntiatio probet[q]. Instrumentum ergo dotis, mentione matrimonij facta, matrimonium ipsum probabit. In-

h glos. l. j. j. de peti. hære.

i Dec. arg. d. §. si quis in duobus.

k Cor. cõs. 140. col. 7. lib. 3.

l l. immunitates. C. de agri. & cens. lib. 12.

m c. cũ dilectus. de fid. instr.

n Bal. l. publicati. 8. quæst. j. de testa.

o d. l. 2. de fid. instr.

p d. l. si quis. §. ex hoc edicto.

q arg. l. in ũeditione. §. fi. ff. de bo. aut. iu. poß.

r l. fi. j. de fid. instr.

s glo. d. l. 2. de fid. instr.

t l. igitur. §. j. de lib. cau.

u gl. l. sicut. j. de fid. instr.

x Bar. l. admonẽdi. col. 8.

x Bar. d. l. col. antepen.

y d. l. j. §. si quis duobus.

z Bar. d. l. j. quo. bon.

z Guid. Pap. in quæst. delphi.

a d. l. 2. de fid.

b l. asse. de hære. inst.

c Fely. c. j. d' fid. instr. in fi.

d Mod. hic. Bal. l. 2. j. de erro. duo.

e Ang. d. l. si donatio.

f Paul. Alexan. Ias. hic.

g Abb. c. abbate. de uerb. signi. Cor. cõs. 244. in 2. Barb. a. cõs. 38. in 4.

h d. l. 2.

i arg. Doc. Bar. in l. sempronius. de lega. 2. Dec. in. c. 2. 3. col. de rescrip.

k Bar. in extrauag. ad repri. uer. prout.

l l. inciuile. ff. de legi. Rom. cõs. 305. in fi.

m l. cũ qui. §. Iulianus, ubi Bar. de cõsti. pecu. Dec. cõsi. 63.

n l. j. §. ex incendio. de incẽ. ruinauf. ubi Bar.

o glo. l. si debitori. de iudi.

p l. minor xxv. ann. cui fideicõmissum. ff. de minorib.

q l. cum hæreditas. j. ff. ad Treb. ubi Angel. Dec. cõsi. 300

r l. si posseßor. §. j. ubi Ang. de petit. hære. Socy. cõsi. 151.

s Dec. cõsi. 69.

t d. l. cum hæreditas. l. pater filiũ. §. xv. de leg. 3.

u l. actiõe. j. ti. 3.

x Bal. c. j. de fid. instr.

y l. si donatæ. §. j. ff. de don. int. uir. & ux.

z d. l. asse toto.

a d. l. ij. & l. si eo. tit.

b Bal. hic. Alex. consi. 81. in 3. 70. in 2. & 89. co. lib.

c c. cũ causam. de prob. not. in l. cũ aliquis. j. de iur. deli.

d Doct. c. in iure. de off. dele.

e Bal. d. l. 2. j. si ex fal. instr.

f Fely. c. sicut. char. pen. de re iudi. Cur. cõsi. 77. Dec. 36.

g Cor. cõs. 245. in 2.

h arg. l. si filius. j. de petit. hær.

i d. l. si donatio. j. de don. d. l. admonendi. in glos. j. & ibi. Doct.

k l. ne satisdatio. ff. rem rat. hab.

l Socy. hic. & cõsi. 121.

m glo. c. si romanorũ. 19. dist. uer. desunt.

n c. pen. exẽ. de confir. uti.

o Bal. l. j. in fi. 3. de episc. & cler.

p Alexan. cõs. 9. in 5. Card. 11. Dec. 63.

q l. optimã. j. de contrah. stip.

strumentum fideiussionis, aduersus fideiussorem probabit, eam pecuniam ab eo, pro quo ipse promiserit, recte deberi[r]: & si lata sit sententia, in qua citationes, litis contestationem, iusiurandum ob calumniā, huiusmodique acta praecessisse iudex attestetur, ita factum fuisse credetur, in partis citatae, & non repugnantis detrimentum[s]: quod Bartol. recte hic censuit[t]. Quo factum est, ut Socy. responderit, eum qui in iudicio instrumentum producit, non solum uideri confessum quae in eo deciduntur[u], sed & quae cōmemoratiōis causa ex alio referuntur[x], huiusq; rei fidem etiam aduersus singularem successorem fieri[y]. I Sed Socynum recētiores recte damnant, quoniam uerba enuntiatiua inter partes eatenus solum probant, quatenus necessitas actus, qui geritur, inducit[z]: at ut productio ualeat, nihil opus est commemoratione approbatam uideri[a]. II Adde quòd consensus hic tacitus, non nisi ex certo signo induci debuit: quapropter & in textu nostro supra diximus, commemorationem factam, prout in tali instrumento &c. fidem non facere tanquàm dubiam, quod dictio prout nihil affirmatū arguat, sed omne in alterius dispositionem remissum[b]: dubiam enim, imperfectamq; relationem uerius est nullius fidei esse[c]: sicut & illius testimonium, qui de negotio ipso plene instructus non est, ideoq; imperfecte rem attigit[d]. III Caeterum huiusmodi quoque commemoratio inter cōtrahentes solum de his probat, quae confecti instrumenti tempore agi potuerūt[e], quod eo exemplo traditum est, cum rem ecclesiae episcopus alienat, & in instrumento asseritur, collegij quoque consensum interuenisse, quod copiose Fely. explicat[f]. Item solum de his probat, quae à libera contrahentium uoluntate uim habent[g]. IIII Quapropter in instrumento alienationis rei ad ecclesiam spectantis, non praeiudicat parochi affirmatio praecessisse causae cognitionem, episcopi licentiam, caeteraque solennia attestantis, ut certis monumentis apparet: re enim ipsa oportet ea monumenta exhiberi[h], quia huiusmodi eodem tempore celebrari nequiuerunt: & qua facilitate distrahitur,[i] eadem lex praesumit cōmemorationem hanc fieri[i]: nisi forte pro commemoratione facerent aliquae coniecturae[k], uel diuturnitas uetustasque rei[l], uel de modico praeiudicio ageretur[m], uel non solius episcopi adesset consensus, sed uniuersi quoque sodalitij, seu capituli, magis enim pro pluribus praesumitur[n]: quae tamen ego censeo iudicis coniecturae relinquenda.

r glo. l. sciēdū. in pri. ubi Ale. de uerb. obl.
s l. j. j. de rela.
t Doct. d. c. quoniā cōtra. pen. quaest.
u c. cū uenerabilis. de excep.
x Socy. cōsi. 11. lib. 4.
y l. qui superatus. de pig.
z c. illud. ubi Butr. d' praesump.
a Dec. d. c. cū uenerabilis.
b Bar. j. l. aedita.
c Socy. consil. 266. Rom. 305. in fi.
d gl. l. lucius. ff. de his qui no. infa.
e Doct. d. l. sciendum.
f d. c. sicut. col. 13.
g l. si forte. ubi Bar. de castr. pecu.
h auth. hoc ius. ubi Doct. j. de sac. eccl.

IDEM AVGVST.
Floro.

ET quae à diuo Antonino patre meo, & quę à me rescripta sunt, cum iuris & aequitatis rationibus cōgruunt,

V Sed quid si commemoratio huiusmodi sub fide alterius tantum facta sit: ecce, locas mihi balneum C C C. denarijs, & quia balneariis ministris centum credidisse te asseris, eam quoque summam pro illis tibi, cum omnis fideiussorij beneficij renuntiatione, expromitto: conuenti illi, quicquàm debere negant, an ex commemoratione conueniri potero? Et non putarim, nisi fidem feceris, eam tibi quantitatem debitum iri[o]: promissio enim haec sub fide assertionis tuae uidetur facta, quam quum balnearij diffiteantur, nisi tu ueram probes, doli exceptione submoueberis[p]: secus si sub ea fiducia non promisissem, tunc enim agenti ex contractu non obstaret exceptio[q]. VI Sed quid si in instrumento aliqui se cōiuges enuntiatiue appellauerint, an si principaliter de matrimonio agatur, ea sola enuntiatio fidem faciet? Et plerique negant[r]: ego accepi eam appellationem alijs adminiculis iungi, tractatumque seu quasi possessionem matrimonij inducere[s]: unde quum ex possessione non probetur dominium, si de eo principaliter ambigitur[t], consequens est in ipsa causa matrimonij nō sufficere huiusmodi probationem[u]: qua ratione instrumentum quoque, in quo enuntiatio patris erga filium scripta sit, ut quia dictum sit, Titius filius Sempronij, in interdicto quorum bonorum, causa haereditatis adipiscendae sufficiet: idem si de alimentis agatur[x], In petitorio non sufficiet, nisi alijs accedentibus coniecturis, quae ad ius tituli pertineant[y], qui tamen articulus maxime controuersi est iuris.

ET QVAE. Rescripserat Epaphrodito Antoninus Caracalla, reum actori instrumenta aliqua non aedere[z]: rursus Alexan. (qui eo se parente natum, ut commendatior militibus esset, quod Herodianus

i l. doli. §. diuersum. de noua.
k Bald. l. iubemus. 2. in pri. j. de sac. eccl.
l Alex. consi. 9. lib. 3.
m 12. quaest. 2. c. terrulas.
n Cur. in feu. j. parte quaest. 8. prin.
o l. si nomen. ubi Bal. de haered. uel act. uen.
p l. 2. qū act. de pecu. l. si quis affirm. d' dolo. Bart. l. error. col. 2. j. de iur. & fac. ign.
q Bart. l. j. j. de consti. pecu.
r d. c. illud. de praesump. Dec. consi. 310.
s l. nō ignorat. j. q ac. nō poss. ubi Petr. Cy. Bald. Albert. Saly.
t l. quidam. ubi Bar. de condi. inst.
u l. neque. ubi Doct. j. de testa.
x Alex. consi. 51. in j.
y Bar. l. non nudis. j. de prob. Bald. c. p tuas. de pb. & cōs. 180. 3. uol.
z l. qui accusare. j. eo.

nus scribit, uideri uolebat) ad Valentinianum literas dederat, nouum non esse, ut reus rationes creditoris imploraret[a], uidebanturq; huiusmodi rescripta primo conspectu pugnare, quam discordiam hac constitutione idem Alex. conciliat, differētiamq; inter actorem & reum constituit, ut actor ipse reo aedat, quāmuis è conuerso actori non aedat reus, semper enim se defendenti magis tribuendum est[b], & ei qui necessario, quàm qui sponte agit[c]. Fuere tamē, qui differentiam inter rationes & instrumenta constitui arbitrarentur, ut instrumenta nec ab actore quidem reo exhiberi debeāt, rationes etiam actori ex causa exhibendae sint[d]: quae interpretatio merito pluribus displicuit, quod scilicet huius legis uerba subuertat, dum aequitatis, id est aequalitatis multum, id est nihil intersit: hoc casu, id est alio casu exponit, quid enim ineptius? nec me mouent eorum rationes. Prima non esse constituendam inter reum & actorem differentiam, atqui hic contrarium fieri apparet, nec nouum, fauorabiliorem esse rei causam. Secunda, quod nemo aduersus se ea exhibere cogitur, unde sibi negotium fiat[e]: sed in reo lex illa loquitur, quod uox intentionis ostendit, quae ab actore in reum dirigitur[f]: Intentionem enim ueteres uocabant, quod nos petitionem actoris, uel libellum. Tertia, quòd lex omnia aedi iubet, quibus quis apud iudicem usurus est[g]: ergo instrumenta alia actor reo non aedet, quibus exceptio rei probari possit: Sed accipiēda est ea lex de aeditione quae etiam ante litem contestatam fit, ut certior reddatur reus cedát ne an contendat, non de ea quae probationis causa postulatur. Quarta, quia actor non tenetur reo aedere nomina testium, qui cōtractui interfuerunt[h], igitur nec instrumēta: sed hoc inductum est, ne interim eos reus subornet, & ad falsum alliciat[i]. Quinta quia aequius uidetur instrumētorum copiam à notarijs ipsi reo fieri, q; à parte, ab his igitur aeditio flagitāda[k]. Sed nec hoc me mouerit, quum omne damnum imputādum sit actori, qui aduersus instrumēta, quae ipse habet, alium in ius trahit: quod si ex horū lectione actoris dolus non arguatur, resarciendae erūt illi expensae, seu potius contribuendū pro cōmoditatis rata[l], quod alibi existimaui: Si uero dolus actoris arguatur, nihil praestādum, cum nihil reus fuisset impēsurus, si eū actor non ingetasset[m]. Sexta, quia instrumēta à rationibus differunt, hae enim causam cōmunem uidētur propter data & accepta continere[n], instrumēta propriam creditoris: sed communio causae tūc in consideratione est, quum reus ad aedēdum aduersus cōmunes regulas cogitur, non quū ab actore aeditio petitur, quae ex iuris communis regula fieri debet: non igitur à recepta plurimorum sententia recedendum est.

nec em̄ diuersa sunt uel discrepātia: qđ multum intersit, an ex parte ius, qui aliquid petit, quicq; doli exceptiōe submoueri ab intētione petitionis suae potest, ratiōes promi reus desideret, quibus se posse instruere contendit, quod utique ipsa rei aequitas suadet: an uero ab eo, à quo aliquid petitur, actor desideret rationes exhiberi, quā do hoc casu non oportet originem[b] petitionis ex instru-

b ¶ORIGINEM. Si ergo de origine petitionis non agatur, poterit cogi reus ad aedendum actori: quo fit, ut hinc sit traditum, causa replicationis fundandae, à reo actori aedendum esse. Cuius sententiae illa est ratio, quia quod ad replicationē attinet, actor ipse rei partes sustinet[o], merito tali casu ei aedēdum est, nam & reus nouū debitae pecuniae instrumentū ut conficiat cogi potest[p], fortius igitur iam cōfectum exhibere debebit. Sic & haeres, qui agenti legatario subesse aes alienū testatoris obiecit, eius ratiōes exhibere debet, ut inde dispici possit, quātū sit in bonis[q]. Sed tamē ab hac quoq; cōclusione aliqui dissentiūt, quia replicatio instar actionis obtinet[r]: quod ut uerum fatear, aliquāto tamē magis fauoris nanciscitur q; actio, unde licet cōtraria intendēs nō audiatur[s], tñ replicādo auditur[t], succurrēdumq; facilius in replicatiōe actori uidet̄, q praeuidere nō potuit, quali exceptiōe à reo sūmoueri posset[u], nec in hoc igit̄ à crebriore sentētia recedēdū est, licet diuersa quoq; argutando facile defenderet̄. Et ex hac alia quoq; cōsequēs est, sicut replicatiōis, ita & intētionis adiuuādae causa actori à reo aedēdum esse, quod scilicet aeditionē solū lex impediat, quum origo intentionis fundatur,

a l. non est nouum. j. eo.
b l. ut uim. de iust. & iur.
c l. fideiussor. §. qui necess. qui sat. cog.
d l. j. j. eo.
e l. nimis. de test.
f l. ij. de excep. l. si quis intentione. de iud.
g l. j. §. aedenda. de aeden.
h l. nō ex omnibus. ff. de arbi.
i Spec. tit. de teste. §. qualiter. uer. post hoc.
k c. G. ppetuus. de fi. instr. l. argentarius. in prin. ff. eo.
l l. 4. j. de edif. pri. Doct. l. ij. j. eo.
m l. ex parte. in prin. fa. herc.
n d. l. si quis ex argentarijs. §. rationem. & §. seq.
o l. j. de excep.
p l. plures. j. de fid. instr.
q l. pen. §. fi. ad l. falc.
r l. quaesitum. §. fi. de pecu.
s l. j. j. de fur.
t l. interpositas. j. de trāsa. Bart. l. nemo. in fi. de excep.
u l. pure. in fi. de excep. do.

non cum iam fundata adiuuatur, id enim facilius concedendum est[x]. Probato igitur legato, cogetur hæres ad tabulas exhibendas, quibus legati ipsius quantitas ostendi possit[y], quod pluribus quoq; aliis exēplis Bald. & Saly. hic declarāt: quæ ēm hac in quæstione ex testamentorū tractatu iura adducuntur, non multum ad rem facere uidentur, quia quum de rationibus testatoris exhibendis agatur, legatarij facilius id impetrare debent, qui & ipsi, quod ad legatum attinet, testatorem repræsentant[z]: rectius itaq; pro hac sententia generalem regulam quis adduxerit, unūquodque facilius adiuuari, quàm nouiter inducī[a]: unde & testes qui facta publicatione amplius super nouis capitulis recipi non possunt, adiuuandi tamen causa admittuntur[b].

mentis, eius qui cōuenitur, fundari[c].

x l.j.§. si quis ædificium. de ope. no. nun.
y l. qui concubinam. §. cū ita. l. prædijs. §. titio. de leg. 3.
z l. in tēpus. §. fi. ff. de usuc.
a l. si donatæ. in fi. de don. int. uir. et ux. Bar. & Mod. l. certi condicto. §. j. si. cer. pet.
b c. cum clamor. ubi Doct. de testib.

c ¶ FVNDARI. Sed quomodo in forensi actione, quam practicam uocant, materiam hanc exequemur? Et interrogandus erit possessor rationes aut instrumenta habeat, dolóue malo desierit habere, an id minus[c]? Cui interrogationi cogetur respondere[d], æquitas enim hoc dictat, ut sciamus, an ei facultas ædendi superstit[e]. Si respōderit se habere, iubebit iudex ut ēdat: in detrectantem uarijs remedijs, secundum personarum uel causæ qualitatem utetur, & regulare auxilium ex edicto est, quo in id condemnatur, quod petentis interest[f]: quod aliter probandum quàm ex solo petentis iuramento erit[g]. Bart. etiam præcise cogi ad ædendum posse existimasse uidetur[h], quoniam lex ait, ibi cogendum ædere argentarium, ubi munus exercuit[i]: cuius sententiam id adiuuat, quod qui præcepto legis facere tenetur, præcise & omnino ut faciat cogi potest[k]. Sed hac in re ego amplius quærendum censeo. Illud facilius cōcedēdum, quoties quis ædere tenetur, quia rationes uel instrumenta cōmunia habeat, quum ad exhibendum, reiq; uendicatione cōueniatur, etiam militari manu executionem pati[l]. In eos uero qui ex officio rationes conficere, confectasq; ædere tenentur, ut in tutore, socioq;, in litem iurari posse, dubium non est[m]. Approbatum & illud re medium est, ut si actor in sui fauorem latam sententiam ædere nolit, possit iudex post debitam cōminationem constituere, ne ei

d Bal. c. de proba. col. 4.
e l. ubicunq;. de inter. act.

f l. si quis ex argen. §. ex hoc edicto. ff. e. II
g l. argētarius. §. cū aūt. ff. e.
h l. stip. nō dubitatur. 8. quæst. de uerb. obli.
i l. prætor. §. is etiam. ff. eo.
k l. si cū ex III ceptione. §. sed & si quis. ff. quod me. cau.

l l. qui re IIII stituere. de rei uendi.

m l. pen. ff. de in li. uocan.

x Ratione
l. uoluit. l. si defensor. ff. de inter. act.

Jo. Anjorio

k l. fi. C. de an. except.

l c. gratum. de off. deleg.

m l. ubi cœptum. de iud. Doct. c. proposuisti. de for. comp.
n Clem. fi. ut lit. pen. Socy. hic.

o l. miles. §. sexaginta. ff. de adul.
p l. si quis post ea. de iud.
q l. j. ff. de iud.
r d. Clem. fi.
s l. sicut. de præscrip. xxx. uel xl. an.
t l. mariti. §. quēnūm. de adu.
u c. quoniã contra. de prob.
x Bar. l. libertus. ff. eo. & in auth. offeratur. j. de lit. contest.
y gl. l. pomp. §. rati. ff. de pc.
Citare
z l. j. j. eo.

a Doc. l. neminē. j. de exhib. re.
b Bal. l. si qñ. 12. quæst. j. de te.
c l. etiam. §. fi. de mino.
d c. eum qui. de reg. iur. in 6.
e c. j. uer. inter fuerūt. si de in uest. lis ori. in fiud.

IMPERATOR ALEXANDER Antiphiniæ.

iudicio facta confessio dicitur, etiam quæ à principio emanauit[i]: qua actione & Accursij sententia defendi potest, ut à citatione incipere quodammodo iudicium dicamus. Estq; non modici effectus huiusmodi citatio, nam & ex ea xxx. annorū præscriptio interrūpitur[k], eadem & perpetuā delegati iudicis iurisditionem facit[l], unde & præoccupasse is iudex uidetur, qui in ius uocauit[m], quod accipiendum etiam, si adhuc nullam nuntius uel uiator relationem in acta fecerit[n]. Sed an sola libelli oblatio iudici facta eiusdem sit effectus? Et responsum est non esse, à citatione enim, non ab ea incipit processus, quare libellus iudici offerri, etiam feriatis diebus potest[o]: unde ex huiusmodi oblatione non occupatur iurisdictio[p], non prorogatur[q], non pendet lis, nō inducitur uitium litigiosi[r], non interrumpitur præscriptio[s], ea tamē excepta, quæ accusationi criminali statuta est[t]. Si uero libellus iussu iudicis transmissus sit parti, tūc dicitur cœptus processus[u]: & ideo solet idem libellus, & formulam cōtinere, & citationem[x], quæ causa est ut hic prius de formulæ æditione actum, deinde de citatione, in digestis uero contrarium obseruatum sit: quoniã scilicet in his, quæ eadem charta cōtinentur, nulla sit ordinis consideratio, nihilq; referat, quid posterius scriptum sit[y]. Alij tamen ideo hic posterius de in ius uocando agi tradiderunt, quia de ea citatione solum tractatur, cui necessaria est prætoris uenia, quam cōcedere ille non debet, nisi æquitate petitionis prius perspecta, an scilicet ita re exigente, nec famose agat[z]: quod in alijs citationibus necessarium non est: concedunt q; iudices quemlibet alium citari, etiam causa specialiter non delibata[a]: imo aliqui generali mandato certo nuntio citandi potestatem faciunt, quòd scilicet res hæc modici sit præiudicij[b]. Sed an is qui præsens in iudicio reperitur citari debeat? Et receptum est non debere[c]: sicut nec qui cerus est, certiorari amplius debet[d]: quod intelligendum, dum tamen moneatur, quid fiat, seu ad quem actum, ne animo absit: quamuis enim testis, qui præsentem se fuisse dixit, præsumatur attendisse[e], quia scilicet de eo quod ipse cognouit attestatur[f], (qua causa apud ueteres uellebantur eis aures, ut est apud Plautum & Horatiū) alius tamen necessario non præsumeretur attendisse[g], maxime si id ipse negaret[h], & ideo monendus est: siquidem, ut Epicharmus ait, Mens uidet & audit, non oculi aut aures. Cæterum & quoties lex citationem nō admonitionis solū causa requirit, sed etiam defensionis, non sufficeret præsentem eum esse, ut Bald. recentiores q; tradiderunt[i]. Ego tum quoq; præsentem non esse citandum arbitror, sed tamen dandam petenti dilationem, qua instructior fieri, respondereq; demum possit: nemo enim præcipitandus, ar ctandus ue est[k]. Idemq; etiam si lex municipalis de citatione uerba faciat[l], quò enim existimabimus quemquā citari, nisi ut præsens adsit? Si igitur adest, satis legi factum est, quam uerisimile non est formam absq; ratione induxisse[m], tametsi aliqui dissentiant[n].



Icut bonis moribus conuenit, reuerentiam manumissoris

q Bald. in const. 225. in j. dict 3. de leg. j.

p Bal. l. publicati. 8. quæst. j. de testa.

o l. ij. 3. eo.

n Inn. c. G. perpetuus. de fid. instr.

m l. ubi cœptum. de iud. Doct. c. proposuisti. de for. comp.

l c. gratum. de off. deleg.

k l. fi. C. de an. except.

i Bal. l. cum fratrem. C. de his qui. ut ind. 1 as. l. j. i prin. ff. e.
Jo. Jrus

h Bart. l. celsus. col. pe. de usuca. l. siue possidetis. j. de pb.
Mens uidet, facies aud. sed &

g c. Artaldus. 8. quæst. 3. ubi gl.

f Bar. l. j. §. j. de aut. iud.

k l. j. §. largius. de succes. edic.
Citare
l Doct. auth. si omnes. j. si ut ab hæred. Alex. l. fi. j. de proc.
m l. j. §. fi. d' uer. obl. Bal. l. j. 4. opp. j. ut quæ def. aduo.

n Bal. c. j. de mil. qui contu. est.

a l. generaliter. ff. eo.

b l. 4. §. prætor. ff. eo.

c l. ij. j. eo.

d gl. d. l. generaliter.

e 30. quæst. 3. c. ita diligere.
Doct. d. l. generaliter.

f c. hæc autē. in fi. 23. quæst. 4.

g l. ucluti. de iust. & iur.

h l. bene à zenone. j. de quadr. præscri. ubi gl. in uer. iussione.

Quid

Quid in sacerdote parochor: & ille enim mysticus pater est[k]. Sed crebrius traditum est, hoc casu ueniam non esse necessariam: quū enim toti parochiæ suæ idem præstet, generalis hæc affectio non adeo est efficax, quod & in præceptore dicēdum est, quē maiores, ut ingt Iuue. sancti uoluere parētis, esse loco[l]. Traditū enim à plerisq; est, absq; uenia citari eum posse, quod forte in eo qui particularem operam præstitisset nō procederet: hocq; casu Iasonis sententia defendi posset[m]: idemq; in professoribus legum, qui iurisdictionē ex Federici constitutione habent[n], sicut & quoties de uocatione, quę prænsioni iūgitur ageremus, captura enim citra iniuriam fieri nequit, quæ omnino à professoribus summouenda est[o]. Nouercā quoq; & uitricum citra ueniā uocari posse constat[p], unde & aduersus eos actiones famosæ institui possunt[q], idq; post longam altercationem receptius est opinor, quia id matrimonium non absq; filij iniuria cōtrahitur, ut merito illis deferre priuignus non debeat[r], extantq; plura exempla apud autores, quibus apparet nouercas priuignis semper malo esse[s], uidetur tamen nouercæ libertos præstare priuigno reuerentiam cogit[t]. Sed quid in domino quem cliēs, seu uasallus, in ius uocet, & uideretur necessariam ueniam, sicut in liberto[u], item q; colono uel censito erga patronum[x]. Sed uerius est distinguēdum esse, ut si de ipso fiduciario fundo litigetur impetranda sit uenia, Iasonisq; sententia procedat[y], alioqui extra eam causam secus sit[z], magis enim hi clientes sunt, quàm liberti. Quid in patrono ecclesiæ? & in iure pontificum traditur æduituū experiri in illum posse hac solennitate inobseruata[a]. Ex his igitur apparet quod in hac lege dicitur, qui reuerētiā debet absq; ueniæ impetratione ius citandi non habere, de eo intelligendum, qui saltem lata significatione uerbis edicti comprænditur, alioqui quid opus fuisset tam curiose iurecōsultum interpretari, qui parentis uel patroni appellatione cōtineātur[b], si omnes, quibus reuerentia præstanda esset, continerētur?

b ¶ VXORI. Ex persona igitur mariti, honor eius quoque uxori debetur, quapropter plebeia mulier, quæ nobili nupta sit, efficitur nobilis: quod in doctorum militumq; uxoribus hic omnes tradunt[c], ut dominæ uocari debeant, idq; iuris eis competit, etiam mortuo marito, donec uiduæ sunt[d], memoriamq; matrimonij sancte obseruant: impudicæ enim nullo beneficio dignæ sunt[e]. Sed & quæ alias nuptias contraxerunt, ex secundi uiri qualitate honorantur[f], nec refert traducta ad domum cognitaq; adhuc sit, an id minus: confestim em̄ celebrato matrimonio, priuilegia mariti adipiscitur[g], quod scilicet ad honores reuerentiamq; pertinet[h]. Vnde sicut decurio uel doctor torqueri non possunt[i], ita nec eorum uxores poterunt[k], id enim priuilegium dignitati concessum uidetur[l], quod recte Picus censuit. Sed & Raph. Comensis immunitate uectigalis marito concessa frui quoque uxorem posse existimauit[m], quod tamen in his priuilegijs nō procederet, quæ studiū, seu personale aliquod mariti factum respiciunt[n], ueluti doctor à munere hospitis recipiendi excusatur, an eius uxor uidua eo beneficio & ipsa frui poterit? Et ex facto responsum est, nō posse, quod id scilicet ea causa concessum fuit, ne à studijs doctor auocetur, quo facilius multos instituat[o], quæ ratio in uidua non procedit. Sed & quæ specialiter personæ cohærent uxori non competunt, unde qui uxorem clerici uerberibus afficiat, communione fidelium non rejcitur[p]: quum si ipsi marito quis manus iniecisset, aliud constitutum sit[q], quia scilicet id priuilegium sacro characteri (ut uocant) indulgetur: quare in hac quoq; specie dubitatum fuit. Lex sic scripta erat, Quisquis ei qui duumuiratum municipij gesserit, aut re aut uerbo iniuriā fecerit, in exilium mittatur: aliquis duumuiri uxorem offenderat, num in exilium mittendus sit? Et responsum ab Aretino extat, non mittendum[r]: quia constitutio hæc pœnalis causa tuendæ maiestatis, dignitatisue facta, in eo debet intelligi, cui dignitas ex propria persona adest, non in uxore, cui ex aliena, id est mariti persona id beneficium concederetur[s]: quod & Dec. probat, & ipse sequerer, si lex personalis iniuriæ mentionem faceret[t]: sed quum simpliciter de faciente iniuriam loquatur, non arbitror à uerbis recedendum[t]: nec enim dubium est, ex iniuria uxori illata, proprio nomine actionem uiro competere[u], quia uere sibi facta iniuria dicitur[x], quod & Barto. & Bald. sentit[y]. Sed quid è conuerso, an maritus ex nobilitate uxoris dignitatem propriam augere censendus sit? Et plerisq; omnes negant, quapropter à liberto uxoris in ius uocari maritum eius citra ueniā posse arbitrati sunt[z]. Sed hac in re ego hæreo, qui sciam Alexandri cōstitutionem de operis loqui, nostrā de obsequijs, inter quę magna est differentia[a], facilius q; in ius uocationē denegari, quàm cæteras operas concedi[b], uideturq; durum marito patronæ non deberi à liberto reuerentiam, quū priuigno, quum & extraneis hæredibus debeatur[c]: & tamen lex hosce tanq; similes iungit[d], maxime quum duo censeātur in carne una[e], & ex uxoris quoq; nobilitate augustior hominum opinione fiat maritus[f], coruscat enim, ut inquit Bal. radijs uxoris[g]: & ut fateamur dignitatem ex ea uiro non augeri, augetur saltem reuerentia, quæ potissima est causa impetrandæ ueniæ: nam quod ad dignitatē attinet, traditum est, reginam quæ comiti nubat, tamet si iure matrimonij ei mutuam reuerentiā debeat, regem eum nō efficere[h]: quod ego uerū arbitror, nisi regni ius administratio nemq; in dotem dedisset[i], uel cōueniisset, ut regius titulus cōmunicaretur[k], quod à Iacobo Marchiæ comite factum tradunt, quū Ioannam secundam, Siciliæ Neapolisq; reginam in matrimonium duxit: quapropter apud Virgilium Dido dominum Aeneam in regna recepit. Sed an cōiuges possint alter alterū in ius uocare, absq; uenia? Et uideretur non posse, mutuam enim reuerentiam debent[l]: sed tamen aliter Doctoribus uisum ferè est, æquales enim magis sunt[m]: unde nec frater fratrē cum uenia in ius uocare non possit, nisi permissu prætoris, quod Dec. tradidit[o], debet enim patruo honorē, sicut & auūculo, & amitæ, & materteræ[p]. Sed tamen quum hi uerbis edicti, de parentibus loquentis, etiam crassa minerua acceptis, non comprændantur, uix est, ut Decij ego sententiam probem, ueniamq; his casibus necessariam arbitrer.

c ¶ PROHIBITVM. Edictum ergo prætoris, quamuis pœnale, in patrono loquens, ad eius uxorem protrahitur, quod sane quàm dubium erat, quum huiusmodi pœnalia edicta interpretatione restringi potius debeāt[q]. Sed unde hoc? an ut recentiores opinātur, quoniam correlatiuorum natura hoc inducat[r]? Sed certe liberti, de quo agitur, cum patroni uxore nulla est relatio. An quia hæc extensio ab ipsa constitutione fit, quæ aliud Modestini responsum interpretatur[s]? Sed certe sine ab Imp. siue à Modestino extēsum edictum arbitremur, adhuc argumentum cō sistet, in pœnis scilicet fieri extensionem, non enim hic de potestate disputatur, sed de ratione: An ergo ueriusq; edictū quod ad personas attinet, quibus honos præstandus est, æquitate rationeq; naturali innixi, & ideo ceu fauorabile extendendū esse[t]: quantum uero sit respectu pœnæ, nullam fieri extensionem: tenebitur ergo libertus quum uenia uocare patroni uxorem. Sed si id minus obseruauerit, non tamen in Laureorum pœnam incidet[u]: quia ut aliqui hic tradiderunt, quoties dispositio, cui pœna annexa sit, extenditur, nunq; creditur repeti pœnam[x]. Sed tamen hæc quoq; sententia ambigua est, quia sequenti constitutione apparet, edictum de patrono loquens, ad hæredem quoq; eius, cuius extraneum, pœnæ quoq; respectu produci. Quare forte uerius est, ideo extendi, quia quælibet dispositio ad eum casum trahitur qui ex lata uerborum significatione comprændi potest[y]: uxor autē patroni, patrona quoq; appellari potest[z], sicut & extraneus hæres, patronus est[a], idq; hoc casu dicendum, quo de modica pœna agitur, pro naturalis reuerentiæ defensione[b].

VENIA EDICTI. a ¶ Edicto prætoris cauebatur, ne quis libertus absq; uenia in ius patronum, aut eius parentes, aut liberos uocaret: idem hic de hæredibus, etiam extraneis, patroni constituitur: ostenditurq; hanc reuerentiam naturali ratione præstari, quapropter nec rusticitati quidem succurritur, & preces principi pœnæ, in quam quis ex hac causa commiserit, euitandæ causa porrectæ, ceu temerariæ rejciuntur.

b ¶ PARENTES ET LIBEROS. Intellígūt Doct. dummodo non mala mente exhæredatos, huiusmodi enim ius libertorum amittunt, unde nec eis succedere possunt[c]: ego uereor ne hæc interpretatio, legis nostræ uerba nimium restringat,

k 6. quæst. j. c. sacerdotes.
l glo. l. liberto. ff. de obseq.
m in d. l. generaliter.
n auth. habita. j. ne fil. pro patre. §. fi. in pro œuio. fforum.
o l. medicos. C. de profes. li. x.
p arg. l. j. §. fin. de postu.
q l. de his. l. si nō dum. j. de fur.
r arg. l. sed si hac §. pen. ff. eo.
s l. 4. ff. de inof. testa.
t l. nequam. j. de obseq.
u gl. l. j. §. cū patronus. de off. præf. urb. l. solo. j. de lib. cau.
x gl. antep. in l. fi. c. in qui. cau. col. dom. li. xj.
y in d. l. generaliter.
z glo. et doct. in c. j. de mil. uas. qui contu.
a Rochus in tractatu uer. honorificum. quæst. 55.
b d. §. prætor. & ll. seq.
c l. fœminæ. ff. de senat. l. si. j. de inco. lib. x.
d l. filij. §. uidua ad munici. l. quoties. j. de priui. scho. lib. xj.
e l. mulier. §. cū proponeretur ubi doc. ad tr. f d. l. fœminæ. & l. seq.
g l. ea quæ. xj. ad muni.
h l. princeps. ff. de leg.
i l. diuo. j. de quæst.
k l. moris. §. ff. de pœnis.
l Fely. c. clerici. de iud. Bart. maximarum. de execu. mandat. lib. 10.
m l. non tantum de re iud.
n Bal. l. ij. in fi. j. de epi. et cl.
o l. medicos. C. de profes. li. x.
p c. j. §. fin. ubi Gemu. de cler. cōiug. in 6.
q 17. quæst. 4. si quis suadente diabolo.
r Aret. cōsi. xx
s l. j. ubi Bal. C. si rec. pro.
t 10. and. c. qui frustra. de reg. iur. in mercatura.
t l. cū lege. ff. de test. ubi Aret.
u l. j. §. fi. l. cui qui. de iniur.
x Bar. l. si stipulatus. §. chrysogonus. in fi. de uerb. oblig.
y Bal. c. j. §. fi. militer. q. mod. feu. am.
z l. liberti. j. de ope. lib.
a Bart. l. si non sortē. §. libertas. de condi.
b l. nequaquam. de excu. tu.
c d. l. neq; &. j. l. seq.
d d. l. liberti.
e l. aduersus. j. de crim. expi. hære.
f glo. l. si uolun tate. j. de do. prom. §. generaliter. i auth. consti. quæ. de dign.
g l. j. C. de præpo. lab. lib. xij. Bal. c. significauit. de testi.
h Bald. d. l. fœminæ.
i l. in rebus. j. de iur. dot.
k l. usufructu. solu. mat.
l l. alia. §. electer. sol. ma. ubi Rom. & Aret.
m l. nō solum. de ri. nup.
n l. si filius. ff. de dolo.
o l. fi. j. eo.
p §. item matertera. Instit. de nupt.
q l. cū quidā. de lib. & post.
r l. fi. j. de cu. press. lib. 10.
s d. l. gñaliter.
t l. 2. j. eo.
u l. pen. ff. eo.
x arg. l. in testamēto. de cōdi. & dem. Ioan. Andr. c. dispendia. de rescrip. in 6.
y l. cum lege. ff. de testa.
z c. debitum. de biga.
a in auth. de iure iuran. à mor. præst. §. j.
b d. l. nequaquā. de execu. tu.
c l. si patronus. 2. §. j. ff. de bon. lib.

& ideo defendi possit, tũ quoq; uenia opus esse, quæ ratione naturali impetrãda est, faciliusq; à successione quis reiçietur, çp̃ ius ciuile defert: nam & uxor patroni liberto non succedit[d], & tamen ei debetur reuerẽtia[e]. Intellige aũt parentes & liberos in infinitũ[f]. Sed an idem de hæredibus extraneis? Et putant idem esse, quia in dispositione legis receptũ est, hæredis appellationem in infinitum extendi[g], licet in dispositione hominis aliter soleat distingui[h], nec dicatur euitãdam esse huiusmodi infinitatem, çp̃ primum eñ exitum habebit, nempe mortuo liberto[i].

c ¶ EXTRANEI. Ius ergo patronatus ad extraneum hæredem trãsmittitur, unde idem arbitrãtur Doct. etiam in iure patronatus ecclesiæ[k], quod etiam ad fœminam extraneam hæredem scriptam transit[l], ad fiscũ nõ transit[m]. Sed an indistincte quo ad omnes effectus ius istud transferatur? Et negãt transferri quo ad operas officiales[n], quo uero ad obsequia, seu reuerentiam, lege nostra ostenditur aliud esse: debet enim non solum ipse libertus reuerentiam, sed etiam eius liberi, quod uiuẽte patre plericq; intelligunt[o]. Ego etiam eo mortuo honorem hũc deberi existimauerim, quia lex nostra nõ distinguit, & facilius quis huiusmodi obsequio, quod sanè graue nõ est, alligatur, çp̃ operis alijsue libertorum oneribus[p]. Sed hęredi extraneo debetur ne indistincte hæc reuerentia? & Fulg. Decius q; ita demũ deberi sentiũt, si ex causa hæreditaria cõueniatur, secus si nomine ꝓprio, quũ tũc etiã doli exceptione, quæ famosa est, possit reijci, ex causa uero hæreditaria non possit de dolo excipi[q], ergo nec actiõe patronus cõueniri[r]. Sed hæc interpretatio legem nostram coarctat, & ideo à Pet. Cyn. Alexandro q; receptiore sententia recedendum nõ est, ut semper hæredi patroni is honos debeatur, ne in ius absq; uenia uocetur, in cuius concessione id obseruabit prætor, ut si actionem doli, quem hæres ipse cõmiserit intendat, ueniam non concedat, si de dolo patroni agatur, concedat[s]: tunc enim eiusmodi actio hæredi, qui de dolo alterius conuenitur, infamiam irrogare non potest[t], quum non, nisi quatenus ad eum peruenerit, conueniatur: unde calculi potius quæstio quàm doli est[u], licet cõtra in exceptione doli diffinitum sit: potest enim libertus de dolo hæredis excipere, quum agere non possit: rursus nõ potest de dolo patroni excipere[x], quum agere de eo aduersus hæredẽ possit: fauorabilior enim est exceptio doli aduersus eius autorẽ, quàm actio, & is qui possessioni incũbit, de dolo patroni conqueri non debet, sed commutatis uerbis eius cineribus honorem seruare[y]. Accurs. aliã quoq; rationem affert[z], quam non improbo. Sed cur iuductum est, ut extraneo patroni hæredi debeatur per libertum reuerentia, & non uiceuersa patrono debeatur per extraneum liberti hæredem[a]? Et traditum est ex parte patroni fauorabile esse edictum, ideo ad extraneum eius hæredem extẽdendum, ex parte liberti odiosum, quapropter restringendum, ne eius hæredem contineat. Indeq; adnotare possumus aliquam dispositionem reperiri, quę partim odiosa, partim fauorabilis sit[c]. Sic synodalis constitutio, qua ei sacris interdicitur, qui sacerdotẽ uiolauerit[d], ratione percutientis odiosa & pœnalis est, ratione sacerdotis fauorabilis, & ideo ad eum, qui se simpliciter dedicauerit, cõuersusq; appellatur, tametsi sacerdos nõ sit, extenditur[e]: Sic quælibet lex in facinorosos lata, ratiõe pœnæ odiosa est[f]: sed quia publice interest fontes meritis supplicijs affici, fauorabilis censebitur[g]. Decij tamen fratres alijq; recentiores obseruandum esse existimant, quæ principalis sit decisionis causa & ex ea dispositione dijudicãdam[h], ne diuerso iure eadem res censeatur[i], sed ea qualitas attẽditur, quæ ex subiecta ratione prævalet[l]: quod & ipse probo, quoties res separationem non recipit, secus si fauor ab odio aliqua ratione separari possit, ut in exemplo nostro: cuius enim fauor patroni sit, sibi & suis hæredibus honorem à liberto præstari, tamen is fauor deficit, quũ ea qualitas liberti nõ subest, nec enim liberti hæres ipse est libertus, beneficiumúe illud personale accepit, ut ei ulla qualitas adhæreat, merito ipse nec uerbis edicti, nec mente cõprænditur[m], hæres uero patroni comprænditur, quia ius patronatus ad hæredem trãsit, & ideo potest aliquo modo & ipse patronus dici[n]: nec nouum est, quædam ex parte creditoris ad hæredes transmitti, quæ ex debentis persona nõ transmittãtur[o]. Aliud exemplum in lege municipali accipi potest, qua statutum sit, existentibus filijs masculis

d arg. d. l. nequaquam.
e §. eo. l. j.
f l. 4. §. j. ff. eo.
g l. sciendum. de uerb. sig.
h l. in annalibus. C. de lega.
i l. hæres. ff. de obseq.
k c. j. c. cũ secundum. eũ de iur. patr.
l Cald. const. 4. eo. tit.
m glo. cle. pastoralis. §. rursus de re iud.
n l. liberti. j. de op. lib. l. j. §. sed & si sub cõd. j. de lat. lib. tol.
o arg. l. quæritur. ff. de bon. lib.
p d. l. nequaquã. & l. ij. de lib. & eorum lib.
q l. apud. §. aduersus. de dol. excep.
r l. cui damus. ff. de reg. iur.
s l. hæredibus. ff. de dolo.
t l. furti. §. si qs alieno. de his qui not.
u l. sabinus. de dolo.
x d. §. aduersus.
y arg. l. ij. de obseq.
z d. l. hæredibus.
a l. hæres. ff. de obseq. d. §. aduersus.
b gl. l. qui bona. §. pen. de dam. infec.
c d 17. quæst. 4. si quis suadente.
e c. nõ dubiũ. ubi Abb. de sent. excom.
f l. cum quidam. de lib. & posth.
g Bar. l. quẽadmodum. j. de agric. lib. xj.
h l. qui exceptio nẽ. de cõd. ind.
i l. eum qui. de usucap.
l l. iij. j. de nup. ubi Bal.
m l. quia personale. ff. sol. mat. l. fi. uers. nepotibus. j. de nat. lib.
n arg. §. j. in auth. de iureiur. à mor. præst.
o arg. l. nõ solũ. §. fi. de op. nou. nun. glo. §. ex conditionali. Inst. de uerb. oblig.

sculis filias fœminas patri non succedere: hæc enim lex ex receptiore sententia simpliciter fauorabilis est[p], quia non in odium fœminarum, sed summa ratione in fauorẽ, scilicet locupletandæ agnationis, principaliter ædita uidetur[q]: unde nepos quoq; masculus filiam excludet, itẽq; neptẽ, etiã si ex masculo nata sit: in fauorabilibus eñ filij appellatione etiam nepotẽ cõprædit[r], & tamẽ negari non potest, respectu filiæ ipsius prohibitæ odiosam censeri: quapropter extra territorium non obseruabitur[s], quod scilicet extra territorium ea solum lex obseruetur, quæ ipsi prohibito fauorabilis est, idq; propter præsumptum eius consensum, ut quod propria autoritate legislatores nõ possunt (nempe de re nõ suppositа quicquam statuere[t],) id præsumpto ex partis consensu inducant: at hoc casu nullus esset color, ut uideri possit mulier propriæ exclusioni consensisse, quæ sibi odiosa est[u]. Aliud quoq; exemplum iure cõmuni in pœnis delictorum assumitur, quæ simpliciter odiosæ sunt[x], & tamen supra diximus, publice interesse, ut delicta puniantur[y]: in qua re potest distingui inter pœnas capitales, & eas quæ sanguinis pœnam non irrogant: illæ odiosæ sunt, & ideo transigi super eis licet[y], prævaletq; fauor quoquomodo sanguinem suum redimentis: hæ nõ sunt, utilitasq; publica in his regulariter attenditur, siue quod pœnæ hoc casu non admodum graues sunt, siue quod delictum recepti rei fauorem obnubilat[z]. In legitimatione quoque idem exemplum à Doct. approbatum est, ea enim causa paterni delicti odiosa censetur, quia uitium huiusmodi restringendum fuit[a]: ratione uero ipsius filij naturalis, qui aliena laborat culpa[b], fauorabilis habetur: quapropter, qui legitimare, ijj spurios itemq; incestos ex indulgentia principis potest, utroq; morbo mixtim affectum legitimare poterit[c], quãuis enim propter duplicẽ maculam fœdior sit is spurius, quo ad eum tamen propter fauorem fiet benigna interpretatio, nec patris odium obstabit, cui etiam si plures separatim incesti filij essent, nihil obstaret, quin uerbis indulgentiæ omnes restitui possent, quum tamen plus in eis deliquisset, quàm

p Cur. cons. 9.
q l. j. §. pen. de uentr. inspic.
r Bart. l. liberorũ. de uer. sig.
s Bar. l. j. col. 13. ff. de sum. trin. & fid. cathol.
t l. fi. de iur. omn. iud.
u Rom. cõs. 39. Pet. de Ancha. rep. c. j. de cõstit. chart. 21.
x c. odia. de reg. iur. in 6.
y l. ita uulneratus. ad l. aquil.
z l. transigere. ff. tit. ij.
a l. legem. j. de nat. lib.
b l. fi. j. eo. tit.
c Doct. l. ij. ff. de uerb. oblig.

mixto hoc casu.

d ¶ RVSTICITATI. Id est simplicitati seu imperitiæ[d], qualis solet esse in rusticis, ea eñ regulariter excusat à dolo præsumpto[e], & à uera cõtumacia: quapropter rusticus per contumaciã uictus, appellabit: quũ is solum à beneficio appellandi excludatur, qui uerus contumax est[f], in eo quoq; uix erit, ut fœneratitiæ fraudes præsumantur[g]: & si aduersus legem mercatus aliquid fuerit, ne in pœnam incidat, ei succurretur[h]: ut quũ rem emit inobseruata municipalis legis forma, non enim ideo malæ fidei censebitur[i]. Idem si ad testimonium adhibitus pugnantia in multiloquio effutierit, falsi reus non censebitur, quum dolo carere credendũ sit[k], quod tamẽ plurimum in arbitrio iudicis residebit, qui ex qualitate personæ dijudicet[l]. Excusat etiã rusticitas quum quis ex præsumpta repudiatione sibi præiudicaret, tollitur eñ eiusmodi tacitus consensus, cõtraria coniectura imperitiæ: quapropter lapsus temporis rustico impedimẽto nõ est, quominus bonꝰ postulet[m]. Idem si exceptionem dilatoriã ante litis contestationem non obiecit, rursus nihilominus audietur, licet plerisq; reclamantibus laſ. dissentiat[n]. Sed & ex temporali aliqua præstatione, ut quia nobili alicui syntheſim caponum decẽnio dederit, obligatio nulla in eo præsumetur, nisi longissimi temporis præscriptio tacitum consensum induxerit[o], quod tamen in alijs secus esset[o]. Excusat & à pœnis iure positiuo illatis, quæ naturali ratione non confirmãtur[k]: ut si mulier rustica secundis nuptijs celebratis, inuẽtariũ à tutore fieri nõ procurauerit, uel præpostere eũ bona pupilli administrare permiserit, qđ recte Socy. senior respondit[l], in quam sentẽtiam Paul. quoq; accedit, nisi omnino tutorem nõ petijsset, ipsaq; administratiõnẽ neglexisset, aut periores cõsulendi copiam habuerit: naturali enim ratione insitum cuiq; matri esse debet ut filio saltem tutorem petat[p], unde in tali iure erranti rustico non succurritur, quod lex nostra ostẽdit, filius enim liberti & ipse naturali ratione patronum colere obseruare q; debet, cuius beneficio liber natus est, quare nõ debuit temere actionẽ hãc intenꝰ

d l. j. j. de interd. mat.
e l. si quis id qđ. de iur. om. iud. l. ij. §. fi. si qs in ius uoc.
f l. ex consensu. in fi. de app.
g glo. l. cũ alleg. as. j. de usur.
h l. j. j. non licet habit. metroc. lib. x.
i Cor. cõsi. 147. 2.
k Ang. §. & licet. in auth. de testib.
l l. athletas. §. fi. de exc. tut.
m l. pen. j. qui admitti.
n Ias. l. si cõuenerit. de iur. om. iud.
o Bal. l. solent. in fi. de off. proc. Socy. cõs. 145. l. cum de in rẽ. ff. de usur.
k auth. eisdẽ. §. item. j. de sec. nupt. Socy. cõs. 39. j.
p l. fi. j. qui pet. tut.

tare, quod si reus fuisset, & ad iudiciũ pro-
q l.fi. in fi.ff. de æden. uocatus, facilius illi succurreretur[q]. Sed & si interdictũ matrimonium affectauerit, nõ
r l.j.j. de interd. matr. adeo ei fauetur, ut matrimoniũ ualeat[r]. Sũt tamẽ, qui respectu pœnæ, tum quoq; causa cognita, succurri arbitrentur, nisi quũ id in damnũ alterius uergeret[s]: quapropter si rusticus inuentariũ rite non cõficiat, nõ solũ nõ corroborabitur, sed etiã in pœnas cõstitutionis incidet, non tam quod rigoris conseruãdi causa id inductum sit[t], q̃ quia res hæc in hæreditarij creditoris damnũ reuolueretur[u]: nam & si emphyteuta per rusticitatẽ canonem nõ penderit, à iure suo cadet: ius eñ naturale uult, ut promissa seruemus, nec in dñi damnum adiuuari is debet. Illud etiam non negauerim, in his quæ iuris rigorem, eiusq; cõseruationẽ respiciunt, non excusari rusticos[x]: debent eñ sibi imputare, qui peritiores nõ consuluerint[y]. Fortius censuit Ias. etiam si consulere eos nõ potuerint, nõ tamẽ excusari, in quo ego dissentio[z], quia excusatur rusticus qui intra tempus edicti bo. pos. nõ petijt, si peritorum copiam, quos cõsuleret non habuerit, quod tempus de forma & rigore iuris introductũ uidetur: unde illud, quod uulgò traditum est, si quis q̃ aduocati sui cõfessionem incõtinẽti nõ reuocauerit, sibi obesse[a], in rustico locum nõ habet, cui succurritur, ut quãdocũq; reuocare eã possit[b]: & hoc est quod uulgò dicitur, iuris cõmentitij seu positiui ignorãtiam, rusticis excusationem præstare[c]: iusta enim causa hæc prætori uideri debet, ut eos clausula generali restituat[d]. Et hæc quod ad excusationẽ pertinet satis. Quomodo aũt in lucro captã do iuris ignorãtia rustico nocet, si peritiores consulere potuit, alibi tractandum est[e].

s Bal.d.l.j.

t gl.§.j.38.dist. u l.fi.j. de iure delib. ubi Bal.

x Bar.l.j.§.nuntiatio. de ope. nou.nun.

y Alex.l.iuris.j. qui adm.

z l.bonorum.ff. de bon.poss.

a l.j.& ij.j. de err.aduo.

b Bal.c.fi. de cõfes.c.si cautio. de fid.instr.

c l.cũ de indebito.ff.de prob.

d Alex.d.l.iuris.

e d.l.bonorum. d.l.iuris.

e ¶ CONCEDI, Si pœna hæc fisco deberetur dubium non est, simplici rescripto remitti posse: Sed quum ex edicto prætoris quæratur patrono, nõ debet princeps eam remittere: hinc q̃ arbitror, probari posse, eũ qui precibus principi porrectis petit, ut ius alterius auferatur, temeritatis crimine notari, sicut qui rem actam agere, contra antiquum prouerbiũ, tentat, hac q̃ causa principi supplicat, infamiæ nota fœdatur[f]. Dubium tamẽ nõ est, quin supremi principes, si uelint has pœnas libera, quam sibi uẽdicant, potestate remittere possint[g]. De iure autem nostro non possent: quũ enim omne ius & imperium ex translatione populi habeant[h], non aliter eo debent uti, q̃ ipsi qui transtulerunt uterẽtur[i]: quapropter in iure nostro, nulla est mentio plenitudinis potestatis, item clausulę, nõ obstante &c. ut Bal. ait. Sed quid ī Marchionibus, Ducibus, Comitibus q̃ ab his cõstitutis? Et multominus posse dicẽdum est: nec in eius dignitatis concessione id actum uideri potest, ut ius alterius auferant[l]: alioqui à tali concessione appellari ipse supremus princeps posset[m], & etiam ab eo qui aggrauaretur ex supplicatione adiri[n]. Possent tamen rectores & duces à principe cõstituti quandoq; remittere huiusmodi pœnas, ex causa scilicet publicæ utilitatis, ut si pax fiat, uel exules in gratiam admittãtur, caueaturq; ne de iniurijs damnisq; ultro citroq; illatis ius ciuiliter uel criminaliter reddatur[o], quod Athenienses ἀμνηστίαν dixerunt: quod & tunc publice interest, ab his principibus obseruari, qui iã diu antea à maioribus suis amissum regnum recuperarunt: si enim restituerentur factiosis bona, necessarium esset ueteres omnes possessores inquietari, quare potius eis ipsi de suo satisfacere debent, & Arati Sicyonij exemplum imitari, cuius M. Cic. off. lib. secundo meminit: in dubio tamen, quum expresse aliud cautũ non est, salua sunt omniũ iura, q̃d pluribus exemplis Ias. hic prosequitur.

f l.fi.3.ut lit.pẽ.

g l.sacrilegij. 3. de diu. rescr. l. pe. de nat. rest.

h l.j. de const. princ.

i l.j. de off. præt. in fi.

k Bal.

l l.si libertus.

m Bart.l.si. col. ij. de app. reci.

n c. cõsuluit. iij. in fi. de app.

o Doc.l. cõuẽtio nũ. ff. de pact.

QVI IN POTESTATE. Quũ inter patrem & filium, iure nostro, lis nulla sit[r]: sequitur, ut si filius patrem absque uenia in ius uocet, in pœnam non incidat. Sed unde hoc? quum etiam magis irreuerens censendus sit, qui audet de facto litigare, patremq; eius pecuniæ appellare, cuius nulla actio oriri potuit. Sed distinguẽdum est, quũ quæritur, an pœna legalis ex facto nullo committatur: si ipsum factum notet, non est dubium cõmitti[s], uideturq; id maxime notare, quũ actus nullo modo de iure fieri potest[t], alioqui in dubio credendum est, de actu ualido actum[u]: unde nec emphyteuta inutili contractu alienans in pœnam incidit[x], nec cedẽs cõtractu nullo, pœna cedentis ex lege municipali afficit[y], & si qua similia[z].

r l.lis nulla. ff. de iud.

s l. quid ego. §. cũ aũt. de inst.

t l.ij.s. de sacr. eccl.

u l.j. in fi. ff. q̃d quisq; iur.

x Bald.l.ij.s. de epis. aud.

y l.ij.§.j. ubi Bar. ff. de leg. præst.

z Ias.l. ubi.j. tit.ij.

IMPP. DIOCLETIANVS, & Maximianus Augusti & Cæsares Rosanæ.

b ¶ PETITA, Et impetrata, simplex enim petitio nõ sufficeret[a], debetq; iudex nõ nisi causa cognita eã cõcedere[b]: & ideo poterit curare, ut admoneatur pater, uel patronus, huiusmodi ueniam à se peti[c]: nõ tamẽ necessaria est alia citatio, & ita sentit Bal. quem alij crebrius sequũtur, quia lex solũ eius citationis meminit, in qua præcedere causæ cognitio debeat: & si causa cognita prætor deneget ueniam, adeundus esset princeps[d]. Sed an impetratio expressa requiratur, an uero tacita sufficiat? Et quidã non sufficere existimant[e]: à quibus ego cũ plurimis dissentio, prætorem enim mandando, ut ad ulteriora procederetur, hanc ueniã cõcessisse credẽdum est[f]. Idem si citationi, in qua uenia peteretur, subscripsisset, quum enim de plano id cognoscatur, sufficit libelli subscriptio[g]. Sed quid si in ius uocatio absque uenia facta sit? an processus erit nullus? Et dicẽdum est esse, quia ultra indictionẽ pœnæ uerba edicti prohibitoria sunt, parentẽ scilicet patronũ in ius ne quis uocet[h], & quũ actus infirmatio solum illius damnum respiciat, qui in pœnam cõmittit, consequẽs est, nõ solum pœnam deberi, sed etiam actũ esse nullum[i]: quod tamen non procedit, si pœniteret libertum eius citationis, actionemq; remitteret[k], quod ex quadã æquitate inductum est: satis enim pœnæ dedisse eum lex interpretatur, qui iuri suo renuntiat: quod maxime in patre dicendum est, nam ut Terentius ait, modicum supplicij satis est patri. Idem in patrono, qui charitate proximus est patri. M. Cato quadã oratione, cuius A. Gel. lib. v. meminit, autor est, in officiorum ordine patrem primum, postea patronum proximum nomen habere: an quia sicut specialiter in fauorem patris patroniq; edictũ fuit, ut absq; permissu prætoris non uocentur, ita specialiter in fauorem filij & patroni debuit constitui, ut quàmuis consummatũ delictum, ex pœnitentia dilueretur, quod receptius est[l]. Non procedit rursus quãdo pater uel patronus non compareret, ulteriusq; inquietatus nõ esset, circũducitur enim citatio, nullumq; inde oritur ipsis detrimẽtum[m]. Idem si uolentes in ius uocati, essent, aut spõte nec citati uenissent[n]: qua ratione etiã traditum est, si patronus uocatus in iudicium uenerit, & nihil quod ad ueniã pertinet obiecerit processum sustineri[o], uidetur enim sponte adfuisse, & tacendo iudicium comprobasse: [p] nec obstat quod in his, quæ ad reuerentiam spectant, remissio non ualeat: unde pactum ut maritus etiã supra quàm facere possit cõueniat, nullius est momenti[q]. Respondeo, huiusmodi pactum citra decus maximum mariti obseruari nõ posse, ut scilicet ea sibi auferantur, sine quibus uiuere non potest: at in ius uocari, nõ adeo indecorũ est. Duobus igitur solum casibus processus erit nullus, uel quum oppositum à patrono est, uel quum patronus in iudiciũ, spreta temeraria citatiõe, uenire recusauit, & ceu in cõtumacem, processus aduersus eum factus est.

a Inst. de pœn. tem. liti. §. fi.

b l. sed si hac. §. prætor. ff. eo.

c arg. l. qui hyberus. de ser. urb. præd.

d arg. c. si religiosus. de elec. in 6.

e arg. d. §. fin. Inst. de pœn. tem. liti. & §. pœnales. Inst. de act.

f l. à procedente. j. de dila. Aret. cõsi. 118.

g l. nequicq̃. §. ubi decretũ. ff. de off. pro. & leg.

h l. 4. §. j. ff. eo. l. non dubiũ. 3. de legib.

i l. j. ff. de his quæ pro non script. Bart. l. prætor. de op. no. nunt.

k l quãuis. ff. e.

l Bart. l. qui ea mẽte. de fur.

m d. l. quàmuis. Bal. auth. habita. col. pen. j. ne fil. p parte.

n d. l. quãuis. Alexan. cõsil. 166. in j.

o l.j. §. j. ubi gl. ff. de ser.

p l. alia. §. elegãter. sol. matr.

q d. §. elegãter.

c ¶ MATRIS. Quid in altrice, an alũnus eam uel altorem in ius absq; uenia uocabit? Et non putauerim, debet enim illis reuerentiam: Vnde indignus, inquit lex[r], militia est, qui patrem & matrem, à quibus se educatum dixerit, maleficos appellauerit: nomine enim patris & matris etiã educatorem intelligendum arbitror, ne illa uerba à quibus se educatum &c. superfluant.

Plautus Menæch.

A deo forma simili pueri, ut mater sua
Nõ internosse posset, quæ mammã dabat,
Neq; adeo mater ipsa, quæ eos pepererat.

Nam & Græce sic dicũtur, quia pueros à quibus pa & ma (sunt hæ uoces infantium) appellantur, τιτθέσθαι, id est seruent.

r l.j. ff. de obseq.

d ¶ NON PROHIBERIS. Edicto prætoris, ex quo & pœnalis actio ad quinquaginta aureos constituta est[s]: quæ summa, nostratium aureorum est ferè sexaginta septem: in libra enim LXXII. inerant ueteres aurei, ut ex Arcadij constitutione apparet[t], quum ex nostratibus sint in libra centum: eundemq; calculum obseruandum tradunt in donationum insinuationibus, & si qua similia in iure leguntur, quod Paulo, Alex. Ias. uisum est: à quibus ego dissentio, quia per consuetudinem uidetur noster aureus ueteri subrogatus[u], & propter temporum nostrorum pauperta-tem[x] tanti est in præsentia auri drachma, id est oboli sex, quãti olim oboli VIII. nã & aureus, de quo in edicto prætoris, drachmalis erat: ut elegãter lib. de asse II. BVDAEVS docet, & nos alibi admonuimus, & tamen postea lege Arcadij diminuto pondere, non maior pœna quàm quin-

s l.pen. ff. eo. ubi Ias.

t l. quoties. de fusc. & arc. lib. 10.

u arg. not. per Bar. l. in quartam. col. pen. ad l. falc.

x arg. §. postea. Inst. de succes. lib.

quaginta numero fuit[y]. Adde, quod quũ diminutio hæc citra ullam liberti moram facta sit, æstimatio ad tempus solutionis iure redigenda est[z].

RVBRICA.

DE PACTIS.

PACTVM, est duorum pluriumúe in idẽ placitũ consensus[a]. Dicitur autẽ à pactione, ut Vlp. inquit, quod uerbale est nomen. Sed cur nõ potius uerbũ ipsum à nomine deducitur? quũ uerisimilius sit prius fuisse rei nomẽ, q̃ uerbũ. An quod in hoc cõsensu res absq; ipso actu uerbi esse nõ potest? ut in singulari libello in quartũ Aeneidos Priscianus ait: an quia paciscor aut pango unde fit pepigi & pactũ, à Græcis πήγνυμι καὶ πηγνύω descẽdunt, quæ figere, cõstabilireq; significãt? Hæc pacta iuregentiũ obligationẽ, propter cõsensum, producebãt, quæ obligatio naturalis dicitur[b], quod scilicet æquũ erat fidẽ seruari, unde & nomẽ fides sumpsit, si Ciceroni credimus, quia quod dictũ est fiat. Mãdari autem executioni huiusmodi promissa aliqua actione nõ poterãt, quia nullæ eo iure erant actiones[c]: solũ ergo ad retentionem, quæ defensionis est species, sufficiebant: tametsi & uerisimile sit, petẽtibus quandoq; solitos reges subuenire, uerũ id nõ certa ratiõe, sed arbitratu tantũmodo eorũ fiebat[d]. Oriebatur autẽ ex his obligatio illa naturalis, etiã inter patrẽ & filiũ[e], opinor & inter seruũ & dominũ[f], quia scilicet seruus quoq; naturaliter obligatur, sicut & naturaliter possidere potest[g]: nec quicq; referebat, cũ causa essent, an sine[h]: pro se q̃s promisisset, an pro alio[i]: semper ẽm seruabatur fides[k], nec in eis cuiq; licebat pœnitere[l]: solum eo casu nullius erãt effectus, quũ æquitati aduersaretur: Sublata ẽm æquitate, naturalis obligatio elidebat, uel tollebatur[m], quapropter & hodie pacta q̃ resistẽte lege cõcipiũtur, nullius sunt momẽti[n]. Successit deinde ius ciuile nostrũ, quo magistratus certa forma cõstituti sunt, iudiciorũq; ordo inuẽtus, actionesq; repertæ, quibus quis in iudicio peteret quod sibi deberetur[o]: unde factum est, ut nõ amplius ad incertum illud manus regiæ auxiliũ esset recurrẽdũ, sed corã magistratibus, cõpetẽte formula experiendũ. Igitur legislatoribus nostris uisum est, uim quidẽ pactorũ, quam iuregentiũ habebant, nõ abolere, sed in sua natura relinquere, ut obligationẽ tantũ naturalem parerẽt, & ita seruaretur, uti eorum uis semper fuerat[p].

y d. §. fi. de pœ. tem. lit.
z Bar. l. Paulus. col. fi. de sol.
a l. j. ff. de pac.
b l. cum amplius. §. is natura. de reg. iur.
c l. 2. §. deinde ex his. ff. de orig. iur.
d arg. d. l. 2. in princ.
e l. frater. de cõdic. inde.
f l. si id qd'. de cõdic. inde.
g l. stip. ista hab. §. hæc quoq;. ff. de uerb. obl.
h l. 2. §. circa. de do. excep.
i d. l. stip. §. alteri.
k Ang. cõs. 202. Soc. & Mod. in rub. de uer. oblig.
l l. si pecuniã. de cõdic. ob. cau.
m l. Stichũ. §. naturalis. de solu.
n l. pacta que cõtra. j. eo.
o d. §. deinde.
p l. iurisgen. §. prætor. ff. eo.

Hinc simpliciter prętor edicto suo se pacta seruaturũ pollicetur: seruat enim, qui rem uti est, nõ sinit extingui, etiã si eam nõ augeat, hæcq; huius uerbi est significatio, nisi aliud ex subiecta materia[q], uel altera disiũctiuæ parte appareat[r]. Cæterũ ab hac regula exceptæ sunt aliquæ cõuentiones, & in primis illæ, quæ in aliud nomẽ transeũt, ut emptio, locatio, societas, cõmodatũ: uidentur enim specialiter omni iure approbatæ, & ideo actiones pariũt[r]: quibus accedũt, & si qua pacta his incõtinenti adiecta sunt, informãt enim, id est ampliore forma instruitur, ab his actio, ut nõ solũ ex eo contractu, sed ex his quoq; pactiõibus dari possit[s]. Eódem pertinẽt illæ, quæ q̃uis generali cõtractus nomine solũ appellẽtur, tamẽ ex subsistente causa fomentũ accipiunt: ut quũ do, ut des, uel facias[t]: si ẽm postq; accepisti nolis dare uel facere, præscriptis uerbis iure ciuili actio datur: causa uero hæc à lege nostra actiõi pariẽdæ existimata est sufficere: quia nõ in solo dicto res cõsistit, sed in facto quoq; utriusq;: non enim dare, id est dominiũ transferre, alicuius rei in te possum, nisi tu accipias[u], συνάλλαγμα; id est mutuum factũ mei dãtis & tui accipiẽtis interueniat[x]. Idem est si facio ut facias, propter mutuum enim mãdatũ iure ciuili actio datur[y]: quapropter si cõuenerit, ut mulier quacũq; maritũ sequeretur, eius sumptibus uteretur, actio in factũ cõpetet[z]: at quũ facio ut des, quia in huiusmodi facto nullũ est ius, quod in te accipientẽ transeat, nõ existimauit lex actionẽ ciuilem dãdam[a], merito prætoris auxilio opus fuit, qui propter æquitatẽ, ne ipse qui feci decipiar, actionẽ de dolo decernit: quod etiã generaliter ab eo cõstitutum pleriq; tradunt, quoties ex pacti inobseruatione, aliq̃s in rei suæ dãnum incideret, ut quum quis pro seruo promittit cẽtũ, si dominus eũ manumiserit, & seruus adepta libertate uti conuenerat, obligationem in se trãsferri nõ patitur[b]. Sed ibi quoq; principaliter actũ erat, ut dominus faceret, id est manumitteret, & seruus deinde daret. Hodie tamẽ iure põtificum ex pacto agi posse receptũ est[c]: quoniam in mystico carmine dicitur, Quæ processerint ex labijs meis nõ faciã irrita[d]. Sed quũ is qui pacta nõ seruat proculdubio ob fidẽ contẽptã delinquat[e], cur in peccati materia ius pontificũ etiã in foro ciuili nõ attendimus[f]? & omnẽ hũc iuris ciuilis rigorẽ subuertimus? An qd' fundamẽtũ pontificiæ iurisdictiõis est promittentis peccatum, qui si minime se peccasse dicat,

q l. statuas. de ac qui. re. dom.
r c. j. ex. de pac. iũcta. l. j. ff. de reb. dub.
r d. l. iurisgen. in prin.
s d. l. iurisgẽ. §. quinimo.
t l. naturalis. §. j. de præscrip. uerb.
u l. 3. §. pen. de cõdic. ob cau.
x d. l. iurisgẽ. §. j. & l. labeo. §. contractus. de uerb. sign.
y d. l. naturalis. §. pen.
z l. inter. §. cõuenit. ff. de pact. dot. Ias. in d. l. iurisgen. §. sed cũ nulla. 14. limit.
a d. l. naturalis. §. qd' si faciã.
b l. elegãter. §. seruus pactionis. ff. de dolo.
c c. j. de pact.
d Psal. 89.
e c. iuramenti. 22. quæst. 5.
f c. fi. de præscr. Bar. l. priuilegia. j. de sacr. eccl.

dicat, quod imprudẽter & absq; cogitatiõe promiserit, fidẽ in hac materia faciet[g], quia scilicet eius assertio præsumptioni legis nõ discordat, ex stipulatione enim lex actionẽ cõcedit, quia propter præcedẽtẽ interrogatione nõ temere effutitã respõsionem arbitratur: in pacto cõtra[h], quoniã, ut cõmuniter traditũ est, multi ea fiducia re nõ interueniẽte nudis uerbis offerũt, quia credũt eũ cui offertur nõ accepturũ[i]. His accedat quod uulgo traditum est, eũ qui autoritatẽ legis sequitur, in foro cõscientiæ tutũ esse, nisi cõtrariæ ueritatis eum certũ esse is probauerit, qui euãgelicã denuntiationẽ proposuerit[k]. Sed dubium est, quid si quis promittat præsenti, qui expresse nõ acceptet, erit'ne id pactũ, an pollicitatio? & quum hoc in cõtractu necessaria nõ sit forma uerborũ, parq; sit taciti & expressi uirtus[l], crebrius receptũ est, esse pactũ[m]: si de his casibus agãt, quibus præsens & tacens uidetur cõsentire[m], lex enim diffiniẽdo pactum dicit, in ea re, quæ utriq; placeat, cõsensum esse[n]: at in dispositiõe legis æquiparatur expressus cõsensus ei qui nõ cõtradicendo intelligitur[o]: solũ igitur pollicitatio erit, quũ cõsensus amborũ nõ iungitur[p]: ut si absenti promittam, uel etiã si præsenti, offerẽdo id quod futurũ arbitrarium sit alteri, acceptare uelit an nõ, ideoq; tunc nõ interueniat cõsensus[q]: dicit enim polliceri per metaphoram ab eo, qui potest liceri, id est qui tãtam summam obtulit, ut res hastæ auctioniq; subiecta addici possit, ut si plus nõ offeratur, res sibi remaneat[r]. Sit igitur pollicitatio solius promittentis oblatio, nõ tunc, sed in futurũ acceptanda, uel reijciẽda: quæ si deinde acceptetur, uires pacti habet, licet pollicitationis quoq; nomẽ seruet, unde & pollicitatio dicitur de re acceptata, ut in dote[s], & in cõtractu emptionis[t]. Hinc & nuda pollicitatio pro pacto nudo[u]. Potest autem pollicitatio hæc anteq; acceptata sit reuocari[x], nisi quũ reipublicæ ob honorẽ facta est, aut cœptum sit opus, uel res iam tradita[y]. Sed an appellatione contractus contineatur omne pactum? Et traditũ est, cõtractum quidẽ proprie esse ultro citroq; obligatoriũ[a], sed tamen lata significatione, omne pactum, etiã alterius, tantũ naturalem obligationẽ inducens, cõtractum esse innominatum[b]. Quid si lege municipij cautum sit ne ulla mulier absq; agnati consensu cõtrahere possit? an donare poterit, uel pacisci? Et Bal. nõ posse hic existimauit, quem cæteri sequuntur: ratio ẽm legis est, ne facile decipiatur, unde etiã in lege correctoria uerba ex lata significatione accipi possunt, dum subsit eadem ratio[c]. Sed an repudiare poterit hæreditatẽ paternam? Et idem Bald. posse censuit, quia repudiatio pactum non est[d]. Ego dubito, quia eadem fere & hoc casu est legis ratio, nempe lubricum mulieris consilium, quo capta ius adeundi facile amittere non debet[e]. Et repudiatio acceptata satis dici potest pactũ, est enim duorum consensus: & qui sibi pacto præiudicare nequit, nec repudiatione quidem id posse debet[g], nisi quum id solum lex curat, ne quis de opibus diminuat: non enim diminuit, qui repudiat, seu non uult acquirere[h]. Sed an consentire poterit? Et uideretur posse, eodem Baldo autore: quum aliud sit contrahere, aliud contrahenti consentire[i], & ideo poterit mulier citra aliam agnati operam, emphyteutæ suo consentire meliorationes alienanti[k], ut Picus hic tradit. Sed ego hoc quoq; casu ad rationem legis aduertendum arbitror, ut si eadem in consensu sit, quæ & in contractu, legem ipsam producamus[l]. Vnde minor XXV. annis qui prędia alienare nõ potest, nec alteri quidem ea alienanti consentire potest, fraus enim legi fieret[m]. Sed appellatione pacti in dubio de nudó ne intelligemus, an de eo qui in efficacis cõtractus nomen transeat? & receptius est de nudo potius intelligi[n], quoniã in dubio specialior significatio semper accipiẽda est[o], quod Bal. Deciusq; hic probant, itemq; alij[p]. Ego tamen & hoc casu ad rationem legis aduertẽdum arbitror, nec tãtum perpendi quo nomine contractum suum partes appellauerint: quantũ quid uel ab eis actũ sit, uel à legislatore uerisimili mẽte constitutum[q].

RVBRICA.

DE PACTIS.

IMP. SEVERVS AVGVSTVS Philino.

CONDITIONIS[a] incer-

CONDITIONIS. Fideicommiserat testator siue pater, siue extraneus Philino hæredi scripto, ut si absque filijs decederet, hæreditatem Frontoni fratri restitueret, is quum uereretur ne filios non haberet,

g Bar. in exuag. ad repri. uer. p denũtiationẽ.
h Doct. in rub. de uerb. obl.
i l. sciẽdũ. uersi. ea autem. ff. de edil. edic.
k Doct. c. nouit. de iudi.
l l. cum quid. si cer. pet.
m Ang. cõs. 183. Socy. 112. Ias. in rub. de uerb. oblig.
m l. qui' patitur. ff. manda.
n d. l. j.
o l. in adop. ff. de adopt.
p l. 3. de pollici.
q d. l. 3. l. Charidenus. l. ex pollicitatione. de pollici.
r l. licitatio. ubi Bar. ff. de pub.
s l. fi. C. ad uelle. i rub. & in l. ad exactionẽ. de dot. prom.
t l. sciendũ. §. j. ff. de edil. ed.
u l. nuda. C. de cõtrah. stip.
x arg. l. si pater. in prin. de manu. uin.
y d. l. 3. & l. j. eo. tit.
a l. labeo. 2. de uerb. sign.
b glo. l. j. uer. figuris. in fi. de act. & obl. facit. l. si unus. uersi. sed si pactum. ff. eo.
c l. cum lege. ff. de testa.
d l. j. j. eo.
e l. precia rerũ. ff. ad. l. falci.
f Bar. in d. l. licitatio.
g l. j. j. eo. l. si ita scriptum. §. si sub conditiõe. de leg.
h l. si sponsus. §. si maritus. 2. de don. inter uir. & uxo. not. in. l. 3. j. e.
i l. si pater. §. fi. ff. de man. uin.
k l. fi. j. de iur. emphyt.
l Bal. l. fi. col. 2. j. cod.
m l. ij. j. si ad. don. ubi Doct.
n l. lecta. §. cõuenit. si cer. pet.
o l. hoc legatum. de leg. 3. ubi Bar.
p Cardin. c. j. quæst. 5. ex eo. Paul. de Castr. cõs. 43. col. 2.
q l. insulam. de præscr. uerb.

ret, & sic fideicommissi conditio eueniret, cum Frontone cōuenit, ut accepto in præsentia sextante, id est duabus uncijs, fideicommissum pacto sibi ille remitteret: mortuo Philino, superstite filio, quærebatur, an repeti ille sextans Frontoni datus posset, tanq; cessaret causa: defecerat enim conditio, quū superstes esset filius, & respondetur non posse, quia causa conuentionis ea fuit, ut incertitudo, & spes illa fideicōmissi remitteretur, quod factum fuerat: & ideo consummatus causæ effectus[a], nec curandū quid deinde euenerit, remissio enim incertitudinis iustam præbet huic pacto causam, unde nō potuisset Philinus errorem allegare, imo etiam si minor XXV. annis fuisset, nec restitutione quidem in integrum ei hoc casu potuisset succurri[b], nisi tamen nimia quædam minoris facilitas allegaretur, uerisimileq; esset, prudentem, & magno natu uirum, propter spei uicinitatem, non ita contracturum, ut Raph. Comensis respondit[c].

tum [b] inter fratres non iniquis rationibus [c] conuentione finitum est[d]. Quum igitur uerbis fideicommissi

b ¶INCERTVM. Id est, incertitudo ex conditione oriens, ut nomen adiectiuū sit, quod formam substantiui assumit. Bar. tamen hic conditionem pro toto fideicommisso conditionali accipi ex uulgari sensu arbitratur[d], quæ sententia utcunq; defendi potest, quando id actum à partibus uerisimile est, ut in casu legis nostræ. Finge datum Frontoni sextantem, ut cōditionis incertum remittat, si de sola cōditione submouenda ageretur, fideicommissum remaneret purum: at uerisimile non est numerasse Philinum pecuniam in sui damnum, & uoluisse solam cōditionem reijci: quin potius omne fideicommissum abolebitur, alioqui contractus in eius fauorem celebratus dānosus esset[e], inductaq; ad unum effectum contrarium operaretur[f], merito igitur magis mentem q̄ uerba attendemus[g]. Aliud exemplū est, quum testator, extraneis hæredibus æqualiter institutis, addit fideicommissum, ut qui prior sine liberis decesserit alteri restituat, deinde codicillis adimit cōditionem, intelligetur ademptum fideicōmissum, ex coniectura mentis: si enim sola cōditio mortis & filiorum cēseretur ex ui uerborum adempta, sequeretur fideicommissum fieri purum, & quemlibet grauatū esse, tantum alteri dare, quātū acciperet, & sic actus omnis esset inutilis[h]: quæ ratio nō procederet si partibus inæqualibus instituti essent, tunc enim à ui uerborum non recedi, uerius & receptius est[i]. Aliud exemplū in hoc casu est in filijs, etiam si inæqualiter instituti fuerint, nā prædicto casu fauore filiorū humanior interpretatio erit accipiēda, ne grauati cēseantur, ut appellatione conditionis de fideicommisso intellexerit, uidemus enim eorum fauore non apposita uerba pro adiectis haberi[k], quandoq; & à proprietate sermonis eorum causa recedi[l]: merito igitur & hoc casu κατὰ συνεκδοχὴν loquutum testatorem existimabimus, & pro parte totū intellexisse. Sunt & qui existimēt, sicut adempto modo censetur ademptum legatum[m], ita etiam de cōditione dicendum, quando scilicet cōstaret legatum contemplatione oneris, quod in conditione cōtinebatur, relictū fuisse, qua in re amplius deliberandum est[n].

c ¶NON INIQVIS rationibus. Siue quia fratres sic æquales fierent, nec alter solus censeretur aggrauatus[o]: siue, quia fideicommissum cēsetur factum fauore eius cui debetur, unde æquum fuit ei liberam concedi renuntiationem, quum ex regula iuris, quisq; fauori suo renuntiare possit[p]: siue, quia fideicōmissa iure quodam speciali introducta sunt, & captandæ mortis uotū præstant[q], quod licet toleretur, propter uolūtatem testatoris, de cuius hæreditate agitur[r], nō tamen negari potest, quin remissio huiusmodi sit fauorabilis[s], habet enim fideicommissarius spem, etiam ante cōditionis euentum, quæ remitti ab eo potest[t], quum non possit dici pactum de hæreditate uiuētis, quia ex fideicōmisso testatori iam mortuo succeditur, nō ei qui grauatus est[u].

d ¶FINITVM. Per pactum, & iure exceptionis: quia pacta non ipso iure, sed per exceptionē prouident[x], & ita se habet communis sententia[y]: alij tamē aliter, quia lex nostra uidetur exceptionem finitæ litis inducere, ergo dicēdum est, actionem ipso iure peremptā[z]. Sed aliud est incertitudinē, aliud litem finiri: quapropter exceptio trāsactionis, uel aquilianæ stipulatiōis ipsa est litis finitæ[a], non exceptio pacti simplicis: nec enim pactum potest impedire, quin ipso iure actio cōpetat, que concessione legis ex euētu cōditionis oritur[b], secus si ex cōsensu

a l. fi. ff. un. lib.
b l. de fideicommisso. j. ti. j.
c consi. 114.
d Bart. l. si quis seruū. de cōdi. & dem.
e l. quod fauore. j. de leg.
f l. legata inutiliter. de leg. j.
g l. 3. §. cōditio. ff. de adi. leg.
h l. ab omnibus. §. si titio. in fi. ubi Bartol. de leg. j.
i d. §. conditio. d. l. si quis seruum.
k l. cum auus. de cōdi. & dem.
l l. Gallus. §. j. de lib. & posth.
m l. alumnæ. §. seia. ubi Bart. de adi. leg.
n d. l. si quis seruum.
o l. cū pater. §. euictis. de leg. 2. l. ut liberis. j. de trāsact.
p l. pen. j. eo.
q c. ne captādæ. de cōcess. præb.
r arg. l. fi. j. eo.
s arg. l. si fuerit. de re. dub.
t Bart. l. is pōt. col. 3. de acqr. hæred.
u l. cohæredi. §. cum filiæ. ff. de uulg.
x l. si unus. §. pactus ne. ff. eo.
y Com. d. cōsil. 114. col. pen.
z l. cū quærebatur. ubi Bart. ff. iud. sol.
a c. j. de lit. contest. in 6.
b arg. l. si pānū. ubi Bar. ff. qn̄ di. leg. ce.

consensu oriretur: tūc enim si ante ortum deficeret consensus, ipso iure impediretur per huiusmodi pactum actio[c]. Idem in pacto quo actiones ex maleficio descendētes remitteretur, ipso enim iure extinguūtur, quia scilicet odiosæ sunt & debiles, quū consensu careāt[d]. Sed cur pactum non nisi per exceptionē repudiatio ipso iure perimit? an quia repudiatio solū eius iuris est, quod simpliciter delatum, nec adhuc acquisitum est[e], unde & facilius illud aboletur, ut infra ostendam: pacto uero non de sola repudiatiōe agitur, sed ut paciscēs id quod repudiatum est acquirat, quæ acquisitio sola exceptione defenditur.

petitū à patre tuo profitearis, ut si uita sine liberis[e] decederet, hæreditatem Licinio Frontoni restitueret, pactum eo tempore de sextante Frontoni dando, quum liberos Philinus non sustulerat[f], interpositum, non idcirco

e ¶SINE LIBERIS. Quum fideicōmissum id fauore liberorum factum sit, ergo debuit concedi huic filio, ut sextātem hæreditatis Frontoni datum tanq; fideicōmisso subiectum reuocaret[f]: Sed tamen aliter receptum est, illudq; creberrime traditum, in cōditionis huius exemplo nullum filijs fideicommissum deberi[g], quòd scilicet filij in cōditione positi sunt, at conditio nō disponit[h]: quæ communis sententia usque adeo uera est, ut etiam si testator in cōditione masculorum mentionem fecerit, adhuc aduersus Decij sententiam nullum eis deberi fideicōmissum arbitrer, idq; Alex. Socynoq; mihi adstipulantibus[i]. Sed & idem censeam, si proprias filias à testatore exclusas proponatur, filiumq; institutū prædicta conditione grauatū, adhuc nepotibus masculis fideicōmissum non deberi[k], quia scilicet uerba hoc non indicant, à quibus recedendum non est[l]: & quia conditionis ea est natura, ut quo ad eos qui sub ipsa cōpræhendantur nihil disponat[m], sed solū ex euentu attendamus, quis uocatus uel reiectus sit: & ideo solet dici, conditionem ad fauorem hæredis semper respicere, quia alioqui pure grauatus censeretur[n]: unde credendum, testatorem ea cōditione solum filij fauorē respexisse, quem casu extantium filiorum ab onere fideicommissi liberauit, & ideo liberum esse illi de re sua arbitriū[o], solumq; euentum conditionis pro causa esse[p], nec aliam rationem perquirēdam, aut ulterius censeri aggrauatum filium.

f ¶SVSTVLERAT. Atqui uideretur nato deinde filio reuocari hanc sextantis donationem, quoniam donatio omniū bonorum uel alicuius partis ab eo qui liberis careat facta, deinde sublatis liberis infirmatur, totūq; in donatoris ius reuertitur[q]. Sed tamen aliud est hoc casu dicēdum, quia hic nō est donatio, sed concessio potius ob causam, ī qua communi calculo receptum est, nullum esse ei cōstitutiōi locum[r]: nec enim donatio ob causam proprie donatio est, sed permutatio potius[s], nisi quatenus res data iustam causæ compēsationem excederet[t], uel causa solius donatarij utilitatem respiceret[u], tunc enim adhuc reuocationi locus esset[x]: & hanc sentētiam omnes probant, nisi quod alij, ut Soc[y]. & Dec. aliter quoq; respōderi posse arbitrantur, cōstitutionemq; obseruandam tradunt, quū res donatur, quæ iam in patrimonio donantis fuit, ea enim & ex bonis fuit & reuerti potest[a]: sed in nostro casu potest textus intelligi, quando conuentum de sextante dando fuit, antequàm hæreditas adiretur, & sic priusq; ius esset quæsitum: facilius enim id remitti potest[b], nec uerba eius constitutionis hunc casum uidentur compræendere, non enim is sextans tunc erat in bonis, unde nec reuerti potest[c]: & ideo quum mulier renuntiasset hæreditati patris[d], responsum est, renuntiationem, q̄uis filijs deinde natis, sustineri[e]: ius enim nullum probabile tunc ea filia habebat, quum pater uiueret. Sed quid si ius adeundi haberet? ut quia repudiauit post mortem patris ante agnitam tamē hæreditatem, & quia tale ius præsentem spem continet[f], Sunt quibus uidetur constitutioni locum esse[g]: ego in renūtiatiōe solum procedere existimarem, quæ in fauorem certæ personæ fieret, & quā tacita aditio præcedit[g], non autem in simplici repudiatione. Sed hæc ut uera sint, non tamen legi nostræ conueniunt, quæ nimis restringeretur. Alij modicam esse summā sextantem hunc arbitrantur, constitutionē uero tunc obseruari, quum magna summa donata sit, uel certe tanta, quantum uerisimile iudici uidebitur, non fuisse eum donaturum, si existimasset fore, ut filij sibi nascerentur[h], ut uerba scilicet constitutionis secundum eius rationem declarentur,

c l. rogasti. §. si tibi. ff. si cer. pet.
d l. si tibi. §. quædam. ff. de pac.
e l. j. §. decretalis. ff. de suc. edic.
f l. fi. §. fi. j. cōmu. de leg.
g gl. l. lucius. ff. de hære. insti.
h l. si quis sub cōdi. dandorū x. si quis om. cau. test.
i Alex. cōsi. 24. in 3. Socy. 116. in 3. & 62. Gui. Pa. quæst. 599.
k Paul. de Cast. l. j. j. de condi. insti.
l l. non aliter. de leg. 3.
m l. filiusfa. §. cum quis. ff. de leg. j.
n l. illis. ubi Bar. de condi. & demon.
o d. §. cum quis.
p l. 4. §. 1. ubi Bal. de condi. insti. l. à titio. de uerb. obl.
q l. si unquā. j. de reuo. don.
r Alex. cōsi. 29. in 3. Socy. 147. Dec. 181.
s l. aquilius. ff. de don.
t l. si spōsus. §. circa. de don. int. uir. & ux.
u l. si ex̄neus. in fi. de iur. dot.
x Aret. cōsil. 17.
a l. ut quisq;. C. de om. ag. des.
b l. qui autem. ff. quæ in fraud. cred.
c gl. l. mancipia. j. de seru. fug.
d c. quàmuis. de pac. in 6.
e Socy. cōsi. 53. in 4. Alex. cōsil. 29. in 3.
f l. pretia rerū. ff. ad l. falc.
g l. hoc iure. §. j. de don. l. mulier. de condic. ob cau.
g l. actionē. ubi Mod. j. eo.
h arg. l. pen. ī fi. ff. de iur. cod.

quæ sententia ab omnibus recentioribus approbata est[i].

g ¶ INIQVVM. Imo etiam nullum uideretur, quum enim ante euentum conditionis nullum ius adhuc Fronto haberet, nõ potuit remittere quod nõ habebat[l]. Sed aliud est in repudiatione, quæ ex solius repudiantis uoluntate uires capit: aliud in renũtiatione, quæ pacto, seu utriusq; partis consensu contrahitur. Videndum igitur de utraq;, & primo de renuntiatiõe quæ pacto fit, & in ea traditum pro regula est, omne ius seu sola spe, seu re competens, renuntiari posse[k], & renuntiationem eatenus intelligi factam, quatenus uerba actum fuisse indicant, uel quatenus causa ipsa renũtiationis declarat[k]: & ideo qui renũtiat omni iuri sibi competenti, nõ intellĩgitur ei renuntiare, quod ex noua causa sibi acquiri possit[l], etiam si dixisset, omne ius remittere, quod habet uel habere sperat: intellĩgitur enim, rebus sic se habentibus, & ex præsenti causa[m], quum id recte sperare dicamur, quod ex causa præsenti speramus[n]: alioqui somniũ uel phantasia potius esset q̃ spes. Vnde resignatio sacerdotij, etiam iurata, ad nouam causam non trahitur[o]: nec dicitur pacem uiolasse, qui ex subsequuta rixa iniuriam intulit[p]. Hinc est quod generalis renũtiatio hæreditatis à fratribus facta, non extẽditur ad ius postea quæsitum, uel ex dispositiõe legis[q], uel ex nouo contractu[r]: si tamen uerba renuntiatiõis adeo generalia essent, ut omne ius futurum comprænderẽt, de eo quoque actum existimandum esset, ut si dictum sit, renuntio omni iuri competenti & competituro[s]. Idem si dictum, renuntio omni iuri, quod aliquo tempore ad me pertineret, ut Dec. arbitratur, quod & Bart. sentit: propter enim uim uerborum, tractum temporis respicientium, ad futuram causam trahitur renuntiatio, dum tamẽ ea causa talis sit, ut uerisimiliter à renuntiante fuerit præuisa[t]: dũ item tali pacto lex nõ resistat, ut quia de hæreditate uiuentis, adeo enim id reprobatur, ut nec tũc quidem ualeat, quum dubitatur uiuát ne, uel sit mortuus[u], licet hæreditas uti ab indigno solũ auferatur, si uere uiuebat, idq; paciscens sciuisser[x]. Nunc de repudiatione dicendum, & quum ea ex solo repudiantis facto pendeat, sciendũ est, in his tantũ ualere, quæ in solo eius animo consistunt, ut est recusatio hæreditatis[y], amissio possessionis[z], rei ceu derelictæ neglectus, & abdicatio[a]. Habet & quandoq; uim probatiõis, si quadam cõfessionis imagine inducta sit[b]: cõfessio enim à uolũtate nostra pendet. In his uero quæ ex solo animo nostro nõ pẽdent, repudiatio nullius est effectus, ut quũ quis poteſt iniquum[g] uideri, quòd facta si dominium repudiat, ut in aliũ trãsferatur[c]. Dominia enim non sola uolũtate transferũtur, sed traditiõe[d]. Idem quum quis ius sibi ex contractu quæsitũ repudiat, nõ tenet repudiatio[e]: quia eadẽ ratione unum quodq; dissoluitur, qua est inductum[f], quum ergo orta sit obligatio ex utriusq; consensu, nõ sufficit alterius uoluntas. Idem generaliter in omni iure iã quæsito, quod pro derelicto quidẽ haberi potest, repudiari uero nõ potest[g]: nisi speciali iure absq; facto repudiantis quæsitũ sit: ut in dominio rei legatæ, & hæreditate, quæ ad suũ hæredem ipso iure pertinet[h]: antecq; enim naturali actu acquisita sint, repudiari possunt, qd̃ scilicet acquisitio illa ciuilis aduersus iuris cõmunis regulas inducta facilius tollatur[i]. Idem in iure quod adhuc nobis delatũ non est, ut quũ quis rem sibi sub cõditione uel ex die legatam ante aduẽtum conditionis uel diei repudiat, nihil agit[k]: licet enim in contractu in diem à principio oriatur obligatio, & actio, tamẽ aliud est in legato ex die, ut alias declarauí[l]. Cur autẽ nihil agat, ea est ratio, quia nulla huiusmodi est uolũtas, quæ obligationẽ adhuc non natam extinguere nequit: cuius rei aliud exẽplum est in hærede, qui ante aditam hæreditatẽ uoluntatẽ legatario accõmodauit, legatum occupãti, nam nihil ei nocebit, si intra nudæ uolũtatis terminos constitit[m], alioqui pacisc̃edo uidetur adire[n]. Sed si repudiatio in uim taciti pacti trãsiret, secus esset: ut quia corã parte facta, quæ acceptare præsumitur[o]: in dubio tamen qui repudiat, uidetur id animo à se abdicandi facere, nõ autem se alteri obligãdi[p], & ideo partis acceptatio nõ attendere-

partis interrogationem repudiatum sit[y]. Sed an idẽ sit, si uerba repudiationis futurum tempus respiciant: Et in pacto dubiũ nõ est ualere, ut Bart. hic tradit[z]: quo argumento pleriq; idem esse & in repudiatione dixerunt[a]: à quibus ego dissentio, quoniam in lege simpliciter scriptũ est, ius futurũ repudiatione extingui non posse[b], & inter pactum & repudiationẽ summa est ratio differẽtiæ. Repudiatio enim est quædam abdicatio, ex qua obligatio nulla oritur, unde quibuscunq; uerbis eam cõcipiamus, abdicari à nobis id quod delatum non est, non potest[c]: at ex pacto oritur obligatio, qua quis etiam in futurum astringitur, si hoc actum est: qua ratione fit, ut nec iteratæ quidem repudiationi hoc tribuam, ut ius futurum complectatur.

h ¶ SICVT PLACVIT. Quid si sextans adhuc Frontoni datus nõ esset, qua actiõe ei succurreretur? Et si Frõto ex parte sua adimplesset, ut quia promisisset renũtiare fideicommisso, & ita renuntiasset, uel acceptilatione fratrem liberasset, dubiũ nõ est agi præscriptis uerbis posse[d]: qui enim remittit, dare dicitur[e], unde contractus do ut des uidetur celebratus: dedit enim Fronto, quia remisit: quæ remissio pẽdente cõditione, spem interim extinguit, post euẽtum uero conditionis etiã fideicõmissum inane reddit[f]: quod si Frõto nõ adimpleuerit ex parte sua, quia promiserit se nõ petiturum fideicõmissum, quo casu si hodie nõ petat, cras posset[g], & ideo eo uiuẽte, nunc̃ perfici huiusmodi promissio uidetur, tunc tres casus sunt distinguẽdi. Primus est cũ simplici pacto actũ est fideicõmissum nõ peti, & ante euẽtũ cõditiõis nõ est dubium sextãtem peti nõ posse, quum ex parte sua adimplere nõ possit, nec cautioni mutianæ in cõtractibus locus sit[h]. Post uero euẽtũ conditionis, posset actione ex testamẽto fideicõmissum petere, & si exciperetur de pacto, replicaret de sextãte nõdum sibi dato[i]: quod usq; adeo procedere Pau. Cast. existimauit, ut si ultra pactum nõ petẽdi Fronto etiam Philinũ ultrò liberasset, arbitretur post cõditionis euentũ posse eũ liberationẽ condicere, ut pristina obligatio sibi restituatur[k], quo facto restituta actione ex testamento aget, & aduersus excipiẽtem eodem modo replicabit: quũ enim actum esset ne petere tur, intellĩgitur seu de iure, seu de facto: unde per hãc liberationẽ non adhuc ex parte sua impleuit Fronto, ut hic fere omnibus placet. Secũdus est, quum pactũ de nõ petẽdo, & renuntiatio confirmata est stipulatione, & tũc incõtinenti, etiam ante conditionis euentum poterit Fronto sextantẽ petere[l]: in cõtractibus enim nominatis oritur actio ex sola conuentione, licet adhuc perfecte nõ fuerit adimpletum[m]: unde satis est eatenus adimplere, quatenus rei natura permittit[n], ut scilicet caueat in futurũ se nõ petiturum[o], quæ cautio in contractibus innominatis, q̃uis sub modo cõficiantur, non sufficeret[p], quia scilicet debiliores sunt, & ex sola naturali, & uera adimpletione robur assumunt, unde nec oblatio quidem, qua se adimpleturum actor pollicere tur, sufficeret[q]. Adde quod in cõtractibus nominatis statim orta est actio, licet exerceri non possit, nisi ab eo, qui sui ex parte obseruauerit: in innominatis uero actio non prius oritur, q̃ perfecte actor obseruauerit, quod Bal. tradidit[r]. Tertius casus est, quum cõtractus non per modũ, sed sub cõditione cõceptus est: puta, promittis mihi sextantem, si fideicommissum nõ petiero: promitto: tũc enim siue nominatus, siue innominatus sit cõtractus, nunc̃ agi potest, donec cõditio promissiõis euenerit, ut quia fideicõmissarius sit mortuus[s], nec mutiana cautio hoc casu admitteretur, cui in contractibus locus nõ est[t]. Sed quid si stipulator cautionẽ hanc de nõ agendo sponte recipe ret: tunc secus esset, uidetur enim adimpleuisse qui cauit, si ei cautioni alter acquieuerit[u], quod hic cõmuniter receptum est.

POST VENDITIONEM, Heres qui aditam à se hæreditatem uendidit, creditoribus hæreditarijs ipse respondere debet[a]: quũ enim adeundo uideatur cũ eis contraxisse[b], quum item obligationes personales in solum uniuersalem successorem trãseant[c], nõ potest se eximere ab eo nexu, quo illis tenetur[d], nisi eorũ cõsensus accesserit, qui emptoris delegationem approbauerint, illeq; non inuitus annuerit[e]. Idem si tacito pacto id actum sit, ut quia empto-

i Alex. cõsi. 71. in 4. Socy. 22. 53. 93. in 4. Aret. l. titius. i prin. de lib. & posth. & Dec. hic.
i d.l. si ita scriptũ. §. j. l. qui superstitis. de acqui. hæred.
k l. si. §. fin. j. de temp. app. l. de niq;. §. si qd. de mino. l. j. §. si parens. ff. si quis à par. fu. man.
k l. damni infec. ship. §. j. ff. de dam. infec.
l l. quod Seruius. ubi Bart. ff. de cõdic. ob cau.
m l. qui cũ tutori bus. ubi Bar. ff. de transact.
n l. 2. ff. d' statul.
o c. cum inter p. de renun.
p Bart. l. aut fa cta. §. causa. ff. de pœn.
q Bar. auth. hoc amplius. C. de fideicõ. & §. duo fratres.
r Raph. Com. cõsi. 187. dñs.
s Rom. cõsi. 22. propositæ.
t l. qui iure. de test. mil.
u l. nec nos. j. de postli. re.
x l. quidã. §. fin. ff. de don. l. si quis mihi bona. §. sed utrũ. ff. de acqr. hæred. ubi Alex.
y l. at si quis. §. pleriq;. de rel. & sump. fun.
z l. si quis ui. §. differentia. de acquir. poss.
a l. j. ff. pro derelic.
b Bar. l. cũ falsa. col. 2, 3. de iur. & fac. igno.
c d. §. differentia.
d l. traditiõibus. j. eod.
e l. si fideiussor. l. idem. ff. eod. Bar. l. nõ solũ. §. liberationis uerba. de lib. leg.
f l. prout qsq;. de acceptil.
g l. j. §. decretalis. de succeſs. edic.
h Bar. l. põpo. j. ff. de neg. gest. col. 3.
i l. eius militis. §. militia. ff. de test. mil.
k d. l. si ita scriptum. §. j.
l l. ita stipul. 2. quæst. Bart. de uerb. oblig.
m l. j. §. fed si ante. ff. quor. leg.
n l. gerit. ff. de acquir. hæred.
o l. tale pactũ. in prin. ff. eo.
p d. §. quod si ante.
q l. non omnis. si cer. pet.
r c. quoties cordis. j. quæst. 7. c. pen. ex. de iureiur. Bar. l. cũ pater. §. filijs matrem. de leg. ij.
t Bart. l. poste quàm. j. eo. 2. col.
u l. j. §. si quis. ff. à qui. ap. non.
x Bar. l. nuda. ff. de dona.
y l. j. de cur. bo. dan. l. in pluribus. de acquir. hære.
z arg. l. qui romæ. §. duo fratres. & l. & hæredi. §. pen. ff. eo.
a Abb. c. ex multiplici. de dec. in fi.
b d. §. decretalis. & d. l. si ita. §. j.
c l. qui potest. §. quod qs. ff. de reg. iur.
d l. naturalis. §. j. de præscrip. uer.
e l. si mulier. de condic. ob cau.
f l. quoties. §. fi. de dona.
g l. elegãter. §. si quis. de condic. inde.
h l. siue apud. j. tut. j.
i l. cũ proponas. 2. j. eo.
k l. si quis accepto. ff. de condic. cau. da.
l arg. d. l. siue apud. & d. l. cũ proponas.
m l. ex placito. j. de re. permu.
n l. 3. §. dare. ff. de usuf.
o l. insidam. §. fi. ff. loca.
p Imo. l. mutianæ. de cõdi. & demon. col. j.
q l. iurisgen. in prin. ff. eo. gl. in uer. facias. in fi.
r d. l. cũ proponas. in fi.
s l. ita stipul. magna. de uerb. oblig.
t d. l. siue apud.
u arg. gl. in d. l. siue.
a l. 2. j. de hære. uel act. uend.
b l. apud Iul. in fi. ex quib. cau. in pos.
c l. j. §. si hæres percepto. ff. ad Treb.
d l. debitorũ. j. e.
e d. l. 2. in fi.

rem iudicio conuenerint, nec ipse exceptio nē huius rei nomine opposuerit, tunc enim uenditor liberatur, siue pactum simpliciter factum à creditoribus cū emptore censeatur, prodest enim etiam hæredi, qui regressum cōtra eū habiturus esset[f], unde & solemus dicere, pactū cū procuratore in rē suam initum, etiam domino utile esse[g], nec uideri cōfessionem absente parte factā, quæ corā huiusmodi procuratore facta sit[h]: siue pactum cū ipso uēditore factum præsumatur: quum enim quis hæreditatem uendit, quia id ius uniuersale est, censetur cōmoda cū oneribus suis, seu ære alieno transtulisse, idq; ex natura cōtractus actum esse, ut emptor ipsum uenditorē indemnem seruet[i]: unde creditores aduersus emptorē agētes, uidētur tacito pacto huiusmodi uolūtatem approbasse, quæ de re sua, id est ære ipsis debito, inter emptorē & uenditorē sic interuenerat[k]. Sed à quo tēpore oritur hæc præsumptio? & receptum est ex litis cōtestatione, cū emptore nihil de hoc excipiēte facta, quia lex requirit actiones motas esse, quod de litis cōtestatione intelligitur, ut plericq; hic tradūt, nec Paul. quidē Castrēsis negat. Sed quid si emptor cōuentus soluendo nō sit. Et uidetur idem, si eum lapsum facultatibus creditores sciebāt[m], nam & si debitor delegatus soluēdo non sit, imputatur creditori, qui sciens eū approbauit[n]: si uero ignorābāt, secus est[o], quod tamē in dubio nō est credendū, sed ei imputādum, qui eius cōditionē non inuestigauit[p], si Decio hic credimus: à quo tamē ego dissentio, nam quum exceptio hæc taciti pacti ex præsumpto cōsensu oriatur, debet præsumptio probabili signo innitiq; at uerisimile non est, si sciuissent creditores emptorē soluendo non esse, inanem actionē fuisse intētaturos[r], nec ea debet accipi cōiectura, ut uideātur uoluisse hæredi prospicere, etiā cum magno ipsorū damno[s]: puto itaq; hac in re plurimū arbitrio iudicis tribuendum. Sed quid si creditores principaliter quidem cōtra hæredem egissent, sed eis se obiecisset emptor, qui accessorie tanq; procurator in rem suam, litē defenderit? Et hoc casu omnes cōsentiunt, nullam esse taciti pacti exceptionem[t], non magis q; si expresse saluum sibi ius esse protestarētur aduersus hæredem experiundi[u]. Quid si creditores ab emptore aliquas pecunias pro usuris spōte recepissent, an taci-

f l. ex hæredi. §. si. ff. eo.
g l. j. §. fin. de op. no. nun.
h l. sicut. §. si. p. curator. ff. qb. mo. pig. Fely. c. si cautio. de fid. instr.
i l. 2. §. si uēditor. ff. de hære. uel act. uen.
k l. si pupilli. §. sed si ego. de nego. gest.
l l. solutionē. ff. de solu.
m l. fi. §. sin uero. j. de spōsa. l. si is à quo. in fi. ff. ut in pos. leg.
n l. promittēdo. §. pen. de iur. dot.
o l. si cū dotē. §. 2. fol. matr.
p l. qui cū alio. de reg. iur.
q Bal. j. in rubr. de proba.
r l. cian de indebito. de prob.
s l. tutori. j. de neg. gest.
t Bart. d. l. solutionem. III col. 2.
u l. si debitor. §. fin. ff. IIII quib. mod. pig.

te censerentur hæredem liberasse[x]? Et non censeri respōsum est, quoniā uoluntas non præsumitur, nisi quatenus signa indicāt[y]; ex receptione autē accessorij, nō est capienda præsumptio, ut uelit quis in principali sibi dānū fieri[z]. Qua in re distinguēdū quoq; est, ut receptio usurarum promissionem sortis processisse arguat[a], in consequētibus enim saltem ~~incidēter~~ probātur principalia[b]: quæ probatio nihil aliud est, q̄ rei gestæ declaratio, nec noui quicq; inducere censetur[c]; ex eadē quoq; receptione respectu futuri temporis facta, uidetur creditor pacisci, interim se non petiturum sortem[d], quia alioqui deceptus remaneret is q̄ præoccupauit soluere, quæ solutio dilationem hāc necessario infert, quum eiusdē tēporis nō possit quisq; & usuras & sortē habere[e]. Sed in casu nostro, si tacitū pactū respectu sortis interpretaremur, & nouū quiddā induceretur, & ex minime necessario signo cōiectura sumeret, quū personā emptoris, breuioris manus causa, possit qs respectu solutarum usurarum approbare, & respectu soluendæ sortis amplius deliberare.

b ¶ ACTIONES. Sed quomodo agere aduersus emptorē creditores possunt, quū actione, quātum ad eū pertinet, careāt[f]? An quia re qdā ipsa hisce actio cōpetebat aduersus hæredē, cuius procurator in rē suam est emptor[g], qui & indemnē præstare uenditorē debet[h], & ideo lex id iudiciū ex eius cōsensu confirmat, licet principio potuisset subuerti, qd' alibi diffusius attingitur[i]. Sed qua actione coget hæres emptorē ut indēnem se seruet? Et dubium nō est, actione ex uēdito[k]. Is uero qui hæreditatem donauit, quoniā & ipse tacite egisse uidetur, ut sicut emolumētū, ita & omne onus ad eū trāseat, actione præscriptis uerbis experietur[l]. Hodie uero cōdictione ex noua Iustiniani lege[m], crediderim, etiā si huiusmodi alienatio iudiciali autoritate facta sit, eandē exequutionem, quæ creditori aduersus hæredē cōcedatur, ipsi hæredi cōtra emptorē præstandā[n]: quoniā scilicet in eū, qui in iudicio cōfessus sit, uia ordinaria opus nō sit, sed exequutione præsentanea subueniatur[o]. Idem si tali instrumento conscripta sit alienatio, quod lege municipij uim iudicati habeat.

c ¶ SPONTANEA. Inuitus ergo hæreditatis emptor suscipere iudiciū nō cogitur, qd' in fisco non procedit, cui specialiter I id indul

x l. tale. §. post diuisionē. ff. eo.
y Bart. l. titiꝰ. §. altero. de admi. tut.
z l. si pacto. l. pretens. j. eo. l. ex pupillari. ff. de uulg.
a l. 2. j. de dot. prom.
b glo. l. sicuti. §. si quæratur. ff. si fer. uen.
c l. publia. in fi. ff. depo.
d l. ij. §. pen. ff. de dol. except. l. qui in futurum. ff. eo.
e l. lecta. uersic. sed nec ante. ff. si cer. pet.
f l. si pupilli. §. uideamus. de neg. gest.
g l. licet. §. ea. de procu.
h d. l. 2.
i l. si titius. ff. de uerb. obli.
k l. 2. §. sicuti. de hære. uel act. uen.
l l. hæreditatē. de dona.
m l. si quis argentū. j. de dona.
n l. fi. §. fin. j. de usur. rei iud.
o l. j. ubi Bar. ff. iud. fol.

id indultum est, ut qui ab eo hæreditatem emerit, conueniri à creditore possit[p]: cuius rei uidetur illa ratio, quod scilicet fisci seu principis cōtractus, uim legis habeat[q], dubium autē non est, legem in persona quoq; debitoris obligationem transferre posse[r]: quæ ratio nec in ecclesia, nec in causis, quæ ad pietatem pertinent, locum habet: & ideo recte respondit Ancha. ualetudinarij præfectos, aut pauperes hæredes institutos à creditore hæreditario, nō autem cessionarium cōueniendos esse[s]. Cæterum si hæres ipse soluendo non sit, posse in subsidiū emptorem cōueniri cōstat[t]. Nec illud dubiū est, agente aduersus hæredem creditore, teneri emptorem ut adsistat liti, eumq; defendat, & indemnem præstet[u], nec iuste à creditore recusari, quin defensorem hunc, qui & procurator in rē suā dicitur, admittat[x]: nisi aliquam causam alleget, cur cū hærede ipso litigare malit, ut quia hæres minus tricho litigator q; sit, aut rei gestę magis cōscius[y].

IIII Eum quoq;, qui hæreditatis partē ex trās actiōis causa tanq; hæres accepit, ad iudiciū suscipiendum pro parte sua à creditoribus defuncti posse cogi, constitutum est[z].

d ¶ TACITI. Nisi animus quoq; nouandi accesserit, quo casu ipso iure hæres liberatur[a]. Sed quomodo pactum hic initū cum hærede præsumamus, qui absens fuit? & Bar. quem cæteri sequūtur, nihil referre id in tacito pacto existimauit, quod latius declarandum est. Sciēdum enim cōtractus, qui uerbis celebrātur, cōsensum per uerba incontinenti requirere[b]: in his uero, qui aliter inducūtur, satis esse, si quādocunq; alter consentiat, & ex nouissimo cōsensu uim cōtractus incipere[c]: nec refert expressim consentiatur, an tacite, quum pars sit utriusq; uirtus[d]. Sed expressus consensus statim se ipsum ostēdit, tacitus ex signis seu cōiectu ris inducitur, quæ à iure pro idoneis habeā tur. Igitur ut obligatio oriatur, consensus, quo ius ab altero transferatur, ab altero acceptetur, necessarius est: unde si per epistolam uel nuntium tibi promittā, anteq; epistola ad te puenerit, tuq; acceptaueris, nulla oritur obligatio[e], posteq; uero acceptaueris, oritur: quia hic est utriusq; cōsensus, mei qui in eadem uoluntate perseuerare existimor[f], tui qui assensum ei præstas: & quod de nuntio dictum est, idem in negotiorum gestore, uel procuratore: ex mandato enim, uel ex subsequuta ratihabitione fit acquisitio[g]. In obligatione uero, quæ à lege inducitur, hæc non sunt necessaria, ipsa enim absq; facto nostro nos obligat[h]. Adnotāda est igitur triplex taciti pacti species.

Prima est, quū lex obligationē inducit, nisi certa qualitas prohibeat, ea em̄ qualitate interueniente, tacite sequitur, ne obligatio ulla oriatur. Sed id nō tam ex consensu partis est, q̄ ex facto legis, obligationē non cōcedentis[i], & ideo nulla præsentia necessaria est: exempli causa, ei qui alterius negotia gesserit, lex actionem dat, nisi animo donandi gesserit[k]: si igitur animus donandi abfuerit, nihil ei quæretur, etiam si nulla fuit donatarij hac de re sciētia: quia scilicet ei lex nihil acquiri sinit, qui animum acquirendi nō habet. Sic & in extraneo dicimus, qui dotem pro muliere præstet, ex dispositione enim legis fauore dotium præsumitur eam donasse, nisi sibi caueat[m], & ideo nulla mulieris præsentia opus est. Secunda species est taciti pacti, ex prorogatione prioris contractus orientis, & nec̄ in hoc ulla præsentia est opus, quia satis fuit semel adfuisse: ut quum quis perseuerat in usu rei conductæ, lex enim utriusq; uoluntatem durare præsumit, extenditurq; prior contractus[n], unde hic non tam pactum quàm uerus contractus est, daturq; ex eo actio: idem & in hærede adeunte hæreditatē dici potest[o], extenduntur enim in eum actiones, quibus testator alligabatur, uideturq; is cū absentibus creditoribus contraxisse[p].

Tertia species est, quū ex actu cum alio gesto, resultat cum alio tacitum pactum, nam & hoc casu non est adhuc necessaria præsentia, dum tamen ille, cum quo expresse agitur, connexus obligatione erga absentem sit, ut in casu nostro, emptor hæreditatis erga hæredem, uel plures rei debendi, ex quibus si unus pro rata sua soluerit, alijs taciti pacti exceptio acquiritur[q]. Idē in pacto expresso autoris mei, ut mihi q̄uis singulari successori, & absenti, tacite quoq; cautum uideatur, cōtraxisse q; ex eius persona ego fingar[r]. Idē in pacto patris erga filiā, ueluti quū pro ea dotē dedit, & in alterum casum stipulatus sibi est, uidetur absenti tacita pactione in alterū cauisse, ut receptius est[s]. Sed qui nam est tacitæ huius pactionis effectus? Et las. arbitratur, nostro in casu solam exceptionem inde hæredi competere

p l. j. j. de hære. uel act. uen.
q l. cæsar. ff. de publi. l. fi. j. de quad. præscr.
r l. restituta. ff. ad treb.
s Anch. conſ. 5.
t l. fin. in prin. de eo per quem fac. glo. d. l. ij.
u d. l. donationē.
x l. plano. in fin. ff. fam. herc.
y Bart. d. l. solutionem.
z l. cōtrouersia. ff. de transact.
a d. l. solutionē.
b l. j. §. j. de uerb. obli.
c l. si stipuler. §. fi. de uerb. obl.
d d. l. cum quid. si cer. pet.
e l. si pater. ff. de man. tuin.
f l. cum qui. ff. de proba.
g l. absenti. ff. de dona.
h l. 4. §. j. ff. de act. & obli.
i l. 4. ubi Bal. ff. de neg. gest.
k quod dictum. ff. eo.
l l. non omnis. si cer. pet.
m l. j. §. accedit. j. de reiux. act.
n l. qui ad certū. ff. loc.
o d. l. apud. §. fi. ex q. cau. i pos.
p Bald. in rub. j. qui admit. s. quæst.
q l. si creditores. j. eo.
r l. solutū. §. plane. ff. de pign. act.
s l. si cum dotē. ubi Alex. col. 3. ff. sol. mat.

tere,non tamen ideo extinctam esse obligationem naturalem: à quo dissentit Decius,quoniam quoties exceptio pacti conceditur,apparet perimi uel elidi naturalem obligationem[t],secus si exceptio doli[u],quæ sententia utique probabilior est[x]. Alius est effectus, quia tacito hoc pacto solum præiudicatur respectu illius creditoris agentis, non aliorum,quibus integrum est, contra ipsum hæredem experiri,ut Accur. hic inquit: quod Dec. procedere etiam in ære, quod pluribus cõmuniter debeatur,existimat[y]:quamuis em̃ tali casu pactum expressum maioris partis alijs noceat[z], si tamen maior pars contra emptorem egerit, poterunt alij hæredem conuenire,quòd scilicet conuentio tacita, & à communi iuris orbita recedens, non adeo interpretatione adiuuatur, sicut expressa[a].Ego pactum maioris partis alijs nocere nõ arbitror, quũ de proprio iure illis quæsito tractatur: secus si de quærendo: quia scilicet adhuc debitoris hæreditas adita non sit, tunc enim rescripto diui Marci locus est[b], & ideo frustra eo casu de actione dubitatur,quæ contra hæredem scriptũ intendi nequit,anteq̃ adita sit ab eo hæreditas[c]:merito igitur taciti pacti exceptio ibi nulla esset,ubi nec iudicialis quidem cõuentio esse potest.

IIDEM AVGG.
Restituto.

SEruus creditoris meliorẽ causam domini facere potest, in deterius autẽ reformare nouo pacto non potest obligationẽ recte constitutam.

SERVVS. Seruus paciscendo prodesse dño potest nocere nõ põt[a]. Sed hóc ne introductũ est generali ratione,qua tradit̃, quælibet alterius meliorẽ cõditionẽ facere posse,non autem deteriorem[b]: An uero ratione potius particulari, seruus enim sicut & filiusfa.omnia domino acquirũt,propter patriam uel dominicam potestatẽ,ita quod nihil in eis residere potest[c]. Sed hæc potestas in domini fauorẽ, in cuius manu sunt, est introducta:unde ipso iure ei,etiam inuito,propter ius publicum acquirunt[d]:ex ea igitur damnum illi aliquod oriri nõ potest, ut merito diuersa sit hoc casu lucri & damni ratio,quo casu lex absurdum non existimat posse aliquem nobis lucrum facere, obesse autem non posse[e]:& quod in seruo hic traditur,in filio quoque familias procedit[f], itemq̃ in monacho, quem cœnobio acquirere posse æquum est,damnosum autem esse non oportet[g]: quo exemplo à Benedicto Capella responsum est,legem municipalem, quæ omnia lucra inter fratres communia esse iubet,non tamen eos arctare, ut pro ære alieno, ab aliquo ipsorum contracto, alius teneatur[h]: poterit igitur tunc frater fratri acquirere,obligare res fratris non poterit[i].

I Vt tamen pater uel dominus ex contractu serui uel filij acquirant, etiam ei se damno subijcient, quod in ipso contractu uno tempore deductum est[k], uel incontinenti post, priusquam scilicet contractus omnino pro absoluto habitus sit[l]. Sunt autem & alij casus,quibus domino suo seruus nocere potest, & in primis in acquiren-
II dis ei detrimentum afferre potest, si sponte detrectet lucrum facere[m]: Sic enim & episcopus in acquirendis ecclesiæ suæ præiudicare potest[n],ut si ab emphyteuta qui per biennium à solutione pensionis cessauerat,canonem sponte recipiat, potest enim solus impedire,quo minus pœnæ commissæ locus sit[o]:quæ sententia propter pœnæ odium humanior est,alioqui non caret dubitatione, quia ipso iure cessator cadit[p],& quia tenetur episcopus ecclesiæ utilitatem procurare, & ei quantum potest acquirere[q], quod si minus faciat,in fraudem non quæsijsse censebitur[r].
III Non procedit item supra dicta conclusio in peculio, potest enim seruus, quatenus in peculio est, dominum obligare,sed sponte domini facere uidetur,qui peculium reuocare arbitrio suo potest[s],à qua tamen regula VII.casus excipit Accurs.quos non absimili carmine Alb.Ros.hic recenset:

Si uouet,aut donat,si cõpromittat,agátue,
Si sponsor[t],si se uendat,si mandet emendum.

IIII Rursus non procedit in delictis,delinquẽs enim deteriorem domini, saltem noxali causa,conditionem facit[u]:& quum sibi ipsi manus infert[x]:facit & in causa peculij quatenus locupletior iam factus sit[y], quod si domino sciente peccauerit,tenet̃ dominus in solidũ,& principaliter[z], quia delictũ ab eo cõmissum est,qui iure potestatis ,phibere potuit[a]:quo exẽplo patrẽ pro delicto filij teneri respõdit Curtius[b], quũ constaret sciẽte uidẽteq̃ patre facinus cõmissum fuisse,patremq̃ tacitũ id spectasse.
V Nõ procedit

t l.Stichũ.§.naturalis.de solu. u l.rescriptũ.§.fi.ff.eo. x Alex.§.pactus ne peteret. col.6. y secũdũ l.maiorem.ff.eo. z d.l.& l.rescriptum.ff.eo. a l.fi.in prin.de lega.ij.Paul.Cast.l.si cõuenerit.de iur.om.iud. b d.l.rescriptũ. c l.j.in princ.de succes.edic. a l.melior.ff.de reg.iur. b l.soluendo.ff.de neg.gest. c l.placet.de acquir.hæred. d l.seruus uetãte.ff.de uerb.obl. e l.filius.j̃.e.no.in l.secũdũ naturã.de re.iur. f d.l.filius. g not.in l.cũ hæredes.§.fi.de acquir.pos.

h l.si negotia.in fi.ff.de ne.ge. i Mod.in rubr.ff.de acq.pos. k l.fin aũt.ff e. l.ij.de reb.cor. l l.j.§.fin.ff.de stip.ser. m l.fi.j̃.de acqr.pos.l.cũ proponas.j̃.de hære.inst. n l.iubemus.j.3.de sacr.eccl. o Card.& Imo.c.potuit.loca.cum concord.per Ias.hic. p l.fi.j̃.de iur.emphyt. q l.de creationibus.j̃.de epis.aud. r l.in fraudem.j.rñ.de iur.fis. s §.actiones.Inst.de act. t l.iij.§.si filius & §.seq.de pecul.rub.j̃.si ser.exte. u l.j.§.quod dicitur.de ui & ui arma. x l.peculiũ.§.sed ipse.d' pec. y l.iij.§.ex furtiua.de pecu. z l.ij.in prin.de noxa. a l.fluminum.§.plane.de dã.if. b Cur.consi.41.uiso.

cedit item in his, qui specialiter pro culpa familiæ suæ conueniri possunt,ut nautæ, caupones, stabularij[c]: item in publicanis, quos edicto prætoris apparet familiæ suæ factum præstare debere[d].Item in magistratibus, qui ex suorum culpa quandoq; conueniuntur[e].Sed qd censebimus de nostri temporis famulis, qui liberi sunt homines, & certa mercede nobilibus obsequuntur:& regulariter eorum scelere non obligari dominum debere indubitatum est[f], nisi ex aliquibus coniecturis de consensu eius ap-
VI pareat[g].Idem si prohibere potuit, & non fecit:culpa enim dominus nõ caret[h], ut Bal. existimauit.Sed & si quis soleat huiusmodi scelestorum colluuiem in famulitium adsciscere,in culpa est[i],quia uerisimiliter præuidere potuit,eos à criminibus non temperaturos[k],poteritq̃ instar ferè receptatoris in eum animaduerti[l], eiq̃ imputandũ erit, qui familiæ suæ innocentiam non explorauit[m]:unde & elegans illud Homeri carmẽ, quod in ore solebat Socrates habere,

Aedibus in nostris, quæ recta aut praua gerantur.

Nam & si huiusmodi aliquem domini inimicum ferro appetierint, non modica erit aduersus dominum præsumptio[n], præstabuntq̃ iustam unicuique metus causam,ei qui sibi à domino ,ppter eos seruos timuisse asseruerit[o]. In foro quoque conscientiæ dubium non est, ei domino imputari, qui tales non emendauerit,aut ab se non dimiserit[p]. Sed quid in contractibus,horum'ne
VII contractu obligabitur? Et non putarim, eadem ratione,nisi de domini consensu appareat,ut quia huiusmodi famulum, seu clientem obsonatorem suum, aut dispensatorem constituerit,isq̃ in eam causam cõtraxerit[q]: tenebitur enim dominus exemplo institoriæ actionis, ut Picus hic ex Paulo Cast.ait[r]. Vnde si pecunias mutuas ex ea causa acceperit, conueniri patronum posse arbitratur:quod uerum crediderim, si appareat in id quoque constitutum, ut pecunias mutuas accipiat[o],huiusmodi enim liberi homines,quum sibi non autem patrono acquirant,non æque patronum obligare debẽt,atq; seruus dominum posset[p]. Sed finge obsonatorem meum alea lusisse,nunquid cogere uictorem potero, ut meas pecunias mihi restituat? Et Bal.posse respondit[q], non enim à me in id constitutus erat, sibiq̃ imputet aleator,qui collusoris conditionem non explorauit[r], nam & si sciebat eum de meo ludere,furti tenetur[s].

IIDEM AVGG.
Valeriæ.

POstquã liti de prædio remotę renuntiasti, causam finitam instaurari posse nulla ratio permittit.

POSTQVAM liti. Renuntians liti amplius de ea causa non auditur. Sed cur hoc? quum enim lis instantiam significet[a], id est iudicij exercitationem, à contestatione in diffinitiuam sententiam[b], qui ei renuntiat non debet censeri de causa[c], id est ipso iure in iudicium deducto,egisse[d]:an quod Bar. Rimin.q̃ arbitrantur, quia hoc iure instantiæ renuntiari non poterat, quin & causæ renuntiaretur? qua ratione & qui simpliciter instantiæ renuntiat, omni deducto iuri renuntiasse censebitur: id enim necessario consequitur[e].Sed hæc falsa esse communiter aiunt,posseq̃ hoc iure soli instantiæ renuntiari uerius est[f], præsertim aduersario consentiente[g]:quũ etiam si id ita non esset, haud tamen renuntiatio instantiæ ad causam trahenda uidetur,quæ maioris est præiudicij[h].An ergo quod frequentius traditur? quia lis etiam causam significat, non autem solam instantiam[h], unde à ui uerborum recedendum non est[i]. Sed id improbat Dec. quòd scilicet lis proprie sit altercatio litigantium[k],& ab eo iure distet, quod in iudicio deducitur[l]: & quamuis improprie quandoque aliter accipiatur, in renũtiationibus stricte fuit procedẽdum[m]: & ideo ipse existimat, eum qui liti renuntiat, non censeri causæ renuntiasse, nisi quatenus causa improprie accipiatur pro instantia, & sic id rescriptum interpretatur:quæ sententia procul dubio uerbis rescripti repugnat. An igitur uerius est, quod ego arbitror, litem quidem pro deducta in iudicium actione, siue in personam, siue in rem accipi[n]? unde qui in rei uendicatione liti renuntiat, omnino excluditur, ut hic traditum est, unica enim uendicatio est, ex sola causa, nempe dominio, descẽdẽs[o].
I Qui uero liti in actione personali renũtiat, ab instãtia quidẽ & actione ex intentata causa submouebitur:sed si nouam instantiam incipere uelit[p], aliaq̃ ex causa experiri,utique audiendus uidetur[q]: quum actiones personales non una causa tantum, sed pluribus competere possint[r]: & qui

c l.j.ff.nau.caup. d l.quantæ.de pub. e l.obseruare.§.j.de off.pcõs.Bar.l.ne quid.de incen.rui. f c.cũ ad sedem.in glo.de resti.spol.j.quæst.4 c.quia præsulatus. g c.Petrus diaconus.de homic. h l.culpæ.ij.de reg.iur. i Card.clem.ne in agro.§.porro.de sta.mon. k reg.semel malus. l arg.l.fi.§.fi.de abig. m l.fi.§.nã cum.ff.nau.caup. n Abb.c.cõstitutis.2.de test. o l.j.§.fin.ubi Bart.qd' ui aut clã.l.de pupillo.§.si qs ipsi.10.quæst.de op.no.nun. p c.licet Heli.ubi Abb.de simo. q l.5.§.nõ aũt.l.si cũ uillico. r Paul.l.j.§.familiæ. o l habebat.de instit. p d.l.secũdũ naturã.de re.iur.

q Bal.rubr.j̃.de cõd.ob tur.ca. r l.qui cum alio.de reg.iur. s l.seruus cuiusdã.de cõd.ĩde. a glo.in c.j.§.j.uer.litis.de procu.6. b l.properandũ.in prin.§.fi. c ut j̃.uersi.lites super causis. d auth.q semel.j̃.quomod.& quan.iud. e l.illud.de acquir.hæred. f l.& post.§.j.de iud. g glo.l.j.j̃.de præscr.lõ.tẽp. h l.fi.§.ille.j̃.de neces.ser.Bar.l.ij.de iurisd.om.iud. h c.cum pridẽ.de pac. i l.cum lege.de testa. k c.foris.de uer.sign. l c.dudum.ij.in fi.de elect. m Cald.consi.5.de uerb.sign. n l.litis.de uer.sign. o l.& an eandẽ.§.actiones.de excep.re.iud. p d.l.properandum.§.fi. q l.habebat.de instit. r d.§.actiones.glo.l.j.ff.de æden.

famuli

Lis.

& qui ex una renuntiauit, ex altera saluum
II ius habeat. Verum & si quis ante contestationem liti renuntiauerit parte nō præsente, crebrior est sententia, nihil eum agere, quia iuri futuro simplici repudiatione derogare non possumus[t]: si uero pars sit præsens, causa actus sustinēdi fiet interpretatio, ut improprie litē acceperit, etiā quatenus ante cōtestationem altercatum est[u],
III & ideo ceu pacto submouebitur. Addit Alex. nec renuntiatione litis eum excludi, qui sacerdotium simpliciter eiurauerit[x], quoniā lege pontificū non nisi in episcopi
IIII sui manu dimitti beneficia hæc possunt[x]: qua ratione idē quoq; in cliente existimandum est, qui fiduciā uel feudum (ut uocāt) absque principis sui autoritate relinquere nequit[y], quod magistratus exemplo receptum uidetur: præses enim prouinciæ abdicando se non amittit imperium[y]: quū igitur expresse renuntiare nō possint, nec tacite id ex cōmuni regula uidetur permittendum[z], alioqui nō difficulter reperirentur, qui subornati eis mouerent cōtrouersiam, ut renuntiatione fraudē legi facere hi pos-
V sent[a]. Illud quoq; tradidit Ias. ut renuntiatio hæc ualeat, necessario proponēdum, à parte præsente expressim acceptatā esse. Sed Dec. contra, cui accedo: qui enim præsens est, tacite acceptasse id uidetur, quod suam utilitatem respicit[b], & ideo lex simpliciter absente parte infirmas esse cōfessiões ait[c], ut scilicet necessariam esse præsentiam ostēderet, acceptationis uero nō meminit, quia ex præsentia præsumitur[d]: non secus ac cōsensus in pacto, ut in rub. supra admonuimus: nā si omnino necessaria esset acceptatio, cōfessio absente parte nec semiplenā quidem probationem faceret, quod tamen contra receptum est[e]: & quod communiter aiunt, confessionem prætextu erroris reuocari posse, elusorium esset: quum post acceptationem non possit[f], ante uero, etiā citra erroris allegationem posset[g]. Verior igitur nostra est sentētia, quæ & plurimorū fuit[h], & ideo concludendum, cōfessionem parte præsente factam ualere, præsumiq; consensum, nisi aliud ex contrarijs coniecturis iudici sederit[i]. Parte uero absente, adhuc semiplenæ probatiōis causa ualere, si deinde acceptata sit, quum ex ea non obligatio, sed gratia seu leuamentum probationis inducatur[k]: potest tamen huiusmodi confessio in absentia facta, ceu per errorem effutita fuerit reuocari, nec alia probatio require-
VI tur[l]. Et quod in confessione dictum est,

t l.j.§.eo.
u l.si insulam.de præscr.uer.
x Imo.c.ueniēs.de renun.
x c.admonet.d' renū.
y Bald.auth.in successiōe.in fi.j.de su.& leg.
y l.pen.ff.de off.præs.
z Ias.l.cū quid.si cer.pet.
a c.si ciuitas.de sen.exc.in 6.
b l.iij.ubi Alex.j.de rep.hære.
c l.certum.§.si quis absente.ff.de confes.
d l.qui patitur.ff.manda.
e Bar.l.admonēdi.col.8.de iureiur.
f Bal.l.nō solū.in prin.col.fi.ff.de proc.
g Bal.& Ias.in l.error.§.de iu.& fac.ign.
h Socy.cōs.228 Caccialupus in repe.l.admonēdi.col.67.
i l.diuus.ff.de in inte.rest.
k l.publia.in fi.depo.
l Aret.& Barb.in l.j.§.si quis simplr.de uer.oblig.

aliquid simile renuntiationi habet, ut absente parte facta litis renūtiatio ualeat, quæ crebrior fuit (si Alex. credimus) sententia, quod aduersus regulas odio litium aliqui, fauore liberationis alij tradidere[m], dum tamen citra ullius fraudem, certoq; animi iudicio facta sit, qua in re multum arbitrio iudicis tribuetur[n]. Sed tamen anteq; à parte acceptata sit, uidetur eam reuocari posse, & sic defendendam Bar. Iac. Fulg. Ias. Decijq; opinionem, à qua uix est ut iudices recedere audeant[o], nisi renunciatio de iure in re facta sit, quod solo consensu, ut supra diximus, pro derelicto haberi potest[p], qualis hac in lege, in qua de prædio litigabatur, quæ uerba ad rei uēdicationem proprie referuntur[q], licet Alex. nulla ratione dissentiat. Idem si renuntiatio per procuratorem nomine absentis recepta sit[r]. Sunt & qui sufficere putant, si per quemlibet alium acceptа sit[s], quod tamen ipse affirmare non ausim[t]. Idem si in iudicio facta, & à iudice nomine absentis recepta fuerit, ut Bar. existimat[u]: & ideo irreuocabilis erit, absq; em̄ iudicis opera, si parte absente in actis esset facta, ualeret[x], sed reuocari ante acceptationem posset.
VII Cæterū renuntiatione simplici litis, non ideo renuntiatum uideri domino, idem Bart. sensit: unde quamuis dominus, petitorio iudicio agens, renuntiauerit, non tamen reo exceptio dominij quæritur[y]: nam & is qui transigit, liti renuntiat, nec idcirco dominium transfert[z]: solū igitur exceptio doli uel pacti concedenda est, quia quò ad eam causam, quæ uerbis renūtiationis compræensa est, uidetur actor fateri nullum sibi ius esse[a], quum aliter uerisimile non fuerit, eum renuntiaturum, ne scilicet donationis præsumptio capiatur[b]: & quia non est uerisimile, propter odium litium eum renuntiasse, qui iam litigare cœperat[c], quiq; potuisset solam possessionem omittere, absque alia litis renuntiatione[d], quanto probabilius ideo renuntiasse, quia inter agendum animaduerterit fouere se malam causam[e], quæ tum quoque mala est, quum actor probatione deficit, licet reus nullum ius habeat[f], uel solius enim possessionis commodo tutus est[g]: quapropter ut uerius receptiusq; sit eum qui renuntiat præsumi id facere, quia sciat se malam causam habere, non tamen idcirco censebitur fateri aduersarium iustum esse dominum[h], potest enim res neutrius esse[i]: unde consequenter traditum est, si renuntiet liti reus, licet ideo non acquirat dominium actor, si nullum

m Alexā.hic.& cōsi.131.in 4.Aret.cōsil.96.
n l.si reus.in fi.de procu.
o Bar.l.nō solū.§.libera.de lib.leg.
p l.j.ff.p dere.not.in l.j.§.e.
q c.fi.de concess.præben.in 6.l.quæstio.de uer.sign.Bar.l fundus.de an.leg.
r d.§.si quis absente.
s Saly.hic.Imo.& Felyn.c.si cautio.de fid.instr.
t d.§.si quis absente.
u arg.l.fi.de iter.act.
x arg.d.l.iij.& l.j.§.si quis ante.ff.à qui.app.non li.
y Bart.§.nihil cōe.2.intel.
z l.si pro fundo.j.tit.j.
a l.iij.j.de fid.instr.
b l.cum de inde.de prob.
c arg.l.rem nouam.§.fi.j.de iud.
d l.item si res.§.fi.de ali.iud.mut.cau.
e c.per tuas.in fi.de simo.
f l.fi.j.de rei uē.
g §.cōmodum.Inst.de interd.
h l.si te.ubi Bal.j.de inge.man.
i l.si inter.de excep.rei iud.

nullum habuit, non posse tamen à reo impediri, quo minus re petita quod ad eum pertinet, secundū intentionis formam arbitratu suo disponat[k]: si tamen constaret, nullam ei actionem cōpetere, posset iudex de facto agentē reijcere[l], nō enim renuntiatio rei, actionē quæ nulla fuit, aduersario dedit, quū aliud sit renūtiare liti, aliud dñium trāsferre.
VIII Addit aliū quoq; casum Dec. quo renūtiatio hæc litis inefficax sit, nēpe in minore, q immobilia alienare nō potest[m], merito nec rei uēdicatiōi renūtiare potest[n]. Sed quum supra docuerimus, huiusmodi renūtiatione dominium nō transferri, satius est hac in re communi sententiæ adhærere, ut solum restitutionis in integrum ope adiuuari minorem credamus. Hincq; adnotant Doct. si lex generaliter litem ulla ratione instaurari uetet, non tamen restitutionem in integrum sublatam censeri[o], quia generalibus uerbis de ea ceu re extraordinaria legislator cogitasse non creditur[p]: idemq; traditum est, si lex exceptionem prohibeat, uel persecutionem, seu officium iudicis, licet em̄ restitutio hæc, & officio iudicis imploretur, & iure exceptionis quandoq; impetretur, tamen generalibus illis uerbis nō uidetur sublata[q]: Idem si lex appellationē, exceptionem, & (ut uocant) nullitatem submoueat[r]. Idem si in ea scriptum sit, non posse quenquam inquietari, directe uel indirecte, à quacunque persona[s]. Idem si in lege diceretur, quenquam non esse audiendum, quocunque priuilegio non obstante: quod Paul. Cast. respondit[t]: quoniam non ideo priuilegia, quæ corpore iuris continētur, sublata censeri debent[u]: & quia lex generalis restringitur, ne in his casibus locum habeat, qui speciali fauore digni sunt[x]. Sed & si lex compromittendi facultatem minoribus sinat, sed appellationem & quamcūq; reclamationem à sententia arbitri submoueat, non tamē restitutionem in integrum reijci Pontanus respondit[y], quæ propter immoderatam & enormem læsionem peteretur: nam & si in parte instrumenti minoris ætatis mentio facta esset, etiam generalem renuntiationem ad id restitutionis beneficium trahi Bald. respondit[z], quæ sententia probabilis est[a].

k arg.gl.in l.si maritus.ij.§.si negauerit.de adul.
l glo.l.ubi pactum.j.tit.j.
m l.j.ff.de re.e.
n Bar.l.potest.de adm.tut.
o l.i causæ.j.§.fi.ubi Bal.ff.de min.Bar.cōsi.101.Bald.cōsi.236.in j.
p l.4.§.j.de fideicō.lib.
q Alex.l.arbitro.col.pen.qui sat.cog.
r Socy.cōs.299.8.dubio.& cōsi.242.col.4.
s Aret.cōsi.161.col.4.
t Paul.cōsil.37.ut bene.in ij.
u l.decurionibus C.de silēt.lib.xj.gl.l.hæres.in prin.ff.de iud.
x Bar.l.sciēdū.i pri.q sat.cog.
y Rom.cōs.90.
z Bal.cōsi.148.in j.
a arg.l.j.§.quæ onerandæ.ff.qua.re.ac.Barba.cōs.44.i3.

IMP. ANTONINUS Demagoræ.

CReditori tuo si partem pecuniæ exoluisti, de parte uero non petenda inter te & ipsum cōuenit, ob causas[b] satis liberatus dici Demagoras posset.

CREDITORI. Demagoras (quæ uox Græce causidicum, oratoremúe significat) quum clienti suo certam pecuniam deberet partem ei soluit, reliquum uero ob aduocationis patrocinijq; pręstiti, honorarium cliens se nō petiturum pactus est: dubitatum fuit, an satis liberatus dici Demagoras posset. Et uidebatur non esse, pactum enim à causa ipsa uim & efficaciam omnē accipit[b], at causa non sat probabilis erat, quoniam pendente lite, honorarij conuentio nulla est[c]: at quāuis hic post rem defensam uideatur facta, quia tamen pecunia iam antea debebatur, non leuis suberat fraudatæ legis coniectura, translata scilicet ad præsens tempus doli suspicione[d], cui & alia iungi poterat: si enim uere ea quantitas ob patrocinium debebatur, compensatione obiecta, ipso iure tutus erat Demagoras[e]: quid ergo opus fuit hac pacti nudi conuentione, quæ non nisi exceptionem parit[f]? Sed tamen receptum est, eum liberatum esse, atque adeo efficaciter, ut etiam si soluisset, concedenda ei sit repetitio, exceptione enim pacti uel doli, quæ ei subrogatur[g], tutus, fauorabili exceptione tutus est: & ideo etiam si soluerit, propter præsumptum errorem, condicere indebitum potest[h]. Idem in eo, qui exceptione etiam odiosa defenditur, dum ei ius cōmune adsistat[i], nam tunc nec exceptio quidem doli odiosa existimatur[k]. Nec obstant supra scriptæ cōiecturæ, quoniam hic nihil aduersus legem factum est, quæ pendente iudicio conuentionem prohibet, nō quod obligationi aduersetur, sed quia promissiōes hasce in ipso periculo, & (quod dicitur) sub nouacula factas, lex ut inciuiles auersetur[l]: cui rationi locus non est, quum finita lite quātitas ipsa pacto declaratur: cessat enim (ut Mart. lib. XI. inquit) tunc, res imperiosa timor.

b ¶ CAVSAS, Scilicet defensas: remuneratio enim patrocinij, efficax est causa pacti nudi, ut inde oriri possit exceptio: nam si nulla penitus causa subsit, nullius est iure nostro effectus, quod argumento stipulationis credēdum est, quæ sine causa non ualet, sed exceptione doli excludit[m]: nec causa donationis præsumitur, sed error potius, ut ferè crebrior est sententia[n], nisi apparet ex certa scientia fuisse cōtractum[o], uel confessio in instrumento adscripta sit,

b l.iurisg.§.sed cū nulla.ff.eo.
c l.quisquam.§.præterea.j.de postu.l.j.§.si cui cautū.ff.de uar.& ex̄or.cog.
d l.sicut.§.supuacuum.quib.mod.pig.
e l.si ambo.ff.de compen.
f arg.l.nō solū.ff.de act.et ob.
g l.ij.§.& gnāliter.ff.de excep.
h l.qui excep.de condi.indeb.
i l.si nō sortem.§.indebitū.ff.de cōd.indeb.
k Bart.l.ij.iij.quæst.j.de res.uendi.
l l.medicus.de uar.cog.
m l.ij.§.circa.de dol.excep.
n Alex.l.à titio.de uerb.oblig.cons.11.in j.
o Alex.cons.4.consi.6.in j.

quòd exequutionem in promptu, propter autoritatem iudiciariam habeat, ut Bald. tradidit[p]; in pacto quoque nõ petendi, uel liberatorio, fauore liberationis traditum est, præsumi donationis causam, & ideo si ultra quingẽtos solidos[q], tali pactione remittatur, necessariam insinuationẽ esse[r], nihil enim refert qs donet, an remittat, idemq; rei suæ est abusus[s], tametsi Saly. friuola ratione dissentiat.

negotiaq; eius tuo patrocinio[c] ac fide defensa, ea obligatione partim iure ciuili, partim honorario[d] liberatus es; nã exceptio perpetua pacti conuenti, uel doli, residui petitione repellit: quũ & solutũ per ignorantiã repeti potuisset.

c ¶ PATROCINIO. Hic igitur apparet quum iam Demagoras patrocinium præstitisset, tum deinde de mercede conuenisse; & tamen Bart. censuit[t], mercedem à principio deberi, in obligationibus quæ à lege inducuntur; unde & traditum est, præsidibus & assessoribus ante administrationẽ salarium (ut ipse legisse uidetur) præstitum esse[u]; antiqui tamen codices, præstitutũ habent. Sed articulus hic diffusior est, quàm ut hic attingi debeat. Quod ad præsens institutũ pertinet, illud est sciendum, iuris professores communi interpretatione eos dici Doctores, qui publice legunt, & quibus auditores dant operam: mihi uidetur etiam hoc nomine posse intelligi Iureconsultos, qui à principio adibãtur, ut consilij sui oratoribus & aduocatis copiam facerent, & quid iuris esset in toto negotio dissererent[x]; his in sacramenti ingressu honorarium offerri debet[y]. Est sacramentum principium litis, quũ fit sponsio, ni res ita sit, deponunturq; in ædem sacram sportulæ, ut M. Varro declarat; cuius uocis mentio hac significatione apud autores ueteres frequẽs est. Sic epist. lib. VII. Seruium Offilium q; Iurecons. in Caij Silij causa à se aditos, M. Cicero ad Trebatium scribit. Aduocati uero ipsi, seu patroni, ijdẽ Oratores causarum erant, qui in foro, & uiua uoce causas tuebantur: his oblatum à principio honorarium, recipere quidem ius erat[z]; petere autem, contentiosaq; iurisdictione cõsequi, nõ nisi in fine litis poterãt[a]: quum enim officio iudicis debeatur, qui adhuc ex parte sua perfecte non adimpleuit obtinere non debet[b]: quòd si aduocatus operam suam præstare detrectet, nisi singulis actibus sibi satisfiat, debet iudex litigatorem in id adigere, ut ei satisfaciat,

p l.ij.col.fi.j.de exec.re.iud.
q l.sancimus.j. de don.
r l.Modestinus. ubi Docto. de don.gl.l.si qs obligatione.ff. de reg.iur.
s l.contra.§.fi. ff.eo.
t in d.l.j.§.diuus. col.pen. de uar.cog.
u l.diem.ff.de off.asses.
x l.ij.§.seruius. ff.de orig.iur.
y d.l.j.§.pinde.
z d.l.j.§.i honorarijs.l.fin.C. de cõd.ob cau. l.qui operas. §.j.ff.loca.
a ut hic & l.j.j. de suffra.
b l.Iulianus.§. offerri.de act. emp.
c l.properandũ. §.honorarijs. j.de iud.

uel alium accipiat[e]. Sunt & patroni fisci, qui coram præfecto prætorij aduocabant, & quibus publica stipendia præstabantur: his in cuiusque anni fine, sicut & Archiatris soluendũ erit[d]; licet à principio incipiat deberi, & ideo ad hæredes transmittant[e]. Sunt & qui fauore gratiaq; principum dispẽsationes impetrant, quod suffragium præstare Latine dicimus, ut est apud Ammianum Marcellinum, ijs soluendum erit, quum quæ optauerit, consecutus est cliens, id est, impetrata dispensatione, uel officio[f]. Sed quodnam existimabimus licitum esse honorarium? Et Vlp. ait, usque ad centum aureos[g], nam & lib. XI. Corn. Tacitus Claudij edicto cautum tradit, ut ob causam orandam usq; ad dena sestertia, hoc est centum aureos aduocati possent accipere, quæ egressi repetundarum tenerentur. Sunt tamen qui confirmari iuramento pactionem existiment, qua cliens ultra eam summã promiserit[h]; quod ego non arbitror, quum delinquat aduocatus, illicitam summam accipiens, & repetundarum teneatur[i], unde iuramento adiuuari non debet. Addunt alij in causis criminalibus posse eum modum excedi; quoniam lex ait, quicquid ei donatum sit, qui à latrunculis & hostibus nos redemerit, ualere, quoniam quod contemplatione salutis datur, certo modo æstimari nõ placuit[k], idq; communiter receptum uidetur. Sed hæc sententia magistratibus iniuriam facit, quasi pari in periculo eorum in manibus agatur, ac cum hostibus & latrunculis: quapropter ego ab Vlpiani, minime distinguentis, uerbis recedendum non arbitror.

d ¶ HONORARIO. Prætor enim inquit pacta seruabo, exceptionemq; concedit[m]. Sed quum salariũ patrono officio iudicis debeatur[n], & ideo hic compensatione tutus esset, uidebatur etiam ipso iure, & quidem ciuili esse liberatus[o], nisi dixeris expressam hanc conuentionem, & quæ certam quantitatem diffiniuit, priorem illam incertam, & legalem obligationem impedire; quoniam solet dici, præsumpta, tacitá ue expressis cedere[p]. Sed rursus obijcitur, quum id pactum de salario præstando sit, uidetur fomento legis adiuuari,

& ex

d l.Archiatri.j. de prof. & med.lib.x.
e l.post duos. in fi.j.tit.4.l.j.j. de primip. lib.xij.
f l.j.j.de suffra.
g d.l.j.§.licita.
h Guid. Pap. quæst.190. Decius hic.
i l.j.l.5.in fi.ff. ad l.iul.repet.
k l.pen.ff.de don.
d.§.licita.
m l.iurisgen.§. prætor.ff.eo.
n d.l.j.§.diuus.
o l.uerũ.l.si ambo.de compen.
p l.cum ex filio. §.j.de uulg.

& ex eo actio dari[q], ea ergo ipso iure liberationem parere debet, non secus ac quum stipulatio stipulationem tollit[r]. Sed aliud est in stipulatione, quæ priori aduersatur, aliud in hoc pacto, quod priorem obligationem quodam modo innouat, ut sicut prius cõpensatio obijciẽda erat, nunc pacti exceptio loco compensationis opponatur. Sed an finitæ litis hæc sit exceptio, seu eius ingressum impediat? Et dicendum est, nõ impedire; quod hic probatur, dum lex ait, residui petitionem repellere; ergo expectanda est litis contestatio, quum ante non dicatur petitio[s]; exceptiones uero finitæ litis ante cõtestationem opponuntur, ne tædia litis subire quisquam cogatur, quam iam finitam apparet[t]; quandoq; tamen ex pacto nudo oriens exceptio, huiusmodi litis ingressum impedit, ut si liti pacto renunciatum sit[u], fauore enim extinguendarum litium instar transactionis habet talis conuentio[x]; Idem si pactum non agendi iurejurando confirmatum sit, ut aliqui existimarunt[y]; Idem si manifeste de eo constet, puta documento publico, aduersus quod nihil probabile aduersarius alleget[z]. Idem censuit Socyn. in huius legis casu, ut pacti natura, propter solutionis, quæ in parte adfuit, adiunctionem mutetur[a]; quæ sentẽtia merito ab omnibus reprobatur, tum ex legis nostræ uerbis, tum quia nec ipsa quidẽ solutiõis exceptio litis ingressum impedit, nisi quũ confestim probari potest[b]. Sed & quum pars pacto remissa, à parte soluta separata sit, utraq; proprio iure cẽseri debet[c].

IDEM AVG.

Basilicæ.

PActa quæ contra leges cõstitutionesq;, uel contra bonos mores fiũt, nullã habere uim, indubitati iuris est.

PACTA QVAE CONTRA. Cõstitutio hæc, quæ generaliter loquitur, uarijs in speciebus declarari potest: hæ ferè septem referũtur[a], quarum prior est, quoties reprobatur pactum, quia aduersus bonos mores, ut quum de futura successione tractamus, subest enim captandæ mortis uotum[b]; uel quum pacto libera testandi facultas diminuitur[c]. Idem de matrimonio, quod lex nõ sinit ullo prorsus nexu impediri[d]. Huc pertinet & quod obligatio ob delictum perpetratum uel committẽdum nulla est[e]. Sicut & si coniuges conueniant, ut supraq; facere possint exigantur, inhumanum enim id pactũ est inter eos, qui iure naturali mutuam sibi reuerentiam debẽt[f].

q l.j.j.de suffra.
r l.si unus.§. pactus.ff.eo.
s l.amplius.ff. rem rat.hab.
t c.j.de lit.contest.in 6.
u 3.l.prox.
x l.transacta.ff. de uerb.sig.
y l.ait prætor. de iureiur.
z c.quoniam. de fil.presb. Bar. l.cũ quærebatur.ff. iud.sol.
a arg.l. q patri. de acqui.hære.
b Bart.d.l.cum quærebatur.
c l.Aristo.ff. de don.
a Bar.l.si quis pco.de fideius.
b l.fi.j.eo.
c l.stipulatio hoc modo. de uerb. oblig.
d l.titia.eo.tit.
e l.si plagij.l.generaliter.e.tit.
f l.alia.§.elegãter.ff.sol.mat.

Aduersus quoq; bonos mores esse eam pactionem Ang. existimauit[g], qua iuueni amatori Cytharœdus matutinas cantiones ad puellæ fores promisit; idemq; Picus de aleatorum quibusdam pactionibus refert[h]; itemq; his, qui uiduas nubẽtes adigunt, ut bigamij nomine sportulã promittãt; cuius[l] consuetudinis & Apuleius in apologia meminit. Idem ego arbitror in his, qui in bello inter Christianos (quod plusq; ciuile est, quia omnes in CHRISTO fratres sunt[i]) captos ab alio milite emũt, ut ad duriorẽ redẽptionis mercedẽ cogant[k], huiusmodi ẽm mangonium nõ multũ à plagio distat, & contra bonos mores est[l]; dubium aũt nõ est, quin pacta aduersus bonos mores conuenta, nec iurisiurandi quidem religione confirmari non possint[m]. Secunda species est, quum II pactum ideo reprobatur, quia aduersus ius publicum sit. Id quatuor modis accipitur, quandoque pro coniunctione sanguinis[n]; quandoque pro eo iure quod principaliter fauorem publicum respicit, ut quòd delicta puniantur[o]; quandoque pro iure quod ad fisci uel reipubli. utilitatem pertinet[p]; quandoque pro eo iure cui specialis forma uel solennitas tradita est[q], seu clausula addita sit, pactionem infirmans, si secus fiat[r], omnibus enim his casibus ius publicum dicitur, aduersus quod celebrati contractus nullius sunt roboris[s]; ut quum sacerdotes paciscuntur, ut sub prophano iudice conueniri possint[t]; uel dominus fundum absq; colonis, adscriptitijsúe alienet[u]: Itẽ ea quæ affixa sunt ipsi domui pacto transferre in aliũ, ciuitatemq;, quod in se est, deformare uelit[x]; Idem si quis pacto prorogare instantiã nitatur[y]; uel si quis paciscatur, ne opus nouũ ex causa publica nũtiare possit[y]; unde & receptũ est, nõ posse partes pacisci ut iudex summarie & de plano pcedat, id ẽm ad ius publicum pertinet[z]; Sicut nec cõuenire possent, ut qui intra certum terminum nõ soluerit, excõmunicatus, sacerq; censeatur[a]; nec ut quis nõ monitus, aut citatus, in carcerẽ manu sibi iniecta abducatur[b]; nec ut debitor, irrequisito iudice, detrudi in neruum possit[c], lex enim aliam executionibus formam dedit[d]. Sic & pactũ aduersus religionis legem non ualet, ut eũ qui in monachorum albo nomẽ dedit, uel Augustinẽsis

 sodalis

g l.itẽ.§.memi nisse.de inur.
h auth.alearũ.j. de relig.
i xi. quæst.3. ad mensam.
k l.inuitus.ff. de fideicõ.lib.l.j. 3.de epis.aud.
l arg.l.si quis in genuũ.§.in ciuilibus.ff.de capti. Saly.l.apud hostes.j. de capti.
m c.non est obligatoriũ. de re. iur.in 6.
n l.ius agnationis.ff.eo.
o l.ita uulneratus.ad l.aquil.
p l.iurisgẽ.§.si paciscar.ff. eo.
q l.nemo.de leg. j.l.prolatam. j.de sent.
r gl.l.à diuo.ff. de rit.nup.
s l.ius publicum. ff.eo.
t c.si diligẽti. in fi.de fo.comp.
u l.ij.ubi glos.l. quẽadmodum. C.de agric.& cen.lib.xj.
x l.senatus.de cõtrah. emp.l.cætera.§.pen. de leg.j.
y l.properandũ. §.& si quidẽ. j.de iud.
y l.iurisgẽ.§.si pacisar.ff.eo.
z gl.Clem.sæpe. uer.necessario. de uerb.sign.
a c.sacro.de sen. excõ.Alex.d.l. alias.§.j.
b Bal.cõs.49.in in j.Aret.d.l. nemo.
c Doct.d.l.alia. §.j.
d l.ob æs.j. de act.& obli.

sodalis, ... lignipes factus est, sibi peculiū proprium pacto reseruauit[e]: eadē ratione nec pactum ualere traditū est, quo quis eū qui hostis patriæ sacrata lege, pscriptus est, nō offendere promisit[f]. Sic pacta tutorum, interdicti matrimonij causa[g]: sic litigatorū potentioribus factæ cessiones reijciūtur[h], nā & nō carent hæc delicti præsumptione. Idem in patre, qui cōuenit, ne filiū si inopia prematur, alere teneatur[i], unde & si is qui super alimentis ex testamēto præstādis trāsegit[k], uerisimiliter fame laboraturus erat, aduersus iuratam quoq; renuntiationē admittetur, hoc enim casu, pactum etiā aduersus ius naturale esse, quidam arbitrantur[l]. Ideo autem prædictis casibus non ualet cōuentio, quia iuri, quod pro se introductum non est, renūtiare quis nō potest[m]: unde ne hoc quidem casu iuramentum ipsum ualet, aut pactionem confirmat[n]. Huc pertinent & contractus, quibus solennitati probatoriæ derogatur, iuris enim publici est probatio, quæ nec iurato quidem pacto tolli potest[o]: quapropter ualere legem municipij, nec ei derogari priuata pactiōe posse Paul. Castr. respondit[p]: qua cautū erat, ne instrumento iusiurandū cōtinenti fides ulla præstaretur, nisi certa solēnitas adfuisset.

III Tertia species est, quū quid principaliter fauore priuato inductū est, & consequenter in publicam utilitatē uergit, nam & tunc contra huiusmodi iura celebrata cōuentio nullius est roboris[q]: ut quum mulier fundum dotalem aduersus legem Iuliā alienat[r]: hic em̄ fauor est priuatus mulieris, cuius sequela est dos, quia expedit reipublicæ mulieres esse dotatas[s], merito talis cōtractus ipso iure erit nullus. Idemq; dicēdum in similibus casibus, ut quum lex id quod priuatam utilitatem principalius respicit, ad ius publicum uult pertinere[t], accedente tamen iurameto, propter ius canonicum aliqui existimarunt confirmari contractum, alij contra: iuramentū quidem seruandum, tametsi adhuc contractus sit nullus, quorum sententia mihi hoc casu uidetur receptior, ut quam Vinc. Io. Andr. Lign.[u] Cald. Butr. Ang. Raph. Faber, Porcius, Paul. Eleazarus, Anch. Ias. alijq; probarunt[x]: lex enim simpliciter seruari iuramētum iubet, unde alia sententia sequenti solum casu obtinere posset.

IIII Quarta species est, quum lex publicæ utilitatis, nec in consequentiam quidem meminit[y], sed obligantis se fauore pactum prohibet, nam & tum quoque cōtractus est nullus[z]: ut quum mulier aduer-

e Doct. auth. ingressi. ĩ. de sac. san. eccl. Bald. consi. 116. quæritur. in j.
f Bar. l. j. §. non fuit. ff. de dol. Ias. in l. Iurisg. §. si paciscar. ff. eo.
g l. j. ĩ. de inter. mat.
h ĩ. ne lic. pot. l. j
i Dec. l. iura. de reg. iur.
k l. cum hi. de transact.
l Feder. de senis. cōs. 60. Imo. d. c. cū cōtingat.
m c. ad apostolicam. de reg.
n glos. d. l. ij. de agri. & cens.
o d. l. ius publicū
p Paul. consi. 61. nouum. in 2.
q d. l. non dubiū. ĩ. de ll.
r Inst. quib. alie. nō licet. ĩ prin.
s l. j. ff. sol. mat.
t Bar. d. l. si quis pro eo. 2. casu. Aret. consi. col. fi.
u in d. c. cum cōtingat.
x Ang. cōs. 160. But. Fely. c. ij. de maior. & obed. Barb. cōsi. ij. in j. Mod. d. auth. sacramenta.
y l. ij. in fi. ad municip.
z d. l. non dubiū.

sus S. C. Velleianum fideiubet[a]: Idem si aduersus municipij sui legem, absq; agnatorum consensu obligari uelit[b]: sic & prodigus, cui bonis interdictum est, si alienet, nihil agit[c]. Sic pupillus uel minor absq; tutoris uel curatoris autoritate obligari nequit[d]: confirmantur tamen huiusmodi contractus iuramento, idq; communi sentētia proditum est[e], nisi tali iuramēto, iudicium abesset[f]: ut in prodigo uel pupillo, quod ego ex frequentiori sententia arbitror, etiā si doli capax, proximusq; pubertati sit[g]. Sunt & qui tum absuisse censeri existimēt, quum enormis læsio inde prouenit[h]: Addit Bart. idem esse, si lex personæ contrahentis resisteret[i], tali enim casu non simpliciter consulere contrahenti, nec eius particularem fauorem perpendere censetur, sed publicam potius utilitatem, & qui aduersus huiusmodi præceptum facit, contemnere legem uidetur, & rem illicitam illicito quoque modo facere, unde peccat[k], merito tale iuramentum pactionem non confirmat[l]: quam sentētiam probabilem censeo, licet plerique dissentiant[m]. Quinta species eodem quo præcedens iure diffinitur, quum scilicet lex pactionem reprobat, propter uarias ciuium utilitates: quapropter transactio super alimentis, ex testamēto in futurum præstandis, nō ualet[o]: ne uana futuræ opulentiæ spe quisq; allectus, aduersus testatoris mentem, præsenti precio, uel leuissimo accepto, magnæ utilitati renuntiet. Sic & transactio, non uisis uerbis testamenti, non ualet[p], tum in odium testamentarias tabulas supprimentium[q], tum quod omnium intersit, suprema iudicia ex mente defunctorū exitum habere[r]. Sic & fideiussio, à marito uxori dotis restituendæ, uel cōseruandæ causa data, nullius est momenti[s]: ne perfidia in matrimonio generetur, uideaturq; mulier magis extraneo fideiussori credere q̃ marito: quid itē si maritus in pudicitia uxoris conniueret, dum fideiussori dormit: doctus scilicet, ut inquit Iuuen. uigilanti stertere naso: quo casu prohibitio hæc ad primam speciem pertineret. Sic pactio, ne qs cedere bonis possit, nō ualet, ne diutino carceris pædore quisq; afficiatur[t]. Sic donatio inter uirū & uxorem prohibetur, ne mutuo se spoliēt, & matrimonia uenalia fiāt: neúe inuicē se blāditijs captent[u]. Sed nū saltē cōfirmabitur iuramēto: & Ias. hic ex cōmuni sentētia ostendit cōfirmari: qui articulus maxime controuersi est iuris, & totidem ferè sunt, qui negent, quot

qui

a l. ij. ad Velle.
b Fely. in d. c. de maior. & obed.
c Doct. l. is cu... de uerb. obl.
d l. pupillus. l. obligari. de aut. tut. l. si curatorem. j. de rest. in integ.
f c. at si Christus. de iureiur.
g Doct. in auth. sacramenta.
h Dec. cōs. 18...
i Bar. d. l. si quis pro eo.
k d. c. ij. j. quest. 3. qui resistit.
l c. intellecto. de iureiur. gl. c. licet. co. ti. in 6.
m Alex. cōs. ... col. pen. uol. ...
o l. cum hi. ff. de transact.
p l. de his. ff. de transact.
q l. j. quem. test. aper.
r l. uel negare. ff. eo. tit.
s l. j. & seq. j. ne fide. dot.
t Bar. d. l. alia. §. eleganter.
u l. j. & seq. de don. int. uir.



qui aiant. Ego iuramētū quidem ualere arbitror, sed cōcedendā absolutionem, tanq; hic casus ad sequentem speciem pertineat: lex enim odio persequitur accipientē, non autem fauet danti[x], & ideo nec cōtractum cōfirmari existimo[y]. Illud etiam receptū est, confessionem mariti, q̃uis iuratam, qua in testamento se aliquid recepisse ab uxore attestatur, fidei faciendæ nō sufficere[z]: censetur enim in fraudē legis facta, nec iuramēto confirmatur, quod quū assertiue de re iā gesta prolatum sit, periurium potius censetur. Huc spectare & illud uidet, quod donatio supra quingētos aureos, nisi insinuata fuerit, nullius est mometi[a]: quod fauore donātis cōstitutum uidetur, ne facile decipi possit: & ideo si is iuratus pmiserit, eius insinuationis causa litem nō mouere, quod ad eum attinet, confirmabitur donatio, ut crebriore sententia receptū est[b]: simplex uero iuramētum, ad superueniētem insinuationis (quæ ex lege municipij intra certū tēpus requireretur) defectum extendi non debet[c]: & ideo donator qui id allegaret, nō aduersus pactum suum intēdere, sed partis negligentiā arguere uideretur, audiēdusq; esset, atq; ita non pauci responderūt[d]. Ego insinuationē in monumenta publica necessariam arbitror, ne quis temere in tātā profusionem prorūpat, & ne facile cōfingi falsæ donatiōes possint, & ne quis clam facta donatione creditores etiā futuros fraudare possit[e]: & ideo respectu creditorū, quorum probabilis est ignorantia, nec iuramentum quidē ullius esse effectus[f]. Sed quid de donatione quæ nascētibus deinde filijs reuocatur[g], an idem si iurata sit: Et receptius est nō reuocari[h]: nō enim fauore filiorū infirmatur, ut quidā crediderunt[i], sed ex coniectura, quod mens donātis nō fuerit, in talē casum donasse[k]: unde lex dominiū rerum alienatarū patri restituit, qui de eis arbitratu suo disponere deinde potest, quod tamē in donationibus inofficiosis secus est, quæ non nisi usque ad legitimam reuocantur[l].

VI Sexta species, quum pactio in odium creditoris à lege reprobatur, ut lex commissoria in pignoribus[m], ut promissio usuras soluendi[n], ut mutui obligatio à filiofa. aduersus S. C. Macedonianū cōtracta[o]. Idem in officiali, cui lex durante magistratu, ne contrahat prohibuit[p]: adeo enim huiusmodi pacta sunt irrita, ut nec iuramēto quidē effectu confirmentur, sed absolutio peti, deinde res, tanq; sine causa apud creditorē sit, condici possit: quum enim contractus

x l. si sponsus. in fi. eo. ti.
y Bal. c. cū contingat. in fin. Card. clem. j. de iureiurand. Paul. cōsil. 64. sup isto. Curt. consil. 66.
z Bar. l. cū quis. decedēs. §. titia. de leg. 3. Dec. cōs. 202.
a l. sancimus. j. de dona.
b l. Modestinus. de don. & in d. l. nemo pōt.
c c. cum inter P. ex. de renunt.
d Curt. cōsil. 66. Crotus d. l. nemo.
e l. donatio siue. l. data. j. de don. Bar. d. l. Modestinus.
f d. c. cū contingat. Aret. cōs. 157.
g l. si unquā. j. de reuo. dona.
h Doct. c. fin. de don. int. uir. Alex. cōsi. 30. in 3.
i Curt. cōsil. j.
k Bart. l. titia. j. §. imperator. de leg. 2.
l l. j. j. de inoff. dona.
m l. fi. j. de pac. pign. c. significāte. de pign.
n c. debitores. de iureiur.
o l. j. ad Maced.
p l. nō licet. ff. de cōtrah. empt.
q l. fi. ff. de condic. si. cau.

non cōfirmetur, apparet causam non subesse, merito repetitioni erit locus: quod intelligendum aduersus creditorem, qui peccauerit, ne scilicet peccato fomentū religio præbere uideatur[r]. Sed quid in contractu, qui dolo malo celebratus sit: Et uideretur nullius momenti, tanquàm contra legem, ut hic dicitur: sed tamen nostra constitutio de his pactis loquitur, quorum substātiam lex reprobat, at dolus quædam qualitas est consensui accedens[s], quæ cōtractum quidem bonæ fidei, tanquā eius substantiæ repugnās ipso iure infirmat[t], stipulationem uero nō nisi rescissoriæ actionis remedio[u]. Quod & in metu dicendum, est enim qualitas, quæ substantiam conuentionis statim non perimit, sed restitutione demum impetrata[x]: si tamen dolo inito contractui iuramentū accessisset, ipso iure erit semper nullum[y], quod scilicet in religione semper bona fides necessaria sit: quod si metus interuenerit, petēda regulariter erit absolutio[z], quod & eo casu in dolo traditū est, quo nō adeo magna est fraus, ut consensum uerisimilem omnino excludat[a]. Quid quando re ipsa fraus adfuerit, ut quia debitor, qui iurauit enorme damnum subiret: Et cōcedēdam absolutionem plerique tradiderunt[b], quia scilicet non multum interest, expresso dolo, an re ipsa quis circumuētus sit[c], qua tamen in re multum arbitrium iudicis ualebit, qui & damni enormitatem recte perpendat, non uidetur tamen grauiter læsa, quæ modico præmio hæreditati patris renuntiauit[d], quum solā spem repudiauerit, quæ infinitis casibus subijcitur.

VII Septima species, quum contractus à lege reijcitur, quia in re, uel materia, uel forma peccat: & si huic prohibitioni adiūcta quoq; sit iuris publici causa, dubium non est, contractum nō ualere, nec iuramento cōfirmari: ut quū quis rē sacram uel publicam promittit[e], existimatur enim impossibilis promissio, quia huiusmodi res extra commercia hominum sunt[f]. Idem in eo qui de purpura, uel serico, uel frumento militari paciscatur[g]: si uero pactio cōtra publicam utilitatem nō sit, adhuc cōtractus nō ualet, ut quum aliquis sciens rem furtiuam emit[h], uel quum contractus in consensu peccat, is enim materiā respicit[i]: quapropter contractus simulati iuris, effectū non habent, sic etiā transactio post rem iudicatā nulla est[k], quia eius materia ex ambiguitate, incertitudineq; conficitur[l], quæ per rem iudicatam extincta est: Sic exceptionis non numeratæ pe-

r Abb. & Imo. d. c. cū contingat.
s Bal. l. non dubium 7. opp. ĩ. de ll.
t l. eleganter. ff. de dolo.
u l. dolo. j. de inut. stip.
x l. j. ff. quod met. cau.
y Bal. d. §. item sacramēta. col. fi.
z c. j. c. uerū. de iureiur.
a Abb. & Imo. d. c. cum cōtingat. in not.
b c. causam matrimonij. de offic. deleg. Socy. consi. 263. Corn. 214. in 3. Barb. 53. in 2.
c l. si quis cū aliter. de uer. obl.
l. 2. §. si qs sine. de dol. excep. d. c. quàmuis. de pac. in 6.
e l. inter stip. §. sacram. de uer. oblig.
f l. apud. §. fin. ff. de leg. j.
g l. j. cum seq. j. quæ res uen.
h l. si in emptione. §. 2. de cōtrah. empt.
i l. 2. & 3. j. plus ual. quod agi.
k l. elegāter. §. si post. de condic. ind.
l l. j. de trāsact.

cuniæ renuntiatio nullius est effectus, quia sub fiducia futuræ numeratiõis factam lex præsumit[m]. Ad hanc sectionem pertinet etiã donatio, quam filiofa. pater facit[n], iuris enim nostri regulis aduersatur, nec in quo materia cõsistat habet, nõ enĩ inter patrem & filiũ obligatio ciuilis oriri põt[o], & res filio data,

IDEM AVG.
Maximo.

DEbitori tuo si heres extitisti, actio quam contra eũ habuisti, adita hæreditate confusa[b] est: sed si eam hæreditatem, posteaquam in iudicio obtinuisti, ei tradidisti, quẽ sententia superaueras, ea conditione pactoq́, ut tam cæteris creditoribus, quàm tibi, in eo qđ tibi debetur, si eam hærrditatem non alijsses, satisfacere: pacti, conuentionisq́ fides seruãda est quæ si nõ seruatu, ex stipulatu, si modo pacto subiecta est, dabit actio: uel præscriptis uerbs, si stipulatio non nteruen iat.

incontinenti rursus patri acquireretur[p], quod etiam accedente iuramento procedere Paul. Castr. Fulg. Corneusq́ cẽsuerit[q], licet alijs reclamantibus[r]. Idem dicendum de contractu, cuius forma à lege tradita neglecta fuerit, non enim ualere potest, ut stipulatio in qua ad rogatum recte respõsum non sit[s]: ut fideiussio in duriorem causam facta, quàm principalis alligaretur[t]: propter iuramentum tamen sustinerentur huiusmodi pactiones, quatenus minime limitatus cõsensus extendi ui uerborũ poset[u]. Sed nunquid ex hisce contractibus, quibus lex occurrit, obligatio saltẽ naturalis oriatur? Et hic apparet nullius esse momenti, cuius rei illa est ratio, quia iure naturali quilibet legi suæ parere debet[x], unde talis obligatio aliam ex consensu orientem perimit, uel saltem effectu extinguit: merito igitur huiusmodi casibus, nec fideiussor quidem accedere potest[y]: non tamẽ id perpetuum est, sed quandoque naturalis obligatio ori-
I tur, ut quum non occursu legis, sed ratione aliqua ciuili contractus impeditur, ueluti cum pater filio donat, subest enim naturalis obligatio[z]. Idem quum pupillus citra autoritatem tutoris obligatur, impeditur enim solum ex ui & potestate, quam in caput suum tutor lege XII. tab. habet, uel habere debet[a]. Ego tamen aliter distinguendum censeo, & nec naturaliter quidem ex consensu pupillum obligari, propter prohibitionem legis, arbitror[b]: rei uero acceptione ita demum obligari[c], si nullo damno inde afficiatur, siue propter rem, sibi uice mutua legatam[d]: siue quia iam uetus obligatio subesset, de qua nouãda agatur[e]: uel nisi locupletior sit factus[f], uidetur autẽ locupletior factus, & qui mutuum persoluit, nec enim alias uerisimile est soluturum[g], ideoq́ non repetit[h]: eum quoque, qui fideiussorem dederit, quod ad illum attinet, naturaliter teneri lex interpretatur, fideiussori enim imputandum est, si non curauit ut locupletior ex mutuo fieret[i].

m l. fin. j. de non num. pec.
n l. 2. j. de inoff. don.
o l. frater. de condic. ind.
p l. placet. de acquir. hære.
q Paul. cõs. 345. c. bona. Fulg. 199. Corn. 238. in. 1.
r Dec. cõs. 239.
s l. j. §. si qs ita. de uerb. obli.
t l. græce. §. illud. de fideiuss.
u l. cum pater. §. filius matrem. de leg. 2.
x l. ueluti. de ius. & iur.
y l. cum lex. ff. de fideiuss.
z d. l. frater.
a Bar. l. j. ff. de noua.
b l. qđ pupillus. de condic. ind. & l. interdum. eo. tit.
c l. pupillus. de act. & obl.
d l. in numerationibus. de solu. l. si pupillus. ad l. falc.
e d. l. j. de noua.
f l. 3. cõmo. l. pupillus. de auto. tut.
h l. cũ illud. §. j. qñ di. leg. ce.
h l. si eius. ff. ad Treb. d. l. si pupillus.
i l. fi. ff. de iureiur.

II Cæterũ obligatio naturalis & eo casu oritur, quo tutor uel curator fundum minoris alienat[k], oratio enim diui Seueri non obligationi aut contractui, sed soli executioni, id est translationi dominij resistit, per interdictionẽ scilicet administratiõis futurũ tempus respiciẽtem[l] (præterea interdicam, inquit, tutoribus &c.) Cui non absimile, & quod de marito dicitur fundum dotalem alienante, obligatur enim naturaliter[m], quia translationem dominij fauore uxoris principaliter lex impedit, non illius[n]. Tum quoque
III non impeditur obligatio naturalis, quum lex contractum ex postfacto tãtum infirmat, ut quum instrumenta inquit donationum intra semestre insinuentur, alias non ualeant[o].
IIII Sed & si lex solum actioni, aut petitioni aduersetur, ex ui uerborum apparet, obligationem non impediri[p]: ut si dicat, ex tali contractu, nec actio, nec petitio detur[q], tunc enim sola exceptio uidetur concedenda, præterquàm ubi alias, iure communi, nec actio quidem daretur[r], eo
V casu ipso iure actor reijceretur[s]. Tandem & illud constat, quum lex contractum nõ agnoscit, id est nec adsistit, nec resistit, non inpediri naturalem obligationẽ[t], tali enim casu qui contrahit nihil aduersus legem facit, alij uim in uerbis perpendunt[u], quod non probo.

DEBITORI. Titij, qui centum mihi ex uendito debebat, aditam à me hæreditatem, Sempronio, quem de ea mecum litigantem superaueram, tradidi, ea conditione, ut tam mihi, quàm cæteris creditoribus hæreditarijs satisfaceret: quam conuentionem quum Sempronius minus obseruet, quæritur, quomodo mihi subueniatur: num ex uẽdito, qua mihi actione defunctus tenebatur? Sed id fieri non potest, quum enim hæreditatem illam adiui, statim ea actio confusione extincta est, alioqui idem fuissem & debitor, & creditor[a]: num cõdictione indebiti: tanquàm traditio conditionalis fuerit, propter illa uerba, ea conditione ut mihi[b], &c. Sed & id falsum est, quia conditio qualitas ea dicitur, qua aliquid condi, id est fieri actum est, unde non solum adiunctionem in futurum euentum dispositionis suspensiuam significat[c], sed etiam onus[d], quandoq́ modum[e], aliquando tenorẽ, aliquando pactũ[f] & simi-

k l. & si is prædiũ. j. de præd. min.
l l. j. ff. de reb. eo.
m Bart. d. l. cum lex.
n l. 3. l. seq. ff. de fun. dot.
o glo. l. uniuersa C. de preci. Imp. off.
p l. 2. §. j. ad Vellej. l. j. ad Maced.
q l. j. in prin. ubi Doctor. ff. ad Treb.
r l. fin. j. qui & ad quos.
s Bar. d. l. cum lex.
t l. stip. ita. §. alteri. de uerb. oblig.
u Bar. l. j. de noua.
a l. Vranius. de fideiuss.
b l. sub conditione. ff. de cõdic. inde. l. j. de cõdic. si. cau.
c Bar. l. j. de cõdi. & dem.
d l. nihil. de conuen. cũ eman. lib.
e l. Meuia. de testa. man.
f l. si societatẽ pro soc.

lia ex subiecto argumento intelligẽda: hic autem apparet de onere potius seu grauamine agi. Verius est igitur si promissio pacto nudo facta sit, præscriptis uerbis agendũ esse[g], rei enim traditione fomẽtum accepit[h]. Idem si res penes Semproniũ erat, & eũ acceptilatione liberaui, huiusmodi enim remissio instar traditionis est[i]: ideo hoc quoq́ casu præscriptis uerbis agi poterit. Si uero stipulatio accessit, ex stipulatu agẽdũ, incertũ enim est promissum[k], siue respectu aliorũ creditorũ, quibus dari stipulatus sum[l], siue respectu mei, qui nõ dari mihi certam summam, sed simpliciter satisfieri uolui[m]. Sed cur lex quoq́ nõ concedit, ut actione in factũ pro executione sentẽtiæ agam[n], excipientiq́ propter traditionẽ Sempronio de dolo malo, quia pactũ nõ obseruet, replicem[o]? Et receptũ est, restitutiõe mihi semel à Sempronio uel traditiõe à me illi facta, ab actione iudicati eum liberatũ[p], nec suscitari amplius extinctam actionẽ[q], maxime quum aliter succurri possit, nempe actione præscriptis uerbis, ex pacto oriẽte. Quòd si traditio nulla facta proponatur, tũc præscriptis uerbis actio dari nõ potest. Sed ex sentẽtia tantũ agi poterit, & reo excipienti, ex pacto replicabitur, nec refert expressum an tacitũ sit pactũ: ut si hæreditas penes Semproniũ erat, & eo uicto pactus sum hæreditatẽ illam nõ petere, hic quis nulla sit traditio, tamẽ ex natura rei intelligor etiã pactus, ut omne æs alienũ ad eum pertineat, meq́ ille indemnem præstet[r], siue ex causa donatiõis pactus sim[s], siue simpliciter uoluerim eã illi derelinquere, citra ullius tituli translationẽ[t], quod Alex. hic ex cõmuni sentẽtia probat, quæ & sermonis proprietate defenditur: Si enim actũ est, ut tibi derelinquatur hæreditas, ergo onera, quæ in ea sunt ad te pertinẽt, & ea enim hæreditatis sunt, merito creditoribus satisfacere teneris. Sed an mihi: & nõ uideretur, quũ actio mea aditiõe cõfusa sit, mihiq́ imputandũ uideatur, qui sponte tibi eã hæreditatẽ derelinquerim[u], idq́ Paul. Cast. aduersus cæterorum sentẽtiã probat[x]: cuius opinionem & ratio Fulg. adiuuat: si enim hoc actũ esset, ut titulus hæreditarius in te transferretur, tunc æquitas suaderet te etiam mihi satisfacere[y]: Sed quum ego derelinquendo rem nihil in te trãsferam, nudusq́, & absq́ ullo titulo sis possessor, non subest ratio, ut uel extĩcta actio reuiuiscere debeat, uel aduersus exceptionẽ tuam ex præsumpto pacto replicẽ, & ita stricti iuris regulis defendi posse uideretur[z]. Sed tamẽ humanior est cõmunis sententia ne plus lucri consequatur is, qui sola pacti non petendi exceptione est tutus, quàm emptor, in quẽ uberiora iura trãsferũtur[a]. Merito igitur ex sentẽtia agetur[b], sicut & quum possessor hic creditoribus satisfacere negat, nam quod Accur. ait hoc casu iure cesso experiũdum, crebriore calculo reiectum est: quum enim creditores in ipsum Sempronium, tanquàm singularem successorem, actionẽ nullam habeãt[c], frustra mihi in eum id iuris cederent quod non habent[d].

b ¶ CONFVSA. Quoties ergo creditor debitori succedit, successione & quatenus est hæres pro rata, actio confunditur[e], idq́ etiã si hæreditas apud eum remansura nõ sit, sed ad fideicõmissariũ transferenda[f]: quum enim fictione legis hæres defunctũ repræsentet[g], nõ potest idem censeri & debitor & creditor[h]. Quæ ratio in eo cessat,
I qui rei uendicatione, uel seruiana cõuenire defunctũ poterat, non enim is proprie erat obligatus: quia qui sola actione in rem tenetur, proprie debitor nõ est[i], merito nulla obligatio confundi potest, sed dominiũ eodẽ modo remanet[k]. Idemq́ in pignore est,
II quod ab extraneo possidebatur, cui creditor successit, nam remanet in eadem pignoris causa: seruiana enim actio & ipsa in rem est[l]. Sed quid si pignus non ab extraneo, sed ab ipso debitore possidebatur, cui creditor successit? Et tunc uideretur extingui pignus, suprascripta enim ratio id inducit, ne idem censeatur & debitor & creditor, perẽptaq́ personali actione, & hæc accesso-
ria

g l. rebus. j. de re. permu.
h l. legem. j. eo.
i l. si mulier. ff. de condic. ob cau.
k Inst. de uerb. obl. in prin.
l l. liber homo. 2. §. fi. de uer. oblig.
m l. j. ff. qui sat. cog.
n l. intra. de re iudic.
o l. cum proponas. 2. j. eo.
p l. pen. §. fi. ubi Bar. & Doct. ff. de acquir. poss.
q l. qui rem. §. arcã. de solu.
r l. secundum. de reg. iur. l. 2. j. eod.
s l. hæreditatẽ. de dona.
t l. sed & si possessori. in prin. de iureiur.
u l. debitor uer. coactus. ad Treb.
x arg. l. cũ filius §. j. de leg. 2.
y l. 2. §. pen. de hære. uel act. uen.
z arg. l. si quis ædes. de ser. urb. præd.
a d. l. 2. §. pen.
b facit l. hæredẽ. de his qui. ut indi.
c l. j. §. si hæres percepto. ad Treb. l. 2. j. e.
d l. si sic. §. j. ubi Bartol. de leg. j.
e l. licet. j. ad. l. falci. l. stichũ. §. aditio. de solut.
f l. deducta. ad Treb.
g §. j. in auth. de iureiur. à mor.
h l. 2. de stipul. ser. l. pen. de arbi.
i §. j. Inst. de act.
k Bal. l. si uxor. j. de bon. auth. iud. poss.
l §. item seruiana. Inst. de act. l. pignoris. ff. de pign.

III ria extingui debet[m]. Si tamē grauatus creditor erat fideicommisso, & coactus hæreditatem adierit, durat obligatio naturalis,
IIII & ideo neq; pignus extinguitur[n]. Quod latius quoq; accipiēdum aliqui putarunt generaliterq; tradiderunt, quoties hæreditas penes creditorem nō remanet, sed absq; eius culpa & facto apud alium reperitur, actionem pro confusa non haberi: & ideo Accur. existimauit, si res hic à creditore hæreditatis eodēq; hærede, etiā sine pacto expresso possessori dimissa esset, priore actione, tanq; si aditio eam non extinxisset, agi adhuc posse: quam sententiam, recte tamen declaratā, crebrior calculus approbat: nēpe, si saltem tacito pacto actum est, ut hæreditas apud uictum sit, hæres enim eā illi concedens, cum omnibus oneribus transtulisse tacita pactione censetur: & ideo uidetur antiquæ actionis commoditas in eum contractum transfusa, unde uel ex nouo contractu, puta uēdito, seu præscriptis uerbis, agendum erit[o], uel ex sententia, quod
V supra attigimus. Addit Bal. ob mendaciū quoq; possessoris actionē primam pro extincta non haberi, quid enim si in casu tex. nostri, is qui sententia succubuerat, negaret latam esse sententiam, hæredemq; se cōtenderet: nonne posset uictor dicere, ergo postq; te hæredem affirmas, solue quod defunctus mihi debuit[p]: nec audiretur, si confusam aditione actionē diceret, quam ipse oppugnatum iret[q], quod & Alex. probat.
VI Sunt & qui idem tradant, quū hæredi scripto euicta est ob inofficiosum testamētum hæreditas, existimantur enim actiones confusæ non fuisse[r], siue id per restitutionem sit, ut sentit Bar. siue interpretatione legis, quæ nec à principio quidem confusas fin-
VII git, ut Rimi. mauult. Illud quoq; constat inuentarij beneficio actionis substantiam confusam non cēseri[s], si inde damnum hæredi immineret, absque enim periculo seu dāno hoc beneficio illi prouidetur[t]: quod si iacturæ ullius periculum non est, substātia quidem deficere actionem tradunt, sed effectu durare: quum enim post aliquod tēpus differatur inuentarij confectio, apparet interim extingui actiones, quæ deinde effectu tenus excitentur[u], & ita Alexan. distinguit, & ipse sequor: licet utilitatis exempla, quæ ab eo adducuntur, nō probem: ait enim in casu nostræ legis, si confectum ab hærede fuisset inuentarium, saluam ei futuram aduersus hæreditatis possessorem primam actionem, qui pactum non seruaret:

m l. cū principalis. de reg. iur.
n l. debitor. ad Treb.
o d. l. 2. §. pen. d. l. hæreditatē. de don.
p arg. l. fi. j. de petit. hære. l. controuersia. ff. de transac.
q c. ex eo. de reg. iur. i 6.
r l. cū qui. §. fi. de inoff. test.
s l. fin. §. & si præfatam. j. de iur. deli.
t Bart. d. l. fi. §. in cōputatiōe.
u arg. not. in l. uniuersa. j. de preci. Imper. offe.

nam quum in substantia actio extincta nō sit, nihil impedit, ut ille arbitratur, quin intendi aduersus eum possit, quod euidenter falsum est, quomodo enim in successorem particularem ea actio competere potest[x]? Atqui Doct. ex contractu, uel si pactio nuda est, ex sententia eum cōueniri solū posse existimarunt[y], quod supra ostendimus. Aliud quoq; exemplū subijcit, nam si actionis substantia durat, poterit interim citatis creditoribus & legatarijs separationem bonorum officio iudicis impetrare, ut certa in re sibi satisfiat, id em̄ & Bald. tradidit, quod ego dissentientibus creditoribus fieri non posse arbitror: debet enim similem cum eis habere fortunam[z], nec præcipuum sibi aliquid in re certa obtinere, quod & Dec. ait.
VIII Sanè ad hanc speciem pertinet, & quoties hæreditas creditori in pœnam aufertur, licet enim ipso iure actiones sint confusæ, tamen propter eius ignorantiam ei succurritur[a], restituunturq;, quantū scilicet ad effectum attinet[b], non aliter, q; ei qui inuentarium cōfecerit, ut Bar. hic censuit. Sed quū
IX uerum sit, non facto inuentario confundi actiones, num ea quoq; fine confundūtur, ut deductio quoq; denegetur: Et nō denegādam traditum est, unde hæres qui adiuit in fideicōmissi restitutione, id retinere poterit, quod sibi à defuncto debebatur[c]: idq; Bal. hodie procedere, etiā non confecto inuentario, arbitratur, quæ crebrior est sententia[d]: quoniam lex Iustiniani noua creditoribus quidem & legatarijs non conficiētem inuētarium hæredem in solidum obligat[e], respectu uero fideicommissarij antiquas leges non corrigit[f], nō enim fideicōmissum uires hæreditatis excedere debet, ideo semper æs alienum deducendū aduersus ipsum fideicommissarium est[g]. Hinc à quibusdam responsum est, filium qui hæreditatem restituere testamēto patris iussus est, tametsi non facto inuentario maternam dotem sibi retinere[h], quod & de legitima portione iure naturæ debita omnes fatentur[i], eius enim censetur creditor[k], omneq; onus de ea reijcitur[l]: quod ideo minus dubium est, quia nec quartam quidem partem ex S. C. Treb. sibi debitam, ob neglectam inuentarij cōfectionem, perdit[m]. Fortius est quod Raph. Com. censuit[n], non solum erga fideicōmissarium deductionem hæredi permissam esse, sed etiam actionē si soluerit dari, posse enim tanq; indebitum condicere[o], quæ sentētia æquissima est. Et hæc quidem in creditore uera sunt, qui debitori suo suc- X
cedat:

x l. j. §. si hæres percepto. ff. ad Treb.
y d. l. 2. §. pen. d. l. hæreditatem.
z §. in computatione.
a l. hæredem. ff. de his qui. ut indi.
b l. propter ueneni. §. neptis. ff. ad Syla.
c l. irritum. l. in imponenda. j. ad l. falc.
d in l. ita. §. si ex treb. ff. ad treb. Aret. cōs. 147. col. fi.
e d. l. fi.
f d. l. irritum.
g l. cohæredi. §. cum filiæ. ff. de uulg.
h Paul. de Cast. cōsi. 164.
i in auth. sed cū testator. j. ad l. falc.
k l. si patronus. ff. de dona.
l l. quoniam. in prioribus. j. de inoff. test.
m Doct. d. auth. sed cum testator.
n Raph. d. l. debitor.
o l. pen. ff. ad Treb.

cedat: quid si fideiussori debitoris succedat: Quid item si alteri ex duobus reis promittēdi: Et quo ad eos quibus successit cōfunditur obligatio, ut scilicet agi nō possit, non quod solutū uideatur, & ideo aduersus principalem durat actio, itemq; aduersus alterum reum[p]. Quū uero creditor principali ipsi debitori succedit, non est dubium fideiussorē liberari[q]: perēpta em̄ principali obligatione, etiam fideiussoria tollitur: idemq; uice uersa, si fideiussor debitori principali successerit, incipiet em̄ sola principali teneri[r], nisi creditoris intersit, ut duret adhuc accessoria[s], quod tribus casibus Alex. hic prosequitur, apud eum legēdis[t], materia enim hæc à præsenti lege alienior est, q; ut ulterius insistendum putem.

IDEM AVGVST.
Mucracaulio.

SI pascēda pecora partiaria, idest, ut fœtus eorū portionibus, quibus placuit, inter dn̄m & pastorē diuidātur, Apollinarem suscepisse probabit, fidē pacto præstare p iudicem cōpelletur.

SI PASCENDA. Susceperat Pastor Apollinaris pascenda pecora, nasciturorumq; fœtuum partē pro opera præstari sibi cōuenerat. Rescriptum est, per iudicē cōpelli debere, ut fides cōtractui seruetur: probabiliter enim dubitari potuit, cogi eū non posse, ut pacto staret: si enim conuētionem nudam hāc interpretemur, clarum est nulla actione potuisse cogi[a]: cōtractum uero nominatū non esse, ex eo apparet, quòd nec cōductor, nec emptor Apollinaris dici potest, cui precium ob mercedem nullū detur[b]: Socius quoq; proprie non uidetur, quum ipse nihil in cōmune ponat[c]. Sed tamen recte rescriptū est, ad iudicis officium pertinere, ut eum cogat, quæ coactio per mixtum imperiū fit, quo ille sentētiā super cōtractu huiusmodi latam, officio suo exequetur[d]: fuit enim cōtractus hic, quū partiario pro mercede partē fœtuū dominus præstat, apud ueteres frequēs, ut ex M. Catone constat. Is autem cōtractus quandoq; innominatus est, quādoq; societatis iudicio
I censetur. Si dominiū pecorū omnino trāslatum est, quum in eo cōmunionem nullā is qui transtulit habeat, cōtractus innominatus est, quū scilicet do ut facias[e], & licet fœtus cōmunicandi sint, tamē in dubio nō uidetur partes ex hac accessione principalis cōtractus naturam uoluisse inuertere[f].
II Si dominium nō translatum, sed cōmunicatum est, societas censebitur[g]. Idem quoq; credendū cum actum est, ut post certū tempus uenditis pecoribus preciū communicetur, precij enim cōiecturā ad rē ipsam trāsferimus[h]. Alioqui retento dominio, nulla potest esse in pecoribus societas: & si dictū sit societatē iniri, respectu fœtuū intelligetur[i]: potest enim cōtrahi societas respectu accessionum tantū, puta fructuum, uel lucri percipiendi[k]: nec ex lucri aut fructuum cōmunione necessario infertur, rē ipsam principalem cōmunicatam censeri[l], sicut & hic in fœtibus dicendū uidetur: nec obstat, quod pastor ipse nihil conferat, quia satis est qualiscunq; operæ uel artis precium ab eo cōmunicari: sicut in eo dicimus, qui operam aliquam ponit, quū alius solam pecuniā: uidetur enim in lucro contracta societas, saluaq; est alteri sua sors[m], unde & merito eius periculo erit. Si uero non translato nec cōmunicato dominio nihil de societate nominatim dictū sit, uerius est hūc contractum innominatū cēseri[n], idq; cōstitutiōis huius argumēto, quæ aliàs non hic collocanda, sed sub rubr. de locato fuit[o]: quæ & receptior est sentētia, q;uis dissentiente Alexan. merito igitur præscriptis uerbis actione ex hoc pacto intēdendū erit[p]. Sed an in dubio cēseatur hoc in cōtractu translatum dominium: Et Alex. recte cōcludit, non cēseri, nec enim partiarius contractus translationem dominij arguit, qui uel ex eo tantū fieri solet, ut pecori alēdo custodia adhibeatur, fœtuumq; utilitas sola cōmunicetur[q]. Sed quid si pecora æstimata pastori tradita sunt: Et quidā sentiunt censeri dominium omnino translatū, quia æstimatio uenditionē facit[r]: quæ sententia euidenter falsa est, quum ex natura societatis nō transferatur dominium, sed cōmunicetur[s]: merito ergo si pecora pereant, etiā commune erit periculum[t]. Quid si expressim actū est trāsferri dominium, cuius adhuc erit periculum: Et uideretur esse pastoris, quū res periculo domini pereat[u], cōtra Ias. quum enim hæc dominij translatio non eò facta sit, ut prouenniens utilitas sola pastoris sit, nec damnum quidē soli pastori imputādum est[x]. Ego à regula facile recedendum non arbitror, ut periculū sit domini[y], qui pacisci potuit, ut sola fœtuum pars ad se spectaret, nō enim hæc pactio substātiæ contractus aduersat[z]

p l. Vranius. de fideiuss.
q l. generaliter. de fideiuss.
r l. hæres. §. qd' si id. de fideiuss.
s l. debitor. ff. de separ.
t l. seruus. de in fa. l. cū qs. §. fi. de solu. Bar. d. l. gn̄aliter.
a d. l. iurisgē. §. sed cū nulla.
b §. preciū. Inst. de empt. glos. Inst. de loca. in princ.
c l. si merces. §. uis maior. ff. loca.
d glo. l. si soror. j. de colla. l. iubere. ff. de iuris. om. iud.
e l. si tibi areæ. ff. de præscrip. uer.
f Bal. hic.
g l. si id qd'. uers. cæterum. pro soc.

h d. l. si tibi areæ. uersic. sed si puerum.
k gl. l. j. j. p soc.
l Alex. cōsi. 48. in 2.
m d. §. si in coeūda. Bald. d. l. j. 2. quæst. j. pro soc.
n d. l. si id quod. in princ.
o l. imperator. ff. de in diem adiect.
p l. j. §. dn̄o. de præscr. uerb.
q arg. l. cum pater. §. pater pluribus. de leg. 2.
r l. quoties. j. de iur. dot.
s d. l. cū duobus. §. damna.
t Bartol. l. sicut certo. §. nūc uidēdū. ff. cōmo.
u l. pignus. j. de pign. act. l. dānum. j. loc.
x l. Titius. §. sed nec. de præscrip. uer.
y l. lucius. de euict.
z Ale. l. ubi ita. de dona. cau. mor. in apost.

nec iniusta aut reproba censetur, nisi quatenus in fœnebris contractus suspicionem incideret[d]. Quod si nulla aut minima pars fœtuum ad eum ex pacto pertineret, tunc sentētiā Iasonis probarem, ne translatū censeatur dominiū, quòd nullam domino utilitatem afferret[b].

IMP. ALEXAN. *Dionysio.*

QVm[a] posteaq̄ aduersarius matris tuæ uictus esset, matrem tuam circumuenerit ut ei caueret, nullam se controuersiam[b] de seruis moturam, id pactum, mala fide factū, irritum est[c]: & quum ex ea conuentiōe cum matre tua agi cœperit,[d] iudex eam liberabit.

QVVM post eaq̄. a ¶Litigabat aliqs cū muliere, & uictus est, ea mulier pacto promisit nullā cōtrouersiam mouere, quo casu executio pacti exceptione impeditur, obiurgata nimiæ facilitatis à filio mulier, se circūuentam affirmabat, quapropter filius (qui etiā sine mādato pro matre agere potest[a]) principi supplicē libellū hac de re dedit, à quo rescriptum est, dolo factam renuntiationē irritā esse: quum autē dolus ex coniecturis probetur[b], ideoq̄ in eo leuiores probationes satis sint, putarim hoc casu iūgi plures cōiecturas debere, unde instrui sufficienter religio iudicātis possit. Prima est, qa mulier, cuius sexus fragilitati libentissime succurritur[c], unde & facile decipi posse præsumitur[d]. Secūda est, quia credibile nō est eā spōte, & ex certo animi iudicio donasse, quū mulierū genus auarissimū sit[e]. Tertia qa eā, quæ sentētiā obtinuerit, nō est uerisimile renūtiationē certo animi iudicio fecisse[f], illi præsertim, cū quo tam diu, id est usq̄ ad uictoriā litigauerat[g]. Quarta, quia circūuenta ab aduersario fuerit, hoc est aduersariū adhibitis amicis, & fortè potentioribus, eam adiuisse, & improuidā circūsistēdo blādis subdolisq̄ uerbis credulitati eius illusisse, uidetur em̄ hac lege significari huiusmodi cōiecturas sufficere, quod tamē plurimū in arbitrio iudicis, ex personarū & rei qualitate residebit[h]. Et quū hic ex cōiectura circūuentionis succuratur mulieri deceptæ, apparet illud, quod uulgò solet dici, ex dolo neminē excusari, nisi eiusmodi sit, qui & prudentissimos fallat[i], tunc procedere, quum uir aliquis prudens deceptum se allegat, alioqui secūdum qualitatem personæ sufficiet præsumptionem moderari, ne cuiq̄ dolus suus impune stet[k].

b ¶CONTROVERSIAM. Qui promittit cōtrouersiā nō mouere, intelligitur nec de iure[l], nec de facto[m], nec iudicialē[n], nec extra iudicium[o], nec agēdo, nec excipiēdo[p]: idemq̄ hæc uerba significant, quod inquietare[q], seu habere licere[r].

a 14. quæst. 3. c. plerisq;. *b uersi. sed nec.* *a l. sed hæ. de procu.* *b l. dolum. j. de dolo.* *c l. 2. ad uelle.* *d §. is cōsequēs. j aut. de æqua. dot.* *e l. si stipulata. de don. int. uir.* *f c. super hoc. de renun.* *g l. 3. j. de repu. hære.* *h l. diuus. de in int. rest.* *i c. cum dilectus extra qd' met. cau.* *k c. culpa. de reg. iur. in 6.*

c ¶IRRITVM. Sed nunquid ipso iure? quod uidetur propter naturā participij, qd' præterito quoq̄ tempore nullum fuisse arguit[s]: nā & à Bart. traditū est, pacta quę etiā fomēto legis corroborata sunt, pp̄ter metum, uel dolum, ipso iure nullius esse momenti: ut quum per metum quis dotē promittit[t]: quum tamē in stipulationibus uel alijs contractibus aliter soleat distingui[u]. Nec obstat uerbū subsequēs, liberabit: quia referri potest ad molestiā facti[x], uel ad sentētiam declaratoriā, quæ necessaria est, etiā si actus nullus fuerit[y]. Sed tamen in cōtrariam partem frequētius itum est, quoniam nō solent stricti iuris cōtractus ex dolo statim infirmari, sed exceptiōe opus est[z]. Dubium autē nō est, pacta nuda stricti iuris cōtractus esse[a], idq̄ maxime in casu nostro dicendū, ubi pactum liberationem à sentētia, quæ stricti iuris est[b], inducebat, & eiusdem est naturæ liberatio, cuius obligatio[c]. Nec dictio irritum quicq̄ aduersatur, quæ quādoque ad futurum tempus refertur, & pro eo accipitur quod infirmandum est[d], unde ex subiecto argumento interpretationem sumit[e]. Ego à grammaticis accepi, ratum à uerbo reor dici, idq̄ significare, quod præcedenti meditatione firmatum est, & ideo ad effectum ipsum referri: unde & irritum recte dicitur, quod effectu firmum non est[f].

d ¶AGI COEPERIT, Id est excipi[g]. Quid si pactionem non nudam fuisse existimemus, sed rei interuentu corroboratam? Vt quia aliquam pecuniam aduersarius dederat[h]? Quid si pactum nudum quidem credamus, sed ex pœnali stipulatione illi adiecta agi[i], quòd uero proprius uidetur propter uerbum caueret, quod ad huiusmodi stipulationem proprie refertur[k]: rarum enim est ut cauisse dicatur, qui nudo pacto cauit, conuentionis itaque nomine hic de utraque pacto scilicet, pœnaq̄ accipiendum.

l Lucius. §. tres hæredes. ad Treb. *m Alex. cōsi. 43. col. 2. in j.* *n l. sed & si. §. si ante. de pe. hæred.* *o l. causas. ubi Bal. j. tit. j.* *p l. nō solum. §. sed si status de procu.* *q Bar. l. amplius nō peti. ff. rem rat. Alex. cōsi. 52. in 2.* *r l. stip. ista. §. j. de uerb. obli.* *s glo. l. in criminali. j. de iur. om. iud.* *t l. si mulier. §. si dos. ff. quod met. cau.* *u d. l. elegantem. ff. de dol.* *x glo. l. qd' si fit uer. liberabitur. ff. de hæred. uel act. uend. c. si qs presbyter de reb. eccl. nō alien.* *y l. eius. de iure fisc.* *z l. dolo. j. de inut. stip.* *a glo. l. j. de act. & oblig.* *b l. j. c. si plur. una sent.* *c l. ab emptione ubi Bar. ff. eo* *d auth. ex causa j. de lib. præter.* *e Præter. ubi Bal. col. 3. Rimi.* *f x j. quæst. 4. c. irritam.* *g l. j. de except.* *h l. legem. j. eo.* *i l. si pacto quo j. eo.* *k l. sancimus. j. de uerb. sign.*

Legem

LEGEM. a ¶Traditū extat, supraq̄ nos admonuimus, licet ex pacto nudo actio non detur, si tamen pactionis uerbis partium factum, καὶ συνάλλαγμα accesserit, oriri actionē[a], quo fit, ut à traditiōe rei corroboret ipse cō-
I tractus[b]. Quod intelligendū, si id pactū rem ipsam, quæ traditur, respiciat, ut quia de ea restituēda agatur, uel traditionis causam declaret, uel eā restringat, & si qua similia[c]: Si uero rem ipsam seu traditionem non respiciat, nullam actionem parit[d], nisi de causa constet: ut quia habita relatiōe pacti ad cōtractum, aliqua innominatorū cōtractuum species exurgat, tūc enim nō tam traditione, q̄ rei, ut uocant, interuētu cōfirmatur pactum[e]: & ideo tunc nihil refert, quod res ex interuallo pactionē subsecuta sit, quū aliàs traditiōe rei nō foueat, nisi id pactum quod in ipso actu conceptū
II sit[f]. Quæ regula recte tamē percipiēda est: nēpe ut pactum corroboretur, si iustū sit:
III Quid enim, si ex turpi, uel reproba causa processerit, uel aduersus legū præscripta[g]:
IIII non est credēdū traditiōe cōfirmari[h]. Sicut nec ideo supra uires cōtractuum, q uerbis ineuntur, poterit ualescere: unde sicut solo pacto nō quæritur alicuius rei dominium absq̄ traditiōe[i], ita nec retro transferri po-
V test[k]. Qua ratiōe nec translatio dominij in re alterius impedietur, ut si cētū tibi tradā, adiecto pacto, ne fundum tuū Sempronio uendas[l], nō adiuuabitur id pactū, ut idcirco uenditio nō teneat: si tamen mea refert, fundum Sempronio nō uēdi, quatenus interest agere potero[m], alioqui nullius erit
VI momēti ea cōuentio. Non absimili quoq̄ ratione inductum uidetur, ut pactio pœna cta nullo uigore foueatur, nisi quatenus
VII paciscentis intererit[n]. Nam & usuras constat ex pacto deberi non posse, q̄uis in ipsa pecuniæ traditiōe factum sit, soli enim retentioni sufficiet[o], quod odio usurarum in numerata pecunia cōstitutum pleriq̄ arbi-
VIII trantur. Cæterū & cōtractus, qui re cōtrahuntur, pacto in traditiōe adiecto, extendi nequeunt, ut supra q̄ peruenerit oriatur obligatio[p], quod scilicet huiusmodi pactū

a l. iurisgen. §. j. ff. eo. *b l. j. j. de pac. cōuen. l. legē. j. de dona. l. 2. j. de dona. quæ sub mo.* *c l. si dominus. in fi. de præscrip. uerb.* *d l. 2. j. de euict.* *e d. l. si dominus Bar. d. l. in traditionibus.* *f l. cū res. j. don. l. pfecta. de dona. quæ sub mo.* *g l. ex morte. circa med. j. de pact. con. et. j. e. ti. l. seq.* *h l. contra. l. ius publicū. ff. eo.* *i l. traditionibus. j. eo.* *k l. 2. & 3. j. de pac. int. emp. l. j. in fin. ff. de don.* *l l. pen. ff. eo. l. si creditor. §. fi. de dist. pign.* *m l. j. §. si quis. de aq. quo. Bartol. d. l. pen.* *n l. seruus ea l. ff. de ser. expor.* *o l. quāuis. j. j. de usur.* *p l. si tibi decem. ff. eod.*

IDEM AVG. *Nicæ.*

LEgem quam dixisti, quum dotem pro alumna dares, seruari oportet: nec obesse tibi potuit quod dici solet, ex pacto actionem non nasci: tunc em̄ hoc iure utimur, quū pactum nudū est: alioq quū pecunia dat̄, & aliqd de reddēda ea cōuenit utilis est cōdictio.

cōtra naturam eius contractus esset[q]. Tra-
IX ditio quoq̄ si alteri fiat, alteri uero pactum, receptius est, nullam inde actionē dari[r]: ut quum qs pro colonis Titij pecuniam prærogat, id est anteq̄ dies illi cedat soluit, & in ipsa solutiōe Titius se ei restiturum promittit, non confirmatur id pactū[s]: cui cōsequēs est, quod traditum extat, si locus monumēti hac lege uenierit, ne in eum hi inferantur, quos ibi ius est inferri, ex hoc pacto agi nō posse[t], nō fauore religionis (ut quidam credidere) sed quoniam ius alterius respicit, quod impediri pacto nō potest[u]: nam & receptum est, si contractus fauorem alicuius respiciat, pactio illi incontinenti adiecta fauorem alterius, non tamen actionem informari[x]: ut sicut cohærentia contractus talis pactio non conualescit, ita nec rei traditione cōualescat, in plerisq̄ enim assimilantur,
X ut hic Socy. ostendit. Sed & illud admissum est, traditione quæ non spōte, sed præcedentis obligatiōis dissoluendæ causa facta fuerit, pactum non roborari[y]: ut si stipulatiōe tecum conuenero de centum tibi ex certa causa dandis, deinde in ipsa numeratiōe paciscar, ut pro me eas Romam, nulla ex pacto actio erit, quia huius traditionis causa nō pactum ipsum censetur, sed præcedens obligatio, quæ omnino dissoluenda fuit. Quapropter patris pactum in dotis præfectitiæ traditione factum, actionem non innouat[z]: tenetur enim filiæfa. dotem tradere[a], atq̄ ita officio iudicis cogi potest[b], quū aliàs iure ciuili inter patrem & filiūfa. actio nulla esset[c]. Quod si subsequens traditio ultra necessitatem aliquid uoluntariæ utilitatis adderet, propter eam utilitatem pactum fulciri, ceu ea causa subnixum posset, quod tribus exemplis ostendam: Primum est in contractibus innominatis, in quibus præcessit pactio, puta promissio dandi ut faceres, ea solā obligationem naturalem producit, & ideo inefficax est. Si igitur traditio illi pacto accesserit confirmabitur, quia habet id utilitatis traditio, ut rem transferat, quæ aliàs nulla actione à possessore extorqueri potuisset[d]. Alterum in patre emancipatæ filiæ dotem dante, qui traditiōī po-

q l. rogasti. §. si tibi. ff. si cer. pet. *r l. elegāter. §. seruus pactiōis. ubi Bar. d' dol.* *s l. si tibi. j. loca.* *t l. quod si locus ff. de relig.* *u d. l. pen.* *x gl. l. petēs. j. e.* *y l. si intra. ff. eo. d. l. ex morte. in fi.* *z l. auia. j. de iur. dot.* *a l. qui liberos. de rit. nup.* *b Bart. l. obligamur. de act. & oblig.* *c l. fi. §. ti. j.* *d glo. d. l. in traditionibus.*

test

test quam uult legem adiícere[e], & tamen tenetur pater etiam emãcipatam filiam dotare[f]: quod iure nouo cõstitutum est, lege enim XII. tab. penitus extranea huiusmodi filia erat[g]: unde constitutio quæ id onus patri addidit, eo moderamine addidit, ut etiam solo pacto sibi cauere posset, ut integra dos eò reuerteretur, unde uenerat, & ideo tanta necessitate nõ subest, quin pacto tolli potuerit, atq; ita ego cõmunem Iac. Pet. Alb. Bart. Ang. aliorumq; sententiam declaro[h], Alexandriq́ue dissentientis rationes submouendas censeo[i]. Tertium est quum præcedens obligatio ex contractu descendit, & subsequente traditione actum est, ut adiecto pacto fiat nouatio, tunc enim propter uolũtatem partium uideretur pactum traditione ipsa effectum sumere, quia scilicet præcedens obligatio sola nullam necessitatem habet, quum quasi nouata sit[k].

IDEM AVG. Capitoni.

EX conuentione quidem, qua pactam nouercam tuam cum patre tuo dicis, quum fundũ in dotem daret, ut creditoribus, quibus fuerant prædia obligata, usuras solueret, actio tibi aduersus eã cõpetere non potest, etsi pactum in stipulationẽ deductũ, pbet. Sed si fundus[b] æstimatus, ita ut pars instrumenti significat, ĩ dotẽ datus est, ex uendito actio, ut placitis steť, cõpetit. Hincq; adnotãt Doctores, eũ cuius amplius interesse desinit à iudicio repelli[l], hæc enim exceptio, tua non interest, ante litẽ cõtestatã, ut de eius natura est opposita, agentem à limine iudicij submouet[m]: nam sicut à principio agere is non potest, cuius nõ interest[n], ita si ex postfacto res ad eum casum deueniat, à quo nequit incipere[o]. Idemq; de exceptione dicendum, ut is solus, cuius interest, excipere possit[p]: debetq; prima fronte de hoc constare[q], alioqui litis ingressum non impediret: quod si lite contestata obijciatur, receptius est peremptoriæ exceptioni æquiperari, & ideo tanq; ex ea ostendatur actori nullam actionem competere, etiam tali tempore excidens audiretur[r]. Non tamen hæc perpetua sunt, sed quibusdã casibus auditur etiã is, cuius interesse desinit: ut si id facto rei conuenti contigerit[s], uel alterius qui eius personam repræsentet, qualis est hæres, uel etiam singularis successor[t]. Idem in pœnis legalibus, nec enim quid interest in eis consideratur[u], sicut nec quum ex delicto seu dolo agitur[x]. Sed & si in præsentia interesse quidem desinit, damnum tamen iam datum sit, quo illud restituatur, non censebitur desinere[y], ut quum quis iniuriarum acturus, stipulatus est aduersarium suum iudicio sisti, illeq́ue post longam frustrationem perierit, desinit quidem stipulatoris interesse, quia actio iniuriarum morte rei extincta est: Sed tamen durat damnum, quod is passus est, quia per frustrationem litem contestari non potuit[z]. Et ex his decidi illa quæstio potest: si Architectus mihi stipulanti insulam ædificare in fundo meo promiserit, egoq́ue eum fundum alienem, an liberatus censeatur. Respõsum enim est liberari, quia mea amplius nõ interest[a], ut hac lege dicitur, unde si interest, ut quia, præmiserim emptori dictam insulam fabricatũ iri, secus esset[b]. Idem si eam actionẽ emptori cessissem, ĩterest enim mea, eũ qui à me causam habuit, plenissimum ius conse-

IDEM AVG. Phaculæ.

quí[c]. Sed & si promissor iam in mora fuisset, receptum est nihil stipulatori posse imputari[d], cui rem suam libere uendere permittitur[e], nec ex mora sua lucrum posse ab Architecto fieri[f]. Illud quoq; ueteres tradiderunt[g], si huic stipulationi adiecta esset pœna, Architectum alienatione fundi facta nõ liberari, propter pœnam enim quid stipulatoris interest non attendimus[h]: si tamen emptor uetaret, iusta esset Architecti excusatio.

b ¶ SED SI FVNDVS. Quum æstimatio dotis cõtractum ipsum in uenditionis naturã trãsformet, remaneatq; idcirco fundus ipsi hæredi[i], manifesto apparet eius interesse, ut creditoribus satisfiat, & ideo pactum cohærentia contractus cõfirmabitur, & actio ex uendito competet[m]: quod si tale pactum legibus reprobaretur, secus esset[n]: ut quum quis paciscitur ut uenditor ipse tributa soluat, lex enim prohibet, ne quis fundum comparare possit, quominus ipse publicas pensitationes agnoscat[o], idq; publicæ seu fiscalis utilitatis contẽplatione[p]: unde legi prohibitoriæ pacto cõtrahentũ renuntiari nequit[q], onus eñ tributorũ est patrimoniale, qd lex semper uoluit præstari ab eo qui tanq; dominus possidet[r]: unde pactum ut dominus ipse & possessor soluat semper ualet: quod uero dominus nõ possidens soluat, non ualet, quantum sit fisci respectu[s]: quo ad paciscẽtes tamẽ ualet, quia nulla est prohibitio legis[t], quũ translatio hęc possessionis temporaria, & perfecta nõ sit[u]: & ita ego ueterum sententiã declaro[x], quibus Fulg. Aret. Socy. Rim. accedunt. Alij tamen ualere pactum partium ipsarũ respectu indistincte existimant, pacta enim debitorum inter se obseruanda sunt[y]: & ideo si mulier fundum emphyteuticum marito in dotem det, pacto quod ipsa canonẽ soluat, ualebit pactio[z], licet domino non præiudicet, quin maritus cadat, si solutum non sit[a]. Sed huic sententiæ uerba legis repugnãt[b], quæ de actione ex uendito loquuntur, cuius nulla cum fisco consideratio est. Et hac ex ultima legis parte illud adnotant interpretes, rei existimatæ dationem uenditionis contractum inducere[c], quod intelligendum si æstimatio in contractu interueniat, cuius naturæ dominij translatio non aduersetur. Quid enim si in cõmodato, locato, depposito, huiusmodi æstimatio interuenerit? uidetur certe causa facilioris probationis solum facta aduersus eum, qui ex culpa uel periculo cõuenitur[d]. Quod si ex natura cõtractus dominij translatio requiritur, tunc regulæ legis nostræ standum est, ut æstimatio emptionem faciat[e], Idemq; in dubio respondendum est, ut in contractu dotis, in quo non magis translatio dominij quã possessionis necessaria est, quum possit mulier, si hoc actum sit, nudam possessionẽ in dotem dare[f], in dubio enim potius de iure transferẽdo actum censebitur, & ideo si æstimatio accesserit, factam uẽditionem interpreabimur[g]: quæ sententia cõtrarijs cõiecturis quãdoq; impugnatur, ut quia æstimatio condigna non sit, nec uerum rei ualorem æquet[h]: uel quia appareat ideo æstimationem accessisse, ut rei detrimentum resarciri possit, faciliusq; culpa præstari[i], uel si ex postfacto adijciatur: non enim uerisimile est uoluisse partes perfectum antea cõtractum nouari uel corrigi[k]: humanitatis quoq; intuitu, in dotis contractu non uidetur æstimatione alienatum fuisse fundum, quum maritus aliter soluẽdo nõ sit[l]. Idem si actum sit rem ipsam, non autem æstimationem reddi[m]. Idemq; ex alijs coniecturis. Quid enim si in diuisione, à cohæredibus facta, hi serui æstimati sunt, quos sub condi tione per fideicommissum testator alijs reliquerat? Non erit ueriſimile id actũ, ut uẽditionis titulo transferantur[n]. Sed quid in contractu de cuius natura dominiũ nõ trãsferatur, sed cõmunicetur, ut in societate? Et pro parte communi sapiet æstimatio aliquam naturam uenditionis[o], ut scilicet cõmune sit periculum, quod supra in pecorũ partiarijs tradidimus[p].

PACTA NOVISSIMA. Debebãtibi centum ex causa mutui, deinde pactus mecũ es, eã summam à me nõ petere, rursus post aliquod tempus cõuentum inter nos est, ut eius pacti commoditate non uterer: hic traditur posse te ex mutui causa rursus agere, & mihi excipienti obstituram ex nouissimo placito replicationẽ[a]. Dixerit

e l.j.§.accedit. & §. exneũ. ĩ.de re.ux.act.
f l.fi.j.de dot. prom.
g §.emancipati. Inst.de hæred. quæ ab intest.
h in d.l. auia. & d.l.in traditionibus. Socy. & Rim.hic.
i Alex.l.si cum dotem. col. 2. sol.mat.
k arg.l.tenetur. §.j.uersic. sed si areã.de act. emp.& glo.in d.l.auia.in ulti.sol.
a Bart. l. pupillus.de his quæ in frau.cre.
b l. in ratione. §.incerte.ad l. fale.
c l.fin.§.j.ff. ad l.rhod.
d l.si ita stip.§. Chrysogonus. ubi Aretin.& Iaſ.de uer.obl.
e l.per retentionem.in fin.ĵ.de uſur.
f l.i.demq;.§.ſi. ff.q pot.ĩ pig.
g l.ſi is qui.ff.de iur.fiſ.
h l. diuortio. §. nõ ſolum.in ſi. ſol.mat.
i l.3. ubi not.j. in qb.cau.pig.
k l.j.ff. de diſt. pig.Bar.d.l. pupillus.
l l.loci. §.cõpe tit.ſi ſer.uend.
m l. poſthumus. §. ſi quis ex his. de inoff. teſt.ubi Bar.
n l.ſi patroni.§. qui fideicõ. ad Treb.
o l.ſi ſub una.§. j.de uerb. obl.
p l.ille à quo.§. ſi de teſta. ad Treb.
q l.non ignorat. j.q.ac.nõ poſ.
r Fely. c. ſuper his. col. pen. de accuſ.
s l.ſi poſt accep tum.ff.de rei uend.
t l.& ideo.de cõdic.fur.
u l.inter omnes. ff.de fur.l.in riarum.ff.de iniur.
x l.j.§. rectiſſime.ff.de ut & ui arm.l.j.§.ſi rem.ff.dep.
y l. qui autẽ.§. ſi quis cau.
z l.ſi eum.§. qui iniuriarũ.in fi. ſi quis cau.
a d.l.ſi ſub una gl.l.ſtipu. non diuidũtur. ubi Rom.eo.tit.
b arg.l.in uenditiõc. uerſ. ſi qs in tradendo.ff. com.præd.
c l.ſi tibi.§.ſi pactus. ult. vñ.ff. eo. Pau.de caſt. d.l.ſi ſub una.
d l.j.§.ſi fundũ. ff. de aq.quot. el.in re.j.mãda. f Bar.l.ſi inſulã. in prin. de uer. oblig.
g Dy.Alb.Iaſ.l. nõ ſolum. §.fi. de op.no.nun.
h l.ſtipul.iſta.§. alteri.de uerb. oblig.
l l.quoties.ĵ.de iur.dot.
m d.l.iuriſgẽ.§. quinimo.
n l.j.j.ſine cen. uel reli.
o l.ſi.eo.tit.
p l.ij.eo.tit.
q glo.l.j.j.ne fideiuſ.dot.
r l.imperatores. de publ.l.j. de an.pub.lib.x.
s l.inter.ff.eo.
t l.epiſtola.§.j. ff.eo.
u l.j.§.p ſeruũ. 2.de acq.poſ.
x glo.in d.l.j.in j.ſol.& Nico. Matt.
y l.ij.§.ſi. de uerb.oblig.
z Spe.ti. de loc. §.nũc uidẽdũ. quæſt.cxj.
a l.lex uectigali. de pig.
b d.l.j.
c c.l.quoties.
d l.ſi ut certo. §.ij.commo.
e l.litis.ff.pro emp.
f l.uſufructu.ff. ſol.mat.
g l.cum fundus. locati.
h d.l.quoties. gl.l.j.§.j.de ſuperfi.
i Saly.& Mod. hic argu.d.l.ſi ut certo.
k l.ſi.j.de noua. Doct.hic.
l l.pen.ubi gl.ij. j.de iur.dot.
m l.ſi inter.e.ti.
n l.ſeruus.ff. fam.herc.
o l.cũ duobus.§. dãna.ff.p ſoc.
p l.l. ſi paſcẽda.
a l.ſi unus.§. pactus ne.de pac.

rit aliquis, quum in lege non exprmatur quæ conuentio præcesserit, non uidetur restringenda hæc species ad pactum non petendi, sed generaliter potius intelligẽdum, etiam si iustum, id est uestitum, (ut uocant) pactum interuenerit, quod priorem actionẽ ipso iure extinguat[b]. Sed huic positioni reclamant omnes, quoniam actio semel extincta suscitari amplius nõ potest[c]; nisi responderis, priorem quidem non suscitari, sed nuam eiusdem conditionis & naturæ ex pacto dari, & id esse quod lex ait, ideo proficere ad nouum contractum, uidetur enim iuris interpretatione repetita prima illa conuentio[d], quod in obligatione ex contractu facilius inducitur[e]: in actione uero iniuriarũ pacto sopita secus est, quoniam huiusmodi actio ex sequenti pacto nõ nascitur, sed ex cõtumelia[f]: nec nouum est, faciliusaliquid ad instar eius quod semel placuit induci, cẽ omnino innouari[g], nã & ei cui actio semel competijt de facto, deinde agere lex permittit, dum partis uoluntas non aduersetur, ut quia nõ excipiat[h], & sic utcunq; sustineri hæc sententia aduersus cõmunem posset[h].

re, tam iuris, quàm ipsius rei ægas postulat: quapropter si cõuentionẽq; prę cessit diuersa pars usurã se nõ ese consensit, & maxime[b] si ut ꝓponis, id etiã apud acta præsidis asseuerauit, actionem, quæ super prima cõuentione fuerat, exercere non prohibeberis[c].

b ¶ MAXIME. Quæ enim in iudicio fiũt, ualidiora sunt, unde facilius in his præsumuntur solennia[g], diluiturq; omnis præsumptio uel doli uel metus[h]: & ideo tutor cum pupillo coram iudice cõtrahens, censebitur bona fide & palàm cõtraxisse[i]: & qui in iudicio confitetur, ex iusta causa cõfessus censebitur[k]; & si expressa mutui causa cõfiteatur, exceptione nõ numeratæ pecuniæ uti amplius non poterit[l]: Sunt q; iudiciarij feruoris plurimi effectus: ex eo enim stipulatio fingitur[m]: renuntiatio quoq; iuris in posterum cõpetituri inde robur assumit[n]: testamẽtum, uel causa mortis donatio, corã duobus testibus ibidem facta, sustinetur[o]: pactum nudũ, quod ad iudicij ipsius expeditionẽ respiciat, corroboratur, & actionẽ parit[p]. Sunt & qui generaliter qualemcũq; pactionem calore iudiciario foueri tradiderunt: sed eorum sententia cõmuniter recepta nõ est[q]. Sed an hæc procedãt corã quocunq; iudice? Et Bal. pro maioribus quidẽ magistratibus præsumi fatetur[r], pro minoribus uero negat[s]: unde & Aret. respõdit[t], non præsumi iustam causam in decreto iudicis idiotæ & imperiti, quales solent esse pagorum seu uillarum duumuiri & potestates, & qui uili sportula autoritatis suæ copiã in instrumẽtis faciũt[u]: sed uerius est, ex qualitate psonarum uel augeri præsumptionẽ uel minui[x], qd et Dec. sentit. Articulus tamen hic diffusior est, cẽ ut in præsentia attingi, & huc de locis ordinarijs trahi debeat[y].

c ¶ NON PROHIBERIS. Attẽditur ergo ultimum pactũ, derogatq; priori: quod generaliter fatendum, & in mãdato[b], ut ultima procuratoris constitutio obseruetur, & in iuramentis[c], & in cæteris cõtractibus, & scripturis: sic & ultima mora diluit præcedentem[e]. In rescriptis quoq; idẽ tradi tum est, ut posteriora efficaciora sint. Idẽ in legibus, in decretalibus, in statutis municipiorũ, in consuetudine, in præceptis, interloquutionibusq; iudicum[i], in testamentis uel codicillis: sic ultima sepulcri electio attenditur[l], & mulier in ultimi uiri conditorio reponitur[m]: sic ultimus sacerdotij status inspicitur[n]: sic postrema ab ædiculæ patronis facta præsentatio[o]: sic nouissima qualitas perpendenda, extremaq; uitæ conditio q: si quidẽ, ut prouerbiali uersu dicitur, Alius de alio iudicat dies, supremus de omnibus: unde & ultima fama cõsideratur[r]: I sic ultima uerba sententiæ, uel cuiusuis alterius scripturæ[s]: quæ latius tractata à recentioribus hic accipienda sunt. Non tamen hæc perpetua sunt, attenditurq; quandoq; & primus actus: quid enim si supremus priori non ita aduersetur, quin ambo iungi aliquo modo possint? Certe semper pro concordia adlaborandum est[t], uerbaq; instrumẽtorum interpretatione adiuuãda sunt, ne simul pugnent[u], nec credendum à sequẽte cõuentione priori derogatũ, nisi id expressim actũ cõstet[x]. Qua ratione si in eadẽ scriptura reperiatur aliquid posterius adscriptũ, quod prius adnotari debuit, non tamen actus uitiatur[y]. Sed præposteri reprænsione sublata, uoluntas suo ordine accipitur[z], unde & figura ὕστερον πρότερον, non Grammaticis solum, & Rhetoribus, sed etiam Iureconsultis communis[a]. Sed & si ultima dispositio non ualeat, ut quia dolo facta

facta, uel cõtra leges, dubium nõ est primã non obliterari[b]. Idem si ab eo inita sit, cui id ius non cõpetat[c]. In unoquoq; eñ actu id necessariũ est, ut potestas uoluntati iungatur, alioqui nihil agitur[d]. Quapropter in pignoribus is potior est, qui tempore est prior, quoniã ius illi acq̃ritur[d], quod sequẽti contractu auferri ab eo nõ potest[e]. Idẽ in sacerdotiorum collationibus[f]: Idem in uẽditiõibus, ut is præferatur, cui res prius est tradita[g]: sic statur primæ testis asseuerationi, ex ea enim ius parti quæritur, & sequẽs contraria ex subornatione descendisse præsumitur[h]. Ex his & aliud inducitur, ut quando actio per posterius pactum ipso iure sublata est, nõ possit deinde nouissima cõuentione suscitari, quòd scilicet actio semel extincta, suscitari à cõtrahẽtibus nequeat[i], ut supra diximus, nisi beneficio legis id accidat, quæ iusta ex causa utiliter eis prouideat[k]. Eadem ratione quãdo res integra non est simplici pacto posterius concepto, præcedens contractus nõ rescinditur[l], nec contractus qui re perficiũtur, nudis uerbis dissolui possunt[m]: unde necessarium est simili actu priora omnia rescindi, alioqui ultimum illud pactum, quantum ad rescissio nem pertinet, inefficax erit. Ex natura quoq; uel fauore rei prævalet quandoque prior actus, ut in libertate sub uarijs conditionibus relicta, obseruabitur eñ leuissima ri adscribẽdum est. Huc pertinet & quũ pristinus actus plenior est, is enim attẽditur posteriore neglecto, ut quũ qui pure uẽderat, iterũ sub conditione uendit[o], uel qui pure aliquẽ instituerat eum deinde sub cõditione instituit, prior enim tanq; plenior institutio attẽdetur[p], nec nouũ est ex quodam fauore & humanitate hæc induci: nam & quod uulgo traditum est, quoties plures opiniones ab aliquo referuntur, cẽseri ultimam approbatiorem[q], nõ procedit si prior maiore æquitate niteretur, cum sequens ad rigorem deflecteret[r]. Sed & casibus quibus actu primũ nõ inuerti[s], ut quum quis stipulatus est actũ, uel usumfructũ: deinde iter, uel usum: nihil enim agit[t], cum priore stipulatione uberius sibi prouisum appareat.

Prius quoq; præstitam iurisiurandi religionem obseruari par est[u], quæ scilicet iuri cõmuni concordet[x], ut eo exemplo traditũ est, quãdo mulier se fundũ dotalẽ nõ aliena turã iurauit, deinde nihilominus alienauit, & se obseruaturã cũ iureiurãdo affirmauit, non enim sequens hic cõtractus sustinebitur[y], sed ꝓpter l. Iuliã fundi dotalis alienatio erit nulla[z], quæ cẽ iuris lege pontificũ iureiurãdo cõfirmetur[a], hoc tamẽ casu secus est, quoniã sequẽs iuramẽtũ à priore infirmatur, unde mutuis ictibus collisa, religiõe legis Iuliæ, phibitio nõ impeditur. Nec refert si alteri præstitũ nõ sit prius id iuramẽtum, sed sibi soli mulier iurauerit[b]: qa quũ illud licitũ sit, uidetur Deo ipsi factũ[c], unde reuocari amplius nõ potuit. Nec etiã refert qd emptor ignorauerit prius eã iurasse, quia nõ ideo cõfirmabitur cõtractus, q nõ fauore emptoris à Põtificibus sustineẽ. Sed quia iuramẽtũ sine peccato obseruari põt[d], quæ ratio hoc casu cessat, quũ iã periura sit mulier, unde ignorantiæ emptoris hoc tribui non põt, ut cõtractus ualeat[e]. Solũ igit in id qd sua interest, cælatũ se de priore iuramẽto fuisse ob dolũ mulieris experieẽ, & sic dissentientiũ sentẽtias cõciliãdo ego existimo[f]. Sed qd si prius iuramẽtũ iuri cõi non cõcordet, an sequẽs actus seruabit? Et seruari cõstat, licet periurus ille efficiatur[g]. In his tamẽ quæ ex facto nostro solũ pendent (nisi specialis reuocatio intercesserit) attendẽdus pristinus esset actus, ꝓpter uim iuramenti qd clausulæ derogatoriæ effectũ habet[h]: unde solet dici, actũ gñalibus uerbis subsequẽter factum, ad res prius iuratas nõ trahi[i]. Ex mẽte quoq; agẽtiũ sequẽs actus qñq; retro trahit, & priori adscribit[k]: unde traditũ est, ea quæ posteriore codicillorum scriptura referuntur, perinde haberi, ac si in testamẽto ad scripta essent[k], qd ex testatoris mente descẽdit, & germanitate, quæ codicillis cũ testamẽto est[l]. Et qd ex mente inducitur, fortius admittẽdũ est, si de ea quoq; expressis uerbis cõstet, ut qa in priore actu sit clausula sequẽtiũ derogatoria[m], nihil enim ꝓhibet, à priore scriptura posteriorẽ corrigi, cõmutari, rescindi[n]: atqui uulgò dicitur, præcedentẽ clausulã, ad sequentiũ declarationẽ magis facere, cẽ sequẽtẽ ad præcedentium[o]: merito igit ꝓtestatio præcedens, ꝓpter clausulã sequẽtiũ derogatoriã præualet: quod tamẽ quibusdã casibus nõ, ꝓcedit.

Primus est, quũ apparet specialiter eum pœnituisse[p]. Idẽ si cessẽt ratio ꝓtestationis, ut quum quis in testamẽto scripsit, nolle se ullos codicillos ualere, nisi manu sua signatos, & subscriptos, apparet enim eũ timuisse, ne falsi supponerentur. Quamobrẽ si deinde proferantur uere ab eo facti codicilli, adhuc ualebunt, quia posteriora priori protestationi, cuius ratio cessat, derogant[q].

Secun

b l. stichũ. §. naturalis. de solu.
c d. §. pactus, uersi. sed si.
d l. iurisgen. §. adeo. ff. eo.
e l. ubi pactum. j. tit. j.
f d. uers. sed si
g arg. l. iij. §. re ficere. de iti. actuq; pri.
h l. Iulia. §. quã tũ. ff. ad exhib.
h arg. l. pupilli. §. j. de solut. et not. l. si diuersa. j. tit. j.
g l. j. j. de præd. cur.
h Alex. l. transactione. j. ti. j. l. nõ existimo. de admin. tut.
k gl. pen. in l. j. de interro. act.
l l. ea. j. de cõfes. ubi Saly. col. j.
m l. cum ostendimus. de fid. tut.
n glo. l. j. de cur. bon. dan.
o l. omnium. j. de testa.
p gl. auth. generaliter. de epis. & cler.
q l. siue. j. tit. j.
r l. ij. 3. de off. ciuil. iud.
s l. tutores. de cõfir. tut. ubi Bal.
t Aret. cõsi. 96. & l. sciendum. de uerb. obl.

b d. l. iurisgẽ. §. sed si fraudãdi.
c l. pactũ curatoris. j. eo.
d l. nolle. de acquir. hære.
d l. j. quan. prou. non est nec.
e l. j. qui pot. in pign.
f c. si tibi. de præb. in 6.
g l. quoties. j. de rei uẽd.
h c. sicut. j. de testi.
i l. qui res. §. ream. de sol.
k l. quamuis. §. quoties. ad Velle.
l l. ab emptione. ff. eo.
m §. j. inst. quib. mod. tol. obli.
n l. quod traditũ. de cõd. & dem.
o l. si id quod. de rese. uend.
p l. si te solũ. §. j. de hære. inst.
q l. bona fides. de po. l. qui filiũ. §. Sabinus. ad Treb.
r l. si cum excẽptione. §. fi. qd nouatio non fit, met. cau. iuncta glo. Aret. consil. 163.
s l. fi. j. de noua.
t l. qui uẽsumfr. de uerb. oblig.
u c. intellecto. de iureiur.
x c. dilecto. ubi Imo. de præb.

a d. l. iurisgẽ. §. utrũ.
b l. si quis cũ pe. in fi. de proc.
c l. duobus. §. fi. de iureiur.
e l. illud. de pic. & com.
l. qd iussit. de re iud. l. si opus. de op. no. nunt.
Fede. cons. 10.
m c. is qui. §. mulier. de sep. i. 6.
n l. si mater. j. de stat. def. Bald.
o Dec. cõs. 124.
q l. si filia. in fi. de inoff. testa.
r Fely. c. cũ contingat. col. 2. de rescrip.
s l. stichus. de man. testa. gl. c. prædicatur. 16. quæst. j.
t l. fi. 3. ti. ij. Bar. to. l. fi. §. idem quæsijt. de dic. indeb.
c. inter dilectos §. cæterum. de fi. instr.
x l. præcipimus. in fi. j. de app. Bar. consil. 72. col. fi.
y l. ij. §. prius. de uulg.
z l. præposteri. j. de testa.

y glo. c. licet. de iureiur. in 6.
z l. j. de fun. dot.
a c. cũ cõtingat. de iureiur.
b Alex. l. duobus. §. fi. de iureiu.
c c. debitores. de iureiur.
d d. c. cum contingat.
e l. quẽadmodũ. j fi. C. de agri. & cens. lib. xj.
f Imo. d. c. colũ. 87. Io. Fab. §. j. inst. quib. ali.
non licet. Alex. consi. 16. in 3.
g c. j. de spon. duo. c. sicut ex literis. de spõs.
h Bar. l. si quis. in prin. de leg. 3. col. fi.
glo. c. cum non deceat. de elec. in 6.
k l. ij. §. j. de iur. cod.
l l. talis. in fi. de leg. j.
m l. si mihi. §. fi. de leg. j.
n l. nihil. de adim. leg.
n Bar. l. quisqs. de leg. iij.
p d. l. si quis. in prin.
q l. diuus. §. j. de iur. cod.

Secundus casus est,quando actus,de quo facta est protestatio,cū alio geritur,nec ille admonitus protestationis est, siue quia absens,ut Bart. tradit[r],siue quia propositum mente retentum est,ut Petr.mauult[s]: quæ sententia summa ratione nititur,licet Iaboleni responso, quod illi interpretātur,nō cōueniat[t]:ait ille,

IMP. MAXIMIanus Augustus Mario.

*

IN bonæ fidei cō tractibus, ita demum ex pacto

locator horrei propositum habuit,se aurū, argentum,margarita nō recipere periculo suo,deinde quum sciret has res inferri,passus est,perinde eum futurū tibi obligatum dixi,ac si propositū fuerit remissum.Ex hac enim interpretatione nullam probabilē dubitationem habet id respōsum,ineptéq; loqueretur Iureconsl. quorsum ēm opus fuit tibi remissam protestationem censeri,quæ uel in mente retenta sit, uel tibi non fuerit patefacta: quum nihil præiudicij facere huiusmodi ꝓtestatio possit[u]. Adde quod nec Latine loqueretur,nec enim si propositum nomen esset,intētionemq; significaret, debuit Iabol.infinitiuo uerbo uti, propositū nō recipere,sed,nō recipiendi[x]:unde apparet nomen nō esse,sed participium,quod in uim nominis nō trāsit,ut Laur. Valla eleg. C. XXVII. docet. Tertius casus est, quando clausula derogatoria simpliciter præcessit,& actus contrarius ex interuallo subsequutus est, quod ex eodem responso Iac.Butr.censuit:Sed quomodo is casus intelligi debeat, à me alibi disputatū est[y]:hic in præsentia solum dixero,nec uerbis Iabo. hunc intellectum cōuenire, siue quia eodē uitio laborat,ut propositū pro nomine accipiatur,siue quòd dictionem deinde ad actū ex interuallo restringit, quæ generalis est, & id quoq; cōplectitur,quod incontinenti post gestum sit[z],siue quòd regulariter ꝓtestatio etiā ad ea trahatur, quæ ex interuallo sequūtur[a],nec coarctādum fuit responsum ad casus particulares.Ego igitur hisce opinionibus omissis,quibusdamq; recētiorum nihilo melioribus cōmentis,respōsum illud aliter accipiendum existimaui. Sciendum enim habere propositū, idem esse quod ꝓposuisse,seu proscripsisse, pro ualuis fortè tabernæ,uel horrei[b].Sueto.in C. Caligula uectigalibus neq; propositis,quū per ignorantiā scripturæ multa cōmissa fierent,tandem flagitante pop.Rom.proposuit quidē legem, sed minutissimis literis &c. Rursus sciendum,horreum pro quocūq; loco ad reponendas merces accipi[c].Apul.lib. IIII. Asini, Tūc horreum quoddam gazis Milonis refertum, securibus diffindunt. Nos uulgo magazinū uocamus.Erant autē qui artem hanc exercebant,ut locum ipsum seu apothecam, non perpetuæ sedis causa, sed ad res interim reponendas locarēt, mercesq; ꝑiculo suo reciperēt,quòd scilicet custodia ad eos pertineret[d],uocantur aūt Latine etiā horrearij[e].Igitur decidit Iurecōs. si horrearius res illas receperit,ad periculū præstandū teneri,priore protestatiōe,pro ualuis fortè fixa, non obstāte:cuius rei est ratio,quia alioqui facile posset horrearius cū furibus cōuenire,& conductorem decipere,qui apud eum reposuit tantisper dum aliò aduehit, uel locum reperit,ubi uenales ꝓponat, ut quod de personis caupones, de equis stabularij exercēt,de ipsis mercibus horrearij faciāt: nam & de his traditū est,si uectoribus prædixerint,ut res suas custodiant,non enim se damnum præstituros, nihilominus teneri, nisi expresse uectores protestationi cōsenserint[f],quia tacendo sibi non præiudicant, quū lex tacuisse præsumat,quòd sciant ius suum durare[g]:alioqui materia eis quoq; daretur cum furibus aduersus eos, quos receperunt,coëundi[h].Et ex his colligitur quartus casus,at protestatio sequenti actui derogatoria non attēdatur, quādo pars,quæ lædi poterat,expresse non cōsensisset,& ex ea cum furibus coëundi occasio nautæ,cauponi,stabulario,horrearioq; subministraretur.

r l.nō solum.§. mortem.col.6. de op.no.nun.
s Pet. et Cy.hic
t in l.cū in plures.§.locator. ff.loca.
u l.si repetendi. de cōd. ob cau.
x l.si qs nec causam.si cer.pet.
y l.detestatio.de uerb.sign.
z d.l.ij.§.prius. ubi Aret. de uulg.
a d.l.talis.& l. seq.
b l.sed & si.§. proscribere. de instito.l.si quis id quod.d' iur. om.iud.l.apud. §.hæc fiunt ferè.de iniur.
c l.iij. de off. præf.uig.
d l.j.j.loca.
e l.si uero. de his qui deic.
f l.fi.§. item si. ff.nau. caup. stab.
g l.sicut.§. non uidetur.ff. quimo.pig.
h l.j.in prin.ff. nau.caup.stab.

IN BONE FIDEI. Pactorum quæ contractibus adijciuntur,alia substantiā respiciunt, ut in emptionibus rem & precium[k],& hæc contractum ipsum reformare dicuntur,siue ex cōtinenti,siue ex interuallo cōuenta sint[l]:alia circa naturalia contractus uel accidētia uersantur, & hæc si ex continenti facta sint, non solum censentur cōtractui inesse,sed etiā actionē informāt[m]: quū enim actiones ex cōtractibus certis formulis cōtinerentur (quas à M. Manilio cōpositas Varro est author)ut id quoq; quod pacto cōuentum erat cōprenderent,informabantur,id est in formam extensim deducebantur,idq; in bonæ fidei iudicijs locum habuisse cōstat.Sed an & in cōtractibus stricti iuris: Et receptum est idem esse[a],paucis reclamantibus[b],qui & in lege nostra, & in Vlp.responso perpendunt bonæ fidei mētionem

k l.pacta.ubi gl. de cōtrah.em.
l l.iurisgen.§. adeo.ff.eo.
m d.l.§.qnimo.
a l.petēs.j.e.l.lecta.si cer.pet.
b Porc.inst.quimo.re cōtrah. obl.col.ij.Soc. l.j.§. si stipulāti.de uerb.obl.

tionē otiose fieri non debere,alioqui casum indubitabilem decidi,quū plusq; manifestū sit,pacta incontinenti adiecta eis inesse, ex interuallo facta nō inesse:nec Pauli responsum[c] huic sentētiæ aduersatur, quod nō de actiōe informāda loquitur,sed de reformatione,quando scilicet pactio substātiam cōtractus respicit,id est pecuniā, seu diē, quæ pars summæ est[d]:tunc ēm distinguitur,aut ex cōtinēti,& indistincte, siue cōtractus sit bonæ fidei, siue stricti iuris, inest & reformat:aut ex īteruallo,& solū reformat,quū res adhuc integra est,alioqui nō reformat[e]: quā sententiā & Dec.sequitur[f]. Ego à crebriore sententia discedendū nō arbitror,dū tamen recte intelligamus,in cōtractibus quidem stricti iuris pacta incontinenti adiecta inesse[g],sed actionē ueterē nō informari,ex pacto tamen noua actione ex stipulatu agi: & hoc est quod Bar.nouo loquēdi more inquit,cōtractū informari nō actionē[h]:aliud ēm est inesse contractui, aliud actionē informari[i],etenim stricti iuris actiōes hāc informationē nō recipiunt,quū tot sint stipulatiōes quot res[k]:proinde una nō possit esse actio extensa ad id quod pacto continetur, quo exemplo si stipulatio ad dationē referretur,pactio factū respiceret, indubitatum est,certi cōdictionē nō informari, ut ad incerta cōpetat[l].

II Sed quid si stipulatio contractui subiecta sit,nūqd informet actionē ex cōtractu,sicut pactio nuda: Et Bar.īformare credidit[m]:cōtra Rim.& Dec.quū ipsa actionem ordinario pariat remedio,nō fuit operæpretiū actionem ex cōtractu ad eam protēdi[n]:quam sententiā & nos sequimur, quia cōstat stipulationē ad accidentia præcedentis bonæfidei cōtractus pertinentem propria natura censeri, strictiq; iuris actionem parere[o], quū tamen actio informata bonæ fidei sit[p].

III Sed quid rursus in pacto tacito, an cohærentia cōtractus confirmetur: Et parem esse taciti expressiq; naturā constat[q]:unde qui emit hæreditatem, & tacite agit,ut ipse hæreditarijs creditoribus satisfaciat,recte ex empto actiōe tenebitur[r].

IIII Et qui incōtinenti post contractū renuntiauit hæreditati,tacite pactus censebitur, & actiōe ex cōtractu cōuenietur,qđ Aret. censuit[s].

V Sed & in contractu præsumpto, qualis est uenditio, quæ propter æstimationem præsumitur inesse posse pactiones cōstat,informariq; actionem[t].

VI Idem & si pactū quasi contractui addatur,ut quū in tutelæ susceptione cōcipitur, quod Ang. adnotauit[u].

VII Adde quòd huiusmodi informatio non solū paciscētibus ipsis prodest,sed etiā eis,quibus acquirere illi possunt:quo fit ut pactio inter creditorem & emptorē pignoris,ipsi debitori ꝓsit[x],licet alteri non ꝓsit[y].

VIII Nec refert unicū sit pactū,an plura contractui adiecta,omnia enim dū incontinenti conuenta sint stabiliūtur,actionemq; informant,ut hic tradūt recentiores, nec qsq; unq; dubitauit.

IX Sunt & qui huic informationi non obesse existiment, quòd pactum causa exceptionis solū adiectū sit, nihil ēm impedit quo minus actionem quoq; possit ꝓducere[z]:sicut uice uersa uidemus, pactū ex interuallo actionis causa à contrahentibus frustra conuentū,exceptioni saltem sufficere[a], quod hic ab omnibus ferè receptū est,& optima ratione nititur:si quidem cōtractus qui ex materiæ defectu peccāt,saltē eatenus sustinentur, quatenus ualere possunt[b].

X Illud quoq; nō obesse informationi Accur.tradidit, qđ post finē contractus concepta sit pactio[c],contra alij,postq; contractus perfectus sit,negāt pactionē corroborari[d]:quibus Alex. alijq; frequentius accedunt:quos & ego sequor,si manifeste cōstet contractū ꝓ absoluto iam habitū à partibus fuisse, alioqui humanius est,ex eo qđ subsequutū est coniectari perfectā rē prius nō fuisse,q; pactio inita est[e]. Sed an indistincte qualiacūq; sint pacta actionem informabunt: Et supra diximus ea informare quæ naturā contractus,uel accidētia respiciūt[f], elegātius Iurecōs. qui informari actionē ab his pactis ait,quæ legē cōtractui dant[g],seu in ingressu cōtractus fiūt, id est (ut ego interpretor) quæ connexā cōtractui causam habēt,illumq; respiciūt:sicut ēm Digressus à Quintil.dicitur,quū quis à ꝓposito argumento discedit, quiq; Græcis Rhetoribus παρέκβασις, Marcello Iurecōs.Excessus est[h]: ita Ingressus est, qui Græcis ἔμβασις, Ciceroni in oratore,Ingressio,qđ propositā causam argumētumq; respicit.Si igitur fundū tibi centū uēdidi,adiecta cōditione, ut pro me Romā eas,munietur pactū[i],quoniā uerisimile est uiliore me pretio uenūdedisse, ut id tibi iter remunerarē,quapropter solet dici pactū ipsum pretij partē cēseri[k].Quod l si in cōtractu depositi id pactū apponeret, secus esse pleriq; tradiderūt[l],egrederet ēm hæc res notissimos eius terminos[m]. Idē in l cōmodato proditū est,quod & Bar. in mutuo quoq; cēsuit[n], nec enim certi cōdictio, quæ ex mutuo datur, huc extēdi debet,ut ex ea quisq; cōpellatur Romam ire: cui & nos hoc casu propter stricti iuris naturam

c d.l.lecta.
d l.j.§.diem.de æden.
e d.§. adeo.d.l. pacta.
f d.l.petens. ubi & Bulg. et Ia. de S.Georg.
g d.l.lecta.
h Bar.d.l.lecta. in fi.
i d.l.lecta.
k l.scire.de uer. obli.
l Inst.de uerb. obl.in prī. Bar.d.l.lecta. in fi.
m l.prædia.de act.emp.Mod. d.l.petens.
n arg.l.fi.j.de pac.conuen.
o l.in bonæ fidei. de eo quod cer. loc.Bart.l.singularia.col.ij. si cer.pe
p Doct.l. pacta quæ cōtra.j.e.
q l.cum quid.si cer.pet.
r l.hæreditatem. ff.de don.no.l. ij.j.eo.
s l.is qui hæres. col.ij.de acqu. hæred. Bal.l.j.col.pe. j.qui bon.ced.
t l.ex cōuē tione.in fi.j.e.
u d.§.quinimo.
x l.epistola.§.j. ff.eo.
y l.si tibi.j.de loca.
z l.quod mihi. de lib.leg.glo. l.sed & si possess.in prin.de iur.
a d.l.pacta.uers. quo quidem casu.
b l.hactenus.de cōst.pec. Doc. l.j.§. si qs ita. de uerb.obl.
c arg.l.iij.j.de edil.act.
d arg.l. perfecta.j.de don. quæ sub.mod.
e arg.l.sed Iul. §.proinde.ad Maced.
f gl.d.l.pacta.
g d.§.quinimo.
h l.iam dubitari. ff.de hær.inst.
i Bar.d.l.petēs.
k l.fundi partē.de cōtrahē. empt. Alex.hic.
m l.lucius.j.ff. depo.
n d.§.quinimo.

II assentimur: sicut & in illa specie. Si tibi cē tum donauero, deinde ex cōtinēti paciscar de aliqua hæreditate tecū diuidenda, nā pactū nō roborari, quia ex diuersa causa separato in negotio ꝓcesserit, Alex. hic opinatus est: recētiores contra, quū ex re incōtinēti gesta, alterum alterius causa conuenisse præsumēdū sit[o].

o l.si cū fundū. ubi Bart. ff.eo.

Nobis uidetur id cōsiderādum, an uerisimile sit mutuo donationis pactiq; respectu cōtractum fuisse, an id minus, ut priore casu saltē cōtractus informetur: nec uero his adsentimur, qui actionē nō informari tradūt, quum pactū cōtractus naturā excedit: falsum id est, quū traditum sit, ad usuras pacto ex cōtractu depositi debitas agi posse[p], sic & ex uēdito agitur ad rescissionē cōtractus pacto cōuentam[q], itē ut aliquid fiat, quum tamē ad pretiū tātum ea actio ex ꝓpria natura cōpetat[r], sic & mādatum aduersus suā naturam pactiones recipit[s]. Et ideo, si rem aliquā tibi cōmodauerim, pacto ut eas Romam, quū appareat cōtemplatiōe pacti me cōmodauisse, putarim informari actionem, licet Ange.[t] agi præscriptis uerbis putet, tanq; habita pacti ad cōmodatū relatione, inde cōtractus facio ut facias, id est cōmodo ut eas, resultet[u]. Alij nullā oīno actionem dari[x], quæ sententia tunc obtineret, quū pacti cōtemplatione cōtractū non esse cōstaret[y]. Cæterū & nō absimili modo distinguēdum est, quū actio unius fauorē respicit, pactū alterius gratia celebratum est, pleriq; enim hoc casu cohærētia cōtractus illud amiciri nō existimāt[z]. Quòd si de fauore utriusq; actū sit, ut quia cōtractus & pactū se respiciant, uerisimileq; sit alterum absq; altero pactum nō iri, secus esset, regulæq; adhærebimus[a]. Sed quid si de maiore summa in pacto agatur q̄ in ipso cōtractu: ut quia in emptiōe factū quod præstari cōuenerat pretio præualeret. Et nō putarim informari actionem[b], sed cōtractū innominatū censeri, & ideo præscriptis uerbis agēdum[c]. Quapropter & illud traditū est, pactionem rei principalis à cōtractu pœnæ ei subiectæ nunq; uires assumere[d], quoniam absurdū est ab accessorio principalē dispositionē cōfirmari[e]. Sane q̄bus casibus supra docuimus[f], rei traditione non fulciri pactū ijsdē, nec cohærētia cōtractus adiuuari traditū est, quòd scilicet par est utriusq; cōfirmationis causa, qd' & Alex. hic admonuit.

p d.l.lucius.ī fi. d.l.publia.§.j. depo.
q l.ij.j.de pact. int.emp.
r l.tenetur. §.j. de act.emp.
s l.naturalis.§. pen.de præscr. uer.
t d.§. quinimo.
u d.l.naturalis. §.pen.
x Bal.Alex.hic. Iaſ.d.§.quinimo
y arg.l.ij. j.de cuict.
z glo.& Doct. in d.l.petens.
a d.l.fundi partem.
b arg.l. Aristo. de don.
c l.cū te. de pac.īt.emp. Iaſ.d.§. quinimo.
d j.l.seq.
e glo.d. l.petens.
f l.legem.ī.eo.

b ¶ ACTIO, Informata: quū enim pactū pars sit cōtractus[g], sicut actio ex cōtractu, ex qualibet eius parte ꝓprie & cōtinenter oritur, ita & ex pacto oritur, unde & Vlp. pactū nō ex interuallo factū actionē informare, & ex eo agi sensit[h], totoq; in eo loco, non nisi de actione informata loquit', qd' & recte à Fulgo. disputatū est, senserunt q̄ ueteres ante Bar. at ille (quū nihil esset, quod eum urgeret, ut interpretatione Vlp. responsum uiolaret) maluit de præscriptis uerbis actione intelligere[i], cuius sententiam notabilius auxit Iac. But. & Alex. qui una nō contenti, alteram quoq; addiderūt, quoties ex pacti ad cōtractum priorē relatiōe innominatus alius ꝓduceretur. Sed ego adhuc adolescens, Paradox. lib. v. cap. 1. pluribus ratiōibus ostēdi ex pacto cohærētia cōtractus firmato, solam actionē ex cōtractu dari: qd' tamē non procedit, quū pacto cōuentū est, ut res retrouēdatur[k], id em̄ magis perimit, q̄ infor mat actionē, mediumq; qddā respicit: unde in eo distinguitur, ut si propter id pactū res minoris uēdita est, quoniā pars pretij censetur, ex uēdito agatur[l]. Si id pactū gratuitū, & cōtemplatione amicitiæ alicuius accedit, quia pars pretij non est, actione præscriptis uerbis agatur[m], quod & in dubio dicēdum ꝓpter actiōis in factū naturam[n]. Idemq; in ea specie respōsum est, quū cōuētū esset ut res uēdita si displicuisset, intra certū tēpus redderet[o], diuersis em̄ respectibus diuersas hasce actiōes cōcedi hoc casu receptū est[p].

g d.l.fundi.
h d.§. quinimo.
i Bart.l.ex placito.j.de re.pm.
k d.l.ij.
l d.l.ij.
m l.si uir.de præscrip.uer.
n l.j.de præscr. uer.
o l.si cōuenerit. ff.de rescin.uē.
p l.labio scribit si bibliotheca. de cōtrah.em.

c ¶ PETITIONEM. Regula ergo hic accipitur, ex pacto nudo actionē nō nasci, quæ tamē quibusdā casibus non ꝓcedit, quos supra in rub. adnotauimus. Interne I gotiatores quoq; ex pacto nudo agi posse, Bar. sensisse uidet, quoniā cū eis humanitas æquitasq; maior attēditur[q], quod pleriq; intelligūt, quū statuto municipali cautū est, ut in eorū foro sola æquitas obseruetur[r], alioqui frustra prætor de cōstituta pecunia edixisset, si nuda pactio sufficeret, quū constet, edicto illi maxime inter mercatores locum esse[s]. Sed nec hāc sētētiā ego ꝓbo, quū Prætor, qui æquitatē semper præ oculis habet[t], pollicēdo se pacta seruaturū, nō tamē actionē cōcedere censeatur[u]: nā & administratores iurāt se scd'm omnē æquitatē iudicaturos[x], & tamē ex simplici pacto agentē non audiunt. Adde qd' quum lex à pacto certā animi

q l.quintus. ff. manda.
r Saly. & Alex. l.placuit.j.de iud.
s l.j.j.de const. pec.ubi Bal.
t l.qd' si ephest. de eo qd' cer. loc.
u d.l.iurisgen. §.prætor.
x auth.iusiur.qd' præst.circa med.

animi deliberationē abesse ferè præsumat, nulla æquitas[c] suadet ex eo agi posse[y]. Sūt & qui ex pacto manū regiā impetrari posse existimēt, & ideo principes dānent, q̄ pacta nuda obseruari nō iubeāt[z]. Sed nec id ego ꝓbo, quū em̄ iure ciuili nouata sit ea manus regia[a], & solis actiōibus nobis cōsulatur, salubriusq; reip. uisum sit sub legibus esse, q̄ sub nutu cuiusq; regi, nō uidetur antiquata iurisgētium remedia in usum reduci debere, alioqui & Prætor edicēdo se pacta seruaturum, debuit exemplo manus regiæ de exequutione intelligi, qd' tamē falsum est, unde Aretinū ego, itemq; Alex. ab hac sētētia recedētes sequor[b]. Addit Bal. tum quoq; ex pacto agi, quū in instrumēto descriptū est, quod ex lege municipali in prōptu exequutionē habeat[c]. Sed nec id probādū est, ex huiusmodi enim lege pactio efficacior re iudicata esse non debet[d]. At finge iudicatū esse, me pacto nudo tibi cētū ꝓmisisse, compellár ne ad soluēdū? Certe nō, quia pacta soli retētioni sufficiūt[e]: erit igitur huic decisioni tantū locus, quū ultra pactū accessit etiam cōfessio, quia corā chartulario iudice cōfessus fuerim me soluturū, & ille præcepti ꝓpter feruorē iudicij augebitur pacti effi cacia[f], & exequutioni sufficiet, qd' alibi idē Bal. sensit[g]. Sunt & qui tradāt, si pactum nudū iteretur, actionē ex cōstituto nasci[h]: quæ sententia receptissima est, cōstituere em̄ est, cū parte ipsa statuere, idest deliberate ꝓmittere, quæ animi deliberatio, ex actus geminatione colligitur[i]. Quod si hæc deliberatio nō adsit, secus est, nec dicitur cōstitutū quicq̄ esse, nec actio oritur: ut quū uno tēpore utrūq; pactū accessit[k], nulla enim hic mētis maior est deliberatio, quod alibi recte senserunt[l]. Idē quū quis ꝓmittit soluere qd' alius pro uillicis suis prærogauit, nullū hic est cōstitutum[m], quia duplex naturalis obligatio nō adest: uillici em̄ nec naturaliter q̄dem obligati adhuc erant, qd' uerbo prærogandi ostēditur, qd' ideò gratis præstare significat, quia anteq; qs obligaretur solutū fit, unde nulla est pecuniæ constitutio[n].

y l.ij.j.de tab.lib.x.
z Iaſ.d.l.iuris§. sed cū nulla.
a d.l.ij.de orig. iur.
b Alex.d. §.sed cū nulla. Aret.in rub.ex de accu.in fi.
c Bal.l.ij.ī fi.de exec.rei iud.
d Bart.l. possessio.§.ij.de acquir.poß.
e d.§.sed cum nulla.
f glo.auth.gñaliter.ī.de epiſ. & cler.
g Bal.l.si nō sortem.§.j.de cōdi.indeb. Iaſ.l. legitima.ff.eo.
h l.j. §.fi. de cōsti.pec. Dec.l. legē.ī.eo.
i l.si mulier.j.ad Velle.l.cū sciamus. ubi Bart. de agri.& cēs. lib.xj.
k gl.l.si cōuenerit.de pig.act. facit l.si trienio.de statul.
l Bal.nouel.rub. de uer.ob. Ale. & Aret.l.j. in prin.eo.tt.
m l.si tibi j.loc.
n l.ij.§.fi.de consti.pec.
o c.cū cōtingat. de iureiur.

IMP. GORDIANUS Aug. Cæcilio militi.

SI pacto[a] quo pœnam aduersariū tuū promisisse proponis, si placito nō stetisset, stipulatio subiecta est, ex stipulatu idq; hodie ita obseruādum esse, propter ius pontificum certissimū est: iure em̄ ciuili nō uidetur regulariter ea religione pactum cōfirmari[p]: & quia specialiter id admissum est in liberto, qui libertatis causa paciscatur, & iuret[q], tāetsi sciā non deesse qui in diuersam sententiam eant, & iure quoq; nostro cōfirmari pactū putent, quoniā constitutū est, eos q aduersus pacta iurata faciant, actione priuari, & ad pœnā cogi[r]. Sed leuis hæc est ratio, quum lex nō de actione oriēte ex pacto loquatur, sed de priore actione, super qua trās actū erat, nā nec sup pœna ibi iuratū fuit, qua in re imprudēter fallūtur recētiores[s].

p l.si qs pro eo. de fideuſ.
q l.ut iurisiurandi.ff.de op.lib.
r l.si quis maior. j.tit.j.
s Parpal.ibi.21. not.

SI PACTO QVO POENAM. Promiseras pacto nudo te aliqd factu rū, puta Romā ꝓ me ire, uel insulā ædificare, & si nō faceres quāti ea res esset, te daturum, hāc q̄ pœnalē ꝓmissionē stipulatione uallauerā: hic traditur actionē ex stipulatu dari, qua pœnā petā, reo tamē purgare moram licere. Ab executione uero nec fauore quidē militū incipi posse, sed uia ordinaria agēdū. Nec refert huius in rescripti casu, an conuētio de faciēdo sit, an de dādo, dū tamē donationē nō inducat: quapropter si cōueniſſes qd' mihi donabis domū, idē iuris eēt: aliud em̄ est donatio, aliud ꝓmissio qd' donabis[a]. Vnde uerius receptiusq; est: cōstitutionē, eū qui dixerit se donare, ad pacti simplicis obseruationē cogētē[b], in eo nō ꝓcede re, qui sē donaturū promisit[c]: sicut nec in eo locū habet, qui merum factū futuro tēpore adimplendū ꝓmittit, nec em̄ huic casui uerba cōstitutiōis correctoriæ cōueniūt[d]. Idē quoq; arbitror si cōuētio permutationē, ut Accur. existimauit, respiceret: dū tn̄ eū qui agere uelit, præsupponamus ex parte sua obtulisse, & reū acceptare noluisse, alioqui si acceptasset rei interuētu, actio præscriptis uerbis daretur[e]: si actor nō obtulisset, tanq; ex parte sua nō obseruās, aliū ad pœnā conuenire nō posset[f]: & q̄uis ex sola oblatiōe nō cōualescat cōtractus innominatus, quia scilicet licitū est alteri pœnitere[g], tamē hoc causa secus est, quia per adiectionem pœnæ, apparet id actū, ne pœnitudo obsit, quin ea ex euētu cōditionis cōmittatur, quod Ful. Paul. Alex. recte sentiunt, licet Dec. nō sat firmis ratiōibus dissentiat. Nō refert rursus, an pactū pœnale stipulationē præcesserit, an

a l.in bonæfidei. ff.de eo quod cer.loc.
b l.si quis argentum. §. fi.j. de don.
c Alex.l. iurisg. in prin.ff.eo. II Dec.hic.
d Bar.d.l.iurisgen.§.j.
e l.ex placito.ī. de re.permut.
f l.cum proponas.ij.j.eo.
g glo.d.l.iurisg. in prin.

rit, an unico contractu intelligamus pœnã ,pmissam (nã & in omni stipulatione est pactum[h],) quũ em̃ stipulatio idẽ quod pactũ cõtineat, firmiorq́; sit, unica inde orit̃ obligatio[i], solaq́; ipsa tanq̃ firmior attẽditur[k], nec sui cohærentia pactũ ipsum pœnale munit: quorsum enim hoc, quũ idẽ cõtineat[l]: multo minus ipsam dandi faciendi'ue cõuentionem munit, quũ pœna tanq̃ accessoria principale ipsum fulcire nõ debeat[m], ut cõmunis se habet sentẽtia, quæ hoc ex rescripto satis ,pbatur, dũ ea quæ in cõuẽtione deducta sunt præsupponit, sola pœnali actione per indirectum extundi posse: probatur & ratione, quum enim stipulatio pœnalis conditionẽ habeat, si prius cõuenta non seruentur, nõ potest ea conuenta confirmare, ex quorum defectu ipsa nasci incipit[n].

pulatu agẽs [b] uel id quod in conuentione deuenerat, ut fiat consequeris [c], uel pœnam stipulatiõe cõpræhensam, more

b ¶ EX STIPVLATV AGENS. Sed quum pœnalis stipulatio non nisi ex præcedẽte mora cõmittatur[o], mora aũt ibi nulla esse possit, ubi nec petitio quidẽ ulla est[p], ex cõuẽtiõe uero præcedẽte tanq̃ nuda agi non possit, uideret̃ nec ex stipulatu qdẽ ad pœnã agi posse. Sed tñ hic aliud decidit̃, quia uidẽtur partes egisse, ut ex simplici interpellatiõe cõuẽtionis obseruãdæ causa facta eatenus cõmittat̃ mora, ut pœnæ locus sit[q], quę partiũ uolũtas nõ minus ex pacto nudo dignoscitur, q̃ ex quocũq; cõtractu[r]: unde & pactũ nudũ cõpromissi, sequuta arbitri sñia ex interpellatione inducit morã, & stipulationi pœnali locũ facit[s], ut merito & hoc casu idẽ dicẽdũ sit[t], cõmittet̃ ergo mora ex interpellatione, & usq; ad litis cõtestationẽ purgari poterit: post motã em̃ litẽ, lex ait cõditionẽ existere[u], id est impurgabiliter euenire[x], nã & uerbũ sistẽdi ad firmitatẽ refertur, qd' & alibi latius docuimus[y].

c ¶ VT FIAT CONSEQVERIS. Apparet ergo hic morã corrigi diluiq; posse: Sed usq; ad qd' tẽpus? Et si nõ nisi in litis cõtestatione cõmitteret̃ (quæ quorũdã fuit sñia[z],) cõsequẽs esset, ut usq; ad sñiam purgari posset[a]: ne scilicet eodẽ tẽpore & mora cõmittatur, & purgatio impediatur[b], cuius purgationis exceptio quũ sit peremptoria, usq; ad sentẽtiã opponi posse debuit[c]. Nec nouum est purgari morã usq; ad diffinitiuã posse, nã & alijs in casibus idẽ est, ut quum res, quæ petita est, & in cõtestationẽ deducta I offert̃[d], unde & fideiussor iudicatũ solui qui ,pmisisse censet̃ qd' reus principalis defendet[e], quãdocũq; reo ante sñiam defendẽte II liberatur[f]: uidet̃ em̃ pendẽte lite deficere cõditio sub qua promisit, idq́; satis est, ut absoluat̃[g]. Qd' & in pœna edicti aduersus III publicanos dicẽdũ est, quos p̃tor teneri uoluit, si id qd' p familiã ablatum est restitutũ nõ erit[h]: ergo qñ cunq; ante diffinitiuã restitutũ fuerit, deficit cõditio obligatiõis, & reus absoluetur[i]. Quod generaliter quoq; in eo relatũ extat, IIII quod ex dispositione legis disiũctim debetur, usq; ad executionem enim purgabitur mora[k], idq́; ea ratione, quia mitius cũ lege q̃ cum homine agitur[l]. V Fideiussor quoq;, qui præstare id debet, ut emptori habere liceat[m], soluta quãdocunq; specie, ab eius qd' interest actione liberatur[n], quia scilicet respectu speciei principaliter in id qd' interest tenetur: secus si ex accidente mora, tunc em̃ non nisi usq; ad litis cõtestationem permittitur purgatio. Sed tamen hæc exempla nõ multum hãc sententiã adiuuant, quia supra diximus, morã per interpellationem cõmitti, non per cõtestationem: quo fit ut regulę adhærendũ sit, qua traditũ est, usq; ad cõtestationẽ solũ dilui purgariq; eã posse[p]. Nã & uiceuersa plerosq; casus reperire est, in quibus more purgationi locus nullus est: ueluti quoties debitor pacto, huic legali indulgentiæ renuntiasset[q], ut quia in eum casum certam summã stipulatori promiserit[r]. Idem si obligatio sit iurata, sacramẽti enim litis decisorij religione impeditur, is qui nõ soluit, purgare moram[s]: quod & iuramẽto actus cõfirmatorio ,pducendũ est, aduersus eum tantũ, qui dolo nõ soluit[t]: ei aũt qui ,pter rei nummariæ difficultatẽ ,pbabiliter excusatur, etiã hoc casu succurrẽdũ esse alij qui recte cẽsuerunt[u]: quod scilicet in iuramento æquitas plurimũ attenditur, itemq́; pontificij iuris humanitas, quo huiusmodi purgatio facilius admittitur[x]. Sed quid si pœna promissa sit rato manente pacto? Et censeri renuntiatũ purgationi Pet. censuit: contra Bartolus[y], cuius receptiorẽ sententiam & nos hac ratione sequimur, quòd cõmissio pœnæ, cui dies addita erat, nõ impedit purgationẽ morę, quãtum sit usurarum respectu, quibus dies addita nõ erat[z]: ergo nec respectu sortis ĩpediet, quũ usuræ obligatio à sorte pendeat[a]. Sequens casus est præcedẽti affinis, quũ obligatio cõditionẽ habet

h l.j.in fi.ff.co. — i l.quibis. de uerb.obli. — k l.qui usumfr. eo.tit. — l Bar.l.lecta.col.3.si cer.pe. — m glo.d.l.petẽs. — n l.pen.§.fi.de uerb.obli. — o l.si pœnum.ff. quãdo di.leg. — p l.si pupillus.de uerb.obli. — q l.si decẽ cũ petiero. de uerb. oblig. — r l.fi.ff.d're.eo. — s l.si cum dies. §.fi.de arbit. — t Bart.l.ita stip. 6.opp.de uerb. oblig.5.parte princi. — u l.nuda.j. de cõtrah.stip. — x l.obligationũ ferè.§.fi.de act.& obli. — y l.si Titius.de uerb.obli. — z Bar.d.l.ita stipul. — a l.si maior.ij. j.tit.j. — b l.qd' dicimus. de solu. — c l.pemptorias. j.sent.resc. — d §.fin.Inst.de perpe. & tem. act.

lora 7. 200

e l.iam tamen.§.in hac.2.iud.sol. — f l.iij.§.fi.l.seq. eo.tit. — g l.cũ mihi decẽ.§.fi.de solu. — h l.j.in princ. de publi. — i l.hoc edicto. eo.ti. — k l.item ueniũt.§.idẽ recte. de peti.hære. — l l.si quis stipu. sit decẽ in melle.de solu. — m l.habere.de euict. — n l.fideiussor. de dol.excep. — p l.si insulam.de uer.obl.l.sed si alia.de const.pec. — q l.sancimus.uer si.nisi.j.de fideius. — r Ang.d.l.si insulam. — s arg.l.nam & post.§.si is qui tẽp.de iureiur. — t l.si quis maior. j.tit.j. — u Dec.cons.138.col.fi.Mod.d.l.si insulam. — x c.suã.d'pœnis. — y arg.l.3.§.qui Stichum.de eo quod cer.loc. — z l.lucius.de act.emp. — a l.lecta.si cer.peta.

habet, ea enim nisi intra suam diem euenerit, purgationem impedit[b]: cuius rei est ratio, quia conditionis forma obseruanda est, nec ego hic differentiam inter actorem & reum constituo, quod alij pleriq; aduersus regulas generales faciunt[c]. Sed solum, an cõditio diem habeat, an non habeat: ubi enim nõ haberet,

iudiciorũ [d] exiges. Nam bona aduersarij tui in te transferri, citra solẽnem ordinem, frustra deprecaris.

secus esset[d]: unde etiam apparet, quoties in obligatione dies moræ inductiua, itemq́; pœna cõuenta est, purgatiõi locũ nõ esse[e]: pœna enim semper sub cõditiõe adijcitur, si intra diem datũ factum nõ erit &c. Quod in iudiciarijs quoq; stipulationibus procedit, dum litis decisionẽ respiciant[f], si em̃ ad præparatoria solũ referantur, secus est, quia mitius in his procedit prætor[g], sicut & generaliter Rom. põtifex[h]. In dilatiõe quoq; à iudice cõcessa admittitur post diem purgatio, si res sit integra, eadẽ scilicet æquitatis ratiõe[i], quam sentẽtiam & quidã in contractibus bonæfidei extẽderunt, sed hi nõ satis id tueri iure possunt, cõmuniterq́; reijciuntur. Tertius casus est, quoties ex huiusmodi purgatiõe damnũ creditor subiret, tũc enim cessat æquitas, à qua substãtia purgatiõis depẽdet[l]. Idem quũ res per purgatione in pristinum statum deduci recte nõ potest, unde donatarius qui alimẽta donatori subtrahẽdo à iure suo cecidit[m], purgãdo morã nihil agit, quum ille interim esurierit, ut à Bal. responsum extat[n]. Post lapsum quoq; lõgi tẽporis non admitti purgationẽ traditũ est[o], quia uerisimiliter diutina hæc mora damno creditori fuit, iusq́; eius deterius cẽsetur factum, nõ enim debitor diutius expectãdus fuit. In obligationibus tamẽ faciendi, quia lex nõ nisi à tẽpore litis cõtestatæ eas ad id quod interest redigit, uerius mihi uidetur indistincte morã ad illud usq; tempus purgari posse[p]. Sed quid si duplex mora interuenerit, an tum quoq; hic casus procedet? Et uideret̃, tanq̃ inde damnũ creditoris arguat̃, sicut ex diutina mora, maior certe hoc casu est ipsius rei culpa[q]: sed tamẽ aliter Raph. Paul. & Ale. uisum est, quia nõ omnis geminatio hoc casu nocet, sed ea solũ mora, quæ ex litis cõtestatione iteratur[r], grauior em̃ est propter litigatoris pertinaciam, qui etiã instãtiæ se alligauerit[s]. Quartus casus est, quum statim post morã facta est executio, siue à debitore, ut qa soluerit[t], siue testatoris facto, ut quia ex eius legato dominiũ sit translatum[u]: unde multo fortius idẽ dicendũ, quũ à lege facta est executio[x]. Quapropter & in criminibus, cõfestim ut qs deliquit, legitimæ pœnæ alligat̃: quia ius iam reipubl. acquisitũ est[z], dũ tamẽ delictũ consummatum fuerit[a]: grauius em̃ periculosiusq́ue peccatur facinus patrando, q̃ simpliciter negligẽdo, merito grauior pœna inferẽda est[b]. Sed qd si principalis obligatio aliquem respiciat, pœna aliũ? Et receptius est, adhuc purgatiõi locũ esse[c], nec executionẽ statim fieri, id est ius in illũ aliũ plene transferri[d], ne scilicet uideat̃ meliorẽ cõditionẽ absentis stipulator fecisse, q̃ propriã facturus esset[e], si tñ pœna ipsa diem haberet, secus esset[f]: qa sicut aduersus stipulatorẽ ipsum nõ admittitur purgatio, ita nec aduersus tertium: & hoc casu Bar. & quorũdam aliorũ sentẽtia defendi posset[g].

d ¶ MORE iudiciorũ. Ex his uerbis cẽsuit Bar. nullã hoc casu dispẽsationẽ indulgeri, quare nec sup pacto nudo cõtestari litẽ posse, nec sup stipulatiõe pœnali ante cõditiõis euẽtũ agi, quod alij tradiderũt[a]: sed postq̃ cõditio per interpellationẽ super cõuẽtione extra iudiciũ facta euenisset, tũc ex stipulatu, id est stipulationis cõtractu, certi cõdictione, si pœna certa erat, agi debere[b]: quæ interpretatio à iuris ratiõibus nõ abhorret. Ego ex inscriptiõe aliter accipi posse hæc uerba existimo: nẽpe nec fauore qdẽ militũ, qbus cũ solæ iurisgentiũ solẽnitates alioq obseruant̃[c], ex pacto nudo agi posse, instrumẽtumq́; huiusmodi exequutionẽ in promptu nõ habere, sed more iudiciorũ cognitiõe ordinaria opus esse, nã nec fauore dotis instrumẽta iure cõmuni exequutionẽ habẽt[d], sicut nec fauore minoris ætatis[e] nec fauore Legatorũ[f], nec fauore animæ ,pter religionẽ iuramẽti, quo qs in futurũ aliqd daturũ facturum se spõdeat, secus si litis decisionem respiciat[g]. Alij hæc uerba ad ordinem exequutiõis referunt, qui eiusmodi est, ut primo mobilia accipiãtur, deinde immobilia, tandemq́; ad iura perueniamus[h], idq́; siue diffinitiua siue interlocutio exequẽda sit[i], neq; enim quicq; refert ut ex cõmuni sentẽtia tradit Ale. In interlocutoria tamẽ si uiderit iudex facilius inuerso ordine cõtumacẽ aduẽturum, nõ arctabitur ut eum ordinẽ seruet[k]. Is quoq; ordo in exequutiõe obseruãdus est, ut parte citata fiat[l]

b l.Thais.§.intra.de fid.lib. l.si sup.j.tit.j. — c Bar.d.l.si insulam. in fi. — d l.j.§.itẽ si ita.ad l.falc. — e l.traiectitiæ.§.j.de act.& obl.l.j.§.fin.de stip.ser. — f l.celsus.de arbit. — g l.& si post tres.si qs caut. — h c.potuit.de loc.d.c.suã. — i l.mancipiorũ.de opt.leg. — l l.si ita qs.§.j.de uerb.d.l.sed si alia.l.utiq;.de arb. — m l.fi.j.de reuo.don. — n l.Bal.consil.250.3. — o d.l.& si post tres.d.§.j.d.l.utiq;. — p d.l.si insulam. — q arg.d.§.de illo. — r d.l.si insulam. — s l.3.§.idẽ scribit.de pecul. — t l.qui ob rẽ.de cõd.indeb.

u l.si is cui.de leg.2. — x l.fi.§.sed & si quis.j.com.de leg.l.j.§.quibus.de suc.ed.gl.c.mora.de reg.iur.6. — y l.j.§.si rẽ depositã.dep. — z l.q ea.de fur. — a l.seqtur.§.itẽ lab.de usucap. — b gl.l.si mora.sol.mat. — c Bartol.d.l.si insulã.q.pen. — d l.4.rẽ pup.sal. — e l.præses.j.de seruit. — f l.j.§.fin.de stip.ser. — g arg.c.2.de conc.præb. — a Bar.d.l.ita stipulatus. — b Inst.de uerb.obli.in prin. — c l.milites.j.de testa.milit. Bar.l.j.ff.de testa. — d l.si cũ dotẽ.§.eo autem.sol.matri. — e l.minor.5.de minor. — f l.ait.§.j.de re iudica. — g l.2.ubi Doct.de iureiuran. — h l.à diuo.§.2.de re iud. — i c.quoniã.§.fi.ut lit.non cõtest. — k d.§.fin.Dec.hic. — l l.si deserta.in fin.j.si prop.pub.pen.

nã & prædo, & quomodocũq; iniuſtus poſſeſſor ſemper citãdus eſt[m], alioqui exequutio erit nulla[n]. Quod tamẽ quãdoq; neceſſariũ non eſt, ueluti quando quis in poſſeſſionem miſſus abſq; citatione eſſet, nam uidetur eam miſſionẽ poſſe etiam eodẽ modo reuocari[o], quod & Ale. hic tradit, & nos probamus: quia quę de facto geſta ſũt, de facto quoq; reuocari debent[p]: nec de eo iure cõqueri quiſq; debet, quod ipſe primus ad exemplũ traxit[q]. Sed & ſi iudici poſſeſſionis conſtaret nullam defenſionem reo cõpetere, propter euidẽtiſſimæ rei naturam, poſſet etiam non citato eo poſſeſſionem auferre[r], quod Roma. reſpõdit[s], & ſepiſſime à recẽtioribus relatũ extat. Illud quoq; traditur, actum abſente parte geſtum, ſuſtineri debere, ſi ea præſente idẽ omnis facturus iudex fuiſſet: & ideo ſi tibi non citato præcepiſſet prætor, ne ædificares, inchoatumq; opus proſequereris, idq; rixæ euitãdæ cauſa, quæ tibi cum uicino imminebat[t], & tu reuocari id præceptum poſtules, poterit uicinus agere ut potius confirmetur[u]. Sed hæc ego procedere cenſeo, quoties de cauſa ex actis conſtaret, ut Ang. recte reſpondit[x]. Q; ſi ex eis uel aliàs euidenter non conſtaret uerisimilẽ adfuiſſe rixæ timorem, uel euidens nõ eſſet, quin poſſeſſori aliqua defenſio cõpetat, quod nõ citato poſſeſſore factum eſt, reuocari ſtatim debet[y], ſaluis utriq; iuribus ſuis: regulariter enim iudici non creditur in his, quæ uoluntariæ non ſunt iuriſdictionis, & alteri præiudicant[z].

m l. plane. d' pet. hæredi. l. meminerit. j. unde ui.
n c. licet epiſcopus. de præbẽ. in 6.
o l. nihil tam. de reg. iur.
p gl. l. minor. in princ. de euict.
q l. j. ff. quod quiſ. iur.
r l. qui poteſt inuitis. de regul. iur.
s cõſi. 483. in fi. Dec. hic.
t l. æquiſſimum. de uſufruct.
u Io. And. in Specul. de ſentẽ. §. ſpecies. Alexã. hic.
x Ang. cõſ. 107. Iacobellus.
y Alex. cõſil. 6. col. fi. in 4.
z c. quoniam cõtra. de probat. Soci. conſi. 96.

IMPP. VALER. & Galien. Augg. & Valer. Cæſ. Mænio.

PActũ quod dotali inſtrumẽto cõpræenſum eſt, ut ſi pater uita fungeretur, ex æqua portione, ea quæ nubebat cũ fratre hæres patri ſuo eſſet, neq; ullam obligationẽ cõtrahere, neq; libertatem teſtamenti faciẽdi, mulieris patri potuit auferre.

PACTVM QVOD dotali. Collocauerat in matrimonio filiam pater, & in inſtrumento dotali conuenerat, ut ea filia ſibi defuncto æqualiter cum frater ſuccederet: hic traditur, huiuſmodi ex pacto nullam obligationem, & cõſequenter nec naturalem quidem, propter legis prohibitionem, oriri[b]: nec patrem impediri, quominus arbitratu ſuo quẽ uelit inſtituat: loquitur autem lex generaliter, nõ diſtincto, pactum id cũ filia in poteſtate, an emãcipata factum ſit; cũ ipſa, an cũ genero: præſente, an abſente fratre: pactum nudũ eſſet, an rei traditione, uel cohærẽtia contractus dotalis (qui hodie nominatus eſt[i]) uel etiã ſtipulatione munitum[k]: omni enim caſu uerum eſt pactum id non ualere, nec ex eo ſuſtineri, quòd hic fauor matrimonij uerſetur[l], quaſi dotis pars id pactum cẽſeatur[m], nec qd' gener hac fiducia uxorem duxiſſet, minuſq; dotis accepiſſet, qui alias ſpe omni falſus, deceptuſq; eſſet: ſuæ enim facilitati imputet, qui ſcire debuit huiuſmodi pactum legibus improbari[n]: licet hac in re aliqui abſq; ratiõe diſſentiant. Sed nec id adiuuauerit, quòd hæc filia etiam inteſtato patri ſucceſſura eſſet: non enim ideo impediri hac pactione debuit libera teſtandi facultas. Sunt tamen qui hoc reſtringant, quando id pactum de ſola legitima ſucceſſione, iure naturæ debita, conuentum cum filia eſſet: huiuſmodi enim conuentio ius potius conſeruandæ ſibi debitæ ſucceſſionis, quàm acquirendæ reſpicit[o], legibuſq; non aduerſatur, & ideo ualere debet[p]. Quam ſententiam & Dec. probat: nos hunc effectum potius autoritati legis, quã conuentioni tribuimus[q]. Addit Alex. ſi pater teſtamentum nullum condat, tunc pactum obſeruari debere, quia inter filios ſufficit quoquo modo quis uolũtatem ſuã declaret[r]. Quæ ſententia promptius defendi poteſt, quum in pacto non amplius deductum eſt, quàm ex ſucceſſione ad eam deferretur: ſed ubi pactum ſucceſſioni ab inteſtato deuolutæ non concordat, difficilior eſt extricatio: ut ſi lege Municipij caueatur, ſtantibus maſculis fœminam dotatam non ſuccedere, nam tunc quoque Alexand. ait ex pacto ſuccedi poſſe[s]. Paulus Caſtren. negat, quòd id ſpeciale ſit in milite.[t] Ego uero diſtinguendum cenſeo: Aut enim pater pacto egit, ut filia ſibi ſuccederet, & uerior eſt Alexand. ſententia, quia inter filios ſufficit quoquomodo declarata patris uoluntas, etiam ſi imperfecta ſit, & portionem egrediatur, quæ ab inteſtato defertur[x], nec conſenſus maſculorum neceſſarius eſt, quod Alexand. credidit[y]: hi enim uiuente patre nullum ius in bonis habent[z]. Aut pater pacto non detulit ſucceſſionem, ſed promiſit quod

x frater

b l. hæreditas. in fi. j. de pact. cõuen. l. cum lex. de fideiuſſ.
i Alex. Rub. ſolut. matr. in fi.
k l. ex eo. j. de inut. ſtip.
l l. Pomp. Philadelphus. famil. hercis.
m l. fundi partẽ. de contrahen. empt.
n Bal. l. cũ Archimedorã. ĩ fi. j. ut in poſſ. leg. nomine.
o §. fi. Inſt. de legit. agnat. ſu
p l. 2. de iniuſt. rup.
q gl. c. j. de cõſ. in 6.
r l. fi. j. fam. hercis.
s l. hac cõſult. §. ex imperfecto. j. de teſta.
t l. licet. j. eo.
u Bart. l. tale. §. fi. ff. eo. l. fi. ff. de reb. cor.
x d. §. ex imperfecto. ubi Fulg. & Alex.
y in. l. ſtipulatio hoc modo concepta.
z Bar. §. quid ſi tantum. col. fi. de lib. & poſt.

inſtitueret, & uerior eſt Pauli ſententia: aliud enim eſt ſucceſſionem dare, aliud promittere ſe daturum[a]: nam hoc caſu nõ conſtat quòd dederit, idq; pactum tanq; libertatem teſtantis reſtringat, ab ipſo principio nullũ, cõtraq; bonos mores eſt[b], ideo nec ex poſtfacto conualeſcit[c]: unde & hæc ſtipulatio, ſi me hæredem non feceris promittis centum: nullius momenti eſt[d]. Sed quænam eſt ratio, ut id pactum nõ ualeat: nõ enim hoc caſu uotum captandæ mortis argui poteſt, quũ ipſe pater cõſenſiſſet[e]: nec uerisimile ſit, in patris mortẽ filiam aliquid machinaturam[f]. Et uulgò traditũ eſt, rationẽ eſſe, ne libera teſtatoris uolũtas tollatur, uel reſtringatur[g]: Id enim iniquũ eſt, & aduerſus bonos mores. Sed ego aliam quoq; rationẽ adduci poſſe arbitror: qd' enim quis poſt mortẽ de patrimonio ſuo diſponat, ſpeciali legis indulgẽtia cõceſſum eſt[h], quia in id tempus diſpoſitio procedit, quo res amplius ſua nõ eſt[i], ſed tamen lex hoc indulſit, dummodo certa forma fieret, nempe uia ſolennis teſtamẽti[k], aliter enim deferri nõ poteſt ſucceſſio[l]. Quapropter quoties uerba contractus non obligationem præſentẽ reſpiciunt, ſed futuram poſt mortem bonorum obuẽtionem, actus eſt nullus[m]: pacto

I enim hæreditas dari non poteſt[n]: Vnde ſequitur, ut etiam ſi iuſiurandum acceſſerit, non tamẽ pactum cõfirmetur: aut enim in pacto bonorum obuentio deducitur, & iuramentum nõ poteſt ſupplere iuris publici formam[o]: aut ſolum promittitur, quod hæredem talem relinquet, & non ſequitur, ergo reliquit: quum, ut diximus, aliud ſit inſtitutio, aliud inſtituendi promiſſio[p]: merito iuſiurandum ultra uim uerborum efficere nequit[q]. Sed an ſaltẽ hic periurus ſit: Et iure ciuili conſtat non eſſe[r]: quia huiuſmodi promiſſio cõtra bonos mores cẽſet[s]. Sed in iure põtificum maior eſt dubitatio, eorum enim Lege ſolũ id aduerſus bonos mores cẽſetur, quod peccatum induceret: & ideo putarim periurum hũc cenſeri, ne-

II ceſſariamq; abſolutionem[t]. Rurſus ſequitur, ut id pactum non ſolum tunc non ualeat, quum de uniuerſa ſucceſſione agitur, ſed nec etiam de particulari: pacto enim nõ poteſt quis ſucceſſionẽ, neq; particularis rei deferre[t]. Quapropter tranſactio inter fratres, q; in paterna domo non ſuccedant niſi maſculi, nõ uidetur ualere, quia ſcilicet obuentio hoc caſu inducitur[u]: ſecus ſi obligatio præſens induceretur, ut quia obligarẽt ſe inuicem, promitterentq; poſt mortem ſuam domum maſculis: ualet em̃ obligatio, qua quis poſt mortẽ ſe daturum ſpondet[x], dummodo is cui promittitur, ſibi dari ſtipuletur, uel alij cui poſſit acquirere, alioqui non ualeret[y]: unde hoc caſu ſufficeret, ſi pater nomine filiorum, quos in poteſtate haberet, ſtipularetur[z]: poteſt enim eis acquirere. Idem & in notario cuicunq;, cuius intereſſe poteſt, ſtipulanti[a]. In donatione tamen fortius receptum eſt, ut etiam abſente, qui deinde ratum habuerit, cõdictio ex lege acquiratur: ut quum tibi tale prætorium dono, ut te decedente ſine liberis ad proximiorẽ agnatũ tuum pertineat, tuq; ſic te ei daturum præſenti obligatione promittis, eueniente conditione utiliter poterit agnatus experiri[b], quod fauore munificẽtiæ introductum eſt, quod & planius in donatione cauſa mortis admiſſum eſt, poteſt enim donatarius grauari, præſtabitq;

III rem fideicommiſſi iure[c]. Sed quid in caſu mixto: ut quum fratres conuenerunt præſentiq; obligatione ſe adſtrinxerunt, ne talem domum alienarent, ſubiecerunt q;, ut ſi quiſq; eorum abſque maſculis decederet, agnati ſuccederent: Et quantum ſit alienationis prohibitæ reſpectu, reſponſum eſt, ualere conuentionem[d]: quod uero ad obuentionem attinet, uideretur non ualere[e], niſi de iure gentium agatur[f], aut inter principes, qui condendæ legis poteſtatem haberent[g]: uel de re actum ſit, quæ ſolis maſculis de iure permittitur, ut magiſtratus, & imperia[h]: & ita Bart. reſpondit[i]. Nam & quum duo fratres pacti eſſent, ut præmorienti abſque liberis alter ſuccederet, & ex præſenti tẽpore alter alteri in eum caſum omnia bona quæ habebat donaſſet, ex facto conſultus Alex. reſpondit, pactum quidẽ donatiõis ſuſtineri, pactum uero ſucceſſio-

IIII nis infirmum eſſe[k]. Quid item in ſententia arbitri: finge arbiter pronuntiauit, ut ſi alter compromittentium abſq; liberis decederet, quòd in talibus eius bonis alter ſuccederet, an id arbitro licuit: Et Ang. Alex. q; reſponderunt, licuiſſe[l]: quod ego intelligendum arbitror in his caſibus, in quibus partes quoq; ipſæ eo modo conuenire potuiſſent: quum omnis arbitrorum poteſtas ex compromiſſi pacto pendeat[m], ut quia ea bona fideicommiſſo ſubiecta iam eſſent, uel quia uerba obuentionẽ non induceret, ſed præſentaneam obligationẽ: alioqui uerior eſt opinio exiſtimãtium huiuſmodi arbitri laudatiuũ nullius eſſe momenti[n]. Sed quid ſi hæc ratio obuẽtiõis pacto ꝓhibitæ ceſſet,

a notatur in l. in bonæfidei. ff. de eo qd' cert. lo.
b d. l. ex eo.
c c. qd' ab initio. de reg. iur. ĩ 6.
d l. ſtipulatio hoc modo. de uerb. oblig.
e l. fi. j. eod.
f l. pen. ff. de obſequi.
g ut hac l. & l. ex facto. ĩ princ. de uulg. l. ſi quis in princ. de leg. 3.
h Doct. in l. j. §. de ſacr. ſan. ec.
i l. in tempus. de hære. inſt.
k l. 3. ubi glo. ff. de teſt.
l l. j. ff. de pet. hære. l. codicillis. §. fin. de leg. 2.
m Bar. cõſ. 212.
n l. hæreditas. j. de pact. conuen.
o l. ius publicum. ff. eo. Bar. in l. ſi quis pro eo. de fideiuſſ.
p d. l. in bone fidei. l. quidã cũ filiũ. de uerb. oblig.
q c. pen. de iureiuran.
r Bar. d. l. ſi qs in prin. col. fi.
s c. non eſt obligato. de reg. iur. in 6.
t Io. And. c. quiſ ſemel. ff. Imo. c. cũ contingat. Ale. d. l. ſtipul. hoc modo.
t l. fi. ff. de ſuis & legit.
u Bart. d. conſi. 212. l. fi. j. eo. Alex. cõſi. 28. in 3.
x l. j. ff. ut act. ab hæred. Oldr. conſil. 139.
y l. pactum dotale. j. de pact. cõuen.
z l. qd' dicitur. ubi Bartol. de uerb. oblig.
a l. 4. ff. rẽ pup. ſal. for. l. q romæ. §. fluuius. de uerb. obl.
b l. 3. j. de donat. quæ ſub mod.
c l. 3. in princ. de leg. 3.
d l. ſi ita quis. §. ea lege. de uer. oblig.
e Angel. cõſ. 66.
f 22. quæſt. 2. c. fi. uerſi. item opp.
g l. pen. j. de donat. int. uir.
h l. feminæ. de regul. iur.
i Bar. cõſi. 72.
k Alex. cõſi. 83. col. pen. 2. uol.
l Ang. conſi. 5. Alexand. cõſi. 58. in 5.
m l. nõ diſtinguemus. §. de officio. de arbit.
n Ang. cõſil. 66. Fulg. 73.

cesset, nunquid sustinebitur contractus? ut quia quis pacto aliquam successionis partẽ non defert, sed delaturum se spondet. Et dicendũ est, adhuc infirmari ex alia scilicet ratione, quia libera testandi facultas non solum tolli non potest, sed nec minui, aut restringi[o]: sufficit autẽ ex duabus prohibitorijs rationibus alterã adesse ut actus infirmetur[p]. Sanè existimauerim angustari eam libertatem quum de parte quota hæreditatis agitur, secus si de certis speciebus agatur[q]: tunc enim nõ existimabitur quicquam ei imminui, q de alijs bonis testari poterit[r]: licet ex alia ratione, nec rei quidem particularis obuentio dari possit: & ita aliquorum dissentientes sentẽtias concilio[s]. Sed an saltem possint huiusmodi pacta à consuetudine confirmari? Et ex Bal. sententia Alex. negat, quia tale pactum aduersus bonos mores est: unde qua ratione iuramento non cõfirmatur, eadem nec consuetudine muniri debet[t]. Verũ ego à receptiore aliorum sententia recedẽdum non existimauerim[u], quum possit consuetudo testamẽtorum solennitatem à iure ciuili inuentam abolere[x], & has uires pacto tribuere: quod tamen singularis aliquis ex populo, etiam iuratus, nõ posset[y]: hæ enim solẽnitates bonos mores secundum ius Ciuile respiciunt, merito contraria ciuium cõsuetudine perimuntur[z]: secus si boni mores etiam ius naturale, uel diuinum respicerent: tunc enim immutabiles essent.

IMPP. DIOCLEtianus & Maxim. Augg. *Diaphanto.*

QVum proponas, filios testamẽto scriptos herẽdes, rogatos esse, ut q primus rebus humanis eximeretur, alteri portionẽ[b] hæreditatis restitueret: quoniam precariã substitutionem fratrum consensu remissam asseris, fidei commissi persecutio cessat.

QVVM PROPONAS. a ¶Fideicommissum reciproce filijs iniunctũ, eorũ pacto inuicem remitti potest[a]. Quum enim eorum fauore factum sit, possunt illi renuntiare[b]: quod & in prohibitione diuisionis usque ad certum tempus à testatore facta dicẽdũ est, quã ipsi quoque approbassent, possunt enim mutuo consensu ab ea recedere[c]. Idem & in prohibitione alienatiõis, eo enim consentiente, cui in casum indeuotionis res applicaretur, ualet contractus[d]: quod procedit etiam si testator prohibuit filijs ne fideicõmisso renuntiare possent: quum enim hæc prohibitio nudæ similis propter ipsorum uolũtatẽ sit, sequitur nihilominus ualere alienationem[e]: quia scilicet potest quis id quod sua causa inductũ est remittere[f], & hac in re testatoris refragatio est nulla[g]:

o l. si fratres. §. idem respondit societatẽ. pro soc.
p §. affinitatis. Inst. d'nuptijs.
q Alex. l. fi. j. eo. post Anch. & Imo.
r Ias. d. l. stipulatio hoc modo. in fin. Dec. cõsi. 216. 225.
s Pet. Bal. VI d. l. fi. Alex. cõsi. 29. in 5.
t Bart. l. nõ impoßibile. ff. e.
u c. j. §. filij. si de feu. fuer. cõtro. c. j. de fil. na. ex matr. in feu.
x c. cũ esses. de testa. Bar. l. interdũ. de cõd. ind.
y glo. in Rub. j. de decret. dec. lib. x.
z l. itẽ apud. in prin. uersi. sed quod adijcitur. ff. de iniur.
a l. j. ȝ. eo. l. de fideicõ. j. tit. j.
b l. titio cẽtũ. de cõd. & demõ.
c Old. cõsi. 241.
d l. quoties. j. ȝ. de fideicõ.
e l. filiusfa. §. diui. de leg. j.
f l. potest. ff. ad leg. falc.
g l. nemo. ubi Alex. de leg. j.

quod adeo uerũ arbitror, ut si in casum alienationis iussi sunt in pœnã fisco centum dare, non tamẽ ideo cõfirmetur prohibitio[h], licet pœna à fisco peti possit. Idem si iusiurandum ab eis exegerit[i]: ualebit tamen cõtractus[k], licet in periurium incidere uideantur, hocque nomine absolutionem petere debeant[l]. Et hæc in eis procedunt, qui consentire possunt. Si enim alienationẽ prohibuerit testator, propter lubricum filiorum suorum consilium, ut quia sint minores XXV. annis, uidetur renuntiationem hanc non tenere[m], huiusmodique præceptum pro nudo non haberi[n]. Sed quid si fideicõmissarius expressim non cõsensit, uerum quum præsens alienationi esset, tacuit? Et Accur. censeri renuntiasse, quantum sit eius rei respectu, existimauit[o], à quo ceteri dissentiunt, quia etiam si cõtradixisset, non tamen impedire alienationem potuisset[p]: quibusdam tamen casibus defendi posset Accursij sententia, ut quum fideicommissum præsens esset, quia conditio iam euenisset, cõiunctioque sanguinis id suaderet, uideretur enim eo casu omnino renũtiatum esse[q], nam & iuri præsenti facilius quis renuntiasse intelligitur, quã competituro, ut supra diximus[r]. Idem quã do frater non solum præsente fideicõmissario alienasset, sed etiam asseruisset, fundum illum liberũ ab omni onere esse, & ille sciẽs tacuisset, uidetur enim dolo emptorem circumuenisse, & ideo sibi præiudicare saltem in re ipsa censebitur[s], quod & Bal. & aliqui recentiores autumarunt[t]. Idem quum præter præsentiam aliquid hic fecisset quod cõsensum argueret, ut si euictionem præstiturum se spoponderit[u], uel ei persuasisset ut emeret[x].

b ¶PORTIONEM hæreditatis. Adde quod deducuntur aliquæ portiones de huiusmodi fideicommisso. Et in primis deducitur triens, iure naturæ debitus, is enim absque ullo prorsus onere debetur[y]. Quapropter etiam si filius expresse testamentum approbarit, nihilominus legitimã hãc libere detrahet[z]. Quum iuris interpretatione omne grauamen ab ea sublatum, & pro non scripto sit[a], quod & Ancha. respõdit[b]: nec fauor piæ causæ, quę ipsi filio substituta sit, quicquã facit, quominus id gra-

uamen

h Raph. & [illegible] d. §. diui. 2. lect. limit. 7.
i §. fin. Inst. de lega.
k Oldr. d. consi. 241.
l glo. in c. fin. de procu. in 6.
m d. l. Titio. l. j. de usuca. pro empto.
n Bar. d. §. diui. 3. oppo.
o l. si fundum pro fideicõmis. ff. de leg. j.
p l. Titia cum testamẽta. §. [illegible] cia. de leg. 2. Caius. de pi[illegible] actione.
q l. si seruus communis. ff. de [illegible] na. int. uir.
r l. j. ȝ. eo.
s l. si fine. j. ad Velleia.
t Bal. cõs. 457.
u l. exceptiõe. j. de euict.
x l. si qs affirmauerit. de dolo.
y l. quoniam. in prioribus. j. de inoff. test.
z §. cæterum. in auth. ut cũ de appel. cog. Angel. ĩ. l. de his. ff. de trãs. Ias. in l. 4. 3. no. j. de transact.
a Bal. l. si qũ §. fi. j. de inoffic. testa.
b Anch. consil. 151. col. 4.

uamen submotum de legitima censeatur[c]. Sunt tamen qui prohibitionem alienationis etiã in legitima ualere arbitrantur, quã do testator id se facere dixerit, quia filij sui imbecillitati succurrere uelit, quem usque ad certum tempus, puta XXX. annos, rei sue administrandæ idoneũ non existimet[d], & ita Paul. Cast. respõdit[e], quem recentiores plerique sequuntur[f]: quæ sententia defendi potest, quũ de ipsius filij imperitia constat, alioqui quum pater libere relinquere legitimam teneatur[g], non uideretur eius assertioni standum, qua se à legis iussu colore quæsito eximeret[h], nisi patris affirmationi aliqua probabilis coniectura iungeretur[i]: nam & in dubio reijci dilationẽ, etiam si prima frõte filio fauorabilis uideatur, traditum est[k]: sed & quum is filius deliquisset, bonaque eius publicarentur, non ob esse fisco huiuscemodi prohibitionẽ responsum est, quæ in legitima non nisi fauore filij ualet, at is fauor, propter delictum extinguitur[l]. Quod de legitima portione prodidimus, in fœminis quoque ratione dotis admissum est: si enim filiam hæredẽ institutam quis fideicommisso onerauerit, in eo dos ipsa non continebitur[m]. Quod si specialiter testator de dote etiam dixerit, non nisi eatenus restituere tenebitur, quatenus legitimam ipsam excedit[n]. Deducitur & in restitutione quadrans, ex S. C. Trebel. quo fit ut filius post mortem restituere grauatus, dimidiam partẽ retineat, nempe iure naturæ trientem, iure senatusconsulti quadrantem eius quod superfuit[o]: receptius enim est, ei utramque deductionem concedi[p], quum scilicet diuersis temporibus restitutio facienda est[q]: nec potest testator filijs primi gradus hanc deductionem, quæ ex S. C. fit, auferre, quum nec imminuere computatiõe fructuum ualeat[r]. Sed id tamen ipse temere non affirmauerim, qui sciam maxime controuersi iuris articulum hunc esse[s], & diuersam sentẽtiam crebrius ferè placuisse[t]. Deducitur trandem & quod testator defunctus ipse hæredi grauato debebat[u]: suntque qui interim in mora eum non constitui arbitrantur, & ideo fructus lucrari[x], exemplo legis falcidiæ, cuius computatio antequam ad liquidum perducta sit, excusat hæredem[y]. Sed ego contra sentio: debet enim hæres statim uerbo restituere hęreditatem[z], licet bona retinere possit iure pignoris[a]: unde fructus suos interim nõ facit, nisi iure dominij impetrato[b].

c Paul. cõs. cxj. Dec. hic. & cõsil. 81.
d l. multi. de liber. & posth. l. si quis in suo. in fin. de inoff. test.
e consi. 234.
f in d. §. diui. Picus l. in quartam. col. 48. ad l. falci.
g l. scimus. §. cũ aũt. j. de inoff. test.
h l. si donatione. ubi gl. j. de collatio. Bart. l. si forte. de cast. pecul.
i l. etiã. §. j. de manu. uind. Docto. c. quãuis. j. de re iudic.
k Doct. l. cũ ex filio. de uulg.
l Bart. l. si quis. in tãtã. 2. col. j. unde ui.
m l. à filia. l. mulier. §. cũ proponeretur. Ad Trebel.
n l. fi. §. filiæ. de leg. ij. ubi Bar.
o Alex. cõsi. 68. in 4.
p c. Raynutius. de testamẽ. l. filiũ quem. j. famil. hercis.
q Bar. l. Papinianus. §. meminisse. de inof. test.
r l. iubemus. j. ad Treb. ubi Bal.
s auth. sed cũ testator. j. ad l. falc.
t Dec. consi. 81.
u l. in imponẽda. j. ad l. falc.

IIDEM AVGG. *Xymmacho.*

PActũ quod bona fide interpositũ docebitur, & si scriptura nõ existẽte, tamẽ si alijs probatiõibus rei gestæ ueritas cõprobari potest, Præses prouinciæ secundũ ius custodiri efficiet.

PACTVM quod bona. Nihil ergo refert de pacto per scripturam, an alijs probationum generibus constet, quod & regulariter in quibuscunque actibus receptum est[c]. Quod si in lege mentio interuenientis scripturæ fiat: causa facilioris probationis id factum interpretari debemus, non quod alias probationes excludat[d]: idque siue quòd uerisimile sit scripturæ commemorationem gratia frequentioris usus factam[e], siue quòd hic appareat probationem quæ testibus fiat, illi æquiparari[f]: non enim minus fidei adhibebitur pluribus testibus, uiuæque uoci quàm membranæ[g]: nam & lex renuntiari posse futuræ appellatiõi, interueniẽte scriptura ait[h]: & tamen idem erit, si testibus ea renuntiatio probetur[i], sic denuntiationes scripto missas in non numer. pecu. exceptione requirit[k], & tamen eas posse testibus quoque præsentibus fieri uerisimile est: quum in non numerate dotis exceptione id speciale sit[l]. Sic lex fiduciam literarum episcopi requirit, ut quis clericus putetur[m], & tamen poterit etiã testibus id probare[n]. Sic pactiones in cõtractu emphiteotico factas scriptura interueniẽte traditur[o]: & tamen legũ coryphæi Accur. Mart. Bar. Specul. Butr. Abb. necessariam non esse scripturam tradiderunt: licet plerique, sed minoris autoritatis, dissentiant: aduersus quos est & optima legum interpres consuetudo[p]. In feudi quoque probatione sufficere testes omnes fatentur[q], etiam si & ipsi cliẽtes sint, seu ut uocant pares curiæ[r]. Sic & mandatum scripturam regulariter non exigit[s], etiam si causa litigandi factum sit[t]. Vnde nec eius reuocatio scriptura indiget[u], sicut nec protestatio[x], uel extraiu-

O dicialis

x Guid. pa. decis. 496.
y in fideicõmissi. ff. de usur.
z l. restituta. ad Treb.
a l. debitor. ad Treb.
b l. 2. j. de iure dom. impetr.
c l. contrahitur. ff. de pign.
d l. pen. in princ. ubi Dec. j. eo.
e arg. gl. l. conuẽticulam. ȝ. de epis. & cler. gl. in l. j. j. de raptorib.
f gl. in l. si quis seruo. j. d' furt.
g Innoc. c. cũ P. tabellio. de fid. instr.
h l. fin. §. fi. j. de tempor. ap.
i ut not. in l. j. ȝ. eo. in fi. glo. mag.
k l. in cõtractib. §. fin. de non num. pecu.
l auth. hãc aũt. ubi Bar. eo. tit.
m l. si quæ per calumniam. ȝ. de epis. & cler.
n c. pen. de cleri. peregrin.
o l. j. j. de iur. emphite.
p Doct. d. l. j.
q c. j. quid sit inuestitu.
r Bal. in Rubr. j. de condict. ex leg. ad fin.
s Alexã. l. j. ȝ. de procura.
t l. scire oportet. §. oportet. de excus. tutor.
u c. ex insinuatione. de procur.
x l. fin. j. de neg. gest.

dicialis confessio [y]. Sic & bonorum societas [z], & arbitratoris sententia, quæ cuiusdam transactionis instar habet [a]. Idem & in solutione dicendum, etiam si minori facta sit [b]. Et in professione, qua monachus religioni se dicat [c]. Et etiã in sacris ordinibus: admittetur enim de his probatio, ut supra diximus, etiam absque episcopi literis [d]: nam & collatio & renuntiatio sacri beneficij testibus probari possunt [e]. Concessiones quoque, ad indulgentiam pertinentes, eodem modo regulariter probantur [f]. Vnde & quis per testes fidem facere potest, se Baccalaureum, Licentiatum, Doctorem esse [g]. Sic & probabit aliquis ex certa scientia concessionem sibi factam fuisse, idq; etiam si eius scientiæ in diplomate principis nulla facta sit mẽtio [h]: quod & de dispensationis, aut restitutionis famæ probatione admissum est [i]: qua ratione & absolutio excommunicationis testibus probatur [k]. Sed & generaliter traditum est, interloquutionem iudicis, aut præceptum, citra scripturam probari posse [l]: quod & de actis receptum est, quæ causa facilioris probatiõis scriptò mãdantur [m], & tamen etiam testibus probari possunt [n]. Quapropter & missio in possessionem autoritate iudicis facta, per testes ad liquidum deduci potest [o], licet aliqui diuersum sentire uideantur. Sequestrationem quoque fieri posse, quàmuis documento aliquo æs alienum deberi non appareat, receptius est, dum alijs probationibus iudicantis religio compertam rẽ habeat [p]. Et hæc quidem omnia exempla, ex iuris communis solito tramite procedunt. Sunt tamen plerique casus, quibus necessariam esse scripturam uerius est, quorum eos, qui memoratu digniores sunt, referendos censui. Et in primis in quibusdam iudiciarijs actis, lex specialiter necessariã esse scripturam uoluit, ut in libellis siue ciuilibus, siue criminalibus [q], siue ordinarie, siue summarie, pcedatur [r]. In productione exceptionũ [s], in sententia diffinitiua [t], in appellatione ab interloquutoria [u], in apostolis seu dimissorijs libellis [x], aut in protestatione quæ eorũ uice subrogatur [y]. Idem in sententia excommunicationis, nã & hæc solenniter in scriptis fertur, sicut & requisitio ut describatur, eodem modo fieri debet [z]. Idem in appellatione, quam aliquis impediendæ electionis causa proponit [a]. Huc pertinent & protestationes, quæ in actionis uel exceptionis locum succedunt, de quibus à nobis alibi traditum est [b]. Secundus casus est in his, II quæ ex ipsa uerbi significatione scripturam requirunt, ut rescriptum principis [c], siue in uim priuilegij, siue alia ex causa emanauerit [d]. Idem in epistalmate, id est commissione principis per mandati subscriptionem facta [e]. Idem dicendum & in inuẽtario, illud enim scripturæ est nomen, in qua res pupilli descriptæ sint [f], quod & in gestis fatendum: ea enim proprie scriptò constant [g]: unde mater, uel auia, quæ tutelam suscipiant, inter gesta renuntiare senatusconsulto Velleiano debent, ideoq; scriptura necessaria est [h]. Huc pertinent & testamenta in scriptis, quibus scriptura pro forma attribuitur [i]. Eódem & appellationes in scriptis, quæ à diffinitiua sententia interponuntur [k]. Idem quoties lex insinuationem requirit, ut in donationibus quæ supra quingentos aureos sunt [l]: nihil enim aliud est insinuatio, quàm professio in actis facta, uel apud censitorem uel alium iudicem [m]. Quapropter & idem est, ubi lex professionem, seu in censum descriptionem requirit [n]. Sed & huc spectant etiam contractus, qui in scriptis dicuntur, quum scilicet inter partes agitur, ut aliter non ualeant, quàm si scripturæ commendati sint [o]. Sed dubitatur, quid si precio conuento, & re oretenus perfecta, tibi uendam fundum, sed dixerim, uelle me ut cras notarium adducas, qui de contractu ipso documentum conficiat, an interim recedere ex pœnitentia ab alienatione licebit? Et Paul. Castr. respondit licere [p]: uidetur enim rem in tempus suspensam, donec tabellio rogetur. Cõtra Decius, quia tabellio de confessione cõtractus iam gesti documentum conficere potest. Ego cum Castren. sentio, quem & Fulg. probat: quum enim dictum sit expectandum notarium, qui de contractu ipso rogetur, apparet non de confessione, sed de substantia rei actum: & quum ille non nisi de die quo interfuit attestari possit, apparet in id tempus finem rei esse delatum, in dubioq́ue credendum est, contractum ante pro perfecto à partibus non esse habitum, alioqui quid opus fuisset certam diem præscribere? licet aliqui scrupulosiores dissentiant [q]. Tertius casus est, in III mandatis principũ, nemini enim de ea re fides adhibetur, nisi exhibito diplomate [r].

Quapropter

[y] Doct. c. per inquisitionẽ. de elect.
[z] Roma. consil. 106.
[a] l. cum te. 2. j. tit. j.
[b] Albericus. l. ait Prætor. §. permittitur. de minor.
[c] xx. quæst. j. c. fin. c. nuper. de testibus.
[d] c. si iudex. de senten. excõm. in 6.
[e] Bal. c. solicite. in fi. de restit. spol.
[f] Clem. dudum. uersic. nos etenim. de sepul.
[g] l. si solẽnib. ubi Bald. j. de fide instr.
[h] Doct. c. statutũ. de rescript. in 6. post gl. in uersi. literarũ.
[i] glos. c. 2. de scisinati.
[k] c. sicut. de sententia excõ.
[l] glo. c. fi. de re iud. in 6.
[m] c. quoniã contra. de probat.
[n] l. quoniam. ubi not. 3. de hæreticis.
[o] l. fi. j. de edict. diui Adri. tollen.
[p] Alexã. l. si fideiussor. §. fi. qui satisf. cog.
[q] auth. offeratur j. de lit. cõtest.
[r] gl. Clem. sæpe. de uerb. sign.
[s] Modest. l. j. de exceptio.
[t] j. d' sent. ex periculo recitã. & tex. in c. fi. de re iud. in 6.
[u] c. j. de app. ĩ 6.
[x] l. j. ff. de libel. dimissor.

[y] l. nec causas. ubi Bald. j. de appel.
[z] c. j. de sententia excõ. in 6.
[a] c. ut circa. de elect. in 6.
[b] l. detestatio. de uerb. sig.
[c] l. 3. 3. de diuers. rescrip.
[d] l. j. 3. de mag. princip. l. prohibitorias. j. de diuer. offic. lib. xij.
[e] l. bene à zenone. de quadr. præscrip.
[f] l. fin. j. arbit. tutel. l. fin. de bon. auto. iud. possi.
[g] l. gesta. ubi Bal. j. de re iud.
[h] auth. matri. c. quãdo mul. tutelæ off.
[i] l. hac cõsultiss. j. de testamẽt.
[k] l. eos. §. pen. j. de appel.
[l] l. sancimus. j. de donatio.
[m] l. neq; 3. j. de testam. l. fi. ff. de probatio.
[n] l. census. ff. de probatio.
[o] l. cõtractus. j. de fide instr.
[p] d. l. cõtractus. l. q bis. de uer. oblig.

[q] Aret. cõs. 160. III col. 2.
[r] l. j. 3. de mand. princ.

Quapropter nec legato Pontificis maximi credetur in alterius præiudicium, nisi ostenso mandato [s]: unde & receptum est, pro firmitate iudicij coram delegato facti, non præsumi, nisi de iurisdictionis commissione scriptò appareat [t]: qua ratione publicas functiones, tributaq́; nemo exiget, cui id à principe per scripturam non sit mandatum [u]: nec Cæsariani, id est procuratoris Cæsaris apparitores, cuiusq́; bona ceu publicata capient, absque literis principis, quarum formam necessario seruare tenentur [x], alioqui de facto eis resistere licet: & quiritantibus, opemq́ue hac causa implorantibus amicis aut uicinis præsto esse [y]: quo exemplo sunt qui tradant, in carcerem duci neminem posse, exequutionemq́; personalem fieri, nisi de iusdicentis iussu scriptò constet [z]: quæ sententia propter utilitatem recipienda est. Huc pertinet & quæstio ad priuilegia principum spectans, ut necessario ea per scripturam probentur [a], quod regulariter ferè traditum est. Vnde nec tabellioni creditur, nisi autoritatis suæ exhibito documento [b]: quæ omnia uidentur publici fauoris causa introducta, sicut & descriptiones, apochasq́; scriptò ad Præsidem transmitti, nec aliter ualere [c]: nam & scriptura in rerum diuinarum alienatione necessaria existimatur, fauore publico, qui in conseruatione ecclesiæ uertitur [d]: quod & in eo rescriptum est, qui ex causa à rei diuinæ operatione cessaturum se affirmat [e]. Sed & si quis sacrapæ alicuius principisq́; domestici suffragium implorat, ut eo adiuuante dispensationem aliquam, uel officium impetret, hocq́; nomine illi prædium aliquod promiserit, non ualet obligatio, nisi scripturæ emissio accesserit [f], quod Theodosij constitutione inductum est, quã aliqui de aduocatis intelligunt, non prorsus recte [g]. Quartus casus, quoties rei III præcedentis præsumptam firmitatem conuellere uolumus, ut enim alia præsumptio aliam tollit [h], sic actus posterior scriptò declaratus, superiorem quandoque elidit: ut quum quis aduersus propriæ confessionis emissam manum pecuniam minime numeratã fuisse ex ea causa affirmat, non audietur, nisi alia scriptura id probet [i]. Idem quum quis contractu in scriptis obligatus est, non poterit solutionem probare, nisi per scripturam aut quinque rogatos testes [k]: quod & dicendum est, quum contractus non quidem in scriptis celebratus est, sed conuentione partium actum fuit, ne solutio aliter, quàm ex scriptò probari possit: uidetur enim uaIII lere id pactum [l]: sed tamen cum probationes fiant iudici, si ex qualitate testium religionem suam pro reo instruxerit, poterit pactum illud etiam iuratum negligere [m]: quum enim probationes publici iuris sint, non possent partes iudici ipsi legem imponere [n]: nam & aliàs multa potest iudex, etiam expressò uel tacito consentiente consensu non attento [o]. Ad hunc casum pertinet, quod de minore dicitur, qui si instrumento iurauerit se maiorem, beneficio ætatis deinde excludetur, nisi instrumento eam probet [p].

Possunt & aliquo modo huc casus illi spectare, quum quis circa procuratorem constitutum uariat, q uel Episcopus uisitationem se iteraturum profitetur [r], uel quum hæreticus abiurata priore impietate, ab orthodoxis recipi postulat [s], omnibus enim hijsce casibus necessaria est scriptura. Illud tamen sciendum est, in casibus quibus non nisi scriptura potest probatio fieri, si de ueritate iudici aliter constet, posse eum id quod sibi compertum est sequi, ne quisquàm cum aliena iactura locupletetur [t]: dum tamen id principe consulto faciat, uel is iudex sit, qui secundum solam æquitatem procedere possit: quod maxime coram senatoribus [u], uel in foro canonico seruandum est. Sed & id II constat, quoties actus ipsius scriptura deperdita est, fortuito casu probato admitti testes, qui de rei ipsius ueritate fidem faciant [x]. Vnde & proditum est, amisso testamento, posse testatoris uoluntatem, uel solis duobus testibus probari. Sunt tamen qui tot requiri hoc casu existiment, quot actui conficiundo necessarij erant [y]. Ego distinguendum arbitror: ut si duo testes testamẽtum se uidisse dicant, deq; eius solennitate & tenore attestẽtur, sintq; eius rei periti, sufficiant [z]: quòd si se adfuisse quum testator tabulas condidit dicant, talemq; eius fuisse uoluntatem, solennis numerus sit necessarius [a]. Sed finge per contractum in scriptis mihi centum debebas, III an testibus duobus probare poteris me cõfessum fuisse ea centum mihi restituta? Et uideretur, quum aliud sit confessio, aliud obligatio [b]. Sed certe aperta esset hoc modo uia fraudibus, & ideo sicut solutio non

[s] gl. 97. dist. no biliß.
[t] c. cũ in iure. de off. deleg. glo. 26. quæst. 2. in stitutionis.
[u] §. cos. in auth. de collatio. gl. l. nõ solum. §. quæ alieno. de procurator.
[x] defensiõis. j. de iur. fisc.
[y] l. prohibitũ. j. de iur. fisc.
[z] Bald. & Iaf. arg. l. missi. j. de exac. trib.
[a] c. porro. de priuileg.
[b] Bal. d. l. j. 3. de mand. princ.
[c] l. j. j. de apoc. lib. 2.
[d] auth. hoc ius. porrectũ. 3. de sacr. sanc. eccl.
[e] c. si canonici. de off. ord. ĩ 6.
[f] l. j. j. de suffrag.
[g] in auth. IIII iusturan. quod præsta. ab his. circa med.
[h] l. diuus. de ĩ integ. rest.
[i] l. generaliter. j. de non num. pecun.
[k] l. testium. j. de testib.

[l] Alexã. l. iubemus. j. de iudic.
[m] arg. c. ad nostrã. 2. de iure iur.
[n] glo. in auth. ut sine prohib. §. fin.
[o] c. cũ cessante. de app. Bart. l. qd' iussit. col. 2. de re iud.
[p] l. pen. j. si minor se maiorem dixer.
[q] c. j. de procur.
[r] c. j. §. postq̃. de cens. in 6. ubi glo.
[s] j. quæst. 7. Salubérrimũ.
[t] Butr. c. 2. de prob. ĩ fi. Ale. d. l. iubemus.
[u] Bar. l. j. in fi. j. II ut quæ de sunt aduo.
[x] l. testiũ. j. de testib. Doct. l. 2. j. d' bonor. poss. sec. tabu.
[y] arg. l. sicut. j. de fid. inst. c. j. ubi Bald. col. j. qd sit inuest.
[z] c. cum olim. de priuil. Bar. auth. ĩ. si quis in aliq. 3. de ædẽ.
[a] Corn. & Dec. III d. l. 2.
[b] Bal. d. l. testiũ. col. j. 1 af. l. 2. in 4. par. gl. j. de iur. emphit.

nisi quinq; testibus probari potest, ita nec confessionem posse dicendum est[c]. Quum maior suspicio in cõfessione sit, quam quis per errorem potuit effutijsse, quàm in solutione, quæ ex ueritate facti deprænditur[d], Si uero de confessione iudiciali ex actis, uel publico documẽto cõstaret, secus esset: nunq; enim ea submota censetur[e]. Finge rursus, lege municipij cauetur, ne quicq; ultra centum solidos deberi, aliter quàm per publicum instrumẽtum probari possit, aliquis per testes parte non opponẽte probauit, an ualebit probatio? Et Bald. Pont. Alex. ualere existimarunt[f], censericq; legi renuntiatum: pleraque enim ex post facto sustinentur, quæ à principio fieri non debuerunt[g].

c auth. nisi rogati. de test. ubi Paul. Anch. cõsil. 35. j. quæst. d not. 3. quæst. 9. c. testes.

e l. in cõtractib. in glo. 4. j. de non nũ. pecu.

f Bal. Rom. Alexã. l. certi cõdictio. §. quoniam. in fin. si cert. pet.

g l. patre. ubi Iaſ. de his qui sunt sui uel alieni.

IIDEM AVGG. *Iulio & Aemylio.*

SI creditores[a] uestros ex parte debiti admisisse quemquam uestrum pro persona sua persoluẽtẽ probaueritis, admissi sint, idem erit[q]: ut si dictum sit admitti quemlibet pro parte, uel reliquum non petam, quod ueteres sequuti[r], & Decius nouissime probauit: nec alij negant, quin potius indubitati id iuris esse affirmant. Sed quid si simpliciter numeratio facta est, nec pro sua persona aut similibus uerbis solutum sit? & Bartol. tum quoque in contractibus fieri diuisionem censuit, licet in testamentis contra[s]: quam sententiã nõ pauci sequuti sunt, quod scilicet in hac constitutione ea uerba, pro sua persona, non ipsius soluentis, sed legislatoris sunt: ex simplici solutione interpretantis pro sua persona solutum censeri. Frequentius tamen receptum est, nullam inter ultimas uoluntates & contractus esse differentiam, Vnde ex simplici solutione diuisionem non fieri. Ego tamen posse Bartol. sententiam alia ratione defendi arbitror, ut inter solutionem distinguamus quæ sponte fit, legiq; nostræ tum sit locus, & eã quæ in exequutionem iudicati, uel ab eo qui cõuentus in iudicio fuerit, facta proponatur: tuncq; secus[t], nõ enim credendum est, uoluisse nos aliquid de iure nostro ei remittere, cum quo litigamus[u]. Recentiores tamen omnes ex simplici solutione nullam fieri diuisionem censuerunt, nisi addita ea uerba proponant quod & supra scripta ex ratiõe probari potest: debet enim præsumptio ex probabili signo oriri[x], nec tacitum pactum induci, nisi uerisimilis coniectura id suadeat, quæ profecto nulla, uel nõ satis firma esset: nisi ea uerba adiecta fuerint. Cæterum etiam eis adiectis, nõ tamen quãdoque diuisio inducitur, si ex alijs coniecturis aliud actum esse uerisimile sit: ueluti quum quis amplius sua portione uel minus soluit, non enim tunc uerisimile est fieri diuisionem[y], quod & lex nostra sentit uerbo

o l. j. & 3. j. de duob. reis.

p Aret. l. si ex toto. §. j. de le

q l. qui testamento. de testa.

r gl. in j. & v. intelle.

s d. l. si ex toto. §. j.

t d. §. j. d. l. reos.

u l. 3. j. de repudiãd. l. inter filium. §. de uerb. obli.

x Bal. in Rub. j. de probat.

y glo. l. inter. §. j. de fideiuß.

uerbo persoluentem: est enim persoluere, integrum soluere[z]. Idem quum creditor protestatus est, se saluo solidi iure eam pecuniam recipere[a], nec hæc protestatio tanquam contraria facto, id est solutioni pro persona debitoris factæ inefficax est[b]: quod (ut demus protestationem creditoris ei quam pro persona sua debitor fecit aduersari, & sic mutuo ipsas se collidere) remanet numeratio simpliciter facta, quo casu præsumptio taciti pacti non oritur[c], nec enim absque creditoris cõsensu potest esse pactum[d], aut obligatio ei in solidum quæsita diminui tollive[e]. Quapropter cum Pico idem esse sentio, etiam si creditor generaliter dixisset, se saluis iuribus suis recepere[f]: nam & idem generalis hæc protestatio operari debet, quod specialis[g]. Rursus non uidetur facta sortis diuisio ex usurarum receptione, ne scilicet ex accessorio præiudicium principali fiat[h], quod supra à nobis declaratum est. Proinde si plures in solidum annuum reditum super certis bonis Titio debeant, & eorum unus pro sua parte soluens admissus sit, non tamen diuisam principalem obligationem dicendum est, imo nec respectu sequentium annorum erit ulla diuisio, nisi toties iterata sit, ut præscriptioni sufficiat[k]: ea enim adiectio, quod quis pro persona sua soluat, pro eo actu intelligitur, non pro futuris[l]: & licet una sit omnium annorum obligatio[m], plures tamen sunt præstationes, & præsumptio quæ ex una præstatione oritur, ad aliam sequentem non trahi debet[n]. IIII Sed quid in hac quæstione dicendum est? Aliquis à pluribus uendit oribus, in solidum se obligantibus, super certis bonis annuum reditum emit[o], cum pacto luendi, is aliquem sponte admiserat (cogi enim non potuit) [p] qui pro sua parte redemit, nunquid omnino liberasse eum censebitur? Et prima facie non uideretur: hic enim duæ sunt obligationes, altera qua uenditores teneantur ad pensionem, altera quæ emptori incumbit, ut omnibus ipsis uolentibus redimere, uendat: & ut eam extinctam fateamur, quæ emptorem principalem respicit: non est credendum eam extingui, quæ pensionis causa uenditores obligat: nec clausula, pro parte sua, quæ in emptione adiecta est, uidetur ad liberationem inde subsequentem trahenda: quum in lege nostra appareat liberatiõi additam, eius fauore diuisionem inducere, at hic non liberationi, sed obligationi, qua emptor tenebatur, adposita est, licet in consequentiam quandam ipsi luenti liberatio contingat. Alij tamen contrarium crediderunt, & legis nostræ dispositionem ad hunc casum trahendam censuere: quæ sententia, quantum sit ad hypothecam, absque dubio uera est, quoniam uendendo uidetur creditor illi renuntiasse, eamq; partem liberam retro uendidisse[q]. Sed quid rursus in alia specie dicemus? dominus alterum ex emphiteutis admisit pro parte sua canonem præstantem, alter per triennium cessauit, an uterque cadat? Et Pyl. disputando[r] utrumque cadere censuit, si in solidum obligati erant. Accur. idem, etiã si ambo in emphiteusim successissent[s], quia quamuis lege XII. tab. obligatio dandi diuidatur, propter pœnam tamẽ adiectam ex facto unius, alter plectitur[t]: quam sententiam ego probo, non solum quum dominus alterum soluentem simpliciter admisit, sed etiam quum dictum est, eum pro sua parte soluere, quia possunt illa uerba citra ipsius domini damnum intelligi, sua enim ea pars dici potest, quum à lege XII. tab. sit diuisa[u], ex qua canonis diuisione non debet uideri dominus iuri caduci renũtiasse[x], quod ex post facto illi acquiritur[y]: quia aliud est: à canone debito liberare, aliud subsequens caduci ius remittere: qua tamen in re amplius deliberandum censeo. Sed rursus dubitatur, quid in pluribus fideiussoribus, pone unum ex eis suo nomine soluisse, an censebitur his uerbis facta diuisio? Et traditum est non censeri, & ideo pro eo teneri, qui lite contestata soluendo non sit[z]. Sed unde hoc? an quia aliud sit suo nomine soluere, aliud pro sua persona, seu sua rata? ut Paul. Castr. Alexanderq; censuit: uidetur enim ita expressum, ut appareat non nomine principali se soluere[a]. An quod Bar. tradidit, non fieri diuisionem censebimus, etiam si pro parte sua se soluere fideiussor dixerit[b]? idq; ea ratione inductum esse, quia fideiussores ex epistola diui Adriani beneficium diuisionis habẽt[c]. Vnde creditor pro parte accipiens, non potest uideri quicquã tacite cum eis pactus, quum necessario eã partem accipere debuerit, in necessitate aũt nulla est donationis coniectura[d]: merito ea uerba, pro parte sua soluere se protestantis, secundum epistolare beneficium intelligentur[e], nec donationis accipietur interpretatio. Erit igitur facta diuisio

z l. urbana. §. pernoctare. II de uerb. signif.

a arg. l. si debitor. §. j. ff. qb. mod. pig.

b c. cum in. de constitu.

c d. §. j.

d l. j. ff. eo.

e l. perfecta. j. de dona. quæ sub modo.

f glo. l. cõmuni diuidũdo. ff. cõmuni diuid.

g Bar. l. si sub cõditione. III de testa. tute. Socy. consi. 13. 3. in 4.

h d. l. tale. §. pe.

i l. 2. 3. eo.

k l. qui semisses. ff. de usur.

l arg. d. l. si j. ne uxor p marit.

m l. si stichũ. §. j. de uerb. obli.

n l. cũ de in rem uerso. IIII ubi Saly. ñ 2. et 4. quæst. ff. de usur.

o exuag. Regimini. de empt. & uend.

p Bar. l. cui usus fructus. de usuf. leg.

q l. pen. §. fin. de pig. Rom. sing. 605.

r quæst. 47.

s glo. d. l. cõmuni diuidendo.

t l. ij. §. fin. de uerb. obli.

u l. 5. §. fi. de uerb. obli.

x l. fi. j. de iur. emph.

y arg. c. cũ P. de renũt. c. ad nostrã. ubi in glo. VI de iureiu.

z d. l. inter. §. j.

a l. papinianus. ff. mand.

b Old. Bar. Imo. d. l. inter. Bal. Ang. Mod. d. l. si ex toto.

c §. si plures. Insti. de fideiußo.

d l. rem legatã. de adim. leg.

e c. cũ dilectus. de consue.

beneficio epistolæ tantum[f], & ideo si alij tempore litis cõtestatæ soluendo non sint, poterit qui pro parte sua soluit, adhuc conueniri: quum secus esset, si hæc diuisio tacito contrahentium pacto inducta proponeretur. Lex em̃ beneficia sua absque alterius iniuria concedit[g]: at in contractibus, quilibet potest sibi, si hoc egerit, præiudicare, nec huic sententiæ lex nostra aduersatur, quæ in debitoribus loquitur, qui in solidum sint obligati, nec à lege diuisionem aliquam habeant: alioqui quorsum opus esset, probare admissionem ex parte debiti à creditore factam, si à lege ipsa fieret? Sed nec Iuliani responsum[h] urget, quo fideiussorem, qui partem suam soluerit, liberari traditur: non enim his uerbis necessario probatur in solutione clausulam, pro parte sua, additam esse. Vnde ego secundum aliarum legum distinctionem acceperim, liberari scilicet, quum alij soluendo sunt[i], nec enim principaliter hæc quæstio ibi tractatur. Sed nunquid ex eo quod nomine rei solutum esset, solutio totius sortis cumulo imputaretur? an quod magis est, soluentis parti tantum, & ex his consequens est (quum hodie legis nouellæ beneficio, rei debendi pro parte conueniantur)[k] legi nostræ locum non esse, nisi quum ei beneficio renuntiatum est, tunc enim in solidum tenentur: idemq; in fideiussoribus, qui beneficio epistolæ renuntiauerint. Sed quid si debitor soluens, pro rata soluere se dicat, creditor autem simpliciter receperit, an consensisse, quod ad ratam pertinet, censebitur? Et Riminaldus negat, nec hoc casu nostræ legi locum esse: non enim potest creditor qui tacuit, uideri diuisisse, sed potius tacuisse, quia sciret ius suum durare[l]: quam sententiam & nos probamus, quoniam communiter traditum est, protestationem ab altero contrahentium factam, ut ius quæsitum tollatur, ex sola taciturnitate non confirmari, sed expressum consensum requiri[m]. Intelligemus igitur in lege nostra pro persona sua persoluentem esse admissum, expresso scilicet consensu, qui ex sola pecuniæ receptione non sat deprehenditur[n], quam ille iure suo potuit accipere, utpote sibi debitam[o], satisq; fuit uel hac in re soluenti morem geri, ut particularem solutionem creditor acciperet[p]: quæ tamen opinio me, propter legis nostræ generalia uerba, ambiguum habet. Cæterum quum huiusmodi diuisio donationem quãdam contineat, sequitur ut in eo creditore, lex nostra non procedat, cui donandi facultas interdicitur. Quod in pupillis, tutoribus, curatoribus, huiusmodiq; alienæ rei administratoribus admissum[q] est, de quibus nos alibi disseremus[r]. Et hæc quidem in solutione procedunt. Sed quid in eo dicendum, qui in iudicio pro parte sua conuentus est? Et Bald. Angel. Imol. Pau. idem esse existimarunt, ut diuisio facta censeatur[s]: nec enim sat firma ratio differentiæ adduci potest, inter solutionem & hunc casum, uideturq; Pompo. responso, petitioni solutionẽ æquiparari[t]. Contra Bartol. Alexand. & alij idq; receptiore sententia[u]: non enim uerisimile est, eum qui petit, uelle diuidere, sibiq; præiudicare[x]. Vnde generaliter ego crediderim, nunquam ex petitione iudiciali censeri factam diuisionem, etiam si deinde in exequutionem iudicati pro parte solutum sit, sed semper saluum esse creditori ius solidi[y]: loquitur enim Pomponius[z] de hac solutione, quæ post rem in iudicio petitam facta sit, quod ex primoribus uerbis suis satis apparet, dum de eo loquitur, cum quo actum sit, & solutũ: prosequitur enim deinde separatim eiusdem actionis solutionisq; pro parte casum. Hanc tamen conclusionem non procedere arbitror, quum à fideiussoribus petitur, ab ijs enim ex epistola Adriani singulis petere actor debet, qui tempore litis contestatæ soluendo sint[a]: Vnde necessario per litis contestationem fit diuisio[b], & si deinde quisq; facultatibus labatur, soli creditori imputatur, propter uerba epistolæ[c]. Et hæc, quod ad priorem quæstionem pertinet sufficiant: nunc de altera uidendum est.

b ¶ ALTER PRO ALTERO. His uerbis uidetur sequens quæstio decidi: nempe id, diuisionis pactum cum soluente initum, etiam alijs absentibus prodesse, ut inter eos quoque facta diuisio censeatur

f l. quoties. ff. de solutio.

g l. 3. §. merito. ne quid in loco publ. Bart. in proœm. C.

aditus rector puin ciæ, p sua grauitate

ne alter pro altero exigat prouidebit.

VII

VIII

IX

h in d. l. quoties.

i d. l. inter. §. j.

k auth. hoc ita. j. de duob. reis.

l l. sicut. §. non uidetur. ff. qui. mod. pig. Abb. c. cumand. de elect. 3. col. ml. perfecta. j. d' don. quæ sub modo. Bar. §. morte. col. 5. ff. de op. no. nũ. n Bart. l. si cum dos. in fi. rer ũ mot.

m l. ead. de duo. rei. d. l. si unus. in princ. Bart. d. l. ex duobus. uersi. 6.

o d. l. quidam. si cer. pet.

p l. lucius. §. tutor. de usuris.

q l. possessionem pupillũ. de acquir. pos. l. nec omni. j. de admi. tuto.

r l. præses. j. ti. j.

s Socy. d. l. si ex toto. §. j.

t d. §. j.

u arg. d. l. recos.

x l. si ex duobus uersi. ut magis de pecu.

y d. l. reos.

z d. §. j.

a d. §. si plures. Inst. de fideiuss.

b l. liberum. j. de fideiusso.

c d. l. inter. §. pen.

d l. si unus. §. ante. ff. eo.

e §. alteri. Inst. de inut. stip.

f Bar. l. nõ solũ. §. liberatiõis. de lib. leg.

g l. ij. ff. eo.

h l. absenti. de donatio.

i l. si cũ aurum. de solut.

k l. si pupillus. §. sed si ego. de neg. gest.

l l. ij. j. eo.

seatur: nam hæc uerba de eo qui iam soluerit intelligi non possunt, pro eo enim, quum iam satisfecerit, non potest alter exigi, merito de alijs intelligentur qui nõdum soluerunt, & absentes fuere: & ita se habet interpretum cõsensus. Sed tamẽ Picus hic diffuse disputat in contrarium, adhæretq; regulis cõmunibus, ne pactum inter alios celebratum, ad alios trahatur[d], quum alteri paciscí quis non possit[e], etiã liberationis causa[f]: nam & (inquit) nullus contractus inter absentes fieri potest, nisi nuntio uel epistola interueniente[g]: lgitur nec hæc remissio, quæ uim donationis habet: at donatio quoque absenti facta non ualet[h], nec quod ad alios attinet, ulla probabilis est mentis coniectura, ut uoluerit creditor diuisionis beneficium illis acquiri[i]: nihil enim hoc casu cõtemplatione absentium gestum uideri potest, igitur nec ab eis ratum habebitur[k]. Finge (ait ille) creditoribus hæreditarijs ab emptore hæreditatis partem æris debiti adnumeratam fuisse, an exceptio taciti pacti quo ad reliquam summam acquiretur hæredi? Certe negant id Doctores[l]: ergo idem hoc quoq; casu dicendum. Cur enim debet creditoris bonitas esse ei captiosa? ut quod illi permisit, nempe particularem solutionem facere[m], alijs quoq; permisisse uideri debeat? præsertim quum hoc soluenti indulgeri potius soleat, quàm ijs qui adhuc non soluerunt, ut multum interesse inter te soluentem, & cæteros absentes appareat: nam & id actum esse, nunquam ex uerbis deprædi potest: quin potius fideiussoris exemplo hic quoque procedendum esset, qui pro sua parte soluẽs, se quidem liberat, sed non tamen beneficium diuisionis alijs acquirit[n]: quod si solũ diuisisse creditor existimatur, quũ omnes fideiussores quẽlibet pro rata in iudicium uocat, quum uero alios tãtũ uocat, secus est[o]. Ergo apparet ab his, qui uocati sunt, nullum taciti pacti ius alijs acquiri. Adde quod pactum rei debẽdi, alteri reo nunquam prodest, nisi quatenus paciscentis interest[p]? At id tacitum pactum inter absentes contractum uideri, nihil præsentis interest, nec lex nostra quicquam obstat, quam ille pluribus argumentis ostendit solum procedere, quum

IIDEM AVGG. Victoriano militi.

LIcet inter priuatos huiusmodi duo tantum erant debitores, & consequenter alij absentes nulli erant, quibus cum uideri possit facta diuisio. Probatur id in primis ex rescripti inscriptione, qua apparet Iulium & Aemilium solos fuisse debitores. Rursus ex dictione parte, quæ in dubio ad dimidiam refertur[q]. Item ex dictione, quenquam uestrum, quæ duorum numero contenta est[r]. Sed fortius (ut Lancelotus Decius ait) ex illis uerbis alterum pro altero non exigi, quæ proprie de duobus intelliguntur[s]. Vnde à quibusdam traditum est, si in inquisitionis libello aduersus quatuor homicidij reos facto contineatur, quod alter alteri dedit auxilium, libellum esse incertum, quum ex uerbis indicetur duos fuisse auxiliatores, nec expressum sit, quinam ij fuerint[t]. Merito igitur lex nostra de duobus tantummodo intelligenda erit. Pone igitur Iulium pro parte sua soluisse, & consequenter pro ea parte extinctam solutione obligationem, si aliam partem creditor ab ipso Iulio petat, obstabit ei pacti exceptio: si ab Aemilio, non obstabit: nec quicquam Paul. Castr. urget ratio, qui si ita lex nostra intelligeretur, nullam hic diuisionis exceptionem dari potuisse asserit, quia facillima est dissolutio, nulla enim in rescripto diuisionis est mentio, sed solum pro Aemilio Iulium exigi non debere constituitur: hoc est, alterum pro altero. Et hæc quidem subtiliter Picus, cuius sententiæ autor quoque nuper hic fuit STELLA, quem ego uirum honoris causa nomino: hisq; & ego accedo, quoties paciscentis nihil interest, diuisionem inter absentes factam esse[u].

LICET INTER PRIVATOS. La ¶ Pactum, ut superstes alterius rebus potiatur, nec in uim quidem donationis causa mortis inter priuatos sustinetur, inter milites uero ualet, & uim supremi iudicij obtinet. Sed cur inter priuatos, tanq; donatio causa mortis, non sustinetur? quũ hodie nudo pacto ualeat huiusmodi donatio[x]? An quia coram quinq; testibus celebrari ea debeat[y]? quos hoc in casu non adfuisse, Pet. & Cynus cõminiscũtur, quæ sententia nostræ legi nõ quadrat, sicut nec alia

Baldi

n l. quoties. Bar. l. ex duobus. de duob.

o d. l. liberum. j. de fideius.

p l. ead. de duo. rei. d. l. si unus. in princ. Bart. d. l. ex duobus. uersi. 6.

q l. nomẽ. §. portionis. de uerb. sign.

r l. ubi. de testib.

s l. ancillæ. j. j. de furt.

t Ang. in tract. mal. & uers. de eo maleficio. super nu. 5.

u Bar. d. l. ex duobus. 6. quæst.

x gl. l. cũ pater. §. Meuio. de leg. ij.

y l. fi. de don. causa mor.

Baldi Fulgosijq; interpretatio, iure ueteri non ualuisse huiusmodi donationem existimantium, nisi stipulatione, uel rei traditione uallata[z] sit: eodē enim argumēto utraq; sententia cōfutatur, quoniā lex, etiam si solennia interuenerint, nō ualere[a] ostēdit, ꝙ scilicet uerba nō conueniant, speciemq; illam contractus præ se non ferant, ut merito huiusmodi diuinationes admittendæ non sint. An ergo uerior Accursij est, si recte declaretur sententia: siquidem donatio hæc quū cæterorum cōtractuum forma inducatur, præsentem inter cōtrahentes obligationem inducit[b], quæ post mortem deinde executionē habeat[c]: pactum autem de quo agitur, non præsentem obligationem, sed obuentionē bonorum post mortem respiciebat[d], unde nullo modo donationi conuenire poterat, merito non ualet, nec hæreditas ex eo dari potest[e], quod à nobis supra declaratum diffusius est[f]: qua ratione nodus ille dissoluitur, in quo ueteres interpretes multum se torserunt[g]: Cur filiusfamilias, patre cōsentiēte, causa mortis donare possit: testari, uel codicillos facere non possit[h]: quum enim donatio forma contractus inducatur, præsentemq; obligationem respiciat, potest ei patris cōsensus accedere: & institutioni uel legato frustra accederet, quæ in præsenti nullam obligationem, sed solam post mortem bonorū obuentionem inducūt. Vnde quū obuentionis dispositio nō ualeat, quia id ius filijsfamilias concessum non est[i], nec cōsensus quidem, tanq; eius accessio, ullius est effectus[k]: at donatio, propter præsentē obligationis speciem, nō omnino nulla est, merito consensus eam reddit efficacem[l].

b ¶ HVIVSMODI SCRIPTVM. Adnotat hinc Bal. & cæteri, licere duobus eadem charta testamentum condere, in quo alter alterum mutua affectione instituat[n]: qualia testamenta inter cōiuges, etiamnum in usu sunt, extatq; ī Codice Theodosiano nouella Valentiniani constitutio[o], qua declaratur, captatoriam hanc uoluntatem nō censeri, quum duorum similis sit affectus[p]. Sed quid si alterum pœniteat, isq; reuocet institutionem, an altera censebitur reuocata? Et nō uidetur: quum uerisimile sit, propter affectionem eam institutionem factā esse, non propter præmium mutuæ nuncupationis[q]: nec probabiliter quisquam allegaret, non existimasse alterum, fore ut alter pœnitentia duceretur[r]: quum huiusmodi uoluntates ambulatoriæ sint[s], debeatq; unusquisq; id præuidere. Non procedit tamen id quū nō de institutione quæritur[t], sed de pacto: ut si duo conuenerunt, quod alter alterum institueret, & ideo iā ex unius parte fuerit adimpletum, nam si alter non instituerit, uidetur altera institutio extingui: hæc enim est manifesta captio, & nec à principio quidē mutua affectio adfuit[u], deficitq; instituentis uoluntas, quæ sola attenditur, licet aliud in contractibus sit[x]. Nec obstat, quòd ad illam pactionem attendendū non uideatur, quæ nulla est[y]: quia quū sequuta sit ex unius parte exequutio, constat eam, tametsi nullam, neglectam non fuisse, sed ex testatoris mente pro efficace habitam[a]. Non procedit rursus in casu nostro, quando duo milites pacti sunt ut alteruter superstes alteri succederet, nam si ex unius parte reuocetur pactio, ex alterius quoq; reuocata censebitur[b], ut Petrucius & Dec. senior existimarunt. Cuius sententiæ sunt qui hanc adducant rationem: mixtus enim hic est casus, ex institutione & pacto, solūq; speciali fauore militū sustinetur: Cuius fauoris non æqualis subest causa, quum alter sententiam mutauit, quippe alter dolo deciperetur[c].

c ¶ DONATIONIS. Si ergo constaret de uoluntate, & uerba hanc contractus speciem ostenderent, posset hæreditas per donationem causa mortis dari: nec enim tali pacto captatur mors, quum donantis cōsensus adsit[m]: nec libera testamenti factio impeditur, quum reuocari ad libitum possit[n]: nec quicquum obstat, quòd in hæreditate sint etiam onera, nedum commoda, ut Accurs. sensit[o]: quia id non repugnat donationi huic, quæ efficaciter cōtrahitur, etiam si ex uicissitudine aliquid oneris contineat[p]. Sed tamen à communi sententia discedendum non est, quoniam hæreditas obuentione bonorum datur, non obligatione, ut supra declaraui: & ideo huiusmodi hæreditatis donatione non fieri hæredem donatarium credendum est, sed alium scriptum uel legitimum: donatarium uero loco fideicommissarij esse[q], & sicut uniuersitas bonorum dari codicillis potest[r], sicut & legari[s], ita etiam donari causa mortis

poterit

z l.inter.j.de donat.caus.mor.
a arg.l.qui testamēto.de testa. c.j.de etate & qual.in 6.
b glo.l.2.in pri. d' dot.præleg.
c Inst.de donat. in prin.
d Bar.cōsi.312.
e l.hæreditas.j.de pact.cōuen.
f l.pactum.quod dotali.j.eo.
g Doct.l.seniū.j.qui test.fac.
h l.tam is.§.j.de do.cā mor.
i l.3.l.lege.ff.de testa.
k glo.l.si patronus.§.patronum.uer.flauiana.de his qui in fraud.pat.l.2.j.si aduer.don.
l gl.l.j.de dona.caus.mor.
n facit l.eo qd'.j.si cer.pet.
o l.j.de testa.in nouel.
p l.captatorias.ubi Raph.Comen.de hæred.inst.
q l.ille aūt.ff.de hæred.inst.
r arg.l.cū donationis.j.tit.j.
s l.4.de adimē.leg.
t Oldr.cōs.164.
u Ang.& Doct.d.l.ille autem.
x d.l.cum donationis.
y l.ex eo.j.de inutil.stipul.
z l.hæred.in fin.ff.ad Treb.
a l.fi.de reb.eo.
b arg.l.alteri.de adimē.lega.
c arg.l.eius militis.§.si militia.de test.mil.
m l.fin.j.eo.
n Inst.de donat.§.j.
o arg.l.si hæreditatē.ff.mād.
p l.ab eo.j.de fideiuss.l.cum hic status.§.si ambo.de don.int.uir.uersi.nam & circa.
q l.miles ad sororem.in prin.de leg.ij.
r l.sceuola.ad Treb.
s l.mulier.§.fi.eo.tit.

scriptum[b], quo cōprehenditur, ut is qui superuixit, alterius rebus potiatur, nec donatiōis[c] quidem mortis causa gestæ efficaciter speciem ostendat: tamē quum uoluntas militum, quę super ultimo uitæ spiritu, et de familiaris rei decreto quoquo modo contemplatione mortis in scripturam deducitur, uim postremi iudicij obtinet: proponasq́[d] te ac fratrem tuum ad discrimen prælij pergētes, ob cōmunem mortis fortunā inuicem pactos esse[e], ut ad eū qui superstes fuisset res eius cui casus fi-

poterit[t]: deducet igitur hæres sibi quadrātem, ex senatusconsulto Treb. debitū, perinde ac ex fideicommisso deduceret[u]: & si donatarius res ipsas possideat (potest enim, etiam aditione hæreditatis non expectata, quia donatio huiusmodi, aditione ex testamento ut confirmetur, nō indiget)[x] poterit hæres eatenus interdicto experiri, quatenus quadrantem suum saluum habeat[y]. Sed nunquid hodie testator possit in Codicillis uel in donatiōe causa mortis hanc deductionem ex S.C. Trebelliano prohibere[z]: Et crederet aliquis posse, quoniam nouella lex id fieri in quacūq; ultima uoluntate permittit[a], quod & ferè sensisse Aretinus uidetur[b]: sed tamen pro diuersa sententia apud Baldum responsum extat, quoniam hoc modo omnis testamenti utilitas eneruaretur[c], & principale per accessorium inutile redderetur. Nec me mouent uerba constitutionis, quia de falcidia, nō de S.C. Trebelliano loquuntur: & quāuis hi casus regulariter in iure æquiparentur[f], tamen hoc non procedit, quum diuersa ratio aliud suadet, quod in casu nostro est. Concessit lex prohiberi deductionē ex falcidia à testatore posse, quia si hæres adire nollet non tamen legata deperirent, quū ius adeūdi substitutis & cohæredibus & cæteris suo ordine deferatur[g]. At aliud est in deductione, quæ ex Trebelliano fit, qa de ea lex non loquitur, & hærede detrectante aditionem, fideicōmissum uniuersale nō sustinetur: qd' ueteres tradiderunt[h], quum aliter fideicōmissario possit esse cōsultum, nempe ut hæredem ad adeūdum cogat[i]. Nec rursus me mouet, ꝙ crebrior sit sententia existimātiū, sicut Falcidiæ detractionē à testatore prohiberi, ita & Trebellianicæ partis posse[k]: quia ut uerum id fatear, hoc non ex uerbis nouellæ cōstitutionis est, quæ in falcidia loquitur, sed ex regula iuris antiqui, utranq; deductionē æquiparātis, inductum est. At quantū sit codicillaris prohibitionis respectu, magna inter utrāq; ratio differētiæ est, ne testamentorum uires subuertantur, omnisq; hæreditas aduersus antiqui iuris regulas, codicillis uel donatiōe causa mortis dari possit[l]: merito igitur hoc casu æquiparationi ex antiqua regula locus nō erit[m].

d ¶ PROPONASQ;. Narratio hæc facti est, ex qua rescripti nostri ratio non fundatur[d], sed ex rōne: quia uolūtas militū quoquo modo declarata, uim testamēti habet. Vnde infert, etiā si ad ipsum prælij discrimē tunc nō pergerent, ualuisse nihilominus pactum, ut Alex. Iasonq; existimarūt: quia ut militi huiusmodi priuilegia cōpetant, satis est in expeditione, id est exercitu degere[e], siue in limitibus, siue in hybernis sint[g]: alioqui in ipso procinctu, etiā priuatis in hostico testātibus, cōpeteret id priuilegiū, ex eorumq; tabulis bonoꝝ possessionem se daturū Prætor pollicetur[f]. Eadē ratione etiā infertur, si ambo milites nō fuissent, sed alter tātum qui perierit, adhuc legi nostræ locū esse, ut priuatus ex pacto succedere possit, qd' Lancelotus Dec. hic cēsuit: priuilegiū enim eo modo testādi militibus cōcessum est, siue cōmilitonē, siue paganū instituāt, attēditurq; ipsius testatoris fauor, nō eius q hæres institutus est. Quapropter eorū sentētiā nō ꝓbo, qui id pactionis uicissitudini tribuūt[h], nā hāc rationē hic nō attēdi, uerba rescripti ostendūt. Cæterū & hinc apparet, ualere hāc uoluntatē in uim testamenti, quia pro testamēto militis sufficit, si quoquo modo cōstet, ad quē supremū iudiciū direxerit: & hoc receptius uidetur, licet aliqui supremā esse uolūtatē in genere existiment, quæ speciali militis fauore ꝓ testamento sit, quæ snīa specie uerborū à priore dissidet, re ipsa cum ea consentit.

e ¶ PACTOS ESSE. Quid si cōmilito erga aliū in ipso ꝓcinctu ita dixisset, in germani modū uiui & mortui, & alter cōsensisset: Et quū hæc species ex facto incidisset, plerisq; uidebatū, his uerbis contractā quæstus militaris manubiarumq; societatē, & altero moriēte, alterum uideri eo ordine ad successionē uocatū, quo frater fratri succedit[i]. Alij uniuersoꝝ bonorū societatē, hæreditatisq́, nisi aliā nō turpē personā instituisset, ius collatū censebāt[k]: idq; Angeli auto-

P ritate

t Bar.l.fi.j.eo.
u l.si mortis.j.ad l.falci.
x glo.l.filiæ.j.fam.hercis.
y Ias.l.eam quā.uer.octauus casus.j.de fideic.
z auth.sed cū testator.j.ad l.falcid.
a §.si uero expreßim.iuncto §.fin.in auth.de hæred.& falcid.
b consi.12.
c Bal.474.cōs.in 2.
d l.quod per manus.ff.de iure codicil.
f l.Marcellus.ff.ad Treb.
g d.§.si uero expreßim.
h Iac.de beluis.ibi.Ias.d.l.eā quā.uersi.4.casus in fi.
i l.quia poterat.ff.ad Treb.
k Ias.d.l.Marcellus.
l d.l.si mortis.ubi Bal.& §.j.Inst.de codi.
m gl.cle.2.uerb.eisdē.de ætate & quali.
d glo.in l.j.j.qn nō pet.partes.
e l.milites.j.de testa.mili.
g §.j.Inst.de testamē.milit.
f l.j.ff.de bon.possess.ex testa.milit.
h arg.l.qd' aūt.§.si uir.de dona.int.uir.
i argu.not.per Socy.l.q duos.2.not.de reb.dub.et Lancil.in Repet.l.centurio.in fi.de uulgar.
k l.fratres.de inoff.test.l.qdā cū filiū.de uer.oblig.

ritate[l].Sed nobis diuersa sentẽtia placuit,q̃a Ang.in alia specie loquitur, & quia hoc in casu ex tẽporis reiq́ꝫ qualitate nõ nisi de imminente quæstu actũ uidet̃,qui siue utroq́ꝫ superstite,siue altero,cõmunicãdus esset[m].

f ¶FAVORE, Sed nunq̃d fauore piæ causæ,quæ simili pacto instituta sit,sustinebitur testamẽtum? Et non putarim iure nostro sustineri, nõ ẽm fauore eius causæ remittuntur solennia[n],nec priuilegiũ militis hic ad rem facit,quum nec militi quidẽ à pagano hoc modo relinqui hæreditas posset:id ẽm cõceditur ipsius testatoris causa,ꝓpter armatæ militiæ simplicitatẽ[o], & in republica tuenda occupationes[p]:unde ad eius fauorẽ cui relinquitur trahẽdũ nõ est[q].Nec rursus me mouet,q̃ inter filios,patre aliter nõ disponente,tale pactũ seruaretur[r]:quia rñdet Alex.sequũturq́ꝫ cæteri, fauorabiliorẽ esse filiorũ,saltẽ quod ad legitimã partẽ attinet, causam.Ego etiã supra legitimã, cũ Decio, hoc casu idẽ arbitror[s]:q̃a scilicet filij oĩno intestato patri successuri erant[t], unde causa pactiõis facilius sustinetur, quũ ecclesia nõ nisi instituta admittatur,& quidẽ solẽniter, ut est cõmunis iuris ciuilis interpretũ sententia[u].Quid uero in Pontificũ canonibus sit alibi attingitur[x], illis ẽm maior est animæ cura,at leges nostræ magis ad politicẽ, & ne cuiq́ꝫ fraus fiat,spectãt[y]:quæ facile, si solẽnia omittãtur,præsumitur intercessisse.

nem uitæ attulisset pertinerent:existente conditione,intelligitur ex fratris tui iudicio,quod principalium cõstitutionum prompto fauore[f] firmatur, etiã rerum eius compẽdium ad te delatum esse.

TRADITIONIBVS. Quũ dominia iuregẽtiũ inuẽta fuerint[a],secundũ formã ea in re traditã,regulariter accipi debere æquũ fuit:ea erat,ut rei ipsius apprænsione quæreretur[b]:hic ẽm uetustissimus naturalisq́ꝫ adipiscẽdi, sedesq́ꝫ cõstituendi est modus.Vnde & res mãcipi dictæ,quæ manu caperẽtur:& mãcipio dare,est dñiũ trãsferre,euictiõisue nomie obligari.Ea aũt traditio per apprẽsionẽ naturaliter fit,sed ex lege ciuili aliqui modi reperti sunt ex q̃bus traditionẽ factã interpretamur, ut quũ qui possidet,se alieno noĩe possidere cõstituit[d], uel quũ possessionem domus apprændit,id uolẽte possessore,agens ut etiã singulas res in ea cõtẽtas possidere ĩcipiat[e]:incipiet ẽm nõ quidem singulariter[f],sed συνημμένως & in cõcreto possidere[g],quod & ex rei solo aspectu cõtingit,ut quia te in rẽ præsentẽ ducã idq́ꝫ agã,ut rerũ oculis subiectarũ possessionem in te trãsferam,uideor ẽm tradidisse[h], quũ in rebus uacãtibus secus sit, in his ẽm uisus nõ sufficit, sed apprẽsio necessaria est[i], quia scilicet tunc aliq̃s non adest possessor,qui id agat ut res transferatur: uolẽte ẽm possessore, facilius lex, etiã citra apprẽsionẽ,rem traditã interpretatur:ut si claues sint emptori datæ[k],nã q̃uis res in cõspectu nõ sit, dum tamẽ in ꝓximo cẽsetur facta traditio[l]. Quapropter & tẽploꝝ clauibus sacerdotidatis,sacerdotij quasi possessionẽ trãslatam uideri receptũ est[m].Sed & si qui mãcipio donat instrumẽta autoritatis,id est tituli unde ipse acq̃siuit,donatario tradat, dominiũ trãstulisse cẽsebitur[n]:unde & nominis instrumẽto animo donãdi tibi tradito,nomẽ ipm transtulisse uideor[o]:Sed & custodis appositione,etiã si res in conspectu nõ sit,uolente possessore facta traditio uidetur[p].Idemq́ꝫ ꝑ signationẽ,ut quũ trabes cõsentiẽte uẽditore emptor signasset[q]:qđ si res uẽdita facile sũmitti possit, uideri potius signatã credit̃, ne ex suppositione emptor falli possit,q̃ ut traditio fieret[r].In eo quoq́ꝫ, qui ꝓpriã rem alienat,reseruato sibi usufructu,cõstitutum est,huiusmodi ex reseruatione tradidisse uideri[s],licet secus sit in eo,qui ꝓprietatẽ retinet,usumfructũ alienat,nõ cẽsetur is tradidisse,nisi accedente patiẽtia uel cautione[t].

Fingit & q̃nq́ꝫ lex traditionẽ possessiõis ex aliqua causa,ueluti in odiũ eius,qui diaconissam rapuerit[u],uel quũ res ꝓpter inundationẽ,aut latronũ potentiã de facto possideri nõ potest,ab eo cui ius possidendi decreto prætoris concessum erat[x]:quod & in Municipij lege respõsum est, qua supstites sessitare in rebus defunctoꝝ fingũtur,id est cõtinuari possessio in hæredem[y]. Sed quid in cõtractu principis, an ex eo transferatur possessio absq́ꝫ traditione? Et uideret̃, quia uim legis habet[z]. Contra tamen plurimorum autoritate receptum est, quia non est uerisimile,à iurisgentium cõmunisq́ꝫ regulis uoluisse principem recedere, & fictionẽ hanc inducere[a]:si tamen de mente eius ap-

paret

IIDEM AVGG. *Maximo.*

TRaditionibus, & usucapionibus[b] dominia rerũ,

l Ang.hic.Imol. d.l.ille autem.
m l.plenũ.§.eq̃ti.de usu & habit.
n l.gñali. uersi. quod tñ.ĩ.de sacrosan.eccle.
o l.fin. in princ. ĩ.de iure delib.
p l.j.ff.de testa. milit.
q Rom.auth.si mulier.7.speciali.ĩ. ad l. falcid.
r l.fi.ĩ.fam.her. Alex.l.pactum qđ dotali.ĩ.e.
s 17.quæst.4.c. si.gl. in l.si q̃s ad declinãdã.ĩ. de episc. et cle.
t l.hac cõsultissi ma.§.ex impfecto.ĩ.de testa.
u l.j.ĩ. de sacro sanct.eccles.
x c.cũ esses.c.relatũ.de testa.
y l.j.ff.de legib.
z l.iubemus.ĩ.de testamen.
a l.ex hoc iure. de iust.& iur.
b l.j.in princ.de acquir. possess.
d l.quod meo. de acquir.poss.
e l.si ego.uersic. quod enim.ff. de iure dot.
f l.qui uniuersas. in prin. de acquir.possess.

g l.rerum m... ra.ff.de us...
h l.j.§.si u... rim.de acq... possess.
i l.j.in prin... tit.ubi glo... uerb.prin.
k l.j.d.§.si... serim.
l l.clauibus.d... trab.empt... d.l.j.in prin...
m But.c.si.de... poss.col.x... ber. de R... d.§.si u...
n l.j.ĩ.de do...
o Bar.l.lab... ff.co.
p l.quarũ... de acqui...
q l.qđ si ne... pericu.et... rei uend.
r l.j.§.si do... eo.tit.
s l.quisquis... dona.
t l.3.§. dare... usuf.l.quoti... de seruitu... l.2.ĩ.de acq... possess.
u l.raptores.§... si autem.ĩ.de... epis.& cler...
x l.quãuis.de... nis auto.iud... pos.c.conti... git. de dolo...
y Ias.l.si fore... ĩ.de iure del...
z l.pen.ĩ.de d... int.uir.& u...
a l.3.ubi Bal... fin.C.de tes... §.fi.de no... for.fide.

pareret,secus esset[b]. Nã in priuilegijs quæ princeps concedit,traditũ est titulũ statim transferri[c]. Sed nũquid ex signo, quo quis in nouæ acquisitionis monumẽtũ ornatur (inuestituram uocãt) censeatur facta traditio,ut per annuli in digito immissionem, uel ensis traditionem, uel petasi impositionem? Et receptũ est iure nostro nõ uideri[d],quia id symbolũ personalis potius iuris sit, q̃ traditionis[e]:existimabit̃ tamen eo actu facultas cõcessa rẽ ꝓpria autoritate apprændẽdi,ut Alex.cẽsuit[f], satis ẽm ex eo de uolũtate cõcedentis apparet[g].

b ¶VSVCAPIONIBVS. Quũ ergo dominiũ usucapione acquiri hic dicatur, generaliter & ꝓprie accipiẽdo uidetur directũ acquiri,qualibet in usucapionis specie, siue triẽnalis,siue decẽnij,siue longioris tẽporis sit,nam his modis lex simpliciter dicit acquiri dominium[h]: Vnde alter modus ab altero distinguẽdus nõ uidet̃. Sed & diffinitio dominij æqualiter eis speciebus conuenit,ut appareat idẽ semper esse: Est ẽm dominiũ,ius de re corporali perfecte(qđ salua legũ ꝓhibitione fiat) disponẽdi[i]. Adde qđ in iure nostro is, qui quoquo tẽpore usucepit,simpliciter dñs appellatur[k],ergo proprie & directò est dñs[l]. Vnde & lex ex usucapione triẽnij ad decẽnalẽ nõ mutari dominium inquit[m]:quã sententiã & diffinitio cõprobat. Nil ẽm aliud est usucapio,q̃ dominij acq̃sitio per cõtinuationẽ &c. Amplius in iure pontificũ dicitur,usucapione ꝓpriatẽ ipsam acquiri[o]. Quæ uerba ad ius utile referri nequeũt,quod pluribus Ias.hic ostendit[p]: merito igit̃ non semel iure traditũ est, eum qui præscriptiõe tutus est, plenissimã habere securitatẽ & cuiuslibet intẽtionem excludere[q]:& hæc quidẽ omniũ cõsensu in rerum mobiliũ usucapione,quæ triennio absoluitur,uera sunt:qđ aliq̃ inductũ existimãt,q̃a cæteris usucapiõibus fauorabilior sit[r]. Ego etiã alia ratiõe idẽ senserim, si ẽm res mobiles aduersus dñi uoluntatẽ cõtrectatæ sint,uitio afficiunt̃,& ex lege Atinia usucapio nõ ꝓcedit[s]:si ex uoluntate dñi,iustissime is dñio priuatur,q sciens rẽ usucapi ꝑmittit,& ideo alienare uidet̃[t]. Quæ fictio facilius in rebus mobilibus assumenda est, quarũ nõ ita grauẽ iacturã faciliorem q́ꝫ neglectũ lex interpretat̃. In usucapione uero rerũ immobiliũ,quæ ex bona fide,ꝓcedit,& longo tẽpore absoluit̃,dissẽtiũt pleriq́ꝫ, uti leq́ꝫ dñium acquiri solũ tradũt,q̃m hoc casu utilem in rem actionẽ,ei qui usuceperit,cõpetere plerisq́ꝫ rñsis scriptũ est[x]:& q̃a quoties lex citra dñi uolũtatem dominiũ transfert,nõ directũ,sed utile transferri existimatur[y].Sed certe hac in quæstiõe uidẽtur nobis Doct.uerbis dissentire,re ipsa conuenire[z].Clarũ enim est id dñium ex dñi uero & naturali cõsensu nõ acquiri,sed ex facto legis,& ideo in diffinitione usucapionis non simpliciter acq̃sitio dñij,sed adiectio appellatur,quæ uox eã acq̃sitionẽ significat,quæ sola legis autoritate defenditur[a], ut in libello de quinq́ꝫ pedũ præscript.latius ostendi. Cõcludẽdũ igit̃,apud eũ qui usucepit,uerũ dominiũ esse,quia in his quæ iuris sunt,autoritas legis ꝓ ueritate est[b], & ideo diffiniuit Bar.possessionẽ ciuilem,ciuiles effectus parere,respectu ueri dominij[c], usucapionẽ uidelicet indicãs.Sed q̃a dominiũ ex cõsensu,actuq́ꝫ naturali trãslatũ nõ est,nec omino à priore dño respectu extranei possessoris abscessit,lex utilẽ actionẽ ex eo dari dixit[d]: Vnde cõsequens est, ut si apud extraneum absq́ꝫ facto meo is fundus sit,quẽ ego usucæperim,& prior dñs eũ uendicauerit, non sit audiẽdus is possessor, de iure meo necq́ꝫ excipiẽs[e]:nec ẽm prior dñs actiõe prorsus caret,nec q̃sq́ꝫ auditur, qui de alterius iure sic excipiat[f]:nec uidetur absurdũ,eiusdẽ rei dñium,naturali ratione in uno esse,autoritate uero legis in alio[g]; sicut etiã uidemus, huiusmodi legis autoritate inductũ dñium, cũ hypothecæ iure in eiusdem persona aduersus cõmunes regulas q̃nq́ꝫ iungi[h],& ualere eius rei emptionẽ, quã tali dñio q̃s iam acquisiuit[i].Quod tñ diximus, posse priorẽ dñm aduersus extraneũ audiri,locũ nõ habet,q̃n ipse non per simplicem usucapionẽ rem adeptus esset, sed quia ꝑ derelicto habita à domino existimaretur,ut q̃a factis,ꝓclamationibus,uel ꝓpositis edictis,nemo se dñm allegasset[k],uel fundi censualis possessor eum desertũ reliquisset, & biẽnio nouũ cultorẽ nõ inquietasset. Idẽ si aduersus sciẽtem q̃s usucepisset: tũc ẽm nõ minus directum dominiũ is omnino amittit, q̃ in rebus mobilibus:eademq́ꝫ prorsus est ratio[m]. Idẽ si quis supra omniũ hominũ memoriã uetustate possessionis adiuuaretur[n]. Idem si lege municipij cautũ sit,ut usucapione dominia acquirantur, intelligetur de directo, ut alicuius effectus ultra ius comune sit[o]. Sed quid in XXX. uel XL. annorũ præscriptione, quũ quis mala fide possedit? Et apud omnes constat nullum dominium tali casu transferri,sed solam exceptionẽ com-

tio,ut per annuli in digito immissionem, uel ensis traditionem, uel

bus[b] dominia rerũ,

b Bald.c.ad audiẽtiã. de præscript.
c c.si tibi. de præb.6.
d c.2. de cõsuet.
e c.ex ore.de his quæ fiũt à maior.part.c.per tuas. de donat.
f Alex.l.3.in prin ci.de acq.poss. Bal.express. in Rubr.ĩ. de cõ. emp.17.quæst.
g arg.l.si ex stipulatiõe.eo.ti. uersic.sine uoluntate.
h Inst. de usuca. in princ.gl.l.j. ff.de acqui.rerum dom.
i Bart.l.si q̃s ui. §.differẽtia.de acquir.poss.
k l.si finita.§. Iulianus. de dã no infe.auth.nisi.ĩ.d' bo.mat.
l l.j.§.j.ff.si ager uect.
m l.cũ qui.ff.de usucap.
n q.3.de usucap.
o c.clerici. in fi. 16.quæst.
p l.si ꝓcurator. de acq.rer.do.
q l.fi.ĩ.de edict. di.Adr.tollen. c.ad aures.de præscript.
r l.j.ff.de usuca. Din.Saly.Docto.hic.
s l.sequitur. de usucap.§. furtiue.Inst.eod.
t l. alienationis. de uerb.sig.
u l.si rem mobilẽ.de acq.poss.

x l.j.in fi.de aq. plu. arcen.l. si duo.§. Iulianus. ff.de iure iur.16.quæst.3. c.placuit. §. præscriptionũ.
y gl.auth.donatione.ĩ. de iure dot.& l.fi.uersi.in re.ĩ. de sacrosanct.eccle. Moder.l.j.§. sublata.ad tre.
z Abb.in rub.ex de præscrip.
a l.fi.de distract. pign.rubr.ĩ.ne pro dot. mul. & ĩ. de fid.ist. li.x.& Inst.de eo cui lib.cau.
b Bar.l.si maritus.§.legis Iuliæ.de adult.
c Bar.l.j. de acquir.poss.
d Bart.l.fi.ff. rẽ rat.habe.& in l.j.§.cũ prædiũ.ff.de pign.
e Dyn.Regula possessor. Are. l.cum seruũ.ĩ. de ser.fug.
f Bar.l.2. de excep.rei iud.
g l.j.ĩ. cõmu. de leg.
h l.idemq́ꝫ.ubi Bar.qui pot.in pig.l. in bello. §.si quis seruũ ff.de cap.Dec.
i l.neq́ꝫ pignus de reg.iur.
i l.plane.§. si rem.ubi Ias. de leg.j.
k l.cum res. ubi Bar.2.lec.ĩ. de probat.
l l.q agros.l.locorũ.ĩ. de om. agro des.li.xj.
m d.l. alienationis. Bal.d.authen.nisi.
n l.hoc iure.§. ductus.d'aq.q.
o Bar.l.2.d'usuc.

petere[p], iure autem pontificum nec exceptio quidem conceditur, idq; propter eius delictum, qui malæ est fidei[q].

c ¶ NVDIS PACTIS. Scilicet à traditione, uel usucapione: nec tamẽ satis est quãlibet traditionẽ factã eẽ, sed oportet ex causa, quæ translatiõi dominij sufficiat interuenisse[r]: siue uera sit, siue contrahentium credulitate pro uera existimetur[s]. Nec dicat quisq; superflue id requ, quũ si nulla causa adsit, præsumatur donatio[t]: quia id solum eo casu procedit quo res cõsultò data est[u], in dubio aũt receptius est, ut tali casu error præsumatur[x]: nam etsi ex una causa ego rẽ tibi tradã, tu ex alia recipias, dominiũ nõ transfertur[y]. Idem si nũmos meos ego tibi tradã quasi tuos[z]: Idem si liquidò constet me hoc animo tradere, ne ullum tibi dominiũ quæratur[a]: Idem si tu, cui pecunia à me numerat, malæ sis fidei[b]. Cæterũ in cõtractu uenditiõis illud quoq; traditum est, non transferri dominium, nisi precium solutũ sit, uel eius nomine habita fides[c]: quod plerisq; generaliter in omnibus cõtractibus accipiũt[d]. Vnde si rem pignoratam tibi restituam, nõ recepto precio, nec eius fide tibi habita, durat adhuc pignus[e]. Idemq; in contractibus innominatis receptius est, quũ uerisimile sit, eũ qui fidẽ alterius sequi negat, rei dominiũ nolle interim à se abdicare[f]. In dubio tamen qui simpliciter tradit, credere, fidẽq; habere uidetur[g], & ideo condictione ob causam res data reuocatur, non rei uendicatione[h].

d ¶ TRANSFERVNTVR. Dominium ergo nõ nisi per traditionẽ transfertur: quod intelligendũ, etiã si contrahentes agant statim trãsferri, frustra em id agerẽt[i], quia nõ nisi per actũ naturalẽ transferri potest, uel qui eius uice à lege inductus sit[k], ut recentiores hic tradiderũt. Vnde & si in instrumento dicatur, Titius uendidit & tradidit talem fundum, nisi in præsentia is fundus esset, nulla traditio facta censebitur, sed solum emptori cõcessa uenia possessionem apprændendi[l]. Valeret tamẽ eius cõfessio, qui rem suam confiteretur alterius esse[m], nõ quia dominium transtulisse uideretur, sed quia confessio probationis est species, cui interim standum est, donec contrarium probetur[n]. Si ergo quis hæreditatẽ uendat, licet id ius uniuersale sit, ante traditionem non censebitur dominiũ transtulisse[o]. Idem in eo qui dotem filiæ assignet[p]: quod tamẽ non procedit in fundo dotali, cuius dominium soluto matrimonio ipso iure in mulierem reuertitur, nec alia rescriptione indiget[q]. Sed & quoties titulus uniuersalis personæ accedit, absq; alia traditione dominium rerũ transfertur[r], quia quũ res personæ accedant, qui ius in personam acquisiuit, in rebus quoq; acquisiuisse censendus est[s]. Sed quid in sententia iudicis, an ex ea tantum transferatur dominium? Et non putant, adhuc enim regulæ standum est: quod tamen aliqui nõ procedere existimant, quũ sententia in iudicijs duplicibus lata est. Quoniam lex ait, quod in his alicui adiudicatũ est, statim eius fieri[t]: quæ uerba absq; manifesta cauillatione aliter accipi non possunt, sicut & illa Vlpiani[u] in iudicijs hisce, quibus de re communi inter socios contenditur, re alteri adiudicata, dominium amplius non esse commune: quo in loco, qui traditionem factam aiunt, uel de uniuersali societate intelligunt euidenter, uel diuinant, uel legem coarctant: nam & dubium non est, si quis simpliciter rem detineat, in eum ex sola cõuẽtione dominium transferri posse, nec regulæ nostrę locum esse[x]: summouetur enim hoc casu ratio legis, quia detentio illa, propter accedẽtem possidendi animum, absq; alia appræn-sione uim possessionis nãciscitur[y]: quod & in his duplicibus iudicijs dicẽdum est, nãq; plures in uno fundo non diuisione corporum, sed iuris intellectu dominiũ habent[z], omnesq; æqualiter detinẽt: sententia autẽ iudicis uel etiã cõtractus partis ab hoc iuris figmẽto absq; alio naturali actu aliquẽ excludere possunt, & in detinẽtẽ omẽ ius trãsferre[a]: & ideo aduersus Angeli sententiam existimarim[b], si socius à socio fundũ emat, quẽ indiuisim ambo possidebãt, si hoc actũ est ut trãsferatur possessio, alia appræn-sione opus non esse, animumq; solũ sufficere[c]: arguiturq; ex subsequuta patiẽtia animus præcessisse[d]: & hoc est quod lex ait, possessionẽ cõsensu sequi[e]. Sed tamẽ aliud Alex. uisum est[f], cuius sententiam obseruandam existimarim, quum actum nõ est ut ex solo cõtractu possessio transferatur, quod in dubio existimandum: differt enim cõtractus à traditione possessiõis, nisi uerbis instrumẽti aliud appareat. Cæterũ & tunc regulæ standum est, quum de contractus resolutione agitur: sicut em dominiũ in aliquẽ non nisi traditiõe trãsferẽ, ita resoluto cõtractu, nõ nisi retro facta traditiõe restituitur[g]: quod tñ perpetuũ nõ est, & in primis nõ procedere in pacto legis cõmissoriæ, uel adiectionis in diem Doct. censuerunt: si tñ in ipso contractu & re integra uerbisq; directe resoluatis conceptum fuerit[h]. Cuius rei rationẽ satis friuolã cõminiscũtur, nẽpe specialiter id inductũ, propter eorũ contractuũ frequẽtiam[i]. Ego nec rationem hanc probo, quæ nulla lege defenditur, quum & frequentius sit luendi pactũ, nec solam hanc uerborũ formulã obseruãdam arbitror[k], an dictũ sit, ut res esset inempta, uel potius ut res redderet. Quoniã mens cõtrahentiũ magis est spectanda[l], Iurisc. sultiq; ueteres, hac in re nõ uidẽtur magnã rationẽ cõstituisse[m]. Igitur in pacto legis cõmissoriæ distinguẽdum arbitror, an preciũ aliquod datum fuerit, & standũ erit regulæ, ut ipso iure nõ reuertat dominiũ, sed actiõe ex cõtractu exeruendũ sit[n]: aut nullũ adhuc precium interuenit, & putarim statim reuerti, & rei uendicationẽ uenditori cõpetere[o], etiam si arra data fuerit, quæ amittiõis periculo sub iaceat[p]: distinctionisq; nostræ rationẽ hanc esse, quòd ubi precium interuenit, cõtractus omnino perfectus est, unde & interim emptor fructus utcũq; lucrat[q]: ubi uero nullũ adhuc numeratũ est precium, propter huiusmodi pactũ, ostẽditur nõ omnino fidẽ emptoribus habitã, remq; absolutã fuisse, quod & Guilie. & Bal. Salicetus q; senserũt[r]. Idẽq; in pacto adiectiõis in diem dicẽdũ, ut ideo transferatur retro ipso iure dominium[s], quia nõ omnino, nec perfecte in primũ emptorem trãslatũ fuit[t]. Idq; siue quia cõtractus cõditionalis, siue quia purus, sub cõditione tñ resoluendus[u]: apparet em absolute non tradi, & ideo uerã proprietatẽ omni modo nõ abdicari, sed adiectionẽ potius dominij fieri[x], quę facilius ad originẽ, primitiuamq; causam reuertitur. Vnde & Rubrica ipsa de adiectiõe in diem recte inscribitur, qua ratione factum quoq; est, ut si creditor pignus uendat, pacisc atur q; cũ emptore, ut si debitor pecuniã offerret, ad eum res sua reuerteretur, sequuta oblatione, dominiũ statim in debitorẽ transferatur[y]. Quum enim id dominium nõ uoluntate domini, sed facto creditoris autoritate legis translatũ sit, adiectionẽ potius esse apparet[z], & ideo priore domino adhuc aliquam radicẽ esse, quæ reuiuiscere sub moto legis impedimẽto possit[a]. Quod si consensu domini ius ipsum trãslatum esset, tunc nõ nisi retro facta traditione restitueretur. Hinc est, quod si tibi fundum uẽdidero cum pacto luendi, tuq; alteri alienaueris, sola mihi aduersus te actio in id quod interest cõpetet, ut sæpius responsum est[b], emptorq; ipse nullis actionibus à me cõueniretur[c], nisi fortè in subsidiũ[d], aut nisi sciẽs & doli cõscius emisset[e], quod ex cõiecturis facile discernetur[f]: quum uerisimile nõ sit quemq; emptum fundũ, nisi perspecta autoritate & instrumẽto tituli[g], ex quo potuit pactionis quoque meæ admoneri: quæ sententia æquissima est, ut reuocatoria saltẽ actio cõcedat[h]: ne hu-iusmodi fraudibus sub colore iuris patrocinemur. Idẽ arbitrarer, si pro obseruatione cõuentiõis hypotheca specialiter accessisset: pignoris enim cõuentione etiã singularis successor alligaretur[k]. Idem quoq; dicẽdum existimarẽ, si manus iniectionẽ mihi retinuissem, adhæret enim hæc pactio rei, quisq; sit eius possessor: quod Bart. intelligit, rescissa prius iudicio ordinario ipsa alienatione[m]: qua de re alibi trademus. Et hæc quidẽ quod ad hæc pacta attinet satis. Nũc reliquos quoq; casus prosequamur, in qbus ius statim absq; traditiõe quæritẽ. Et de iure personali dubiũ nõ est, ex ipso em cõtractu oritur, & alia traditione non indiget[n]. Huc pertinet ius quoq; pignoris, quod personali quidẽ pactioni accedit, sed tamen in rem est[o], quæritẽ enim ex solo contractu, qa haud quaq; graue præiudiciũ facit[p]. Idem procedit etiã in principum cõcessionibus, unde ius ad rem statui acquritur, quod à iure in re nõ parum distat[q], quod maxime in his quæ ad sacerdotia pertinẽt receptũ est, ius scilicet ex titulo (ut uocant) seu institutiõe acqri, etiã si res adhuc apprẽnsa nõ sit[r]: ex inuestitura uero extra cõspectum facta, ius rei corporaliter apprendendæ concedi, quod si in ipsa re interuenerit, pro appræsione esse[s]: nam & sacerdotium uacare dicitur, quoties sacerdos titulũ amisit, tametsi rerum possessioni adhuc incumbat[t]. Quin & generaliter aliqui cẽsuerunt, in his quæ spiritualia dicuntur ut ius quæratur, traditionem non esse necessariam[u]: quod & in cõtractibus principum obseruari supra dixi: quum scilicet manifeste de ipsorum mente apparet, idq; in his intelligendum, qui legis condendæ autoritatẽ habent[x]. In ecclesia quoq; speciali eius fauore introductum est, ut absq; traditione transferatur dominium, eademq; ratione mẽdicorum fauore ob eleemosynam idẽ receptum uidetur[z]. Addit Ias. eodẽ iure etiã fiscum uti[a], quod ego non arbitror regulariter uerũ esse, quũ

constet fiscū in cōtractibus hypothecæ ius habere,quod cū dominio iūgi nequit[b]: autoritate tñ legis qnq; absq; traditiōe dominiū transferri in eū apparet,ut quū circa rē contra ꝓhibitionē legis delinquit[c]:uel etiā quū in personam delinqtur qbusdā atrocioribus casibus,ut quum noxiorū impietatis bona ipso iure pro publicatis, fiscoq; adæratis haberi lex iubet[d].

XVIII In legatis quoq;, propter supremi iudicij fauorē ipo iure trāsfert dominiū[e],trāsit autē in legatariū in cōtinēti, & absq; ulla prorsus mora[f]:quod & in eo qui certe rei hæres scriptus est extenditur[g]. Sed an idē sit in donatiōe causa mortis?Et traditū est idē

XIX esse,ad instar em̄ legatoꝝ hic contractus redactus est[h].Quapropter in tacita donatiōe aliud est,sicut & in tacito legato, eius enim dominiū statim nō transit[i],sicut nec in uniuersali,uel certæ partis bonorum legato[k], uel ubi aliàs legatū incertū est,siue qa quātitas,aliquidúe in genere relictum sit[l], siue quia disiunctiue grauatus sit hæres Stichū aut Pamphilū dare[m]. Idē in legato rei alienæ[n],quod usqueadeo uerū est, ut etiam in re hæredis per testatorē legata procedat[o]: nec recepta est Bart. sententia existimātis, quoties hæres à testatore iussus est rem aliquā uēdere, facta uēditiōe in cōtinēti trās-

XX ferri dominiū:ostēdit em̄ Ale. cōmunibus calculis id confutari[p]. Addit Specul. si res duobus donata sit,ut altero præmoriente, ad alterū pertineat,ipso iure fauore munificētiæ dominiū ad superstitē,absq; alia traditiōe trāsire[q]:quod Alex. Deciusq; probarūt[r]: à qbus ego cū plurimis dissentio,qm̄ tali casu cōd,utilem,nō autē rei uēdicationem cōpetere, lex sentit[s]. Illud tñ clari iu-

XXI ris est,si donatarius alimēta,quæ ex lege donatiōis præstare debet,nō exhibeat, dominiū pristinū restitui, & donatori absq; alia apprænsione uēdicationē cōpetere[t].Subij-

XXII cit & illud idē Speculator[u],licet directa rei uendicatio nō nisi ei cōpetat, cui res tradita sit: tñ aliud esse in utili in rem actione, & ideo ex solo contractu emphiteotico ante rei traditionē utilem actionē emphiteotæ dari[x]:sed hāc sentētiam Bal. nō probat[y],necessariamq; traditionem existimat:quod & Corn. & Alex. respōderunt[z]. Ego & illud adnotaui, quādo q; actionē in rem utiliter ei dari,q adhuc nō sit dominus[a]. Sed an ut dominiū trāsferatur, uacuam possessionē tradi opus est? Et negāt Doct.[b] excepto quū uēditio sola legis autoritate,citra dñi cōsensum facta,proponit:uel quū de trāslatione dominij nō agit,sed de trāslatiōis ipsius præsumptione[d].

b l. aufertur. §. fiscus. de iur. fis. l. neq; pig. de reg. iur.
c l. Imperator. ubi Bart. de iure fis. l. cōmissa. ff. de publi.
d c. cū secundū. de hæret. in 6.
e l. a Titio. ff. de furt.
f Bal. auth. cōtra rogati. j. ad Treb.
g l. quoties. j. de hære. inst.
h l. 2. ff. de publiciana.
i l. seruum filij. §. fi. ubi Doct. de leg. j.
k l. si quis bonorū. de leg.
l l. sed si certo. l. legato gñali eod. tit.
m l. huiusmodi. §. Stichū. eo. tit.
n l. cū alienā. j. de leg.
o l. si hæredis seruus. ubi Bart. de leg. j.
p l. si fideiussor. §. meminisse. eo. tit.
q Spec. d. titi. loca. §. nūc aliqua. uers. lxx.
r Alex. cōs. 24. in 6. Dec. 239.
s l. quoties. j. de donat. que sub modo.
t l. j. j. d' donat. quæ sub modo. Corn. cōsi. 101. & 120.
u titul. de locat. uersi. 167.
x l. j. ī fi. si ager uecti.
y Bal. ibi ī addit. Spec.
z Alex. consil. 228. in 6.
a l. si culpa. de rei uend. ubi Bart.
b l. si fundum. ff. de fund. dot.
c l. qui prædiū. j. de dist. pig.
d l. cum res. j. de probat.

IIDEM AVGG. Eusebio.

QVum proponas, inter uos sine scriptura placuisse, fratrum tuorum successiones æquis ex partibus diuidi,& transactionis causa porbari possit hanc intercessisse cōuentionem, exceptione te tueri potes, si possides. Quod si aduersarius tuus teneat, ex hoc placito nullam actionē esse natam, si tibi stipulatione non prospexisti, debes intelligere: nec aduersario tuo trāsactione uti cōcedendum est, nisi ea que placita sunt paratus sit adimplere.

QVVM PROPONAS.

Fallere fallētē,fraudemq; repellere fraude,
Exemploq; licet ludere quemq; suo.

Aequalitas em̄ semper utrinq; amplectenda est,scitūq; est illud Lucij Crassi oratoris dicteriū. Cur ego te in cōsulē habeā, si tu me nō habeas in senatorē?[e] Sic & frustra legis auxiliū implorat, q in eā cōmittit[f]. Sic & sibi promissam pœnā minime is petit, q cōuentionē,quod ad se pertinet, non obseruauerit[g].Sic ex eo quod subuertere qs tētauit,iuuare se nō potest[h].Hinc traditū est,si honorariū uel minerual cōstituta die professori nō soluit,posse eū bono iure à docēdi munere feriari.[e] Hinc rñdit Anchar. licere sequestro pecuniā alteri cōtrahentiū nō reddere,q aduersus depositi pactionē fecerit:[f] nā & gñaliter traditū est cōditionē eam quacūq; in ꝓmissiōe tacite inesse,nisi aliud culpa creditoris contigerit[g]. Quo argumento omniū consensu admissum est, non uideri ab eo uiolatā esse pacē,q præoccupatus est[h]. Quū interpretādū sit,ex noua iniuria postremū facinus potius ortum esse[i]. Isq; q prior læsit,eā uiolasse cēseat[k],semelq; turbata pax,amplius uiolari nequeat[l]:q si non constet,uter prior fuerit, mutua cōpensatiōe uterq; à pœna cōtractus absoluēdus est[m]. Solet em̄ dici,inter paria delicta cōpēsatiōi locū esse[n]:& illud uulgatū, Hebræus nihil Hebræo, Catilina Cethego[o]. Vnde & receptum est,licere litigatori malitiam

e 95. distin. c. esto subiectus.
f c. quia frustra. de usur.
g c. j. qual. do. propr. feud. priue.
h c. ex eo. d' reg. iur. in 6. l. pollicitatiōe. j. de don. an. nup.
e arg. l. ædiles. §. fin. ubi Alber. de rof. ff. de ædil. edict.
f Fel. c. 3. ex de iureiur.
g l. quero. ī fi. ff. locat. l. cū proponas. ubi Bal. j. de naut. fœn.
h argu. l. semel mora. ubi Alex. ff. sol. mat. gl. l. qui fidem. ff. de transact.
i l. aut facta. §. j. ubi Bart. de pœnis.
k l. cū pater. §. libertis. ubi Bart. de leg. 2.
l l. nam et si sub cōditiōe. ff. de iniust. rupt.
m c. constitutus. de pœnis.
n l. . ff. sol. matr.
o gl. in l. quoniā. ī. de hæret.

litiā aduersarij sui malitia repellere[p],& Cornicū,qd' aiunt,oculos cōfigere:quod intelligēdum,dum tñ bonā causam habeat[q], & fraude nō utat,que in criminis notam trāseat, quale est falsum stellionatus, & id ge-

I nus similia[r]. Sed an si pactum iureiurādo fulciat,adhuc licitū sit, nō seruāti,nō seruare:Et licere traditum est,habet em̄ & iusiu-

II rādū eam cōditionē si obseruaueris[s]. Vnde & si ex lege municipij instrumenta exequutiōi mādari, nulla obstāte exceptione, cautū sit:is tñ audietur, q sibi ab actore nō fuisse obseruatum in promptu ostenderit[t].

III Sed & si qs ex necessaria causa impeditus, nō obseruauerit, ei tñ obstabit regulæ nostræ exceptio[u]: quāuis enim necessitas,uel impedimētum à mora,aut pœna excuset[x], nō tñ adeo est efficax,ut actiōi in eius fauorē sufficiat.Quum satis sit eum à damno defendi:quod facilius conceditur, q; ut lucrū faciat[y].In contractibus tñ nominatis receptū est, qui propter promissiōis naturā adimplere non potest, si eo modo quo potest adimpleat,puta præstita cautiōe, agere effi-

IIII caciter posse[z]. Sanè si ꝓmissiōi additū sit, rato manēte pacto,pœnā exoluēdā, adhuc nullius esse hāc clausulā effectus existimāt, quātum sit ad eius qui nō obseruauit fauo-

V rē[a]. Traditū quoq; est, si uel minima in re alter cōtrahentiū promissa neglexerit,iuste aliū excipere ne parte sua obseruet[b]. Sed id ego nō ita scrupulosē intelligēdum arbitror,qd enim si in aliquo cessatum est,quod leuis sit momēti,& ad quod animaduertisse partes uerisimile non sit[c]:nā & proditū est, eum qui nō adimpleuit,si pēdēte iudicio id

VI faciat,cōfirmare iudiciū[d]. Addit Bal. intātum quēlibet ex parte sua ad fidei datæ obseruationē teneri,ut etiā si ipsa promissiōis causa cessaret,nihilominus duret hæc obligatio[f]:quod intelligēdū in eo casu,quo obligatio propter gñalitatē uerborum ab ea causa nō restringit,ut hic recte Decius au-

VII tumat. Ego & illud cēseo, adeo ex parte sua adimplēdū esse,ut q id nō fecerit,nō solū quicq; ab aduersario petere nō possit,sed nec liberationē propriā cōdicere:quoniam lex indebitam pecuniā errore promittētibus,reddito(inqt) quod debetis,liberatio-

VIII nē condicite[g]: Sed & si is q nō obseruauit cōtra me agat,huiusq; rei nomine ego non exceperim,atq; ideo condēnatus sim,nō tñ hac sentētia fieri mihi præiudiciū constat[h], quin possim deinde petere,ut & ipse obseruet[i]:hæc em̄ petitio sentētiā nō oppugnat, & ideo absq; exequutiōis mora poterit intendi[k]:quod & ipse satis in cōtractibus nominatis admitterē,in qbus actio statim oritur,licet exercitatio suspēdi huiusmodi exceptione possit[l]. In innoīatis uero diuersa sñia uerior uidet[m], quia scilicet in his actio nō orit,nisi ei q obseruauerit: Vnde sentētia in eius fauorē lata,tacite infert,eum adimplesse[m],merito huiusmodi petitio tanq; sentētię aduersans reijciēda esset[n]. Cæte-

IX rū adeo qlibet ex alterius inobseruātia excusatur,adeoq; lex ęqualitati huic fauet,ut nullius hac in re priuilegiū fauoremq; contēpletur. Quapropter sacerdos qui coram episcopo aliquem laicum traxit, nō tñ lege aut cōsuetudine laicorū eum dānare poterit[o], quia quū illā ipse seruare nō teneatur, nō debet alium ad obseruationē eius adigere[p],ne quod ius in se nō probat, in alijs cōsequi uelit[q]. Vnde & illud traditū est,ualere municipij legē, qua in ecclesias trāsferri aliqua prædia prohibētur,nisi sub certa solēnitate,qua municipibus ipsis ecclesia alienare potest[r]:qua tñ in re amplius deliberādū est[s]. Sanè supra scripta regula perpetua nō est,& qnq; non obseruāti,nos tñ obseruare iubemur, quod qbusdā casibus ostēdit.

I Et in primis, ubi stipulatio interposita est,hic apparet aduersario,q nō obseruauit, trāsactione uti cōcedēdū esse. Quum enim statim oriat actio,perinde est,ac si obseruauisset,q actione ad obseruādum cōpelli potest[t]:merito igit si nō obijciatur exceptio, is cogi poterit[u]: obiecta uero exceptione, suspēditur iudicium donec adimpleuerit[x]: quod gñaliter in omnibus cōtractibus nominatis admissum est, in qbus post exequutionē ab altera parte factā, reuocatoria agi nō potest,sed solū actiōe ex cōtractu detrectantē cogimus,ut & ipse adimpleat[y], si tñ ea pacta nō obseruent, q causam cōtractui dederint.Baldus rñdit[z] nō teneri aliū ad cōtractus obseruationē,sed omnia infirmari[c]. Idē si huiusmodi inobseruatio dimidiū contractus ualorem obliteraret[b]:nec em̄ uerisimile est id hoc casu actum,ut pro alia dimidia ualeret, sed omnis potius infirmari debet[c]. In cōtractibus uero īnominatis regulæ nostræ est locus,ut scilicet reuocētur data,uel ad priorē actionē reuertamur,si tñ acceptilatiōe, uel aliter extincta ipso iure nō sit[d].Sed qd si ꝓmisi tibi habitationē domus meæ ꝑ annū,hac lege, ut deinde ires ꝓ me Romā,postq; habitasti admoneo ne eas, qa mutaui sñiam,an ad aliquā domus pēsionē mihi teneberis?Et nō uidet,mihi em̄ frāgēti fidē,seu(qd' uerius est) pœnitēti,concedi non

p gl. c. cupiētes. uersi. malignātiū. de electio. in 6.
q 23. quæst. 2. c. dominus.
r But. c. 3. de regu. iur.
s c. 3. de iureiur.
t Bal. l. si ex prædijs. j. de euictio. Alex. consi. 95. & 119. in j.
u c. sicut ult. de iureiuran. ubi. Abb. col. 2.
x l. si uchēda. §. idē iuris. ad legē Rhod. d' iac.
y l. j. j. de re mili. lib. xij.
z l. insulā. §. fi. ff. locati. Ias. l. siue. in ult. col. j. tit. j.
a gl. in l. q fidē. ff. de trāsact. Fel. d. c. 3.
b arg. l. pen. ī fi. ubi Alexā. j. de his qb. ut īdig.
c l. j. §. proinde. de ædil. edict.
d l. si rem. §. fin. de pign. act. Alex. cōsi. 95. 27. & 78. in j.
f l. fi. §. fi. ff. de resc. uend.
g l. si non transactionis. ī. de iur. & fact. igno. ubi Ias.
h Paul. cast. §. offerri. Raph. com. consi. 19. qdā. col. j.
i l. qui inuicē. de cōd. ind.
k l. cum q. §. fi. de iureiur.
l l. Iulianus. §. offerri. de actio. empti.
m Bart. l. si duo patroni. §. si qs iurauit. de iure iurand.
m gl. l. iurisgentiū in prin. ff. eo.
n l. qui Romæ. insi. ff. de uer. oblig.
o c. qd' clericus. de foro cōpet. gl. fi. l. 2. j. de const. pe.
p Aret. cōsi. 45.
q Rubr. ff. quod quisq; iuris.
r Dec. c. ecclesiæ sanctæ Mariæ. de const. colū. pen.
s Moder. l. filiusfa. §. diui. de leg. j.
t l. qui actionē. de reg. iur.
u l. filiæ licet. j. de collatio. ubi Alex.
x d. §. offerri.
y l. inciuile. j. de rei uend.
z Bal. cōsi. 375. in. j.
a l. cum te. j. de pact. int. empt.
b arg. l. 2. j. de rescin. uend.
c l. domum. ff. de cōtr. empt.
d l. ut rūsum. ubi Alex. l. cū mota. j. tit. j.

nō debet,ut qcq̃ petā,pręsertim quū per te nō stet,quominus eas,unde perinde haberi debet, ac si iuisses[e]. Cōtra uideret, quū scires ex natura cōtractus ambulatoriam esse hāc uolūtatē[f],ne lucrū ex aliena iactura facias,debere te in id condēnari, quod uerisimile impensurus fuisses, ut eam tibi domū habitare liceret[g]. II Alius est casus, ut regulæ locus sit in promissiōibus, quarū altera alterius cōtemplatione facta sit[h], secus in separatis[i].Proinde si duo circa idem capitulum dolū fecerint,mutuo nō agent[k],si circa diuersa capitula,agent[l]:nā & qui in unā legem committit, alterius legis beneficio nō priuatē[m]:& substitutus hæredi,qui institutionē recusauit nō prohibetur ex substitutione succedere,quoniam diuersa hæc capitula existimātur[n]. Ego & in his promissionibus,quibus cōpensationi locus est,idē posse statui arbitror, ut si tibi decem promiserim, tu deinde ex alia causa mihi decē debeas, nō enim erit quicq̃ alterutri imputandū,qui nō soluerit,quum in his quātitatibus locus sit cōpensationi,quod & aliqui existimarunt[p]. Fortius ab alijs proditum est,quum de pœna euitāda agitur, etiam id quod ex separata causa debetur prodesse, ne fregisse quis fidē uideatur:& ideo odio pœnæ excusari debitorem[q]. Vnde responsum scio,nō incidere in pœnam caduci emphiteotam,qui domino Canonē nō soluit, quum alterius rei ipse esset creditor[r],etiā si alioqui diuersa de specie ageretur[s], quod tn̄ ipse temere affirmare non ausim[t]. III Tertius est casus, quum promissio est sub pœna,qui enim pœnā soluit, amplius inquietari nō debet:quum pœna ipsa uice rei fungatur, nō em̄ utrūq; obtinere creditor posset,rem scilicet,& pœnā[x]: quod tn̄ nō procedit,quū actum sit,rato manēte pacto pœnam solui[y].Idē si pœna fauore solius creditoris adiecta sit, potest enim eligere, ut cōtractus qui sui natura irreuocabilis est[z],potius obseruetur,alioqui nullus esset eius fauor,qđ alibi declaraui[a].Ex quo cōsequens est,ut in ea quæstione qua supra cōclusi,eū uideri pacē uiolasse,qui prior occupauit, si is qui lęsus est pœnā malit, iure eum agere posse:qđ si offensionē retaliare uelit, ea cōtentū esse debere, quod aliqui censuerūt[b]: mihi tamē Bar.sententia nō solū receptior, sed etiā probabilior uidetur[c], ut possit primo offensus indistincte pœnā obtinere, qa uerba stipulatiōis hoc indicant, ut scilicet qui ruperit pacē,pœnā soluat: nec retaliatio pœnā impedire debet,solutio enim obligationē ipso iure extinguit, at noua iniuria non extinguit ueterē[d], sed utraq; nouo ex facinore recrudescit. IIII Quartus casus est, in inducijs,quas barbaro sermone Treugā uocāt, nam si aliquis inducias ex parte sua uiolauerit,debet alius quod in se est obseruare[e].Quum enim ab eo nomē (ut ego arbitror) sumpserint,qđ in diem ducātur, id est differātur,interim à uindicta supersederi æquū est, quum lapsa die ulcisci se possit: qđ in pace nō est,quæ perpetua est[f]:atq; ita cōsuetudo obseruat, ut scilicet omne uiolati fœderis dedecus,apud uiolatorem sit,nec calumniæ ulli locus esse possit,quū facile is se præoccupatū mentiretur. Qua ratione motus Cæsar, in colloquio cū Ariouisto cōtinuit suos:quod & aliquādiu ab Alarico Gothorum rege factū est,quū aduersus fidē datam, à Stilicone sacratissimo paschatis die, apud Pollentiam impeteretur.Habetq; hæc sentētia rationē, quum enim induciæ inter hostes sint,iuregētium propter manum regiā,que actionis instar est[g],contractuum nominatorū uim habēt, unde apparet aliud esse in tēporali remissione, quā inimici priuati homines paciscātur. V Sanè illud sciēdum est,licet nō obseruanti obseruare nemo teneatur, nō tamen cessatorem ipsum mercedem perinde cōsequi,ac si obseruasset. Quapropter professor qui à docendo supersedet,quia à republica sibi stipendiū non præstetur, pro hoc tēporis interstitio nihil honorarij cōsequetur[h]: quia quod ad illud tēpus pertinet, ex parte sua nō obseruauit,& per eum stetisse uidetur[i], nisi rei domesticæ penuria coactus necessario destitisset[k]. VI Illud quoq; creberrime receptū est, huiusmodi inobseruatiōis & neglectus in cōtractu nominato exceptionē ab altero obijci nemini posse[l]: & ideo si ab extraneo possessore uēdicem fundū,quē in emphiteusim à republica habeam, ea exceptiōe adiuuari ille nō poterit, quòd ipsi reipublicæ uectigal non præstiterim[m]. VII Quid enim ad eū de iure tertij: Cæterū quandoq; uidemus ne pœna delicto maior sit[n],ex sola negligētia nō tamē quemq; à iure suo cadere. Vnde si dn̄s testatò ab emphiteuta admonitus, duorum mēsium spatiū labi permiserit,nō tamē ideo emphiteutæ permittitur,ut aduersus legē cōtractus quicq; attētet[o]: difficilius em̄ ius quæsitū nobis adimitur,q̃ id qđ sub modo uel sub cōditiōe delatū est, quia scilicet aliqd obseruādū nobis incumbat.Sed quid si nō simplex negligētia,sed & fraus arguatur: ut quia dispēsator meus

e l.iuri.de cond. & demonstr.
f l.si pecuniā.de cond. ob cau.
g l.in summa.uersic.in frumento.de cōd. indeb.
h l.fi.§.pen.ff. de eo per quem factum.
i c.qđ deo.23. quæst.5.Abb. d.c.3.
k l.si duo.ff.de dolo.
l l.quēadmodū. §.fi.de noxal.
m Ale.d.§.uiro.
n l.si filius.ubi Bal.ff.de hæred.instit.
o l.uerū.ff.de cōpens.c.2.de pos.
p Cy.hic.Abb. d.c.3.
q l.j.ubi Guil. Bal.Alber.eo. gl.l.si constat. j.de cōpens.
r Socy.cōsi.99. in.j.Curt.cōs. 71.colū.pen. Ias.l.2. uersi.xix.j.de iur.emphi.
s arg.d.l.j.
t l.si cōuenerit. 2.de pign.act.
x l.rescriptū.§. si pacto ff.eo.
y d.l.qui fidem.
z l.sicut.j.de actio.& obl.
a l.ita stipulatus.de uerb. obl.in glo.fi.
b Bal.Imo.Roma.Alex.d.l. semel.
c d.§.libertis. & in.l.j.§.cū arietes.ff.si quadr.pau.fe.
d l.si unus.§.pactus ne.ff.eo.
e 22.quæst.4. c.innocens.
f Socy.cōs.90. in 2.
g l.2.de orig. iuris.
h Alber.d.l.ædiles.in fin.
i l.qui operas. ff.locat.
k Abb.& Feli. d.c.3.
l Bartol.l.2.de except.rei iud.
m l.2.ff.si ag. uect.
n l.rescripto.ff. de his quib.ut ind.
o l.fi.uersi.uetari.j.de iur.emphi.

qui menstrua pensione mihi operas locat, me cōpilauerit,quem deprænsum ego ceu fraudatorē domo exegi,nunqd omnē eius mercedē retinere potero: Et qdā existimāt posse[p],ut fidē nō seruanti,nec ipse seruem: quod ego uerum arbitror, quatenus Zenonia cōstitutio permittit[q].

IIDEM AVGG. Archelio.

PActum curatoris, recipere minorem quātitatem paciscentis, adultæ ætatis suffragiū ne noceat efficiet: tutores em̄ & curatores exigētes pupillis & adultis debitū,non etiam remittentes, præstant obligationis liberationem.

PACTVM curatoris. a ¶Ex suffragio adultæ ætatis (id est auxilio quod adultis cōpetit) ea conuentio rescindit̄,qua Curator liqdò debitā pupillo quātitatē remisit, uel diminuit[r]. Id em̄ nihil aliud est q̃ donare, quæ quidē donatio nulli administratori competit[s]. Quum ea administratio ut succurrat̄ imbecillitati ætatis,uel sensus,inducta sit, nō ut is spolietur[t]. Quod nō in tutore uel curatore tātū procedit, sed etiā in eo q gubernatoris, rectoris, administratoris noīe procuret. Idē in uisitatore, uel cōmissario, uel adiutore[u], Itēq; reipublicæ curatore[x]. In episcopo quoq; & quolibet sacro antistite idē traditū est,qui ecclesiæ cōditionē meliorem facere possunt, deteriorem nō possunt[y]. Sed an in cōmēdatario: Et puto idē, si propter utilitatē uel necessitatē ecclesiæ mandatū sit[z],si uero personæ dignitatisq; tuendæ causa, quod Cardinalibus illustribusq; uiris solet Romanus Pontifex cōcedere[a],credita sit ea administratio, secus uideret̄:habet em̄ is omnino liberā fructuum dissipationē,& eorū dn̄s potius, q̃ administrator est[b], unde donare poterit si ita ex dignitate sua existimauerit. I Sicut & tutor principis donare potest,quū nil magis principem deceat,q̃ munificētia[c],nec laudātur administratores, q in eius pecunia augēda scrupulose diligētes sunt[d]:& quū hic appareat huiusmodi remissionem curatoribus prohiberi,qa naturā donatiōis habet,cōsequens est, ut qn̄ nulla inde uerisimilis esset II donatio ualeret: ueluti quū nomē aliquod illicite,puta fœnore acqsitū liberaret,id em̄ nō donare,sed dn̄o suo restituere est[e]. III Idem qn̄ huius quātitatis exactio plus damni q̃ utilitatis secū afferret[f],ut quia perpenso laborū impēsarum iudicialisq; tædij calculo, nihil inde lucri reliquum esset. Idē qn̄ per debitoris inopiā inanis esset que remittere tur actio[g],nec multū refert,q̃ ditescere hic potuit[h],quum talis spes uix est,ut reperire possit emptorē,& ideo,in iure ex ea pręsumptione nulla in futurū probatio inducit̄[i]. IIII Idē qn̄ hæc remissio necessario fieret[k], ubi enim subest necessitas,ibi nulla est liberalitas[l]:unde in arbitratorē compromittere, quo iure,qua iniuria tutor poterit, si lege municipij ita mādetur, cōpromissum em̄ id necessarium existimat̄,quatenus scilicet lex arctat[m]. V Idē quum debitum quod remittit̄ liqdum nō est[n],eius em̄ remissio ad dationē nō trahit, sed facti potius naturā habet[o]. Alij tn̄ frequentius cōtrariū tenēt,q̃ nec illiquidū quidē remitti possit,nisi trāsactiōis titulo[p], uel nisi spes nulla subsit fore,ut nec in futurum qdē ad liquidū res deduci possit[q].Ego etiā rem nō liquidā æstimari scio,nēpe quāti euētus ipse fortunęq; alea uendi possit[r]. Et ideo inde agnosci inutiliter, an consultò tutor gesserit: VI Sed an actionē iniuriarū tutor remittere possit: Et putarim posse[s], quum talis actio in bonis pupilli non sit[t]. Qua ratiōe & aliq existimarunt, per canonis receptionē obesse eum pupillo, ut ius caduci emphiteutæ remissum censeatur[u]. Adde q̃ recōciliatio,iniuriarūq; remissio, nō patrimonij euersionē, sed uirtutis opinionem inducit[x],si tn̄ pecuniariter pupilli interesset,ppter iam illatū dānum[y],uel qa aliàs incideret in pœnā[z],non arbitrarer tutorē id posse.Idē si secundum mores ciuitatis dedecus uel infamia inde orireť[a], quæ allegatio in eo q se Christianū fatereť, admittenda nō esset, repugnat em̄ euāgelio.

VII Sed an tutor uel curator dilationē debitori cōcedet: Et hic uideť pbari nō posse, minorē em̄ quātitatē pupillus reciperet, quia etiā tēpore minus soluimus[b],& quia si ipsi in mora exigēdi sit,de suo latæ culpæ nomine tenentur[c].Sed tn̄ uerius uideť posse eos porrogare,quū & trāsigere ualeāt,& generalē administrationē cum libera potestate habeāt[d]:nec em̄ huiusmodi moratoria concessio grauis censetur ipsi pupillo, & uerisimile est humanitatis potius intuitu,& probabili ex causa à tutore permissam[e]. VIII Sed an remittere exceptionē peremptoriā tutor poterit: Et clarū est expresse fieri id nō posse,quia mera donatio hæc esset[f]: tacite

p l.iudices.ubi Reb.j.d'anno. lib.x.l.mæuia. ff.de ann.leg.
q l.si qn̄.j.unde ui.l.semper.§. in hoc interdicto.qđ ui aut.
r l.lucius.2.ī fi. de admin.tuto.
s l.cōtra.§.fi. ff.eod.
t l.qfundum.§. tutor.ff.pro empt.
u 7.quæst.j.c.j. Com.cōsil.76. Fulg.51.
x l.Imperatores.ff.eo.
y c.j.de in integ. resti.
z c.nemo deinceps.de elect. in 6.
a Abb.c.de monachis.ex̄ de præbend.
b Rom.cōs.350. Gemini.17.
c l.cū plures.§. pen.de administr.tutorum.
d l.diuus.in fi.ff. de bon.dānat.
e gl.in l.præses. j.tit.j.
f l.mediterraneæ.j.de ann. lib.x.
g l.nam si.ff.de dolo.
h l.cura.§.j.de mun.& hono.
i Alex.l.ex diuerso.§. fi.sol.mat.ī fi.
k l.si plures.ff. eo.tit.
l l.rē legatam. de adimēd.leg.
m Ang.cōsi.92. Deci.22.
n O'd.hic.& in d.l.contra.§. fi.facit.l.si de pign.in fin.de furt.
o Alexā.l.si mulier.ff.de cōd. ob cau.
p d.l.præses.Alexā.cōs.22.ī j.
q l.tutor.in pri. de iureiur.
r l.j.§.si hæres percepto.ad Trebel.
s Iac.Bal.Saly. hic & in d.l.j. j.de ī int. rest.
t l.2.§.emācipatus.de colatione bonor.
u Ias.l.seruus.3. eod.
x l.creditor.§. j.mand.§.fi. inst.de iniur.
y l.ex hac.si quadr.paup.fe.
z l.j.j.d'his qb. ut indi.
a l.miles.§.socer.de adulter. Bal.hic.
b c.plus aūt.īst. de actio.
c l.2.j.arbit. tutel.
d l.fi.§.pen.de publi.Bald.in Rubr.extra de transact.Doct. l.qui romæ.§. Callimachus. ff.de uerb.obl. ubi Ias.5.not.
e l.2.3.de preci. Imperat.off.
f l.si qs delegauerit. ff.de nouatio.

uero per negligentiam posset,ut si de ea nõ obij ceret g,quũ iudex ad ulteriora progrediendo cum excluderet,quod Bal. hic censuit. Sed quid si tutor uel curator, qui exceptionẽ legitimam omisit, deinde restitutionẽ in integrũ adolescẽtis sui nomine petat? Et responsum extat, eam quidẽ concedẽdã[b], sed ipsum tutorem uel curatorẽ in expẽsis condẽnandum,ut de suo refarciat,quatenus sua culpa uel negligẽtia ex negotij dilatione, uel aliter partis ipsius interest[i]:nam & administratorem qui annonas ciuiles remiserit, de suis facultatibus ad satisfaciendum cogi cõstitutum est[k].Idem uidetur dicẽdum, quando Curator pro huiusmodi remissione aliquid receperit,uel aliàs de euictiõe teneretur,ut qa donatio hæc à pacto cœpisset[l].

FILIVS PACISCENDO. Supra uidimus, iure patriæ potestatis patri quidẽ per filium acquiri posse,præiudicari uero non posse[m], ut merito huiusmodi pactio,qua filius debitorẽ paternum liberat, quod ad patris dãnũ attinet, nullius sit momẽti:quæ tñ sententia qbusdam casibus nõ procedit,ueluti quũ id pactũ in eo cõtractu celebratum est,qui utilitatẽ patris respicit: nõ enim potest pater ex contractu se iuuare,quin & cætera approbet[n]: nam & si pater ex cõtractu filij agat,traditum est, exceptionẽ obijci ei posse quæ ex ipsius filij facto descendat[o]. Qua ratione si patri actio ex filij cõtractu acquisita fuerit, solutionẽ ei fieri posse receptum est[p], nisi cõstitutum à patre procuratorẽ eum appareat, ad acqrendum tãtum, tũc enim propter taxatiuæ dictionis uim solui illi nõ poterit[q]. Rursus non procedit in causa peculiari, in qua filius damnosus patri esse potest, quod supra attigimus[r],idq; siue peculiũ expressim concessum sit,siue tacite,ut quia pater in ratiõibus suis nomine filij factũ adscripserit[s]. Vnde & si mercator filiũ habet, quẽ in ergasterio suo negotiari sinat, uidetur eius personam ceu legitimi institoris approbasse,& ideo quantum ad eam negotiationis speciem pertinet, filij sui contractus ratos habere debet[t]. Idem dicendũ est,quum eam pecuniæ receptionẽ in rem patris uersam appareat[u], quod in ea specie decisum uidi, quum filiusfa. quem pater studiorum causa Ticinũ miserat,nomẽ paternũ exegisset, eaq; pecunia pro uiatico usus esset[x], uidetur eñ utiliter gessisse,ut Albutius aiebat.

IIDEM AVGG. & Cæs. Honorato.

FIlius paciscẽdo, uel debitum accipiendo,nihil detrahit patris obligationi.

In aliquibus quoq; municipijs lege cautũ est,patrem teneri,ut filij factũ præstet, quæ lex ualet quidẽ[y],sed tamen dura est,& ideo interpretatione prudentum mitiganda, ut extra territoriũ nõ obseruetur[z], ut nisi oẽs à lege requisitæ qualitates ,ppriæ adsint, nullum habeat locum[a],ut in causis solum ciuilibus,nõ item in capitalibus procedat[b],nisi quãtũ sit pœnæ pecuniariæ respectu, quo casu perinde eum lex ac filij fideiussorem habeat[c]: quæ omnia latius apud Iasonem legenda relinquimus[d]. Sed an filius saltẽ ipse obligetur? Et regula est, ex suo contractu filiumfam. obligari posse[e]: quid enim si se expressim euictionis nomine obligarit[f]? Quid si pro huiusmodi remissione uice mutua aliquam pecuniam à debitore acceperit&? Nam & respondit Bal.[h] si debitorem,tanq; patris procurator,liberauerit,eoq; nomine aliquid receperit,quum huiusmodi mãdatũ nullum haberet,crimine quoq; stellionatus cõueniri eum posse[i],q dolo malo sciens se procuratorem nõ esse, pecuniã receperit:si uero ex mera liberalitate remiserit, nullam esse actionẽ. Cæterũ & tum sibi præiudicat filius,quum nõ solius patris est actio quã donat, sed sibi quoq; cõmunis:ut quum filia actionẽ de dore remittit[k], nihil eñ obstat, quominus si filius aliquod ius præsens habeat,illud remittere possit[l]. His igitur casibus ipsi saltẽ filio pactũ præiudicat,& ideo etiã post parẽtis mortem ratũ habere illud cogeret[m].Sed si simpliciter donatiõis causa ius patris remiserit,credẽs fortè patrẽ ratũ habiturũ,tũc cõtractus est nullus, & nullo ipse promissionis uinculo allig at,ideoq; si ei succedat,nõ obstabit exceptio,quominus exigere possit[n].Sed quid si debitori paterno promiserit se nõ petiturũ si hęres erit. Censuit Bar.tale pactũ nõ ualere, tanq; de re ad uiuẽtis hæreditatem pertinente[o], sed Alex.recentiores q; cõtra, ut liberatiõis fauore specialiter id sit admissum[q], quæ sñia ratiõe caret,quũ nõ ideo minus hæres indignus cẽseatur,qa donet aut liberet,q; quia alio modo cõtrahat[q]: specialis eñ paternæ hæreditatis in cõditiõe mẽtio præproperã sollicitudinẽ fraudẽq; arguit[r]. Quod tñ in casu cõtrario nõ ,pcederet, qñ scilicet filius cũ creditoribus patris pacisceret[s],id eñ æs nõ in patris,sed in creditorũ pr̃imonio est[t].

Si actio

SI ACTIONEM. Quum pactio ab alijs facta alijs nõ prosit, quum item de una re cõtracta ad aliam non extendatur[u], mirum hic esse nõ debet, si pactum debitæ quantitatis alijs remissæ,alijs nõ prosit; sed quia in rescripto non est expressum , quomodo concepta sit hæc pactio,plurifariã exẽplum assumi potest: Et in primis,ut legatarius qui alteri hæredi legatũ remittit, solũ pro rata hæreditariæ portiõis remisisse censeatur[x], post;q aduersus alterũ hæredẽ reliquam partem legati petere.Quapropter si pater quatuor masculis institutis hæredibus, mille pro dote filiæ legauerit, eaq; alteri fratri actionem remittat,pro rata solum remisisse censebitur.Quum eñ ex lege XII. tabul. diuidatur hæc obligatio[y], nõ uidetur ei remisisse, nisi quatenus aduersus eum competebat,hoc est partẽ hæreditariam:quo exẽplo Bald. Paulusq; Castr. tradunt, si alter ex fratribus sororem marito iũgat, & cum ea paciscatur,ne paternam hæreditatem petat,id pactum pro rata ipsius interpretandum esse,& ideo nihil impedire,quominus aduersus alios fratres experiatur:quam sententiam uno ore omnes hic probãt, & ego sequor,nisi huius paciscentis interfit,ne ab alijs quoq; petat, ut qa socij essent[z],quod & in patre dicendum est, qui filiorum nomine renũtiationem hæreditatis maternæ à filia stipulatus sit,non enim id pactum alteri factum dici potest[a],sed quid si renũtiet hæreditati paternæ uel maternæ:Et si eam adiuit non est dubium integram illi soli uideri datam,cum quo cõtraxit,ut Paul. Castren.censuit: portio enim acquisita accrescere alijs non potest[b],& simpliciter hæreditatẽ appellando,uidetur de omni sua portione intellexisse[c]: si uero non adiuit iure accrescendi,omnium portiones augebit[d], censebiturq; pecuniam accepisse, ne adeat, sed repudiet[e]. Sed quid in dubio,an interpretabimur adiuisse:Et quum aditio sit facti,& graue præiudicium inferre possit,nõ præsumetur[f], nisi quatenus in hoc signa urgeant.Finge renuntiasse sororem illi fratri omnem suam portionẽ, an adiuisse hæreditatẽ dicemus[g]? uerisimile enim est uoluisse prius id facere,tanq; actui sustinendo necessariũ:quum renuntiatio proprie eius iuris sit,quod iam est acquisitum[b], nam & qui ius delatæ sibi hæreditatis in alicuius fauorem cædit, adire existimatur[i]. Sed tamen contrarium receptius est[k], nec enim signum id præsumptioni aditionis satis efficax est, quum potuerit in fratris manu renuntiare,ut simpliciter se ab hæreditate abstineret[l]illiq; in spem renũtiatum satis dici potest, quãuis effectu cõmunicare cum fratribus teneatur, sicut & uxor donationis causa renuntiare hæreditatem, dici potest, tametsi uere nihil ipsa transferat[m]: quod si actiões cederet, secus esset, uel euictionis nomine se obligaret[n],uel ei renuntiaret,cui nec iure accrescẽdi pars ulla deberetur[o], aut aliæ coniecturæ concurrerent,ut quia frater de suo solus dotem illi dedisset, cui ipsa remunerationis causa renuntiasset[p]. Potest etiã aliter hypothesis hic assumi,ut id decidi cẽseamus, pactũ remissionis putatitio hæredi factę,uero hęredi nõ prodesse:quod omnes fatentur,quum ob affectionem factum est,qua quis erga ipsum possessorem tangebatur,quod in liberationis pacto regulare est,donamus enim ob affectionẽ[q]. Sed dubium est,qd si ratio affectionis cesset, & tũc prodesse uero hæredi id pactũ Bart.ait, qd[r] cum possessore bonæ fidei celebratũ sit[s],secus si malæ fidei esset[t]: quæ sententia egregie utrũq; luriscõsulti responsum lancinat. Ego à regula recedendum non arbitror, ut possessoris cõtractus hæredi nõ prosit[t], excepto cõstitutæ pecuniæ pacto: quũ enim ex obligatione hæreditaria,quæ necessario præcedat,id incalescat[u],eius naturã sequitur, quod ueteres recte existimarũt[x], alioquí generaliter traditum est,leges quæ aliquid de actu uero cõstituunt,ad opinatiuũ non trahi[y],Fuere rursus,& qui aliter rescriptum nostrũ intelligerent,nempe remissionem alijs factam,ipsis debitoribus non prodesse,quia nec fauore quidẽ liberationis renũtiatio absente parte facta prodest, quod supra à nobis disputatũ est[z]. Ego remittere uerbũ eius significationis esse,cuius cõmittere seu mandare scio[a],& ideo hic arbitror decidi,creditorẽ qui propter obseruãtiam affectionemq; debitoris cum eo ipse

non experitur, sed actionem aliis cōmittit, ceditq́; nihilominus ipsum experiri rursus si uelit posse, nec uideri quicq; tacite cū debitore cōuenisse, quominus reuerti ipse cōtra eum possit, solamq́; ipsi solutiōis mādatarijs factæ exceptionem obstare, nō autem pacti: qua ratiōe ei qui sola debitoris affectione actionē cesserit, non obstabit rei exceptio, eum alteri cessisse affirmantis[b].

IIDEM AVGG. & Cæs. Euhemero.

DEbitorum pactionibus, creditorꝝ petitio nec tolli, nec mutari potest.

DEBITORVM. Pacta inter debitores ipsos cōuenta, creditori nō præiudicāt: ueluti quū alter reus debēdi alterū indēnem præstare promisit, nō ideo prohibebitur creditor, aduersus utrū uelit iure suo uti: tum quia hæc pactio inter alios facta aliis nocere nō debet[c], tum qa creditor inuitus cogi nō potest, ut debitorē mutet, etiam si is qui offertur magis idoneus sit[d]: An potius, quia creditoris ius absq; eius facto auferri aut mutari minime potest[e]? Hinc est quod pro regula tradit̄, resoluto dantis iure, ius quoq; accipiētis resolui, & ad priorē dominum illabefactum reuerti[f]. Hinc & receptū est, subditorū cōspiratiōes, aduersus principis iura conceptas, nullius esse momēti[g]. Imo generaliter tradit̄, nulli uniuersitati, quæ sui iuris nō sit, concedi ut in iussu principis sui se in tribus, factionesúe diuidere possit[h], uel fœdera cum quoq; percutere[i]. Videretur tñ cōstitutionē nostram semper nō obseruari, sed qñq; pacto debitoris fieri creditori præiudiciū.

I Vnde si cliēs de feudo bona fide trāsegerit, coget dñs eam trāsactionē cōmisso uel cōsolidato sibi qñcunq; feudo ratā habere[k]: quod ego inductū arbitror, quia hæc est feudorū lex, ut ei qui à cliente pignoris uel libelli (ut uocant) ius adeptus est, liceat par obsequiū domino offerre, teneaturq́; dñs loco clientis succedaneū eum admittere, & propter beneficij feudalis fauorē tēperatus hoc est casu iuris rigor[m], nec uidet̄ fieri domini cōditio deterior: quū ab ipso principio hæc facultas cliēti permissa cēseatur: alioqui iure nostro, nemo ultra suū tēpus seruitutē prædio, ex legis huius regula, īponere potest[n].

II Fortius ergo aduersus regulā obstat, qđ Bart. tradit[o], si rē tibi ultra dimidiam iusti pretij deceptus uēdiderim, tuq́; rem illā pignoraueris, deinde ego eā rescissa uēditiōe aduocauerim[p], pignus nō extingui[q]. Vides igit̄ pactionē eā pignoris mihi obesse,

b Bar. l. facta. §. si hæres. ff. ad Trebel.
c c. l. si unus. §. ante oia. ff. eo.
d l. si mādato. ff. manda.
e l. si partem. in fi. ff. quēad. serui. amit.
f l. ex uectigali. ff. de pignor.
g c. cū tempore. de arbit. c. cum dilecti. de mai. & obed.
h Barto. l. j. j. de metrop. Beryto. lib. x.
i Bart. l. fi. col. 2. de colleg. illi.
k c. j. de contro. inter uas. & aliū.
l c. j. §. si uero. qual. oli. feu. ali.
m c. j. §. rursus. ubi Doct. quib. mod. feu. amit.
n l. is qui. §. fin. quemad. serui. amitta. l. & in prouinciali. j. de seruitu.
o l. in diem. de aqua pluuia ar. l. si res. qb. mo. pign.
p l. 2. j. de rescin. uend.
q l. bouem. §. pignus. ff. d'ædil. edi.

ne liberam rem habere possim, & sic debitoris facto deteriorē creditoris cōditionē fieri? Sed tñ satius est, & hoc casu regulæ nostræ adhærere[r], & quod Bar. censuit, nō resolui pignus interpretādum est, ut creditori liceat aduersus emptorē experiri, ut pretium potius mihi, q̄ rem restituat, quo salua sibi pignoris causa sit.

III Facilius fortè Alex. quoddā responsum defendetur: Is à legis nostræ regula qñq; recedi posse censuit, restitutiōis in integrum beneficio[s], hac in specie. Emphiteuta meus Titio melioratiōes pignorauit, deinde Canonē nō soluit, & à iure suo cecidit[t], quāuis resolutū quoq; pignus ex Scęuolæ respōso uideatur[u], tñ licebit Titio canonē offerre, & aduersus caduci pœnam in integrū restitutionē implorare: iustam em̄ restitutiōis causam ignorātia hæc prestat[x]. Quum uerisimile sit, si id titius sciuisset, canonē fuisse oblaturū, ut pignoris ius saluū sibi duraret. Sed tñ hāc ego sentētiā (nisi in fraudem pignoris debitor cessasset[y]) ambiguam puto: tum propter legis nostræ regulā, tum qa Scęuolæ respōsum illusoriū redderet[z]: tū quia caduci hęc pœna ex natura cōtractus descēdit: Vnde dñij ius, nec restitutione in integrū subuerti debet: nā & si fundus in emphiteosim datus ecclesiæ sit, & à solutione cessauerit, ipsa quoq; à iure meliorationū cadet, perinde ac si feudi leges non seruauerit, idq́; ab omnibus receptum est[a]: imputandumq́; eius rectoribus erit, si non soluerint, cogenturq́; illi de suo ecclesiam indemnem præstare[b]: domino autem emphiteuseos nihil imputabitur, qui iure suo usus est, nisi fortè in subsidium quū rectores soluendo non essent[c]. Quapropter & hoc casu si aliter creditori cōsultum esse nō possit, Alex. sententia defenderetur, ut in subsidium restitutioni in integrū sit locus.

IIII Solum ergo de legis nostræ regula tunc limitabitur, quum hisce debitorum pactionibus assenssus creditor fuerit[d], sufficitq́; uel tacitus consensus, dum tamen ex uerisimilibus coniecturis depręndatur: quod in Emphiteuta & superficiario tradit Bal.[e] qui sciente patienteq́; domino transegerint[f]. Idemq́; in domino feudi, qui pactiōis admonitus, annum tacuit[g]: qui enim usucapionem non interrumpit, cōsentire uidetur[h]. Vnde & subditi aduersus uerū dominum præscriptione se tueri possunt, & aliū

agnoscere

r Bald. d. l. 2. quæst. 13. Rapha. d. l. in dic. Ale. d. l. si res. in apost. Bar.
s Alex. cōs. 45. in 5. uolum.
t l. 2. j. de iure emphi.
u d. l. lex uectig.
x l. j. in fin. ff. ex qb. caus. maio.
y Bal. cōsil. 371. in j.
z d. l. lex uectigali.
a Bal. et Doct. l. placet. j. de sacrosan. eccl.
b Doctor. l. iubemus. j. j. de sacrosanc. eccl.
c l. fin. de co per quem fact.
d l. sæpe. §. j. de re iud.
e d. c. j. de contro. int. uasal.
f arg. l. si filius. 2. ff. ad Maced.
g §. porrò. qual. olim feu. alien. & §. Titius filios. si de feud. contr. fuer. inter dom.
h l. alienationis. de uerb. sign.

agnoscere[i]: sed & qui expromissorē delegātis debitoris acceptat, sibi obesse censetur[k]. Vnde si, quū pecuniā apud campsorē haberē, ei iusserim ut tibi creditori meo soluat, isq́; tibi promiserit, ego liberabor[l], quia uideris promissionē illā loco solutionis acceptasse[m], quod etiā à Bal. existimatum est[n]. Quū maritus animo cōpensandi cum dote legatum uxori ab uno hæredū reliquit, nā mulier testatoris cōfessionē acceptādo uidetur tacite alios cohæredes, quatenus in legato est, liberare[o]. Ego cū plurimis id specialiter īductū arbitror, ut q̄ ocyssime mulier dotem suā cōsequatur, quod lege sequēti attingā. Sed quid si cohæredes alicui fundū assignarint, hac lege, ut Titio hæreditario creditori centum solueret, Titiusq́; partem solutiōis acceperit, an recessisse ab aliis uidebitur? Et nō putarim[p], cōiectura enim hæc id necessario nō infert[q], & adiectione noui debitoris, nō censetur nouata obligatio[r].

V In rei quoq; uēdicatione fit creditoris deterior cōditio per debitorē qui alienauerit, quoniā actor ipsius emptoris forꝝ sequi tenetur, eiusq́; priuilegia, nō aūt uēditoris attendētur[t], ut quū sacerdoti fundū meum Titius distraxit, in foro em̄ ecclesiæ litigandum mihi erit[u], quod in actione personali secus: nō em̄ inuito creditore, reus subijcere quenq; poterit, idq́; ex legis nostræ regula[x].

VI Fit & qñq; creditori præiudiciū, quū debitor statū mutat, ut quia ex delicto eius bona publicātur, cēset̄ enim à creditoribus liberatus[y]. Idē quū, qui filiusfam. cōtraxit, deinde emancipatur, fit deterior creditoris cōditio: q̄ ille nō amplius insolidū, sed solū quatenus facere poterit cōuenietur[z]. Fuere & qui crederēt, Iudæū q baptismi sacris initietur, tanq; nouum hominē censeri[a], & pœnales creditorꝝ actiōes extingui[b]: sed id non satis receptū est[c].

VII Cæterū qd uiceuersa dicendū, an dñs uel princeps in præiudiciū subditorꝝ pacisci poterit? Et Dec. nihil obstare cēsuit, quo minus ius, qđ qs habet, uēdere possit[d]: quæ sñia in uectigalibus omniq; utilitate ex iurisdictione prouenīēte procedere potest: nihil em̄ obstat, qn id emolumentū alienari possit[e], firma iurisdictionis exercitatione apud priorē dñm manente: respectu em̄ ipsius iuris, qđ qs in homines liberos habet, merito displicuit: & ideo cōmuni calculo existimatū est, nō licere principi oppidū aliqđ inuitis subditis alienare[f], ita tñ si eorū probabiliter intersit nō mutare dñm, ut qa in eū trāsferūtur, cui subijci nō æque decorꝝ esset, potētiori em̄ dño subditi alacrius parēt, quoniā & sub eius imperio tutiores sunt[g]: proinde & si auarus, durus, litigiosusúe is censeretur, merito huiusmodi iugū detrectāt sapiētes: cuius rei exēplū in Pythagora & Demarato apud ueteres legitur[h]: quorꝝ alter Samo, alter Corintho excessit, ne tyranno seruirent. Idē si pro parte alienarentur, uel ad tēpus[i], qm̄ (ut Statius inquit) non parcit populis regnū breue. Et Homerus: Nō bona multorum ditio, rex imperet unus[k]. Et ideo putarim audiēdos subditos, qui defuncto dño institutis pluribus filiis petant iurisdictionē uni tm̄ adiudicari, haud dubie em̄ eorꝝ interest, uni solū parere[l]. Idē si tali alienatiōe pars territorij deuideretur, fieri em̄ id nō debet inuitis subditis[m], quod & in officiis dicendū[n]. Etenim magna est inter iurisdictionē cæterasq; res differētia, qa scilicet homines naturaliter liberi sunt[o], & ius qđ in Augustū seu principem trāslatū est[p], nō libere translatū est, sed ut rem tanq; publicā regeret[q], quæ cōmodius & prouidētius ab uno administratur[r]: merito igit̄ huiusmodi iure abuti nō debet princeps, & qbuscūq; clausulis concepta sit alienatio, semper saluū ius tertij intelligit̄[s]: cui derogatū nō cēseretur, etiā si remunerationis causa se donare dixerit: quū nō ideo subditorꝝ conditio deterior fieri debeat[t]: & hæc quidē iure nostro uera sunt.

I Quādoq; tamē subditi alienationē impedire uolētes, minime audiūtur, ut quum solū allegant, se dñm mutare nolle, tanq; antiquior dñs maiorē erga se affectionē sit habiturus[u]: hæc em̄ leuis causa esset, sicut & quæ ex Cāpanorꝝ prouerbio (cuius Liuius, lib. xxxiij. meminit) adducit̄, nēpe Notissimū quodq; malū maxime tolerabile esse: qđ q; ex Syracusana anu apud Valer. Maximū sic carmine à Marullo redditur, Partū rogata cur anus saluū uelit, peiora dixit horreo. Haud quāquam enim probabilis est hic timor, nisi ex qualitate noui domini cōfirmetur[x]: in quo tamen scio esse qui dissentiant, & absq; aliis cōiecturis sufficere eas causas arbitrētur[y].

II Sed & audiendi nō essent, si aduersus eos consuetudo inualuisset, ut etiā inuiti distraherentur[z], nec enim dubium est ualere consuetudinem, dum tamen ex actibus uoluntarijs, non autem meticulosis inducta sit[a]. Cuius timoris exemplū est, si pœnali principis edicto coacti paruerunt, quod Paul. Castrē. respondit[b], nec consensus contemplatione alicuius accedens in exemplum transit, ut alterius quoque causa obesse debeat[c]: necessaria est igit̄ iusta præscriptaq́;

i Oldr. cōs. 254. qa tota. col. fi.
k Bal. l. 2. quæsti. 14. j. de hæred. act.
l Bar. l. singularia. col. 5. si cer. pet.
m l. si pupilli. de solu. l. pen. §. si uir. ubi Bart. solu. matr.
n d. l. 2. quæst. 14
o l. cum ab uno. de leg. 2.
p arg. l. sequē. in uersi. perfectis. dixi in l. 2. §. j. in uerb. libera. de uer. ob.
q arg. l. tale. §. 2. ff. eo.
r l. fi. j. de noua.
t l. uenditor. ff. de iudi.
u l. j. j. ubi in rem act.
x Bar. l. solutionem. ff. de solu.
y l. j. j. de fideiussor. l. 2. ff. de cap. dimi.
z l. 2. ff. quod cum eo.
a 26. dist. c. j.
b gl. c. sine pœnitentia. de cōsecra. dist. 4. Doct. c. de his. de accu.
c Dec. cōs. 130.
d l. dudum. j. de cont. emp.
e Bal. l. usufruct. solu. matr.
f l. inuitus. ubi glo. de fideicō. lib. l. i adoptione. ff. de adop. Doct. c. dilecti. de mai. & obe.

g c. j. §. eadem lege. de lege Conrad.
h l. 2. ff. de orig. iur.
i d. §. eadem lege
k 33. quæst. 5. c. hæc imag. c. solitæ. de maior. & obed.
l c. j. §. præterea ducatus. de prohib. feud. alie. per Fede. l. 3. ff. de ali. leg.
m c. ad audiētiā. ubi Doct. de eccl. edifi.
n §. illud tñ. in auth. ut iud. sine quo. suffr.
o 12. q. 2. c. cum redemptor.
p l. j. de cōst. pri.
q l. de off. præf. præt.
r l. 2. §. nouissime. de ori. iur.
s l. fi. j. si contra ius uel util. pu.
t Claud. in spec. feud. col. 24.
u l. lex quæ. §. nec domū. j. de admi. tuto.
x l. metū. j. quod met. cau.
y Doct. d. l. 2. solu. mat. Neuizā. cons. 12.
z d. §. eadē lege.
a Abb. cōsi. 30. quæst. in 2.
b consi. 70. quia frustra. in j.
c j. l. proxima.

consuetudo, & nihilominus tum quoq; ita agẽdum cũ eis est, ne ulterius aggrauẽtur, q̃ sub priore dño solebãt[d]. Illud quoq; tra
III ditum est, posse fieri huiusmodi alienationẽ ut etiã subditi cũ uniuersitate distrahãtur[e], ut quia aliqs uniuersa bona alienet[f], nam & ius cliẽtiũ (qd' Vassalliciũ uocãt) etiã eis ĩuitis hoc modo trãsferri posse respõsum est[g]. Idemq; putarim, si ciuitatẽ cũ territorio princeps alienet, nã sub ea uniuersitate & castra cõprendent, & nõ reclamantibus ciuibus uix erit ut Castellani qui ipsi aduersentur audiri debeant, quum à capite mẽbra desciscere æquũ nõ sit[h]. Qua tamẽ in re, amplius deli
IIII berandũ cẽseo[i]. In alienatione quoq; modicæ uillę liberalitas principis effectũ habebit, quũ inde magnũ præiudiciũ nemini oriatur[k]: quo casu aliquorũ sentẽtia defendi
V potest[l]. Sed & si subsit necessitas receptũ uidetur admitti hãc alienationẽ[m]. Idemq;
VI ex publicæ utilitatis causa, ut si gratia ineũdæ pacis fœderisq; cũ hostibus percutien
VII di[n]: tametsi in hoc aliqui dissentiant[o]. Sed & si ex aliqua causa feudo priuatus uel ipse uel maiores mei fuerint, potest prĩceps me restituere, etiam oppidanis ipsis reclamãtibus[p]: res ẽm facile ad naturã suã reuertitũ[q], & fauorabilior est restitutio, q; noua cõces
VIII sio. In oppidis quoq; quæ de hostibus Christianæ legis recepta sunt, arbitrio uictoris ualet alienatio: ij ẽm extra imperij Romani mansuetudinem sunt[s], & uictori ex deditiõis formula omnia diuina humanaq; tradũt, quę cõditio iure nostro sublata est[t].
IX Cęterũ licere principi de plenitudine potestatis suæ, huiusmodi alienatiões indistĩcte facere quidã tradiderunt[u]: sed ego talẽ clausulam de legitima potestate intelligerẽ, secundũ quã supra cõclusum est[x], non licere, non de uiolentia & concussione, quod ad has ẽm attinet, in corpore iuris huius clausulæ nulla est ratio, neq; mentio.

IIDEM AVGG.
Corneliæ.

PActo successorũ debitoris ex lege XII. tab.[a] æs alienum hæreditarium pro portionibus quæsitis singulis ipso iure diuisum, in solidum unum obligare creditori non potest: qd' & in honorario succedentibus iure locum habet. ¶ De cheirographis itaq; communibus exhibendis cũ hærede, uel non perfectis in diuisione placitis, cõuenire, quãti tua interest, potes.

PACTO SVCCESSORVM. a ¶ Ex lege. Diuiditur ergo debitoris obligatio inter hęredes ꝓ portionibus hęreditarijs[y], Idemq; de ea qua alius ipsi defuncto attinebatur[z], nec ex persona hæredum conditio obligatiõis idcirco mutari existimatũ[a], quũ & principalis ipse partẽ soluere, (ut Fulg. aduersus plerosq; sentit) potuisset, si modo sub cõditiõe nõ fuisset debitũ[b]: cõditio ẽm, sub qua usuræ ꝓmittũtur, actum indiuiduũ facit[c], qui aliàs propter naturã obligationis dandi partiũ præstationẽ reciperet[d]. Hincq; traditũ est, si aliquis ex cohæredibus totũ æs creditori debitum ipse solueret, condictiõe indebiti, qd' supra ratã portionem impẽdit, repetere posse[e]: & uiceuersa, si unus ex eo hęredibus creditoris exigat partẽ suã à debitore, qui deinde nõ soluẽdo sit, haud quaq; conferre cohæredibus quod recepit teneri: sibi enim imputent negligẽtes, quũ diuisio statim legis autoritate facta sit[f]. Qua rõne & si unus ex debitoris hæredibus nõ soluẽdo efficiatur, nõ poterunt cohæredes ꝓ eius
I portione cõueniri[g]. Qua tamen in re, ex æquitate iuris canonici, ut defuncti anima exoneretur, aliud quãdoq; receptũ est, tenebiturq; cohæres, quatenus ĩ hæreditate est, pro eo cohærede qui soluẽdo non sit, saluti autoris sui prouidere[h], quoniã iuris ciuilis hæc diuisio, nullũ in diuino iudicio locũ habet[i]: sed ex bonis quæ defuncti fuerũt, semper eorũ quæ illicite ablata sunt, restitutio fieri debet[k]. Q; si salutis æternę piculũ aliqd' nõ subsit, ut qa iã de eo sit desperandũ[l], diuisionẽ legis autoritate factã obseruabi
II mus. Et cũ ubiq; lex dicat diuidi huiusmodi obligationẽ ꝓ rata, cõsequens est, ut eadẽ sit obligatio ĩter hæredes diuisa, q̃ in ꝑsona defuncti erat, alioq nõ diceret lex xij. tab. eã diuisisse, sed nouã induxisse[m], ut merito. Cyni, Sal.q; sentẽtiã ꝓbare nõ possim, eãdẽ ex sola fictiõe esse existimãtiũ, tãq; uera obligatio ita ossibus defuncti inhæserit, ut ab eo trãsferri nõ potuerit[n]: arbitror ẽm ea q̃
III iuris sunt, à lege uere & ꝓpria trãsferri posse[o]. In ĩdiuiduis tñ uerũ est nullã huiusmodi diuisiõis rõnẽ esse[p], qd' gñalr in obligationibus faciẽdi solet tradi, quũ de eo agit, ut factũ ipm ꝓstet[q]. Proinde in his poterit testator uni ex hęredibus suis totũ stiplari, quũ tamen

d c.qui in ius. de reg.iur.in 6.
e d.§.eadẽ lege.
f l.quædã.de acquir.rer.dom.
g Rom.cõsi.26. Alex.d.l.2.
h l.qui ex uico. ad municip.
i arg.l.si qs.§.pen.ff.qui & à quib. Ias.l.uris gẽtiũ.§.hodie. uers.13.ff.eod.
k arg.c.terrulas.12.quæst.2
l Ioã.de Ana.consi.81. Cors.& tract. de potest.reg. quæst.4.
m d.§.præterea. ubi Isernia.
n c.in nostra.de iniur. Ias.l.5.ff.eod.
o Igneus Rep.l. donatiões.q.j. de don.int.uir.
p Socy.cons.4. in 3.uol.
q l.si unus.§.pactus ne.ff.eo.
r l.iij.§.pen.de iti.actu.priua.
s Bart.l.hostes. de captiuis.
t l.j.j.de dediti.lib.toll.
u Anan.cõsi.81. Socy.d.cõs.4.
x Dec.cõs.410.
y l.j.j.si cer.pe.
z l.ea quæ.j.famil.hercis.
a l.2.§.ex his. de uerb.obl.
b l.tutor.§.lucius.ubi Fulg. de usur.
c l.cui fundus.de cond.& dem.
d d.l.2.§.& harum.ubi dixi.
e l.si testamẽto. §.j.de fideiuss.
f l.fi.j.depos.
g l.legatorũ.§ leg.2.Ang. si.230.2.
h c.tua. ubi Hosti.de usur.
i c.in literis.de rap.c.nobis.2. in fin.de sent. excõm.
k Anch.reg.peccatũ. char.pe. ĩ 6. Are.d.§.
l c.qa in oĩbus. de usur.
m Bal.auth.de functo.col.j. ad Tertul.
n l.quis ergo.in fi.de pecul.
o l.si maritus.§. legis iul. ubi Bar.d'adu.
p d.l.2.§.ex his
q l.stipulationes non diuiduntur. de uerb.obl.

tñ nemo stipulari possit uni tãtũ ex hæredibus dari[r]: differẽtiæq; illa est rõ, ꝙ quũ obligatiões faciẽdi indiuiduæ sint, qlibet hæredũ ꝑsonã defuncti ĩsolidũ sustinet, at in obligationibus dandi, qa per legẽ xij. tab. diuiduntur, nõ nisi ꝓ parte hæreditaria representatur testator, & extra illã hæres ꝓ extraneo habetur[s], cõstat aũt extraneo stipula
IIII ri nos nõ posse[t]. Cæterũ & in obligatiõe quæ in testatoris persona nunq; cœpit, sed ab hærede orta est, nõ existimarim ullã fieri diuisionẽ, quoniã lex eas diuidit, quæ à testatore transfundũtur[u]: diuidit ẽm qd' unũ fuit, nõ quod nũq; fuit. Quapropter si ꝓmisero, neq; per me, neq; per hæredẽ meũ fieri, quominus ire agere possis, in solidũ, in id qd' interest, uel ad pœnã aget, nec diuisioni proportiõe hæreditaria locus erit[x], qm̃ huiusmodi obligatio per me nõ fieri, ad hæredem nõ trãsit[y], merito hæredis adiectio necessaria fuit: quia principali moriente, eius obligatio extĩguitur, incipitq; noua oriri, qua hæres ipse potuit à testatore alligari[z], censeturq; hæres tãq; principalis, unde nulli diuisioni est locus, qd' à me alibi diffusius disputatũ est[a]: & sicut obligatio ipsa facti, qua hæredẽ adstrinxi, nõ ante oritur, q; ille hæreditatẽ adierit, ita & de pœna, uel eo qd' interest dicendũ, quæ ad ipsum factũ acces
V sionis instar obtinẽt. Specialiter quoq; in dote receptum est, ut ab uno ex hęredibus, legato causa cõpẽsandi uxori relicto, aduersus eum solũ experiri uxor possit, & dotem quatenus in legato est, uẽdicare[b]. Sciẽdum enim est, adeo regulæ legis nostræ efficacẽ uim esse, ut etiã si testator unũ ex hęredibus satisfacere creditoribus hæreditarijs iusserit, nihilominus omnes teneãtur, diuisioq; pro rata fiat[c]: quia quũ de suo quicq; creditoribus nõ leget, quod ad eos attinet, nullũ est id legatum[d], & à lege diuisam actionem idcirco aduersus illum solum intẽdere non potest, quia id testator ordinasse, ipsorũ inter se hæredum respectu magis uidetur, q; ut creditori consuleret[e]: at in proposita specie, quũ quis dotẽ uxori ab uno prælegat, uidetur etiã uxori cõsulere uoluisse, saltem ratione temporis, ut expeditiorẽ exitũ res habeat[f], capiturq; suadẽte æquitate, mixto dotis ultimæq; uoluntatis fauore, hæc præsumptio[g]. Quapropter si interesset mulieris cum omnibus potius pro rata experiri, audiendã putarem[h]. Dixerit aliquis, quum testator uni ex hæredibus iussit ut creditoribus satisfaceret, cur approbare hãc defuncti uoluntatẽ ipsi nõ possunt, & quã habẽt actionem insolidum aduersus grauatũ intendere: an quia quod nomine creditorum gestum nõ est, ratũ haberi ab eis nõ potest[i]: an qa actio ex testamẽto à lege datur, & à lege diuiditur, merito ratihabitio pri
VI uati ius publicum nõ inuertit[k]: Si tamẽ creditores insolidũ aduersus eum hæredẽ, qui solus soluere dãnatus est, agerent, & ille de hac legis diuisione non exciperet, obtinere deberent[l]: quia agens de facto, reo nõ excipiẽte obtinet[m], maxime si ei uere actio competijt, licet non eo modo quo aduersus reum intentata est[n]. Si uero reus exciperet, tunc creditor ultra ratam portionem petens, submoueretur. Sed cur hoc casu
VII diuersum ab eo quod de duumuiris dicitur traditum est: qui ex necessitate municipalis officij suo periculo tutores pupillo dare tenentur, & tamen si inter eos conuenerit, ut alterius solum periculo dentur, is de quo conuentum est, prius conueniri debebit[o]: ergo eadem ratione prius cõueniẽdus erit, quem testator iusserit, uel is de quo inter partes ipsas actum est, ut ipse soluat, aliosq; cohæredes indemnes præstet. Sed respondendum est aliud in duumuiro esse, qui pupilli, quum beneficio ordinis careat, insolidum tenetur[p], & actione tantum subsidiaria[q]: aliud in hisce cohæredibus, quorũ obligatio diuidua est, nec subsidialis.

IIDEM AVGG. ET CAESARES
Aurelio Chresimo.

PEtens ex stipulatiõe quę placi

PETENS. Conuenimus simul, ut fundus meus cum tuo permutaretur, atque ita utrinque stipulati sumus, item etiam incontinenti pactus sum pro te ire Romam, hic traditur pactum cohærentia stipulatiõis muniri, & actione ex stipulatu inde agi posse: & ita communiter hæc constitutio declaratur, censuitq; Bart. hæc procedere, etiam quum eiusdem fauorem pactum & stipulatio respiciunt, nec attendi, an habita pacti ad stipulationem relatione, contractus innominatus oriatur, an id minus, semper enim muniri pactum. Verum hæc positio legem quidem nostram non interpretatur, sed nouam potius condit, uerbis enim non quadrat: Lex, idem in stipulatione deductum, quod in pacto dicit: interpretatio, de diuersis actum censet. Lex incontinenti pactum subsequi requirit: interpretatio, etiã incõtinẽti præcedere fingit

r l.continuus.§. fin.eo.tit.
s l.cũ à matre.j. de rei uend.
t §.alteri.Inst.de inut. stip.
u Bar.l.4.§.cato.6.quæst.de uerb.obli.Pet. & Imo.§.fi.
x l.hæredes.§.in illa.fam.herci.
y l.stipulatio ista habere.§. si qs ita.et seq. de uerb.obl.
z d.l.continuus. §.fi.
a in §.cato.j. not.
b l.cum ab uno. de legat.2.
c l.seruo legato. §.si testator. de lega.2.
d l.si creditori. de leg.j.
e l.si filia.§.si pater.fa.herc.
f l.j.ff.de dot. præleg.
g Bald.nouel.in tract.dotis parte 8.priuil.33.
h l.si uni.§.idẽ Papi.fa.herci.
i l.sed si pupilli. §.sed si ego. de neg.gest.
k l.cerdonẽ.de ope.liber.
l arg.l.j.§.eo.
m l.posthumus. §.si quis.de inoff.testa.
n d.l.2.& l.Iulianus.§.quãtum.ad exhib.
o l.j.§.si inter. de mag.cõuẽ.
p l.in magistratus.ff.e.ti.not. l.j.j.tit.j.
q l.j.& ij.j.si tut.nõ gess.

fingit. L ex, differentia inter stipulationẽ & pactum cõstituta, ex stipulatiõe peti ait: interpretatio, ex pacto agi cõminiscitur. Et licet Alex. & Dec. utcũq; cõmunia tueãtur, nos tñ decet ea potissimũ sequi, quæ ultrò ex uerbis indicãtur: quũ aliàs nihil tam absurdũ sit, quod argutijs extorqueri non possit. Adde qđ supra censuimus[r], pacta in cõtractu stricti iuris actionem nõ informare, ut merito hic intellectus à nobis pbari nequeat: sicut nec Ange. Salicetiq; nihil, qđ dicitur πρὸς ἔπος, faciẽtes opiniones, quas ab Alex. cõfutatas cernere est. Videntur mihi certe pleriq; ex nostratibus clarissimæ cõstitutionis uerba, quod in se fuit, tenebris inuoluisse. Ex ueterũ igitur sñia, quã Fulg. Paul. Iasonq; sequũtur, pone: Tecũ quibusdã pactionibus conueni, forte ut mihi fundũ intra certũ tẽpus uenderes, ut de euictione caueres, ut ego tali & tali die tot pecunias soluerẽ, & similia deinde, qa sciebã ex hisce pactis actionẽ nõ dari, stipulationẽ adiecimus[s], hæc omia uti pacta cõuenta sunt dari fieri spopõdit Titius, stipulatus est Alciatus[t]: quæsitum est, cuius effectus erit hæc stipulatio? Et respõdetur, ex ea agi posse nõ solũ ad omia pacta præcedẽtia, sed etiã si qua incõtinẽti subsequuta sunt: unde apparet ad ea, quæ ex interuallo celebrata fuerĩt, nõ trahi: nã & cõmuniter receptũ est, simplicẽ pstationem ad solos actus pduci, qui incõtinẽti sequũtur, nõ qui ex interuallo[u]: nisi uerba generaliter futurũ tẽpus respiciant[x], uel natura actus aliud suadeat[y]: qđ & in hoc exemplo dicendũ est, non em̃ uidetur ea fuisse cõtrahentiũ mens, ut simplex hæc stipulatio ad futura ex interuallo pacta trahaẽ, sed ad pñsentia tantũ, & ea quæ incõtinẽti sequãẽ[z]: qm̃ uerba hãc interpretationẽ possunt accipere[a], & de eis quæ incõtinẽti sequũtur, cogitatum quoq; à principio præsumiẽ[b], qđ & Paradox. lib. V. cap. II. docui[c]. Nec me mouet Bart. autoritas, frustra in eo laborantis, ut ostẽdat, stipulationem à pacto quoq;, quod ex interuallo sequaẽ, limitari, declarariq; posse[d]: quod utiq; fateor, quoties hoc actũ à partibus credibile est, ut pter gñalitatẽ uerborum[e], uel quia natura actus id suadeat[f], qđ in exẽplo nostro[g] nõ est, unde nodus in scirpo minime quærẽdus fuit: qua ratione Accursij argumẽtũ submoueẽ, qui uel post mille annos conueniri declarariq;

ti seruandi[b] causa secuta est, seu antecessit pactum, seu post statim interpositũ sit, recte scđm se ferri sñiam postulat.

r l. in bonæ fidei. ȝ. eo.
s l. titia. §. fi. de uer. obl. l. duo. pro socio.
t l. iurisgentium. §. qđ fere. ff. e.
u Bar. l. nõ solũ. §. morte. col. 4. đ op. no. nũ.
x l. si ita stipulatus. 2. de fideiuss.
y l. cum apud. iud. sol.
z arg. l. si ita fuero. §. fi. cum l. seq. de nouat.
a Alex. l. is qui hæres. §. neq; filius. 2. not. de acquir. hære.
b l. si uẽtri. §. fi. de priuil. cred.
c Socy. cõs. 273. col. 4.
d l. 3. j. de ædil. actio.
e d. l. si ita stipulatus.
f l. qui pecuniã. si cer. pet.
g l. quidam cũ filium. §. fi. de uerb. obli.
g quia ratio. de cond. inst.

stipulationẽ posse existimauit. Adnotantq; ex eo Doct. aduersus declarãdi facultatem nullo tẽpore præscribi posse, siue q quæ facultatis sunt tẽpore nõ perimũtur[h], siue qđ hæc declaratio à libero arbitrio pẽdet, unde præscriptiõe nõ extĩguitur[i]. Sed ego nõ temere à regula recedẽdũ arbitror, quæ generaliter præscriptionem xxx. annorum induxit aduersus omnes actiones: unde quũ ex hac declaratione oriatur cõtra aliũ actio, sequitur non mere facultatis esse[k], nec liberi arbitrij[l], ut quæ in alterius præiudicium tendat, merito præscriptioni locus erit[m]. Idemq; in iure offerendi dicendũ est, receptũ em̃ est, alienato fundo, cũ pacto ut oblata pecunia redimere eũ fas sit, lapsis xxx. annis, excludi uẽditorem[n], & retro uendendi obligationi, qua emptor tenebaẽ, præscriptione tẽporis derogatũ censeri[o]. Sed quid si adiecta fuerit clausula, absq; ulla præscriptione? Et Bald. atq; Ang. idẽ respõderũt[p], tanq; pscriptiõi renuntiare nemo possit[q]: quæ sñia iure nostro receptior est. Sed quum hac in materia hodie ad ius canonicũ attẽdamus, uideẽ nulli præscriptioni locũ esse, quũ deficiat bona fides[r]: tali em̃ pacto, saltẽ indirecte, propter malã fidẽ possessoris impediẽ præscriptio[s]: & ideo Fulg. Fab. And. Sicul. Crotusq; ex facto pro uenditore respõderunt[t]: quæ sñia æquissima est. Fortius cẽsuit quãdoq; Bart. Hug.q;, nec tum quoq; usucapioni locum esse, quũ id actum est, ut semper, uel qñcũq; uel in perpetuum offerre liceat[u]: licet enim huiusmodi dictiões quãdoq; restringãtur[x], quũ tamẽ lapsui tẽporis ab homine adijciũtur, necessario de phibitiõe præscriptionis intelligi debent[y]: nec em̃ uerisimile est, alia ex causa additas fuisse[z], qđ & Ange. & alij censuerunt[a]: in qua tamẽ re, scio plurimos esse q reclamẽt. Sed hãc ego sñiam uti æquiorem, & cõsciẽtiæ aptiorẽ libenter sequor.

d ¶ PLACITI SERVANDI. Sed an indistincte uerum est, pacta incõtinenti contractui adiecta actionem informare? & quatuor casus excipiunt hic Doctores.

Primus est, quum pactum ei dãnum infert, cuius fauorẽ actio ex contractu respicit. Finge C. tibi mutuaui, unde certi cõdictionem consequor, & præterea promisi pte Romam ire, tunc nullus erit informationi locus: quia absurdum est, actionem certi condictionis, mei fauore introductã cõtra

h l. uiam. ff. de uia publ.
i l. in re mãdata. C. mand. glo. & Bal. l. j. j. de an. excep.
k Bar. l. j. col. ff. de cõd.
l Bar. l. cũ notissimi. j. de pre scri. xxx. an.
m Imo. & Alex. l. quãdiu. j. de acqui. hære.
n d. l. cũ notissimi. §. j.
o Mod. hic Soc. cõs. 203. col.
p Bald. 303. Ang. cõs. 55.
q Bar. l. nemo. de leg. j.
r c. fi. de præs.
s Bar. d. l. ubi Crotus.
t Ful. 123. Bal. 51. consi.
u l. quod si nolit. §. si quid ita. ædil. edict. Bald.
x l. cognitionã. c. j. dat. i uicẽ l. Inst. de perp. temp. act.
y d. §. si quid
z l. j. de us
a l. cũ ita tus sim. procul. de uerbo. oblig. Cep. caut. 68. si petens. in fi.

me dari, ut pactum eundi Romã obseruẽ[b], & ita ferè omnes sentiũt. Cõtra Dec. actionem quidẽ non informari cũ cæteris sentit, sed cõtractũ ipsum informari, & ideo noua ex contractu actione agi posse[c]. Ego hanc Decij sentẽtiam probare nequeo, siue quia tale pactũ uideatur absq; causa esse[d], siue qa nihil ad ingressum seu materiã cõtractus facit, & legẽ cõtractui nõ daẽ[e]. Imo quũ hæc separata sint, alterum alteri nullo erit auxilio[f]. Sed pone non esse separata, & tũc secus erit[g]: ut si tu ex mutuo mihi usuras præstes, quia pactus sim Romam ire, sentit em̃ hoc casu Accur. pactũ hoc inesse cõtractui stipulationis[h], & ideo illũ informari, ut noua actio ex stipulatu propter pactũ detur, quod Dec. hic declarat, & mihi nõ displicet, quãuis pleriq; agi præscri. uerb. existiment, tanq; rei interuẽtu muniatur pactum, eius enim habita ad dationẽ usurarũ relatione, contractus innominatus resultat, do ut facias: merito & huic actioni locus ex eorum sentẽtia erit[k]. Sed ipse supra ostẽdi, quoties ex pacto actio nominata cõpetit, præscrip. uerbis agi regulariter nõ posse[l], eritq; licita hæc usurarũ, etiã hodie, receptio: non enim propter mutuũ solui uidẽtur, sed ut eã Romam: quod intelligendum, si nõ grauiores sint, q ut iustũ laboris pretiũ mihi rependant[m], licet Saly. hic aliter senserit, quẽ recentiores iure cõfutãt: alioqui facilis uia fœneratoribus pateret, qua fraudem legi facere possent. Secũdus casus est, quũ pactum nudũ præcedit, stipulatio pœnalis sequiẽ, nõ enim munitur præcedens à stipulatione pœnali[n], quæ ideo accessoria dicitur, qa ex facti inobseruatione ipsa cõmitti incipit, & idcirco nõ potest pactũ munire, quũ cõtrahentium mens resistat[o], q stipulationi locũ esse noluerũt, si pacto cõuenta nõ præstarẽtur. Cõditionalis em̃ stipulatio, quæ in pœna adhibeẽ, uim disiunctiuę habet[p]: & ideo altera pars, ut pote separata, alterã nõ informat[q]: qua ratione & idẽ dicendũ est, quum quis nõ simpliciter pœnã, si id factũ nõ sit, stipulatus est, sed quãti ea res erit[r]: quæ uerba nõ tam ad id quod interest, q ad rei estimationem referũtur[s]. Tertius casus est, quando contractus à principio nudus fuit, non potest pactũ munire, ne alteri fomẽtũ tribuat, quod ipse tũc nõ habuit[t], tametsi is cõtractus deinde robur assumpserit: ut quũ pacto tecum cõueni tibi fundũ dare, tu mihi domũ, deinde incontinẽti aliquid pro te facere, q quis enim ex interuallo pactũ permutationis rei interuẽtu confirmetur, non

b arg. l. quod fauore. de legib.
c l. lecta. ubi Barto. col. fi. si cer. pet.
d l. 2. §. circa. de dol. excep.
e d. §. quinimo.
f l. 2. j. de euict.
g l. fundi partẽ. de cõtrah. em.
h Bal. d. l. lecta. col. fi.
i l. scire debemus de uerb. obl.
k l. cum te. de pact. int. emp.
l dixi ȝ. l. in bonæ fidei.
m arg. not. in l. si donatione. j. de collat.
n l. si pacto quo. ȝ. eo.
o l. non omnis. si cert. pet.
p l. cum ita legatur. de op. leg.
q l. hæc uerba ille. de uerb. sig.
r l. nuda. j. de cõtr. stip.
s l. hæc uerba. de uerb. sig.
t l. traditio. de acqui. re. do.

tamen pactum faciendi cohærẽtia munieẽ. Sed an & ipsum rei interuentu firmabitur, tanq; pars præcedentis[u]? Et receptũ est firmari, quoniã habita eius ad permutationẽ relatiõe, cõtractus do ut facias resultat. Sed an hic casus etiã eò pertineat, quũ quis sub cõtractu cõditionali pactũ adijcit pure cõceptum? Et si conditio nõ euenit, fatentur omnes cohærẽtia cõtractus pactũ nõ muniri, multo fortius nec actionẽ ullã informari: quum nulla sit quæ informari possit[x], qđ intelligendũ est, nisi actũ appareat ei pacto solam cõditionis spem dubiumq; euentum rependi: tunc enim ex Bart. sentẽtia saltem rei interuẽtus uestimẽto locus esset[y]: exẽpli causa, quũ equũ pure uenditurus essem, ut tibi morẽ gererẽ, uẽdidi sub cõditione, si nauis ex Asia uenerit, quo casu ante euẽtũ cõditiõis mortis periculũ ad me pertinet[z], unde uolui uicissim te mihi obligari, ut pro me ad talẽ locũ ires, certe hoc casu eo ipso quod sub cõditione uẽdidi, spemq; hãc in te transtuli, quantũ sit pacti respectu dicor ex parte mea adimplesse, & tanq; sub cõditiõe uendẽdo fecerim, præscr. uerb. aduersus te agã, ut tu quoq; facias, id est ad eũ locũ eas: quæ sñia uera est[a]. Sed qd si cõditio cõtractus euenit? Et cõmuniter aiunt, uestimẽto cohærẽtiæ locũ esse, qđ ipse intelligo qualiscunq; sit, seu fortuita seu uolũtaria cõditio: quũ em̃ de alterius præiudicio non agaẽ, ad cõtractus tẽpus retrotrahitur[b], & usq; à principio cẽsetur actionem cõpetijsse, licet uere ante euẽtũ cõditionis nec actio nec obligatio nascatur[c]: unde cõsequẽs est, ut si in contractu dotis paciscar, ut dos soluto matrimonio ante tẽpus lege cõstitutũ restituaẽ, muniatur pactũ[d]: cõtractus em̃ dotis, quod ad restitutionẽ attinet, cõditiõalis est, si matrimonium soluatur: quæ cõditio respectu mortis à casu, respectu diuortij ab alterius uolũtate pendeẽ[e]. Sed quid in casu contrario? quum cõtractus pure celebratur, cui pactum conditionale inest? Et uideretur soli actioni præscr. uerb. locum esse, nõ autem actionẽ ex cõtractu informari[f]: quod tamẽ contra receptum est[g], ubi scilicet pacti conditio iam euenerit, sed hac de re à nobis alibi tractatum est[h]. Quartus casus est, quũ pacto nudo cõtractui adiecto ipsum cõtractum acceptilatione quis perimit, nam nec ex pacto qdẽ agi tum poterit[i], quod in cõuentione intelligendũ cõtemplatione contractus facta[k]: liberatus enim ab eo quod in contractu deductũ est, etiam à tali pacto liberatus censetur[l]: quod si in pacto uerisi-

u d. l. fundi partem.
x d. l. traditio.
y arg. l. si in uenditione. de per. & com. rei uẽ.
z l. necessario. §. q; si pẽdẽte. uer. plane. e. ti.
a Alex. d. l. lecta. col. antepe.
b l. potior. l. qui balneum. ff. qui pot. in pig.
c l. cedere. ff. de uerb. obl.
d d. §. quinimo. uers. ut puta.
e auth.
f l. si uir uxori. de præscr. uer.
g l. sed Celsus. §. j. ff. de cõt. em.
h d. l. in bonæ fidei.
i l. cũ emptor. de rescin. uend.
k l. fin. ff. de acceptil.
l l. cum te. j. de pact. int. empt.

IIDEM AVGG. Leontio.

SI certis annis [a], quod nudo pacto conuenerat, datum fuerit, ad præstan-

militer actum est, ut etiã absq; cõtractu ualeat, secus est [m], quo casu Accur. sentẽtia cõmuni opinioni conciliari potest: licet enim pactũ à cõtractu uestitũ sit, eaq; cõtractus causa cesset, nõ tamẽ pacti effectus iam consũmatus cõuelli debuit [n]: & acceptilatio cõtractũ perimẽs, ad pactũ tãq; rẽ diuersam extendi non potest [o], sicut nec pactũ de una re ad aliã, pdu-
citur [p], & qui pluribus remedijs innititur alio amisso, alijs uti potest [q]. Vnde tractari solet, an emphiteuta, q ob canonẽ nõ solutũ à melioratiõibus cecidit [r], etiã à pacto luẽdi cecidisse intelligatur, si quod cũ dño conuentum habebat. Et Cepolla censuit, etiã à pacto in contractu apposito cecidisse [s]: quũ enim pactũ cõtractus pars sit, qui à contractu cadit, & ab eo cecidisse intelligẽdus est [t]. Cõtra respõdit Andreas Sicul. [u] qa pœnæ locus nõ est, nisi quatenus expressim cõstitutum reperiatur [x]: sunt em restringendæ, durumq; est, eũ qui ab emphiteusi cecidit, à pacto quoq; cecidisse intelligi [y]: & pœna respiciẽs principalẽ cõtractũ, ad pactũ porrigi nõ debet [z]: nõ enim uere & naturaliter pars cõtractus est, sed sola legis interpretatione, quæ uideri inesse ait [a], quũ ,pprie ex se cõtractus innominatus sit [b]: at ubi de pœna uitanda agitur, ad uocis ,pprietatẽ maxime attẽdimus [c], ut merito excluſus ab uno capite, ab alio excluſus non censeatur [d]. In quã sentẽtiam & Iaſ. ferè accedit [e], neq; non alij recentiores [f]. Ego de utraq; hac sentẽtia dubito, uideretur em dominũ in id solum adigi posse, ut directũ dominium uẽdat, nõ aũt melioratiões, de quibus in pacto nihil actũ est, quũ tempore cõtractus hæ dñi nõ essent, ad quod tempus attẽdendũ est [g], præsertim quũ meliorationes culpa ipsius emphiteutæ acquisierit, de quibus cogitatum fuisse nõ est ueri simile [h], alioqui impune potuisset emphiteuta cessare: nã & si ei, qui cõdictione indebiti nudã fundi proprietatẽ à se solutã repetit, ius nõ est, melioratiões interim à possessore de alio occupatas repetere [i]: multo minus uidetur id iuris esse, ut ex propria culpa lucrifactas hoc casu ille repetat, redimatue: fiet ergo aduersus emphiteutam interpretatio, qui ex uerbis pacti intentionem suam clare debuit probare [k].

SI CERTIS ANNIS. Quũ quid annuũ tibi pacto nudo deberẽ, & aliquo tempore soluissem, hic traditur, non ideo in futurum me cogi posse, pactumq; nõ uestiri. Atq uideretur cõtrariũ decidi debuisse, quũ enim certis annis subsequuta sit præstatio, nõ potest negari id certo animi iudicio factũ [l], & ideo nulla est æquitas, quin ex pacto agi debeat q si ex iterata pactione agere possumus [m], fortius hoc casu uideretur agendum [m], propter repetitam identidem plurium annorum præstationem, ut qua ratione filiusfamilas, qui partem debiti soluit, aduersus s.c. auxilium se obligat [n], ea & hoc casu idem respõdeatur: nam & uidemus id à nostratibus traditum, ut qui tanquam emphiteuta soluit, tametsi emphiteuta non sit, talis esse præsumatur, qualem se dixit [o], & in futurũ cogi, ut Canonẽ soluat, possit: qd infra attingam. Cur nõ & idem hic cõstitutum fuit? Adde quod saltẽ rei interuẽtu cõ firmari hæc pactio debuit [p], qd non inepte aliqui adduxerunt: nã & ut cõcedamus tẽpus nõ esse modũ inducẽdæ obligationis [q], quã rationẽ cõstitutioni nostræ laſ. adducit, hic ultra temporis lapsum præstatio ,pmissionisq; exequutio accedit [r], quæ nõ modici effectus esse solet [s]. Sed tamẽ aliud legislatoribus uisum est, quũ emꝫ hæc solutio ideo à me facta sit, ut ab obligatione naturali liberarer, non debet cõtra meã intentionem me ciuiliter obligare [t], quo casu liberalitas hæc mea mihi præter spem damnosa esset [u]. Quum enim sola obligatione naturali tenerer, iure nostro perinde ac nõ obligatus existimabar [x]: quo fit ut id quod solui indebitum esset, ut hic dicitur [y], scienter autem indebitum soluens donare intelligitur [z]: at liberalitas hæc eam interpretationem recipere debet, ut quàm minimo mihi damno constet [a], nec ulterius facta existimetur, quàm ex actus gesti necessitate ĩducatur [b], quæ quidem gestio, solum eius quod iam solutum est donationem infert, non eius quod futurum respicit [c]: quo fit, ut appareat suprascriptas rationes legis nostræ decisioni minime obstare: respectu enim eius quod soluí in posterum conuenit, nulla est pacti geminatio, nec maior iudicij certitudo, nec ullus rei interuentus: & qui partem soluit renuntiasse exceptioni censetur sui fauore introductæ [d], debitumq; quod ciuiliter prius iuerat agnouisse [e]: at nostro casu nulla erit actio, debitúmue ciuile, nec causa pacti nudi iure efficax est, ut

m l.j.ff.de euict. d.l.sed celsius. §.j.

n l.fi.ff.unde lib.

o l.pars. de acceptil.

p l.si unus. §.ante omnia.ff.e.

q l.si domus.ff. de ſeruit.urb. præd.

r l.fi.j.de iure emphi.

s in tract. simul. præf.2.in fi.

t d.l.fundi.

u Barb.conſ.51. in j.

x l.ac ſi quis. §. huius.de relig. & ſumpt.

y Corn.cõſ.288 col.pen.in 3.

z l.in teſt.ameto. j.de condi. & demonſt.

a d.l.lecta.

b glo.l.j.de act. & oblig.

c c.j.in fin.ubi Bald.de mil. uaſ. q cõt. eſt. Bal.l.j.j. de ſucceſ.edic.

d Bal.l.2.quæſt. 8.j.de reſ.uẽd.

e Iaſ.l.2.col.j. de iure emphi.

f l.in bonæ fidei. 5.eo.

g l.Rutilia.de contrah.empt.

h l.quæro.§.pe. locat.

i l.indebiti.§.fi. ubi gl.& Bar. de cond.indeb.

k l.quicquid. de uerb.obli.c.in præſentia.de probat.

l l.ſi mulier.j. ad Vellcia.

m l.j.ff.de cõſt. pec.

n l.ſed Iulianus. §.fi.ad Mace. l.pe.j.de re iu.

o Bar.l.cũ fiſſa. 3.de iur.& fact.ig.

p l.legem.3.eo.

q l.obligationum ſtrè.§.plurũ. de act.& obl.

r l.cũ fidẽ. de nũmc.pecu.

s d.l.pen.

t l.non omnis.ſi cer.pet.

u l.qui id quod. de donat.

x l.in his.§. imperator.de ſol.

y l.quibus.§.do minus. de cõd. & demonſt.

z l.cuius. de reg. iur.

a l.diuus pius.de reg.iur.

b l.j.§.ſi qs hoc interdicto. ubi Bart. de iuin. act.pri.

c l.creditor.j.de uſur.l.quod de bonis.§.nõ ida circo.ad l.fal.

d l.j.ubi glo.in uerb. petitio. ad S.C.Mace.

e d.l.cum fidem. auth.ſed cũ teſtator.j.ad l. falcid.

est, ut ita ex ea quis in futurum obligetur, sicut in causa emphiteoseos diximus: nec rei interuentus quicq; operari in eius præiudicium debet, qui ipse tradit [f]: merito igitur potero Plautinum illud petenti aduersario insusurrare, Quod dedi datum nollẽ, quod reliquum est nõ dabo.

obligare nõ potuit eum qui pactum fe dum in posterum [b] indebitum solutum

a ¶ ANNIS. Quibuscũq; etiã si longo tempore: alioqui certis annis præstitum dicitur, etiã quod triennio præstitũ est: sufficit q; id tẽporis spatium, nõ solũ usucapionis præscriptionisq; [b], sed etiã ut quis à maioribus usuris minorũ solutione liberatus censeatur [i]: ut ex legato alimentorũ inutili obligetur [k]: ut ex tanti tẽporis possessione ius in re habere quis intelligatur [l]: ut pro cliente ius feudi præsumatur [m]: ut qui tribus proximis annis se soluisse ostenderit, retro liberatus credatur [n]: ut Abbatis trãsactio hoc tẽpore seruata, totius capituli rathabitionem obtinuisse cẽseatur. Sic liber uel colonus, qui triennium in monasterio permanserit, professusq; sit, amplius repeti nequit [p]. Hac tamen in lege nõ adeo angustè hæc uerba certis annis, accipiuntur: Sed generaliter quotquot illi fuerint, quũ appareat ex titulo inhabili, hoc est pacto nudo soluí: cum enim actiões publici iuris sint [q], & ideo ex sola uolũtate, etiã expressa, nõ cõcedantur [r], nec ex tacita quidẽ quæ de præstatione oritur ex pacto nudo cõcedentur. Quod fortius dicendũ est, quũ plures solutiones ex nulla causa factæ sunt [s], uel si ex causa donationis, nõ em obligant, nisi quatenus donatũ est [t]: unde rusticus qui alicui quolibet anno paria caponũ simpliciter daret, nõ ideo in futurũ cogetur [u]: & q sæpius ad se diuertentẽ amicũ hospitatus est, futuri temporis obligationem nullã subit [x]: & qui ad furnum pistrinumue alicuius longo tempore accessit, nulla inde seruitute alligatur [y]. Sed tamen prædicta conclusio fauore alimentorũ in ultima uolũtate relictorum nõ procedit, hæres enim qui alimenta mentrua & uestiariũ annuũ nõ minus triennio præstitit, in posterũ quoq; cogi ex cõstitutione Antonini potest [z], nec audietur si testatoris uolũtatem in dubiũ refricare uelit, ceũ nõ solẽne sit testamentũ, aut iniustũ, uel nullius momenti [a], ut Iaſ. censuit: uel impfectum, ut recentiores aiunt [b]. Idẽ si incertũ legatum allegaretur [c], sibi em imputet qui tamdiu illud approbauit, & tot præstatio-

f l.2.j.de euict.

h §.j.Inſt. de uſucap.

b c.j.de præſcr.

i l.aduerſus.j.de uſur.

k l.j.j.de fideic.

l glo.c.eccleſia epiſcoporum. de eau.poſ.

m c.j.§.ſi uero. quid ſit inueſt.

n l.quicunq;. C. de apo.publi. lib.x.

o c.3.ubi Bal.ex de tranſact.

p c.ſi quis inco-gnitus.16.q.2.

q l.2.§.deinde. de orig.iur.

r l.nemo poteſt. de leg.j.

s Bal.in c.j.§.ſi uero.

t l.uoluntarie. de excuſ.tuto.

u l.ſolent.§.fi. de off.procõſ: ubi glo.

x Cy.l.2.j. quæ ſit lõg.tẽp.cõ. ubi Bal.Fel.c. cũ M. de cõſt.

y Bald.l.j.j.de ſeruit.

z l.j.j.de fideic.

a l.j.ff.de iniuſt. rup.

b Bart.l.in teſtamẽto.de fideic. libert.1mo.l.ſi is qui.de teſta.

c l.ſi cui annuũ. de ann.leg.

nibus, nempe XXXVI, ut Cato Saccus ait (tot em in triennio sunt) quãtãcunq; incertitudinem, absq; alio iudicis facto declararit. Ego tamen ex uestiarij legati argumẽto satius arbitror, si uel tres solutiones sufficere cẽseamus, ut qa singulis annis pro omnibus mensibus unica solutione satisfactum sit, qd & receptius est. Si uero una solutio pro tribus annis facta esset, aliud tradit [c], nõ procedere q; cõstitutionẽ eo casu respõsum est: sicut & quũ ex iuris naturalis causa uoluntas inualida est, ut quia fideicõmissum à pupillo relictũ est, qd Ang. & Alex. cæteriq; tradiderũt [d]. Ego dubito, qm cõstitutio generaliter loquit, nec tã ex testamento (cuius nulla, an ualeat, ibi fit mẽtio) præstari alimenta censet, quã ex ipsius hæredis triẽnali approbatione. Idẽ Ang. eo quoq; casu nõ ,pcedere cẽsuit, quum diuiti alimenta legata sunt, nõ enim tunc intuitu pietatis id factũ uidetur [e], sed plurimi dissentiunt: quũ semper legatũ alimẽtorꝫ ad piã causam pertineat [f], & quãuis diuiti factum sit, tñ summũ fauorẽ tum quoq; cõsequit [g], siue qa diues labi facultatibus possit [h], siue quia publicatis bonis ad fiscum nõ trãseãt, sed adhuc deportato debeãtur [i]. Sed an qd de alimentorꝫ legato in cõstitutione dicit, fauore quoq; dotis extẽdendũ sit? Et Bart. Alexander q; idẽ censuerunt: est em dotis causa semper & ubiq; præcipua piaq; [k]. Cõtra Saly. Deciusq; [l] q maior alimẽtorꝫ sit fauor, quæ uitam ipsam sustinẽt, & iure naturæ debẽtur [m]. Vnde & mater filiã suã dotare non cogitur [n], quũ inopẽ alere omnino debeat [o]: quod & in patre traditũ est, qui naturalem filiã alere tenetur, dotem nõ ei dare cõpelli nõ potest [p]: sunt em & alia fauore alimentorꝫ specialiter cõstituta, quæ ad cæteras, q̃uis rationabiles, causas nõ retrahuntur [q]. Sed tñ Bart. sñia receptior est, qm lex ait, ex solutiõe usurarũ dotis ,pmissæ quãtitatẽ præsumi, nec in ea repetitur, oportere eas lõgo tpe solutas esse. In hisce em fauoribus extẽdẽdis ,pcliuiores sumus, etiã si non adeo tãta ratio subsit [s]: quapropter & idem respõdendum erit, ubi de causa uel fauore studij agatur [t]: uoluntas em testatoris, cuius imperfecta, tali fauore sustineri debet [u]: secus si aduersus eius mentem quicq; inducetur, tunc causa studij non æque fauorabilis censetur, atq; est dos ipsa [x].

b ¶ IN POSTERVM. Atqui uide-

c l.ſtatuliberos. §.Stichus.de ſtatulib.l.cũ q. de ann.leg.

d l.j.ubi Bart.3. de ſac.ſanc.ec. gl.l.illud.3. de ſacr.ſan.eccl.

f gl.l.ſi qs titio. de leg.2.

g l.cũ hi.§. nihil.de trãſact.

h l.in cõfirmando.ff.de conſ. tuto.

i l.pen.ff.de cap.dimi.

k l.cum his.§.ſi mulier.de cõd. indeb.

l arg.l.cũ de in rẽ.ff.de uſur.

m Inſt.de iure naturali.in prin.

n l.mater.ff.de iure dot.l.neq; j.de iure dot.

o l.ſi quis à libe-ris.§.j.de lib. agno.

p l.uxorẽ.§.naturalis.ff.de leg.3.

q l.mela. de alimẽ.& cib.leg. Alex.l.j. col.3 ſol.mat.

r l.cũ de in rem uerſo.2.rũſ.de uſur.

s c.ſi. de ſimon.

t Alex.l.ſi cui annũ.de an.leg.

u l.Stichus.de leg.3.

x Angel.& Iaſ. auth.res quæ. col.ſi.j.com. de leg.

retur ex hac præstatiōe induci obligationē in futurū,quia respōso Papiñ.cōstat,ex diuturna usurarū præstatione titulū obligationis præsumi,nō solū ipsarū usurarū respectu,sed etiā sortis[y].Ang.Fulg.q; nunq; ex lōgi tēporis præstatione titulū p̄sumi censuerūt, sed solū qualitatem tituli,eo casu quo de titulo iam cōstat: ut si uere cōstet filiū cōtraxisse,& de in rem uerso agatur,nomē id sub usuris cēsebitur, si à patre longo tēpore præstitas appareat: idem in patre qui usuras dotis soluit,constabat eñ patrē ad filiā dotandā uel legis iussu uel suo cōtractu teneri[z],sed dotis quātitas, ex usurarū eo nomine solutarū qualitate dignoscetur,etiā si semel tantū præstitę sint[a]: quę sñia(ut ego opinor)uera est,nec Alex. rationibus subuertit,qbus rñderi facile potest. Sed tñ cæteris aliter uisū est, nēpe etiā titulum ex diutina præstatione præsumi,si id allegeť[b],singulasq; præstationes ex ea cā factas probetur[c]:unde subiungit hic Alex. eum qui soluere se ex causa dotis dicat,non uideri qcq̃ de dote cōfessum,sed ex huiusmodi uerbis solā præsumptionē oriri,quæ plurimis præstationibus iterata,faciat præsumi titulū.Cuius sñiæ autores Baldū Salycetumq; laudat,quā & lege nostra cōprobari ait,in qua solutū fuerat ex causa pacti,& tñ nō inde ulla pacti iteratio induciť,alioq nō recte hic decisum esset,agi nō posse,quū cōstet ex iterato pacto dari actionem[d].Sed nobis hæc sñia probari nō potest,qui enim usuras soluere se ex causa dotis dicit, utiq; fatetur dotē deberi[e]: unde si qs Canonem soluit,tāq; emphiteuta uel cēsuarius,ex tali causa præsumiť esse emphiteutam[f],& in futurū ꝓpria cōfessione cōdēnari poterit,nisi ipse errorē ꝓbet[g]: alioqui pleriq; domini iure suo fraudarenť,qui solarū præstationū fidem iudici facere possunt[h],nec eñ refert, quēadmodū cōfessio facta sit, an principaliter,an in uim causæ[i],quod & Bart. sensit, dum de eo loquiť,qui ex causa mutui se recepisse cōfessus erat:nā & qui secundū aliquam qualitatē actum gerit, eius ueritatē agnoscere uidetur[k]:nec argumentū quod ex lege nostra sumitur,quicq; urget:quum si concedamus ex causa pacti sæpius fuisse solutū,ea tamē nihil de futuris præstationibus inducit:non eñ nouū pactū his uerbis concipitur,sed sola cōfessio præcedētis,seu semel initi pacti inducitur[l], ut merito etiā si ex geminato pacto agi possit, nō tamē ex

cit, nisi[c] placitis stipulatio ītercesserit.

y d.l.cū de in rē. z l. qui liberos. de ritu nupt.l. obligamur. ubi Bar. de act.& oblig. a l.2.j.de dot. promis.l.fi.j. ad l.falcid. b l.si adulteriū. §.idē pollioni. de adult. c Saly.ibi. Alex. cons.113.in j. d dixi l.in bonæ fidei.j.eo. e l.plures.j.de fid.instr. f Bart.d.l.cum falsa. g Ias.l.2.uersi. 16.quæro.j.de iure emph.& uer.4.quæro. h Guid.Pap. quæst.272. i Bart.l.j.§.si quis ita.in fin. de uerb.obl. k l.si proponas. §.j.de inof.testam. ubi Ang. l Bart.d.l.cum falsa.

unico agi debeat,de quo geminatis ꝓbationibus fiat fides:iure igiť Ang.Fulg.q; itellectū sequor[m], quū alius defendi nequeat. Aut eñ causa in præstationibus adiecta nō fuit,& omnes fatentur, quū tēpus modus inducēdæ obligationis nō sit, titulum non præsumi[n],sed donationem potius,quæ futuri temporis necessitatem nullā habet[o]. Aut causa exp̄ssa fuit,& uel semel à principio expressam fuisse satis est,quū illa in uim cōfessionis noceat etiā si multæ præstatiōes nō interuenerint[p]:nā & in Papiniani rñso simpliciter dotis usuras à patre p̄stitas diciť[q],de longi tēporis præstatione (qd ad eā partē textus attinet) nullū uerbū:posset tñ cōmunis sñia eo casu defendi,quo causa solutioni adiecta futurū nō respiceret:ut quū pater uel dñs usuras pecuniæ in rē suā uersæ soluit[r],nō eñ ideo uidetur fateri se in posterū quoq; soluturū[s], nisi lōgi tēporis præstatio id suadeat:q; si causa ad futurū ex cōtractus natura referať,secus uideť,ut in exēplo emphiteutę. Canon eñ singulis annis p̄stādus est[t],& unica p̄statio sufficiet,saltē possessorij iudicij respectu[u].

c ¶ NISI. Nullū hic ἀνακόλουθον est,referenda eñ est exceptiua hæc particula ad nominatiuū antecedēs id qd cōuenerat,satisq; est exceptionē hactenus esse de regula[x],ut Ias.Decijq; uelitatiōes submoueať. Sanè ex cōmuni sñia cōstituēda est cōclusio,ex decēnali p̄statiōe allegatū obligationis titulum p̄sumi,eūq; qui soluit in futurū quoq; cogi posse[y],nec referre,qsqs sit ille q soluit,rusticus an mulier,fisci an ecclesię noīe soluat[z]. Quū eñ id p̄sumptæ ueritati innitať,gñaliter in quocunq; obseruari debet,ut Ias.hic tradit,solūq; id spectabimus,an signa,ex qbus præsumptio nasciť,oīa adfuerint, an id minus:debēt eñ oñes illæ præstationes in I teruenisse,nec sufficeret si una uel aliquę ꝓ cæteris factæ essent[a],uel si tres tantūmodo II postremæ apochæ exhiberētur[b].Idē si titulus nō allegareť[c],uel causa præstationibus nulla adiecta esset, quū donatio potius præ III sumereť,quæ in futurū nō obligaret[d],merito oportet singulis præstationibus eā cau- IIII sam adiectam ostēdere, ut cōmuniter traditum est:cessat autē his casibus huiusmodi V præsumptio,sicut & contrariæ probationi cedit[e], ut cū probatur ex alia causa quàm ex allegato titulo solutum fuisse[f]. Quid enim si solutum sit cum protestatione quæ animum obligandi abfuisse declararet[g]?

Quid si

m d.l.cum de in rem. n Bal.de pre char.11. o glo.d.l.sole… §.fi. p Bart.d.l.c… falsa. q d.l.cū de in… r d.l.j.respō… s l.creditor.… usur. t d.l.2.j.de … emph. u … sicuti.§.si … ratur.ff.si … uit.uend.Fel… cum bertold… col.antepe… re iud. x l.j.j.qñ li… ab emp. arg… ad audiētia… cle.nō ref… l.j.col.16.d… off.eius cui… y d.l.cū de in… z l.in fraude… fi.de test.… glo.l.item … mūt.§.in pri… uatorum.de pet.hær. a l.statuliber.§. Stichus. de sta… tulib. b d.l.quicunq;… But.c. litera… de dilat. c d.§.idē poll… ni. d glo.d.l.sole… §.fi. e l.diuus.de in integ. f Bal.l.2.j.de dot.prom. g Alex.cōs.196. in 2.

Quid si de errore appareat? quod in ea specie respōsum extat,quū colonariæ, uel cliētelaris cōditionis uiri maiorē pensionem q̃ instrumēto autoritatis cōtineretur, etiam supra quadraginta annos soluissent, exhibitoq; instrumento de errore docerēt[h].Idem quū VI nō probatio, sed alia præsumptio efficacior huic obstet[i],ut qa is qui decem annis exegit, præsumptionem cōtra se iuris haberet, ut quum laicus decimas ecclesiæ recipit[k]:tametsi eñ ab ecclesia iure uassallitio id se habere affirmet, nihil ei proderit[l]:quod gñaliter Bal. extendit in omnibus ecclesiæ beneficijs[m], ut & VII Ias.hic tradidit. Sed & quoties de adeo graui præiudicio ageretur, ut inde subiectio in personam, aliquáue seruitus, aut deditiæ cōditionis macula ingereretur,longum id tempus præsumptioni non sufficeret,sed VIII longissimū XXX. annorū requireretur[n]: quod si de tertij alicuius damno agatur,idē est,ei scilicet præsumptioni locum nō esse, sed saltē XXX. annorum tēpus expectari debere[o]. Quòd si probatiōes inter alios factæ alijs nō nocēt[p],nec huiusmodi qdem IX præsumptio nocere debet. Sanè & illud ego putauerim hanc præsumptionem,que exactoris ipsius fauorē respicit,eo detrectātem,attēdendā nō esse[q]:unde q̃uis dominus, cui aliqs tanq̃ emphiteuta decēnio soluit, allegare eū sibi esse emphiteutā possit[r], nō tñ uice uersa negāte dño emphiteuta tali tēpore id iuris usucepisse existimandus erit, sed XXX. ann. spatio opus esse receptius uidetur[s]. Et hæc quidem tum locū habēt, quum per decēnium præstatio interuenit. Sed qd si nulla sit pręstatio,sed sola decēnij X patiētia? Et titulū nullum præsumi Bart.& cæteri sensere[t], aliàs omnis præscriptionū logissimi[l] tēporis materia turbaretur: unde etiam ex tali patiētia liberatio nō præsumitur[u],nisi specialiter concurrant aliæ cōiecturæ,quæ præsumptionem hanc adiuuent[x].Sed nec seruitutes personales tali tēpore acquirūtur[y]. Sicut eñ me sciente & patiente rem meam decēnio possidens, nō tamē ideo titulo possedisse credereris[z], ita nec si tanquam usufructuarius possideres, ususfructus eñ pars dominij est[a], & ideo talis cessatio mihi nō obesset. Non procedit tamen suprascripta cōclusio tribus casibus. Primus est,quum de modico præiudicio agiť, ut in seruitutibus prædialibus, etiam non continuis: si enim quis ex causa seruitutis,quam sibi cōstitutam alleget,possedisse se tāto tempore domino sciente probauerit,pręsumetur titulus[b]:quę sentētia receptior hoc casu est, tametsi Alexā.hic dubitauerit. Vnde & traditū est, si fratres uel socij decennio separatim habitauerint, & res suas possederint, præsumi diuisionem[c],siue quia hic de graui præiudicio non tractatur,ut Bart.sensit, siue quia mutua possessio utriusque interuenit[e]. Secundus casus est,quum de utilitate agitur,quæ ipsi patienti quæsita sit,ut quum filiusfamil. delatam sibi hæreditatē decennio retinuit, præsumitur iussu patris adijsse, & illi qui eum hactenus possidere passus est,acquisiuisse[f]. Tertius est, quum de solennitate extrinsecus accedente tractatur,ex diuturnitate enim temporis patientiaq; præsumitur[g]: quod tamen intelligendum quoq; est,quum de graui præiudicio non agitur,reiq; qualitas & uerisimilitudo id suadeat[h], aut de mandato non tractetur, id enim regulariter interuenisse non præsumitur[i]: quarum rerum exempla hic à Iasone, cæterisq; recentioribus accipienda sunt.

IMP. IVSTINIANVS IOANNI PRAEF. PRAET.

SI quis in conscribendo instrumē to, sese confessus fuerit non usurum fori præscriptione, propter cingulum militiæ, uel digni-

SI QVIS IN conscribendo. Potest unusquisq; præscriptiōi fori, quam quis propter dignitatem, militiam,sacerdotium habet,renuntiare. Est autem præscriptio,exceptio qua quis aduersarij intentionem generaliter,alioqui ueram,eo in casu non procedere, quo de agitur, allegat: quod in libello de quinque pedum præscriptione diffusius ostendi. Quo fit, ut quum hodie iure pontificio sacerdotes omnino à seculari iurisdictione ita exempti sint, ut nec uolentibus quidem, præterquàm à Symmistis ius reddi possit[a], in eis uerba legis nostræ locum non habeant: quippe hodie illi non præscriptione, quæ excepto aliquo casu iudicis iurisdictionem agnoscit, tuti sunt, sed legitima exceptione, qua generaliter allegant, nullam esse in eos secularium cognitionem. Idqúe etiam, ut crebrior est sententia, iure diuino[b]. Licet uideantur ueteres, quod ad censum resq; pecuniarias attinet,

h Alex.cōsi.113. in j. i d.l.diuus. k gl.c.peruenit. de censi. l But.c.cū apostolici. de his quæ fi.à præl. m Bal.c. ex parte Adæ. de testi. n Bar.d.l.solēt. §.fi. o c.peruenit.de empt. p l.2.3.tit.2. q l.quod fauore. j.de legib. r Fely.d.c. cum Bertoldus. colū.antepen. s l.competit.ubi Bar. de præsc. xxx.anno. Ias. l.2.de iur.emphit. t l.Celsus.de usucap. u l.libertis quos. §.j.de ali.leg. x l.procula. de prob.l.cū quidā.§.diuus. de usur.l.cum potest.in prin.de iur.do. y Bart.d.l.cum de in rem. z d.l.Celsus. a l.4.ff.de usuf.

b gl.l.seruitutes de seruitu.tit. generali. c gl.l.pen.j.cōmu.diuid. e Cyn.& Bal. hic. f l.si filius.j.de pet.hær. g l.qui in aliena. §.j.de acquir. hær. h gl.d.c.peruenit. i Alex.d.§.j. a c.si diligēti.de fo.com. b c.si Imperator 96.dist.Fel.c. ij.de mai.& obe.

aliud existimasse[c], alioqui tot leges in Codice & Authenticis non haberemus, falcem (quod dicitur) in alienam messem mittentes[d]. Hincque etiam apparet, legi nostræ locum non esse, quum conuenerit ut alius Prætor, quàm cuius iurisdictio esset, ius diceret[e]: quippe & hic nõ de præscriptiõe, sed iusta exceptione agitur, quũ ille Prætor nullo casu ius cognoscendi in paciscẽtes haberet[f]. Nec hisce pactis fieri potest prorogatio iurisdictiõis, sed re ipsa, id est iuris ipsius usu[g], quod & prorogationis nomẽ indicat[h]: solũ igitur pacto stãdũ erit,

tatis[b], uel etiã sacerdotij prærogatiuã, licet antea dubitabatur, si oporteret eãdem scripturam tenere, & eum qui hoc pactus est, non debere aduersus suam conuentionem uenire, uel licentiã ei præstari, discedere quidem à scriptura, suo autẽ iure uti. Sancimus, nemini

si iam aditus Prætor fuerit, antequam adeatur desistere licet. Pacto enim priuatorum noua iurisdictio dari non potuit[i], sicut nec uetus prorogari absque usu & patientia[k]. Sed quid si partes renuntiarent, & id agerent, ut resilire à pacto non liceret? Et Bal. Martin. Laudensis, & Decius adhuc ei legi locũ esse existimant, quia ad ius publicum pertinet: quibus & ipse accedo, ut non magis id partes possint, quàm qui agunt ut absque traditione dominia transferantur[l], quod & Bar. hic uidetur sensisse, qui si promissioni adiecta esset pœna, eam solum committi posse censuit, nõ autem ideo ex principali agi[m]. Quoties enim contractui, à quo licita est pœnitentia, stipulatio pœnalis subijcitur, id actum propter conditionis uerba censetur, ut si alterũ pœniteat, nihilominus pœna committatur[n]. Ex his consequens est ut nec iuramento quidem confirmari ea conditio possit[o], quũ religio ea quæ iuris publici sunt, nec in potestate iurantis, nõ suppleat[p]: quamuis hac in re plerique, ad legis rationem nõ attendentes, dissentiant[q]. Si igitur in instrumento aliquis certam quantitatem promiserit, subdideritque, uelle se Romæ, Venetijs, Luguduni, & ubicunque fuerit inuentus, conueniri, non obligatur, ut Bart. sensit[r], nisi uerba ita cõcepta essent, ut solutionis promissionem arguerent[s]. Quo enim loco quis soluere promittit eo etiam

c xj. q. j. c. magnum.
d l. cũ clericis. l. omnes. l. iubemus. §. fi. Authẽ. clericis. ĩ. de ep. & cle.
e l. 2. §. cœpta deĩde. de orig. iur.
f l. j. ubi Barto. de iudi.
g d. l. j. ubi Bar.
h l. sed si manente. de preca.
i l. priuatorum. de iu. om. iud.
k l. quoties. ff. de seruit.
l l. nõ statim. ff. de peculio. Bartol. l. cũ falsa. ĩ. de iuris & fact. igno.
m l. stipulatio ista. §. alteri. de uerb. obl.
n l. si pacto. ĩ. eo.
o But. Abbas. c. j. de iudi.
p l. pacta que cõtra. ubi dixi. ĩ. eod.
q Iason d. l. si cõuenerit.
r d. l. si cõue.
s l. titiũ. §. j. de admi. tut.

contraxisse uidetur[t], ut meritò ibi quoque conueniri possit[u]. Idem si dixerit se eis in locis de pecunia responsurum[x], quod Alexan. hic censuit, uel ex alijs coniecturis id actum appareret, ut quia esset mercator qui hisce in locis soleret per literas cambitionis, uel procuratores satisfacere, ut Iason mauult, uel quia soluere aut respõdere promisisset. Disiuncta enim arguit responsionem respectu solutionis ibi faciẽdæ, seu satisfactionis adiectã[a], quo sensu nõ solum respondere, sed & trãsscribere quandoque dicimus[b].

licere aduersus pacta sua uenire, & cõtrahentes decipere. ¶ Si enim ex ipso edicto Prætoris pacta conuenta, quæ neque contra leges, nec dolo malo inita sunt, omni modo obseruanda sunt, quare & in hac causa pacta non ualeant? Quum & alia regula est iuris an

b ¶ DIGNITATIS. Dignitas honor est alicui propter merita, specialiter principis, uel legis beneficio impẽsus[c]. Et ideo cum de dignitate militari loquimur, nõ de omnibus militibus, sed de his qui specialiter honorem cõsecuti sunt intelligimus, ut Centurio, Tribunus militum, Præfectus castrorum, Magister militum[d]: sicut si de dignitate ecclesiastica, nõ omnes sacerdotes, sed qui specialiter præcellunt[e], ut Præcẽtor, Decanus, Archidiaconus, Præpositus, Prælatus, Abbas, Episcopus, & similes. Generaliter uero in iure nostro tres sunt hominum conditiones: Senatores, Equites, Plebs. Senatores clarissimi[f] erãt, sed inter hos qui quæstoria, prætoria, consularia, triumphalia ornamẽta cõsecuti erant, spectabiles quoque & illustres dicebantur[g]. Equestrium dignitas senatoriæ quoddam quasi seminarium erat, ad quos iudicia plerumque pertinuere[h]. Vnde centumuiralis ordo ex his institutus[i]. Procuratores Cæsaris, itemque præfectus Augustalis, qui Aegypto præsidebat, ad hunc gradum pertinebant, ut Cornelius Tacitus autor est. Ex plebe si qui iudicio principis, uel ad præsidatum prouinciæ, uel ad aliam administrationem promotus fuisset, perfectissimus dicebatur[k], quod aliàs diffusius attigi, ostẽdique quãtum hac in re aberratum à nostratibus hactenus fuerit. Propriè igitur dignitates in iure nostro sunt, quæ prædictis

t l. contraxisse. ff. de act. et ob.
u l. iij. ff. de bo. aut. iud. poss.
x c. dilecti. de fo. comp.
z arg. l. plenũ. §. equitij. de usu & hab.
a l. j. ff. de reb. dub.
b gl. l. 3. ĩ. de pecu. l. si uir. ff. de præsc. uerb.
c Bar. l. j. col. 6. ĩ. de dig.
d l. j. in fin. ad Maced.
e c. statut. ĩ pri. de resc. in 6. authẽ. sed episcopalis. ĩ. de ep. & cler. c. ad aures. de rescr.
f l. ij. ĩ. de his q ue. ætat. l. fœminis. ff. de senato. l. ij. ĩ. de dom. l. j. ĩ. de præpo. libellorũ. lib. xij.
g In auth. ut ab illustr. l. speciosas. ff. de uerb. sign.
h l. j. ĩ. de eques. dig. lib. xij.
i l. fi. ĩ. de pet. hære. l. petitor ff. de lib. leg.
k l. j. de perfect. dig. lib. 12.

ctis Clarissimatus, Equitatus, Perfectissimatus gradibus continentur. Quò fit, ut milites & sacerdotes huiusmodi dignitatẽ propriè non habeãt: sed nec doctores, nisi qui uiginti stipendia impleuerint[l]. Largius tamen, & ex subiecta materia, uel præsenti hominũ existimatiõe, quã doque alia fit interpretatio. Propter qualitatẽ enim seruilis maculæ, illi

tiqui[c], omnes licentiã habere, his quæ pro se introducta sunt, renuntiare.

cõparata, militia dignitas existimabitur[m]. Item miles si pagano conferatur, dignior existimabitur[n]: quod & in Doctoribus dicẽdum, qui & ipsi dignitatem largo modo habere dicuntur[o]. Sed & simplex sacerdotium dignitas eadem ratione dici potest[p]. Dicuntur enim clerici esse in gradu, quæ uox ad dignitatem refertur[q]. Illud constat, apud gentiles sacerdotium quoque dignitatem fuisse[r]. Curabant etiam ludos quos in honorem deorum populus faciebat: Vnde Syriarchiæ, Lyciarchiæ, Phœnicarchiæ nomen, à prouincijs quibus præerant[s]. Hinc & sacerdotiæ munus, quod patrimoniale fuisse traditum est[t].

c ¶ ANTIQVI. Nisi renuntiationi aliqua ex sex infrascriptis causis aduersaretur. Prima, quum id ius bonos mores respiceret: Aduersus eos enim nulla est renuntiatio[u], ut quum quis paciscitur, ne alter cõiugum ea exceptiõe utatur, qua prouisum est, ne supraque facere possint conueniatur. Id enim aduersus reuerẽtiã est, quæ mutuò à cõiugibus debetur[x]: quod & in pacto dicendum quo cõueniatur, ut seruus in caput domini interrogari[y] possit: Id enim aduersus reuerẽtiam esset, quæ domino debetur, & etiam securitatem domesticam cõuelleret. Sic & nõ ualet renuntiatio quæ futurũ delictum respicit[z], nec quũ quis legis cõmissoriæ pactum in pignoribus approbat, & id enim uoracitatem fœneratorũ crimenque adiutat[a]. Sic & receptũ est, nõ ualere cõuentionẽ, qua inter patrem & filiũ de alimẽtorũ renũtiatione agitur[b]. Id enim nõ tã cõtra ius naturale est, ut Decius sensit, quàm aduersus bonos mores, quum mali exẽpli sit, luxuriari filium patre egente. Quod & de renuntiatione traditum est, quæ de uiuẽtis hæreditate fiat[c]. Idemque quum quis ei iuri renuntiat, quo ad arbitrium boni uiri, arbitri sentẽtia redigitur[d]. Videtur enim doli mali ansam arbitro præstare, si dolo uel la

l l. j. ĩ. de prof. qui in urbe Cõstan. cod. lib.
m Rub. & l. fi. ĩ. qui milit. nõ poss. eod. lib. l. 3. de dig. co.
n Bart. l. j. §. nec castrẽse. col. 2. de coll. bon.
o c. quãto. de magist.
p l. officiales. ĩ. de ep. & cler.
q l. sacrosancta. eod. tit.
r l. j. ad l. Iul. de amb. l. non distinguemus. in princi. de arb.
s l. j. ĩ. de nat. lib. l. j. ĩ. de of. comi. ori.
t l. antep. ĩ. de muneribus pat. lib. x.
u l. conuenire. ff. de pact. do.
x l. alia. §. elegãter. sol. mat.
y l. seruos. ĩ. de quæst.
z l. si unus. §. pacta. ff. eod.
a l. fi. ĩ. de pact. pign.
b l. abdicatio. de pat. pot. Bar. l. si quis à lib. §. parens. de lib. agn.
c ĩ. l. seq.
d Dy. c. sciẽti. de reg. iur. in 6.

ta culpa iudicatum proponatur. Idem quoties ius reuocandi donationem, libertatem, legitimationem, ex ingratitudine competit, non poterit quisque futurã remittere[g], si in ea dolus sit, quia dolus de futuro remitti

¶ Omnes itaque iudices nostri, hoc in litibus obseruent, & huiusmodi obser

non[h] potest. Secunda causa est, quum renuntiatio aduersus ius publicum fit[i], siue naturale, ut quum quis iuri sanguinis renuntiat[k], aut pater filium alienat abdicatque, usitata enim Græcis illa ἀποκήρυξις, nostris legibus incognita[l] est. Siue ciuile sit, ut quia formam aliquã inducat, uel solennitatẽ[m], uel aliud quod priuatæ facultatis non sit. Vnde pacto quis ingenuus ad seruitutem redigi nõ potest[n]. Et prohibitus postulare, etiã uolente aduersario non postulabit[o]. Et iuramento calumniæ nec pacto quidem renuntiari potest[p]. Sic notarius, qui ex lege prohibetur pecuniam recipere, nec à spõte quidem offerente recipiet[q]. Sic præses prouinciæ abdicando se non amittit imperiũ[r]. Sic quis in criminalibus causis defensioni renuntiare prohibetur[s]. Nemo enim membrorũ suorum dominus[t] est, & publice interest, quemlibet defendi. Quod tamẽ quibusdam casibus non procedit, hic à Iasone adnotatis. Sed & quoties solo priuato fauore lex aliquid pro forma inducit, posse ei renũtiari uerius[x] est, quod in filio præterito responsum est, qui testamẽtum approbasset[y], & in testibus, qui citra iuramenti religionẽ uolentibus partibus aliquid pro testimonio dixissent[z]. Idemque de alijs actibus iudiciarijs, qui fauore priuato introducti sunt[a], ut dilationes, interrogationes, feriæ messium, non qui substantiam iudicij respiciunt[b]. Nã & legi prohibitiuæ, que priuatũ fauorem respiciat, renuntiari posse cõstat[c], quamuis regulariter prohibitio legis uim formæ inducat, quod Iason hic ait[d]. Sed & si lex publicam priuatamque utilitatem respiciat, quatenus de priuata tractatur renũtiari poterit, dũ separabilis sit[e], quod Bart. hic docet, alioqui si separari non poterit secus est: ut in pacto traditũ est, quo mulier deteriorem exactionis in dote conditionem facit[f], ut in milite, qui procuratoris officium assumere uelit[g], ut in aduocato, qui aduersus ordinis sui decorem prouinciales functiones suscipiat[h]. Sed cur non idem est in milite qui renuntiat præscriptioni fori? hic

e Bart. l. pen. ĩ. de arb. Bal. cõsil. 252. in 2.
f l. fi. ĩ. de reuo. donat. Roma. sing. 222.
g Bar. l. seq.
h Alex. cõs. 40. ult. in 4.
i l. ius pub. ff. e.
k l. ius agnationis. ff. eod.
l d. l. abdicatio.
m l. nemo. de le. j.
n l. nec si uolẽs. ĩ. de lib. cau.
o l. quos prohibet. ff. de postul.
p l. 2. §. sed qa. ĩ. de iur. cal.
q glos. l. inuitus. §. ĩ. de reg. iu.
r l. pen. de off. præsi.
s glo. l. pactum inter. ff. eo.
t l. liber. j. ff. ad l. aqui.
u l. non tantũ. de app.
x c. fi. §. his aũt. de off. deleg.
y l. filio. de iniusto rupt. Bart. l. nõ dubiũ. C. de testa.
z c. tuis. de test.
a l. j. §. j. ff. de fer.
b gl. c. de causis. ex de off. dele.
c c. nonnulli. ubi Bal. de rescr.
d gl. l. j. ĩ. ne fid. dot.
e gl. d. l. iurisgẽ. §. si paciscar.
f l. de die. de pact. dot.
g l. filiusfa. §. ueterani. de pe.
h l. ne quis. ĩ. de adu. diu. iud.

hic enim ualere dicitur. An quòd nullũ dedecus militiæ infertur? quum alioqui iure cõmuni ei iudici subijciatur[i]: quod hodie in sacerdotibus nõ est, in quos nec ex regula cõmuni seculari iudici ius est[k]. Sed unde factum putabimus, ut pacto quis se in seruitutem dedere non possit[l], & tamen uẽditione ad pretium participandum facta, possit[m]: An quòd utilitatis causa id receptum sit uisumq́ legislatori in uenditionis contractu magis tolerabile, in quo ius transire & sic libertatem omni modo amitti necessarium nõ sit, quum sufficiat usucapionis cõditionem transferri[n], & ideo tali uenditione non excluderetur proximorũ affectio[o], solũq́ usucapioni locus adhuc esset[p]. Tertia causa à superiore pendet, quũ lex propter uarias subditorũ utilitates aliquid constituit, ei facta renũtiatio nõ ualet si ad ius publicum aliquo modo pertineat, ut quũ quis super alimẽtis in futurum ex testamẽto debendis absq́ Prætore transigit, & beneficio legis renuntiat[q], uel quum nõ uisis nec inspectis tabulis testamenti transigit[r]. Idem quum quis conuenit, ne rei cõmunis omnino diuisio fiat, id enim cõuenire non potest[s]. Sed qua nã ratione id prohibitum dicemus? & Accursius ut infinitas euitetur: Nam & uidemus prohibitionem alienãdi etiã generalibus uerbis factã ultra quartũ gradum non porrigi[t], licet alij rationẽ eam adducant, quod cõmunio discordiã pariat, unde tali pactioni occurrendũ fuit[u]. Quòd si conuenerit ne durãte uita fiat diuisio, ratio infinitatis cessat[x], ualebitq́ pactũ sicut & societas in id tẽpus cõtracta[y]. Ad hãc speciem pertinet, si actũ cũ creditore est, ne pignus uẽdi possit, Adhuc em̃ postq́ ter denuntiatũ fuerit uẽdi poterit[z], quod ꝓpter publicam utilitatẽ introductũ quidã existimant, quia aliàs debitor nunq́ solueret, & nõ reperirẽtur qui mutuare pecuniã uellẽt. Cui sentẽtiæ uix accedo, sed potius propter debitoris culpã nõ luentis satisfacientisq́ id traditũ arbitror, tanq́ pactũ illud tacitã conditionẽ cõtineat, nisi post tertiã interpellationẽ nõ soluerit[a]. Quarta causa, quando lex pactũ prohibet fauore priuato renuntiantis, cuius fragilitati uult esse succursum ut in minore, alicui iuri suo uel beneficio restitutiõis in integrũ renũtiante[b]: quod & in fœmina Barto. sensit, quæ exceptioni S.C. Velleiani renũtiauerit[c], nõ em̃ ualet renũtiatio, quũ qua facilitate fideiubeat, eadẽ & beneficio S.C. renũtiatura[d] sit, quã sentẽtiam & ipse sequor, q̃uis plerisq́

i l. magisteriæ. j. d'iu. om. iud.
k d.c. si diligẽti.
l d.l. nec si uolens.
m §. fin. de iur. pers.
n l. si ita distrahatur. de contrahẽ. empt.
o l. j. cum seq. ff. de lib. cau.
p l. nõ ideo. j. de lib. cau. l. 2. ff. si libert. ingen.
q l. cum hi. ff. de transf.
r d.l. de his. eod. titul.
s l. i hoc iud. §. si cõuenerit. ff. com. diui. Alc. l. si nõ sortem. §. si cẽtũ. ff. de cõdic. inde.
t §. j. i auth. de resti. fideicom.
u l. cũ pater. §. dulcissimis. de leg. 2.
x Flor. d. §. si cõueniat. Dec. cõsil. 256.
y l. j. ff. pro Soc. Alex. cõsi. 59. in 5.
z l. 4. de pign. act.
a arg. l. quæro. §. iter. ff. loc.
b l. si intra. j. de resti. in int. ubi glo.
c l. generaliter. j. ad Vell.
d l. doli. §. aduersum. de nouat.

reclamãtibus[e], nisi hæc renũtiatio ex interuallo facta sit, tunc[f] enim propter maiorẽ deliberationẽ satis faterer cõmuni opinioni locũ esse[g], dũ tamen admonitam eius beneficij mulierem appareat, stabiturq́ instrumẽto in quo tabellio eã se admonuisse affirmet[h]. Sed quid si interrogatus notarius q̃d illud S.C. statuerit impertinentia respondeat? Et Alb. itemq́ Fulgo. & Alex.[i] non ualere renuntiationem censuerunt, Contrà ego, ne in potestate notarij sit ex post facto ius parti quæsitũ perimere[k], quod nec testibus quidem cõceditur[l], solum ergo aliquatenus de fide instrumenti minuetur[m].

Quinta causa est, quum propter odiũ certæ personæ lex exceptionẽ introduxit, non ualebit renũtiatio, nõ enim illud beneficiũ in eius fauorẽ institutum est[n], ut in filiofa. qui S.C. Macedoniani auxilio renuntiat[o], quod tamen nõ procedit, cum pater cõsentit[p], causa enim odij tũc cessat, quod & Bar. hic tradit. Potest hæc species generalius intelligi, ut quod alterius cõtemplatione inductum est, ab altero renuntiatione perimi nõ possit[q], quatenus scilicet res ad alterum spectat[r], Vnde è contrario cõstat, quod fauore alterius cõstitutum est, nõ posse ab altero auferri[s], ut cum parentes de suo uel filiorum statu trãsigunt, nihil enim eis præiudicant[t], & ideo nõ potest quis priuilegio renuntiare in alterius dãnum, cui ius quæsitum sit[u]. Vnde in casibus q̃bus dotis nõ numeratæ exceptio maritum qui ei renuntiasset nõ adiuuaret, creditoribus tamẽ mariti ante lapsa tempora prodesse posset[x]. Quod & in muliere dicẽdum, quæ legi Iuliæ de fundo dotali iurata renuntiasset, nõ nocebit id iuramẽtũ filijs & creditoribus[y]. Sed & si immunitas patri cum filijs sit concessa, q̃uis ei pater renuntiauerit, ius filiorum nõ uitiabit[z]. Sexta causa cum renũtiatio ex re, materia, uel præsumpta uolũtate deficit, ut quum q̃s rem depositam nõ petere, nisi post aliquod tempus promisit, potest mutare uoluntatem, & q̃primum repetere[a], q̃m id cõtra naturam depositi est, quod ad libitũ deponentis, cuius fauore celebratur, reuocari debet. Idem in eo q̃ precario rem tradidit, & cõuenit, ut in Calendas Iulias precario ille possideat[b]. Aduersatur enim substãtiæ cõtractus, ut ante petere nõ liceat. Idemq́ ego arbitror, etiã si uerba[c] hoc modo concepta sint, renuntio iuri reuocãdi ante Cal. Iulias, Nec em̃ ad uerborũ formã attẽdendũ uidetur, sed ad id quod partes agere possunt: qua[d] tñ in re dissentit Accur.

e Doct. l. sciẽdũ. de uerb. obl.
f l. fi. §. pen. ff. ad Vell.
g l. si mulier. j. ad Vell. l. si iudex circũuẽto. ff. de min.
h Moder. d.l. sciendum.
i l. si mulier. §. si mulier. ff. ad Vell.
k Bar. l. si librarius. de reg. iu.
l c. præterea. de testi. cogẽ. Alex. d.l. sciendum.
m c. sicut. j. de testib.
n l. tametsi. ff. ad Maced.
o l. qui exceptionẽ. de cõd. ind.
p l. fin. j. ad Maced.
q l. post mortem. §. fi. de contra tab.
r l. fi. ff. co.
s l. j. cũ seq. ff. de lib. cau.
t l. transactione matris. j. tit. j. l. j. 2. & 3. de lib. cau.
u c. ex cõquestione. de rest. spo. ubi Abb. in 2. quæst.
x l. si cui. j. de nõ num. pec. Alex. l. j. sol. mat.
y c. cum cõtingat. de iureiur.
z Saly. & Aret. l. 4. j. de sacr. eccl.
a l. j. §. pen. ff. depo.
b l. cũ precario. ff. de prec.
c Bart. l. ubi ita. de donat. cau. mor.
d l. insulam. de præscr. uerb.

Accur.[e] & ideo amplius cogitandum est. Idem quũ conuenit, ut ex pacto citra traditionem transferatur dominiũ[f], uel ut ex pacto nudo oriatur actio, non enim id potest, quia res ipsa, id est natura actus repugnat. Vnde nec simplici pacto caueri potest, ut in contractibus innominatis pœnitentiæ locus nõ sit[g], quod Dec. rectè censuit.

uatio & ad pedaneos[d] iudices, & ad cõpromissarios[e] & arbitros electos per

Hinc etiam inductum ego arbitror, ut proprietarius, nec quidem cõsentiente fructuario, seruitutẽ imponere possit[h]. Non enim seruitutẽ prædio imponere potest, nisi qui perfectè dominus est[i], nõ ergo simplex fructuarij cõsensus sufficit, ut seruitutis cõstitutio ualeat, sed ipsius usufructus renũtiatio necessaria esset, quia tunc proprietarius perfectè dominus fieret[k]. Huc pertinet, & quum quis ius futurũ repudiat, nihil agit, res enim ipsa deficit, quũ anteq́ ius natum sit, repudiari nõ possit[l], quod alibi tractauimus[m]. Ad hæc spectat etiam, quoties renuntiatio uerbis generalibus hisce in casibus, quibus lex specialem recusationẽ desiderat, facta est, ne sub uerborum tectorio quisq́ decipiatur[n], uel quia generali illa renuntiatione actum fuisse de his non interpretatur, quæ ob specialem aliquã æquitatem sub genere uerisimiliter non cõprændũtur[o], de quibus à nobis multa copiose tradita sunt, libro de uerb. sig. primo. Nam & nouum non est, maioris efficaciæ specialem esse renuntiationẽ, q̃ quæ sub generali sermone cõtineatur[p]. Hincq́ respõsum est, cum quidã maximam partem donasset, promisissetq́ donationem nullo tempore per se reuocatũ iri, & generaliter omni legũ auxilio renuntiasset, nõ tamẽ Constantini rescripto renũtiatũ cẽseri[q], quin sublatis deinde filijs reuocare nihilominus posset[r]: quum enim reuocatio in fauorẽ patris concedatur, qui si existimasset sibi prolẽ nascituram, uerisimiliter nõ donasset, ex tam generali renũtiatione nõ magis de prole cogitasse credẽdus est, q̃ si eam nõ adiecisset: meritò ergo eadẽ legis est hoc quoq́ casu ratio[s]: Secus si specialiter ei legi renuntiatum esset, tũc enim de filijs cogitatũ fuisse apparet, cõmuniq́ sententiæ locus est[t].

d ¶PEDANEOS. Assessores qui Prætori in consilio erant, & ad pedes tribunalis assidebant, si ex eius delegatione leuiores causas cognoscebant, pedanei dicebantur[u]. Vnde & quandoq́ consiliarij appellãtur[x], cõstituebanturq́ quandoq́ iudices, quoties Prætor ipse, seu Proconsul absfuturus[y] erat, quod & hodie propter occupationes publicas, uel causarum multitudinem conceditur[z]. Existimabunt forte aliqui sic dictos, quòd pedibus in diuersas sententias irent, Vnde Laberius apud Aul. Gellium, Caput sine lingua pedaria est sententia, lib. III. cap. XVIII. Accursius etiã ordinarios magistratus, qui gradu sint inferiores sic appellari censuit, quod ego affirmare non ausim.

e ¶COMPROMISSARIOS. Sic specialiter dicuntur arbitri, quorum sentẽtiæ metu pœnæ stãdum est[a]. Compromissum enim dicitur pactum, quo aliquem iudicij causa assumimus, addita per stipulationem pœna, si eius sententiæ paritum non sit[b]. Quod si pœna adiecta non sit, uulgò arbitratores, in iure nostro simpliciter arbitri dicuntur[c]. Sed quum traditum sit, de articulo iuris minime compromittendum esse, quomodo hic coram arbitro cognosci poterit[d], an renuntiatio fori ualeat? An quòd cõstitutionis huius tẽpore magna erat hac in re ambiguitas, unde quæstio cõtrouersi iuris, quæstioni facti æq̃paratur[e]? An quòd in hoc quoq́ uerti quæstio facti possit, ut quia factam fuisse renũtiationem negetur, uel à minore, uel dolo malo expressam? Ego arbitros iuris appellari scio, quibus articulus aliquis demãdatur: uerbi gratia, an fideiussor sit idoneus[f], an iudex sit suspectus[g], quod & ad mixtã iuris & facti quæstionem extendi potest, ut quum mandatur articulus an deferendũ sit appellationi uel ne[h], Idemq́ in casu nostro, quum ordinarij iurisdictio declinatur, quia præscriptionis fori renuntiationem non ualere quis alleget. Bar. etiam ad eos qui de causa principali compromiserunt id extendere uidetur, Poterit enim arbiter etiam de articulo hoc cognoscere. Vnde cõsequens est, quod plerique hic tradiderunt, si statuto caueatur ut in agnatorum controuersijs fiat compromissum, de ea quoq́ causa adeundus sit arbiter, quæ ad articulum spectet, nempe an compromittendum de tali quæstione sit: quam sentẽtiam & nos probamus, siue uerba legis attẽdamus, & hæc enim controuersia est: siue mentem, quia qua ratione credidit legislator litem principalem citius & citra maius iurgium sub arbitro terminari posse,

e in d. l. cum præcario.
f l. nõ statim. ff. de pec.
g l. si pecuniã. de condic. ob cau.
h l. sed si quid. in fi. ff. de usufr.
i l. 2. ff de seruit. l. Iulianus. ff. de fun. dot.
k glo. d. §. fi.
l l. si ita scriptũ §. j. de leg. 2. l. j. §. decreta. de succeß. edic.
m l. j. 3. eod.
n l. sed & si q̃s. §. quæsitũ. ff. si quis caut.
o l. scire opor. §. sufficit. de excus. tut.
p l. 4. ubi Ias. 3. not. j. ti. j. Roma. cõs. 472.
q l. si unquàm. j. de reu. don.
r Rom. consil. 269.
s l. j. ubi Bal. ff. si quis in ius uoc. Mod. d.l. si unquã. quæstio. 32.
t Ias. & Dec. hic.
u §. uetus. §. seq. in auth. de iudic.
x §. illud. in Auth. ut defun.
y l. fi. j. de peda. iud.
z l. 2. eod. tit.
a l. societatẽ. §. arbitrorũ. pro soc.
b l. 2. ff. de arb.
c hic. & d. §. arbitrorum.
d l. cũ proponas. ubi Bald. j. de re. cred.
e glo. l. cum prolatis. ff. de re iud. Bart. l. q̃d Nerua. col. 5. depos. uers. iuxta prædicta quæro.
f l. arbitro. qui satis. cog.
g l. apertissimi. de iudic.
h l. ab exequutione. in fi. j. quo. app.

posse,quàm sub iudice[i],eadem & de articulo idem sensisse credendum est. Nam & in iure uidemus principalem litem & articulum ipsum ijsdem priuilegijs censeri[k],imò & fauorabilior quandoq; est articuli causa, utpote quæ neutri litigatorũ onerosa sit, & quæ quandoq; sola satisdatione dirimatur[m]. Nam & traditũ est, quoties causa principalis summaria sit, emergentes in ea articulos summatim quoque decidẽdos esse[n]. Qua propter in hypotheca quoq; tum summarie non autem iure ordinario cognoscendum erit[o]. Sic quum in municipio cauetur,ut in damni dati causis iuramento actoris staretur,in articulis quoque obiter occurrẽtibus stari debere Bar.censuit[p],generaliterq; hoc procedere traditũ est[q], excepto quum uerba mensq; legis aliud suaderent[r], uel quũ de materia odiosa tractatur, ut si appellatio uel in integrum restitutio sublata in causa principali sit, non enim in articulis sublata censebitur[s]. Vnde quãuis à diffinitiua in possessorio iudicio non appelletur[t], ab interlocutoria tñ in eo iudicio lata prouocari poterit[u]. Sic hæreseos, seu impietatis condemnatus, à diffinitiua non appellat, ab interlocutione appellat[x]. In iudicijs quoq; summarijs uel exequutiuis traditum est, an quis legitimam personam habeat,plenarie cognoscendum esse[y]. Fuere tamen qui in prædicta quæstione de articulo compromittendum nõ esse existimarent,sed rationibus nõ adeo grauibus ut ea referre operæ pretium sit.

ueniat. Scituros q; si neglexerint, etiã litem[f] suam facere intelligentur.

IDEM AVGVST. Ioanni Præf. Præt.

DE questione tali à Cęsarienſi aduocatione interrogati sumus, duabus uel pluribus psonis spes alienæ[b] fuerat hæreditatis, ex cognatione fortè ad eos deuoluendæ, pactaq; inter eos inita sunt pro aduentura hæreditate, quibus specialiter declarabatur, si ille mortuus fuerit, & hæreditas ad eos perueniat, certos modos[c] in eadem hæreditate obseruari. Vel si fortè doctor qui per iuris errorem iudicauerit, non tamen dolo id fecisse in dubio censebitur[e]. Ego siue dolo, siue imperitia iudex pronuntiauerit, nunq; obligari eum censeo, nisi ex dolo quatenus uera litis, id est damni illati æstimatiõe interest[f], ex imprudentia quatenus de bono & æquo uisum fuerit[g], minus enim cũ eo agendum est, qui necessarium iudicandi munus detrectare non potuit[h]. Cæterum ex dolo criminali quoq; ultione, & existimationis, id est famæ dispendio plecti potest[i].

DE QVAESTIONE. a ¶Cæsarea metropolis, ciuitas Cappadociæ est, quæ antea Mazaca dicebatur, in ea quũ huiusmodi species ĩcidisset, aduocatiq; Præsidalis fori dubitarent, Iustiniano consulerunt: à quo rescriptum est, Pactum de hæreditate uiuentis nullum esse nisi ille consenserit. Accur. Cæsariensem aduocationem ipsius Cæsaris interpretatur: sed de his fortè intellexit, qui in huius pacti controuersia ceu fiscali corã procuratore Cæsaris patrocinabantur, Vnde & Cæsariani uidentur dicti ipsi exequutores & nuncij fiscales[k].

b ¶SPES ALIENAE. Huiusmodi spes quum de uiuentis hæreditate sit, à iure reprobatur[l], non tam in eo qui successurum se agnato credit[m], quàm etiã in patre, qui filij se successorẽ speret. Id enim etiam contra ordinem naturæ[n] est, itemq; in filio, qui patri uelit succedere[o], nam & multa interim euenire possunt, ne patri succedat[p], & ideo non tenetur etiam pœnam, qua is ex delicto condemnatus sit, soluere, legitimæq; imputare[q], sicut nec cogi potest, ut ullam ei dum uiuit legitimam assignet[r]: Vnde filius non potest quicq; ex parentis bonis interim alienare, nec in euentum eius mortis obligare[s], nec eo inuito aliquo modo de eis disponere[t], tametsi uiuente patre propter hanc spem quodammodo dominus dicatur[u], & ex probabili patris opinione speret se ei successurum[x], & propter hanc spem non facile patri indulgendum sit ut alios adoptet[y], uel naturales natalibus restituat, sibiq; legitimos hæredes

i l. quãuis. ff. de arb.
k d.l. ab exequutione. in fi. gl. l. 3. ĩ. de app. Anch. cõs. 77.
l l.j.ubi Paul. ff. si quis cau.
m auth. quæ supplicatio. ĩ. de prec. Imper. offe. Socy. l. pecuniã quã. ff. si cert. pe.
n l. 3. §. sciẽdũ. ad exhi. Bart. in cõuag. ad re primẽdũ. in uerbo summarie. col. 6.
o Bald. l. j. col. j. j. cõia de leg.
p Bart. l. solẽt. in fi. de alim. leg.
q Anch. cõs. 77.
r Bart. d. l. solẽt Bal. d. l. cũ proponas. in fi.
s l. si ex causa. §. nũc uidẽdũ. ubi Bal. de minor.
t l. j. ĩ. si de mer. men. poss.
u Ang. cõsil. 46. Anch. 183. Cor ne. 290. in j.
x c. ut inquisitionis. de hæret. in 6. ubi Doct.
y l. 2. ĩ. de edict. diu. Adr.
z l. fi. ĩ. de pœ. iud. q mal. iud.
a Arg. l. pen. §. in cuan. ff. ne qs eum qui.
b l. fi. ff. de uar. & extor. cog.
c l. imperitia. ff. de reg. iur.
d l. j. §. hæc actio. si mensor fal. mod. dix.

z Bart. l. Gallus. §. & quid si tatũ. in fi.
al. 3. §. sed utrũ. de muno.
b c. cũ cõtingat. ubi Imo. de iureiur.
c l. j. ĩ. de inoff. don.
d l. 2. §. ĩterdũ. de uulg. Bart. l. is potest. de acqui. hæred.
e Bar. in l. Marcellus. §. res quæ. ad Treb.
f l. j. §. nonnullos. uer. ad substitutum. ff. de tut. & rat. dist.
g l. j. de leg. tut.
h l. legitimos. ubi Bar. uer. sq; per istud. ff. eo dem tit.
i l. transactionẽ. ĩ. tit. j.
k l. inter omnes, ubi Iaſ. qui sat. cog.
l l. cohæredi. §. cum filiæ. de uulg.
m §. nec ea res. Inst. ad l. falc.
n l. apud Iul. ĩ fi. ex quibus cau. in pos.
o l. stipul. ista hãbere. §. j. uersic. quæsitũ. de uerb. obl.
p Iaſ. hic.
q l. quidam. §. fi. de don. l. si qs mihi. §. sed utrũ. de acqui. hær.
r l. 2. ff. de his qui. ut indig. in fi.
s Bal. l. quoniã. ĩ. de test.
t l. j. ad l. Iul. mai.
u §. fi. in auth. ut lice. mat. ũcta l. transigere. ĩ. tit. j.
x Bal. cõs. 7. ĩ 6.
y l. j. ĩ. de secũ. nupt.
z c. non est obligato. de regul. iur. in 6.
a l. licet. 3. eod.
b l. mortuo. ff. de fi. leiuſs. Iaſon hic.

ditur[l]: nec probabilis esset hæredis allegatio, qui uotum captãdæ mortis suæ induci affirmaret, quum si de eo dubitat, abstinere se hæreditate possit[m], adeundo enim uidetur cõsensum suum fideicõmissario præstare[n]. Vnde quæsitum extat, an si stipuler mihi dari cẽtũ post mortem Titij, ualeat stipulatio: Et Rapha.[o] sensisse uidetur ualere stipulationẽ, in ea specie, quum in casu legis nostrę, alter agnatorum alteri promisisset bona Sempronij uiuẽtis habere licere, quod si simpliciter intelligatur, paratissima est fraus legi[p]. Ego promissionẽ de rebus propriis, post mortem alterius præstandis, ualere sentio, sed de illius rebus cuius mors expectatur neutiq;, idq; constitutionis nostræ argumento.

ad quosdam ex his hæreditatis cõmodũ peruenerit, certas pactiones euenire. Et dubitabatur, si huiusmodi pacta seruari oporteret. Faciebat autem eis quæstionem, quia adhuc super-

c ¶CERTOS MODOS. Annotãdũ ergo est. Pactionem hanc de bonis uiuentis factam, nullius esse momenti: est enim contra bonos mores, quia captandæ mortis uotum inducit[q]: Vnde & si ad pacisc̃tes bona perueniant, fisco addicuntur[r]. Quo argumẽto, ait hic Iason, crimine hæreseos notari eos, qui uiuente Pontifice de Pontificatu conuenticulum faciunt. Ego potius læsæ maiestatis reos crediderim[s], quoniam pactum concipiunt, quod aduersus principis sui securitatem esse præsumitur[t]: minus tamen puniendos, quia id præsumptione legis inducitur: minor autem pœna ex præsumpto, quàm ex uero crimine irrogãda est[u], crimen autem hic præsumi apparet. Vnde & fisco bona acquiruntur, quum si nullum delictum esset, sed simplex aduersus bonos mores inobedientia[x], non fisco, sed proximioribus pendenda esset pœna[y]. Procedit autẽ legis nostræ prohibitio, etiã si pactum iuratum sit: Non enim religione confirmatur id quod bonis moribus repugnat[z]: nec personæ respectus est ullus, siue is miles sit, qui aliàs pacto suam hæreditatem deferre potest[a], nam non ideo de aliena pacisci poterit: siue syndicus collegij, aut uniuersitas aliqua, & in his enim ratioui legis locus est[b]: siue etiam ecclesia, utitur enim & ipsa iure communi, nisi quo-

ties apparet specialiter aliqd ei indulgeri[c]. Sed an in liberis idē dicemus? IIII Et post Accursium omnes ferè idē cēsuere: cōtra pauci, quia legis huius uerba huic casui nō cōueniunt[d]. Omni modo enim hæreditas (saltem quod ad triētem iure naturæ debitum attinet) ad eos est peruentura, & ut uera sit Accursij sentētia, nō ualere scilicet pactū, saltē respectu pœnæ, ut fiscus excludatur. Diuersa obseruāda uideretur, nō enim pœnæ locus est, nisi quatenus in lege expressum est[e]: at lex quæ fisco bona tribuit, non de filijs paciscētibus loquitur, sed de agnatis, uel cognatis[f], quę uoces in materia pœnali nō uidētur filios cōpræendere, hi enim nati nō autē adnati aut cognati sunt[g]. Sed tamen cōmunis sentētia generaliter uerior uidetur, qm̄ ratio legis in filijs quoq; procedit, q licet naturali charitate erga patrem alligētur, tñ de eius hæreditate eo incōsulto paciscēdo, satis ostendunt in eorū animo cupiditatē & successionis affectū ei charitati præuortere, nā & lex omnino eis nō credit[h]: quādoquidē in ferrea hac ætate,

Filius ante diē patrios inqrit in annos.

Et quod ad naturam attinet, semper incertus est pater, ut Odyss. libro primo Homerus tradit:

Illo me genitum dixit pia mater, at ipse
Nescio, nam proprium certus scit nemo parentem.

Verisimileq; est, eos q in huiusmodi pacta coëunt, suppositios potius filios, q̄ ueros esse[i]. Cēseo igit cū plurimis hoc quoq; casu ad fiscū bona deuolui, quod & Bart. ferè existimauit, quum debitores paternos, filius in casum paternæ mortis liberasset[k]: nec me mouet quod materia hæc pœnalis sit, qa in hac quoq; uerba late accipiuntur, quatenus ratio legis infert[l], quę præsertim in ea expressim descripta sit[m]. V Sed qd uice uersa, num idē dicemus in patre, qui de filij sui hæreditate sit pactus? & Aret. credidit nō idem esse, quia nō est uerisimile captare mortē filiorū parētes[n], sed tñ receptius est idē prorsus esse, quod scilicet paterni amoris præsumptio facti huius improbitate cōfutetur, nā & quādoq; delinimētis nouercalibus allicefacti, quādoq; alijs affectibus de prole sua male sentiūt[o]. VI Quid in his q ita de uiuētis hæreditate pacti sunt, uti intestato successuri erāt? Et idem traditū est, quū in eum casum aduersus defuncti uolūtatē pacto prouideant, quo ipse aliter disponeret: Vnde apparet tale pactū non omnino legi conforme esse[p]. Censuit tñ Riminaldus si filij generaliter cōuenirēt, ut decedente patre intestato, eius hæreditas īter ipsos iuxta legū pręcepta diuidat, tali pacto nullā fisco pœnā lucrifieri posse, nec ceu indignos filios submoueri: quod & ipse probo. Sed probabilior est dubitatio. VII Quid in extraneis paciscētibus? quū em̄ hi spem nullā habeāt, nō uidetur ullum captandæ mortis periculum subesse. Sed tamē uerior est Riminaldi sentētia, tum quoq; legi nostræ locum esse: Paciscūtur enim de rebus alienis, & nisi sperassent fore ut instituerētur, uel aliquo casu hæreditas ad se perueniret, sub ea cōditiōe non cōtraxissent[q], & quum peruenerit, ex posteriore euētu spem præcedētē conijciemus[r]. VIII Sed an quod ad pœnā attinet, saltē minori XXV. annis paciscenti succurremus? Et aliqui succurri credunt, quia in crimine quo qs indignus hęreditate redditur, traditū est subueniri minoribus[s]. Contrà uterq; Dec. succurritur enim quum negligēdo deliquit, secus si faciēdo[t]. In delictis em̄ nō restituunt minores[u]. Ego tñ priorē sentētiam tanq; mitiorē sequor, quū id nō uerū, sed præsumptū potius delictū sit, ueretur em̄ lex ne periculosi euētus inde sequātur, & ideo succurrēdum minori est, ne in dānū incidat[x]. IX Sed an quod hic dicitur, tūc quoq; obseruabimus, quū nō de tota hęreditate cōuentū fuit, sed de eius parte? Et omnes fatētur pactum esse nullū, etiā si de parte sit: opinor ego etiā si de specie aliqua, aut re particulari, qm̄ lex nostra simpliciter de rebus alienis non ualere pactū ait. Verū maior esse dubitatio potuit circa pœnā, an dicto casu sola res de qua cōuētū est publicabit, an uero omnis paciscentiū portio, & uideretur solā rem auferri, ne pœna delicto maior sit[y], & ne pactū super una re ad aliā trahatur[z], & quia in his quæ legibus prohibētur, nō cōmittitur pœna nisi quatenus aduersus eas factū sit[a], licet in pœnis conuentionalibus aliud sit. Vnde si emphyteota, uel cliens partem utilis dominij alienent non tñ à toto iure suo cadunt[b], & in nostra quæstione sic sensit Fulgo. Sed cæteri crebrius cōtrarium prodidere, quia lex ei qui partē bonorū uiuentis donauerat, denegandas actiones hæreditarias in totum ait[c]: nō enim hæc pœna contemplatione rei irrogatur, sed ex indignitate eius qui cōtra bonos mores festinauit, & periculosum testatoris saluti contractum celebrauit. X Sed quid si qui contraxerunt uiuente adhuc testatore à contractu recedant, an nec pœnitenti quidem non parcetur? Et Decius senior

c c.j.de alie.feu. gl.c.per uenit.extra de censi.
d Arg.uersi. & quia non sunt.
e l.2.§.diuus. de sep.uio.
f d.l.quidam.in fi.d.l.2.
g l.filius.de su. et le.l.scripto. ff.unde lib.
h l.j.ad Maced.
i c.afferte.de præs.Alb.l.eū qui probabilē.§.de ep.& cle.
k Bar.l.cū dñs.§.fi.de pec.lega.Docto.l.filius.§.eo.
l l.cū lege.de test.
m glo.in auth.ut hi qui obl.uer. ad curationē.
n l.isti quidem. qd' me cau.
o l.4.ff.de inoff.test.
p gl.ca.j.de cōsti.in 6.& c.pastoralis.de fide instr.
q l.si quis locuples.ff.d' man.test.
r l.sed Iulian.§.proinde.ff.ad Maced.
s l.minoribus.j.de his quib. ut indig.
t Bart.l.si quis in tātam.j.unde ui.
u l.j.j.si aduer.del.l.auxiliū.de min.
x l.j.§.accusationem.in fin.ad Turp.Bar.l.j.§.nūtiatio.de ope.no.nun.
y l.rescriptū.ff.de his quibus ut indig.
z l.si unus.§.ante omnia.ff.eo.
a l.ī deposit.cū l.seq.ff.depo.Paul.l.4.§.Cato.5.opp.
b c.j.de uas.qui cō.cōst.lotha.
c d.l.quidam.§.fin.ubi Alb.& Raph.

senior non parci existimauit, cum perfecto contractu delictum sit consummatum, & ius fisco quæsitum[d], unde pœnitētia cū res amplius integra non uideatur admitti non debet[e]. Cōtra Picus, quū ex dolo præsumpto id pactū reprobetur, quæ præsumptio ex sequēte pœnitētia tolli debet[f], nec uidetur ius fisco quæsitū anteq; reus postulatus sit, & testator decesserit, unde humanius est ut aboleri crimē pœnitentia credamus[g], nā & traditum est, si uiuo patre filiū exhæredatum ingratitudinis pœniteat, non obesse ei exhæredationem[h]. IX Sed quid si cōtrahentes nesciant de uiuētis hæreditate pacisci, ut qa ignorent uiuat an nō? & hoc quoq; casu prohibitioni legis nostræ locū esse constat, licet nulla quæratur fisco pœna[i]. Quod si mortuū crederēt, idq; ita esset, dubiū nō est pactum ualere, nec ulli pœnæ locum esse[k]. Quid è cōuerso si mortuus esset, ipsiq; ceu de superstitis hæreditate paciscerētur? & ut pœna euitet, magis quod in ueritate esset attendi crediderim, q; quid isti opinarētur[l]. XII Cæterum quod iure ciuili de hæreditate hic dicitur, aliquatenus iure Pontificum in sacerdotijs obseruatur. Præbenda enim uiuentium nec dari nec promitti alteri possunt[m], idq; nec à Pontifice quidem ipso in specie, licet in genere expectatiuam (ut uocant) gratiam cōcedere ipse solum possit[n], non em̄ tali casu adeò est euidēs captatiōis metus: proinde nec illud quidem iure posse Pontificem credibile est, ut ius regressus alteri competens alteri renuntiari citra nouā possessoris uoluntatē ualeat, quū priori fidere possessor potuerit, posteriori autē non æque. Superest nunc uidendum quibus casibus ualeat id pactū, & Primus est quū ille, de cuius hæreditate agitur, consentiat: cessat enim ratio captandæ mortis, quū uerisimiliter, nō nisi ex magna fiducia is consenserit[o], maxime quum quandocunq; dubitet, reuocare huiusmodi cōsensum possit. Vnde apparet, nō statim cōtrahētibus ipsis ius ex tali pacto firmiter acqri[p], nec refert à principio cōsenserit, an celebrato iam pacto ratū deinde habuerit[q], quod Bal. & Sal. hic censuerūt[r]. Quo fit, ut nō statim ius fisco quæsitū censeatur, quod supra ex Pauli Cast. Piciq; sentētia retuli. Sed qd si hic qui cōsensit minor esset? Et si pubes sit, quia & testari potest putauerim consentire posse[s]: Si pupillus sit, adhuc posse arbitrarer, dum cum tutoris autoritate id faceret[t]. Qua tamen in re amplius deliberādum est. Addit Rimi. ideo reuocari hunc cōsensum quandocunq; posse, quia aliàs auferret ei libera testamenti factio: quod falsum est: nō enim hic consensus uim testamēti habet, nec quidem inter milites, aut filios[u], quū duplicem contractus ipsius conditionem imitetur, & ideo duobus testibus probari posse talē cōsensum crediderim[x]: quod & recētiores hic comprobant, & non absimili casu respōdit Socy.[y] Secūdus casus est, quū in genere tantū de uiuentis hæreditate tractatū est, ut quia quis societatē cōtraxit, si qua iusta hæreditas sibi obueniret[z], generalis enim hæc mentio nō arguit speciale uotum in morte alicuius[a]. Vnde si quis generaliter obligat bona præsentia & futura, etiā ea cōtinebūtur, quæ de hæreditate uiuētis ad se deinde peruenerint, q̄uis specialiter hypothecas tales contrahi lex uetet, ut Saly. adnotauit. Quod si probari possit, hæreditatis certæ personæ cōtēplatione cōtractū fuisse, secus esset, ut Bal. hic elegāter censuit, ne scilicet facile fraus legi fiat[b]. Quid em̄ si qualitas cōtrahentiū aliam præsumptionē inducat? Quid si notarius de incerti hominis hæreditate pactū se scripsisse dicat, ut instrumētū ualeret, quū de certo nomīatim partes secū tractassent[c]? Quid si is de cuius hæreditate ex tali pacto diuidēda agebat, mala morte perierit, ignoto autore[d]? Quis ex periculoso hoc euētu aduersus eū, cui bono hæc res fuit, nō præsumat[e]? Probātur em̄ huiusmodi fraudes cōiecturis[f]. Sanè in hoc præbēda sacerdotū ab hæreditate differunt, quod de eis nec generaliter quidē, aut de persona incerta ualet cōcessio[g], nisi summus ipse Pontifex ita mandauerit. Sed qd in magistratibus, aut officijs prophanis? & Socy. respondit nō posse alicui quod primo uacabit officium cōcedi[h]. Decius cōtra, tanq; cōcessio hæc magis sit hæreditatis pacto similis, quā sacerdotalibus præbendis. Picus in specie quoque concedi posse existimauit, quum officia temporalia sunt, ut quum durante Titij magistratu, eius Præturam alij Princeps concedit. Ego idem arbitror, & si perpetuum id munus, id est ad uitam sit[i].

Tertius casus præcedenti non absimilis est, quum quis hæres institutus impuberiq; substitutus, uendit utriusque hæreditatem, ualet enim uenditio, maxime (ut ait lex) si iam delata impuberis hæreditate uenierit hæreditas. Fulgo.[k] & Aretinus non ualere existimant, & regulæ nostri textus adhærent, quia in ea lege non apparet uiuente pupillo uēdi hæreditatem. Dictio enim, maxime, necessario non includit

d l.qui ea.de fur.
e Mod.rep.l.si quis maior.7.nota.j.tit.j.
f l.j.j.de crim.stelio.
g l.si adulteriū.§.j.ff.de adul.
h Doct.auth.nō licet.j.de lib.præter.
i l.nec nos.j.de capti.ubi Cyn.& Bal.
k l.si quis mihi.§.sed utrū.ff.de acq.hær.ubi Raph.et Alex.
l l.inter omnes.§.pen.de fur.Bal.l.si quis seruo.in prin.j.de fur.
m c.j.& 2.de præb.
n c.ne captādæ.de cōces.præb.in 6.
o Bal.hic Fulg.cōs.73.col.2.
p Pau.Cast.hic.Anch.cōs.403 uiso.Dec.hic col.3.
q l.j.§.prodest.ff.quo.leg.
r l.fi.j.ad Mac.
s l.Aurelio.§.j.de lib.leg.Bal.l.4.in fi.ff.de reb.co.
t l.cū antiquioribus.j.de iure delib.
u l.fi.j.fa.herc.
x l.ubi.de testi.
y Socy.cōs.41.in 3.
z l.3.§.de illo.ff.pro soc.
a Signo.cōs.116.
b l.fraus.ff.de ll.
c Fulg.Alb.Alexā.l.si mulier.§.si mulier.ad Velle.
d l.saccularij.§.j.de ex̄or.cri.
e l.j.§.itē labeo.j.ne quid in lo.pub.ubi Alb.
f l.dolū.j.d' dol.
g c.nulla.ubi Docto.de conces.præb.
h Socy.cons.53.in 3.
i c.moribus.si de feud.def.ubi Aluar.
k l.2.§.j.de hære.uel act.uen.

uiuere pupillum, sed non esse delatam hæreditatem, quod contingere etiã eo mortuo
l l.is qui hæres. ff.de acq.hær. l.delata. de uerbo sig. potest, idq; uarijs casibus[l]: ego pro cõmuni sententia uideo generalitatẽ uerborũ legis esse. Adde qd eo in casu apparet nõ principaliter ꝓpter uiuentis pupilli hereditatẽ cõtractũ fuisse, sed potius de defuncti hæreditate agi, cuius sequela quædam uidetur hæc pupillaris[m], multáque in consequẽtiam permittuntur, quæ aliàs ꝓhiberentur[n]. Sed tamẽ durum est, eo uerborũ inuolucro censeri concessam uiuentis pupilli hæreditatem, & ideo Ful. Aretinq; interpretationem sequor[o]. Eódem pertinet, quũ uẽditor seruũ manumisit, cauere enim debet quicquid ex hæreditate liberti ad se peruenerit, emptori restituturum[p], idq; siue quia de hac hæreditate in consequentiam contractus solum agitur, siue quia de ea solicitus uideri nõ potest, qui ad hãc cautionem inuitus, ex culpa tamẽ sua, cogitur. Quartus casus est, quũ quis non de uiuentis hæreditate, sed de re sua disponit in casum mortis alicuius, ut quum proprietarius usumfructum uendit alicui quũ Titij esse desierit, uel post mortẽ Titij[q]: qua ratione moribus receptũ est, dominum militis sui feudũ eo uiuente aliena re alteri posse, collata in eũ casum dispositione, quo milite suo mortuo, ad se fiduciaria res reuertatur: tunc enim non tam de re aliena, quàm de iure suo disponere uidetur, probabiliusq; quis sperat utile dominium directo consolidari[s], quàm successurum se titulo hæreditatis. Quod ego non consuetudine solum feudali, sed etiam iure nostro defendi posse crediderim, quum ius principaliter ad pacisc entem pertinet, ut in suprascripto ususfructus exemplo: Nam & ualere pactum traditur, quo filiafamilias pacisc itur se de dote non acturam, quum sui iuris esse cœperit[t], quod non tam fauore liberationis inductum credidérim[u], quàm quia de re sua pacisc itur, in casum quo plenius ius adepta sit: Huc pertinet & quũ quis post mortem suam se daturum spondet, ualet enim promissio[x], dum præsentem sui obligationem, non autem bonorum obuentionem inducat[y], quod superius à nobis diffusius tractatum est[z].

m §.liberis.Inst. de pupil.substit.
n l.j.de aut.tut.
o l.q Romæ.§. duo fratres.7. quæst. Bart.de uerb.obli.
p l.si quis seruũ. de act.empt.
q arg.l.ut hæredibus.de leg.2. Bal.c.j.§ j.de feu.da.in uicem l.com.
r d.c.moribus.
s c.fi.qui sue, ten.in feud.
t l.et hæredi.§. filia.ff.cod.
u Bar.et Bal.hic
x Oldr. cõs.139
y Bar.cõs.25.
z in l.pactũ qd dot.3.eo.

¶ Sed nobis omnes huiusmodi pactiones odiosæ uidentur, & plenæ tristissimi & periculosi euentus. Quare enim quodam uiuente & ignorante, de eius rebus quidam pacisc entes cõuenerunt[c]? Secundum ueteres itaq; regulas sancimus, omnimodo huiusmodi pacta, quæ

a l.pactum quod dot.3.eo.

d ¶ ADHVC superstite[d] eo, de cuius hæreditate sperabatur, huiusmodi pactio ꝓcessit, & quia non sunt ita confecta quasi omni modo hæreditate ad eos peruentura, sed sub duabus conditionibus composita sunt, si ille fuerit mortuus & si ad hereditatem uocẽtur hi, qui huiusmodi pactiones fecerunt.

b Bart.hic.

successio defertur, sed impedimentum illi obstans summoueretur, ut in nouo feudo, in quo iuri succedendi locus non est, nisi pacto impedimentum sublatum sit[b], ut in patre qui emancipato non succedit, nisi contracta fiducia emancipauerit[c]: ut in fœmina dotata, quæ ex forma statuti intestato patri succedere non potest, cui impedimento à municipali iure inducto derogari pacto potest[d]. Sicut enim facto testamento potest pater eam instituere, ita pacisc ẽdo potest obicem illum reijcere, ut Iason hic declarat. Idem in patre, qui ingratitudinis præteritæ causam filio remittit, ut sibi succedere possit[e]. Sed quid si pater iam testamentum condiderat, & eum ceu ingratum exhæredauerat[f], nunquid si remissio ingratitudinis deinde facta sit, filius succedere poterit? Et Bart. hic sentit posse[g]: contra Picus, quia propter talem causam pater habet liberam testandi, & filium excludendi facultatẽ, quæ libertas tali pacto tolleretur[h], sed hæc ratio leuis est, nõ enim pactum libertatem aufert, sed causam ingratitudinis tollit, lex uero ipsa filium instituí iubet. Fortius argumentatur Iason[i]: Nam sicut pater benedicẽdo filio instituere, maledicẽdo exhæredare nõ uidetur[k], ita & in iuriã remittẽdo nõ est existimandũ exhæredationẽ reuocasse: Nã etsi pater filiũ exhæredatum

II inuesti. c §.fin.inst.de leg.ag.succ.
d Bart.hic.
III
e l.fi.j.de rem. don.dixi l.fi. 5.eod.
f auth.nõ licet. j.de libr.et.
g Et Bar.l.3.§. fi.de adim.leg.
h d.l.pactum. quod dot.
i l.fi lio quẽ pater.de lib.& posthu.
k Bald.in proœ. Decr. Mod.d. auth.nõ licet.

l d.l.filio.
m l.3.ff.de test. mili.
n arg.l.i ipsius. j.fam.hercis.
o d.l.3.§.fin.de adim.leg.
p arg.l.2. & fi. j.de libert.& eo.lib.
q l.2.§.interdũ. de uulg.
r l.ex eo.j. de in util.stip.l.stipulatio hoc modo.de uer.ob.
s l.pactum.j. de colla.
t l.fi.ff.de su. & leg.
u Bart.cõs.212.
x l.4.ff. de test.
y l.si quẽ.§.j.j. de ino ff.test.
z c.quamuis. de pact.in 6.
a l.j.§.si parẽs. ff.si qs à par.

redatum emancipauerit, rursus adoptando remittere exhæredationem non uidetur[l], quia nõ est uerisimile ab eo quod semel iudicio suo in testamento statuit, facile uelle recedere[m]. Sed tamen Bartol. sententia uerior est, dum tamen expresse cõstet remisisse patrem ingratitudinis causam[n], ea enim filio obstabat, quia exhæredationem confirmabat, quo impedimento sublato, admittẽdus iure communi erit[o]. Illud fateror, ex simplici reconciliatione nõ uideri præteritæ exhæredationis causam abolitam fuisse, tuncq; lanis rationibus locum esse[p].

¶ QVAE CONTRA. Hæc ratio hoc casu locum habet, quia huiusmodi pactio periculosi euentus plena est, maleque præsumitur de his, qui de uiuentis hæreditate soliciti sunt. Sed & in pacto quo quis hæreditatem se relicturum spondet, eadem ratio subest, quoniam lex aduersus bonos mores esse arbitratur, ut quis testandi potestatẽ sibi restringat[r]. Sed quid dicẽdum in pacto quo quis hæreditati uiuentis renuntiat: Et id non putarim cõtra bonos mores esse, quamuis simpliciter iuris autoritate improbetur[s], quia scilicet priuatorum pactiones legum autoritate non censentur. Vnde sicut supra diximus, pactum deferẽdæ hæreditatis obuẽtionem bonorũ inducens non ualere[u], quia successiones per iuris modos, nõ per pacta deferri debẽt[x], ita & in huiusmodi renuntiatione dicendum. Defertur enim hæreditas iure publico, & sanguinis contemplatione, huiusmodi priuatorum pactionibus non attentis[y], quum tamen principaliter de utilitate priuata agatur, licet in consequentiam iuris publici ualeret huiusmodi renuntiatio, si iurata esset, idq; nouo iure[z] Põtificum: tali ergo casu ab hæreditate ex contractu cum uiuente inito quis excluditur. Alius est casus in patre, qui pecuniã accepit, ut filium emanciparet[a], quum enim exclusum iure ciuili patrem Prætor quadam æquitate ad-

b l.cum oportet. §. cũ aũt.j. de bon.quæ lib.
c l.utrum.ff.de uerb.obl.
d Picus rep.l. in quartam. ad l. falcid.
e c.ecclesia sanctæ Mar. de const.
f d.l.pactum quod dot.
g arg.c.2. de clandest.despon.
h Corn. auth.sacramenta.pen. charta.uer.40 fallit.j.si ad. uend.

mittat, ea æquitas cessat, ubi pater pecunia accepta emancipauit, quoniam delinquit, ut ait Bartolus qui pecuniam accipit. Ego nullum delictum esse arbitror[b], cum accipere ei pecuniã liceat, nec lex turpem causam stipulationis existimet, quæ ob emancipationem concepta sit[c], licet lege Longobarda emancipãdo filium pater ipse teneatur ei aliquid præstare unde uiuat, qd præmium emancipatiõis ipsa appellat[d], putauerim igitur ita cõstitutum, quia pater accipiendo pecuniam, quasi transigere de hæreditate filij uideatur, & eam pecuniam pro eo habere, quantum satis sit, ne eius iudicia inquietet, non igitur pacto tollitur successio, sed à Prætore tollitur, qui non putauit æquum ei patri succurrere, qui pecunia filium à sua potestate dimisisset.

Alius quoque est casus, quum pactum iuri municipali conforme est: uerbi gratia, statuto cauetur, ut mulier ingrediens monasterium patri nõ succedat: Aiunt hic cõmuniter statutũ non ualere, tanq; aduersus ecclesiasticã libertatẽ, & quia de sanctimonialibus quicq; directe uel indirecte constituere laici nequeũt[e]. Si tamẽ cũ filia monasterioq; ita pacisc atur pater, uidetur renũtiationem ualere, tanq; legis cõmunis autoritas, pactionis prohibitiua[f], per statutũ sublata acerbissima spe, licebit eis, illo sciente & iubente, huiusmodi pactiones seruare: quod etiam anterioribus legibus & constitutionibus non est incognitum: licet à nobis clarius sit introductum.

III

¶ Iubemus etenim

sustulisse censendus est, quæ à principio ualuit[i]. Idem dicēdum quando de successione tractaretur, quæ solius statuti beneficio concederetur: uerbi gratia, statuto cauetur ut consanguineo æqualiter succedat, qui ex altero latere coniungitur, sicut q ex utroq;, monialis ex altero cōiuncta uult succedere, certe excludetur, iure enim cōmuni nō potest[k], statuto æque nō potest, quia ab eo excluditur, quod saltē eatenus ualet ut beneficia sua monialibus cōmunicare nō censeatur[l], licet ius cōmune eis auferre non possit[m].

neq; donationes[f] talium rerum, neq; hypothecas penitus esse admittendas, neq; aliū quenquam contractum: quum in alienis rebus, contra domini uolūtatem aliquid fieri, uel pacisci, secta temporum nostrorum non patiatur.

f ¶ NEQVE DONATIONES. De bonis em̄ alienis in casum mortis non ualet huiusmodi contractus, de proprijs uero ualet, & quia fit mentio mortis, censebitur donatio causa mortis[n], ut si promittā tibi bona mea post mortem meā: atq; ita cōmuniter traditum est[o], nisi expresse sit dictum, quod sit donatio inter uiuos[p]: nō enim tūc attēdetur quod dilatio in diem mortis aliqua adiecta sit[q]. Idem si tacite, ut quia actū est, ut talis donatio sit irreuocabilis[r], idq; in uerbis quæ substantiā contractus respiciāt: alioqui si in clausulis exequutiuis, aut accessorijs promisit donator se obseruaturū, nec aduersus ea[s] facturum, nō tamen recessisse à causa mortis uideretur, intelligiq; ea uerba deberent, nisi secūdum naturam contractus donantē pœniteret, quod Bal. Corneusq; censuerunt[t]. Sed an quis causa mortis donare omnia bona præsentia & futura possit? Et affirmat Bar. Poterit enim hæredem instituere, cui ius deducendi falcidiam de donatione tali cōpeteret[u], Poterit & eā reuocare si uelit[x]. Sed quid in donatione inter uiuos omniū bonorum præsentiū & futurorum? Et crebrior sentētia à Bar. primum tradita est, nō ualere huiusmodi contractum, tum quia auferret liberam testamenti factionem, tum quia hominem eam in conditionem perduci impium est, ut nūquam aliquid habere possit, & nec spe quidem, quæ infelicium ultimum solamen est, possit subleuari[y]. Fuere tamen non pauci qui dissentirent[z], quorum rationes ab Alex. relatas cernere est[a]. Ego sanè uereor, ne Barto. sententia defendi non ualeat, nec enim uerum est, eo in statu talem esse, ut nihil in futurum sibi lucrari possit. Quid enim si ei relinquatur hac lege, ne aliquid donatario inde acquiratur[b]? Quid si donatarius aliquo casu futurorum acquisitionis fiat incapax[c]? Quid si donator rem redimat semel donatario consentiente alienatam[d]? Quid si bona haberet, quæ per cōtractum prohibita essent alienari, uel legis uel testatoris iussu[e]? Quid si seruum institueret necessarium hæredem[f]? nō enim tali donatione actum uideri potest, ut huiusmodi seruum retinere, hæredemq; instituere non possit: nam quum id fieri in præiudicium creditorum queat, & in donatarij damnum poterit, qui mitius erga donatorem agere debet[g]. Adde quod nec ad testamenti substātiam quicquam facit, quod nihil sit in bonis testatoris[h], nam & hæreditas iuris intellectū absque ulla re hæreditaria habet[i], & qui plus æris alieni, quàm sui habet, hæredem instituere potest[k]: & qui grauatus est bona restituere, in eis tamē alium recte hæredem instituet[l]. Sed & illud me mouet, qd' donatio nomē ab exequutione ipsa sumit, id est à rei datione[m], quum igitur quis dixit se bona præsentia & futura donare, qd' ad præsentia attinet uera donatio est, quia exequutionem in se habet, quod uero ad futura, exequutio nulla est: perinde igitur est, ac si dixisset, donabo quum acquisiero: sed qui donaturum se promittit, iure tantum personali obligatur[n], nō autem dominium transfert, merito de tali dominio testari poterit, sicut quilibet ære alieno oppressus testatur: Alex.[o] tamen communis sententiæ æquitate ductus, ut id argumentum summoueat, conclusionem hanc restringit, quū
I is qui bona præsentia futuráque donauit, constituit eo in casu, futura bona nomine donatarij possidere: Nam per huiusmodi clausulam possessio in donatarium transfertur[p], & consequēter dominium in eum ex tali traditione transit[q]. Receptum enim est, constituti uel precarij clausulam de futuris bonis conceptam, eorum etiam possessionem, quum acquisita fuerint, transferre[r], exemplo eius qui bona præsentia futuraq; obligat[s]. Sed tamen nec hoc quidem casu defenditur Bart. quum clausula constituti

i Arg. c. ad apostolicam. de Simo. & c. cū apostolica. de his quæ fiunt à præl.
k auth. itaq;. j. com. de succes.
l l. si quis curialis. ubi Bal. j. de epi. & cle.
m Saly. authen. cassa. quæst. 10. j. de sa. ecc.
n l. Seia. de dote præleg. l. Seia. de do. cā mor.
o Alex. l. quæ dotis. ff. sol. mat.
p l. cum maritus. §. fi. ff. de pac. dot.
q arg. l. ex his. j. qn̄ dies leg.
r l. ubi ita. de do. causa mor.
s Clem. j. in fi. de præb.
t Dec. hic. & cōsil. 305.
u l. in donationibus. j. ad l. falc. l. j. §. sed si ex mortis. ff. quo. leg.
x l. non omnis. si cer. pet.
y l. inter stip. §. sacrā. de uerb. oblig.
z arg. l. & seruorū. ff. de statu hom.
a in d. l. stipulatio hoc modo.
b auth. excipitur. auth. seq. j. de bonis quæ lib.
c gl. l. quēadmodum. uerb. manserūt. j. de agr. & cens.
d l. fi. j. de remis. pig.
e l. 3. j. de cond. ob cau.
f §. j. Inst. quib. ex cau. man.
g l. inter. §. is quoq;. de re iu.
h l. j. ff. de testa.
i l. hæreditas. de pet. hæred.
k l. qui soluēdo. ff. de hære. insti.
l gl. auth. si qua mulier. in uers. diuidere. j. de sacr. eccle.
m Bar. l. iurisgentiū. in pri. ff. de pac.
n Alex. d. l. iurisgentiū. in prin.
o d. l. qui soluendo. ff. de hære. insti.
p l. quāuis. ff. de prec.
q l. traditionibus. j. eo.
r Doc. l. 3. §. incertā. de acq. poss.
s l. fi. j. quæ res pig. obl.

stituti ad quasi possessionē iurium aut nominum, quæ in futurum acquirentur, trahi non uideatur posse[t], siue quia iura illa non possidentur[u], siue quia sola cessione transferuntur[x]: nam & ius futurum cedi non uidetur posse, nisi ex præsenti causa spes subsit[y], de his igitur iuribus testari donator
II poterit. Et ita ego aduersus Bart. differebā. Illud constat, quoties donatori aliquid superest de quo testari possit, ualere huiusmodi donationem, cuius rei exemplū pluribus casibus accipitur, ueluti quum quis donō inquit bona omnia mea mobilia & immobilia, præsentia & futura, nō enim nomina debitorum his uerbis cōtinētur[z], quod Bar. Baldusq; & Iason respōderūt[a]: de illis igitur poterit testari, nam & illa dictio mea ad ea pertinet, quæ iure dominij acquiruntur[b], & ideo nō sat recte ad nomina referri potest[c], sicut & quū subiecisset, ubicūq; sita sint, iura enim nō circunscribuntur[d] loco.
III Idem si dixisset se donare bona sua præsentia & futura, quū enim nō addiderit uniuersalem dictionē omnia, sed indefinite aut generaliter loquutus sit, nō continebūtur supellectilia[e], amplior enim ea est donatio, cui uniuersalis dictio adiecta sit, ut Decius
IIII hic tradit[f]. Sed quid si donare se hæreditatem suā dixerit? Et hæc uerba bona præsentia & futura significare Bart. hic censuit. Sed quū nomen id uniuersitatis sit quæ ex uoluntate testatoris augmentum & diminutionē recipit, humanius est his uerbis nō censeri disponendi facultatē donatori ablatam, & ideo in uim donatiōis causa mortis ualere cōtractū, hæreditatemq;[g] pro bonis simpliciter accipi, impropriamq; significationem ut cōtractus sustineatur assumi, quū uere [illegible]is hæreditatem habiturus sit, qui deinde donatori ex testamento uel intestato
V succedet[h]. Quid si patrimoniū se donare dixerit? & idem dicēdum est, imò nō æque dubia hæc est quæstio. Id enim proprie patrimonium dicitur, quod ex hæreditate parētum ad nos peruenit[i], parsq; facultatum nostrarū est[k]: licet alia interpretatio ex cōiectura mentis quādoq; accipiatur, ut quū apparet testatorem eo nomine de uniuer-
XI sis fortunis suis uoluisse disponere[m], uel id subiecta materia suadeat[n]. Quapropter merito dubitauit Bart. non ideo fauore ecclesiæ ualere donationem istam, quia lex dicat aliquē egisse, ut patrimoniū suū ad ecclesiā pertineat[o], quum uox illa patrimonij, futura bona immutabiliter non comprændat.
VII Cæterū & quoties donator ipse sibi aliquid expressim reseruat, de quo deinde testari possit, dubiū nō est, ualere eā donationem, quod usq; adeo uerū est, ut tūc quoq; procedat, quū quis maximā summā supra uires patrimonij sui donauit, poterit em̄ fortè in futurū ditescere[q]. Idē si rerū dominiū retinuerit, licet em̄ soluendo nō sit, alteriq; restituēda sint bona, testari tn̄ poterit[r], qd' & supra diximus[s]. Sed quid si donatis omnibus bonis præsentibus & futuris quis usumfructū sibi reseruauerit? Et uidetur adhuc nō ualere, tanq; de fructibus testari nō possit, qui futurorū bonorum appellatione in donatione cōtinentur, idq; Paul. Castr. hic censuit, quē & Dec.[t] sequitur, & ex facto respōdit Corn. Cōtra Alex. & Iason[u], quos & ipse ea ratione sequor, quòd aliorum interpretatio, ad perimēdum actū pertinēs, accipiēda nō uideatur, cur potius eum nō sustinemus[x], & reseruatione usufructus cēseri etiam facultatē testandi de eis fructibus reseruatā interp̄tamur[y], ut scilicet donans de eis possit arbitratu suo disponere[z], quū de fructibus perceptis fructuarius testari possit[a], restringaturq; futurorū bonorum donatio, ut ī eis fructibus locū nō habeat. Quid enim magis à uerisimili cōtrahētium mēte abhorret, q̄ existimare eū qui usumfructū reseruauit, non ea fine reseruasse, ut de eius cōmoditate disponere possit? sicut & cæteri fructuarij disponūt, nempe uel cōtrahēdo, uel testando[b]. Quod si res cōsentiēte donatario alienata, & deinde redempta, in bonorum futurorum donationē nō reuertitur[c], quāto magis id de hisce fructibus dicendū, qui in ipsomet cōtractu excepti sunt[d], alio qui damnosior donatario is esset cōsensus, qui ex post facto adhibitus est[e], q̄ q in ipso actu legē cōtractui dedit. Sed quid si donans dixerit se centum aureos reseruare, de quibus in uita disponere possit? Et Bar. respondit[f], donationē nō sustineri, qa qui in uita solū disponere potest, testari nō potest: ergo apparet prohibitiuæ rationi adhuc esse locū, & in eo statu cōstitutū donatorē, ut testare nequeat: cuius responsi autoritate idē traditū extat, quū quis ea centū sibi reseruasset, de quibus pro anima disponeret[g]: Apparet em̄ alia ex causa, q̄ pro anima testari nō posse, ideoq; diminutā testādi liberā facultatē. Fortius ex facto cēsuit Dec. idē esse quū dictū est, reseruari centū aureos, de qbus in uita uel in morte disponeret[h]. Sed ab his omnibus ego dissentio, qa apparet ea uerba, de quibus disponere &c. sola retinētis cōtemplatiōe addita, & ideo restringere reser-

t arg. l. ei à quo. de usucap. & Bar. in l. cū falsa. j. de iuris et fact. ign.
u l. fi. j. qn̄ fisc. uel pri.
x l. 3. ff. pro soc.
y gl. l. fi. j. de hære. uel act. uēd.
z l. à diuo. §. in uenditione. de re iud.
a Bart. cons. 50. Bal. 232. in 2. Ias. d. l. stipulatio hoc modo. in fi.
b Bar. l. si ita legatū. de auro et ar. leg.
c Aret. hic, Bar. d. cons. 50.
d l. Caius. ff. de leg. 2.
e l. obligatione. de pig.
f Bar. l. generali. §. uxori. de usufr. leg.
g l. quæsitū. §. pen. ubi Bar. de leg. j.
h ut not. in l. 3. j. eo.
i l. cum pupillus. ff. rem pupil. sal. fo.
k l. peculium. 3. ff. de pec.
m l. cogi. ad Treb.
n l. 5. de uer. sig.
o l. iubemus nulli. in prin. j. de sa. eccl.
q l. si defunctus. j. arb. tutelæ.
r d. §. j.
s Ang. cōs. 179. Alex. d. l. stip.
t Dec. cōs. 30. et 251. Cor. 176. in 2.
u d. l. stipulatio.
x l. quoties. de reb. dub.
y arg. Bar. in l. si fundū. per fideicō. de leg. j.
z arg. l. si uero. §. idem Papin. mand.
a l. defuncta. ff. de usufr.
b arg. l. ex militari. de test. mi.
c l. fi. j. de remis. pign.
d arg. l. pen. §. fi. de pig. Ro. sing. 605.
e d. l. fi.
f cōs. 76.
g Ripa lib. 3. rn̄sorū. ca. xiiij.
h Dec. d. consi. 251. & 203.

uationem non possunt[i], nec debet curiosus esse donatarius de re quæ semel à donatiõe excepta est, quã in causam ille cõuertat[k], & quũ hic articulus, an adiectio uitæ futurum modũ respiciens attendatur, plurimũ ex eo pendeat, quid uerisimiliter partes egerint[l]: quis restrictionis præsumptionem ad subuertendũ actũ capiat[m]: quũ & ne utilis cõtractus per inutilẽ adiectionẽ uitiet, potius cẽseri debeat, uitæ mẽtionẽ superfluo additam[n]. Adde quòd illa uerba, in uita disponere, etiã testamẽto quadrant, quũ disponere testari sit, testamẽtumq; in uita fiat, nõ à mortuis[o]. Decij uero sententiã alia quoq; ratione cõuinci arbitror: Nõ em̃ ex cõtractu donatiõis in eũ statum ille reponitur, ut testari nõ possit, quod subuertendæ donatiõi necessarium omnes fatẽtur, sed ex facto ꝓprio, qui in uita reseruatã summã consumpsit, quã ultimæ uolũtati suæ attribuere potuisset: si enim nõ consumpsisset, dubiũ esse nõ potuit quin donatio ualeret: quũ ergo à principio nõ sit nulla, cõsequens est, ut ex se teneat, consumẽtiq; imputandũ sit, quã cõsumptionẽ nõ est credendũ ad exequutionem prioris contractus (quod ipse arbitratur) pertinere[p], quum excepta in eo nõ cõprændant, sed ex iuris cõmunis dispositiõe libero arbitrio reseruantis relicta sint[q].

i l. donatiões. §. species. de do. Paul. cõs. 246. cum dicta substitutio.
k l. doli. in fi. de nouat.
l l. Titia. j. §. fi. de leg. 2. Bart. l. 4. de alim. le.
m d. l. quoties.
n Bart. d. auth. ingreßi.
o glo. in rub. ff. sol. mat.
p c. literis. de rescr.
q l. in re mandata. j. mand.

RVBRICA.

DE TRANSACTIONIBVS.

PACTVM generaliter omĩs cõuẽtio est duorꝝ pluriũmue, unde & cõtractus omẽs qualescũq; sint, nominatos seu innominatos cõplectitur[a]. Specialiter tamẽ pactũ ꝓ ea cõuentione accipitur, quæ nuda est, & gratuita: idemq; etiã si gratuita nõ sit, dum tamen cõtemplatione litis nõ sit cõcepta[b]: Quũ enim aliquo dato uel recepto timore præsentis uel futuri iudicij in re dubia cõuentũ decisumq; est, proprio specialiq; nomine trãsactio appellat[c]: quòd sicut agere dicitur q petit qđ sibi debetur[d], ita Transigere, qui præter formulã actionis suæ aliquid accipiẽdo litẽ sopiuit: μεταφορικῶς tamẽ Transigere simplicius accipitur ꝓ decidere, & transacta res quoquo modo finita[e]. Quædam aũt sunt de quibus pacisci nõ possumus, quia pactũ de re clara sit, Transigere uero ꝓpter incertitudinem possumus, ut in causa seruilis aut adscriptitiæ cõditiõis[f]. Rursus aliqua nec pacto, nec transactione finiri possunt, ut si de sacerdotio litigetur[g], quæ tamẽ amica æquabiliq; cõpositione terminari nõ prohibẽtur[h], ut quia aliqs cõcordiæ causa probis, amicisq; partes suas interponentibus det manus, & cõponi rem sinat, qđ intelligẽdũ, quũ citra cõpromissum id fiat[i], si em̃ illud accesserit, nõ tam amicabilis cõpositio, q̃ trãsactio est: quia cõpromittendo uidẽtur partes transigere, & arbitratoris sentẽtiæ staturos se polliceri[k]. Cæterũ qualis nã cõtractus est trãsactio: & si stipulatio accesserit, dubiũ nõ est, esse nomĩatum[l], ideoq; ex eo actionẽ ex stipulatu dari[m]: alioq innomĩatus est, & ideo nõ nisi re sequuta parit actionẽ[n]: Quãdoq; enim dubiã litẽ quis remittit, ut sibi aliqd tradatur, & contractus hic est, cũ facio, id est remitto, ut facias[o], tradere enim facti est[p]. Qñq; facio ut des, quo casu postq; feci aduersus dare detrectantẽ, de dolo agit[q]. Aliquando do ut des, succeditq; loco permutationis trãsactio, ut quia uice fundi petiti aliũ des[r]. Nõ raro etiã aliquis actionem, de qua liquido cõstat, remittit, ut aliqd sibi fiat, qui cõtractus ad eã speciẽ pertinet, quę est, do ut facias[s]. Sed cur ex se potius contractus nominatus nõ est, quum elegãs nomẽ habeat[t]: Respondẽt nomẽ id generale esse, & ideo nõ sufficere, ut contractũ nominatũ faciat[u], unde lex ait Iusiurandũ speciẽ trãsactiõis cõtinere[x], ergo trãsactio genus est, nam & permutatio, qa generale est nomen ad innominatos contractus pertinet[y]. Sed nos supra ostẽdimus transactionẽ speciale contractus nomẽ esse, & quod lex ait, Iusiurandũ speciẽ trãsactionis habere intelligendum est, id est similitudinẽ & primã faciẽ[z]. Tacitus lib. xiij. Vectigal mancipiorum remissum specie magis q̃ ui. Ego igit iurisgẽtiũ cõuẽtiones actionẽ parere interpretor, quæ in propriũ nomẽ cõtractus transeunt, ut emptio, locatio, depositũ &c. At quæ generali tantũ nomine cõstãt, nõ pariunt, nõ em̃ qđ generaliter dicitur, ꝓprie, sed potius καταχρηστικῶς dicitur[a]: Sic permutatio cõtractus nominatus nõ est[b]. Idẽ dicendũ in nomine exequutiõis, ut donatio, ipsa em̃ donidatio nomen id habet[c], quæ si facta est, frustra de actione rei iam perfectæ quæritur, si adhuc facta non sit, illud nomen nõ habet. Idẽ in nomine non cõtractus sed rei ipsius, ut est dos, uniuersale enim est rei nomen, non ipsius[d] contractus, quod & ex eius diffinitione apparet[e]. Idem in nomine, quod eam contractus partem non exprimit, ad quam actio pertinet, ut in præsenti transactionis exemplo: transigentis enim nomẽ ex etymo

a l. j. §. j. ff. de pact.
b l. j. j. tit. j.
c l. j. ff. eo.
d §. j. Inst. de act.
e l. transacta. de uerb. sign.
f l. fi. j. eo. l. nec si uolens. j. de lib. caus.
g c. cũ pridẽ. ex de pact. c. cõstitutus. ex eo.
h c. super eo. c. 2. ex eo.
i arg. c. nisi essent. de præb.
k glo. in auth. ut diff. iud. Sanseuerinas in tractatu trãsactionum. quæst. 3.
l l. cũ proponas. 2. j. tit. j.
m Bart. l. 2. j. de cõd. ob caus.
n l. siue. j. eo.
o l. cũ meta. j. e.
p l. stipul. nõ di. ui. de uer. ob.
q l. actione. j. eo.
r l. si pro fundo. j. eo.
s l. si mulier. ff. de cõd. ob cau. l. naturalis. §. 2. de præs. uer.
t l. iurisgẽtiũ. in pri. ff. de pact.
u Doct. d. l. siue.
x l. 2. de iureiur.
y l. j. ff. de rer. permut.
z l. 2. ff. de lib. homi. exhib. l. proponebatur. in fi. de iud.
a l. inter. §. j. de adult.
b d. l. j.
c Bar. & Ias. d. l. iurisgentiũ.
d l. quod dicitur de impu.
e Doct. rub. sol. matr.

ex etymo eum significat, qui ab actione transit. Quare quoquo modo quis litem finiat, Transegisse dicitur[f]. Et q̃uis lex nullo dato acceptóue, transactionem infirmari uelit[g], dictio tamen cõtractus expressiua ad hoc nõ refertur, sed generaliter ad finientem, merito eius qđ in eo contractu deducitur, propriũ nullũ est nomen, nullaq; ad id consequenter actio, eo igitur respectu generis nomẽ esse trãsactionẽ cum cæteris censeo, quod tam eum qui gratuitò à lite recedit significare ui uerbi potest, q̃ qui accepta pecunia. Hincq; cõsequẽs est, ut stricti iuris sit trãsactio, eam enim naturam & alij innominati contractus ferè seruãt: quapropter infra traditur, dolo initam transactionem, ipso iure non esse nullam[h], quod & in cæteris omnibus stricti iuris contractibus obseruatur[i], ut merito nõ fuerit inter bonę fidei contractus à Triboniano hæc conuẽtio recensita[k], sed sola præscriptis uerbis actio, quæ de æstimato, item de permutatione proponitur, alioqui mutilus fuisset Iurisconsultus, uideturq; hæc sentẽtia esse receptior, nec Bar. ratio quicq; urget, id negãtis, quũ super actione bonæ fidei transigitur[l], tanq; idem de resolutione cõtractus iudicandum sit, quod de contractu: Respondeo enim contractum[m], à transactione non rescindi[n], sed à iudicio ipso simpliciter recedi, quod iudicium semper stricti iuris est[o], idq; ceu proximius attendendũ, præsertim cũ transactio sua ex natura censeatur[p], non autem ab origine præcedentis actionis[q], quum & ipsa ex se contractus sit[r], idq; (ut ego aduersus Accursium[s], sentio) proprie, cum ultro citroq; inde oriatur obligatio[t]. Vnde merito ex sui natura dijudicari debet, sicut de stipulatione dicimus, quæ contractui bonæ fidei adposita, tamen suã stricti iuris naturam seruat[u].

RVBRICA.

DE TRANSACTIONIBVS.

IMP. ANTONINVS AVG. *Celeno.*

NEque pactio, neque transactio cum quibusdã ex curatoribus siue tutoribus facta,

NEQVE PACTIO. Transegerat aliquis cum uno ex tutoribus suis, dubitatum fuit an ea transactio cæteris contutoribus prodesset: Et uidebatur prodesse, quoniam omnium tutorum connexa est inter se obligatio[x], censenturq; quodammodo socij, at transactio uel pactum uni in causa connexa factum, alteri quoq; prodest[y], quoniam connexorum natura id suadet[z], quod & in sociorũ pactis cæterisq; rebus traditur[b], nec enim nouum est pleraque nobis aliorũ beneficio concedi[c]. Sed tamẽ hac cõstitutione alia sententia approbatur, quia iuris regula est: Pactũ uni factum, ad alium non porrigi[d]: quod intelligendum, nisi paciscentis intersit, ut ad alium quoque extendatur[e]. Quapropter in legis nostræ casu tale pactum etiam contutoribus prodesset, qui aliàs paciscentis facto possent conueniri: cuius rei tria exempla hic ab interpretibus referuntur. Primum, quum iure ordinis tutor qui trãsegit prius cõueniendus fuisset, ut in quinque casibus exceptis, quibus diuisa à testatore uel iudice tutela, nihilominus alter tutor pro altero tenetur[f], quum enim cum eo transactum est, qui prius debuit conueniri, alius tutor beneficio ordinis tutus est: quod Salycetus intelligit, quatenus is, cum quo transactum est, soluendo fuit[g]. Finge is tutor debebat XX. quum sola X. soluendo esset, transigit cum pupillo quinque, poterit pupillus à contutoribus X. petere. Sed tamen crebriore calculo alij contra sentiunt[h], tanquam uideatur pupillus huiusmodi transactione pro idoneo locupletéque eum habuisse[i], & quum eum qui principalis fuit, ea transactione liberauerit, contutores quoque liberabuntur, qui non nisi in subsidium obligantur[k], & qui agentem pupillum cedendarum actionum exceptione reijcere possunt[l]. Secundum exemplum est, quum tutor qui transegit, insolidum cogi potuit, quia beneficium diuisionis nullum haberet, ueluti quum suo dolo, suáue culpa conueniebatur[m]: traditum enim est, eum qui agendo dolo uel culpa deliquit, recte insolidum exigi posse[n], licet qui negligendo solum deliquit, beneficio diuisionis non arceatur[o]: quam sententiam aduersus plerosque ueteres Alexand. Dec. Iason tuentur, quibus & ego accedo. Tertium exemplum est, superiori non absimile, quum is qui transegit

f d. l. trãsacta. l. tres fratres. ff. de pact.
g l. transactio. j. eo.
h l. actione. l. sub prætextu. j. eo.
i l. pen. j. de inutil. stip.
k §. actionum. Insti. de act.
l d. l. sub prætex. arg. l. j. in fi. ad Tertul.
m l. ab emptiõe. ff. de pact.
n d. l. siue apud.
o l. j. j. si plu. un. sen.
p l. 3. in prin. ad l. falci.
r l. si donatiõis. j. quod met. cã.
s glos. l. contractus. j. de fid. instr.
t l. labeo. 2. de uerb. sig.
u l. in bonæ fidei. ff. de eo quod cer. loc.
x l. inter. ff. de adm. tut.
y l. quid ergo. §. pen. de cõtr. iudic. tut. l. j. j. de diuer. rescr.
z l. si creditores. j. ti. j. gl. c. accusatus. uer. iudicari de hære. in 6.
b l. eãdẽ. de duo. reis. l. fi. j. de duob. re.
c l. si cõmunẽ. ff. quẽad. ser. am.
d l. si separatim. in fi. de app.
e l. & hæredi. §. fi. ff. de pac.
f l. 2. j. de diui. tut.
g arg. l. fin. j. de diui. tut. l. fi. j. si tutor nõ ges.
h Cynus, Ray. Alex. Mod.
i argu. l. uir ab eo. ff. de iure dot.
k Inst. de sat. tut. §. pen.
l l. si pupillus. ff. de adm. tut.
m l. j. §. nũc tractemus. de tut. & rat. distr.
n l. in magistratus. l. fin. in fi. ff. de mag. cõ.
o l. si plures. 2. de adm. tut.

transegit,communis doli,aut propriæ culpæ reus erat[p]:Si enim aduersus cõtutores pupillus experiatur, quia illis cedere ergaeum actiones nõ poterit, utpote facto suo propter transactionem extinctas, summouebitur[q]:& hoc enim casu facto ipsius trãsigentis contutores cõueniuntur, unde eo liberato,& ipsi eatenus absolui debẽt,quatenus ob illum exigi potuissent. Et quamuis exceptio cedendarum non soleat dolosis prodesse[r],tamen hoc casu uideretur pupillo id imputandum, qui actionem diuisit. Clarius tamen id exemplum procederet,si de tutoribus ageretur, qui alicuius doli rei nõ essent, in his enim generaliter exceptio cedendarũ locum habet. Sanè sciẽdum est, regulare esse,ut tutores ad resarciendũ pupillo damnum insolidum teneantur,idq; rigore iuris ita statuente[s]:sed eis ex æquitate tribus remedijs (unde superiora tria exempla desumpsimus) succurri,ordine,diuisione,actione utili. Beneficium ordinis tunc locum habet,quum ex pluribus tutoribus uel curatoribus unus uel aliqui tãtum administrarunt:hi enim qui administrarunt, primo cõueniendi sunt[t],censenturq; administrasse,etiam hi qui cõtutori mandauerũt, quoniã qui mandat,& ipse facere uidetur[u], dum tamen de mandato appareat:Simplex enim tolerantia nõ sufficeret,ut recte Salycetus censuit:tametsi Rimin.friuolis rationibus dissentiat.Post hos uero q gesserint, si soluendo nõ sint, ad magistratus qui eos dederunt peruenitur[x], deinde ad tutores, qui non gesserunt, & quos honorarios appellamus[y]. Sic enim & tunc obseruamus, cum habenti testamẽtarium tutorem additus est datiuus, cum quo testamẽtarius tutelã diuisit.Ex culpa enim datiui prius magistratus, quàm testamentarius conuenietur[z],idq; æquissimum fuit,quum is qui nõ gessit nullius criminis quàm contumaciæ, simplicisq; negligentiæ reus sit, at qui gessit,perfidiæ furtiq; nota non careat[a], quem & adiuuare magistratus uidetur, non idoneos fideiussores accipiendo[b]:meritò ergo qui grauius peccauerunt,nempe faciendo, prius conueniuntur, quàm qui negligendo solum in legem commiserunt[c],maxime quum qui priores conueniuntur, potuerint hosce contutores,ad suscipiendam administrationem compellere[d]: quoties tamen contutor ob hoc conuenitur, quod suspectum facere, uel satis exigere noluit,ante magistratum ex Marcelli sententia conuenietur[e], quod plerique recte intelligũt,

p l.j. & 2.j.si tut.non gess.

q d.l.si pupillus. & l.si stichũ. §.pen.de sol.

r d.l.j.§.plane. l.si ex duobus. ff.de tut.& rat.distr.

s l.tres tutores. in princ.de admi.tut.

t l.fin.j. de diui. tut.l.fi.j.si tu. non gess.

u d.l.tres tut.§. nõ solum.l.int. §.quod si quis. eod.tit.

x l.j.§.usq; adeo.de tut.& rat.distr.

y l.3.ff.de adm. tut.

z l.Lucius.§.cũ test.de adm.tu.

a d.l.tres tut. §.j.

b Inst.de sat.tu. in princ.

c glo.l.si mora. ff.sol.mat.

d d.l.i.si tut. uel cur.

e d.l.j.§.usq; adeo.

etiãsi à iudice uel testatore diuisa fuerit tutelaf. Sed quid in neglectis: tam enim qui gesserunt,quàm qui non gesserunt, neglexisse pariq; in culpa eorum respectu esse uidenturg:& hoc casu nullum ordinis beneficium est[g], idq; supradicta ratione, nisi quum ea neglecta sunt, quæ gestis connexa erant, soli enim gerenti primum eo casu imputantur[h]. Diuisionis beneficium his competit, qui omnes gesserint tutelam, & soluendo sint[i], ei autem qui dolo administrauerit, uerius est id non indulgeri,siue solus, siue communiter cum alijs dolo aut culpa egerit[k], quod & in magistratibus decisum est[l], hi enim ijsdem actionibus, quibus & tutores tenentur[m], illis uero qui negligendo, & per contumaciam deliquerunt, non est denegandum id beneficium[n], ut recentiores fere omnes sentiunt qui Hugolini,Actijq; discordiam sic conciliant, quam sententiam & nos supra probauimus. Continet autem hæc diuisionis exceptio meram defensionem,unde contumaci auferenda non fuit, fauorabiliorq; est cessionis beneficio, quæ alterius oppugnandi causa instruitur , quod Bartol. tradit[o]. Sanè id diuisionis beneficium,quod his qui soluendo sunt conceditur,ad tempus finiti officij tutelæ refertur, satisq; est tunc eos soluendo esse[p], ut Rapha.Fulg. respondit[q], quum in pluribus fideiussoribus secus sit, in quibus tempus litis contestatæ attenditur[r]. Actionis utilis beneficium ei tutori competit, qui insolidum cõuentus est, quum alij soluendo non essent , potest enim à pupillo petere ut sibi actiones cedat, quibus contra alios experiri possit, si forte aliquid inde aliquo tẽpore, corradere queat,ut quia alij ad meliorem fortunam perueniant, tenetur enim pupillus cedere, dummodo ex proprio communiue dolo, aut etiam propria culpa ille non conueniatur[s]. Quod si cessionem sibi fieri non petierit, adhuc utili negotiorum gestorum actione, ut plerique sentiunt ei succurritur[t], licet utilem tutelæ actionem alij malint[u]. Quod si pupilli facto cedi ea actio non possit, agenti ei obstabit, cedendarum (ut uocant) exceptio[x]. Sed cur tutori pro alio soluenti lex actionem utilem concessit,& non fideiussori qui pro confideiussore soluat[y]? Multæ rationes adducuntur, quæ utcunque defendi possent, sed duæ probabiliores sunt. Prima, quod fideiussor soluendo , id agit , ut principalem

f d.l.2.de diui. tut.

g l.fi.j.si tut.l. tutores q post. §.in eum. de adm.tut.

h d.l.tres tut.§. in eo.l.tutor q tutelã. de adm. tut.

i d.l.j.§.nunc tractemus.

k argu.d.l.j.§. plane.et d.l.j. si tut.uel cur.

l l.antepen.de mag.cõue.

m l.fi.de mag. conue.

n d.l.si plures. de adm.tut.

o d.l.si plures.

p l.j.j.de diui. tut.

q cons.135.

r l.inter eos.§. pen.& §.j.de fideiuß.

s d.l.j.§.plane.

t l.ex facto.ff.de neg.gest.

u arg.d.§.plane. Lancelo. Dec.hic.

x l.Stichum.§. pen.de sol.

y l.ut fideiussor. ff.de fideiuß.

lem liberet,merito aduersus confideiussores non experitur, qui in quandam sequelam solum liberantur[z]: at tutor uel reus debendi,principaliter agit, ut contutorem uel alium reum liberet. Nec me mouet si dicatur,uideri potius propriæ obligationis tollendæ causa id facere[a],quia quãtum eius summæ respectu sit, quæ actione utili à contutore peti potest,in ea contutor ipse principalis uidetur[b], & ideo ab eo petetur, sicut fideiussor à principali peteret[c], quod & in duobus reis dicendum[d]. Altera ratio est,magis succurri tutoribus , quia tutelam ex necessitate assumunt, quàm fideiussoribus,qui spõte pro alio fideiubẽt[e], nec tamẽ inuicem fideiubent , quod in reis debendi secus est[f].

b ¶ GESSERVNT. Secus in his ad quæ ipsi ex facto eorum obligarentur,cum quibus pactio uel transactio facta esset, in his enim uel ordinis uel diuisionis, uel cedendarum exceptione agentem pupillum submouere poterũt,quod supra declarauí.

c ¶ CONVENIRE. Pro sua utrili, quod indubitatum est,quum separatio à tutore,uel à iudice facta est[g], quod si nulla separatio,uel à seipsis facta est,adhuc idem dicendum, propter diuisionis beneficium, ipsis competens,si soluendo sint[h],uel exceptionem cedendarum,quam agenti pupillo obijcient, qui cedere eis actionem non poterit,cui transactione, uel pacto à se renuntiatum est[i]: solum igitur supra utrilem conueniri tutores poterunt,quum dolose egerunt, quod scilicet nullum dolosis detur cessionis auxilium[k], nec diuisionis quidem,ut ego post Azo. & aliquos recentiores censui[l], nisi sponte appareret pupillum eos uoluisse diuidere[m], quod supra defendi posse existimaui[n]. Illud generaliter traditum est, licet tutoris pactum contutori non prosit, solutionem tamen prodesse,& ideo quanto solutum est, tanto minus à contutore petetur[o], qua tamen in re argutantur aliqui, tanquàm ea pecunia non ob tutelam sed ob nouam transactionis causam soluta uideatur[p]: sed ut id uerum sit, negari non potest , quin adhuc ex causa tutelæ soluta aliquo modo dici possit[p], uideturq; id hoc casu satis, quum adolescenti sufficere debeat, si damnum sibi resarciatur, non autem id ei concedendum sit, ut aliena cum iactura locupletior fiat[q], qui procul dubio fieret, nisi contutoribus accepta ex transactione imputaret. Sed quid si tutor acceptilatiõe liberatus est? Et idem esse traditum est,ac si solutione liberaretur, merito contutori acceptilatio proderit[r]. Nihil enim aliud est acceptilatio, quàm ficta solutio[s]: quod tamen non procedere Cyn. & Rayn. tradunt, quum tutela à iudice uel testatore diuisa est, non enim uideri potest, alius liberatus, quum pro parte separatim solum teneretur[t]. Idem censuit Bartol. quum acceptilatio limitata est ad naturã transactionis[u]: uel, quod Fulgo.ait[x], quum expressum est , pro parte eius tantum accepto ferri, cum quo transigitur[y]. In dubio tamen, acceptilationem super toto factam esse promptius est , ut fauore liberationis interpretemur: quum enim mero iure quilibet in solidũ obligatus sit[z],quàmuis beneficium diuisionis habeant, tamen de tota obligatione actum censeri, Paul. Castr. Alexanderq; hic tradiderunt,quos & ego sequor. Sed quid de confessione dicemus? An idem quod in solutione? Probat enim confessio solutionem[a], merito contutori quoque proderit,ut Raph. Com. respondit[b]: quo fit,ut appareat in quibus casibus huiusmodi confessio uera solutionem non probaret[c], eodem modo de ea, sicut de pacto sentiendum esse[d], magisq; in ea quàm in acceptilatione limitandum.

IDEM AVG. Luctatio.

QVm te proponas cum sorore tibi controuersia moueretur,quæ in patris uel alterius hæreditate ius habere prætendebat, cum ea timore futuræ litis transegit: responsum est ualere transactionem,quàmuis lis adhuc cœpta non esset, quod intelligendum , dummodo sororis expressa calumnia non argueretur[e], uel probabilis non fuisset litis metus: non enim possunt

z glo.l.ex facto. de neg.gest.

a l.& magis.ff. de solut.

b §.pen.Inst. de sat.tut.

c d.l. ex facto d.l.j.j.de duo. re. cum glo.

d l.si fideiussor. §. si necessaria.ff.qui sat. cog.

e d.l.j. authen. præsente. j. de fideiuss.

f d.l.j. authen. præsente. j. de fideiuss.

g l.2.j. de diui. tut.

h d.§.nunc tractemus.

i d.l.si pupillus. de adm.tut.

k d.§. plane.

l gl.l.2.§.fi. de cur. bonis dan. arg.l.si creditores.3.tit.j.

n In tertio exemplo.

o l.si ex duobus. de tut.& rat. distr.

p l.3.in prin.ff. ad l.falc.

q l.et post rẽ. §. pen.ff.cod.

r l.si ex pluribus. ff. de acceptil.l.4.§.j. ff.de lib.leg.

s Bart.l.ex duobus.2. quæst. de duob.re.

t l.2.§.si tñ.de uerb.obl.

u l.3.j.eod. cõsil.135.

x cõsil.135.

y l.si ex duo.ff. iudic.sol. arg. d.l.si creditores.

z d.l.tres tutores.

a l. publia.§.fi. depos.

b cõsi.24. col.j.

c l.pen.j.de non num.pec.

d Bartol. d.l. ex duob.quæst.9. Fulg. d. consi. 135.

e l.in summa.ff. de cond.ind.

partes fingere litem causa adiuuãdæ transactionis, ubi lis probabiliter esse non potest[f], alioqui nulla esset inter pactum trãsactionemq; differentia[g], indistincteq; post rem iudicatam transigi posset[h], reiq; solutæ repetitio competeret, quod tamen falsum est[h], & ideo in claris non ualet transactio, sicut nec cõpromissum[i]. Qua ratiõe & traditũ est, si ex lege municipij Prætor secundum fiduciarij Doctoris consilium iusdicere teneatur, in claris tamẽ perspicuisq; articulis non teneri[k], nisi ex generalitate uerborum legis suspectam legislatori Prætoris cognitionem fuisse appareat, ne proclaro id duceret[l], quod ambiguum esset[l], quod & à me responsorum libro primo disputatum est. Intelligendum igitur Rescriptum est, ut tunc ei locus sit, quum mulier hæc probabiliter litigare potuisset, ut quia de hereditate patris, à quo exhæredata erat, ageretur, negaretq; ipsa, iustam exhæredationis causam fuisse[m]. Idem si ex statuto fœminæ dotatæ excluderentur, ipsaq; dotatam se non esse allegaret[n], existimauerim tamen ualere conuentionem quum possessor petitori, quàmuis calumnianti, non nisi eatenus dat, quatenus quilibet diligens paterfamilias facti uexationẽ redimeret[o].

f l. cum hi. §. si cum lis. ff. eo.
g l. j. ff. eo.
h l. post rem ff. eod.
h gl. l. elegãter. in fin. de cond. indeb.
i Alex. cõs. 22. col. j. in j.
k Bar. l. ille aut ille. de leg. 3.
l Paul. Cast. cõ sil. 194. uiso pũcto. in 2.
m Auth. nõ licet. j. de lib. præte.
n Bald. l. fin. j. de dot. prom.
o arg. c. dilectus. de Simo.

b ¶ TRANSEGISSE. Accursius actorẽ fuisse Luctatiũ existimat, quoniam transigere proprie actor dicatur, id est ab actione transire. Ego cum pluribus nihil referre sentio, actor an reus fuerit, uerisimileq; est, potius reũ fuisse, seu timuisse, ne à sorore cõueniretur: receptius enim est, reum quoque proprie transegisse censeri, quia transigere dicitur, qui præter intentatam actionis in iudicio formulam aliquid dat, uel recipit, ut super Rubrica declarauimus: recedit autem ab actione tam actor quàm reus, alter actiue (ut Picus ait) alter passiue[o]: & ideo si in lege municipij mentio sit transigentis, etiam reus continebitur, non tam ex regula correlatiuorum, ut quidam sentiunt[p], quàm (ut ego arbitror) ex sermonis proprietate, utrumque enim æqualiter substantia transactionis respicit: Decius eius personam inspiciendam tradit, cui ex transactione acquiritur. Sed quum trãsactio non fiat, nisi ultro citroq; dato & recepto, non putarim eius sententiam hac in quæstione procedere, solum igitur ei distinctioni locus erit, quum lex nõ transigentis, sed acgrentis mẽtionem facit[q].

o l. filius fam. de test.
p l. fi. j. de indic. iud. toll.

c ¶ PROPTER timorem. Differt quidẽ casus ipse infortuniũq; ab eius metu: sicut id quod immineat, ab eo quod iam euenit. Vnde lex municipalis de aliquo actu uerba faciens, de eo qui iam absolutus perfectusq; sit intelligetur[r], non de imperfecto[s], aut de antecedẽtibus eius[t]. Et hoc est quod dicimus, legis uerba cum effectu accipi debere[u], & de re quæ exequutionem facti consequuta sit, non autem ex sola animi destinatione inducatur[x]. Quandoque tamen de timore mali idem quod de malo ipso iudicamus[y]. Cicero in oratiõe pro lege Manilia: Nam in cæteris rebus, quum uenit calamitas, tum detrimentum accipitur: at in uectigalibus, non solum aduentus mali, sed etiam metus ipse affert calamitatem. Seneca: Peior est bello, metus ipse belli. Vnde responsum est, remissionem publicanis perinde ex metu faciendam, ac ex ipso bello fieret, quod Anch. censuit[z]. Sic & conductori timore pestis de domo migranti, remissio mercedis fieri debet[a], etiam si deinde uere nulla aduenerit pestis[b]. Nam & timor armorum idem operatur, quod uis re ipsa armis illata[c]: tametsi à sicario uel prædone deposita essent, quum facile resumere posset: quod in eo responsum est, qui à puellæ fratribus in stupro deprænsus, matrimonio consenserat, metumq; deinde allegabat[d]. Huc pertinet & torturæ, seu equulei timor[e]. Ad cuius allegationem subuertendam, solent iudices finita quæstione, post aliquod temporis interuallum, confessionis ratihabitionem à reo exigere[f]. Sic & imminẽtis fugæ timor, eiusdem est effectus, cuius ipsa fuga[g], ut propria autoritate debitor à creditore capi, & ad iudicem deduci possit[h]. Vnde & generaliter traditum est, idem censeri, siue quis re ipsa à iudice coactus fuerit, seu probabilis coactionis

q l. debet. in fin. de ædil. edict. Bal. & Salyc. in rubric. j. de reb. cred.
r l. pen. in fin. j. de his quib. ut ind.
s glo. clemen. j. uerb. cõtrahere. de cõs. ang. Ale. cõs. 194. in 2.
t l. j. in fin. quod quisque iur.
u l. fundi. §. ite l. seq. de act. empt.
x l. Pedius. in prin. de incẽ. rui. nau.
z Alex. l. diuortio. 4. col. sol. matr.
a l. habitatores. in fi. loc.
b Caccialup. l. diem. quæstio. 40. de offic. assess.
c l. 3. §. armis. de ui et ui ar.
d Alex. cõsi. 44. in 4.
e l. 2. j. de cust. reo.
f Bar. l. j. §. dicimus. 2. de quæst.
g arg. l. fugitiuus. de uerbo. sign.
h glo. l. quæstio. ff. de pign. act. hic.

nis timor allegetur[i], censetur autẽ probabiliter is timuisse, cui per iudicis pœnale præceptũ, uel generali edicto cõminatũ fuit[k]: nec enim tormẽta aut fidiculas expectare quis debet[l]. In casu uero legis nostræ tum probabilis litis timor adfuisse uidetur, quũ uere actio de iure cõpetebat, qui emcogi potest nõ dicitur sponte dedisse[m], sicut uelle non uidetur, qui obsequitur imperio parentis uel domini[n]. Idem si iperio legis, quæ creditoribus satisfieri iubet. Quod si actio solum de facto competijsset, non uideri timore litis transactum Dec. censuit, nisi adsint conjecturæ quæ in præsentia eum acturum fuisse, probabiliterq; id existimasse reum arguant[o], quæ sententia & nobis placet, ne alioqui ibi fingi lis uideatur, ubi nulla ominino futura erat[p].

i l. notissime. ubi Bal. ff. qd' fals. tut.
k Bart. l. creditor. de solut.
l Bal. l. falsus. j. de fur.
m c. præterea. 2. ubi Ioã. Andr. de iur. pat. c. bona fides. de reg. iur.
n l. 4. ff. de reg. iur.
o arg. l. 3. §. fin. de eo qd' cer. loc. ubi Paul. Castr.
p in auth. de tabel. uers. & nõ fingant.

IMP. ALEXANDER AVG. Antiliæ.

AGE cum Geminiano, q̃ pater eius curator tibi datus, negotia tua gesserit[b]: & si apud iudicem negabit se hac actione teneri, quoniam trãsactio & aquiliana stipulatio interposita est, iudex contemplatione iudicij, quod est bonæ fidei, quæret[c], de quanta pecunia nominatim metsi non ideo ante XXV. annum rerum suarum administratio unquàm concedenda sit[c], nisi aliter iudex decreto suo censuerit[d]. Adde quod quò maiore periculo & facilius pupilli quàm adolescentes decipiuntur[e], eò & cautius agendum fuit[f]. Illud sciendum etiam, hanc actionem negotiorum gestorum tametsi utiliter solum cõpetat, nihilominus bonæ fidei esse, quod plerique hinc annotarunt. Nam & traditum est actiões, quæ directæ sunt bonæ fidei, eiusdem naturæ censeri quũ contrario iudicio intenduntur[g]: opinor, quia simili conditione censetur distractus cum contractu[g].

q gl. in uerbo nominatim.
r glo. uerbo iubebit.
s l. in agris. de acq. re. do. Fely. c. cũ ordinem. de rescr.
t l. sed Iulianus. §. mutui. ff. ad Maced.

c ¶ QVAERET. Poterit igitur iudex reum compellere, ut exceptionem suam generaliter propositam declaret[h], quod in his intelligendum, quæ in facto consistunt: tunc enim non minus apte & clare reus excipere, quàm actor agere debet[i]: in his quæ iuris sunt secus est, ualetque rei exceptio generaliter negantis ius actori competere[k], & ita cæteri hic sentiunt. Sed certe lex nostra non communem regulam, sed aliquid quod specialiter bonæ fidei iudicijs indultum sit, attingere uidetur. Sunt qui hic probari existiment in hisce iudicijs iudicem etiam parte non petente procedere posse, uerum id nimirum communi regulæ derogaret[l]. Ego existimo in hoc uerti bonæ fidei iudiciorum fauorem, quod quàmuis reus ex generalitate uerborum petitioìs, itemque Aquilianæ stipulationis adiuuare tur, nec probationes ab eo exigi debeant, liceat tamen iudici quærere, eumque interrogare

b ¶ GESSERIT. Actione igitur negotiorum gestorum aduersus curatorẽ adolescentis agendum est, non tamen directa, quæ non nisi in uoluntario adminis-

u Bart. 3. l. j. col. fin. l. 3. §. pen. de neg. gest.
x l. curatori. j. de neg. gest.
y l. j. §. dixerit. de publica.
z §. est autem. Inst. de tut.
a l. ne copulãdis. j. de nupt.
b §. item inutil. inst. de cur.
c l. j. de mino. ff.
d l. in uniuersis. j. qui dar. tut.
e §. impuberes. instit. de susp. tut.
f l. alienũ. ff. de pœnis.
g gl. §. actionũ. uerb. tutelæ. de act.
h gl. Põp. §. præterea. de acq. poss. l. si ad resoluẽdam. j. de præd. min.
i l. j. §. labeo. ff. de flum.
k l. fin. in princ. ubi Bald. j. de fideicom.
l l. j. ut quæ def. aduo.

terrogare, quid in prosequutione causæ actum sit, an non obstante uerborum generalitate de certa solũ pecunia transactũ fuerit[m], quũ alioqui regulariter interrogationes non admittantur, si ad litis decisionem spectant, sed solũ quæ iudicij instruendi præparandiq; causa fiunt[n]. Existimauerim igitur quod lex ait, quæret iudex, ad partis cuius interest petitionem intelligẽdum[o]: cp si dura uidetur hæc subauditio, potest re sponderi, eo ipso quod actor negotiorum gestorum actionem quæ bonæ fidei est intentat, adhucq; extinctam non esse asseuerat, censeri consequenter à iudice petijsse, ut huius rei uestigãdæ causa ipsum qui cõuenitur interroget. Consequentia enim latius in materia fauorabili accipiuntur, cp in ea quæ non ita fauorabilis sit[p].

d ¶ DE MINORE. Hinc ostenditur eum cui c c. à Titio debeantur, posse centum sola petere, quod solent aliqui credito res facere, ut experiantur quid in minore summa probare possint: quo argumẽto cẽsuit Angelus eum qui actiones plures ex uarijs iniurijs uel pluribus furtis habeat, posse una tantũ, si uelit, interim experiri[q]. Si tamen allegaret reus id calumniæ causa fieri ut maiore tædio laboribusq; afficeretur, deberet iudex actorem compellere, ut unico iudicio ageret[r], qua ratione receptũ quoq; est, non concedendũ actori ut reum pluribus libellis uexet, reo scilicet opponẽtes[s]: nam & uice uersa cogi nõ potest creditor, ut particularem solutionem recipiat[t], qua de re alibi disserui.

e ¶ RELIQVAM. Limitata ergo causa limitatũ effectum producit[u]. Vnde immunitas alicui ob ægritudinẽ data, de personalibus solum muneribus intelligitur[x]. Promissio restituendi damni inter socios, quatenus in communi negotio quis illud subierit restringitur[x]. Sic nautę, uel caupones de eo solum tenentur, quod exercẽtes suum negotium receperint, extra negotiũ ex edicto nõ tenentur[y]. Sic uidemus legatum ob causam relictum, secundum eam restringi[z]. Vnde & finita causa dilationis, finitur dilatio[a]: Et finita causa priuilegij, extinguitur priuilegium[b]: Et generaliter solet causa cuilibet dispositioni adiecta, dispositionẽ ipsam coarctare[c]. Sic & ratio legis eam restringit[d], & cessante ratione uel causa, cessat ipsa dispositio[d]. Inducuntq; hęc recentiores uarijs quæstionibus, ut domini nõ teneãtur de familiæ delicto, si extra ministerium suũ ea deliquat[e], ut Prętor de apparitorum suorum crimine nõ obligetur, si extra muneris sui causam peccauerint[f]. Vt nuncio publico extra officij sui causam nõ adhibeatur fides[g]: Vt fideiussor ultra causam fideiussionis exigi non possit: ut si in causam campsoriam promisit, ex mercimoniali non teneatur[h]: si pro fidelitate præfecti arcis spepondit, nõ nisi ob custodiam teneatur, pro præfecti furtis & cõcussionibus non teneatur[i]. Quo exemplo Picus se i pro eo respondisse ait, qui in causa syndicatus Prætoris fideiusserat, ut pro stupris à Prætore perpetratis non teneatur, sed solum quatenus in officium suum respicientibus deliquerit: nam & syndici, nõ nisi de eis criminibus ingrere possunt[k]. Sic quũ lex certis iudicibus mercatorum causas demandat, de eis solũ intelligetur quæ mercimonij causa cõtrouertuntur[l]. Sic & lex plenam fidẽ iubens Thesaurarij uel mercatoris libris adhiberi, ad causam munus Thesaurarij uel mercimonij spectantẽ restringitur[m]: & ita Pontanus, Aret. Iason cẽsuere. Contra Dec. quia à generalitate uerborũ legis recedẽdum non est[n], quæ mercatoris uel Thesaurarij mẽtionem fecisse demonstrationis causa uidetur, non limitationis[o]. Sed ego cõmunẽ sententiam sequor, quod lex hæc iuris cõmunis correctoria restringẽda sit: & quia uerisimile non est, id priui legiũ personæ, sed causæ potius cõcessum, quum probabile nõ sit, tantũ fidei mercatorũ indulgeri, quã in aliquibus leuem uidemus, & ideo nõ satis legibus hi approbantur[p], ut quibus illud sit semper in ore:

O ciues, ciues, quærẽda pecunia primũ,
Virtus post nummos.

Nam & Mar. Cic. ditari eorum plerosq; ex mẽdacio affirmat. Fatendũ itaq; mercatorẽ mentionẽ in eo statuto nõ demõstrationis tãtum, sed & limitationis causa fieri. Cæterum ex quibus causis generalia legum uerba limitari restringique possunt, diffusissime à nobis tractatum est lib. de uerborum significatione primo.

IDEM AVG. Numedio.

ACTIONE ad. Duplici modo contrahitur transactio, pacto nudo, itẽque acceptilatione. Si pacto nudo transegerim, tuq; conuẽtionẽ nõ obserues, priore actione, super qua transactum erat, experiar, & tibi de transactione excipienti de dolo, ob inobseruantiam, replicabo[a]. At quoties accepto lata est prior actio, ut in hoc rescripto dicitur, suscitari exerceriq; amplius nequit[b], sed solum de dolo agitur: qui quidem tripliciter committi potuit: & Primo ante transactionem, quum curator dolose administrauit, sed de hoc consentiunt omnes in lege nostra nihil attingi[c]. Secũdo, in ipsa transactione, ut quia reus dolo malo actori persuasit, ut accepto ferret, & de hoc rescriptum nostrum Azo Accur. cp interpretantur, cum quibus & cæteri sentiunt, caret cp hæc interpretatio omni ferè scrupulo, nisi quod unum id aduersari uidetur, quod actio qua tenetur curator, bonæ fidei est[d], quo casu & eius remissio eandem naturam seruare debet[e]. Dolus autem cõtractui bonæ fidei causam præstans, ipso iure cõtractum infirmat[f], & tamen hic tradit acceptilationẽ ualere. Sed ultra alios[g] ego respondendum arbitror, quod actio negotiorum gestorum, quæ in curatorem datur, & bonæ fidei est, per Aquilianam stipulationem nouata est[h], & transactio subsequens stricti iuris est, merito propter dolũ ipso iure non perimitur[i]. Non enim dolose creditor in eo læsus est, quod actio fuerit nouata, quippe parum id sua interesset[k], sed in eo, quod stipulatio ipsa noua, quæ iam stricti iuris erat, acceptilatione peremptа est. Tametsi & illud dici possit, trãsactionem, sicut alios contractus innominatos, generaliter stricti iuris esse, quod supra in rubrica defendimus. Tertio, dolus post transactionem committi potuit, quia reus dolose non soluat, promissaq; non adimpleat, & hoc de dolo Pyleus legem nostram interpretatus est. Contrà sentiunt plerique, quia si reus non obseruet, præscriptis uerbis uel condictione ob causam cõuenitur[l], quæ actiones ubi competũt, ad subsidium edicti de dolo recurrendum non est[m]. Addunt alij impossibilem hanc esse positionẽ, quum ea transactione dolus futurus remitti nõ potuerit[n]. Sed id parũ me mouet, uerisimile est enim Pyleũ de posteriore alia transactione, super dolo particulariter facta, legis nostrę exceptiuam clausulã intellexisse: magis itaque prior ratio urget. Sed tamen ea non obstante duobus casibus defendi hęc interpretatio potest: & Primus est, quẽ Bartol. probat, cum non solum actum est actionẽ accepto ferri, sed etiam promissum ab actore fuit, quod nec de facto unquàm ipsum reum inquietaret, huiusmodi enim promissio nunquã perfecte adimpleri potest, ut quæ tractum usque ad extremũ uitæ exitum habeat[o], merito præscriptis uerbis agere non poterit, quoniam hæc actio non nisi ei datur, qui perfecte ex parte sua adimpleuit[p]. Non aget quoq; condictione ob causam, quia ea non nisi ex duplici capite conceditur, pœnitentiæ aut moræ[q]. At pœnitentiæ nullus in transactione est locus[r], mora uero per reum nulla est cõmissa, quum actor ipse nondum adimpleuerit[s], meritò ergo quũ nec actio præscriptis uerbis, nec cõdictio hoc casu competat, in subsidium agi de dolo debuit: Videtur enim actum ut actore eo modo quo potest adimplente, reus statim conuenta persolueret, quod quum minus fecerit, dolose egit[t], & ita plerique propter Bar. autoritatem senserunt. Sed Aret. & Rimin. plurimis rationibus aduersantur, nam & mihi durum uidetur, ei qui perfecte non adimpleuit, potius actionem de dolo, quæ rei famam onerat, & ideo non nisi in eius odium datur[u], concedi, cp condictionem uel præscriptis uerbis actionẽ[x], & id aduersus ipsum reũ, qui in mora non sit, multominus certe in dolo[y]: quum si in mora esset, fateatur Bart. cõdictioni locum futurum[z]. Nam & si affirmemus id actũ cẽseri, ut sufficiat si actor eo modo adimpleat quo potest, cur ex parte tium uoluntate perinde condictio uel præscriptis uerbis actio non datur, ac si perfecte adimpletum fuisset: Constat enim naturalia cõtractus uel tacito pacto remitti posse[a]. Secundus est casus qui magis contextis uerbis conuenire uidetur, ut con-

m l. ubicunq;. de inter. act.
n Bar. l. j. de int. actio.
o l. 4. §. hoc autem iudic. de dam. inf.
p l. binas. de ser. urb. præd. c. fi. de uerb. sig. l. fi. §. fi. de le. 3.
q l. interdum. 2. §. fi. de furt.
r Bar. l. in cõmodato. §. duobus. cõmo.
s Alex. Aret. l. qui totã. in fin. de acq. hæred.
t l. tutor. §. lucius. de usur.
u l. in agris. de acq. re. do. l. j. de fideius.
x l. 2. §. corporis. de uac. mu.
x l. cũ duobus. §. cũ erat. p soc.
y l. 3. §. eodem. naut. caup.
z l. scio. in prin. de an. leg.
a l. à filia. §. alũ no. ad Treb.
b l. Titia. §. usiuras. de leg. 2.
c l. cũ pater. §. dulcißimis. de leg. 2.
d l. adigere. §. quamuis. de iure pat.
d c. cũ cessante. de app.
e Bar. l. ne quis. de ĩcẽ. rui. ngu.
f Angel. l. j. j. si rect. prouin.
g Doct. c. cũ pa rati. de appel.
h Bald. consil. 142. 3.
i Bald. l. j. de mag. cõue.
k Bal. l. 2. j. de ratiocin.
l l. fi. j. de iur. om. iud.
m l. si quis. §. ratione. de æden.
n l. j. §. ut generaliter. de leg. præst.
o l. mella. de leg. l. quidã ita stã. in princ. de leg. j. Bar. l. cũ pater. §. mensæ. de leg. 2.
p l. antepen. in fi. j. de cohar. lib. xij.
a l. cũ proponas. 2. 3. tit. j. l. situe. j. eod.
b l. qui res. §. fi. de solut.
c Sed in l. j. 3. c.
d 3. l. prox.
e glos. l. de tutela. j. de in integ. rest.
f l. & elegãter. in princi. ff. de dol.
g hic, & in l. sub prætextu. j. e.
h §. j. Insti. qb. mo. tol. obl.
i l. pen. j. de inutil. stip.
k l. j. §. pen. ff. de dol. l. si cautũ. in fi. j. eod.
l l. si quis acceptо. de condic. ob causam.
m d. l. j. §. pe.
n l. iurisgẽtium. §. si paciscar. ff. de pact.
o l. ubi j. eo. l. elegãter. §. pen. de cõdict. ind.
p l. naturalis. §. j. de præscrip. uerb.
q l. si pecuniã. l. j. in prin. de cõdic. ob causam.
r l. quãuis. j. eo.
s l. Iulianus. §. offerri. de act. emp.
t l. si procuratorem. §. dolo. ff. mand.
u l. 2. j. de dolo.
x l. quoties. de præscr. uerb.
y Bart. l. si insulã. uersi. 3. opponо. de l. fid. ff. de uerb. obl.
z d. l. j. in princ.
a gl. l. pacta. ff. de contrahen. empt.

tractum hic facio ut des existimemus, quo in cōtractu regulare est, ei qui fecit, aduersus dare detrectantem, actionem de dolo competere[b]. Is enim qui remittit tunc dare censetur, quum debitum liquidum remittit[c]. Sed quū debitum liquidū non est, quia fortè nihil debeatur, tunc qui remittit, facere censetur[d]. Nec me mouet quod quando ex facto agentis aliquid reus accepit, actionem de dolo non competere Bar[e]. censuerit, quia hæc sententia uera non est, & responsum Pauli uiolat[f]. Et ut demus uerā esse, nihil adhuc Pyleo obstat, quum non constet reum hac ex transactione aliquid accepisse[g], quid enim si bonam causam fouebat? In dubio enim de dolo agi Bartol. quoq; ipse & Aret. & pleriq; alij senserunt[g], quos & ego sequor.

ducta[b], & per acceptilationē extincta, nullā aliā superesse, nisi de dolo intra concessa tempora, nō ambigitur: nisi[c] specialiter[d] etiā de dolo transactū sit.

b ¶DEDVCTA. Fuit necessaria Aquiliana stipulatio duplici ex causa. Primo, quia licet tutela ex lege XII. tab. introducta sit[h], & ad eius similitudinem cura[i], tamen obligatio quæ inde oritur iurisgētium est, & actio negotiorum gestorum, licet ciuilis[k], ab eo iure originem trahit, quæ quum extensa sit, ut in curatorem detur, suam tamen naturam seruat[l], ut naturalis censeatur, Vnde ciuilis ratio, quæ in acceptilatione uersatur, eam ipso iure tollere non potuisset[m], merito prius nouatione opus fuit, quæ præcedentem non omnino perimit, sed transfundit[n], & ita Accur. sensit, quem pauci sequūtur. Alij necessariam alia ratione aiunt: Aquiliana enim stipulatio solam obligationem perimit, quæ uerbis contracta sit[o]. Et ideo siue præcedens obligatio sit iurisgentium, siue iuris ciuilis, ut accepto ferri possit, prius in uerborū obligationem transformanda est. Nam & contractus emphiteuticus, quem constat iuris ciuilis esse, acceptilatione sola extingui nequit, quia non uerbis cōtrahitur, sed consensu, ut pleriq; omnes hic tradunt[p].

c ¶NISI. Sunt qui dictionem hanc idem significare existimēt, quod sine[q], quæ sententia, & autore & ratione caret: quum uerius sit, ex si non, formari[q]: & ideo omnes fatentur coniunctionem esse exceptiuam, quæ (ut ex textu nostro apparet) dupliciter construitur, quandoque enim sub eodem uerbo regitur: quandoque aliud ipsa exigit, quod tum facit, quum de alio

b d. l. naturalis. §. qd' si faciā.
c l. si mulier. de cond. ob cau.
d Bar. d. §. quod si faciā. Iacob. Butr. Saly. Frācis. Tyg. hic.
e l. cū mota. j. e.
f d. §. quod si faciam.
g l. pen. de lib. leg.
g d. l. j. §. pen. de dol.
h §. j. Instit. de tut.
i Inst. de cur. in princ.
k l. 2. §. deinde. de orig. iur.
l l. præced.
m §. sed naturalia. Inst. de iur. natur.
n l. in rem. §. itē. de rei uend.
o l. an inutilis. §. acceptum. de accept.
p glo. §. j. uerb. cæteræ. Insti. quib. mod. tol. oblig.
q Fulg. Ias. hic.
q gl. l. sancimus. §. j. j. de don.

termino agitur, quàm qui priore clausula contiñebatur[r]. Igitur quum dictio sit exceptiua, apparet si præcedens clausula affirmatiua sit, exceptione negationem induci, si uero præcedens neget, exceptio affirmabit: Contrarium enim præcedenti sensum semper inducit, ut si testator scripserit, Sempronio amico meo non lego nisi stichum & Pamphilum: censebitur enim eos legasse[s], licet aliqui absque ratione dissentiant[t]. Idem dicēdum quum quis, nō promitto inquit, nisi pontifex Perusiū uenerit, ualet Promissio, & post Pontificis accessum utiliter ex ea agetur[u]. Sed pone, reus positionibus actoris respondens, sic uerba concepit, Nego eas, nisi probentur: nunquid eis probatis, etiam propria confessione conuictus censebitur? Bald. censeri credidit[x]. Ego dissentio, quia contrarius sensus non est, confiteor, sed nō nego, quod medium quiddam est inter negantem & uere affirmantem[y], suæq; responsionis ambiguitas, ex eius mente interpretationem capiet, ne scilicet confessus uideatur[z]. Pone rursus, dixi puellæ, non habebo aliam in uxorem nisi te, an præsens matrimoniū contractum erit? Et aliqui censuerunt[a], sed recentiores dissentiunt, propter uerbum futuri temporis, nec quicquàm speciale fauore matrimonij arbitrantur, quum nec fauore libertatis id inductum sit[b]. Et quod de uerbo futuri temporis traditur, etiam de infinito præsenti dici potest, quum uerisimiliter actum est ad futurum referri[b], ut si dixerim, Promitto nulli uēdere nisi tibi: nō enim hac exceptione actus ponitur, sed potentia tantum, ut hic tradūt omnes[c], plurimūq; efficit huiusmodi promissio, quod scilicet cuicunq; alteri uendere promissor non potest. Sed quid in ea quæstione arbitrandum est? Puella iuueni se appellanti responderat, nolo ut me cognoscas nisi honeste, atq; ita se facturum iuuenis receperat, uitiaueratq;: Respondit And. Siculus[d] matrimonium cōtractum uideri, quum honeste eo modo attingi mulier citra matrimoniū nequeat[e], Nam (ut in carmine ad Hymenæū inquit Catullus poëta) *Nil potest sine te Venus, Fama quod bona cōprobet Commodi capere, at potest Te uolēte: quis huic deo Cōpararier ausit? Sed certe absq; cōsensu matrimonium nullum est,

nec

r Bar. l. si cū. §. fi. si quis caut.
s l. 2. ubi Ias. in prin. j. de bon. pos. secūd. tab.
t Iason hic.
u Bal. c. cū accessissent. d' cōst.
x d. c. cum accessissent.
y c. is qui tacet. de reg. iur. in 6. glos. l. si pietas. j. de pet. hær. in fi.
z l. si quis intentione. de iudic. Bartol. l. is qui reus. col. pen. de pub. iud.
a Abb. c. ex parte. de spons.
b l. Titia. §. fin. de manu. test.
b gl. l. 5. §. pen. de uerb. obl.
c l. si sterilis. §. sed si ita. de act. emp.
d cōsi. 6. in j.
e c. cum super eo. de test.
* In Epitalamio Iuliæ & Mallij.

nec uerisimile est, iuuenem his uerbis tam consensisse, quàm puellari simplicitati illusisse, quod & aliqui hic senserunt[f]. Et hæc quidem exēpla ad primā speciem satis sint, quum eodem uerbo, & principalis clausula, & exceptio regitur. In secunda specie, quū exceptio sub priore termino non compræditur, sed aliud uerbum requirit, duplex tradita est conclusio. Prima est, ut si præcedat affirmatio exceptio neget, in testamentis propria conditione[g], in contractibus impropria, ut quæ actum interim non suspendat, sed eueniente conditione resoluat[h], qua de re uidenda sunt, quæ alij tradidere[i]. Sequens conclusio difficilior est. Et est, ut si præcedat negatio, exceptiua ponat, non actum, sed potentiam: exempli causa, quum testator, Onesiphore (inquit) liber ne esto, nisi rationes reddideris: redditis enim rationibus, non ideo erit liber, sed prohibitio solū cessabit[k]. Sic & peccatum (inquit lex) non remittitur, nisi restituatur ablatum[l]. Nunquid restituto furto, remissum est peccatum? Certe non, necessaria enim adhuc cōfessio pœnitentiaq; est[m]. Sed cur cum affirmatiua actum ponat, negatio non actum, sed potētiam neget? An quia plus negat negatiua, quàm ponat affirmatiua[n]? Hæc enim solū actum ponit, illa & actum & potētiam negat. An quia cū testator inquit, Onesiphore liber ne esto, si de solo actu intelligeretur, uerba essent superflua, eo enim ipso quòd tacet, & nihil ei legat, liber non est, quum datio libertatis factum requirat, merito ut uerba aliquid operentur, nō solum actum, sed & potentiam abnegant[o]. Quapropter si dationē libertatis præcessisse ponamus, & quis deinde negatiua clausula cū subsequente exceptione subiecta proponatur, secus erit, ualebitq; datio libertatis, quoniam prædicta ratio cessat, apparet enim de actu non de potentia excipi[p], quod & Ias. hic attestatur.

d ¶SPECIALITER. In sua specie: licet nō singulariter, seu (ut uocant) in indiuiduo[q]. Triplici autem modo remissio doli considerari potest. Aut enim transactio ipsa facta est per dolum, ut quia quis ad liberationē inductus est, & omnes ex textu nostro affirmant nō cēseri remissum hunc dolum, nisi specialiter eius mentio facta sit. Aut de dolo quærimus, qui in ipsa administratione interuenerit, & specialiter quidē

f Cald. & Præpo. d. c. ex parte. Picus l. 2. j. de secū. nupt.
g l. fideicōmiss. §. sic fideicommissum. de le. 3.
h l. obligat. fere. ff. de act. & obl. §. cōditio.
i l. 2. ff. de in diem adiect.
k l. Titia. §. fin. de manu. test.
l c. peccatū. de reg. iur. in 5.
m Bal. c. præterea requisisti. colum. pen. de app.
n glo. l. hoc genus. de cōd. & dem. gl. 2. c. j. de reg. iur. i 6.
o Bald. d. c. cum accessissent.
p l. si quis ita libertatem. §. fi. de statulib.
q Bar. l. j. in fi. si quis in ius uoc. non ie.

remitti potest[r]. In generali uero transactione remissum non uideri aduersus Accur. receptius est[s], nisi reus nullum lucrum ex huiusmodi dolo fecerit, nihilq; ex reliquis penes se habeat[t], qua de re uidenda sunt que alibi diffusius tractantur[u], Aut de remissione doli futuri agitur, & constat nec specialiter quidem dolū de futuro remitti posse[x]. Quapropter si testator tutorem à reddendis rationibus liberet, dolumq; se remittere dicat, non tamen sic tutori consulit, quin de dolo conueniri possit[y], quod de dolo uero intelligendum est, præsumptus enim tacite potest remitti, licet expresse non possit[z]: sicut & culpa eo casu remissa censebitur[a]; item dolus qui non ex animo, sed re ipsa interuenerit, nulla enim hinc occasio delicti oritur, ut Bald. censuit[b]. Idem respondit Dec.[c] in dolo qui nō perpetrando, sed negligendo commissus est, quod dictum ex Fulg.[d] restringitur, quum tutor coniunctus pupillo est, nec locupletior factus, quę sententia uerior uidetur. Sed quid si testator non solum tutorem liberauit, sed addidit, quicquid exactū ratione doli fuerit, id restitui tutori uelle? atq; ita fidei hæredis commiserit? & Dyn.[e] Ray. q; responderunt ualere fideicommissum: quos Angel.[f] sequutus est, & Cornæus, idemq; ferè & Alex. sensit: quibus & nos assentimur, ut quatenus damnum inde patiatur consequi debeat, quoniam id Iuliani responso cautum uidetur[g], quod aliqui dissentientes interpretatione sua uiolant, dum aut de dolo loqui eum negant, aut de præterito intelligunt, quum ex præcedentibus responsi uerbis cōtrarium appareat. Nec me mouet quod dolus de futuro remitti non possit, quia satis fateor dolum remitti non posse[h], sed tamen legatum ualere, quum testator de re sua liberam disponendi facultatem habeat, nec dolus fiat uolenti[i], qui tamen non omnino impunitus erit, quum sarto tutori dāno nihilominus grauata eius futura sit opinio, condēnationeq; doli infamia sequatur[k], quæ grauis censetur pœna[l]. Quod si testator doli specialem mentionem non fecit, sed simpliciter ἀνεκλογίστην tutorem esse iubeat, & tantundem leget quantum eo nomine exactus unquā fuerit, satis putarem nō censeri testatorem in eum casum prouidisse, quo dolose ageret: & ita aliqui ex aduersantibus loquuntur[m], licet Franciscus Cremen. inter Ale-

V 2 xandri

r l. si quis rationes. in fi. ff. de lib. leg.
s s. Aurelio. §. fi. de lib. lega.
t Bar. d. §. fi.
u d. §. fi.
x l. si unus. §. illud. ff. de pact.
y l. quidam decedens. in prin. de adm. tut. Bart. d. § fi.
z l. j. ubi Bal. j. de usufr.
a l. cum tale. §. j. ubi Paul. Castr. ff. de cond. & demon.
b Fely. c. si diligēti. col. antepenul. de for. comp.
c Consilio 178. 192.
d Consi. 25. col. 2.
e d. l. quidā decedēs. uers. dānū.
f 185. & 144. Corn. 313. in j. Alex. 54. in 2.
g d. uersi. dānū.
h d. l. quidā. ubi Petrus & Iac. & l. cū cōuenerit. d' pact. dot.
i l. cum donationis. j. eo.
k l. j. de his qui no. infa.
l l. iusta. ff. de manu. uin.
m Fulg. cōs. 103. Ang. 175.

xandri consilia aliter responderit[n], & præterea alij quidam[o], quos hic Iason recenset quorum sententiam ueram tunc solum putauerim, quum manifestaria fraude hic usus fuisse deprænditur, uel cũ alias tutor nõ de damno ultando ageret, sed lucrũ ex dolo suo faceret[p].

o Anch. cõs. 117. Ant. 6. Cur. 66. Saly. l. cum necessitatem. j. de fideicom.

p d. uers. dãnum.

IDEM AVG. Suacatio.

QVum te transegisse. Quum de transactione ex cõfessione partis constat, alia probatio per scripturã necessaria non est. Vnde apparet, substantia transactionis non requiri, ut scripturæ mandata sit, quo argumento idem à plerisque traditum est de arbitratoris laudatiuo[a]. Illud eẽ transactio quoque est. Dec. contra, quum transactio non ualeat nisi aliquo ultro citroq; dato & recepto[b], & tamen illud laudatiuum ualeat, etiam si alter omnino absolutus sit, nilq; alteri dederit[c]. Vnde existimatum est, id laudatiuum lata tantummodo transactionis appellatione contineri. Sed tamen ut id ita esse fateamur, non sequitur quin argumentum de uno ad aliud, tanquàm de similibus ualeat, & ideo uera sit communis sententia[d]. Sed an idem sit in arbitro? Et non uidetur, quia redacta sunt arbitria ad similitudinem iudiciorum[e], & ideo sicut iudices scripto proferre dissinitiuas debent, ita etiam arbitri[f]: quæ sententia in arbitro iuris uerissima[g] est, in compromissario uero dubia, quoniam expressum iure non reperitur, ut scriptò iudicare debeat, quum & notionem solum, non autem iurisdictionem habeat[h], quod si quando constat compromissarios scriptò iudicasse[i], non sequitur id magis ex necessitate legis factũ, q; ex facti euentu[k], quod Dec. aduersus cõmunem sententiam credidit.

a glos. in auth. ut differẽ. iud.

b l. trãsactio. j. e.

c Bar. l. quod si Ephes. §. j. de eo qd' cer. lo.

d l. nõ possum. ff. de leg.

e l. j. ff. de arb.

f l. cũ antea. j. de arbi.

g l. j. j. de sententijs sine peri. reci.

h l. aist. d' re iud.

i d. l. cũ antea.

k gl. l. j. j. qñ nõ pet. partes.

b ¶ POST LEGITIMAM. Ante enim legitimam ætatem, si minor læsus ex transactione esset, restitui in integrum posset[l]; non uidetur autem læsus quando id fecit quod etiam diligens paterfam. facturus fuisset[m]. Idem si propter futurum euẽtum incertus fuit, an sibi ius competeret, mutuumq; periculum remisit[n]. Sed & in dubio, id est quum dubitatur an læsus sit, uerius est nõ restitui, idq; litium odio, ut Alexan. censuit[o]. Et hinc annotant Doctores, legem generaliter loquentem, etiam de minoribus intelligi, nisi nominatim excepti uerbis legis sint[p]: & ideo lex municipalis ad cõpromissum cõsanguineos cogens, in minoribus quoque obseruabitur[q]: & censoria lex de uectigalibus loquens, minores quoq; ad uectigal adiget[r]: quod & generaliter admittendũ est[s], ut tamen scias, non ideo eis sublatum restitutionis in integrum auxiliũ, & si qua remedia ei ætati iure communi indulgentur[t].

l rubr. j. si aduer. trans.

m l. uerum. §. iterum. de min.

n l. de fideicommisso. j. eo.

o l. minoribus. de min. Alex. l. nec cæsarijs. cõs. 2. de acq. her.

p Bal. l. pen. j. de infam.

q Bal. l. fi. j. de in int. rest.

r Bar. l. imperatores. §. j. de publica.

s Bar. l. scire. §. Lucius. de admin. tut.

t gl. l. j. j. si de mom. post. Moder. hic.

c ¶ CONFESSIONE. Cum supra ita professum fuisse minorem dicatur, hic probatur, confessionem in supplicatione principi porrecta factã, tametsi absente parte, nihilominus fidem facere[u], nõ tam quod scriptura semper loquitur[x], cũq; quòd eo animo porrecta uidetur, ut etiã parti ipsi ostẽdatur, unde censetur princeps uel iudex nuntij officium hac in re præstare, ut Bart. censuit[y]. Ego hanc uim professioni ipsi, id est actis tribuo, quæ publica sunt, & acceptarẽ à iudice nomine partis, uel à parte ipsa quãdocunq; possunt[z], arbitrorq; huiusmodi cõfessionem nõ fictione legis induci, ut Socy. quodã responso censuit,[a] sed ex ueritate, quũ hic cõstare de re ipsa ex cõfessione dicatur, quæ uerba nihil ad fictionem pertinẽt. Illud nõ diffiteor, qñq; hanc cõfessionẽ ex tacita quadã cõiectura induci, quũ scilicet uerba expressim nõ affirmant: uerbi gratia, solebãt antiq seruos quos manumittebãt ĩ nomẽ seu familiã suã adscíscere[b], qd Ang. Polit. Miscell. cap. XXXI. ostendit. Pone, C. Proculus aduersus Damã supplicauit, & in libello C. Proculũ Damã appellauit, tacite uideẽ cõfessus eũ manumissum fuisse[c]. Sanè sciẽdũ est, nõ adeò tali cõfessõi quæ in libello facta sit stari, ut cõtrariũ probari nõ possit, siue principaliter dicta sit[d], siue enũtiatiue, tametsi ad actus substantiam necessaria assertione[e]: quẽadmodũ autem enuntiatiuis uerbis standũ sit, alibi attingetur[f], sicut & quã fidem confessio hæc, & inter quas personas faciat: sat enim sit huiusmodi alio à nobis loco declarata esse[g].

u l. 2. j. de inst. & sub.

x l. Arriani. §. hæres.

y l. certum. §. quid ab. de cõfess.

z Barto. l. possquã. 3. titu. j. l. 2. 3. de ædem.

a Consil. 122. in 4.

b l. pater. §. filiũ. de leg. 3.

c l. cũ precũ. j. de li. cau. Bar. l. nõ fatẽ. de cõfess.

d l. qui familiæ. fami.

e l. ex his uerbis. j. de test. mil.

f l. 2. 3. de ædict.

Ne cef

d ¶ NECESSARIA NON EST. Quum maioris etiam fidei confessio quàm publicũ documentũ sit, quod quibusdam argumentis Iason ostendit, nam ex inordinato processu, sequuta confessione, reus damnari potest, quũ alia probatione nõ posset[b]; post conclusionẽ causæ, sola professionis prolatio admittitur[i], quælibet alia reijcit[k]. Aduersus rẽ iudicatam uel generaliter quamlibet præsumptionem iuris & de iure confessio adhuc recipitur, aliæ probationes excluduntur[l]: & ratio est, quia confessio nõ tam probatio est, quàm ab onere ipsius probationis quoddam leuamẽtum, ut Doctores eõmuniter tradunt[m]: quæ omnia & ipse approbo, quum de confessione ex actis constat, alioqui si pars confessionem testibus probare uellet, non putarem suprascriptis decisionibus locum esse: quæ enim testibus probatur cõfessio, nihilo maiorem ceritudinem habet, quàm cæteri articuli, subestq; tali casu non minor falsi suspicio, quã in testimonijs, imò incertior alijs probationibus hæc esset, quum in illis de eo solum testes affirment, quod corporali sensu uerum esse percipitur[n], at confessio quamuis ab eis audita potuit errore effutíri[o].

h c. j. de accus. 6.

i c. cũ Ioannes. de fid. inst.

k c. cum dilectus. eo. tit.

l gl. auth. sed iã necesse. j. de dona. ante nupt.

m l. cum qui. in prin. & rub. ex de prob.

n glo. 399. c. testes.

o l. 2. ff. de cõfes.

p l. q Romæ. §. Sensit hoc Iacob. Puteus[p], dum ei qui sententia arbitri uictus fuit, non cõcedendum ait, ut per testes probet uictorem confessum esse, eam sentẽtiam iniuste latam. Sensit Anch. qui responso suo ostendit, statutum quo probationes omnes reijciuntur, confessionem quidem non reijcere, dum tamen testibus quis eam non probet[q], admissis enim testibus, statuto fraus fieret. Sensit Bald. qui hoc casu non admitti positionem confessionis censuit, quod enim testibus probari non potest, nec poni potest[r]. Nam & Canonistæ simpliciter tradunt, aduersus præsumptionem iuris & de iure nullam extrinsecus à uerbo partium probationem admitti[s]. Concludo igitur, quæ hic Doctores de confessione recensent, de ea intelligi, quæ continenter ore partis in actis probatur, non quæ extrinsecus testium examinatione probata sit: Non enim simplex hæc confessio est, sed ad casum potius mixtum pertinet, confessionis & testium[t].

q Anch. cõs. 350. in quæstione.

r Bal. l. filiũ quẽ. j. fam. herc.

s But. Card. c. is q fidẽ. de spõs.

t Bald. l. j. j. ex quib. cau. ser. pro præm. Moler. l. certi qd. §. quoniam. si cer. pet.

QVVM MOTA. Querela inofficiosi testamenti per transactionem remissa, ab hæredibus eius qui transegerat, suscitari non potest, sed aduersus non implentem præscriptis uerbis, si stipulatio nõ interuenerit, agendum est. Sed cur non potius actione de dolo agitur? quũ Paulus generaliter dicat, si fecerim, puta quia litem remiserim ut des, & postea quàm feci tu cessas dare de dolo agi[a]. Respondetur in primis de dolo agi, quum ex eo quod factum est, nihil alteri adest, alioqui præscriptis uerbis agendum, ut in casu nostro: alteri enim qui non adimpleuit, aliquid adest, nempe liberatio ab ea actione, atq; ita Bar. Alexandro & plerisq; alijs uisum est: quæ sentẽtia generale Pauli responsum subuertit[b], nec arbitror tantum Doctoribus nostris concedi, ut aduersus Iustiniani edictum[c] interpretatione sua legũ uerba destruant. Quid item si bonã causam filia non habuisset? Certe nihil ex hac remissione penes reum fuisset[d]. Accurs. hic contractus eius speciẽ celebratam censuit, quum do ut facias, licet contractus à facto cœperit, merito præscriptis uerbis agi[e]: quæ sententia cõmuniter displicuit, quum receptissimum sit, ab eo qui primum adimpleuit, contractum ipsum denominari, quod infra ostendam: hic autem mulier, quæ querelam omiserat, adimpleuerat. Ego arbitror hic contractum fuisse, facio ut facias, id est remitto querelam, ut certam partem bonorum accipiam: uerbum enim suscipiendi, dationem seu translationem dominij specialiter non significat[f], sed & ad nudum factum refertur, simplicémque possessionis translationem denotat[g], quandoque & solam custodiæ causam comprendit[h]: hic autem ex subiecta materia, non ea fieri potest interpretatio, ut dominium translatum sit, quum non de dando agatur, unde in transactione talibus uerbis concepta, non præstaret hæres euictionem[i], quia simpliciter id actum lex interpretatur, ut res illæ relinquantur, qualiquali conditione sint penes actorem, meritò is est contractus facio ut facias, nempe remitto actionem, ut relinquas certam bonorum partem, quod ex uerbis quoque legis dupliciter ostenditur.

IDEM AVGVSTVS POMPONIO.

QVum mo-

a l. naturalis. §. quod si faciam. de præscr. uer.

b d. §. quod si faciam.

c l. 2. §. pen. ff. de uet. iur. enu.

d l. petitor. ff. de lib. leg.

e d. l. naturalis. §. j.

f d. l. naturalis. §. j.

g l. j. in fi. de libel. dimi.

h l. cũ pater. §. pater plurib. de leg.

i l. si pro fundo. j. eo.

Primum, dum si stipulatio interuenit, ex stipulatu agendum esse ait: Si enim hæres ad dandum teneretur, nō ex stipulatu, sed certi cōdictione experiundum esset[k]. Rursus dum in id quod interest fieri condemnationem ait, atqui in obligationibus dandi, non in id quod interest ex stipulatu, sed ad dandum præcise agitur[l]. Nec me mouet quòd stipulatio naturam contractus imitari debeat[m], quia hoc falsum in cōtractibus innominatis est: in eis enim ex se tanq; efficacior censetur, quod alibi Bart.[n] recte tradidit, & infra attingam.

> ta[a] inofficiosi querela, matrem uestram cum diuersa parte trāsegisse, ita ut partem bonorum susciperet, & à lite discederet, proponatis:

b MOTA. Sciendum est, querelam exhæredato competentem, eo mortuo ad hæredem siue suum, siue extraneum regulariter nō transmitti[o]: iniuria enim personalis ipse exhæredato uidetur facta, quam ipse moriens remisisse censetur[p]; quòd si mota sit iam lis uel præparata, fiet in quemcunq; hæredem transmissio, quia huiusmodi ex præparatione satis arguitur mens exhæredati iniuriam hanc non inultam omittere cogitantis[q]. Verum & lege noua Iustiniani exceptus à regula est casus, quo nondum præparata querela nihilominus in nepotē transmitteretur[r]; quæ dispositio quum aduersus iuris ueteris regulam esset, coarctata est, ut non procedat, quum pater eam querelam uiuens repudiasset, idq; siue expresse, siue tacite, ut quia quinquennium labi permisisset[s]. Sed & nec tunc quoque procedit, quum uiuente filio exhæredato, hæres ipse scriptus adijsset, quum enim ab aditione ipsa querela oriatur[t], si ea iam orta filius tacuit, nihilq; præparauit, sibi imputat, remisisse tum quoq; iniuriā uidetur, & nihil ad nepotem transmittit: & hoc cōmuniter ferè hic receptum est[u], licet nō pauci dissentiāt[x]. Si enim ultima legis uerba perpendamus[y], solum excludere nepotem uidentur, quum pater post aditam hæreditatem per quinquēnium tacuit. Sed aduertēdum est, eis uerbis exceptionem de regula non sumi[z], uerum à Iustiniano tres separatos casus recēseri, quod ex priore exemplo apparet, quo nō de exhæredato filio loquit̄, sed de eo cui minus relictū sit, q; per leges debuerit: nec enim hic quoq; casus quicquā de regula excipit, quæ in exheredato loquitur. Quanq; & id dici possit exceptionē ad ius uetus referri, tanq; duobus illis casibus nihil à Iustiniano inductum dicat, sed ex iuris ueteris dispositione ita constitutū fuisse.

k Inst. de uerb. obl. in prin.
l l. ubi aūt. §. fi. de uerb. obl.
m l. stipulatus. ff. de usur.
n l. 2. j. de cond. ob caus. Alex. cōs. 40. in 4.
o l. Scimus. in fi. j. de inof. l. scripto. ff. unde lib.
p l. fi. j. de reuocan. don.
q l. posthumus. §. fin. l. seq. ff. de inoff. test.
r l. si quis filium. j. de inoff. test.
s d. l. si quis filium. in fi.
t l. Papinianus. §. si cōditioni. de inoff. test.
u Marti. Iacob. Butr. Salyc. & Ias. hic & in d. l. si quis filium.
x Rimi. & Dec. hic Paul. Cast. d. §. fi.
y d. l. si qs filiū.
z l. nā quod liquide. §. fi. de penu leg.

> instaurari quidem semel omissam querelam per uos, qui matri[c] heredes extitistis, iuris ratio nō sinit. Verum si fides placitis prestita

c ¶ VOS QVI MATRI. Limitate loquitur textus de ipsis matris heredibus, q semel omissam à matre querelam instaurare nequeūt: mater uero ipsa si uiueret, posset[a]. Et ratio differentiæ est in promptu, ut enim ad hæredes transeat querela, eam oportet saltem præparatam esse, at renuntiatio matris præparationē sustulit, & licet pacto non perimatur actio, sed ad eā adhuc propter inobseruationē aduersarij reuerti possimus[b], tamen præparatio ipsa quum in effectu perempta sit, id ius tanq; personale ad hæredes transire nō potest, & ideo hæredes agere non possunt, mater si uiueret posset: & ita ego cōmuniter approbatam hanc dissolutionē defendo. Sed quū supra diximus, in nepotem hodie transmitti querelam, etiā nō præparatā, an si filius transegerit, deinde eo mortuo nō obseruetur, poterit nepos ad querelā reuerti? Et Alex. posse censuit[d], nec legi nostræ tunc locū esse, quū cesset ratio præparationis, quæ necessaria hodie non est, quod & Rimi. latius disputādo approbat. Cōtrà Bal. Fulgosiusq;, quibus ego accedo. Transigendo enim hæres scriptus adire uidetur[e]. At adita hæreditate supra ostēdi plerosq; necessariā esse præparationem existimare, nec legi Iustiniani locū esse, nisi quū deliberante hærede filius fato functus est, quæ sentētia paucos in specie aduersantes habet: Tametsi Accurs. & Bart. & pleriq; alij generaliter scripserint, hodie nō præparatā querelā trāsmitti[f]: qđ si tā late accipiat̄, nō sat ꝓbabile est[g], multæq; leges corrigerētur, & nostra in primis, quare ego alioꝝ sentētiā ꝓbo. Cæterū fuere qui hāc legē aliter intelligēdā censerēt, & renūtiatiōis querelæ uerba perpēdēda existimarēt: ut si renuntiatio sub modo facta sit, quāuis non adimpleatur modus, tamen reuerti ad eam filius non possit[h], idq; odio querelæ: Si uero sub cōditione facta sit, puta, renuntio querelæ si dederis tale prædiū, secus sit: non secuto enim conditionis euentu,

a l. si instituta. in princ. ff. de inoff. test.
b l. cum proponas. 2. 3. tit. j.
c d. l. si qs filiū.
d arg. d. l. si instituta.
e l. geri. de acq. hære.
f d. l. si qs filiū.
g d. l. scimus. ī fi.
h argu. l. quibus diebus. §. Termilius. de cōd. & demon.

salua erit inofficiosi querela[i]. Sed hac distinctione diuinari nimium pleriq; censuerunt, tametsi uerum & regulare sit, conditione non impleta, priorem causam saluam manere[k]. Sed nunquid in dubio credemus cōditionem, an potius modū cōtractui inesse? Et Bart. modum potius præsumi credidit[l], quæ sententia in transactione uera est, quæ contractus innominati species est, constatq; tales contractus sub modo concipi[m], quod & in alijs contractibus existimandum est[n], in quibus etiam si dictum sit, ea conditione aliquid fieri, tamen de modo intelligemus[o]. Quod restringendum est, nisi de cōtractu agatur, cuius natura conditionem requirit: ut quū promittitur pro dote, subauditur enim cōditio, si matrimonium sequatur[p]. Idem si actum sit, ut prius adimpleatur quod ea clausula conceptum est, quàm principali dispositioni sit locus[q]: quæ & ratio fortè est, ut ablatiui absoluti ad conditionem referantur, quum ex præteriti temporis participio consistunt[r]: apparet enim id agi, ut prius ea clausula adimpleatur, quod in ultimis uoluntatibus maxime est dicendum, in quibus facilius conditionem subesse interpretamur[s]. Et ex his apparet, quum modus in tali pacto renuntiationis præsumatur potius quàm conditio, prædictam solutionem recte reprobari[t]. Quapropter Bal. in aliā sententiam cōcessit, ut distinguamus an omissa, id est repudiata expressim sit querela, & legi nostræ locus sit, ut nulla fiat transmissio[u], an uero simpliciter sit transactum, ut à lite desistatur, & contraria lex procedat[x], idq; & Dec. probat, & nos quādoq; secuti sumus[y]. Sed procul dubio prima resolutio, quæ communiter tenetur, uerior est, & uerbis utriusque responsi magis conuenit, quum & renuntiatio iuris, quod iam delatum est, pacto fieri possit[z], & ideo inter pactum & renuntiationem non sit ulla differentia.

> non est, in id quod interest[d] diuersam partem recte conuenietis. Aut enim si stipulatio conuentioni subdita est, ex stipulatu actio competit: aut si omissa uerborum obligatio est, utilis actio[e],

d ¶ ID QVOD INTEREST. Quū enim hic sit contractus facio ut facias, quāuis stipulatio addita proponatur, quia obligationem facti continet, non nisi quatenus interest committitur[a], ut supra declaraui. Bartol. tamen & cæteri communiter, qui contractum hunc esse, quum facio ut des censuerunt, ideo præcise ad dādum ex hac stipulatione non agi credidere[b], quia contractus innominati naturam imitetur. Dubium autem non est, in contractibus innominatis, etiam si obligatio dandi prætendatur, ad id quod interest solum agi[c]. Sed certe hæc sententia ratione caret, ut stipulatio, quę efficacissimi contractus est species, ad imbecillem innominatorum naturam dirigatur, quum ideo inuenta sit, ut uberius ex ea nobis quàm ex illis consulatur, alibiq; semper appareat, ex sui ipsius natura, quod ad hos contractus attinet, dijudicari stipulationem[d], quod multis rationibus Iason hic ostendit, & alibi ibi Bartol. censuit, qui hodie raro contractibus innominatis locum esse affirmat, quia soleant tabelliones in documentis suis semper stipulationem apponere[e]. Verior ergo est nostra sententia, ut hic contractus sit, quum facio ut facias: quamuis autem stipulatio à contractibus innominatis non regatur tanquam debilibus, à nominatis tamen secus est. Imitatur enim eorum naturam[f], quia quū illi sui natura efficaces sint, & actiones pariant, eis addita stipulatio cuiusdam accessionis loco est, quæ principale ipsum imitari debet, quod à nobis alio loco fusius explicatum est[g].

e ¶ VTILIS ACTIO. Quum actio præscriptis uerbis subsidiaria sit, deturq; alijs deficientibus actionibus, semper utilis dici potest, nempe aliarum actionum respectu, quæ ordinariæ sunt[h], & quas ipsa præscriptis uerbis actio imitatur. Solet enim dici contractus innominatos secundum eorum nominatorum naturam dijudicari, quibus assimilantur[i]: quod si hanc actionem ex seipsa perpendamus, nunquam utilis, sed directa est, quia directò ad omnes contractus pertinet, in quibus alia actio non præstatur[k]: idque & ex uerbis & ex mente legislatoris est, ut merito utilis & directæ non ita hoc casu possit assumi distinctio, sicut in nominatis contractibus[l]: quod & Alexand. alibi sensisse uidetur, qui nullam actionem præscriptis uerbis non esse directam tradidit[m], quod & lege nostra & plerisque alijs

i d. l. si instituta.
k l. fin. §. pen. j. cōia de leg.
l l. quæro. §. fi. ff. locati.
m d. l. naturalis. in princi. & l. quoniā. j. de rerum permut.
n l. cū res. j. de donat.
o l. ea cōditione. j. de rescin. uē. d. l. quoniam. ubi Bal.
p l. stipulationē. l. promittēdo. de iure dot.
q l. qui promisit. de cōdi. inde. l. cum tale. §. j. ubi Paul. Cast. de cōd. et dem.
r l. à testatore. de cōd. et dem.
s gl. l. 2. ff. de in diem adiect.
t ad d. l. si instituta.
u d. l. si quis filium. in fi.
x d. l. si instituta.
y arg. l. Papinianus. §. si quis post rem. ff. de inoff. test.
z l. j. 3. tit. j.
a l. stipulationes non diuidūtur. uersi. Celsus. de uerb. obl.
b d. l. ubi autem. §. fi.
c l. naturalis. §. j. de præscr. uerb.
d l. cū precibus. j. de re. permu. Bald. l. quāuis. j. eod.
e l. 2. j. de cond. ob cau.
f l. si stipulatus. ff. de usur.
g in rub. ff. de uerb. obli.
h l. quoties. de præscr. uerb.
i l. eū qui. §. j. cōmod.
k l. 2. de præscr. uerb.
l l. curatoris. j. de neg. ge.
m l. Iurisgētiū. in prin. de pact.

aliȝs probatur,quibus apparet præſcriptis uerbis ideo dici, quia eis rem geſtam ſimpliciter actor demonſtrat. Bart. tamen hoc in textu non ſolum utilem eſſe hanc actionem exiſtimauit,ſed etiam datiuam: quoniã lex infra ait,danda eſt. Datur autem ex æquitate quadam. Quum enim mater promiſiſſet à lite diſcedere,ea promiſſio nunc̃ uidebaꝫ adimpleri poſſe,quia futurũ tẽpus reſpicit,& qui hodie deſtitit,cras forte non deſiſtet: & qui de iure nõ agit,forte de facto experietur[n], meritò tanc̃ ex parte ſua uel hæredum ipſius non ſit adimpletum,ſecundum cõmunes iuris regulas nulla actione agere debuit,niſi aliud Prætori ex æquitate uiſum eſſet. Sed hanc ſentẽtiam excepto Alex. ferè nullus probat, quum enim promiſerit mater deſiſtere, atc̃ ita uſc̃ ad mortem deſiterit, ſatis cẽſetur adimpleſſe[o]: nec tali caſu factum hæredum promiſiſſe uidetur, quũ querela non præparata ad eos non trãſmittatur, ut ſupra oſtendimus: quorſum igitur de eis actum credibile eſt[p]? Nam & aliqua uidetur differentia, an quis ꝓmittat non petere, an deſiſtere à lite, & ex parte ſua adimplere[q], alioquí nec ipſa quidẽ mater uiuens petere quicquam potuiſſet, tanquam non adimpleſſet, quod tamen falſum eſt[r]. Nec me mouet quod lex ait, dandam actionem, quia hoc modo loquendi utitur etiã his in actionibus, quas natiuas uocãt[s], quæc̃ præcedenti ex materia cõmunibus iuris regulis oriuntur, cuius rei rationem lib. Diſpunct. quarto cap. ultimo reddidi. Nunc̃ enim lex actionem concedit, niſi ex iuſta cauſa uel conſenſus uel æquitatis producatur[t]. Nec uſquam iure noſtro legitur differentia hæc, datiuæ natiuæc̃ actionis, ſed promiſcue luriſconſulti dari naſciue actionem dicunt, quod & noſtrates aliqui tradidere[u].

quæ præſcriptis uerbis rem geſtam demonſtrat, danda eſt.

f ¶ PRAESCRIPTIS VERBIS. Erant contractibus nominatis certæ formulæ conſtitutæ, quæ & ideo uulgares dicuntur[x], quia omnibus eius ſpeciei cõtractibus, mutato puta nomine & precio competebant. Vnde & exordium uulgare Ciceroni lib. primo ad Heren. cap. ſecũdo quod plurimis conuenit, non ita erat in contractibus innominatis, in quibus tota rei ſeries neceſſario deſcribebatur, alioquí diſcerni non potuiſſet, quæ nam ex quatuor ſpeciebus eſſet[y]. Sed cur in caſu noſtro actio præſcriptis uerbis datur, non autem de dolo? Et ſupra oſtendi, contractum hic fuiſſe, cum facio ut facias, unde præſcriptis uerbis ſolum agitur[z]. Accurſ. uero contractum fuiſſe, do ut facias cenſuit, licet in faciendo præuentum fuerit, hinc̃ꝫ in ea ipſe fuit hæreſi, ut cõtractus innominatos à forma conuentionis nomen ſumere crederit, quæ ſententia non eſt recepta: ſed in eam cõmuniter itum eſt, ut ab actoris ipſius facto denominentur[a], qui non prius agere poteſt, quàm ipſe adimpleuerit, unde eo nomine aget quia ipſe dederit uel fecerit, petetc̃ ut alius quoc̃ det uel faciat[b]. Antec̃ enim adimpletum ab aliquo ſit, nulla cẽſetur talis cõtractus ſubeſſe cauſa, unde ab eo pœnitẽtia alterius recedi nõ poteſt[c]. Finge igitur, dedi tibi Stichum, ut Pamphilũ manumitteres, contractus eſt do ut facias. Pone, manumiſiſti, euictus eſt Stichus, quomodo tibi ſuccurrendum? Et ſi ſciens Stichum alienum tibi dedi, quia datio hæc dolo facta, perinde eſt ac ſi non facta, nec quicquam adimpletum eſſet, uideberis tu feciſſe ut ego dem, & ideo de dolo ages[d]: quod ſi neſciens dedi, quia quod in me eſt prior adimpleui, abſolutusc̃ꝫ eſt cõtractus, imputari mihi dolus non poteſt, & ideo præſcriptis uerbis agetur[e]. Eſt enim inſpecta mente contrahentium τὸ συνάλλαγμα, id eſt mutuum commercium, quia utercꝫ noſtrum recte datum Stichum credebat. Hinc igitur conſtat, Accur. ſententiam uerã non eſſe, Bart. quem plurimi ſequuntur, cõtractum fuiſſe facio ut des exiſtimat, id eſt deſiſto à lite, ut partem bonorũ des. Sed huic obſtat Pauli reſponſum, hac in contractus ſpecie de dolo agi ſolum decidentis[f], cui reſponderi citra calumniam non poteſt, cum generalem regulam lureconſultus ibi tradat, quod alibi latius oſtendi. Nos à uerbis legis temere recedendum non arbitramur, cuius rationem hanc exiſtimamus, quòd contractuum innominatorum (unde ciuilis actio oritur) cauſa eſt res ipſa quæ data ſit[g]. Vnde & hæc omnis materia tractatus ob rem dati appellatur[h]. Interuenit autem hac in datione factum utriuſque, quod lex συνάλλαγμα uocat: quum enim dare ſit dominium præſtare, non poſſum illud in te trãſferre, niſi & tu acceptes[i]: ex facto igitur utriuſc̃ incaleſcit hic contractus, ciuilic̃ actioni ſufficit. At quum facio ut des, nullum ex

n l. ubi. j. eo.
o l. Mutianæ. de cõd. & demõ.
p l. ſi ſic ſtipulatus. 2. de uerb. oblig.
q l. de ſtitiſſe. ff. de iudi.
r arg. d. l. ſi inſtituta.
s l. eleganter. in pri. de dol. l. j. l. ſi tibi areæ. de præſcr. uer. l. j. de æſtima. actio. l. minor. de euictio.
t l. ſi me & Titiũ. ſi cer. pet.
u Fulg. & Dec. hic.
x l. 2. de præſcr. uerb. l. ſi ſeruus nauẽ. ff. de fur.
y d. l. naturaliȝ, facit. l. j. §. ſi ꝑ ſeruũ. depo.
z d. l. naturalis. §. pen.
a Bar. l. ex placito. j. de rerum permut.
b d. l. iuriſgẽtiũ. in prin.
c l. ſi pecuniam. de cõd. ob cau.
d d. l. naturalis. §. ſed ſi dedi. & §. quod ſi fac.
e d. l. iuriſgentium. uerſ. 2.
f d. §. quod ſi̊ ciam.
g d. l. iuriſgentium. in prin.
h d. l. naturalis. in prin.
i l. 3. §. pen. de cond. ob. can.

lum ex tui parte ius tibi acquiſitum eſt. Vnde quum ſolum alterius factum interuenerit, actione doli tantum Prætor mihi ſuccurrit[k], quod latius à nobis alibi demonſtratum eſt[l].

IMP. GORDIANVS AVG. Licinnio.

TRansactionis placitum ab eo interpoſitũ, cui cauſæ actionem, nõ deciſionem litis mandaſti, nihil petitioni tuæ derogauit.

TRANSACTIÕIS. Agere eſt iudicio perſequi: Vnde cauſarum actor patronus dicitur, quandoc̃ & Declamator, quia fictas agit. Pone igitur, alicui cauſæ ipſius actionem ſolam mandatam, num tranſigere poterit? Et uidebatur poſſe, quia ad ſententiam quoque accipiendam procurator conſtitutus eſt[a]: argumentamur autem ſæpiſſime à ſententia ad tranſactionem[b]. Sed tamen contrarium hic deciditur, quòd qui tranſigat, in iudicio non proſequatur, ſed potius à lite deſiſtat, & oppoſitum eius, quod ſibi mandatum eſt, faciat: quod in eo dici non poteſt qui ſentẽtiam expectat, id eſt uſc̃ ad finem mandati ſibi negotij perſiſtit. Nam & ea mandantis mens fuiſſe, uidetur, ut iuris auctoritate finem lis habeat, non tranſigentis pacto, quod à iuris deciſione ſeparatur. Et ideo concludunt communiter Doctores, talem procuratorem, qui ad agendum conſtitutus ſit, compromittere in arbitratorem non poſſe, quia ſpecies hęc tranſactionis eſſet[c]. Idemc̃ in arbitro, licet reclamãte Angelo[d], receptum eſt: quamuis enim etiam coram arbitro agere quis dicatur, exæquatc̃ iudicijs ſint arbitria[e], non uidetur tamen hoc mandato id actum eſſe[f], quia mẽs uniuſcuiuſc̃ interpretanda eſt, ut minus c̃ fieri poſſit ſibi præiudicatum uoluerit[g]. At in arbitrijs, quia appellari propter pœnam non poteſt, maximum eſt præiudicium[h], unde compromittendo aliquis in culpa uidetur[i], ideo ueriſimile non eſt de hoc fuiſſe mandatum: qua ratione nec deferre iuſiurandum talis procurator poterit, hoc enim manifeſto detrimento eſſe domino ſuo poſſet[k]. Non procedit contextus noſtri concluſio quibuſdam caſibus, & in primis in eo non habet locum, qui ſpeciali mandato tranſigendi poteſtatem habeat[l]. Sed nunquid procurator ad tranſigendum poterit compromittere? uel uice uerſa, qui ad cõpromittendum ſit datus, tranſigere? Et Iaſon negat, quòd mandati fines diligenter cuſtodiendi ſint[m], & quia non omnino ſimilia hæc ſunt, quum qui tranſigit, odio litium id facere uideri poſſit, quæ non minus ſub arbitris durant, quàm ſub iudicibus[n]. Item quia in tranſactione aliquid omnino recepturus eſt[o], quum ex compromiſſo forte nihil cõſequetur. Item à tranſactione recedi non poteſt, ab arbitro quandoque recedi poteſt[p]. Item qui tranſigi mandat, iudicium procuratoris ſequitur, non cuiuſuis alterius. puta arbitri. Alex. q tamen & Corn. quibuſdam reſponſis, itemc̃ Dec. hic aliud ſentiunt, propter ſimilitudinem quæ compromiſſo cum tranſactione eſt, & ideo arbitrãtur mandatum ad ſimilem caſum trahi poſſe[r]. Ego tum demum effectu ſimile eſſe cõpromiſſum tranſactioni arbitror, quum ſe quuto laudatiuo, aliquid utrinque datum acceptumc̃ eſt: unde tali caſu horum ſententiam ſequerer, alioquí ab Iaſone non diſcederem, idc̃ in arbitratore. Compromiſſum uero in arbitrum prorſus tranſactioni diſſimile ſentio[s]. Sed nunquid is cui facultas compromittendi conceſſa eſt, in arbitratorem compromittere poterit? Et quidam cenſuerunt nõ poſſe, quia compromiſſi appellatione in dubio de eo intelligẽdum eſt, quod ideo fiat ut cauſa iure decidatur non de facto[t]: quæ ſententia uera eſt, quia compromiſſum proprie de arbitro propter pœnam dicitur[u], non de arbitratore[x]. Rurſus non procedit concluſio in eo, qui in rem ſuam procurator conſtitutus ſit[y]: dubium autem non eſt, tam ex parte rei, quàm ex parte actoris procuratorem in rem ſuam cõſtitui poſſe[z]. Cæterum & generalis procurator recte tranſegiſſe dicetur, ſi in domi ni utilitatem appareat tranſactionem uerti[a]: eo argumento, quo ſolemus dicere prohibita alienatione, non eam cenſeri prohibitam, quæ domino ipſi utilis ſit[b], quæ ſententia uerior uidetur[c]. Idem dicendum quũ de modico præiudicio agitur: nam & de re modici ualoris compromittere talis procurator poteſt[d]. Idem ſi domini conſenſus acceſſiſſe aliquo modo arguatur[e], ut quia eo ſciente & non reclamante à procuratore tranſactum ſit[f], uel quia dominus ſolitus ſit eo modo & ipſe tranſigere[g], Vel quia talis loci ſit conſuetudo, ut lites tranſactionibus dirimantur: quæ enim ex conſu etudine

k l. cum proponas. j. de dol.
l l. Labeo. 2. §. j. de uer. ſig. et in rub. 3. d' pac.
a l. qui procuratorẽ. ff. de ꝓc.
b l. non minorẽ. j. eo.
c gl. in auth. ut differen. iud.
d l. mãdato generali. de procu.
e l. j. ff. de arb.
f c. per tuas. eẽx de arb.
g l. cũ de indebito. de probat.
h l. diem. §. ſtare. de arb.
i l. ſi dictum. §. ſi promiſero. de euict.
k l. Iuſiurandũ. §. fi. cũ l. ſeq. ff. de iureiur.
l c. qui ad agendum. in fin. de procurã. in 6. glo. hic.
m l. ſi procurator ad unam. ff. de procur.
n l. j. de arb.
o l. tranſactio. j. eo.
p c. quintauallis. de ureiur.
q Alex. cõſ. 21. in 7. 96. in 6. Corne. 54. in 2.
r l. fi. §. fi. mãd. l. ſi quis mihi. §. ſed ſi quid mãda. de acq. hære. l. iam tamen. §. pen. iudica. ſol.
s d. l. j. Bart. l. 3. §. ſi ſeruus. de pecu. l. prætor. de tut. & cur. da. ab his.
t Spec. tit. de arbi. §. ſequitur uerſ. quid ſi ſimpliciter
u l. 2. de arbit.
x l. pen. 3. tit. j.
y l. ſed ſi tantũ. ff. de pact. glo. hic.
z l. plane. famil. hercif.
a Anch. d. c. qui ad agendum.
b l. cũ hi. §. eam. ff. eo.
c l. nõ eo minus. j. de proc. Fel. c. cauſam. col. pen. de iudic.
d Ang. d. l. mãdato generali.
e Bal. rub. ff. de exercito.
f l. j. §. magiſtrũ de exerci. Abb. c. cum olim. de off. deleg.
g l. uel uniuerſo. de pig. act.

suetudine sunt, generali mandato contineantur [h]. Quod fortius censendum, si ex necessitate statuti transactum sit: Nam & tali casu traditum est, generalem procuratorem ad compromittendum ex legis iussu cogi posse, quia dominus mandãdo ut litiget, censetur iuxta legis municipalis formam mandasse, nempe ut si compromitti petatur, compromittere is possit [i], quod omnes recentiores hic censuere, excepto Decio qui hoc quoque casu subesse legis nostræ rationem credidit: mandatum enim procuratori est, ut agat & litiget, non ut compromittat aut transigat. Sed responderi potest, eum qui sub tali arbitro litigat, non transigere, sed agere proprie dici: habent enim arbitri qui iussu legis eliguntur, non simplicem notionem, sed iurisdictionẽ, & ideo ab eorum sententia appellari, sicut à quibuslibet delegatis iudicibus potest [k]. Illud quoque ab omnibus traditum est, legi nostræ locum non esse, quum quis procurator cum libera potestate constitutus est. Is enim ius transigẽdi habet [l], uideturq; cum libera potestate constitutus, cui generale mandatum concessum est, addita clausula, qua dominus promittebat ratum habere quicquid ille gesserit [m]: secus si ea clausula speciali mandato accessisset [n]. Et ex his consequens est, ut administratores & Præsides trãsigere possint, quia liberam potestatem habere censentur [o]: quo argumento à Bar. traditum, generalem exercitus præfectum pacem quidem facere non posse, inducias uero posse, quod hæ transactioni magis accedant [p]. Non tamẽ perpetuum est, ut procurator cum libera transigere possit. Quid enim si liberam potestatem non in causa [q], sed in lite seu instantia solum habeat: Quid si procurator liberam à lege certis tantummodo casibus consecutus sit [r]? Quid si hic procurator ignoret se habere liberam, & nihilominus transigeret [s]? atqui tali casu præualeret fortè opinio ueritati [t]. Quid si pecunia corruptus aut dolo malo iste transigeret: non ualeret ipso iure ut aliqui existimant transactio [u], quod si precibus uictus decisset manus, transegisset; ualeret quidem, sed rescindi posset [x].

h Bart. l. fi. in pri. de his quæ in fraud. cred.

i l. ad rem mobilem. l. ad legatum, de procu.

k l. fi. ubi Iaſ. j. de iudi.

l l. procurator cui libera. de procur.

m Bar. d. l. procurator.

n Bar. l. j. de off. Pc. Cæſ. Alex. l. ſi procurator j. de procu.

o l. præſes. j. eo.

p Bar. l. cõuẽtio nũ. ff. de pact.

q Bar. l. qui Romæ. §. Callimachus. de uerb. obl.

r d. l. j. de off. proc. Cæſ.

s Bal. & Aret. l. licet. j. de pc.

t Bar. l. multum. de cõd. & de.

u l. j. j. de aduo. diu. iudic.

x Alex. l. qui Romæ. §. fi. de uerbo. obl. col. 65.

IDEM AVGVSTVS IV nio militi.

DE alimẽtis præteritis si quæstio deferatur, transigi potest: de futuris autem, sine prætore aut præside interposita trãsactio, nulla autoritate censetur.

DE ALIMENTIS. Alimenta præteriti temporis peti possunt, & ideo etiam super eis transigi potest: super futuris uero non, nisi autoritate seu decreto Prætoris accedente transigi potest. Ratio differẽtiæ ex eo cõsistit, quòd super futuris alimentis pendet hominis uita [a], ideo difficilius concessa in eis est transactio, qa solebãt plerique modico præsenti contenti esse, quinimiæ facilitatis in posterum esuriẽtes pœnam dabant, & ideo Diui Marci oratione eis succursum est [b]. Nec refert relicta sint alimenta pauperi an diuiti, nam nec diues futura alimenta absque Prætore remittet [c]: Posset enim labi facultatibus, quum multæ sint humanæ sortes [d]. Nam & idipsum timens Diuus Augustus filias iussit lanificium doceri. Constatq; legatum alimentorum diuiti relictum, si ea contemplatione fiat quod ad incitas redigi possit, ad piã causam pertinere [e]. Et ideo nullum in eo legi falcidiæ tali casu locum esse. Vnde publicatis cuiusquam bonis firmum adhuc esset deportato id legatum [f]. Rursus non refert quod alio nomine quàm alimentorum relictum sit, ut quia dictum sit, uictũ, alimoniam, educationem, nutritium, cibaria relinqui, & si qua similia hic à Decio relata. Nam & tradidit Fulg. Iasonq;, si dictum sit, uxorem relinqui dominam & fructuariam, propter Bulgari consuetudinem de alimentis intelligi [g], & ideo transigere eam non posse. Sed nũquid compromittere de alimentis futuris quis poterit? Et in arbitratorem non posse, omnes fatentur. In arbitrum uero posse Specul. Alber. Iasonq; credidere [h], quam sententiam ego sequi non possum. Quum enim nec delegatus quidem Prætoris hac de re cognoscere possit [i], consequens est, ut multo minus arbiter possit, qui notionem tantum non iurisdictionem habet [k]. Nam & quoties lex absque certa solennitate alienationem prohibet, compromissum quoque omne prohibere cẽsetur [l]. Vnde quoties lex transigi uetat, fortius & compromitti [m]. Quibusdam tamen casibus de futuris hisce alimentis conceditur trãsactio, ut quum eam constat in utilitatẽ alimentariorum tendere. Id

a Bart. tractatus alimentorum.

b l. cũ hi. ff. eo. I

c d. l. cũ hi. uerſ. nec intereſt.

d l. fi. j. de præſ. xxx. anno.

e gl. l. ſi quis Titio. de leg. 2. Alex. l. diuus, ad l. falc. II

f l. pen. de cap. di min. l. 3. de his quæ pro non ſcript.

g gl. auth. hoc locũ. j. ſi ſe cũdo mut. III nup.

h arg. l. j. de arb.

i d. l. cũ hi. §. ſed nec. manda.

k Bar. l. prætor. de tut. & cur. dat.

l l. ſi minor xxv. annis. filioſam. §. j. de mino. m l. nõ diſtinguemus. §. de liberali. de arb. I

re. Id enim egit oratione sua Diuus Marcus, ut quàm optima eorum esset conditio, non ut hac prohibitione deterior fieret [n]: alioqui quod ob fauorem constitutum esset, in odium uerteretur [o]. Sed & ex uoluntate testatoris permittetur transactio, si fortè id eis testator concesserit, ut transigere possint [p], quod Angelus Deciusque hic annotarunt. Rursus receptior est sententia, si cum iuramenti religione transactum sit, ualere contractum: quum enim id ius priuatum fauorem principaliter respiciat, iurisiurandi accessione contractus firmabitur [q]: quod plerique hic tradiderunt, quibus ipse accedo, præterquam quum is qui transigit propter inopiam tum quoque imminentem, uerisimiliter fame laboraturus esset, tunc enim uidetur alimentorum remissio aduersus ius naturale esse: & ideo tali casu orationi Diui Marci adhuc locum esse cum aliquibus, propter sententiæ æquitatem, arbitror [r]. Cæterum & quum alimenta non ultima uoluntate, sed ex contractu debentur, posse super his transigi dubium non est [s]. Cuius rei duæ adducuntur rationes: Altera, quòd prohibitio transactionis duplici coniunctim fauore innitatur, alimẽtorũ, & ultimæ uoluntatis: qui fauor si altrinsecus imminuatur, cessat prohibitio [t]: Altera qa quod ex cõtractu debetur, facilius remitti potest: Qui enim cõtrahendo ipse quicquã sibi acquisiuit, uerisimiliter non nisi prudenter, & ex euidente utilitate illud remisurus est [u]: quum quæ nobis aliud agentibus, facto alieno, puta testatoris, tribuuntur, facilius prodigantur: quia ut inquit Martial. Res est non parta labore, sed relicta. Adde quod uoluntatis quoque testatoris exequendæ fauor uersatur, qui ideo alimenta reliquit, quorum natura est ut paulatim distribuantur [x], ut ab eo non auferrentur, haberetq; ille unde se toleraret [y]. Nam & aliàs non tam facile super ultimis uoluntatibus permittitur transactio, quàm in contractibus [z]. Postremo hæc in alimentis futuris locum habent, in his uero quæ retro debita sunt supra diximus indistincte transigi posse. Nec nouum est plus fauoris alimentis futuris concedi, quia in his uita hominis consistit, quæ dilationes, ulteriores; moras non recipit, quàm præteritis. Quapropter ut alimenta in futurum constituantur, etiam feriatis diebus recte agi poterit [a]. Vnde & lex municipalis eandem interpretationem recipiet, ut Areti. [b] respondit. Sic à sententia quæ alimenta in futurum decernit appellari non poterit, quum quod ad præterita attinet secus sit [c]. Quod generaliter procedere in omnibus alimentorum priuilegijs Decius sensit, ut ad futura tantum trahantur [d]. Sed hæc sententia plures captiones habet, quoniam leges plerunque indistincte loquuntur, uidemusq; non pauca etiam præteritis alimentis indulgeri [e], satisq; est si Decij sententiam in his priuilegijs sequamur, quæ exequutionis celeritatem respiciunt, ut quod de ferijs appellationeque prohibita diximus, uel ut breuiores dilationes dentur [f], aut compensationis exceptione ea non retardentur [g], & si qua similia. Tametsi etiam in præteritorum alimentorum causis, ea competere priuilegia quæ celeritatem exequutionis respiciunt, adhuc crediderim, quoties is qui peteret esurie pauperteque laboraret: subest enim eadem fauoris ratio, quum si quàm primum æstimationem eorum cõsequatur inde alios possit [h]. Sed quomodo uerum est, alimenta præteriti temporis peti; & ex hac constitutione satis probatur peti ea posse [i], idq; in ipsis speciebus si eas in præsentia dari interfuit [k], alioqui ad æstimationem deueniẽdum. Excipitur tamen casus quum huiusmodi alimenta officio iudicis ei debentur, qui aliunde se alere nõ potest [m], ut in filiofamil. quem pater alere in subsidium tenetur [n]: in monacho quem Abbas & ipse nutrire debet [o]: in uxore quam hæredes uiri ante dotem restitutam annua die pro mariti dignitate exhibere debẽtur [p], his enim alimenta præterita non debent, quum uixisse iam eos appareat, & ideo ad id subsidium recurrere necesse non habeant: quod intelligendum, nisi filius patrem, monachus Abbatem, uxor hæredes mariti iam interpellasset, & propter eorum moram æs alienum alimentorum causa contraxisset: posset enim peti, ut creditoribus illi soluerent [q], quod Alexã. hic approbat, & in ea specie respondit Bald. cum uidua interpellatis hęredibus ad fratris sui domum concessissет, ab eóque educata fuisset [r]. Deeius hic negat uxori in subsidium deberi alimenta, & ideo etiam eius anni præteriti petitionem indistincte ei dari, quam sententiam omnes merito damnant [s], nec difficilis est eius rationum confutatio, quæ ex Iasonis scriptis petẽda est [t]. Defendi tamen

n d. l. cum hi. §. eam.

o l. non eo. II j. de proc. Ro. conſi. 316.

p l. j. ff. de reb. eo. III

q c. cũ cõtingat. de iureiur.

r Fed. conſ. 60. Imol. d. IIII c. cũ cõtingat.

s d. l. cũ hi. §. j.

t l. ſi familia. de iuriſ. omn. iud. iuncta l. illud. ad l. Aquil.

u Bart. tract. de ali.

x Bar. l. pecuniæ de alim. leg.

y l. Caio. §. imperator. de ali. leg.

z l. de his. ff. eo. V

a l. ij. ff. de ferijs.

b conſ. 96.

c l. fi. de app. recip.

d Bar. l. mella. de ali. leg.

e l. j. j. de fideic. l. ſi cui. de ann. leg.

f l. 2. de re iud. ff

g l. 3. j. de cõpeſ. l. ob nego. de compenſa.

h Bar. l. ſi quis à liberis. §. j. de lib. agn.

i Bart. l. libertis quos. §. j. de ali. leg.

k l. nulli. j. de erog. milit. an. lib. 12.

m Bart. d. §. j. Alex. cõſ. 57. in 2.

n d. l. ſi quis à liberis. §. ſed ſi filius.

o Rot. deciſ. 300 Alex. conſ. 72. in 5.

p gl. l. diuortio. ſol. mat.

q l. fi. de in rem uerſ.

r Bal. cõſ. 224. in 2.

s l. pen. ff. ut in poſſ. leg.

t Iaſ. d. l. diuortio. col. 6.

eius sententia posset, quum ex lege municipali hæc alimenta uxori deberentur, si dotem non petierit[u]. Nam & hoc casu relatum extat, sicut mulier pacto dotis suæ conditionem deteriorem facere non potest[x], ita nec alimentorum, quæ dotis ipsius appendices sunt[y].

x l. Attilicinus. de iure dot.

y Bal. c. iurauit. col. 2. de prob.

IDEM AVG. *Agrippino.*

SI SVPER possessione. a ¶Conditio in transactione loco dationis actori sufficit, & ea defecta, utiliter aduersus uendicantem excipitur.

SI super possessione[a] quę tibi quę sita est, quum quæstionem patereris à fratre uxoris[b] tuæ, pactũ conuentum[c] & stipulatio inter uos, ut allegas, interposita est, ut si intra diem certum[d] ditione uoluntaria loquamur, credidit. Sed certe contractus ipsi facilius casualem quã spontaneam conditionem admittunt[l], ut per locum, qui à fortiori dicitur, probari conclusionem hanc appareat. Dec. de duplici conditione contraria, legem nostram loqui censuit, & ideo pro puro contractum habeari[m]. Sed quandoq; bonus dormitat Homerus. Cæterum & hinc infertur, licere arbitratori in sententia sua conditiones apponere[n], dum tamen non omnino præter mandati sui formam sit[o], facilius q; id ei permittitur quàm arbitro[p], siue quòd arbiter à compromissi figura recedere nequit[q], siue quòd arbitria exæquata sint iudicijs[r]. At clarum est sententiam sub conditione casuali à iudice ferri non posse[s].

l l. in uẽdentis. ff. de cõtrah. em.

m l. si pupillus. §. sub cõditio. de nouat.

n Bar. l. cũ Aquiliana. ff. eo.

o c. nisi essent. de præb.

p Imo. c. quintauallis. 21. dist. rẽtia. de iureiu.

q l. nõ distinguemus. §. de offic. de arb.

r l. j. de arb.

s l. j. §. biduum. qñ app. sit.

t l. Thais. §. intra. de fideicõmissa. liberta.

u l. qui hæredi. l. meuius. de condi. & demõst.

x l. traiectitia. de act. & obl.

y l. 4. §. Catoni. de uerb. obl.

z l. si pacto. §. tit. j.

a l. j. §. item si ita. ad l. falc.

b l. seruus. §. seruus. de statulib.

a ¶Diem certum. Lapso ergo die, si iste obtulisset, non tamen potuisset purgare moram[t], quod propter conditionis defectum inductum uidetur. Debet enim conditio præcise & ad unguem impleri[u]. Quapropter ubi dies & pœna obligationi adijciuntur, dilui mora non potest[x]. Pœna enim non nisi sub conditione apponitur, si id quod principaliter promissum est, datum factum non sit[y], quod & supra attigimus[z]. Quod si dies adiectus non esset, posset mora ipsa purgari, quum conditio ad certum tempus non restringatur[a]. Vnde si seruo relicta sit libertas quum operas septennales præstitisset, quandocunque per septennium præstiterit, etiam si non proximis morti testatoris annis, erit liber[b]. Id enim sus uerborum infert, quæ certi temporis principium non respiciunt. Idem si conditionem ex aliquibus coniecturis uerisimile sit causa solius effectus, non autem formæ appositam esse, tunc purgationi moræ locus erit[c]. Quæ interpretatio & in prætorijs stipulationibus accipitur, quæ præparatoria iudiciorum respiciunt, idq; æquitate quadam ita suadente[d]. Quod si solus dies adsit, conditio autem non adsit, tunc (ut diximus) dubium non est, purgationi

b Bald. l. 3. j. de repud. hæred.

i Bart. l. siue de pud. j. eo.

k l. actus. de regu. iur.

b argu. §. plus. Inst. de act.

c l. à Titio. de uerb. obl.

d l. trãsactio. j. e.

e l. Labeo. in pri. ci. de statulib.

f l. 3. §. si qs sic acceperit. de statulib.

g Bal. l. j. quæst. 3. j. de insti. & substi.

a ¶Transactio inter uos. Hæc uerba ad hoc ut transactio ualeat, non sunt necessaria, quum ex ipsa natura transactionis, quæ inter duos fit, hoc ipsum insit. Sed ad maiorem cautelam, & ut ex uerbis ipsis appareat, quod de re dubia transactum sit, hæc uerba apponi solent. Bar. l. si ita quis. §. j. de uerb. obl. Bal. c. iurauit. col. 2. de prob. Ias. l. si conuenerit. de pact. Bar. l. si pupillus. §. sub cõditione. de nouat. Bal. l. j. de excep. c. in iudicijs. de reg. iur. in 6. Bar. l. cũ Aquiliana. ff. eo. Bal. l. j. de arb. Bar. l. insulam. quæst. de uerb. oblig. l. si conditio. in fi. de condit. & demon. Bal

a l. transacta. de uerb. sign. c. j. de lit. contest. in 6.

quæ ex transactione oritur[a]. Quod intelligendum quoties ad impediendum litis ingressum obijcitur[b]. Item intelligendum de transactione ualida. Quæ enim aliquo uitio nulla est, uel quæ probari non potest, nullius est effectus[c]. Item intelligendũ respectu speciei, uel causæ de qua trãsactũ est. Et ideo transactio specialis non impediret, quo minus ex causa generali, uel ad aliã speciem agi posset[d], quod & ex facto responsum est: Titius cum duabus sororibus de paterna hæreditate litigauerat, & illæ eum non esse legitimum affirmauerant, tandemq; subsecuta est transactio, nunqd decedẽtibus sororibus obstabit illi transactionis exceptio, quominus eis tanquàm agnatus succedat? Et non putauerim, quum de alia hæreditate agatur, non patris (ut prius) sed ipsarum sororum[e]. Sed nunquid acta in priore iudicio in hoc obstabunt? Et non putarim, quum transactione omnia uetera utrinque sublata sint[f]. Nouis igitur probationibus opus erit. Crediderim tamen qualemqualem fidem facere, sicut acta in alijs causis solent[g]. Exceptis igitur his casibus adhærendum erit regulæ textus nostri, ut exceptio hæc sit finitæ litis, adeò ut tametsi ad actorem noua instrumenta peruenerint, nihilominus audiri non debeat. Idemque si alleget grauiter se eo facto læsum[h], quod infra declarabimus[i]. Et ex his consequens est, ut quàmuis transactio cõtractus sit innominatus, soleatq; in contractibus innominatis pœnitentiæ esse locus[k], in ea specialis sit, ne ex pœnitentia rescindi possit, idq; litium dirimendarum fauore[l]. Amplius censuere aliqui, transactioni ipsi in promptu executionem competere, si quis officium iudicis ex ea impetrare uoluerit: Aequiparatur enim sententiæ & iurijuran do, quæ constat absque iudiciorum mora statim exequutioni mandari[m]. Sed ego tantum contractui huic tribui uix crediderim, nec à regula iuris temere recedendum, contractibus exequutiua auxilia denegantis[n], alioqui quorsum opus fuisset tot rescriptis dubitari, an prima actione, an præscriptis uerbis, an de dolo, an ex stipulatu agi transactionis causa possit[o], si officio iudicis contestim exequutio concederetur? Sed an si lege municipij de omnibus causis compromittendum est, qui transegit cõpromittere cogetur? Et negãt cogi[p], quoniam quæcunq; exceptio litis ingressum impedit, eadem & cõpromisso obstat[q]. Quod alii quidem ꝓcedere hic censuerũt, etiam si lex de omni cõtrouersia uelit cõpromitti, quàmuis enim controuersia etiam de facto intelligatur[r], tamen de hac exceptione non uidetur lex sensisse, quæ finem litibus imponit. Sed & si non à principio sed post litem contestatam de transactione obiectum statim sit, adhuc uidetur legi municipali locum non esse, quod Riminald. & Dec. tradiderunt. Alioquin merito dubitari poterat propter uerba legis, Verum enim est, esse cõtrouersiam quia lis est contestata[s], sed propter transactionis liquidum alia fit interpretatio[t]. Quæ intelligenda sunt, dum de transactione per documentum, uel acta publica, uel aliàs incontinenti constet, ut Aret. existimauit, quod si probatione altiore indigeret, super articulo saltem compromittendum esset[u].

b l. Lucius. §. fi. ad Trebel.

i l. quãuis. j. eo.

k l. si pecuniam. ff. de cond. ob cauſ.

l d. l. quãuis. j. eod.

m l. 2. ubi Alex. de iureiur.

n l. minor 25. anno. cui fideicõ. de min.

o l. actione. l. cũ mota l. fine hoc titulo.

p Bal. l. si iudex. de his quæ fui.

q Corn. cõſ. 222. in fi. in j.

r l. Lucius. §. tres hæredes. ad Trebel.

s l. properandũ. in princip. j. de iudic.

t Alex. l. si cauſa j. eod.

u gl. pen. l. pen. §. tit. j.

DE FIDEICOMMISSO.

a ¶Quum ergo mutua conditione iniunctum fideicõmissum remittitur, neuter uidetur lædi, dubij enim euentus incertitudo facit, ne quicquã sui remisisse quis censeatur[a], quum tantum sibi remissum sit, quantum ipse alteri concessit[b]. Non procedit tamen hæc sententia quibusdam casibus. Et in primis, quoties ex uerisimilima coniectura incertitudo in alterius dãnum magis immineret, ut si duorum fratrum hoc fideicommisso grauatorum, alter senex sterilisq; uxore esset, alter florens iuuenta, & liberos uerisimiliter susceptur us, censeretur tali remissione adolescens in consulta facilitate læsus esse, & ideo in integrum beneficio ætatis posset restitui[c]: quod Raphaël Commensis respondit[d]. & Aret.

a arg. l. si. c. de pen. j. de solut.

b l. si pater puellæ. j. de inoffic. teſt. glo. l. si filiæ. j. famil. herciſc.

c arg. l. uerũ. & si locupleti. de minor.

d Conſil. 114. Antonius.

& Areti. Rimin. Deciusq; hic censuerunt. Sed ego perpensis legis nostræ uerbis, ad

II huc cogitandum arbitror. Sed & idem illi tradiderũt, quum dubius hic euentus cõmuni hominum existimatione certitudinẽ reciperet, ex qua læsio arguetur[c]: quod in ea specie prodita est, quum quis iuuenis & optimæ ualetudinis, ducentos aureos collegio ludæorum donasset hac lege, ut interim dum uiueret alimenta ab eis perciperet: Quum enim secundum probabilem coniecturã uitæ, nõ licitas tantũ usuras sed etiam sortem ipsam consumpturus uideretur, contractus is in fraudem constitutionum celebratus censeri potest[f]. Quod non absimili casu hic tradunt plerique, existimantes eum qui quadringentis, reditum centum aureorum donec uixerit emat, recte quidem emisse censeri, tametsi contingat eum diutius uiuere, & duplicatos fructus percipere[g]. Quum enim uel primo anno mori potuerit, dubius euentus contractum hunc corroborat[h]. Quod intelligunt, dum tamen talis contractus secundum probabilem, uerisimilemq; uitæ coniecturam factus sit[i].

III Nec mutui nomine quicquàm datum sit, Maior em̃ fraudis suspicio in mutuo est[k], maxime quum in eo quantitas mutuata restituenda sit[l]. Sed & regulæ prædictæ locus non est, quotiescunque quis ipsi se incertitudini subijceret, cum eam euitare potuisset[m]. Vnde si quis paterfamil. opulens & locuples transmarinam negotiationem aggressus sit, nauiq́ue submersa cœperit rem suam diminuere, facultatibusq; labi, poterit uxor dotem repetere[n], ne interim dum moratur, res mariti ita dilabantur, ut ei deinde consuli non possit[o]. Nec enim debet mulier dubio cuiquàm euentui dotem suam subijcere[p]. Qua ratione & lædi minorem responsum est, ideoq; ei succurri, quoties in arbitrum etiam tutore autore compromittit[q]. Quum enim ab arbitri sententia appellari non possit, eo ipso rem suam deteriorem facit, quum dubio euentui ius suum subijcit, licet aduersarius suus eodem periculo fluctuet[r].

e Barto. l. si quis cum aliter. de uerb. obl.

f l. cos. j. de uſur.

g l. si ea lege. j. de uſur.

h c. in ciuitate. de uſur.

i Decius hic.

k c. nauigãti. de uſur.

l Alb. l. iubemus 3. de ſacr. ſan. eccl.

m l. si fideiuſſor. §. j. q ſat. cog.

n Ang. l. 2. §. cum in eadem. ad l. Rhod. de iact.

o Bart. l. si cõſtãte. quæſt. 4. ſolu. mat.

p arg. §. emphyteoſis. in auth. de aliena. & emphy.

q l. si minor 25. annis filioſa. in fi. de min.

r Bar. j. cõſtitutione C. 5.

V

Eódem pertinet, quum aduersus certitudinem legis res in dubiũ reduceretur, ut quum mulier pacisci tur dotem his diebus soluto matrimonio restitui quibus data sit[s], lex enim certum id esse uoluit, ut dos tempore à legibus constituto omnino reddere tur[t], unde merito tale pactũ improbat, ne in facultate dotantis sit sero tradita dote, tempus illud quod certum esse uoluit, incertare: atque ita ego sentio, communemq; eorum sententiam declaro, qui fauore dotis id specialiter induci existimarunt[u]. Huc quoque spectat, quod traditum est, fideicommissum reciprocum licet inter fratres querela inofficiosi subuerti non possit[x], tamen ex legitima iure naturæ debita, hodie diminui, quoniã lex absq; ullo penitus onere eam tribuat[y]. Nec negari potest onus censeri, quod etiam in utilitatem casu fortuito uergere possit[z]. Cæterum & quoties solennitate legis contractus deficeret, non arbitrarer ex prædicta regula sustineri posse: ueluti quũ duo fratres, alter minor ætate, alter adultus, mutuã sibi donationem fecissent, omnium bonorũ, in casum quo alter alteri prædecederet: licet enim propter mutuum periculũ incertumq; euentũ donationes aliàs infirmæ sustineãtur[a], tamẽ hoc casu, quia oratio Diui Seueri ex parte minoris alienationẽ immobiliũ absq; decreto prohibet[b], non putarim confirmari contractum, maxime propter captandæ mortis uotũ, quo maior natu fraudem minori facilius facere posset, & ideo non temere iudex decretum hac in re interponere debet.

s l. Attilicinus. de pact. dot.

t l. de die. eo. tit.

u Alex. & Rim. hic.

x d. l. si pater puellæ.

y l. quoniam in prioribus. j. de inoffic. teſt.

z glo. l. licet. 3. tit. j.

VI

PRAESES prouinciæ. a ¶Administratores ciuitatis, quales olim erãt duumuiri

a l. quod aũt. §. si uir & uxor. de donat. inter uir. Bal. & Iaſon d. l. si pater.

b l. j. de reb. eorum.

uiri municipiorum[a], decurionumq; ordo, de re dubia transigere bona fide possunt, ambitiose uero, id est in gratiam alicuius, aduersus municipij utilitatem, ut quia debitum liquidum remittunt, non possunt. Hincq; apparet huiusmodi administratoribus cēseri procurationem cum libera potestate concessam, quum aliter transigere non possent[b]. Quod hodie in his locum habet, quos scabinos seu consules ciuitatum uocamus. In mandato enim eorum non est opus adijci clausulam liberæ administrationis, quia lex eam subaudit, ut Bal. & Fulg. hic tradunt. Et ideo omnia poterunt, quæ aliàs speciale mandatum requirerent[c]: quale est iusiurandum litis decidendæ causa aduersario offerre[d], in integrū restitutionem petere[e], & si qua similia.

> utrum de dubia lite transactio inter te & ciuitatis tuæ administratores facta sit, an ambitiose id qd' indubitate deberi posset, remissum sit. Nam priore casu ratam manere transactionem iubebit, posteriore b uero nocere ciuitati gratiam nō sinet.

I Quod tamen in his administratoribus intelligitur, qui ab uniuerso populo, uel à generali eius concilio electi sint: secus si simpliciter ab ipsius ordinis magistratibus constituti proponantur, quales sunt quos Græci syndicos, nostri defensores uocant[f], Appellantur & quandoque curatores Reipub.[g] Marcus Cicero epistola, familia, li. XIII, Ecdicos Milasiorum commemorat, cū quibus Reipub. negotia conficere possit. Sic & Plinius lib. X, ad Traianum Ecdicus Amisenorum ciuitatis. Sic & Paulus[h] noster magistratus Reipub. tres curatores cōstituit, qui apud Græcos uocantur ἔκδικοι.

II Rursus intelligitur ea conclusio in his qui ab uniuersitate territorium habente electi sunt, quæ tales ad id officium seu munus publicum suscipiendum cogere potest[i]: Secus si ab alia uniuersitate sint constituti, puta ab aliquo collegio seu corpore, quale est fabrûm, pistorum, nauiculariorum[k]. Tales enim priuatorum procuratoribus similes uideri receptius est[l]. Et ideo decani, seu Abbates collegij doctorum non habent liberam administrationem, quod Accursius censuit[m]. Rursus non procedit conclusio in his officialibus, qui ex natura officij

III limitatam habent in aliqua specie potestatem. Et ideo Prætor urbis, etiam si ei ampla facultas concessa sit, liberare debitorem municipij non posset[n], quia ad ius reddendum constitutus est, non ad rem pecuniariam procurandam[o]. Ego generaliter nemini concessam transigendi facultatem crediderim, nisi ex eius mandato uel natura officij constet[p]. Hincq; est quod procurator Cæsaris transigendi ius non habet[q]. Opinor nec procurator fisci: Nec enim inter hos in iure constitui differentiam reperio[r], quod alio loco testatus sum[s], tametsi Iason in hoc dissentiat, Baldoq;[t] aduersetur qui nobiscū facit. Qua ratione nec Præposito ecclesiæ uidetur concessum esse ut rem penes ecclesiam constitutam transactione sua alienare possit[u]. Non enim hæc ei potestas iure competit. Si uero rem ipse retineat, & uice mutua aliquā pecuniam aduersario det, secus est[x]: tuncq; permitteretur ei sodalibusq; trāsactio. Nā & tali casu emphyteota, itemq; cliens, etiā irrequisito domino, de emphyteosi aut feudo transigere bona fide possunt[y], tanquā domini ipsius in rem suam procuratores, quod & alibi attigimus[z]. Sed nunquid prædicti administratores qui transegerint, quum id iure facere non possent, saltem de suo teneantur? Et non uideretur, sed simpliciter transactionem infirmari[a], nisi remissio hæc à pacto cœpisset[b], aut aliàs officialis pecuniam apud alium negligendo reliquisset, remisissetúe[c], aut non simplicem administrationem, sed & ius aliquod in re remissa haberet[d]. Illud constat, officialem qui munus neglexerit, præstare Rempub. indēnē debere[e]. Sed qd de patre dicemus, qui in peculio aduentitio filij usumfructū habet, & legitimus administrator est[f]? An transigere & alienare bona immobilia filij absque decreto Prætoris poterit? Et recepta est Actij sententia, posse: quia oratio Diui Seueri quæ absque decreto alienationes prohibet, solum tutoribus & curatoribus prohibet[g]. Quapropter si pater tanq; tutor uel curator filij emācipati alienet oratione tenebitur[h], si tanq; legitimus administrator filij quem in potestate habet, non tenebitur, nec lex ad hunc casum trahetur, in quo maior est ratio: Maior enim est patris in his bonis autoritas, minusq; suspecta persona[i]. Et lex simpliciter ait, posse eum ex certis causis alienare[k], quid in ea decretum subinducimus? Satis enim hactenus nouatum ius uetus ut patri proprietas auferatur[l]. Cur quicq; ad legē nouam eandemq; correctoriam subaudiamus in maiorem paterni iuris diminutionem? Baldus

tamen

a l. j. si quis ius dic. l. 4. §. dicas. de damno inf.
b l. procurator cui. de proc.
c Cy. Bal. l. j. j. etiā per proc.
d l. tutor. ff. de iureiur.
e l. illud. §. j. ubi Bal. de min.
f l. iusiurādum & ad pec. §. j. de iureiur. ubi Bartol. Paul. Mod.
g l. pcuratores. j. de dec. lib. x.
h l. Lucius. j. §. j. de adm. tut.
i l. fi. §. defensores. ff. de muner.
k l. j. §. j. quod cuius. uni.
l Doctor. d. l. j. etiam per pro.
m l. itē magistri. ff. de pact.
n Bal. d. l. iusiurand. §. fi.
o Ray. Bar. Alexan. Ias. hic.
p l. pphibere. §. plane. quod ui, aut clam.
q l. j. de offic. proc. Cæs.
r gl. l. iustas. j. de iure fis.
s l. procurator. j. de eaden.
t Bal. c. contingit. ex eod. & de pace Cōsta. §. hoc qd' nos. uerbo mitti.
u Abb. d. c. contingit.
x gl. l. nulli. ff. e.
y Ias. l. 3. char. pen. uersic. x. quæro. de iure emphy.
z l. debitorū. j. tit. j.
a gl. l. si procurator. ff. de iure fisci.
b Bar. l. Aristo. de donat. notatur in l. ciuitas. si cer. pet.
c l. 3. j. de anno. lib. x.
d l. fi. §. pen. de publica.
e l. 2. j. de adm. reipub. l. j. de loc. prædi. ciuil. lib. xj.
f l. fi. §. finautē. es. j. de bo. quæ lib.
g l. j. de reb. co.
h l. si pupillorū. §. si pater. eo. tit. l. cum emācip. j. de præd. min.
i l. pen. ff. de cura. furt.
k d. §. finautem es alie.
l §. j. Instit. per quas perso. nob. acqu.

tamen non posse patrem inter filios bona eorum materna diuidere absq; decreto cēsuit[m], quia diuisio hæc alienatio est, at patri alienationem necessariam solum lex cōcedit[n], non autem uoluntariam, quod & Iason secutus est. Ego aduersari legis suæ uerbis hanc sententiam arbitror, & ideo reijciēdam[o]. Sed & si lex municipalis generaliter prohiberet, minores alienatione bonorum obligari citra Prætoris decretum facta, satis arbitrarer ppter uerba legis de ea quoq; actum censeri, quā pater ceu legitimus administrator filij fecisset[p], quod & Rom. & Iason sensere[q]: quod absq; dubio procederet, si lex uniuersalibus uerbis loqueretur, puta de minore cum qualibet persona contrahēte[r]. Idem si patris factum argueretur, tanq; affectiōe aliqua inter filios usus esset, quod Decius[s] credidit, & supra scriptæ Baldi sententiæ concordat. Idem & fortius quum in sui utilitatem hæc alienatio à patre facta tenderet. Tunc enim maior est suspicio. Vnde ad sui cōmodum autorari nemo potest[t]. Sed quid si statuti uerba de cōtrahente loquerentur, an in patre extendēda essent, cum quo filia distraheret? Et tunc nō putauerim extendendam legē ad patrē, quum eius respectu tanta non sit ratio, & hoc est quod Bald. censuit[u].

b ¶POSTERIORE. Non ergo gratiose remittere debitū de quo liqueat administratores possunt sicut nec cæteri alienarum rerum procuratores[x], frustraq́ue litē fingerent, ut aliquo colore transactionem fulcirent[y]. Quaratione nec accepto ferre possent: sapit enim acceptilatio naturam donationis, ut hic traditum est[z]. Sicut nec exceptioni peremptoriæ renuntiare[a], nec appellationi interpositæ pacto derogare[b], & si qua similia. Quibusdam tamen casibus permittitur administratori remittendi hæc facultas, quos alibi annotaui[c]: Vt quum debitum odiosum reprobumq; est,

I quales hodie sunt usuræ, quod hic Accur. & plerique tradiderunt: licet enim administratoribus publicis bonam fidem agnoscere[d].

II Idem quum modicum damnum ea causa Reipubl. irrogatur, qualis est particularis solutio[e].

III Nam & procurator in minimis præiudicare domino potest[f]. Idem quum hic administrator in rem suam procurat, ut quia ius & ipse in re habeat. Poterit enim remittere, licet ipse de suo teneatur[g]. Sed & tacite, puta permittēdo rē præscribi preiudicabit administrator, ut quum

IIII minoribus q; stipulatus esset usuris diutius contentus fuit[h]. Nā & ecclesia negligendo plerumq; sibi præiudicat, cū expressim nō possit[i]. Sed nunquid tanti temporis lapsus requiratur qui præscriptioni sufficiat, puta decem annorum? Et uidentur Doctor. crebrius sensisse præscriptionem necessariam, & id esse quod lex taciti pacti exceptionē obstare ait: Paciscitur enim tacite, qui usucapi permittit[k]. Sed cur aduersus hanc usucapionē non restituitur in integrum Respub[l]?

V Ego licere administratoribus grauiores usuras moderari arbitror, & quincunces accipere, quòd hæ modestiores sint[m]. Persius Satyra sexta,

Quid petis ut nummi quos hic quincunce modesto
Nutrieras, peragāt auidos sudore deūces.

Idq; ob usurarij crediti odium[n], & ideo nullam Reipub. hoc nomine in integrū restitutionem competere. Cæterum ex delicto suo administrator quādoq; & fisco præiudicat[o], ut quum ante tēpus actiones instituit, quo casu à iure suo cadit fiscus, licet indemnis de ipsius procuratoris facultatibus

VI præstari debeat.

VII Quod ad probationem quoque attinet, pacto administratoris fit Reipub. præiudicium, Vnde si apocham debitori Reip. fecerit, securus ille erit, præsumeturq; re ipsa pecuniā numerasse[p], quod in procuratore priuati expeditum nō est[q].

VIII Sed an talis administrator compromittere in arbitratorem poterit? Et Angel. non posse censuit, quia quàmuis transigere sicut & quilibet generalis cum libera procurator possit, tamen hoc modo compromittere non potest, quum arbitrator de facto iudicare possit, & gratis debitum liquidum remittere. Sed tamen contraria sententia receptior est, quum enim possit arbitrator in eius quoq; fauorem iudicare, propter mutuum periculum cōcedi id ius debet[s]. Ego ex euentu rem dijudicare malim, ut si arbitrator pronūtiauerit debitum liquidum gratis remitti, Ang. sentētiæ adhæreamus,

m l. generaliter. j. de sec. nupt.
n d. §. finautem.
o d. l. gnaliter.
p arg. d. §. si pater.
q l. pactum. j. de colla. Saly. l. trāsactiōe. j. e.
r Barb. cōsi. 41. in 4.
s d. l. pact. arg. notatorū in l. nō solū. §. j. ff. de ritu nupt.
t l. j. de aut. tut.
u d. l. pactum quæst. 21.
x l. pactū curatoris. j. tit. j.
y l. cū hi. §. si cū lis. ff. eod.
z gl. per procu. ff. de accept.
a l. si quis delegauerit. d' nouat.
b Ang. l. j. §. j. à quib. app.
c d. l. pactū curato.
d l. cū plures. §. pen. de admi. tut.
e l. fi. j. de apochis. lib. x.
f Aret. l. q Romæ. §. Callimac. de uerb. oblig.
g d. l. fin. §. pen. de publica.
h l. aduersus. j. de usur.
i gl. l. ipatores. ff. de pact.
k l. alienationis. de uerb. sig.
l l. 4. j. ex qb. caus. ma.
m l. tutor qui reper. §. ex cæteris de adm. tut.
n l. qui semisses. ff. de usur.
o l. iustas. j. de iure fis.
p d. l. fin. de apochis. l. ne casu. de discus. li. x.
q Bar. l. 2. §. fi. si cer. pet.
r Ang. d. l. imperatores.
s l. prox. j. cod. ubi Alex.

alioqui

alioqui cōmunem sequamur, ne fraus legi nostræ facile fieri possit.

IMPP. DIOCLEtianus & Maximianus Augg. Proclæ.

INterpositas metus causa transactiones, ratas nō haberi edicto perpetuo[b] cōtinetur: nec tamen quilibet metus ad rescindenda ea, quæ cōsensu terminata sunt, sufficit. Sed talem metum probari oportet, qui salutis[c] periculum, uel corporis cruciatum contineat[d]. ¶ Ad uim tamen[e] uel dolum arguendum, qualitas causæ principalis non sufficit: unde si nihil tale probari potest, consensu questiones terminatas, minime īstaurari oportet. ¶ Sed quoniam[f] cum quo te transegisse cōmemoras, ex ancilla tua natum seruum esse asseueras, si uera sunt quę precibus cōplexus es, alia ratio pactū reformat. Nec eñ dubij iuris est, dominos cum seruis suis paciscentes, ex placito teneri, atq; obligari non posse.

INTERPOSITAS. a ¶Transactionem ergo uitiant metus & seruilis conditio, sed ex metu ipso iure non infirmatur cōtractus, ob conditionem uero seruilem secus. Verum quanam ratione inductū est, ut quæ per metum gesta sunt, regulariter ipso iure teneāt? An quia in metu uolūtas adest & sic rei substantia non deficit[a], Prætorque eatenus solum prouidet ne ratum habeat[b], quę dictio (ut aliàs admonui) ad effectum solum ex proprietate uerbi pertinet: Deducitur enim à uerbo reor[c], merito ipso iure tales contractus ualent, idq; exceptis certis casibus, quos alibi Docto. congessere[d].

b ¶PERPETVO. Quia quum edicta Prætorum annua essent, à Iuliano deinde certo ordine composita sunt, & in Digestis relata, perpetuum ius induxerunt, quod alibi à nobis declaratum est[e].

c ¶QVI SALVTIS. Non sufficit enim allegare metum in genere, sed de specie metus probandum est, an talis sit, qui periculum salutis uel cruciatum inferret[f]. Sed pone, quis in libello petijt contractum rescindi, quia metu initus sit, an recte petijsse censebitur? Et traditum est ualere libellum, quia talem metum allegari interpretabimur, qualis à iure necessario requiritur, ut rescindi contractus possit[g]: sufficietq; libellum ex probationibus uel aliter usque ad sententiam declarari[h]. Et quod hic dicitur speciem qualitatēq; metus probandam, ad eam quæstionem confert, qua dubitatum est ad rescindendum contractum tanq; usurarium, an sufficiat in genere probare creditorem ipsum qui cōtraxit fœneratorem esse. Et Alexā. non sufficere censuit, sed specialem eius contractus probationem requiri[i], quum possint & fœneratores legitime quandoq; contrahere. Debet ergo probatio necessario concludere[k]. Dubium tamen nō est ex qualitate personæ suspicionem nō mediocrem oriri[l].

d ¶CONTINEAT. Sed qd in metu amissionis omnium bonorum? Et probabilem esse talem causam receptum est. Non minus enim de bonis quàm de uita pleriq; anxij sunt. Et ideo etiam si quis de parte maiore bonorum suorum periclitetur, idē responsum est[o]. Sed & famæ timor saluti ipsi æquiparatur[p]. Vnde & ei saltē officio iudicis succurritur, qui ne per ora hominū traduceretur, uerecundia adductus aliquid fecerit[q]. Quid in metu excommunicationis? Et tradunt non esse probabilem, quum excommunicatio non pœnæ, sed pœnitentiæ medelæue causa inducta sit[r]. Verū dubia hæc est sententia. Nam & carcer ad pœnam inuentus iure nostro non est[s], & tamen probabilis est carceris terror[t], licet qui in eo detineatur, quantū sit iudicis respectu, metum pati non dicatur[u]. Sed tamen prior sentētia uerior est. Quid in iussu principis, an probabilis sit eius timor? Et negari non potest minis principum quemlibet concuti. Et ideo qui præcepto eius pœnali soluerit, coactus soluisse censebitur, iusteq; excusatus erit[x]. Quare & illud traditum est, si canonicis mandet princeps ut aliquem eligāt iustam causam timoris subesse uideri[y]: sed tamē hac in re ex moribus principis uel qualitate rei dijudicādum est: Vir diro ingenio erat, aduersus iura expressim agebat, & iustus erit timor[z]: humanis erat moribus, & alioqui innoxiæ iræ, & diuersum respondebimus[a]. Nam & in asperis Prætoribus uel minax uultus iustum metum quandoque præstat[b]. Nobis enim succurritur, quoties uel ab ipsis iudicibus aliquid per impressionem factum est[c], idq; non ciuili modo iudicio, sed etiā criminali[d]. Sed quid in dissimulato timore dicemus? ut quū medicus ægrotum ad rei uēditionem uili precio compellit, dum ille ueretur malis pharmacis obcæcari, nisi ei morem gesserit. Et hoc casu officio iudicis succurri cōstat[e]. Sicut aduersus aduocatum, qui procedente lite cum cliente contraxit, quod alibi annotauimus[f]. Quid in timore quem reuerentialem uocāt? Et creberrime receptum est, consensum coram eo prestitū, cui reuerentia debetur, non ideo rescindi posse, nisi de minis constet[g]: ut quum filius patri consentit bona ad se re uel spe pertinentia uendenti[h]. Quod in his quoque actibus procedit, qui omnino liberam uoluntatem expetunt: Nam in eis quoque nō ideo metus præsumetur, quod coram eo gesti sint, cui honos habendus erat[i], idq; receptius uidet[k]. Quoties tamen damnosum aliqd filius ex tacito cō sensu subiret, pręsentia patris ob eius reuerentiam talem consensum excluderet[l], audireturq; filius meticulose tacuisse se affirmans[m]. Quod in matrimonio non procedit[n], tanq; id damnosum nō censeatur, præsumaturq; pater recte filio cōsuluisse[o], quod alibi diffusius attingunt Doctores[p].

e ¶AD VIM TAMEN. Videtur hic dolus ui itemq; metui æquiparari: & ideo sicut ex metu nemini succurritur, nisi huiusmodi sit, qui cadat in constantem uirum[q]: ita in dolo dicendum, ut non succurratur, nisi in eo dolo, qui etiam cautum & prudentem potuit decipere[r]. Sed hāc sententiam ego supra secutus non sum[s], existimauiq; ex qualitate personæ perpendendum dolum, quum facilius mulieres & idiotæ decipiantur[t], semper enim hoc curandum, ut dolus suus nemini prosit[u]: Nam & id agi edicto lex ait, ne cuiquàm malitia sua sit lucrosa, alijs uero simplicitas damnosa[x], quæ uerba uix est ut commode restringi ad eum dolum possint, qui non in simplices cadat. Illud non diffiteor, si damnum nullum deceptus sentiat, ei fatuitatem potius suam imputari, quàm aduersario dolum[y]. Sed quid est quod lex hic ait, ad probandum dolum, qualitatem causæ præcedentis non sufficere? Et communiter aiunt id significari, non ex eo præsumi dolum uel metum, quòd quis causam claram & magnæ utilitatis, modica pecunia accepta remiserit. Hincq; uidetur ea sententia probari, quam receptiorem plerique opinantur[z], ut transactio rescindi non possit, etiam si quis supra eius dimidium, quod pensitato dubio euentu percipere uerisimiliter potuisset, læsum se esse proponat[a]. Nec eñ præcedentis causæ qualitas attendi debet, publiceq; interest trāsactiones obseruari, ut tandem litium sit finis[b]. Si tamen cū eo trāsactum sit cui reuerētia debetur, aliud obseruabimus. Propter immodicam eñ læsionem actiōe in factum succurretur[c], & ita Paulo Cast. placuisse uideo, quem & non pauci alij secuti sunt[d], quod si is sit cui nulla reuerentia debetur, crediderim nō succurri, & legis nostræ decisioni stari, & ita cōmuniter recipi Aret. hic scripsit.

f ¶SED QVONIAM. Transactum hic fuerat super certis rebus, ut merito nō ualuerit inter dominum seruumq; transactio[e]. Sed si super statu transactū fuisset, eaq; transactione promissa libertas, putauerim ego distinguendū, an nuda id est absq; precio promissio facta sit, & nulla inde necessitas domino imponitur[f], an uero pecunia data est: & si ab alio de suo eam præstante, dubium non est obligari efficaciter dominum[g]: Si uero de nummis serui datum sit[h], hortandus quidem erit dominus, idq; fauore libertatis, ut eum manumittat[i], quod si non fecerit, ex constitutione Diuorum fratrum libertatem ille nihilominus assequitur[k], merito lex omnimodo huic succurrendum ait[l]. Nec nouum est efficaciorem esse promissionē, quæ pecuniæ interuentu confirmata est, q̄ quæ nudis uerbis & sola pollicitatione constitit[m].

IIDEM AVGG. ET CAESS. Sopatræ.

SI diuersa pars cōtra placitū agere

SI DIVERSA. a ¶Sicut mutuo consensu transactio contrahitur, ita & mutuo consensu ab ea recedi potest[a], quia fauor finiendarum litiū principaliter ipsas

Marginal notes (col. 337):
a l. si mulier. §. si metu. quod met. cau.
b l. j. eo. tit.
c l. cū postea. §. tit. j.
d c. Abbas. ex quod met. cau.
e §. in rub. de æden.
f l. cōtinet. in fi. ff. eo. tit.
g l. ll. sacratissimæ. §. de leg.
h l. edita. §. ti. 3.
i c. illo nos. in fi. de pig.
k l. neq; natales j. de probat.
l c. semel malus de reg. iur. ī 6.

Marginal notes (col. 338):
m d. c. Abbas. Bart. l. si ob turpem. col. fi. de cōd. ob tur. ca.
n l. aduocati. j. tit. 3.
o l. propter litē. de excu. tut. c. j. de rest. spol. in 6.
p l. iusta. de manu. uind.
q l. fi. §. j. quod met. ca. glo. l. nec timorē. eo. titul.
r gl. Abbas. c. cū dilectus. eo. tit.
s l. aut damno. §. solent. ff. de pœn. l. 2. j. de exacto. tribut. lib. x.
t l. qui in carcerem. eo. tit.
u l. accusationis. ubi Aret. j. de his que met. cau.
x Barto. l. creditor. in fin. de solut.
y gl. xxiij. quæstio. 8. c. conuenior.
z Abbas. d. c. cū dilectus. Bar. l. de pupillo. §. si qs ipsi. 5. quæstio. de oper. no. nunt.
a c. insinuāte qui clerici uel uouen. Alex. cōs. 16. in 3.
b Ias. §. quadrupli. Insti. de act.
c l. pen. j. quod met. cau.
d l. j. ff. de concussio.
e l. medicus. de uar. & extra. cog.
f l. creditori. tit. j.

Marginal notes (col. 339):
g gl. ad inuidiā. j. qd' metus cau.
h l. j. §. quæ onerandæ. ubi Bar. quarum rerum act. non det.
i c. j. §. porro. de desp. imp. in 6.
k Docto. c. causam matrimo. de offic. deleg.
l glo. l. filiusfa. §. inuitus. de procur.
m l. pen. ff. de furt.
n d. §. porro.
o l. sed ea. ff. de sponsal.
p d. c. causam. l. quæ dotis. sol. matr.
q l. metū. de his quæ met. cau.
r c. cum dilectus. ex quod met. cau.
s l. cū postea. §. tit. j.
t l. j. de min. gl. c. cum locū. de sponsal.
u l. mora. de reg. iur. in 6.
x l. j. in princ. de dol.
y d. c. cum dilectus.

Marginal notes (col. 340):
z Alex. l. si quis cum aliter. de uerb. obl.
a l. Lucius. §. fi. ad Treb.
b l. fratris. l. sub prætextu. l. sequen. eo. tit.
c l. si superstitē. j. de dol.
d Paul. cōs. 174. contra in j. Deci. cōsi. 86.
e l. uix ex certis. ff. de iudic.
f l. post certi. j. de lib. cau.
g l. si qs ab alio. ff. de manu. l. si liber. j. de condic. ob causam.
h l. 3. ff. de manu mis.
i d. l. si liber. l. cū affirmes. j. de lib. ca.
k l. qui se dicit. ff. de iudic.
l l. si seruū. §. si quis dederit. de acq. hæred.
m arg. l. cogi. §. si pater. & sequen. ff. ad Trebel.
a l. nihil. de reg. iur.

partes respicit[b]. Vnde ei renuntiare possunt[c]: quum in re sua quilibet moderator arbiterq; sit[d]. Nam & si inter litigatores conueniat, quomodo pronuntiandum sit, debebit iudex sententia sua ei conuentioni acquiescere[e].

Quid enim aliud agit Prætor, quã ut controuersias dirimat[f]? Sed cur transactio secunda ualet, & tamẽ sententia secunda, etiam ex consensu partium lata, aduersus primam non ualet[g]? An quod Accur. ait, quia transactio consensu fit, merito ex litigatorum uoluntate, quàmuis posteriore, robur assumit? At sententia ex instantia uigoreq; iudiciorũ, quæ iuris publici sunt, consistit[h]. Tametsi quandoque hic partium consensus in sententijs non parum suffragetur[i], ueluti ex mente Accursij, quum dubium est an prior ulla sententia lata fuerit[k]. Item in interlocutorijs, quum enim in eis iudex adhuc iurisdictione sua functus non censeatur[l], potest earum executionem uolentibus partibus reuocare, præceptumq; corrigere, uel immutare[m]. Nam & dubium non est, licere unicuique, iuri quod ex sententia quæsitum habet, renuntiare[n]: Sicut & sententiã incompetentis iudicis pacto confirmare[o], ut scilicet in uim pactionis ualeat. Qua ratione & iuri, quo sententiam iudicis quis nullam dicit, renuntiare potest[p]. Hincq; infert Bald. si postquàm lata sit sententia, quæ in iudicatum transierit, partes compromittant, non ualere compromissum[q], nisi adiecta clausula, quia sententiæ ipsi specialiter renuntient,[r] q;uis non secuto laudatiuo, seu lapsa instantia, etiam clausulæ uirtus euanescat[s].

b ¶REFVSA PECVNIA. Vt tamen transactio infirmetur, sufficit contrarius consensus: quod in contractibus innominatis regulare uidetur, licet in alijs etiam retro traditio acceptæ rei necessaria sit[t]. Nam nisi consensus hic sufficeret, ut pecunia refunderetur condici non posset, quum condictio non detur, nisi quia causa cessauit, uel indebitũ solutum sit: idq;, excepto Iasone, omnes sentiunt. Sed qua condictione agetur? Et Bartol. quem cæteri fermè sequuntur, ob causam, uel sine causa, quæ eius germana est[u], cõdicedũ censet: tanquàm pecunia ideo data sit, ut à lite in

b l. fratris. 3. eo.
c l. pen. 3. tit. j.
d l. in re. j. mãd.
e l. si cõuenerit. de re iudic.
f l. j. §. inde quæritur. de oper. no. nunt.
g l. j. j. qñ prouo. nõ est nec.
h Bar. l. duobus. ff. de excep. rei iudic.
i d. l. si conuenerit.
k l. j. quæ sentẽ. sine app. re. arg. l. fi. j. eo.
l l. iudex postea quã. l. quod iussit. de re iud.
m l. j. §. fin. de præto. stipul.
n l. iurisgẽtiũ. §. si paciscar. ff. de pact.
o l. 2. j. cõmunia utriusq; iudic.
p Mod. l. ubi. j. eo. Fely. c. fraternitatis. col. 2. de hæret.
q l. post rẽ. ff. e.
r Paul. & Ias. l. si tñ. j. eo.
s c. arg. l. tale pactũ. §. fi. ff. de pact. Mod. l. 3. j. de. ĩpub.
t l. ab emptiõe. de pact. ubi Bart.
u l. j. de cõd. sine cau.

nititur, æquitatis ratio suadet, refusa pecunia[b], quum & tu hoc desideras, causam[c] ex integro agi.

posterum discedatur, quod quum non fiat, tanquàm causa futurum respiciens desierit, agi debeat[x]. Accur. uero condictione indebiti repetendam pecuniam censuit[y], cuius sententiam ego sic defendi posse censeo: qui transigit, duas res facere uidetur: alteram, quia renuntiat actiõi seu iuri suo: alteram, quia in futurum promittit non agere[z], quod de facto intelligendum: in effectu enim constat, propter renuntiationem agi non posse. Ex hisce duabus dubium non est, principaliorem causam esse priorem, quæ ad ius refertur[a]: qui igitur transactionis causa dat, principaliter ob causam renuntiationis, quæ futurum non respicit, dedisse censendus est[b], non ob causam futuræ desistentiæ, merito condictio indebiti potius dari debet: quod & Rim. alia ratione censuit. Quum enim transactio eius uirtutis sit, ut quod principio non debebatur in debiti necessitatem trahat[c], consequens est ut eius resolutio contrarium effectum pariat, & quod prius debebatur indebitum reddat, indebiti ergo nomine id condicendum. Et sic Accursium tueri utcunque possumus: tametsi non est ut huius rei causa nos multum tangat, quum hodie haudquaquàm necessarium sit actionis nomen in libello exprimere[d].

c ¶CAVSAM ex integro. Videtur ergo ad primam actionem reuertendum esse, quod utique certum est quum transactio simplex facta est: quum enim contractus sit innominatus & debilis, præcedentem actionem ipso iure non perimit, sed ope exceptionis tantum[e]: Vnde in excipientem dabitur replicatio, quæ primam actionem confirmet[f]. Sed magis eo casu dubitatur quo prima actio ipso iure extincta sit, & aliqui tunc solum condici refusam pecuniam posse censuerunt, tanquàm causa ob quam retro præstita sit, non sequatur[g], nisi reus de facto conueniri se sinat[h]. Sed hanc sententiam ferè crebrius Doctores nostri non probant. Aequitas enim dictat, ut hoc casu actio etiam de iure detur[i], ne liberatio apud reum absque causa sit: & ideo distinguunt, an actio illa à lege data sit in meram soluentis pœnam, & quia talis transactione extincta est

x l. 3. in princ. de cõd. ob cau.
y arg. l. eleganter uersi. sané. de cõd. indeb.
z d. l. eleganter. §. si quis post.
a d. uersi. sané.
b arg. d. §. sané. & per Rim. l. siue apud. j. e.
c l. 2. 3. eo.
d l. j. j. de form.
e l. cũ proponas. 3. tit. j.
f l. siue. j. cod. l. pacta nouissima. 3. tit. j.
g l. j. & 2. de cõdict. sine cau.
h l. Iulianus. §. quãtum ad exhiben.
i l. sancimus. j. 3. de sa. san. ec.

est[k], merito utilis dabitur, cuius exemplũ Bartol. accipit in magistratu qui dolo tutorem dedit: quum enim insolidum propter dolum condemnetur, etiam si nihil ad eum peruenerit[l], sententiaq; illa notam infamiæ irroget[m], merito tanquam pœnalis famosaque sit, illa actio nudo pacto tollitur. Vnde rescissa transactione à lege, utilis datur[n]: quod exemplum sic declaratum, & nos probamus. An uero actio ex consensu originem habeat, & acceptilatione sublata sit, & tunc aduersus reum condicetur[o], ut actorem in pristinam obligationem restituat[p], uel pecuniam, si de debito pristina ex obligatione liqueat, soluat[q]. Sed nunquid in lege nostra opus sit noua instantia, an duret prior? Et uidetur extincta actione, etiam instantiam perimi: & ideo siue renuntiatione, siue acceptilatione perempta sit actio, quãuis deinde partium consensu à transactione discedatur, noua instantia instituenda erit[r], & ita receptum est. Quod si actio nondum extincta sit, replicationeq; adiuuari possit, secus est: Trãsactio enim simplex instantiã non perimit[s], imo ad ipsius causæ processum simpliciter pertinere existimatur[t]. Huiusq; conclusionis ratio est, quia instantia nihil aliud est, quàm actionis exercitatio, à litis contestatione in diffinitiuam sententiam certo tempore coarctata[u]. Vbi igitur agi nec de iure, nec de facto, in casibus à iure permissis potest[x], ibi nulla est instantia: at ubi agitur, ibi & instantia est. Quod ergo hic dicitur, causam de integro agi, intelligitur de integro, perinde ac si nulla intercessisset trãsactio[y]. Nam & qui certam prosequitur litem, agere etiam proprie dicitur[z]. Fuere tamen aliqui qui nunquam perimi transactione instantiam existimarent, ut Marti. Syll. Angel. Riminaldusq;: quoniam lex ait, facta post litis contestationem transactione, si deinde sequatur sententia, posse condemnatum, id quod ex causa transactionis dedit, repetere[a]. Vnde apparet quamuis solutio transactioni accessisset, quo casu extingui actio uidetur[b], tamen adhuc

k l. si tibi. §. quædam. de pact.
l l. in magistratus. l. fi. in fi. de mag. conue.
m l. athletas. in fi. de his q no. infa.
n l. pupilli. §. j. de solut.
o l. si fullo. de cõdi. sine causa. Aret. hic.
p l. si quis accepto. de cond. ob c. d.
q l. si mulieri. eo. tit.
r l. cũ mota. 3. eo. l. postquã liti. 3. tit. j.
s l. siue. j. eod. l. eleganter. §. si quis post.
t l. tale. §. j. de pact.
u l. properandũ. j. de iud.
x l. si Titius. de uerb. obl.
y gl. l. 4. uerbo denuo. j. quõ et quãdo iudex.
z §. j. inst. de act.
a d. l. eleganter. §. si quis post.
b l. si reus. de procur.

IIDEM AVGG. ET CAESS. Pontio.

VT responsum congruum accipere possis, insere pacti exemplum[b]: ita ẽm intelligimus, utrum sola conuentio fuit, an etiã aqui

durare instantiam, alioqui nec sententia, uitali instantiæ spiritu defecta, ualuisset[c]. Ego non censeo eius solutione quod ex causa trãsactionis promissum est, actionem extingui, unde consequens est ut durare instantiam arbitrer, si pars non obijciat. Necessaria ẽm est transactiõis exceptio, ut agens summoueatur. Nam & parte non excipiente, ualet iudicium de facto[d], quod alibi attigimus[e].

VT RESPONSVM. Qui petitione hæreditatis, uel in rem actione experiebatur, si transegit, Aquilianaq; stipulatione, itemq; acceptilatione reum liberauit, amplius, (etiam reo promissa nõ obseruante) ad eas actiones redire non poterit, quum iam extinctæ sint[a]: Et ita hoc rescripto responsum est. Agetur ergo de dolo[b], uel præscriptis uerbis[c], itemq; condictione ob causam[d], ut à nobis supra distinctum est. Paulus tamen Castr. cum prima actio in rem esset, negauit condictioni ob causam locum esse posse, quæ rem in pristinum statum restituere non potest, quum actio in rem ex dominio, non ex consensu partium oriatur[e]. Sed ego aliter sentio, nihil enim impedit, quin aduersus acceptilationem condicat, ut Aquiliana stipulatione deinde experiatur. Sed etsi censuerimus Aquilianam stipulationem condicendam esse, adhuc nihil fortè erit quod nos Pauli ratio moueat, tanquam actio in rem tali transactione non omnino extincta sit. Remanet enim τῇ δυνάμει, seu ut isti uocant, habitu, actoris inhærens ossibus[f], quia huiusmodi contractu non censetur actor ideo abdicasse dominium, si quod habuit[g], sed dubij solum euentus spem æstimasse, remisisseq;[h], quod supra attigimus.

b ¶PACTI EXEMPLVM. Qui enim factum ipsum ignorat, quicquam certi iuris respondere nequit: quod ex facto ius oriatur[h], & facta etiam prudentissimos non raro fallant[i], unde super facto pronuntiari nõ nisi re perspecta potest[k]: quia quæ facti sunt, probationibus indigent, quum contra

c Bar. l. duobus. de exc. rei iud. d. l. j. j. qñ prouo. non est nec.
d l. posthumus. § si quis. de inoff. test.
e d. l. si Titius.
a l. qui res. §. fi. de solut.
b l. actionẽ. 3. eo.
c l. cũ mota. 3. e.
d d. l. si quis accepto.
e l. si quis ui. §. fi. de acq. poss.
f Bal. l. j. col. 2. j. de alie. iud. mut.
g l. si super. in fi. 3. eo.
h l. si pro fundo. in fi. j. eo.
h l. si ex plag. §. in cliuo. ad l. Aquil.
i c. j. de cõst. in 6. l. 2. ff. de iur. ign.
k l. prouiden. C. de ueter.

contra articuli iuris dicantur, in quibus absque alia probatiõe iudicari potest, quod Bald. tradidit[l]. Hincq; aliqui inferunt, aduersus consuetudinem, quia facti est, latam sententiam ualere[m]. Inferunt & rursus, excusandum Iurisconsultum, qui diuersis speciebus propositis, in eadem causa diuersa responderit: quia secundum ea quæ proponũtur respondere cõsultor debet[n], & ex modica casus mutatione ius plerunq; omnino mutatur[o]: Apparetq; hoc rescripto perquam humaniter fuisse Pontio à principibus responsum, tametsi nimis concise & imperfecte eis ipse supplicasset; debet enim semper quilibet modeste respondere, quum summa uirtus sit humanitas, qua quò doctior quis est, eò & pollere magis debet: unde & prouerbialis extat senarius.

Ἅπαντας ἡ παιδεία ἡμέρους ποιεῖ.

Humaniores reddit eruditio.

Quandoque tamen pro qualitate rei uel personæ aliter obseruatum uidemus, ut quum semel atque iterum admonitum Seruium Sulpitium parum adhuc intellexisse Quint. Mutius deprendit[p]. Excitantur enim aliqui etiam iniuria, uel quum Scæuolam oblique seu ironicos potius notat Claudius Saturninus[q], & illum uice mutua Vlpianus[r]: uel quum Domitio Labeoni Celsus: Aut non intelligo, inquit, aut ualde stulta est consultatio tua[s]. Non enim ad magnos Iureconsultos qualis fuit Celsus[t] (qui orator summus, Prætórque & consul, cuiq; Traianus Imperator statuam poni iussit, quod eum summo in honore haberet, & præ cæteris admiraretur ut Dion autor est) referendum est, ut responsa scriptò ædant de rebus indubitatis[u], ut mirum sit cur nostrates rusticum Celsum dixerint, rursusq; Labeonem Iureconsultum, quum qui iura professus est, non Domitius sed Antistius esset, ut Corn. Tacitus scribit. Sed & ei qui criminis alicuius suspectus est quandoque seueriter responderi nouum non est[x], sicut & ei qui aduersus suam professionem aliquid extorquere precibus nititur[y]. Hoc constat, generaliter erga præceptores summam humanitatem præstandam esse[z], sicut & erga seniores[a]. Semper tamen Aristotelis illud obseruandum: Amicus Socrates, amicus Plato, magis amica ueritas[b].

liana stipulatio, nec nõ & acceptilatio[c] sequuta fuerit: quæ si subdita esse illuxerit, nullam aduersariæ tuæ petitionem[d] hæreditatis, uel in rem specialem competere palam est.

IIDEM AVGG. Cæcilio.

Causas uel lites trãsactiõibus legitimis finitas, imperiali rescripto resuscitari nõ oportet.

c ¶ ACCEPTILATIO. Hoc enim casu quamuis soleat dici non seruanti non seruãdum[c], extincta tamen actio suscitari nequit. Sed dubitant hic aliqui, quorsum opus fuit, ut Gallus Aquilius hanc acceptilationem inueniret, quum donatione potuisset tale ius statim extingui. Respondet Iason, potuisset quidem, sed non citra solennitatem insinuationis[d], neque adeò secure, quum certis ex causis donationes reuocentur[e]. Ego satis faterer Ias. sententiam in transactione procedere: Propter dubium enim euentum, acceptilatio non omnino uim donationis habet[f], unde transacto negotio, nemo uictus aut uictor dicitur[g]. At in re clara non dubitauerim etiam in acceptilatione, donationis causa facta, insinuationem necessariam esse, nec ideo minus reuocari donationes, quod acceptilatione roboratæ sint, alioqui facillima fraudibus uia reperta esset[h]. Aliter igitur responderi; nempe donationis contractum Aquilij tempore innominatum fuisse, nec actionem ullam protulisse[i], sed solo rei interuentu confirmari solitum, at Aquilius id remedium inuenit, quod uerbis qualemcunq; actionem extingueret.

d ¶ PETITIONEM HAEREDITATIS. Hic annotant aliqui eodem libello rei uendicationem cum petitione hæreditatis iungi posse, quod tunc concedendum est, quum ad diuersa respiciunt, ut si speciem aliquam uendicem, & uniuersam hæreditatem petam[k]; ratione autem eiusdem rei non possent iungi, nisi ut uocant subordinate[l], quod alibi attigimus[m].

CAVSAS VEL LITES. Transactiones ergo rescripto principis tolli nequeunt, sicut nec res iudicata[a]: imò qui ad

l Bald. de pace const. col. 6. & c. sæpe. de app.
n Dec. l. precibus. 2. not. de impub.
o l. ea est. de uerb. sig.
p l. 2. §. seruius. de orig. iur.
q l. à testatore. d' cond. & dem.
r l. j. de senat.
s l. Domitius. de testa.
t l. 2. in fin. de orig. iur.
u l. j. in fi. ad munici. l. quod Labeo. de Carb. ed.
x l. mercalem. de cõd. ob turp. cau. l. 2. j. de furt.
y l. professio. j. de mu. patri. lib. x.
z l. dicere. de arb.
a l. semp. de iur. im. l. apud Iul. de fid. lib.
b l. 3. §. si quis quasi statulib. uersi. sed ipse Celsus. de cõd. ob cau.
c l. cum proponas. 2. j. eo.
d l. sancimus. j. de don.
e l. fi. j. de reuo. dona.
f arg. l. fi. j. eo.
g l. fi. in prin. mand.
h Alex. l. creditoris. j. tit. j.
i l. si quis argentum. j. de dona.
k Bal. l. 2. j. de peti. hære.
l l. 2. j. ad fis. l. q de inoff. de inoff.
m l. ædita. j. tit. 3.
a l. j. j. sen. resc. non pos.

qui aduersus eam supplicat, pœna infamiæ notatur[b]. Quod in eos annotandum est, qui lapsis in causis appellationis fatalibus, instantiam suscitare rescripto conantur[c]. Nam etsi conditis legibus municipalibus cautum sit, eas ad causas præsentes & præteritas trahi, non tamen de his actum censebitur, quæ transactione uel aliter finitæ sint[d]. Nec enim statuta huiusmodi ad præteritas causas, nisi confirmationis causa, trahi solent[e]. Quorum omnium ratio illa est, quòd alteri quæsitum ius hoc modo auferretur, rescripta uero ita interpretari debent, ut uniuscuiusque ius saluum sit[f], nec lites nouas inducant, quas publice interest potius sopiri[g], alioqui nulla sunt[h], & importunitate quadam nimiáque ambitione extorta præsumuntur, non autem uoluntate principis concessa[i]. Vnde rescriptum iniustum exequutionem à iudice non habet, nisi alia iussione expectata[k]. Quod & in pœnis dicendum, in quibus statutum I est XXX. dies expectari[l]. Sed quid in casu nostro, si princeps causam cognoscendam mandet, lege non obstante? Et receptum est, posse principem hac clausula sopitam controuersiam suscitare[m]. Addit II Aret. idem esse, si non obstante transactione dixerit: Apparet enim de certa principis scientia[n]. Verum hanc sententiam Ca- III stren. & Ias. non probant. Sed sæpissime dubitari uidi, quum ad libellum, quo uictus aduersus rem iudicatam uel trãsactionem supplicabat, princeps rescripsisset, audiat talis & iustitiam faciat, seu, quod iuris fuerit constituat, an suscitasse his uerbis causam uideatur? Et aliqui censuerunt uideri[o], quia aliàs id mandatum nullius effectus, superuacaneumq; esset[p]: & quũ princeps ius reddi uelit, de causæ ipsius iustitia & fine intelligendum est, ut cognoscere decidereque litem iudex possit[q], quod & exemplo compromittendum de iure traditum est[r]. Nam & Alexã. respondit[s], quũ princeps causam demandasset, uideri eum appellationem admisisse, quamuis regula iuris, nemini tertio appellationem concedentis, obstaret[t]. Nec me aduersantis huic sententiæ Ias. argumentum mouerit, quasi tali iuri princeps rescripto derogare nequeat, nisi adiecta clausula non obstante &c.[u] Respondeo enim certam principis scientiam, quam ex supplicis libelli lectione habuit, eius clausulæ uim habere[x]. Mihi tamen humanior uidetur hæc Iasonis opinio, secundum quam & Dec. respondit[y], quia lex nostra derogare futuris rescriptis uidetur, ideo simplex scientia principis nõ sufficit[z], maxime quũ graue damnum diuersæ parti infligatur[a]. Adde quòd ea uerba, quod iuris sit talis constituat, duplicem sensum habere possunt, sicut quum dicimus, talis ius appellandi, uel ius operis noui nuntiandi habet. Ad principium enim referri possunt, ut scilicet de articulo ipso intelligantur, possunt & ad litis finem trahi, id est ad causæ principalis substantiam[b]. Fiet ergo interpretatio legibus concors, ut de articulo intelligatur[c], nec quicquam ideo superuacuum erit: Nam & quum quis supplicatione petijsset, ut summatim & de plano causa cognosceretur, & princeps simpliciter rescripsisset, audiat talis, conclusum fuit, non uideri mandatam summariæ cognitionis facultatem[d], idq; nisi expressis uerbis aliam fuisse principis mentem appareat[e]. Arbitror igitur supra scripta in quæstione solum iudici mandatum, ut perspiciat an de aliquo casu tractetur, quo lex iudicatum rescindi, actamq; rem rursus agi finit[f]. Cæterum operæ prætium hic est docere, quænam sit inter litem & causam differentia. Et lex sentire uidetur, litem ipsam pro actione capi, siue in rem siue in personam, quæ in iudicium deducta sit[g], & ideo proprie post contestationem solum litem esse, receptius est[h]. Largius tamen, & pingui Minerua, quandoque aliter accipitur[i], ut etiam præparatoria iudicij contineat[k]. Proinde uitium litigiosi committi constat, etiam ante iudicium acceptum[l]. Sic & nil nouari pendente lite, intelligitur ab ipsius citationis prima origine[m]. Sic & perpetuari delegati iudicis iurisdictionem à citatione receptum est[n]. Veteres autem ipsi non litem sed stlitem dicebant, ut est apud Festum: Hinc & Decemuiri stlitibus iudicandis. Vnde dubia est Isidori etymologia à limite dictam credentis[o]. Causam uero receptius est generale esse uocabulum, tam ad ciuilia, quàm ad criminalia pertinens: tam ad iudicialia quàm extraiudicialia: tam ante contestationem litis, quàm post[p]. Quo sensu & Græci αἰτίαν accipiunt. Sic Mar. Cicero causarum, inquit, genera sunt tria: demonstratiuum, deliberatiuum, iudiciale. Ex adiecto autem uerbo declaratur quo sensu generalis ea uox restringenda sit, ut quum dicimus, causam perorauit, post litis enim cõtestationem

b l. fi. j. ut lite pẽ.
c l. nemo. de tẽp. app.
d l. j. §. fi. ubi Bar. ad Tertu.
e Bart. l. oẽs populi. 5. quæst. princip. de iust. & iure.
f l. quoties. j. de prec. impe. off.
g c. exposita. de arb.
h l. rescripta. de prec. imp. off.
i l. j. j. de pet. bo. subla. lib. x.
k c. si qñ. de resc.
l l. si uindicari. j. de pœn. xj. quæst. iij. c. apud.
m Doct. l. fi. j. si contra ius uel util. public. Bar. exuag. ad repri. uerb. nõ obstãtibus.
n argu. l. si quis. in pri. de leg. 3.
o Bal. & Barb. c. 2. de off. legati. Fely. c. j. char. ulti. de const.
p l. si quando. de leg. j.
q gl. & Ang. §. exhæredatos. in auth. de hære. & falc.
r Doct. Clem. auditor. de rescr.
s cõs. 77. in 2.
t Butr. & Imo. c. sua nobis. de appel.
u d. l. fi. & c. nõnulli. in prin. de rescr.
x l. Idem Vlpia. §. j. de excu. tut.
y cons. 198. col. pen.
z d. l. j. d' petit. bono. c. porrecta. de confir. util.
a glo. l. 3. §. si is pro quo. quod quisq; iur. Fel. c. nonnulli. col. xx.
b gl. & Bal. l. j. in prin. de ope. no. nun.
c Alex. cons. 94. & 136. in 2.
d Ro. decis. 358. si in cõmissione. in nouis.
e Ro. decis. 67. si petatur.
f l. imperatores. de re iud.
g l. litis. de uerb. signi.
h c. ex parte. 2. de uerb. sig.
i gl. auth. qui semel. j. quõ & quando iudex.
k l. posthumus. in fi. de inof. te.
l Auth. litigiosa. j. de litig.
m Clem. fin. ut lite pen.
n dixi in rub. j. tit. 2.
o c. forus. de uerbo. sig.
p d. c. forus. c. super quæstio. de off. delega.

stationem usque ad sententiam accipitur[q]. Quapropter si lege municipij cautum sit, ut propter aduocati absentiā causæ suspendantur, post litem contestatam accipietur, ut Bald, Saly c. Riminaldusq; tradiderunt: quia tūc proprie exercēt officium suum aduocati[r], quæ ratio friuola est. Ego potius ita crediderim argumento suspensionis. Quū enim ante litem contestatam nulla sit instantia[s], nō potest sustineri seu suspēdi quod nō est, merito causæ uox restringit̃, ut litem significet[t].

QVVM proponas, Quum Titia fundum à Marcello peteret, tandem receptis ab eo centum transegit, promisitq; amplius non petere, & si contra faceret, accepta restituere: traditur hic, solum exceptioni transactionis locum esse, nisi adiecta per stipulationem sit clausula, rato manente pacto, tunc enim posse Marcellum & data petere, & nihilominus eam ad fundum agentem, transactionis exceptione summouere[a]. Idem addunt Docto. si iusiurandum accesserit[b]. Idemq; cum pœna ad id tantum quod particulariter interest refertur, nihil tunc oberit, & pœnæ locum esse, & principali quoq; cōuentioni[c]. Idem si prior actio fuisset acceptilatione extincta[d]. Non enim ideo suscitatur, quòd is qui contra fecit restituerit data, idq; receptius est. Nā quoties pœna non id quod interest respicit, sed contemptum ulciscitur, utriq; remedio locum esse constat[e], ut quia à partibus uerisimiliter actum sit, eum qui de facto solum contraueniat (quum de iure propter sublatam actionem non possit) in pœnam incideret[f]. Vnde recte annotant hic plerique, clausulam, rato manente pacto, huius esse effectus, ut pœnam adiectam uideri faciat, quò contemptus ipse puniatur, & ideo secundum id quod interest, non restringi[g]. Apparétque Baldi sententiam hinc confutari, existimantis in contracti-

q l. qui cū maior. §. accusasse. de bo. lib.
r l. rem nō nouā. §. j. j. de iud.
s l. properandū. j. de iudicijs.
t Albe. & Ang. l. j. §. postulare. de postu.
a l. qui fidē. ff. e.
b l. si quis maior. j. eo.
c l. Traiectitiæ. §. de illo. de acti. & obl.
d l. ubi pactū. j. e.
e l. si quis rem. de arb.
f l. qui Romæ. §. fi. de uerb. obli.
g Bar. l. 2. §. itē si in facto. de uerb. obli.

IIDEM AVGG. ET CAESS. Marcello.

QVum proponas ab ea, contra quam supplicas, litem quam tecum habuit, transactione decisam: eamq; acceptis his quæ negotij dirimendi causa placuerat dari, nunc de conuentione resiliuisse: ac petas, uel pacto[b] stari, uel restitui data: perspicis siquidem de his reddēdis, manente transactionis placito, statim[c] stipulatione si contra fecerit prospexisti, & XXV. annis maior fuit, quod exceptionem pacti & actionem datorum habeas: quòd si nihil tale conuenit, exceptio[d] tibi, nō etiam eorum quæ dedisti repetitio competit, parta securitate.

bus bonæ fidei semper tacite hanc clausulam subintelligi[h]: id enim & lege & ratione caret, constatq; ferè regulariter in eis cōtractibus subiectam pœnalem stipulationem id quod interest respicere, & ideo in illud imputari[i].

b ¶ VEL PACTO. Quum utrūque hoc casu locum haberet, uideretur disiunctiua pro cōiunctiua poni, ut Fulgo. Paul. Alexā. Iason tradiderūt: quod si uerum esset, hac ratione defendi semper libellus alternatiuus posset, & tamen receptum est libellum alternatiuum non admitti[k], nisi pars non opponat[l], aut electio sit debitoris[m], aut ex utraque alternatiuæ parte intentio actoris confirmetur[n], aut agens probabiliter dubitat de iure suo[o], tunc enim petitio incerta admittitur, idq; suadente humanitate[p]. Idem quum natura obligationis alternatiua est[q], quod hic Riminal. quibusdam exemplis ostendit, uel quum alternatim duo remedia sub conditione proponerentur, quorum unum alteri inesset[r]. Ego in textu nostro non arbitror de alternatiuo libello quicquam agi, uerbáque hæc Marcelli esse, qui in ipsa supplicatione principem desiderij sui simpliciter admonuerat. Alij reum esse Marcellum respondent, licereque reo autumant, alternatim excipere[s], quæ sententia uera est, licet reclamente Iasone.

c ¶ STATIM. Existimant ferè Doctores idem, etiam si non statim: superfluereque hanc dictionem. Atqui argutabitur aliquis, non solum superfluere, sed etiam inepte additam: Si enim statim in ipsa traditione conuentio apposita fuit, opus non erit stipulatione, quum traditione confirmetur pactum, actioniq; sufficiat[t]. Ego statim, ex Nonnij Mar. sententia hic id est perseueranter acciperem, quo sensu non ad tempus, sed ad seriem rei gestæ refertur[u].

h Bal. l. si pacto quo pœn. 4. col. 3. tit. j.
i l. prædia. de act. empt. l. si quis à socio. ff. pro soc.
k l. quod in hærede. §. eligere. de tributo. glo. §. aliæ. Insti. de act.
l Doc. l. ædita. ʒ. de æden.
m l. ubi. §. quid lud. de uer. obl.
n c. tertio loco. de probat.
o c. constitutus. de in integ. rest.
p l. j. §. quis aut quo. legat.
q Bal. l. 2. j. de rescin. uend.
r gl. l. j. j. quādo pro. nō est nec.
s l. nemo prohibetur. de exce.
t l. legē. ʒ. tit. j.
u l. j. in fi. de iure fisci. l. 2. j. ubi in rem act.

Exceptio

d ¶ EXCEPTIO. Vbi tamē exceptio non obijceretur, & iudex reum cōdemnasset, dabitur repetitio ex transactionis causa datorum[x]. Sed fac in ultimi huius responsi casu, reum trāsactionis exceptionem obiecisse, actoremq; submouisse, an saltē eatenus agere poterit, quatenus aliqua maior utilitas in repetitione datorum uersetur: Et Alex. ex quorundam sententia posse existimauit[y], supplendumq; id textui nostro arbitratur. Contra Fulgo. Paulusq;, sed non firmis rationibus. Ego quoties pœna contractui nominato & in fauorem creditoris, (quod in dubio censendum est) adiecta sit, arbitror quod in altero amplius sit exigi posse[z]: quòd si contractui adiecta sit innominato, ut in nostra lege, uel aliàs infirmo, satis esse si quod in pœna est, sit exactum, nec ad alterum amplius recurri posse[a], quoniam uerba conditionis stipulationi pœnali adiecta, non patiuntur hanc interpretationem, nec mens cōtrahentium id suadet, quæ solum stipulatione pœnali prouidere in alterum casum uoluit, quoniam alterum id est principalem promissionem non satis efficacē sciebat, quod alibi declarauimus[b].

TRANSIGERE. Epitomen huius rescripti hoc disticho clausit Accurs.

Sanguinis in pœnis nisi mœchus transigit omnis.
In reliquis nulli liceat nisi crimine falsi.

Comprændit autem duas regulas, quarum quælibet unam habet exceptionem, de singulis igitur uidendum. Et in primis regula est, in criminibus capitalibus, quæ sanguinis pœnam ingerunt, trāsigere licet. Videbatur autem contrarium potius statuendum, quia publice interest nocentes opprimi[a]: pactum autem uel transactio aduersus publicam utilitatem nulla est[b]: Nam & accusator transigens, quū à lite desistat, tanq; præuaricator plectēdus uidetur[c], ut cōmunis se habet sententia: imò & infamia notatur[d], ergo credendum non est, transactionē cōcedi, quū lex eum qui transegerit pœna afficiat[e]. Adde quod inutilis esset hæc trāsactio, quum non ideo absoluatur reus. Potest enim quilibet alius de eodem crimine eum accusare[f]. Sed & iudex ipse eundem processum perficere, & ex eo condemnare poterit[g], quod Fulgo. Riminaldusq; tradiderunt. Sed tamen summa ratione nititur legis nostræ regula: Quum enim quilibet transigere uel pacisci possit, cui id prohibitū non est, debuit hoc quoq; casu id iuris non denegari[h].

x l. eleganter. §. pen. de cond. indeb.
y d. l. prædia. d. l. si quis à socio
z d. l. prædia. d. l. si quis.
a l. rescriptū. §. si pacto. ff. de pact.
b d. §. duo fratres. in fi.
a l. ita uulneratus. ad l. Aqui.
b l. iurigentiū. §. si paciscar. ff. de pact.
c l. 3. in fi. de præuari.
d l. si maritus. §. si negauerint. ubi Bar. de adult.
e l. Gracchus. j. de adult.
f l. qui cetu. §. fi. ad l. Iul. de ui pub. l. 3. §. pen. de sepul. uiol.
g l. 2. j. de aboli. c. j. & ij. de collus. detegē.

IIDEM AVGG. ET CAESS. Valentiniano.

TRansigere, uel

Et quum ex aduerso stet fauor publicus, quo delicta puniuntur, pro transactione uero sit ea humanitas, qua cōcessum unicuiq; est sanguinē suum quoquo modo redimere[i], sit & capitaliū pœnarum odium[k], sanctius fuit in hanc partem inclinare, & pro ualore contractus pronuntiare. Vnde quod uulgò traditum est, leges pœnales & odiosas extendi fauore Reip. ut delicta puniantur[l], non procedere existimauerim, cū de sanguinis pœna agitur, idq; legis nostrę argumento[m]. Nec nos mouere debuit, qđ accusator desistens puniatur, tanquā leges generaliter quemlibet puniāt, qui accepta pecunia ab accusatione desistat[n]: Nam respondent Doct. non ideo transactionem rescindi, quum & alijs casibus quandoq; uideamus actum ualere, licet autor pœna afficiatur[o]. Addit Bart. in eo quoq; utilem accusatori transactionem, quia pœnam talionis, quæ in causis capitalibus imponitur[p], euaderet, soláque pecunia ex Turpil. S.C. mulctaretur[q]. Alij simplicius legem nostrā accipiunt, quæ non esse prohibitam transactionem ait, ergo nulla omnino pœna afficiendus est accusator, qui proprie transigere, id est ab actiōe transire dicitur[r]. Quū enim autoritate legis nostræ desistat, nulla affici pœna debet[s]. Quod si respectu rei ualet transactio, non solum ut sanguinem suum redimat[t], sed etiam ne in pœnam aduersarij corrupti incidat[u], ergo & respectu accusatoris ualere debet, quoniam τῶν συναγόντων, id correlatiuorum natura id suadet[x], ne alioqui uideatur legislator altera manu quicquam concedere[y], altera facientem punire: & hanc sententiam Suzarius Riminaldusq; sequuntur, quam & ipse probo. Nam aut transactio ante inscriptionem uademq; præstitum inita est, & Petro Cynoq; cōsentiūt omnes, nulla accusatorem pœna affici tradētibus[z]: aut post inscriptionē, & idem ego censeo[z], qa iura quæ accusatori pœnā irrogant, aut in causis fiscalibus pecuniarijs loquuntur[a], aut in criminibus, quæ sanguinis pœnam non irrogāt, uel in quibus transigere aliàs non licet[c], aut genera-

h l. necnō. §. qđ eis. ex quib. ca. ma.
i l. j. de bo. eo. qui sibi.
k l. famosi. ff. ad l. Iul. ma.
l l. si uxor. de adult. Bart. l. quēadmodū. de ag. & cens. lib. xj.
m dixi. l. 2. ʒ. tit. 2.
n l. si fœmina. j. ad Turpil. l. ab accusatione. ff. eo. tit.
o l. fi. ff. d' diuor.
p l. fi. j. de accus.
q d. l. 3. in fi.
r l. 2. ubi gl. ʒ. e.
s l. destitisse. ad Turpil.
t d. l. j. de bo. eo.
u Alex. hic.
x l. j. de cupressis. lib. xj.
y d. l. Gracchus.
z l. quæsitum. ad Turpil.
z Arg. l. j. §. pe. de calum.
a l. eius. qui de iure fisc. l. j. j. de pœn. iud. q mal. iud.
b d. l. si fœmina.
c l. de crimine. j. de adult.

liter in casibus quibus alioqui abolitio necessaria esset[d]. At in regula legis nostræ quum permissa sit transactio, ad abolitionis opem confugiendum non est. Cæterum nec uerum est inutilem esse hanc transactionem, imò ex ea plurima utilitas oritur, ut quia reo pœna nõ infligitur, quæ aliàs accusatorem corrumpenti infligi solet[e]: Nec pro confesso habetur, quum aliàs transigẽs fateri crimen uideatur[f]. Sed nec accusator amplius repetere id crimen potest[g], quum alioqui nouum processum, si transactio nõ ualuisset, instruens audiendus fuisset[h]. An autem iudex ipse ex eo processu condemnare reum possit, dubitatum est. Et Bartol. nõ posse censuit, quum transactum in causa sanguinis est, quem plerique sequuntur: quum lex quæ iudici concedit, ut ex eodem processu condemnet, in eo casu loquitur, quo abolitionis impetratio necessaria fuit[i], & consequenter non permissa (ut supra docui) transactio: quam sententiam ceu receptiorẽ humanioremq́ue & ipse sequor. Verũ quum pacta priuatorum iuri publico derogare non possint[k], non erit iudici deneganda inquisitio, si de casibus agatur quibus aliàs ea cõcessa reperitur: Iure enim nostro regulariter ex inquisitione non proceditur[l], licet hodie propter leges municipiorum plerisque locis aliud soleat obseruari. Et ex his ostensum est summa ratione

I niti priorem hãc rescripti partem. Verum dubitatum apud aliquos extat, num hodie lex hæc correcta censeatur, & aiebant uideri correctã, quum ratio legis correcta sit[m]. Ideo enim permissa est in causa sanguinis transactio, quia reo licet salutem suam quoquo modo redimere[n], licet & accusatori, qui nisi obtineat, pari supplicio in his causis plecti debet[o]. At hodie secus est, non enĩ pari supplicio punitur, sed arbitrio iudicis, quum talionis pœna moribus nostris exoleuerit[p]. Sed tamen nõ tam facile abrogatam ego hanc legem existimauerim, cuius rationem correctam fuisse uerum non est: Principaliter enim fauore rei se redimentis inducta est, quæ ratio etiamnum procedit. Vnde quamuis respectu accusatoris non subsit amplius sanguinis periculum, non tamen lex abolebitur: cuius ratio, quod ad principalem dispositionem attinet, adhuc salua est[q], qua de re à nobis libro de uerb. signific. I. disputatum fuit. Concludendum igitur, etiam hodie in causa sanguinis permitti transactionem, siue ex parte rei, siue

II ex parte actoris. Sed quid si filio accusato,

d d.l.2.j. de abol.
e l.imperatores. de iure fis.
f l.in fisci.ff.de iure fis.
g l.3.§.penul. de sepul.uio.
h Bar.d.§.si negauerit.
i d.l.2.
k d.§.si paciscar.
l l.ij.si publico. ubi Bar.ff.de adult.
m glo.l.j.ff.de legi.tut.
n d.l.j.de bo.eo.
o d.l.fi.j.de accusa.
p Bar.l.pe.§.ad crimẽ. de pub. iud. Fely.c.super.col.3.de accus.
q c.à multis.de ætate & quali. Aret.l.2.de uulga.

pater iudicium defensionemq́ue susceperit, num cum patre transigi poterit? Et non uideretur: Non enim sanguinem proprium redimit, quod lege concessum est[r]: sed alienum, id est filij sui. Rimin. tamen aliter sentit, adhucq́ue legi nostræ locum esse arbitratur, idq́ue propter coniunctionem, quæ patri cum filio est[s], quæ sententia humanior

III est. Amplius idem censuit, id ius ad cognatos quoque producendum: uidetur enim eos quoque aliquando admitti, ut accusati defensionem, cum sua intersit, suscipiant[t], poterunt ergo etiam transigere: Non parũ enim sua interest, cognatum non inquietari[u]: quum contumelia ei facta, toti agnationi facta uideatur[x]. Sed quid si reus ipse re-

IIII clamet? An eo inuito pater uel cognati trãsigere poterunt? Et credendum est posse, quum id ius transigendi ad eos pertineat, non ex rei persona, sed propter propriam affectionem[y], ut idem Riminal. ait. Et hæc quod ad priorem regulam attinet, sufficiãt: nunc de exceptione uideamus. Quæstionis igitur est, cur lex adulterium exceperit. Et aliqui ideo id factum existimant, quia grauissimum sit hoc crimen[z]: sed certe non pauca sunt alia grauiora[a]: Alij castitatis fauore, quam legislator maxime affectat, in primis cupiens maritalem fidem illibatam esse[b], ut matrimonia magis frequentẽtur, liberisq́ue hominibus ciuitas repleatur[c], quę ratio crebrius ferè probatur. At Bar. Baldusq́ue naturam criminis perpendunt: Solet enim sæpissime & clam committi, humaniterq́ue mœchi secum actum putarent, si pecunia stuprum emere possent. Vnde lex uetuit, quenquam pro comperto stupro pretium accipere[d]: suspicaturq́ue legislator, etiam si gratis remissum crimen dicatur, clam tamen pecuniam interuenisse[e], facillimeq́ue fraudem legi fieri potuisse, si sola trãsactio non etiam pactum prohiberetur[f]: Quum etiam si pecunia non interuenerit, nihilominus adhuc eius opinio grauetur, qui uindictam domus suæ hoc casu negligit[g]. Ego quandoque eam quoq́ue rationem probaui, ut censerem, iure ueteri pœnam sanguinis in adulteros non fuisse constitutam, & ideo ex posteriore rescripti capite transigi in eo crimine nõ potuisse: & quum deinde aucta sit pœna, iussumq́ue gladio eos feriri[i], prohibitionem tamen transactionis durare, quoniam ratione legis impulsiua submota, non tamen cessat dispositio[k]. Fauor enim publicæ utilitatis ut delicta puniantur, impulsiua est posterioris huius

r d.l.j.
s l.fi.j.de impub. l.isti.in fi. quod met.cau.
t l.j.& ij.de libe.cau. Bar.d.§.ad crimen. col.4.
u l.3.§.sed si mulier.de li.be.ho.exhib.
x l.lex Cornelia. de iniur.
y l.non tantum. de appel.
z l.codicillis.§.matre.de leg.ij
a l.fi.§.j.de publi.c.at si clerici.§.j.de iud.
b auth.de leno. circa prin.
c l.super statu.j. de quæst.
d l.auxilium. in fi.de mino.
e l.is cuius.j.reo sp.de adult.
f c.si ciuitas.de sentẽ.exc.in 6.
g l.miles.§.socer.de adult.
h l.si quis uiduã. de quæst.l.claudius.de his qb. ut indig.
i l.quãuis.in fin.j.de adult.
k l.j.§.sexũ.de postul.l.j.in prin.j.de cad.tollend.

huius regulæ, causa[l]. Sed quid in raptu censebimus? Et frequentius ferè traditum, in eo concessam esse transactionem[m]: Quod intelligendum, quoties alia mulier, quàm

I quæ nupta sit, rapta est: alioqui in raptu adulterium quoque inesset[n]. Sed Iacobus Bald. & quidem alij dissentiunt, negantq́ue in raptu transigi posse. Est enim atrocius crimen, quæ sententia, ex his quæ infra de stupro disseram, etiam mihi probabilior uidetur. Tum etiam quia lex, parentes si patientiam præbuerint, ac dolorem remiserint, deportatione plectit[o]: ut appareat nec gratis, multoq́ue minus accepta pecunia remitti accusationem posse[p]. Cauillanturq́ue, qui ex S.C. Turpilia. puniri parentes credunt[q], uel ex præsumpto Lenocinio[r]: quum nec Turpiliani pœna sit deportatio, nec probabiliter præsumptum hoc casu sit lenocinium, quod tam atroci pœna emendari debuerit[s]. Nec me mouet, quod alibi legitur, exoratum raptæ mulieris patrem remisisse iniuriam[t], uel id crimen pactione transmissum[u], quia nõ ideo dicitur ualuisse remissionem, pactionemúe, imò dictio illa, transmissum, significat utcunque & de facto neglectum. Tranquillus in Caligula capi. x. Quæ ipse pateretur incredibili dissimulatione transmit

II tens &c. Sed quid si uis nulla facta sit, statuemus? ut quum uidua uel uirgo sponte stupro consenserunt. Et Alexan. ait existimasse communiter Doctores in stupro transigi posse, ut lex nostra, quæ de adulterio loquitur, & in grauiorem eius criminis pœnam transactionem prohibet, ad stuprum non extendatur. Odia enim restringi conuenit[x]. Sed Bartol. hic, Baldusq́ue aliter sensisse ratione sua uidentur, dum pretium recipi posse pro comperto stupro negant[y]. Nec minor est huius criminis, præsertim cum uiduis, frequentia, q́ue adulterij: quod Agathius poëta attestatur,

χήρη ἔχει πάνδημον ἐραστήν.

Ad uiduã coëunt mœchi populariter oẽs. Videnturq́ue hoc sensisse Hugol. Iacob. Cynus: in quam sententiam & ego transeo, quia lex Iulia promiscue stuprum & adulterium appellat[z]. Vnde nec in pœnalibus quidem censetur prohibita extensio, quæ ex latiore uerbi significatione assumitur[a]. Quæ nostra sententia tum maxime procedit, quum de ea specie stupri agitur, unde nulla est sanguinis pœna: Tunc enim posteriori legis nostræ regulæ standum est: ut

l arg.Bart.l.2.§.fi.de donat.
m l.si quis seruus.j. in qb. cau. ser. pro præm.lib.l.qui cœtu.§.fi.ad l.Iul.de ui pub.
n d.l.si quis uiduam.
o l.j.ad fi.de raptu uirg.
p l.furti.§.pactus.de infam.
q d.l.3.in fin.de præua.
r l.2.§.j.de adult.
s §.pe.in auth. ut liceat matr.
t d.l.qui cœtu.
u d.l.si quis seruus.
x l.cũ quidã.de lib.& posthu.
y d.l.auxilium. in fi.
z l.inter.de adult.l.de crimine.C.eo.tit.
a l.si uxor. de adult.

quum quis uirginem nondum uiripotentem, uitiarit: quo ex delicto honesti relegantur, alij dantur in metallum[b]. Quod procedere Azo[c] censuit, etiam in eo qui contractis nuptijs felici diplomate uoluit uti. Fuere & qui generaliter in stupratoribus negarent pœnam sanguinis irrogari[d]: quod & ego fateor, lege Iulia uerum esse, sed extraordinario iudicio constat summo supplicio affici[e].

III Sed quid in adulterio præsumpto respondebimus? Vt quum aliquis aduersus tres denuntiationes uxorem alienam adhuc solicitat[f]. Et lex ait, amicabili conuentione decidi posse[g], censuerunt q́ue id communiter Docto. quæ interpretatio etiam nobis placet. Annotandúmque inde est, non idem semper iuris præsumptionem, quod ueritatem pollere[h], quum tamen hoc præsumptio à fictione distet, quòd ipsa ueritatem imitetur, fictio aduersetur[i].

IIII Et quũ transigi in præsumpto adulterio possit, uideretur fortius id permittendum, quoties accusator certus redditur, nullum commissum fuisse, reumq́ue innocẽtem esse[k], ideoq́ue tali casu legi nostræ locum nõ esse Accursius censuit[l]. Qua tamẽ in re aliter distinguitur: Ante enim institutam accusationem utique hoc tolerari potest[m], post uero secus est: quia qui accusat, asserere uidetur se exploratum facinus in iudicium deducturum, ideo citra fraudis suspicionem desistere nequit[n]. Quapropter lex abolitionem non nisi causa cognita concedi à Præsidibus permittit[o].

V Sed num saltem de adulterio pacem facere, iniuriamq́ue remittere quis poterit? Et respondit Bart. posse[p]. Nec enim prohiberi quis debet, quin simultates animiq́ue rancorem deponat[q]. Obstat tamen huic sententiæ, quod lex ait, dolorem remitti non posse[r]. Sed uerisimile non est ea lege de hoc rancore intelligi, qui non ad forum ciuile, sed ad conscientiam potius pertinet, quemq́ue ex lege Christiana abolere tenemur. Fortius obstat, quòd pax per pactionem celebratur: unde qui pacisci non potest, nec pacem facere debet[s]: Nisi responderis, rancorẽ quidem remitti posse, pacem uero, quæ uia cõtractus initur, fieri non posse, quod aliqui senserunt[t]. Hodie quoque constat, postquã mulier uerberata in monasterium detrusa fuerit, lapso biennio, posse maritum ei re-

VI conciliari, rursusq́ue eam recipere, quod cõmentitio iure Iustinianus sanxit[u]. Quid si accusator transigat uel paciscatur, idq́ue se fa-

VII cere

b l.si quis aliqd.§.qui nõdum.ff.de pœn.
c In summa. de nuptijs.col.2.
d §.2.Inst. de pub.iud. Mathesil.not.100
e l.j.in fi. de ex̃or.crim.
f auth.si quis.j. de adult.
g §.fi.in auth.ut liceat matri.
h l.fi.ff.d'prob.
i l.filio quẽ.de lib.& posthu.
k l.serui.j.de adult.
l l.si quidẽ.in gl. fi.j.de cõtrah. stipul.
m l.si maritus.§.si negauerit.ff. de adult.
n l.abolitionẽ.j. de adult.
o l.2.j.de aboli.
p cõs.170.dño.
q l.si tibi.§.quædam.de pact. ubi Bar.
r d.l.j.in fi. de rapt.uirg.
s l.j.ff.de pact.
t Albe.tractatu statu.secunda parte.q.125.
u auth.sed hodie.de adult.

cere protestetur odio litium, uel quia desit sibi pecunia, hoc est nerui litigiorum? Et non iuuari eum hac protestatione crediderim: Tenetur enim litem prosequi[x]. Si tamen id ita esse iudici probauerit, poterit discernere an abolitionem concedat[y]. Reum uero qui pacto assensus sit, hac protestatione excusari, Tancredus sensit, ne quicquam de se uideatur confessus, qui ex eo transegerit, quia dispendia litium ferre non possit[z]. Quod si tam facile admitteremus, reperta esset legi fraus[a], & ideo hoc quoq; casu arbitrio iudicis relinquendum putauerim[b].

pacisci de crimine capitali, excepto adulterio, prohibitũ non est. In alijs[b] autem publicis criminibus, quæ sanguinis pœnam non ingerunt, transigere

b ¶ IN ALIIS AVTEM. Secunda principalis hic refertur regula, ut quoties de pœna sanguinis non agitur, sed de alia, quamuis capitali, transactioni locus non sit: idq; ut crimina puniantur, quod publice interest[c]. Si igitur de amissione libertatis uel ciuitatis agatur[d], transigi non poterit: ut si quis in metallum, uel in opus metalli detur, uel mulier in ministerium ipsorum metallicorum[e]. Idem si ad alia ministeria sordida, ut balnearum, cloacarumq; purgationes: item uiarum munitiões, quorum Traianus quadam epistola ad Pliniũ
I meminit. Sed quid si de solius infamiæ nota agatur? Et uideretur causam famæ ipsi uitæ æquipararí[f]. Vnde & capitalis dicitur[g], sed tamen id ex lata significatione est. Nam & damnati publico iudicio, notantur infamia[h], & tamen transigere non
II possunt. Quapropter idem sentio, si de pœna amissionis omnium bonorum, uel maximæ partis agatur, quia talis pœna nõ nisi opinione quadam uulgari sanguinis causæ æquiparatur[i]. Vnde prouerbiale carmen,

τ' ἀργύριον ἐστὶν αἷμα καὶ ψυχὴ βροτοῖς,
Argentum, & anima & sanguis est mortalibus.

Vere enim quælibet corporalis etiam minima pœna quacunque pecuniaria durior censetur[k]. Sed probabilior dubitatio est.
III Quid quum de membri amputatione agitur? non enim hæc pœna inter capitales reperitur. Sed tamen Alexand. cæteriq; recentiores, fatentur sanguinis causam esse, & ideo transactionem in ea non prohiberi,

x l.alimenta.j. de neg.gest.
y d.l.ij.de aboli.
z arg.l.minoribus.ff.de min. Alex.hic in fi.
a l.in fisci.l.eius qui.de iure fis.
b d.l.2.de abol.
c d.l.ita uulneratus.
d Inst. de cap. di.§.j.
e l.aut damnũ.§.inter.de pœnis.
f l.iusta.de manu.uind.
g l.licet.2.de uerb.sig.
h l.j.de his qui not.
i glo.l.aduoca.j.tit.3.
k l.in seruorũ.in fi.de pœn.

quum membrum abscissum moriatur, unde & lex hasce pœnas tanquam similes iungit[l]. Nec me mouet quòd largo modo solum sit capitalis pœna, ideóque uideatur ex hac posteriore regula nõ concedendam transactionem: quia non potest negari, quin sit causa sanguinis, idq; sufficit[m]. Licet uerum sit, nec inter capitales, nec usquam quidem iure ueteri connumerari, quia nolebant antiqui quenquam corpore mutilari. Vnde & pœna talionis in actione iniuriarum exoleuit[n]. At recentiores pœnas auxerunt, magis terreri ex eis facinorosos existimantes[o]. Sed apud Thucydidem libro tertio hac ratione improbos coërceri non posse, Diodothus Atheniensibus eleganti oratione persuasit: qui natura instincti, spe falsi, impetu quodam cæcóque affectu feruntur, nihilq; tum minus cogitant, quàm fore ut deprændantur: & ideo noua pœnarum exempla minime excogitanda, quod & C. Cæsar apud Sallustium censuit. Verum IIII
quid in fustium castigatione dicemus? Et tum quoque transigi posse ijdem existimarunt[p]. Elicitur enim ex uerbere sanguis, cruciatusq; corporis, causæ uitæ æquiparatur[q]. Nam & hodie adulterij pœna est uerberatio[r], ut inde appareat adhuc in adulterio de sanguine agi, alioqui prior regulæ exceptio correcta esset. Et hæc sententia proculdubio humanior est. Ego tamen uereor ne in leui castigatione non sit uera: quia fustuarium, admonitionem potius quandam tunc respicit[s], qua ratione etiam iure canonico moderate permittitur[t]. Et tamen Ponta. Alexã. & cæteri fatẽtur super pœnis, quæ iure canonico permittuntur, primæ legis nostrę regulæ locũ V
non esse, sed posteriori tantum, quia huiusmodi non censentur pœnę sanguinis[u]. Nõ enim lex Pontificum pœnã sanguinis cuiquam irrogat[x]. Vnde factũ est, ut nec sententia illa approbata sit, qua traditur, iure Cano. in pœna perpetui carceris transigi posse[y], tanquam morti æquiparetur[z]. Vt enim Alex. recte censuit, morti solum ciuili similis est, non naturali, alioqui eo iure nemini indiceretur[a]. Solũ ergo eo iure tunc licita erit transactio, quum clericus exau-
torandus

l §.ad hæc sancimus.auth.de collatio.
m c.reos.xxiij.quæst.5.
n §.pœna.insti.de iniur.
o l.3.auth.sequẽti.j.de ser.fug.
p d.l.aut dãnũ.§.hostes autẽ.
q l.interpositas.j.eo.
r d.auth.sed hodie.
s l.ueluti.ff.de pœn.
t c.in archiepiscopatu.de rap. xxiij.quæst. 5.c.circũcelliones.
u gl.2.quæst.3.§.in omnibus. Ro.sing.681.
x c.sentẽtiam.ne cler.uel mo.
y Abb.c.j.de collus.dete.
z Bar.l.2.de pub.iud.
a d.c.sentẽtiam.

torandus, seculariq; iudici tradendus est[b], quod ob criminis immanitatem quandoq; fieri solet[c]. Sed quid in delictis dicẽdum,
VI quorum pœna ex lege municipali est pecunia, quam si intra mensem reus non soluerit, corporalis efficitur? Et Bald. Salycetusq; censuere licitam esse transactionem, quoties euenire potest, ut sanguinis periculum sit[d]: aliàs si huiusmodi periculum probabiliter non subsit, secus est. Attendimus enim ad genus pœnæ, ut qualitatem iudicij discernamus[e]. Sed rursus quid in criminibus priuatorum iudiciorum?
VII rum? Et receptior est sententia, ut neque pacisci, neque transigere liceat, si criminaliter iudicium intendatur[f]: quia accusator desistere non potest[g], reus autem pro conuicto haberetur[h]. Si uero ciuiliter agetur, tunc super eo crimine pacisci liceret, transigere uero non liceret: idq; certis casibus, quibus Prætor propter datam pecuniam infamia reum notat[i]. Sed an ideo transactio ipso iure sit nulla? Et non uidetur: licet enim reus transigens famosus fiat, tamen cõtractus tenet[k]. Fuere tamen qui generaliter in criminibus priuatis pactum ualere disputauerint[l], nec ulterius deinde reum accusari, uel per iudicem inquietari posse, quum in eis regulare sit, ne inquiratur[m]. Item ne extraneus admittatur[n]. Et quia æquum est, ut omittente accusationem eo qui principaliter est læsus, fiscus quoque, qui causam lucratiuam prætendit, conquiescat[o], Ne uideatur fiscus ad huiusmodi lucra oculũ adijcere, in his quæ ad correctionẽ morum potius pertinent[p]: quæ sententia utique disputando defendi posset. Ego tamen communem sequor[q]: Nisi quod etiam si criminaliter agatur, paciscente reo non arbitror ullam confessionem fingi, quia lex generaliter in fisci, inquit, causis pacti, si prætium dederint, pro confessis sunt[r]: Si igitur non dederint, pro confessis non sunt. Quid hoc restringimus, quum criminaliter non agitur? Cæterum ante cœptam litem dubium non est transigere paciscíq; de crimine priuato licere[s]. Tametsi non obstante repudiatione, paciscens qui accusare uoluerit, adhuc audiri possit, si ab alio pręoccupatus non sit[t]. In crimine uero publico repudiari quoque accusationem anteq; instituta sit, posse supra diximus[u], nec Turpil. S. C. locũ esse[x]. Turpiter tamen recipi pecuniam huius rei causa crediderim[y], & ideo condici posse[z].

b But.d.c.j.
c c.cũ non ab homine. de iudic.
d arg.l.nõ intellig.§.si qs palã.de iure fis.
e l.2.ubi Bar.de pub.iudic.
f argu.l.licitatio.§.quod illicite. de publica. Bartol.l. inter.§.recte, de furt.
g l.& in priuat. ad Turpil.
h l.fi.de præuar.
i l.quoniam.l. furti.§.pactus ff.de his q not.
k l.post decisionẽ.j.de furt.l. interdũ.§.qui tutelam.ff.de furt.
l Iac.Butrig. et Rim.hic.
m l.rescripto.§. si qs.de mune.
n gl.l.fi.de priuat.delict.
o l.iudex circũuẽto.de mino.
p l.j.uersi.nãq;. j.de secũ.nupt.
q arg.d.l.licitatio.§.qđ illicite.de publica.
r l.in fisci.ff.de iur.fis.
s l.si tibi.§.quædam.de pact.
t l.3.§.pen.de sepul.uiol.
u d.§.si negauerit.
x l.quæsitum.ad Turpil.
y l.siqdẽ.j.de cõtrah.stipul.
z arg.l.serui.j. de adult.

Et ex his constat perpetuam non esse hanc regulam, sed quibusdam casibus in causis criminalibus, quæ sanguinis pœnam non ingerunt, licitam esse transactionem pactio I
nemúe: ut quum ante litem cœptam re- II
missa est, ut dixi, accusatio: Vel absq; pre- III
tio in crimine priuato pactum est. Sed & in delictis quæ omittendo, seu per desidiam commissa sunt, nõ uidetur prohiberi transactionem, ut quum seruus dominum non defendit[a]. Grauius enim facinus patrando delinquitur, quàm negligendo[b]. Sed IIII
& si quis transegerit, & pecuniam reo dederit ut crimen agnoscat, fateaturq;, non censetur rem illicitam fecisse[c]. Sed nunquid iudex ex tali confessione sola, reum punire poterit? Et traditum est, non posse: sed adhuc inquirere eum debere, an delictum perpetratum sit, quoniam si quis confiteatur se occidisse Titium, debet iudex antequàm reum condemnet, prius uestigare, an uerum sit perijsse Titium[d]. Sed num idem est in reo transigente data pecunia, qui pro confesso habetur[e]? Et uideretur idem esse, ne durius ageretur in præsumpta criminis confessione, quàm in uera[f]. Qua tamen in re ego ambigo, quia lex pro conuicto haberi ait[g], quæ uerba ad firmissimam legis præsumptionem referuntur, quæ alia probatione non indiget[h]. Arbitrantur tamen Doctor. si reus de innocentia sua probare uelit, audiẽdum esse, quæ sentẽtia æquissima est[i]. Et quum hæc confessio ex dispositione legis inducatur, merito Tancredi sententiam confutaui, nõ uideri confessum reum asserentis, qui protestatus sit, eò se transigere, quò dispendia litis euitet: In legum enim dispositione partis protestatio non attenditur[k]. Vnde fit ut hanc captionem probare non possim, Sicut nec aliam ab Alberico Iasoneqúe traditam, ut notarius simpliciter remissionem fieri ab accusatore stipuletur nomine omnium quorum interest, nulla specialiter ipsius rei mentione facta. Videtur enim nobis quum primum reus remissionis beneficio utatur, ratum contractum habere[l], atque perinde esse, ac si cum eo nominatim conuentum esset[m]. Quod & eo exemplo probatur, quum generaliter citantur, quicunque sua interesse prætendunt[n], & Titius in iudicium uenit, satis dicitur nominatim citatus, quum talem citationem ueniendo approbauerit[p].

a glo.l.2.ad Syllan.Dec.hic.
b gl.l.si mora.solut.matr.
c glos.l.j.j.de pœn.iud. qui mal.iud.
d l.j.§.itẽ illud. ad Syllan.
e d.l.fi.de præuar.
f arg.l.fi.de probat.& d.§. pen.in auth.ut liceat mat.
g l.eius qui.de iur.fis.d.l.fi.
h c.is qui fidem. de sponsal.
i d.l.serui.j.de adult.l.pen.ff. de calum.
k d.l.alimenta.
l l.4.ff.rẽ pup. sal.fo.
m Bar.d.l.licitatio.in prin.de publica.
n l.si eo tẽpore. j.de rem.pig.
o l.de pupillo.§. seruo.ubi mod. de ope.no.nũ.
p gl.l.j.in prin. de fer.

c ¶CITRA FALSI accusationem. Sed quæ est ratio, ut falsum exceptum sit? Et ueteres, quia plerumque falsi accusatio ad pecuniariam æstimationem refertur[q], & iura constitui oportet in his quæ plerũque fiunt[r], quæ sententia reprobata est, quũ etiã in priuatis delictis criminaliter deductis transigi nequeat, ut supra uidimus: quæ tamen ad æstimationem referuntur, nec uerũ sit plerumq; pœnã falsi esse æstimationem, imò est deportatio[s], irrogaturq; sæpissime ex alia q̃ pecuniaria causa[t]. Alij frequentius id constitutum aiunt, propter grauitatem criminis, quod non solũ iuris, sed etiam facti infamiam apud omnes irrogat, quæ macula damno uitæ æquiparatur[u]. Sed & hæc ratio infirma est, quum in causa criminum, quæ infamiam infligunt, qualia sunt publica iudicia, transigi non posse, supra ostenderimus, mirumq; sit propter grauitatem adulterij sensisse ueteres transigi nõ posse, propter atrocitatem falsi posse. Ego lib. Paradox. V. cap. IX aliter existimaui, nempe in crimine falsi specialiter id traditum, ut non nisi ex ueris probationibus condemnari quisquàm possit[x], merito ergo transigi poterit, quia quàmuis transigens loco confitentis sit, ea confessio ueram probationem non facit, sed præsumptam, ut supra docuimus. Qua tamen in re amplius deliberandum uidetur[y]. Et fortè lex nostra falsi crimen non excipit[z], sed eum qui transigit, posse de falso condemnari sanxit, ut falsum committere censeatur, non solum qui uera abscondit[a], sed & qui transigit, ut impune quis euadat. Quem intellectum præpositio illa citra cõfirmat, quæ non tam exceptiua quàm priuatiua est[b], & pro sine seu absque ponitur: cuius significationis plurima sunt apud ueteres exempla: Nam & calumnia & præuaricatio speciem falsi habent[c]. Vnde & lex fallaciter accusantes hos appellat[d], licet nõ lege Cornelia, sed senatusconsultis alijsq; pœnis puniantur, legis tamen Corneliæ exemplo introductis, quæ & ad temere iudici obrepentes extenditur[e], & de eis nominatim loquitur, qui ob nõ denunciandum, uel ob non dicendum testimonium pecuniam acceperint[f]. Non poterit ergo quisquàm de criminibus hisce publicis pacisci uel trãsigere, quin falsi damnetur, propter calumniam scilicet uel præuaricationem, quod tamen ante institutam accusationem non procedit[g].

q l.ipse.j.de fals.
r l.iura.ff.de leg.
s l.j.in fi.ff.de fals.
t d.l.j.
u d.l.iusta.de manu.uind.
x glo.l.iurisgentiũ.§.quod ferè.ff.de pact. Dec.c.porrecta.de confir.utili.
y argu.l.iubemus.j.de pba.
z arg.l.Lucius.ff.ad Turp.
a c.j.de cri.fals. glo.l.præsbyteri.j.de epi.& cle.
b l.cum dos.de pact.dot.l.debitor.de cõpẽsa.
c l.j.§.j.& §.præuaricatorẽ ad Turpil.
d l.fi.in prin.j.de abolit.
e l.si quis obrepserit.de fals.
f l.j.de fals.
g d.l.ipse. d.l.quæsitum.

non licet, citra[c] falsi accusationem.

IIDEM AVGG. & Cæs. Ireno.

SVb prætextu instrumẽti post reperti, trãsactionem bona fide finitam, rescindi iura nõ patiuntur. Sanè si per se uel alium subtractis instrumentis, quibus ueritas argui potuit, decisionem litis extorsisse probetur, si quidẽ actio[b] supest, replicationis auxilio, doli mali pacti exceptio remouetur. Si

SVB PRAEtextu. Hic ergo deciditur, nõ ideo quod quis noua instrumenta repererit, rescindi semel factam transactionem. Quod I ad iuramentum quoque producẽdum est, quum sponte partium, uel accedente iudicis autoritate delatum est[a], adeò ut si detectum sit periurium, sola spretæ religionis pœna sufficiat, iuramentum uero ipsum nõ rescindatur[b]. Quod & in re iudicata di- II cendum est: Nec ea enim tali prætextu reuocari regulariter potest[c], quod intelligunt Paul. & Rimin. etiam si sententia lata sit, tanquàm nõ probatum fuerit, adhuc superueniente probatione non reuocabitur[d]. Idem quoque in arbitratoris lau- III datiuo dicendum, quod si boni uiri iudicio uel partium homologia confirmatum sit, subuerti amplius non potest[e], durante uero reclamandi iure, secus esset[f]: quæ omnia ea ratione inducta sunt, ut tandem aliquis litium finis esset. Et quia imputandum est ei qui principio huiusmodi instrumenta non inuenit[g], quum post dilationum probatoriarum cõcessionem lapsis temporibus lex uelit diffinitiue iudicari, nec sinat reum ulterius sub cultro esse[h]. Sed nũquid perpetua hæc sunt, & qui transegit omni remedio defectus erit? Et negãt pleriq;. In primis enim si quis probabili ignorãtia lapsus est, I ut quia in ius alterius successisset, omnẽq; diligentiam instrumentorum quærendorum causa adhibuisset, restitui in integrum à iudice ex clausula generali poterit[i]. Nam & ex hac causa rescindi posse rem iudicatã Bar. tradit[k], quum allegat actor uel reus, se reperti nuper instrumẽti in iudicio ꝓducẽdi facultatẽ nõ habuisse, quod & receptissimũ est[l], ut hic Ale. scripsit, & utcũq; in sententia defendi potest, à qua uerus partiũ cõsensus

a l.admonẽdi.de iureiur.
b l.quod si deferẽte.de dol.
c l.sub specie.j.de re iud.
d argu.l.Iulianus.de cond.ind.
e l.4.in fin.j.de arb.Bar.l.j.in fi.de leg.ij.
f Bar.l.societatem.§.arbitrorum.pro soc.
g l.pure.§.fi.de excep.dol.
h l.properandũ.§.& siquidem j.de iud.
i l.j.in fin.ex qb.cau.maio.
k l.j.de sentẽtijs aduers.fis.lib.x.
l l.si mater.in prin.de excep.rei iud.

sensus abest[m]. In transactione uero uix est ut id sequi ego audeam[n], quum legis nostræ mens aduersetur, frustráque hic traditum esset, ad doli actionem recurrendum esse, quæ nec ei qui alia ratione restitui potest concedi solet[o]. Ad aliud ergo remedium cõfugiendum est, id erit, si princeps adeatur, qui perpensa rei æquitate rescripto suo rescissionem concedat, quod Riminal. hic censuit. II Nam & princeps rescripto suo rescindere rem iudicatam non potest[p], & tamen ex causa nouarum probationũ potest[q]. Ego de hoc quoque dubito, quia lex generaliter negat, transactionem rescripto rescindi[r]: & speciale est fauore libertatis, ut Princeps adiri hoc casu possit[s]. Et quàmuis fauore absolutionis, ut innocens qui in causa criminali condemnatus erat, liberetur, lex rescripto Principis rescindi sententiam permittat[t], non tamen consequens est, idem concedendum uel in causa ciuili, uel etiam in criminali, qua reus condemnationem euasit: ut merito non uideam, quomodo huic sentẽtiæ locus esse possit, excepto quũ reus accepisset ab actore pecuniam, ut crimen fateretur, atque ita transegisset, condemnatusq; à iudice esset[u], qui casus raro contingit. Quis enim adeò fatuus est, qui pecuniam saluti anteponat? alia igitur pro- III uisio perquirenda est. Et alij tradunt denuntiatione Euangelica posse succurri[x], quod ego uerum faterer, si probaretur aduersarium sciẽtem in transactiõe peccasse, læsæque conscientiæ reum esse. Ex eo uero quod deinde detectum fuit, dubitabilior est IIII quæstio, alibi à nobis disputata. Illud constat in causa publica aduersus sententiam fisco propter noua instrumenta ex diuorũ fratrum rescripto intra triennium restitutionem concedi[y], quod etiam ad transactionem hic omnes extendunt, quæ tamen sententia dubitabilis est[y], quia ut durum est in his, quæ contra iuris communis regulas inducuntur, extensionem fieri[z], ita durissimum ad ea fieri, quæ tanta ratione nõ innituntur, sententia enim in inuitum fertur[a]. Transactio consensu partium constat: at facilius ei qui coactus fuit succurrẽdum est[b]. Nam & sententia iuris publici est, quod facilius à lege tollitur: trãsactio priuatorum consensu inducitur, quem lex difficilius perimit. Vnde solet uulgò dici, lex tibi suam, non tuam aufert prouisionem[c]. Adde quòd sententia instrumentorum uires, rigore quodam iudiciali, si intra dilationem non producantur, perimit[d]: at transactio non rigore, sed consensu extinguit[e]. Verisimile est enim à transigente cogitatũ, posse instrumenta aliqua reperiri[f]. Vnde qui sibi in eum casum non cauerit, merito submouendus est[g]. Et hæc quidem probabilia sunt, nisi quod alia sententia & receptior & æquior quoque est. Quæ ob causam publicam V in sententia specialiter recepta sunt, in pupillis quoque locum habent, quoniam Respubl. & pupilli pari priuilegio extra ordinem iuuantur[h]. Sunt etiam qui non in pupillis solum id obseruandum autument, sed in adolescentibus quoque. Verum Alexand. eos ex edicto de minoribus restituendos potius credit, quàm ex eo rescripto quoties dolo aduersarij, uel sui facilitate instrumentum in iudicio non produxissent[i]. Protrahitur rursus illud rescriptum ad ecclesiam, Et eam enim non VI minore fauore prosequimur, quàm pupillos[k], Quum etiam ecclesiarum causa publica sit[l]: quod intelligendum, quum de re ecclesiarum agitur, non simpliciter ipsorum sacerdotum[m]: Item quum ecclesia aduersus eum litigat, qui pari priuilegio non subnitatur. Proinde ecclesia aduersus ecclesiam litigans, quod ad rescriptum attinet, iure cõmuni utetur[n]. Alia quoque speciali ratione receptum est, ut trans- VII actio fieri, nisi uisis testamento uel codicillis non possit[o]: & ideo si inita sit, eis deinde inuentis, reuocabitur[p]. Quod & in iuramento fauore ultimarum uoluntatum constitutum est[q]. Sed an idem in sententia, ut non inspecto testamento uel codicillis lata non ualeat? Et Pont. singulariter censuit idem esse[r], quæ opinio recepta non est: quum ex tali sententia exceptionem dari lex dicat[s]. Ratioq; cur transactio non ualeat, nempe in odium eorũ, qui spe transigẽdi tabulas supprimunt, ad sentẽtiam extendi omnino nõ possit, quæ non facto partiũ, sed à iudice robur assumit.

b ¶SI QVIDEM actio. Vt quia nulla acceptilatio interuenerit[t], & quod in transactione hic dicitur, idem in sententia receptum est, quæ si dolo rei lata est, poterit actor priore actione experiri, & exci

li mali pacti exceptio remouetur. Si

m l.inter stipulãtem.§.j.de uerbo.oblig.
n d.l.admonẽdi.
o l.j.§.idẽ Pompo.de dol. l.diuus.in fi.de in integ.rest.
p l.fi.j.sententiã resc.non pos.
q l.Diui.ff.de pœn.
r l.causas.j.eo.
s l.2.in fin.ff.si lib.inge.esse dica.
t d.l.Diui.l.j.in fi.de quæst.
u glos.l.j.j.de pœn.iud.qui.
x c.nouit.de iud.
y l.j.j.de sen.ad.fisc.l.imperatores.ff.de re iudic.
y arg.d.l.admonendi.
z l.quod uero.de legib.
a l.inter.§.j.de uerb.obl.
b l.si fideiussor.§.j.q̃sat.cog.
c glos.l.j.j.si aduers.uẽd.l.assiduis.qui pot.in pig.
d d.§.& siqdẽ.
e c.j.ex eo.
f l.qui iure.de test.milit.
g l.quicquid.de uerb.oblig.
h l.4.j.quib.ex cau.ma.
i l.minor 25.annis cui si deicõ.de min.
k c.j.de in itegr.resti.
l l.j.§.publicũ.de iust.& iur.
m Abbas.c.inter monasteriũ.de re iud.
n c.suborta.in fi.de re iud.
o l.de his.ff.eo.
p l.imperatores.§.j.l.non est.ff.eo.
q l.fi.j.de reb.cred.
r Roma.sing.195.Fely.d.c.suborta.
s l.si mater.in prin.de excep.rei iud.
t l.cum proponas.

& excipienti de sententia, replicare de dolo[u]. Si uero dolo tertij, secus esset, solumq; aduersus ipsum tertium, ad id quod interest, agendum esset.[x]

x l. argentarius. §. fi. de æden.

c ¶ SI VERO. Sed cur non potius utilis actio hoc casu restituitur: uel directa non exercetur, tanq; transactio propter dolū ipso iure nulla sit, uel furti, aut falsi non agitur? Videndum itaq; de singulis. Et circa primam quæstionem hic apparet, extinctam etiam per dolum actionem non reuiuiscere neq; utiliter: à qua sententia solus Fulg. discessit, quoniā existimat, posse actionem doli cum actione utili concurrere, quod eo exemplo ostendit, quum fideiussor hominē Stichum occidit, Alibi enim dicitur de dolo agi[y], alibi utilē actionem ex stipulatu dari[z]. Nam & idem uidemus in actione quod metus causa, quæ cū utili & ipsa competit[a], suadetq; id æquitas, ut potius utilis detur, quàm de dolo, quæ famam rei onerat[b]. Sed tamen hæ rationes me non mouerint, ut à crebriore sententia discisca m, quum actio de dolo à Prætore non detur, nisi quando alia nulla competit, idq; ipse edicto suo testatur[c], merito cum utili non concurrit: quod secus est in actione metus causa concessa, quę famosa nō est, & ideo nō æque odiosa[d], ut merito lex nullo casu utilem cōcedat, quò deceptoris notam imminuat. Nec uerum est, eodem tempore de dolo actionem, & utilem ex stipulatu, aduersus fideiussorem dari, sed diuersis casibus: aut enim hominē occidit postq; in mora fuit, & quia perpetuata est ex mora actio, utilis datur: aut ante morā, & quia nulla alia competit, de dolo agēdum est, ut recte ueteres distinxerunt[e]. Quod ad sequentem quæstionem attinet, quum iudicia omnia stricti iuris sint[f], transactioq; iudicium principaliter resoluat, supra conclusimus[g], transactionem stricti iuris esse, & ideo propter dolum non ipso iure infirmari[h], merito & hic actione doli experiundum est, quod etiam defendi disputando posset, quoties ex manifesta actoris calumnia lis instituta esset. Nam tunc lex transactionem imperfectam ait, quæ uox ad solum[i] effectum plerumque refertur[k]. Nec me moueret quod hoc casu repeti posse, id quod solutum est, dicitur[l]: quum tamen ab eo qui exceptione odiosa, qualis est doli, tutus est, repeti nō possit[m]: quia quum exceptio doli hoc casu ex æquitate naturali, ne quisquàm ex calumnia sua lucrum faciat, inducta sit, fauorabilis est, & ideo etiā repetitioni sufficit[n], ut Fulgo. Paul. Alex. Iaſ. tradunt[o]. Receptior tamē est eorū opinio, qui hoc casu, cū actor dolo euidente litē instruxit, trās actionem nullam ipso iure tradiderunt, tanquàm in materia contractus deficiat, quia res dubia nō est[p], imputaturq; actori magis calumnia quàm reo: siue quia actor non nisi instructus, & certus iuris sui, alium inquietare debet[q], siue quod reus se defendit, quæ defensio uelamentum aliquod aduersus calumniam semper habet: quapropter nunquàm de calumnia notatur[r], sed satis esse lex existimauit, si expensas resarciret[s]. Adnotat tamen hic Iason quinq; casus, quibus transactio ualet, quàmuis actore calumniante, quos ab eo qui uolet accipiat. Nunc de tertia quæstione uidendum. Et quum lex nostra subtracta à reo, ipsi actori instrumenta affirmat, uideretur furti agi posse[t]: Vnde sequitur, ut de dolo actio nulla sit, quæ tum solum competit, quum aliter nec ciuiliter nec criminaliter actori cōsuli potest[u]. Sed difficillima non est resolutio. Ad rescissionem enim transactionis, de qua hic tractatur, actio furti non competit, quæ ad pœnam uel ad recuperādam rem ablatam datur, merito solum de dolo rescissionis causa agetur[x]: quod & Pet. sensisse uidetur. Doctores autem aliter multifariam diuinarūt: Accur. hic non fuisse contrectata instrumenta primum comminiscitur, at absque contrectatione nullum esse furtum[y]: Deinde per alium facti inscium subtracta instrumenta credidit, quo casu propter subtrahentis, qui solus contrectauit, bonā fidē furti non agi censuit[z]. Butric. Bart. & non pauci alij hic de dolo tractari aiunt, qui cælando, transactionemq; extorquendo committitur, ex quo furti actionem dari negant[a]: secus si de dolo ageretur, qui subtrahendo ipsa instrumenta perpetratur, unde furti actionē oriri constat[b]. Sed certe lex nostra subtractis, inquit, instrumētis, Nam & subtractio ipsa principalis est, ideoq; sola perpendi hac in re debuit[c], quod in furto maxime dicendū, in quo constat ex cotidiana cōtrectatione, & clandestina repositione, &

m l. qui exceptionem. de cond. ind.

n l. q se debere. de cōd. ob cau.

o Bar. l. 2. j. qui met. cau.

p l. j. de transf.

q l. qui accusare. 3. tit. 3.

r l. j. ad Turpil.

s l. properādū. §. sinautē alter rut. j. de iud.

t l. qui tabulas. ff. de furt.

u l. j. in princ. cū glo. ff. de dol.

x l. j. de in integ. rest. l. arbitrio. de dol.

y l. inficiādo. de furt.

z l. si is qui rem. §. si tu. l. si qs perferendū. ff. de furt.

a l. ei q. de furt.

b l. argentarius. §. fi. de æden.

c l. si qs nec causam. si cer. pet.

d d. l. ei qui. l. 2. de priua. del.

e l. 4. §. sed qd' meretri III ci. de cond. ob turp. ca.

f l. Paulus. ff. de falſ.

g l. 3. §. si quis dolo. de tab. exhiben.

h l. si quis affirmauerit. in fin. de dol.

i l. si fideiußor. §. in omnibus. ff. mand.

a l. 2. de iureiur.

a l. sub prætextu l. si de certa. j. eod.

b l. si diuersa. j. eod.

c l. 2. j. de iudic.

d l. sub prætextu. j. eo.

e l. diffamari. j. de inj. l. si iurauero. de iur. pat.

f l. 2. j. de usur.

b l. si debitori. de iudic.

b l. intra. de re iud.

i l. siue. j. eo.

k l. ueluti. de iusti. & iur.

k Bart. l. Iulian. uerum. de cōd. indeb.

l 3. l. prox.

m l. de his. ff. eo.

IIDEM AVGG. *Antistiæ.*

NOn minorem autoritatem[a] transactionum, q̄ rerum iudicatarum esse recta ratiōe placuit. Siquidem nihil ita fidei cōgruit humanæ, quàm ea quæ placuerant cum ne, nouum crimen nullū committi[d]. Tum enim ille deliquit, quum rem subtraxit, at postq; fur est, alia noua nota non maculatur[e]. Cæterum quod postremo attingendum supereſt, cur falsi crimine hic agi non possit[f], expeditā habet resolutionem: Non enim quisquis instrumenta subtraxit, falsi reus agi potest, sed qui uel deleuerit, uel cōbusserit: sicut & nec ille eo crimine tenetur, q̄ aduersus solū actorem tabulas cælauerit[g]. Quamuis quod ad legē nostrā pertinet, absurdum non esse aliqui existimauerint, si cū falsi accusatione criminaliter mota concurrere ciuilem de dolo actionem concedamus[h]. Est enim falsum species doli, sicut & stellionatus[i].

NON MINOREM. Par igitur est sententiæ transactionisq; autoritas, utrumq; enim obseruandum est, siue sentētia iudicis præceptū, siue transactione pro missum[a]. In hoc tamen differunt, quod sententia propter iuris publici obseruantiam iure ciuili firmior est: transactio propter uerum partium consensum iure naturali magis subnititur: hincq; aliquæ proditæ sunt differentiæ[a], ecce sententia aduersus sentētiam nō ualet, transactio ualet[b]: sentētia secundum acta interpretationē recipit[c], trās actio latius ex mente partium accipitur[d]. Ex sentētia quis ingenuus redditur, ex pactione nō redditur[e]: Sententia executionē intra quadrimestre tempus nanciscitur[f], transactio nō nanciscitur, nisi in iudicio facta sit, quo casu propter cōfessionē, iudicis arbitrio tempus solutioni præfigitur[g]: Ex sentētia actio in factum uel persequutio iudicis officio cōpetit[b], ex transactiōe, quum contractus innominatus sit, nulla actio datur[i]: Ex sentētia sola naturalis obligatio oritur, quæ nos parere magistratibus iubet[k]: ex transactione uera, quæ ex cōsensu nascitur[k]. Vnde & supra facilius putaui rescindi propter noua instrumēta rem iudicatam posse & transactionē[l]: exceptò quum ideo reuocatur transactio, qa nō uisis nec inspectis supremi iudicij tabulis inita sit[m]. Hac enim ex causa res iudicata nō retractatur[n], b ¶ HORA NOCTIS. Nihil enim refert in cōtractibus, an die an nocte celebrati sint, quia tempus eorum substantiam nō respicit, sed probationem. Debent enim testes ipsi actui adesse, partesq; cognoscere[o], quod noctu fieri nō potest, nisi lychnus accēdatur[p]: imò in re suspecta, & grauis ponderis, tria lumina necessaria sunt[q], alioqui nulla esset eius rei probatio. Vnde traditum est, reprobatos fuisse quosdā testes, qui homicidiū à Sempronio tali nocte fieri uidisse se dicebant, id enim impossibile est, nisi luna lucēte, uel accensis lychnis[r]. Ego rem omnem arbitrio iudicis relinquendam magis censerem: Sunt enim quidā felium oculis, qui noctu uident, quos Galenus & alij ueteres nyctalopas uocant[s]: Sunt quādoq; nocti subluſtres: sunt crepuscula, q̄bus uisus omnino non impeditur. Quod & in ea specie censerē, quum notarius in instrumēto attestatur, Arduinum mille aureos P. Ianuario spopondisse, negatq; id Arduinus, nec cōstat eum aut notario aut testibus cognitum fuisse, quum enim nihil necesse sit testes qui instrumēto adsunt cōtrahentiū notitiam habere[t], quum & notarius solā partium assertionē, ita se nūcupari affirmātiū, impune sequatur[u], apparet facile posse falsum committi, uel de alio Arduino intelligi[x], & ideo iudex eam præsumptionē, quæ pluralitati personarum aduersatur[y], ex rei creditoris ue qualitate contrarijsq; coniecturis moderabitur[z], nec facile tali documēto credet, quod nulla negotij gesti uiua attestatione iuuetur[a]. Non tamen par semper causa est actus noctu uel interdiu gesti, Instrumēta enim noctu facta, facilius suspecta præsumūtur[b]. Vnde & electio noctu facta, licet mero iure ualere uideatur[c], tamen suspicione nō caret, faciliusq; accedētibus aliis adminiculis infirmari posset[d]. Sed & sentētiam iudicis noctu latam nō ualere receptius est[e]. Debēt enim iudiciarij hi actus interdiu fieri, quum & tali solū tempore sedeant iudices[f]. Quod intelligēdū, nisi quā-

stodiri. Nec enim ad rescindendū pactum sufficit, quòd hoc secūda hora noctis[b] intercessisse ponis: quum nullū tempus sanæ mentis maioris XXV. annis consensum repudiet.

n glo. l. 3. §. item si. uerb. euicerit. ff. si cui plusquam per leg. fal.

o l. fi. §. sinautē dubius. j. de iu. delib. l. testiū. de testi.

p l. j. §. tria. de uent. inspi.

q gl. l. si cū exc. §. in hac. quod met. cau.

r l. idē Offilius. §. pen. de æd. edict.

s glo. c. cū causam glos. 4. de testib.

t Bald. in rub. de fid. inst. col. 5.

x Bart. l. si in rē. de rei uend.

y l. omnium. de testa.

z l. ubi. j. de falsa. §. nos autē. in auth. de tabel.

a Bal. c. j. pe. coliū. de fid. inst.

b arg. c. j. ut ecclē. benef.

c arg. c. quia propter §. fin. de elect. Abbas. c. j. de cōsuet. desp. Moderni tractatu de elect. 3. parte. c. 37.

d c. cōsuluit. de off. deleg.

e §. sedebunt. in auth. de iud.

do aliàs res tempore peritura esset[g], uel iurisdictio finiretur[h], uel multitudine causarum impeditus iudex, necessario in noctem negotiū distulisset[i], uel si partes expressim consensissent[k]. Idem si tacite, ut quia præsens nō aduersatur, sed silet[l]. Cōsuetudine quoque induci potest, ut tali tempore lata sententia ualeat, quod omnes hic fatentur. Excipit Alberic. & sentētias in causis pijs latas: alij etiā eas que ad uoluntariam iurisdictionem pertinent.

IIDEM AVGG.
Geminiano.

QVum ea quæ transactionis causa dari aut retineri conuenit, uelut emptorē eum quē accipere placuerat, obtinere præscribitur, his quæ simulate gerūtur pro infectis habitis, frustra ficti pretij postulatur numeratio.

Illud quoque cōstat, arbitratoris laudatiuum ualere, quod noctu dictum coram partibus sit, uel etiam altera absente, dum id iuris ei ex mandato competat, ut etiam absque citatione decidere rem possit[m]: cōtractui enim seu transactiōi arbitratoris mandatū æquiparatur[n], quod alibi disputauimus. Sed & appellatio, cum ad defensionem pertineat, noctu interponi potest[o], quid ni? cum & die feriato appellare possimus[p]. Quæ autem noctu protestationes fieri possint, alibi attigimus.

QVVM EA. a ¶Qui rem ob transactionem dat, licet causam uenditionis simulet uēditor tamen nō est, & frustra pretiū petit. Triplici autē modo inducitur simulatio, quandoque enim contrahimus id agētes, ut cōtractus ille omnino nullus sit, imaginariusque hic actus appellatur[d]: Quandoque in specie aliqd agimus, causamque iustā prætendimus, quum tacite aliquid illicitū agatur, ut quum fœnerator quod pignoris causa acceptū est, emisse uideri uult[b], hicque proprie cōtractus simulatus est: Quandoque uere cōtrahimus sed solū iustam causam in aliā æque iustā mutamus, ut quod mutuū fuit quū depositi causa apud nos esse fatemur[c], & hunc proprie simulatū contractū nō esse Bar. censuit, quum substantia debiti nō deficiat, licet mutata sit causa. Hic tamē apparet recte dici causam ipsam simulatā, opinor & cōtractum hic esse simulatū, quū ex mente cōtrahentiū substātia debiti deficiat: Actum enim erat, ut pretiū omnino nullū deberetur, quamuis instrumētum uenditionis nomē præ se ferret. Non præsumi autem simulationē regulariter traditum est,

g l. j. 2. 3. de fer.
h d. c. consuluit. uersi. fi. l. si de meis. §. fin. l. si feriatis. de arb.
i Bal. §. itaque. in proœ. ff.
k Bar. l. more. de fer.
l Docto. hic. & d. c. cōsuluit.
m Alex. hic.
n c. quintauallis. de iureiur.
o Authē. hodie. ubi Bald. j. de app. l. j. §. dies uersi. qs ergo. ff. qn app. sit.
p l. j. j. de fer.
d l. imaginaria. de reg. iur.
b c. ad nostrā. de emp. l. 3. j. plus ual. quod ag.
c l. si ex pretio. j. si cer. pet.

quia instrumento standum est, donec aliud probetur[d], debetque quisquis cōtractū simulatum fuisse affirmat, specialē simulationis causam allegare, probareque, alioqui obtinere nō posset[e], quod Bar. respondit[f]. Sed quid si in casu legis nostræ iusiurādum accessisset? Et si iuratū sit prædicta omnia esse uera &c. nihil adhuc actū est, quia qui actum simulatū iurat esse uerū, hoc ipso periurus est, contractus autē periurio cōfirmari absurdū esset[g]. Sed quid si iurauit quis actui simulato non aduersari, cōtrafacere ue? Et ualere huiusmodi iuramētum aliqui censuerūt[h], idque promissum uideri ne simulatio detegatur, & ideo in casu nostro, altero pretium petēte, alter obijcere de transactione nō posset[i], nisi absolutione à Pontifice prius impetrata. Sed hanc sentētiam ego cōmuniter approbari nō crediderim. Quum enim cōsensus propter simulationē à tali iuramēto absit, non uidetur necessaria esse alia absolutio[k]. Et ideo arbitror nō esse recedēdum à cęterorū traditionibus, generaliter affirmātium, iuramentū hoc in cōtractu simulato nullū esse, tanquam consensu deficiat[l]: idque exceptis duobus casibus. Primus, quū celebrato cōtractu deinde iuramētū ex interuallo præstitū fuisset, uidētur enim partes à contractu uero tūc recessisse, & simulatū loco ueri confirmasse[m]. Qua tamen in ratiōe ego subsisto, quū iuramentū semper cōtractui accessoriū sit, & ideo tametsi ex interuallo accesserit, imitari cōtractus naturā debet[n]. Alter est, quū unus ex contrahentibus solū iurasset, & ob simulationē aliud uerbis cōcepisset quam mente sentiret uel callide in formula cauillasset, tūc iuramētum in eius odiū ualeret, & secūdum eius, cui præstitū esset, sententiam declararetur[o], quod & leonino rythmo Accur. expressit,

Fallit iurantē iuratio facta per artem[p].

Ex arbitrio igitur recipientis iuramentū hoc casu decidetur, an ualeat, an pro irrito habendū sit[q], quod & Bal. annotauit[r].

IIDEM AVGG. ET CAESS.
Alexandro.

SI maior transegisti, ad rescindendam trāsactionem de dolo contestatio non sufficit.

SI MAIOR. a ¶Petebam certum fundum uel fortè centum, mihi ex certa causa à te promissa, excepisti nihil te spepondisse, contestatusque es casu quo quicquam promissum probarem, te fuisse dolo circūscriptum: deinde trāsegimus in lite, quum promissa mihi in transactione peterem, supplicasti ad Cæsarem, ut transactionē rescindi iuberet, quum de contestatione doli, id est conditionali ipsa exceptione[a], nō uideretur trāsactum. Et hic resposum extat, maiori nequaquam succurrendum esse: quo fit ut lex innuat, minori posse succurri: quod eatenus intelligendum est, ut uideat iudex, an uere prior illa promissio seu alienatio ex dolo processerit: Nam eo cōperto, etiam posteriorem ex transactione rescindet[b]. Traditum enim est, non temere minorem aduersus transactionem restituendum esse[c], nisi probata læsione, nimiaque sui facilitate[d]. Quod si de dolo aduersarij sui iam sit contestatus, sufficiet id, ne exceptio transactionis litis ingressum impediat: atque ita hoc ego rescriptum interpretor. Alij tamē simpliciore & indubitato sensu accipiunt, ex sola doli protestatione, nō ideo in promissione alienatione ue fraudem præsumi, sed omnino ex perspicuis indicijs probandam esse[e]. Sunt tamen præcipuæ sex coniecturæ, unde fraus in alienatiōe præsumi possit, ut quum quis uniuersa bona alienat[f]: ut quum coniunctis personis fit alienatio[g]: ut quum ea facta nihilominus alienans in possessione remanserit[h]: ut quum donatio clandestina est[i]: ut quum re alienata, incōtinenti graue delictum quis admittit[k]: ut quum alienatio conditionem habet, si deliquerit, apparet enim iam de delicto cogitatum esse[l]: que omnia alibi à Docto. congesta, declarataque cernere est[m], quos ultra & ipse X. casus quandoque annotaui.

Primus, quum in alienatione legitimæ solennitates minus obseruatæ proponūtur[n], uel communis stilus neglectus, insolitæque clausulæ adiectæ[o], quum & nimiæ cautelæ fraudis meditationem arguant[p]. Secūdus, quum alienatione aliqua ex causa celebrata, sententiam partes mutassent, & alium titulum prætexuissent, præsumitur ex uariatione fraus[q]: quod & in digama muliere sancitum est, constitutam semel dotem minuente[r]. Tertius, quando alienatio facta sub nomine uenditionis esset, nullo pretio corporaliter interueniente[s], uel

d l. cū precibus. de prob.
e c. fi. de ren. 6.
f Consi. 65. Petrus Nic.
g l. fi. j. de reb. cred.
h Abb. c. cū contingat. de iureiur.
i c. debitore. de iureiurā. Ang. 160. domina.
k c. si cui in fi. de iureiur.
l glo. d. l. 3. Docto. l. nemo potest. de leg. j.
m arg. l. 2. j. quod met. cau.
n Imo. & Rom. l. q mihi donatū. de donat.
o 22. q. 5. c. quacūque. & §. & his omnibus.
p gl. uerb. quatuor. in auth. iusiur. quod præst.
q l. Iulianus. §. si quis colludēte. de act. empt.
r l. j. j. plus ual.

a l. præscriptionem. l. seq. j. de excep. l. empt. de præscr. lōg. temp.
b l. doli. de noua.
c l. nō omnia. de mino.
d l. nā postea. §. si minor. de iureiur.
e l. dolum. j. de dol. l. metū. j. quod met. cau.
f l. omnes. §. l. de his quæ ī fr.
g l. data. j. de donat.
h l. & sub imagine. j. de distract. pig.
i l. nō existimo. de adm. tut.
k l. si uētri. §. fi. de pri. cred.
l l. fi. ff. de stip. ser. ubi Bar. d. l. si quis locupletes. de manu. test.
m l. post contractū. de donat.
n l. si quis. j. de resc. uend.
o c. quā graui. de crim. fals. l. cōstitutionibus. in fi. ad munic.
p gl. l. si quis sub cond. de cond. insti.
q glo. c. j. ut benef. eccl.
r §. de augmentis. in auth. de nupt. uerb. uitricum.
s l. j. si mutuam. in fi. & §. quod si lite. si quis in fra. pat.

modico numerato[t]: idem si interuenisset quidem pretium, sed deinde perfecto contractu restitutum fuisset[u]. Quartus, quando alienatio mixtim titulo donationis uenditionisque celebrata fuisset, ut sicut tali casu cessio actionum est nulla, amittuntque contrahētes ius suum[x], ita in alijs contractibus saltem fraudis suspicio oriatur. Quintus, quoties alienatio conditionem haberet ex uoluntate alienantis resolutoriam[y]: Idem si collata esset reuocatio in alicuius uoluntatem, qui aliàs suspectus esset, puta matris, uel coniuncti. Sextus, quum alienatio inter personas prohibitas celebrata est[a], tum enim nec confessioni quidem iuratæ ipsorum standum esset[b]. Septimus, quum ante alienationē aliqua uerba quis effutijsset, unde dolus argui posset[c], quod & prouerbiale carmen indicat,

ἡ γλῶσσ᾽ ἁμαρτάνουσα τ᾽ ἀληθῆ λέγει.

Peccante lingua, ueritas ostenditur.

Octauus, si alienatio priuatis chirographis celebrata apparet[d], suspecta est, tum quia clandestina, tum quia anticipata, seu, ut ueteres dicunt, repetita die fieri potuit[e], interimque chirographum penes alienantē esset[f].

Nonus, quum alienationis instrumētum eo tempore exhibetur, quo & notarius & testes in eo descripti, in humanis esse desierunt, uel qui superstites sunt magna amicitia ei iunguntur, cui id instrumentum bono est, quod Curtius senior respondit[g].

Decimus, quum ex qualitate personæ uel rei natura alienatio seu promissio suspecta est, qualitas enim personarum præsertim inspicienda est[h], ut quum quis humilis & deploratæ uitæ obligationē exhiberet, maioris summæ quàm ut uerisimile sit, eum speraturum fuisse[i]. Putauerim igitur iungi has coniecturas posse, sufficereque si ita iudici sederit, ut dolus præsumatur. Sunt & particularibus alijs casibus pleræque doli præsumptiones à Pileo Moguntiaco primum, dein à Luca Pennensi congestæ[k].

IIDEM AVGG.
& Cæs. Titiano.

NEc intentio creditorum Arte-

NEC INTENTIO. a ¶Artemidori creditores, affirmantes me eius hæredem esse, aduersus me intendere cœperunt, cum quibus ego tandem transegi, & centum promisi, euicta demum mihi est hæreditas, declaratumque eam ad Seium pertinere: quæritur, quemadmodum aduersus

t l. per diuersas. ubi Bartol. 2. quæst. j. mād.
u l. qui sic. de solut.
x l. ab anastasio. j. mand.
y arg. l. si ita qs. in fi. de leg. ij. Guil. Cy. Bal. l. si tibi. in princip. de pact.
z arg. l. si quis integris. in fin. qui & à quib.
a l. qui testamentū. de prob.
b l. cū quis decedens. §. pen. de leg. 3.
c Bar. d. l. si uētri. §. fi.
d l. non intelligitur. §. tacite. de iur. fis.
e l. 3. ff. de fid. instru.
f l. scripturas. & auth. si qs. j. q pot. in pig.
g Curtius cōsil. 56. col. 4.
h l. cū hi. §. sed et pars. ff. eo.
i l. si qs ex arg. §. j. de æd. Curtius d. cōsi. 56. in fi.
k Luc. l. quēadmodū. de agr. & cens.

creditores succursum mihi sit: & uideretur, si solui, repetere tanquàm indebitum posse[a]: si non solui, exceptionem eis obstare. Sed tamen hic contrarium rescriptum extat, nullo{q} mihi remedio prouideri, quum transactio litis finitę exceptio sit, mihi{q} imputandum sit si transegi: nõ enim amplius hæc quantitas à me tanquàm hærede debetur, sed ex nouo transactionis titulo[b]. Nam id natura transactionis inducit, ut qui ex ea causa promisit, soluat, siue ex principali causa deberet, siue non deberet: quàm uis ergo nihil origine inspecta deberem, quia hæres non eram, transactioni tamẽ standum est[c]. Non procedit tamen legis nostræ decisio duobus casibus: Primus, quum creditores ipsi scientes prudentesque me non esse hæredem, manifesta calumnia me inquietassent[d], quod plerique hic fatentur. Alter est, quum ego tanquàm Artemidori hæres transegissem: attendenda enim est qualitas secundum quam transegi[e]. Vnde si declaretur me hæredem non esse, uidetur condictio indebiti concedenda[f], si tamen in lite apparet nihil disputatum an essem hæres, quia non debet transactio ultra eius rei, qua de litigatum est, limites protendi[g]. Quum enim salua sint creditorum aduersus ueros hæredes iura[h], sequeretur dupliccem eiusdem æris solutionẽ eos posse recipere, à me prætextu transactionis, ab hæreditibus iure hæreditariæ obligationis, quod quidem natura iniquum est[i], cum & non debeat bonæ fidei possessor in aliquod detrimentum incidere, sed omnino præstandus sit indemnis[k]: obseruabitur ergo rescriptum hoc in dubio, quum nec ex actis constat limitatam fuisse transactionis causam. Sed nunquid mihi succurretur aduersus ueros hæredes? Et quoties possessor æs hæreditarium dissoluit, traditum est, id posse uerisimidori, cui alios successisse profiteris, si obligatus ꝓ eo nõ fuisti, tenere te potest: sed hoc integro negotio tractari cõuenerat. Nam quum quæstionem transactione decisam, & à te dari placitam numeratam pecuniã proponas, huius indebiti soluti prætextu, improbe tibi petitionẽ decerni postulas: quũ & si tãtum in stipulationem fuisset deducta, indebiti promissi uelamento defendi non posses.

a l. si pœnæ. §. j. de cond. ind.
b l. imperatores. §. fi. ff. eo.
c argu. l. 3. §. idẽ scribit. de pecul.
d l. in summa. de cond. ind.
e l. si cum proponas. §. j. ff. de inoff. test.
f d. l. si pœnæ. arg. l. de ætate. §. ex causa. de ite. act.
g l. age. 3. eo. l. si de certa. j. eo.
h l. si tibi. in fi. de pact.
i c. bona fides. de reg. iur. i 6.
k l. sed & si. §. cõsuluit. l. item uideñ. de petit. hær.

IIDEM AVGG. & Cæs. Victorino.

SI quidem ex causa transactionis, acceptis his quæ instrumento continẽtur, nihil amplius

Igitur exemplo solutionis, existimandum uidetur etiam in transactione mihi aduersus hæredem succurri, si nomine hæredis, seu tanquàm hæres transegero, & soluero: quum enim hoc casu adiuuetur hæres, quia uidetur creditorem habuisse animum remittendi contemplatione hæredis[p], merito mihi succurri debet: qua tamẽ in re amplius, propter legis nostræ generalitatem, deliberandum est.

SI QVIDEM. a ¶ Qui transigit certa summa, reliquum censetur remittere, quia ea est natura transactionis, ut amplius non petatur. At qui simpliciter confitetur se certam summam debere, in reliquo quoq; conueniri poterit, quod intelligunt Doctores[a], etiam si taxatiue respõdeat, ut quia fassus est, se debere centum tantum, & supra hanc summam nõ teneri: uel dixit se pro reliquo debere tãtam summam[b]. Sed si creditor ei taxationi cõsensisset, tũc secus esset: nihil enim amplius peti posset[c]. Vnde cum creditor centũ petijsset, quę sibi pro residuo debebãtur, à pleriscq; responsum est, maiorem quantitatem eum petere non posse[d]: cui sententiæ & ipse assentior, nisi errorem confessionis creditor allegauerit, probauerit{q}: tunc eñ aucupatiõe illius

k l. de hæreditate. j. de petit. hær.
l gl. l. si in area. in fin. de cond. indeb.
l l. quod si possessor. in fin. ff. de pet. hær.
m d. l. si pœnæ. §. j. l. si a patre. j. de cond. indeb.
n l. si hæres pœniã. ff. ad Trebel. l. quod si. in diem. §. fi. de pet. hær.
o l. soluendo. de nego. gẽ. l. de qua re. §. si. de iud.
p l. antepe. ff. de pact. Bart. l. si actionẽ. 3. tit. j.
a Bal. Paul. Ias. Mod.
b arg. l. Aurelius. §. pen. de lib. leg.
c l. rationes. j. de prob.
d gl. & Doct. l. si ex pluribus. de acceptil. Doct. l. 2. j. de hær. inst.

illius uerbi non esset eludendus[e]. Sed quid in casu mixto, ut quum debitor creditori dixit, ecce centum, quæ duntaxat tibi debeo, & creditor simpliciter accepit, an uideatur exclusionis aduerbio acquieuisse? Et Bart.[f] argumento huius rescripti non arbitratur: Sed posse creditorẽ adhuc maiorem quantitatem petere, & sibi debitam probare. Quoties enim alicui fit protestatio, qui aliàs iure communi innititur, uidetur ille potius iuri suo inhęrere, quàm aduersarij protestationi consentire[g], merito silentium tali casu pro consensu non habetur, quum præcidere illi creditor non potuerit, quin quicquid uellet effutiret[b], quum & tacere idem potuerit, quia sciebat ius suum illabefactum durare: Qua ratione etiam supra conclusimus, beneficio diuisionis uti reum debendi non posse, qui pro rata sua se soluere dixerit, creditore simpliciter pecuniam accipiente & tacente[k]. Sed uideretur quũ reus centum se dumtaxat debere confiteretur, non posse actorem eam confessionem diuidere, quum eadem conceptione uerborum prolata confessio partim acceptari, partim oppugnari non debeat[l], & generaliter traditum sit, ex eo quod quis subuertere nititur non posse utilitatem consequi[m], non ergo admittendus actor fuit, qui aduersus taxatiuam deberi sibi ampliorem summam contendit. Sed respondendum ex Bald. Salycetiq; sententia est, qui aduersarij confessionem acceptat, teneri eam cum connexis qualitatibus omnibus acceptare[n]: at taxatiua connexam qualitatem nullam inducit, quia centum illa, de quibus confessio loquitur separata ab alia ampliore summa censentur[o], imò quantitas quæ supra centum est, diuersum corpus constituit, ut minime prioris numeri qualitatem repeti cõuenit, aduersariam tuã exceptionis auxilio defendi perspicis. Sin uero certã quantitatem, quasi solã ab ea debitam, reddere se debere, sine litis decisione[b] cõfessa est, tam eam, quàm resi duam debiti partẽ petere minime prohiberis.

e Bar. l. nõ fatetur. de confess.
f l. si cum dos. rerum amot.
g l. fin. §. item si prædixerit. ff. nautæ, caup. Abb. c. Cumana. col. 3. de elect.
b l. Caius. de pig. act.
i l. sicut. §. non uidetur. quib. mod. pig.
k l. si creditores 3. tit. j. uers. 7.
l c. cum olim. de cõsti. gl. l. si q. dẽ. j. de excep.
m c. ex eo. de regu. iur.
n Bar. d. l. Aurelius.
o l. j. §. sed si mihi. de uerb. obl.

IIDEM AVGG. & Cæsares, Sabinæ Marcellæq;.

SI maiores XXV annis cũ patruo siue auũculo uestro transegistis, uel ei debita donationis causa sine aliqua cõditiõe remisistis, nõ iccirco qd' hoc huius hæreditatis captandæ causa, id est spe futurę successionis, uos fecisse proponatis, alijs ei succedentibus instaurari finita debent.

Cœpit cum uentis imitatus Castora.
Metaphora uel ab his qui rem cõ trouersam scindunt, ut æquam partem quisque auferat, & à lite recedatur, uel ab ægrotis, siquidẽ ut ait Ouid.
Immedicabile uulnus,
Ense recidẽdum est ne pars syncera trahatur.

SI MAIORES. Transegeram cum patruo meo modica pecunia, quod sperarem fore ut me hæredem institueret, perijt ille alio instituto, quæritur an retractare transactionem possim, tanc{q} non sequuta causa. Et negat Imperator finita instaurari posse. Sed quid si expressim adiecta conditione transegeram, ut quia remissurum me actionem dixerim, si hæres ab eo instituerer? Et receptius est, non impleta conditione remissam actionem non censeri[q], quod & plerique hic sentiunt, non instaurari ex nostro rescripto litem existimantes, quia causa illa expressa non fuerat[r]. Vnde consequens est, ut si non in uim conditionis, sed simpliciter in uim causæ expressa esset, idem sentiant, nempe litem instaurari causa nõ sequuta posse. Qua in re ego dubito, quoniam causa hæc à iure pro nulla habetur[s], & quum in uim modi adiecta sit, non impedit remissionem[t], meliorq; est conditio possidentis, id est eius qui liberationem acquisiuit[u], quod secus in conditione est. Ante enim conditionis euentum nullum ius transijt. Sed quid si quum ego patrui hæreditatem captarem, ille ut ad transactionem me alliceret, spem institutionis fecit, deinde ueris tabulis nihil reliquit, & coruum delusit hiantem?

p l. sub prætextu. 3. eo.
q l. a Iaſ. l. cũ donationis. j. eo.
r l. si repetendi. de cond. ob cau.
s l. pactum quod dotali. 3. tit. j.
t l. demõstratio. §. j. de cond. et demon.
u gl. d. l. cũ donationis. in fi.

Et putarint aliqui actione doli saltem mihi consuli[x]. Quod & Dec. ea in specie censuit, quum maritus spe hæreditatis à socero cõsequendæ uxorẽ minima dote accepisset[y]. Sed ego supra hanc sententiam non probaui: Imputet enim sibi qui reprobatam à iure nostro promissionem temere sequutus est[z]. Sed quid si, qui remisit actionem, ad eam paupertatẽ deueniat, ut alimentis indigeat, an saltẽ eatenus rescindere trãsactionẽ poterit, ut ali possit? Et dubium non est, non posse, nisi transactio hæc iurata, in uim donationis ualuisset, quia liquidũ fuisset remittẽtis ius[a], debet enim ali donator, alioqui reuocationi locus est, quod Baldus quoq; hic censuisse uidetur[b].

x l. si quis affirmauerit. §. j. de dolo.
y Dec. d. l. pactũ quod dotali.
z Bal. l. cũ archimedorã. IIII col. fi. j. ut in poss. leg.
a Doct. l. si causa. j. eo.
b l. fi. j. de reuocandona.

IIDEM AVGG. & Cæs. Dionysiæ.

TRansactione matris filios eius non posse seruos fieri, notissimi iuris est.

IIDEM AVGG. ET CAESS. Catoni.

SAnum mente, licet ægrum corpore, recte transigere manifestum est: nec postulare debueras, improbo desiderio placita rescindi, ualitudinis corporis aduersæ uelamento.

TRANSACTIONE. Status liberorum ex matris contractu non diminuitur, siue ipsa de se transigat siue de filijs. De se enim transigens filijs nõ præiudicat: tum quia res inter alios acta, alijs non nocet[a]: tum quia nihil pugnat filios esse liberos, & tamen matrẽ seruire[b]: nec matris calamitas filio nocere debet[c]. Adde quod nec sibi tali pactione nocet, quia nõ potest liberhomo per pactum se in seruitutem dare[d], minus igitur nocebit alteri. At quum de filiorum conditione expressim transigit, alia quoq; ratione nihil agit, non emi in eius potestate sũt filij[e], merito quod ad eos attinet nihil eis obest. Nã & filius paciscendo nihil parentibus suis nocet[f]. Prodesse autem mater potest, unde quandoq; actionem in rem filij uindicandi causa habet[g]. Sed quod hic dicitur de matre, an locum habeat in patre quoq;? Et putauerim, quum enim alienare filiũ pater nõ possit, nec quidẽ de eius statu transigere poterit[h]. Sequitur ergo ut non ualeat alienatio nisi exigente famis necessitate, & pretij participandi causa[i], quod ius soli patri competit, cuius erga filios maior est autoritas cũ matris[k]. Sed nunquid filiusfam. maior XX. annis uendendo se obfamẽ ad pretium participandum noceat patri? Et uidetur quod amittat libertatem[l], quũ filiusfam. regulariter ex omnibus contractibus obligetur[m], unde ex hoc quoq;

a l. matrem. j. de proba.
b l. ad probationẽ. 2. j. de pba.
c l. & seruorũ. de statu ho.
d l. nec si uolens. j. de lib. cau. l. fi. j. eo.
e §. fœminæ. insti. de adop.
f l. filius. 3. tit. j. l. de re. ff. eo.
g l. pen. §. fi. ff. de fid. lib.
h l. j. j. si ad trãs.
i l. fi. j. de patri. qui filios.
k l. fi. §. sinautẽ non. j. de bo. quæ lib.
l l. & seruorũ. §. j. de stat. ho.
m l. filiusfa. de act. & obl.

obligari plerique senserunt[n]: putarim tamen licere patri pecuniam restituere, & filium rursus ad libertatem redigere[o], ipse uero in libertatem prouocare non posset[p]. Sed quid si mater trãsegit ut ad tempus filij in ministerio alicui citra seruitutis uiculum essent? Et ualet cõtractus[q] maxime si traditio sequuta est, non tamẽ præiudicium fit filijs, sed illis trãsactioni nõ acquiescentibus, mater in id dãnabitur, quod transigẽtium interest, sicut in cæteris obligationibus factorũ dici solet[r]. Nocet tñ quãdoq; mater filijs seu partui ob contumaciam, ut quum prægnans inspici sibi uentrem, solẽniaq; edicti obseruari nõ patitur[s], nocetq; quantum sit possessionis respectu tantum, quod lex Facilius tolerauit, tanq; causa momẽti magno damno nõ sit[t]. Nocet & quãdoq; in petitorio iudicio, quũ sententiã mater passa est: nunc qualiquali præiudicio, si cum ipsa tantum actũ sit[u]: nunc in totum, si filius quoq; in ius sit uocatus, uel cum eo aliter de ueritate apparuerit[x]. Sanè annotant huius legis argumẽto Doct. si quis se fiduciarium clientem, seu Vassallũ cuiusq; profiteatur, nõ tamẽ filijs suis obesse: quod adeò uerum est, ut tali casu nec parentum quidem iuramentũ filijs noceat[y], nisi tamẽ filij eorum hæreditatem adierint: tũc enim autorum suorũ actis aduersari nequeunt[z], probato tamen confessionis errore ex eorũ quoq; persona reclamare possent[a].

n Fulg. Guil. Rimin. Dec. l. fratres. 3. eo.
o l. j. & seq. de lib. cau. l. j. §. j. de rei uend.
p l. j. l. Licinius qui. ad lib. pe.
q gl. l. post certi. j. de lib. cau.
r l. si quis ab alio IIII §. j. de re iud.
s l. j. ff. de uent. inspi. §. si cui.
t Bar. d. §. si cui V facit. l. j. j. si de mo. poss.
u gl. l. j. j. de fil.
x l. j. §. fi. ad Carbo.
y l. 3. §. pen. de iureiur.
z l. cũ à matre. j. de rei uend.
a l. nõ fatetur. de confess.

SANVM MENTE. Aegritudo ergo corporis nihil obest contractui, sicut nec testamẽto, cum & is qui in aduersa ualetudine constitutus est, & qui senio extremo laborat, testari possit[a]. Sed quid si morbus I corporis talis sit, qui etiam sapientiæ uitiũ adferat? Etenim morbus est, inquit Plinius, aliquantisper sapientiam mori. Lib. VII. cap. L. Et cõstat durãte mẽtis uitio nihil agi[b]. Quapropter phreneticus, fatuus, lymphatus, melancholicus, & cæteri quos ueteres proprie mẽte captos dixere, ex contractu furoris tempore inito non obliganTur. Sed quid hac in specie dicẽdum? Senex aliquis surdaster instrumẽto donatiõis omnium

a l. seniũm. j. quitest. fac. pos.
b l. in aduersa. de test. l. in negotijs. de re iu.

omnium bonorum consenserat, deinde allegabat, se uerba notarij non percepisse, qui ad surdam aurem situs sibi cum instrumentum recitaret erat, & linguae terebellis rictuq; tumultuabatur magis cũ pronunciabat, credidisseq; de quodam leuis pretij mandato agi, quod ita ãte à donatario persuasus fuerat: Et cum hic nõ solũ morbus corporis id est surditas & senectus, sed etiam atypi contractionisq; linguae in notario uitium[c], itemq; donatarij dolus alleget, putauerim rescindi contractũ posse, si iudici ita esse, pbabiliter sedeat[d].

c l. idem offilius. §. fi. de æd. ed.
d l. dolum. j. de dolo.

Quod si criminaliter agatur[e], facile ex donatarij malitia his coniecturis ad torturam indicari poterit, indicia enim huiusmodi, plurimũ in arbitrio iudicis residentf. Cæterum & illud traditum est, ægroti contractum cũ medico initum, officio iudicis rescindendum esse, idq; ex præsumpto metu, quo uerisimile est ægrotãtẽ affici si medico non morigeretur[g], qua de re à nobis supra disputatũ est[h]. Putarim aũt medicum quoque ipsum ceu periurum puniri posse, quũ in Tyrocinio artis, ex formula hippocratis iurent absque mercede, & ullis pactionibus infirmis se curam adhibituros. Sanè addit Vbertus, quoties dubitatur an quis sanus mente fuerit, facilius aduersus infirmum præsumi, quàm contra ualentẽ & bene curatũ[i], quod & aduersus quosdã senes induci poteli, idq; ex Varronis prouerbio, Bis pueri senes. Illud traditũ est, eum qui corpore infirmus medicos excludit, nec pharmaca ad se deferri patitur, præsumi furiosum esse, & mentis quoque uitio affici[k]. Sed nunquid tabellionis documẽto standũ sit, quo scriptũ est, Titius sanus mente, licet æger corpore? Et uerius est standũ esse, quũ hæc scriptura etiã præsumptioni legis concordet[l]. Ei enim qui insanum aliquem dicit probatio incumbit[m]: si uero præsumptio legis contrarijs probationibus esset elisa, nec assertioni quidem eius scripturæ stare-

e l. 3. ff. de crim. stel.
f Bar. l. fi. ff. de quæst. III
g l. medicus. de exor. cog.
h l. creditori. 3. tit. j.
i arg. l. fi. de iusto rupto.
k gl. c. j. 93. dist.
l l. 3. ff. de testa.
m l. nec codicillos. j. de codic.

tur: quod & Iason hic cum plerisque recte diffiniuit.

SIVE APVD ACTA. Transactionis pactum ceu nudum nullam actionẽ parit, tametsi in actis descriptum sit, exceptioni tamen replicationiq; sufficit. Sed cur nõ & actioni? cũ calore iudicij uideamus foueri scripturam, & præsumi stipulationẽ[a]. Supraq; annotauerimus firmiores eos actos censeri, qui in iudicio fiãt, idq; propter iudicis autoritatem[b]. Nam & hic cõstat trãsactionem cõtractum esse innominatum, in quo etiam re integra statim propter consensum oritur naturalis obligatio[c], quæ confirmari propter actorũ robur debuit[d]. Alioqui si obligatio naturalis statim nõ oriretur, nulla subesset ratio, cur adeò litibus finiẽdis lex faueret, ut pœnitẽtia recedere à transactione nõ liceret[e]. Sed tamẽ recte hic decisum esse cõstat, quũ uerum non est feruore iudiciali pactum uestiri, nisi quatenus ipsius iudicij effectus adiuuareẽ, quod supra ostẽdimus. Transactio autem nõ adiuuat, sed extinguit iudicium, unde litis finitæ exceptio ex ea oritur[f]: Nã & quæ innominatis cõtractibus insunt pactiones, propter mutuum respectũ cæteris infirmiores cẽsentur[g], & ideo nec iure quidem Põtificio ex eis agi, re nondũ sequuta, potest[h], quum tamen simplicia pacta in eo foro actionem pariant[i]. Adde quòd nec autoritas iudiciaria in hoc solet utilis esse, ut actionem ei concedat, qui aliàs agere posset[k], sed solum ut rei gestæ probatione adiuuet uel fraudibus obuiam eat. Quapropter magna hic est inter docẽtes altercatio, an lex municipalis, quæ contractus mulierum aboleat, nisi coram iudice facti, aut actis insinuati sint, in liberatione locum habeat, an in distractu, an in quasi contractu. Et quum ex fragilitate muliebris sexus appareat ita cõstitutũ, ut ei cõsulatur, ne facile decipi mulieres possint[l], crediderim latius uerba legis accipienda esse, ut ad hos quoq; casus

IIDEM AVGG. ET CAESS. Appiæ.

SIue apud acta rectoris, puinciæ, siue sine actis, scripturа intercedente, uel non, transactio interposita est, hãc seruari conueniet. Sed quoniã ut certum quid accipias, conuenisse te, licet sine scriptura, proponis: nec huius rei causa stipulationẽ sequutã esse, quàm uis ex pacto[b] nõ potuit nasci actio, tamen rerum uendicatione pendẽte, si exceptio pacti opposita fuerit, doli mali, uel in factum replicatiõe usus, poteris ad obsequium placitorum aduersarium tuũ urgere.

a l. cum ostendimus. §. fi. de fideiuss. tut.
b l. pacta nouissima. 3. tit. j.
c gl. l. petẽs. 3. e.
d gl. cũ pro quo. de in ius uoc. et in auth. generaliter. uerb. conscribat. 3. de epi. & cle.
e l. quãuis. j. eo.
f l. fratris. 3. eo.
g Bar. l. si pecuniam. de condi. ob cau.
h Bal. l. cũ quis. col. 2. 3. de iur. ig. & hic. Mod. rubri. de uerb. obl.
i c. j. eẽ de pact.
k l. oẽs. §. i hac. de epi. & cle.
l l. si ad resoluendã. de præd. mino. glo. auth. sacramenta. si aduer. uend.

casus, quatenus ratio legis hoc suadeat, ꝓtrahantur: quod aduersus Bal. & Alex. eleganter hic Iason disputat. At ubi ratio ea cessaret, secus esset[m]: Qua de re & alibi tractauimus[n].

b ¶ EX PACTO. Hinc apparet trāsactionem cōtractum esse innominatum, & ideo ex eo ceu ex pacto nudo agi nō potest, quod & supra in Rubrica docuimus. Sed uideretur si ego actor tecum transegerim, concedendam mihi aut actionē ad id quod interest, aut cōdictionē ob causam, quoniā his qui ex parte sua adimplent in contractibus innominatis ijs actionibus succurritur[a]: Videor autem adimplesse, quia transigendo ab actione trāsiui. Accur. quem cæteri sequuntur negat me adimplesse, quum si hodie non petam, in futurum petere possim[b], quæ ratio utiq; sufficeret, si supponeremus pactum fuisse ne peteretur, attendenda enim cōuentionis esset forma[c]. Sed quum actum sit ut transigam, atq; ego trāsegerim, uideretur me adimplesse. Ego putarim hoc cōtractu id agi, ut quis priorem actionē omnino remittat, perimatq;, quod per id pactum non censetur obseruatum, quum actio adhuc ipso iure subsit[d], quæ ratio ex uerbis constitutionis nostræ satis ꝓbatur. Et Azonis Odofr. Syllim. Alber. & plurimorum ueterum autoritate confirmatum extat. Quapropter his casibus, quibus actio perempta sit, dicitur actor adimpleuisse, & ideo tunc ad id quod interest agit: In contractu facio ut facias præscriptis uerbis: In contractu facio ut des, actione de dolo[e]: quod suis locis supra declaraui. Perimi-
I tur enim actio inofficiosi testamenti pacto, quod præparationē aufert, qua præparatione sublata nulla querelæ transmissio fit ad
II hæredes[f]. Perimitur & actio quælibet acceptilatione, merito tali casu agi ex trāsactiōe poterit[g], quod & cōmuni sententia receptū est, cum actor simpliciter trāsegit, uel promissionis eius uerba sunt ambigua. Tradūt enim sequuta acceptilatione censeri eum adimplesse[h]. Si uero promisit actor nō petere, pleriq; post Bar. dissentiunt, quia promissio tractum habet, possetq; quis in futurū petere, & tametsi de iure sublata actione non posset, tamē de facto peteret[i]: At reus id egisse uidetur, ne ullo modo, siue iure, siue de facto inquietetur[k], quū & transactio super actione de facto mota ualeat[l]. Butri. tamen & Saly. contrà, quæ Azonis sententia fuit, quā & cōmuniter approbari Albe. testatur, & nos quoq; ꝓbamus, ut hoc etiā casu sequuta cōsensu partium acceptilatione, uideatur actor adimplesse, quia non est uerisimile id actū inter eos, ut ex parte alterius nunq; adimpleri posset[m]: Nam & ista conditio, si nō petierit, quāuis ad unguem obseruari debeat, tamen ex acceptilatione adimpleta censetur[n], uideturq; hæc uerba, promitto non petere, ad ius referri debere, non ad factum[o], quū uerba in dubio ad ius referēda sint[p], non aūt ad factum[q]: imò uix est, ut ad facti controuersiam respectum habeamus[r], quum uerisimile sit hunc de facto petentem ab ipso iudice citra ullam rei molestiam submotum iri. Nam & qui simpliciter transigit præsentē iuris actionē remittere censetur, nō autem de futura facti molestia quicq; polliceri: Vnde ea sequuta, cōdictio indebiti datur[s], quū alioqui condictione siue causa agēdum fuisset[s], ut appareat hanc facti inquietationē non perpēdi. Quo fit ut generaliter sentiam, acceptilatione actorē censeri adimplesse, & ideo ex trāsactione actionem ei nō denegandam. Censetur & tunc adimplesse, quum pro re quā
III quis petit, accepta alia re transigit[s]: Quum enim dicat se pro re quam petit aliā accipere, uidetur loco transactiōis subrogari quādam permutationem, in qua qui pro parte sua adimpleuit, præscriptis uerbis agere potest[t]. Cæterum in reo quoq; receptū est, ut
IIII ei actio præscriptis uerbis denegāda nō sit, si actor non obseruet: quū enim ipse adimpleuerit, agere ex regula potest[u], quia sua interesse potest, aliter sibi q; sola exceptiōe cōsuli. Secus si de actione doli tractaretur, quæ subsidiaria est & odiosa, ideo tunc alia
V fit interpretatio[x]. Sed nūquid & tūc actor adimplesse censebitur, quum non solū promisit non petere, sed etiam se non acturum cauet: Et si reus spōte hāc cautionē recipit, cōmunis est sentētia, uideri adimplesse[y]: si nō recipit, secus est: quia in cōtractibus innominatis talis cautio uice rei nō fungitur, quum in eis nec quidē oblatio rei sufficiat, multo ergo minus cautio[a]. Sed quid si trāsactiōi accessisset stipulatio: Et uideretur nō sufficere, quia in cōtractibus non est locus Mutianæ cautioni[b], ut se habet communis ferè omnium sentētia: ergo idē in hac cautione, quæ nō conditionibus ut illa, sed modis negatiuis additur[c]. Quod maximæ dicendū quū de contractu stricti iuris agitur, in quo non solemus à uerbis recedere[c], ut Bar. hic sensit, Sed tamē cōtraria opinio receptior est, quia quū actor ꝑfecte implere nō possit, uidetur id actū, ut cautio sufficiat,

idq;

m l.fi.j. si tutor uel curator. l.j. ubi Bal.j. qū liceat ab empt.
n rub.s.tit.j.
a l.naturalis. de præscr.uer. l.si pecunia. de cōdi.ob cau.
b l.elegāter. §. si quis post. de cond.indeb.
c l.dedi. in prin. de cōd.ob cau.
d l.si unus. §. pactus ne, de pac.
e l.actionē.s.eo.
f d.l.cū mota.
g d.l.actione.
h l.si pro fundo. ubi Bar.j.eo.
i l.ubi.j.eo.
k gl.l.Lucius. §. tres hæredes. ad Treb.
l l.2.s.eo.
m arg.d.l.si pro fundo. ubi Bar. l.3. in princ. de cond.ob cau.
n l.Mutianæ. de cōd. & demō.
o l.si filius.j. de cond.instit.
p l.mulier. §. pe. de cond.insti.
q gl.c.j. in fi. de temp.ord.
r l.eo tēpore. §. rūs. de pecul. stipulatio ista. §. quatenus. & §. quæsitū. de uerb.obl.
s l.elegāter. uer. sanè. de cōd. indeb.
s not.s.eo.l.si diuersa.
s d.l.si ꝓ fundo.
t d.l.naturalis. §.j.
u d.l.naturalis. §.j.
x arg.l.j. §. si reus. de eo per quē fact. l.j. §. si debitori. ubi Bar. ut in poss.leg.
y arg.l.si rē. §. ōis. uers. satisfactū. de pig.act.
a gl.d.l.iurisgētiū. uerb. facias
b §. si quis ita stipuletur. de uerb.obl. Doc.l.Mutianæ. de cond. & demon.
c l.si tibi legatū. de leg.3. l.quibus. §. Termilius. de cond. et demon.
c l.quicquid. de uerb.obl.

idq; non tantum in cōtractibus bonæ fidei procedit[d], sed etiā in contractibus stricti iuris[e], ut ex plurimorum sententia Alex. hic disputat. Ego quia hic articulus à præsenti materia sat alienus est, ulterius insistendum non duxi. Sed quid si actor non
VI præscriptis uerbis agere uelit, sed cōdictiōe ob causam, ut in pristina obligatione reponat: Et Barto.[f] concedendū id eo casu censet, quū actor ipse plene adimpleuit, actionēq; pristinā omnino peremit, aduersariusq; est in mora, & ea actio consensu instaurabilis est[g]. Ego nullo casu actori id licere arbitror, cum in transactione pœnitētiæ locus non sit, quod alibi attingendum[h], pleraque enim hic à cæteris alieno loco disputata legibus suis reseruo.

IIDEM AVGG. ET CAESS.

Martiæ.

SVb prætextu specierum post repertarum, generali transactione[b] finita, rescindi ꝓhibent iura. Error autem circa proprietatem rei apud alium extra personas transi-

SVB PRAETEXTV. Petebam à te actione generali, puta tutelæ, negotiorū gestorū, pro socio, equitiū meū, uel chorum seruorū, deinde acceptis centū trāsegi, & generaliter te liberaui ab omni equitio uel choro, uel etiā ab omni quod iure earū actionum petere unq; potuissem: queritur, si aliquis equus uel seruus inueniatur, quē ego nesciebam ad me pertinere, an potero eum petere: Et hic ponitur regula cū exceptione: Ea regula est, nō posse amplius qcquam peti, quia sicut nouis repertis instrumentis nō rescinditur trāsactio[a], ita nec nouis speciebus. Sibi ergo imputet qui generaliter reum liberauit, nō enim tam effuso sermone uti debuit, in quo plerunq; subest captio[b]. Nec de huiusmodi specie nō actū allegare potest, quū saltē in genere cogitasse de ea existimandū sit[c]: quia qui generaliter loquitur, omnis rei quæ sub genere cōprænditur, meminisse censendus est[d]. Qui ergo aliquē ab omni equitio liberat, siue à speciebus quas scit eū habere, siue quas nescit, liberare intelligitur, quia potuit cogitare, forte aliquas penes eū esse quas ipse nō agnoscit: Quod procedit in ignorantia specierum, quæ in se cōsensum in genere cōtinet[e]. Sed quid si nō ignorātia, sed error, qui ab ea plurimum differt[e], allegetur: Et tunc secus dicendū est, quia error penitus cōsensum nullum habet[f]. Finge igitur tempore transactionis aliquē equum uel seruū apud tertiū quēdā te habuisse, quē ego illius esse existimabam, probabiliterq;, quia possidentem eū uidebā, in dominio quoq; eius esse arbitrabar[g], an saltē illā speciē, quum ad te post trāsactionē peruenerit, petere potero: Et hic traditur posse. Vnde hic ꝓbatur generalem clausulā ad ignorata quidem trahi, de quibus in genere potuit cogitari[h], ad ea uero quæ errore procedunt, non trahi. Qđ & in clausula omni meliori mō &c. receptius ferè est[i]. Rursus quoq; probatur, ꝗuis ignorās & errans plerūq; æquiparentur[k], quia absq; ignorātia, ut Augustinus inquit, nullus est error, tamen facilius errāti succurri, qui iustam erroris causam adducat, quàm ignorāti, & sic id ego rescriptum interpretor.

b ¶ GENERALI TRANSACTIONE. Vt transactio generalis proprie dicatur, oportet etiā libellū generalē fuisse: Nam si libellus seu petitio fuit specialis, trāsactiōis uerba, ꝗuis generalia ad petitionis causam restringerētur[l], & ideo transactio specialis diceretur, quo casu legi nostræ locus non esset[l]. Sed quid si petitio quidē & trāsactio generalis esset, causæ uero ꝓsecutio specialis: Et nōnulli existimant, nec tum quidem rescripto nostro locū esse, sed actori replicationis ope succurrendū, quoniā idem & in sententia uidemus[m], Pari aūt iure trāsactiones & sentētiæ censentur[n]. Accur. cū ueteribus contra[n], quia sententia ad acta & cogitata restringitur[o], quū in inuitū feratur, at in trāsactionibus satis est, potuisse in genere cogitari, ut supra uidimus[p]. Ego ne temere à uerbis rescripti nostri recedamus, generalemq; prosecutionē, cuius mētio nulla hic est, effingamus, ab Accur. recedendū nō arbitror, ut qui generaliter petijt, generaliterq; transegit, omnino excludatur, quum adhærendū sit cōtrahentiū uerbis[p], qui etiā de eo quod adhuc in lite non est transigere possunt[q], quāto magis si iam generalitate petitionis compraendatur, tametsi prosecutione causæ omissum: at in sentētia aliud est, restringitur enim ad acta. Vnde post concessam actori generaliter dilationē ad ꝓbādum super petitis, secuta generali sentētia amplius nō audiretur[r], quia tali casu sentētia ad eas quoq; species referri posset, quas prosequi actor neglexisset[s], quoniā de eis

 tractatum

d l.insulā. §. fi. loca.
e arg.l.si creditores. de priui. cred. l.creditoribus. de sep. bon. l.inter. q sat.cog.
f d.l.actiōe.s.e.
g arg.l.si quis accepto. de cōdi.ob cau. l.si pro fundo.
h l.quāuis.j.eo.
a l.sub prætextu.s.eo.
b l.fi. in fi. de dot.pro.
c l.qui iure. de testa.militis.
d Aret.cōs.33. Socy.142.fi.
e d.l.qui iure.
e glo.l.de statu. de testa.
f l.si per errorē. de iur.om.iud.
g l.Titia. de sol. l.pe. ubi Doct. de cōd.inst.
h Fely.c.cū super. in fi. de offi.deleg.
i Anch.cōs.357. Cald.cōs.j. de accus.
k l.si me. §.j. de acq.poss.
l l.si decreta. j.eo.
l l.age.s.eo.
m l.2.j. de iud.
n l.nō minorem. s.eo.
n Bal. Saly. Ful. Alex. hic. & cōs.11.2.
o l.si quis ad exhibendū. de excep.rei iud.
p nota. Ang.l. tres fratres. de pact. Rom.l. sicut.j. de test. mil. Alex.cōsi.11. col.pe. in 2.
p l.pluribus. de acceptil.
q l.2.s.eo. Alex. cōs.11. in 2.
r l.Titia. de accus. l.si ea.j. qui accus.
s l.propera. §. & si quidē. ubi Alex.col.3. de iud.

gentiũ tẽpore transactionis constitutæ[c], nihil potest nocere.

tractatum satis dici potest, quũ dilatio generalis in causa cõcessa est[t]. Et hinc consequens est, ut quod in diffinitione iudicis dictum est, ad arbitri quoq; sententiã protrahatur[u], quum arbitria iudicijs exæquata sint[x]. Ad arbitratoris uero laudatiuum nõ ꝓtrahatur, qa id trãsactioni magis accedit[y], quod Rim. hic docet. Mihi uidetur eandem rationẽ in arbitratore subesse, quæ & in arbitro, quum & ipsius potestas à cõpromisso pendeat[z], & ad ea quæ partes ꝓsequutæ sunt referatur[z], & ideo utriusque sentẽtiam iudicio æquiparari, cui si homologia accesserit, tũc fortè cum transactione conueniret, ut fauorabilior eius actus fiat interpretatio, cui partes consenserunt, quã qui sola iuris autoritate innititur[a].

III Sed quid in simplici pacto dicemus, quo quis generaliter alium liberat? Et uideretur à transactione differre, quam hic traditur generaliter intelligi, quum tamẽ pactum etiã præter uim uerborum restringatur ad id quod actum est, idq; ex Scæuolæ respõso[a]. Qua tamen in re aliter distinguit[b], negatq; Bar. aduersus uim uerborum ibi fieri restrictionẽ. Nam & in eo responso liberatio generalis nulla erat, sed simpliciter nummularius ita demum tacitam se pecuniam restituturum promisit, si emissum instrumentũ, id est cautio[b] à Titio facta, qua mandabat Seio ut C C C. patrono numeraret, pro irrita haberetur: Nihil enim impedit, quin Titius tacitam pecuniam petat, & rursus hãc summam, si adhuc patrono soluta nõ erat, ad calculum reuocet, stetq; firma huius obligationis causa, quam separato capite, apparet ab expensi atq; accepti rationibus diuisam.

IIII Rectius igitur de legis nostræ regula limitabimus, quotiescunq; species aliquæ dolo transigẽtis interuersæ essent, nõ enim generalis transactio ad has trahetur[c]. Quid si dolus præsumptus sit? Et Ias. idẽ esse hic censuit, quum pupillus qui generali transactione tutorem liberauerat, lineam margaritarum monileq; repeteret, quod matris suæ fuisse asserebat, præsumi enim clam dolo tutoris eas res habitas, quũ solũmodo facta transactiõe palàm ab uxore sua deferri permisisset, nõ debere autem generali trãsactione cẽseri remissum delictum, id est dolum[d].

V Eadem ratiõe qua dolus remissus nõ censetur, nec reliquorũ quoq; liberatio generalibus uerbis remissa cẽsebitur[e]: Itemq;

t l. fi. uerb. singulis causis. de fer.
u l. si cũ dies. §. plenũ. de arb.
x l. j. de arbit.
y auth. si uero. j. de iud.
z l. nõ distinguemus. §. de officio. de arb.
z l. apud. §. item quæritur. de doli excep.
a l. ne in arbitris j. de arb.
a l. emptor. §. fi. de pact.
b Doct. d. l. si de certa.
b l. quidam. de prob.
c l. tres fratres. ff. de pact.
d l. itaq;. de fur.
e l. Aurelio. §. j. de lib. leg.

quin rem apud se constitutã restituere quis dño teneatur[f]. Quoties enim quis generaliter actionẽ personalem remittit, nõ tamẽ id donasse censetur, quod iure dominij uendicare posset[g]: quod intelligendũ, nisi constaret hoc quoq; actum esse[h]. Videtur autẽ & tũc id actum, quum trãsactio ei actioni accessit, qua res illa comprændi poterat, ut Pet. & Cy. aduersus Placẽtinum tradiderunt: ueluti si actor rei uendicationẽ intendisset, transigẽdo em̃ uidetur reũ absoluisse ab omnibus rebus quas actor ad se pertinere credebat: secus si nõ credebat suas esse, ut Accur. sentit[k],

VI tũc enim propter errorẽ ei succurreretur, quod supra ostẽdi, idq; ex

VII legis nostrę ultimis uerbis. Tametsi Pet. Cy. Rimi. & quidã alij aliter accipiãt, ut transactio generalis quod tempore transactionis debetur extinxisse censeatur, nõ si quid ex noua causa deberi incipiat, ut si reus post transactionẽ speciem aliquã à tertio possessore emat[l], non enim trahetur ad ius futurum[m]. Quæ sentẽtia summa ratione nititur, quũ enim trãsactio hæc tertio illi nihil prodesset[n], ergo nec reo: qui, quod ad rem emptam pertinet, iure autoris sui utitur[o].

VIII Receptum aũt est adeò trãsactionẽ ad alterius ius nõ trahi, ut etiã si pater generaliter transigat, non tamen in rebus quę filiorum sunt quicq; afferre detrimenti censeatur[p].

IX Sanè & hoc cõstat, quęuis generalẽ trãsactionem ad ea quæ ex testamento proficiscũtur non pertinere, quoniã de his trãsigi nõ nisi inspectis uerbis instrumenti uel codicillorum potest[q].

X Illud quoq; in cõfesso est, si qs ætate minor transegerit, & ex uerborũ effusione damnũ subeat, in integrum ei restitutione subueniri[r].

XI Sed & illud dubium nõ est, quãtũuis generalem transactionẽ, ad ea nõ trahi, de quibus uerisimile sit, nec in genere quidem fuisse cogitatum[s], utputa ad casum qui nõdum euenisset[t], uel ad casum ualde insolitũ[u], uel qui aduersus probabilẽ cõtrahentiũ mentẽ esset[x]: Qua in re plurimum arbitrio iudicis tribuetur. Possunt tamen, si uelint, partes agere, ut transactio ad casus quoq; incogitatos & improuisos trahatur, quod Alexander respondit[y].

c ¶ CONSTITVTAE. Quia nomine rei extraneus eam detinebat, quũ actor crederet ab extraneo tãquam domino possideri, ut supra declaraui. Pet. & Cyn. idem sentiunt, si extraneus tanquam suam possideret, uendidissetq; reo, quia transactio ad ius post quæsitum non trahitur[z], ut supra diximus: qui intellectus in se est uerus, sed non quadrat uerbis legis, quum etiam citra erroris allegationem idem esset.

f l. ei cui. de lib. leg.
g l. Aurelius. §. meuia. eo. tit.
h glo. fi. hic.
m c. cũ inter. de ren. Rom. cõs. 294. in fi.
n §. alteri. Inst. de inutil. stip.
o l. si superatus. de pig.
p l. de re. ff. eo.
q l. de his. l. nõ se rendus. de trãs.
r l. j. j. si aduer. rem iud.
s l. cũ Aquiliana. ff. eo.
t Fely. d. c. cum sup. in fi. Aret. cõs. 24. col. 2.
u l. fistulas. §. frumenta. de contrah. em. Alex. cõs. 31. in 2.
x Socy. cõsi. 93. uers. quinto obstat secunda ratio. in 4.
y d. cõs. 11. in 2. Rom. d. l. sicut Ang. d. l. tres fratres.

z l. de tutoribus. ff. eo.

IIDEM AVGG. ET CAESS. *Antonio.*

TRansactione finita, quum ex partibus tuis magis dolum intercessisse, quàm eorum cõtra quos preces fundis cõfitearis: instaurari graue, necnõ criminosum tibi est.

TRANSACTIONE. Quũ Antonius dolo malo aduersarios suos ad transigendum secũ allectasset, deinde fortè ita euenisset, ut hæc transactio sibi inutilis esset, ab ea recedere uolebat, quæritur an possit? Et uidebatũ posse, tanq; transactio dolo facta ipso iure nulla sit[a]. Quod & nõ pauci tradiderunt, quoties super actione bonæ fidei interposita est. Cõtractus enim bonæ fidei ipso iure propter dolum uitiantur[b]: Quo casu actus nullus à quocunq;, etiam si allegantis fraus detegatur, improbari potest[b]: Nã & si ipse prima actione agat, & aduersarij de transactione excipiãt, dolum in replicatione deducẽs audiẽdus uideretur[c]. Sed tamẽ hic aliter rescriptum est, quia pro regula traditum est, eum qui proprium uel autoris sui dolum allegat audiendum non esse[d], idq; etiam si actus sit nullus, dum euidentissimo uitio nõ laboraret[e]. Idemq; etiã si sola replicatione de eo obijciatur, dum is aduersus quem obijcitur doli particeps nõ sit, & de lucro captando nõ agat[g]: Tametsi nec uerum sit, transactionem ipso iure propter dolum uitiari: quum enim contractus innominatus sit, apparet esse stricti iuris, ut in Rubrica admonui, & ideo sola actiõe de dolo rescindi posse[h]. Nec me mouet quod lex ait, trãsacta intelligi bona fide ut ualeat transactio: quia uerbum ualeat, ad effectum refertur, quum affirmatiue positum sit[k].

Sanè quod supra diximus, nõ audiri qui proprium dedecus allegat, quibusdam casibus non procedit: Primus, in damnũ ipsius allegãtis, audiretur enim credereturq; noxium se fatenti, ut de eo ultio sumi possit: tametsi lex quandoq; cum cõfitente mitius agat, ut ad detegenda facinora unumquẽq; inuitet[m]. Secundus est, quum quis dedecus suum excipiendo allegat, idq; aduersus eum, qui pari macula fœdatus est: aduersus enim doli exceptionem replicatio doli nõ admittitur[m]: quia in pari culpa potior est possidentis conditio[n], quod si actor à culpa alienus est, frustra reus proprium dolũ allegaret[n]. Tertius est, quum uia replicationis allegaret actor crimen suum aduersus participem qui de dolo captando agit, quũ actor euitandi damni causa replicauerit, quod Barto. sensit[o], & æquitate non caret. Vnde infertur, si quum timerem confiscari, tibi bona mea uendiderim tradiderimq; deinde ea à te uẽdicem, tibi de emptione excipienti, posse me de simulatione contractus in fraudem fisci facta replicare[p]. Sed ego id potius inductum arbitror, quia ex contractu simulato propter consensus defectum non transit aliquod dominium. Vnde fundamentum intentionis meæ in dolo non est, sed in dominio quod à me nõ discessit, replicatio autẽ simulationis & fraudis exceptionem tuam elidit, quia simulationi in fraudem fisci consensisti: quo fit ut quum culpa mea propter culpam tuam obumbrata sit, dominium apud me remanere debeat, apud quem semper fuit[q]. Illud admittendum est, quum non fraus sed credulitas nimia, & falsa in replicatione allegatur, non uideri turpitudinẽ allegari, & ideo replicantem non reijci[r]. Quartus casus est, quoties fraus ipa iam erat detecta: Nihil em̃ impedit, quin aduersus aliũ de ea obijci possit: quod dubium nõ uidetur, quoties excipiendo, seu se defendendo aliquis eam allegaret[s], ut quum à munere iudicãdi quis se excusaret, qui de crimine aliquo damnatus sit[t], uel abhominatus, sacerq; denuntiatione Pontificũ factus sit[u]. Sed magis dubium est quid agendo? Et non putauerim talẽ admittendum, nisi ex consensu rei, ut quum is qui iurauit instrumentum nõ esse simulatum, nihilominus agit, & simulationem, reo nihil obijciente, probat[x]. Sed quid iuris replicando? Et receptissimum est, ex Vlpiani responso admitti[y]. Sed ego uerba Vlpiani aliter interpretor, quum em̃ eum cuius periurium, sententia in fauorem domini lata, detectum est, aduersus procuratorem, qui ex stipulatu propter cautionem rati conuentus erat, agentem non multum proficere scribat, satis indicat tali replicatione non omnino hunc periurum adiuuari. Quapropter Bald. sententiam sequor generaliter sententis, nunquam huiusmodi ex allegatione lucrum actori conceden-

a l. j. in fi. ad Tertul.
b Bart. 3. l. sub prætextu. j.
b l. j. j. de lib. ca.
c l. cum mulier. solu. matr.
d l. si creditoribus. j. de ser. pig. dat. l. filios. j. de reuo. his quæ infra.
e c. cũ super. de conces. præb.
g l. uiro. sol. ma.
h l. pen. j. de inutil. stip.
i l. j. in fi. ad Tertul.
k l. uniuersa. 3. de preci. impe. offer.
l l. inde Neratius. ad l. Aqui. in fi.
m l. quisquis. ĩ fi. j. de l. Iul. mai. auth. nouo. j. d' pœ. iud. q mal.
m l. apud. §. Marcellus. de dol. excep.
n l. j. & ij. de cõdi. ob turp. ca.
n c. iter. de don.
o Bar. d. §. procurator. Aret. cõs. 65. in fi.
p Bal. l. cũ profitearis. j. de reuo. don.
q l. cũ mulier. ff. solu. matr.
r l. de tutela. j. de in integ. re. mino. ubi Bart.
s l. antepe. de satisd. tut. gl. cap. ex pœnitentibus. 50. dist.
t Bart. l. ij. C. si seruus uel lib. lib. x.
u Bal. c. intellexi mus. de iud.
x Bar. Saly. l. fi. j. de nõ nu. pec. Fely. d. c. tertio loco.
y l. alias. de iureiur.

dum esse[z]. Amplius ego addo nec sarcturam damni illi permittendam, nisi aduersus delicti participem, quod superius ostendimus: Tanti enim non esse hanc detectionem, ut ideo aduersus regulam quis audiatur. Quintus casus est, quum actus ideo nullus est, quia aduersus legem celebratus: uidetur enim cuilibet cõcedendum, ut actum à se aduersus legum scita gestum infirmum allegare possit[d]. Quod intelligendũ est, nisi nullus fauore alterius sit, nec enim æquum est, ideo alteri damnũ fieri[c], quare nec libertati hoc nomine præiudicabitur, nec matrimonio, nec ecclesię[d]: Non enim hæc ab allegantis ipsius potestate pendent. Idem generaliter in his in quibus lex ad allegantis uoluntatem non attendit, ut quia actus sit nullus fauore publico, atq; ita constet[e], quod si nõ constet actũ nullum fuisse, in re dubia reijciendus est, propriæ culpæ fiduciam allegans[f].

IIDEM AVGG. *Proculo.*

SI de certa re, pacto transactiõis interposito hoc cõprensum erat, nihil amplius peti, & si nõ additum fuerat eo nomine, de cæteris tamen quæstionibus integra permanet actio.

SI DE CERTA. Petieram à te fundum Sempronianum, deinde acceptis centum transegi, promisiq; nihil amplius petere, quæritur an mihi denuo alium fundum petẽti obstet exceptio? Et uerba generaliter accepta, uidẽtur indicare, me omnino excludendum esse: standum est autẽ uerbis, nec temere per interpretationem restringenda sunt[a]. Sed tamen hic contrariũ respondetur, debẽt enim hæc uerba ad causam suam restringi[b]. Quod nõ in trãsactiõe tantum, sed & in pactis[c], in cõpromissis[d], in iudicijs[d], in calculationibus[e], in solutionibus[f], in renuntiationibus[g], dicendum est. Depraenditur aũt cognosciturq; hæc causa quãdoq; ex natura actus, ut in transactione uel sententia, habẽt enim præcedentem petitonem, ad quã referuntur. Quãdoq; ex uerbis ipsorum contrahentium, ut quia à principio contractus præfati sunt quam ob causam paciscerẽtur. Quãdoq; & cum in fine subiecta est clausula unde id colligi potest[h]. Quãdoq; & alio modo, ut si aliqua specialia expressa sunt quæ aliàs corrigerentur uel minuerentur si generaliter uerba ipsa acciperemus[i], quod Bal. recte censuit, merito igitur in pposita specie hic responsum est, posse me alium fundum q; Sempronianum petere, quũ illa clausula, nihil amplius peti, cõmode ad solum Sempronianum referri possit, qd' & natura dictionis amplius suadet, quæ repetitiua est[k], ostẽditq; de eo actum quod semel in iudicio deductũ fuit: quod & non absimili in specie Fulg. respondit[k]. Sed quid si eũdem fundum Sempronianum petã ex alia causa? Et non obstare transactionem pleriq; senserũt, idq; rei iudicatæ exemplo, cuius exceptio ex alia causa agenti non obstat[l]. Contrà Accurs. cum paucis[l], quos & ego sequor, uerba enim transactionis omnino obstant, nec commode hoc casu restringi possunt: excludar igitur, etiam si ex alia causa petam, dum talis sit, de qua uerisimiliter saltem in genere potuerit cogitari: quid enim si causa noua sit[m]? quid si penitus contraria expressæ? ut quia transegerim in querela inofficiosi, deinde falsum testamentum compererim[n]. Quis credat eum qui cogitauerit testamẽtum esse falsum inofficiosi testamenti querelam fuisse propositurũ[n]? Huiusmodi igitur casibus à me supra enumeratis[o], communem sententiam sequor. Illud enim omnium consensu receptum est, si adeo generalia sint uerba, ut citra manifestam calumniam restringi non possint, uerbis ipsis standum esse[p]. Quid enim si in casu nostro promisissem amplius nec fundum Sempronianum nec alium petere? Quid si quis se non petiturum occasione cuiuscunque crediti spepondisset[q]? Quid si adultus excussa tutoris in uno capitulo ratione, eum se liberare diceret generaliter ab omnibus quomodocunque in hanc diem per eum gestis[r]? Intelligentur enim hæc generaliter, exceptis casibus à nobis relatis[s]. Quapropter temperare quisque à tam effuso sermone debet, ne in promptum incidat periculum[t]. Vnde & traditum est, neminem cogendum, ut tam amplis uerbis quenquam liberet[t], captiosæ enim sunt huiusmodi confessiones[u], satisq́ue est si creditores in apochis eas solum generales clausulas adijciant quæ simpliciter specialium uim confirment[x]: hisq; beneficijs solum renuntient, unde actus infringi aliàs posset[y], quod eleganter Bald. docuit. Sed nunquid generalis hæc transactio, quæ

ca usam

z Bal.d.c.intelleximus.Ias.d.l.alias.
d l.à diuo Pio. ritu nupt.
e d.l.j.et l.interrogatum.de libera.ca.
d c.lator.c.consanguinei.de re iud.d.c.tertio.de præsump.& 35.quæst.9.quod quis.
e c.ex tenore.de cõcess.præb.l.quẽadmodũ.de ag.et cẽs.li.xj.
f c.cũ super.de cõcess.præb.gl.c.cum in uerbo duos.de cõstit.
a l.j.§.& gñaliter.de leg.præstan.
b l.legatorũ.§.j.de leg.ij.
c l.fi.§.idẽ quæ sijt.de cõd.id.
d l.si cũ dies.§.plenũ.de arb.
d l.j.j.si aduers.rem iud.l.2.j.de iud.
e d.l.emptor.§.Lucius.de pac.
f l.si ex pluribus.de solu.
g Bal.l.pactum.quæst.14.j.de col.l.iubemus.j.ad Velle.l.ut fundus.cõmuni diuid.l.Titia.§.idem.de uer.obli.
h l.quæsitũ.§.j.de leg.3.
i l.quoties.j.fami.herc.d.l.legatorũ.§.qui plures.
k l.si seruus.§.si ita.de leg.j.
k cõs.38.ad id.
l l.cũ quæritur.de excep.rei iud.
l arg.l.si unus.§.pe.de pact.& not.d.l.sub prætextu.iũcta l.2.j.de iud.
m l.qui cũ tutoribus.ff.eo.
n l.fi.ita quis.§.fi.de uerb.obl.
n arg.l.cũ qui.j.de inoff.test.& l.pen.j.eo.
o l.sub prætextu.2.
p l.pluribus.de acceptil.
q Cy.l.si ex maiore.j.de exec.
r Bart.d.l.sub prætextu.
s d.l.sub prætextu.
t d.l.fi.j.de dot.prom.
t l.3.§ cõtrariũ.de contra.iud.tut.
u l.cũ Aquiliana.ff.eo.
x Bal.d.l.pactũ.quæst.16.
y auth.matri.j.qũ mul.tut.of.

causam ipsius cõtractus egreditur, in uim transactionis adhuc sustinebitur, an ceu pactum ualebit? Et Bar. adhuc uti transactionem sustineri censuit, quia absurdum non est, te mihi centum dedisse, non solum ut actionem ad fundum sempronianũ remittam, sed etiã ut alijs actionibus, de quibus liquidò cõstet, te absoluam, cũ in transactione possit aliud dari uel remitti, quã id de quo litigatur[z], censeturq; tale pactũ transactiõis pars esse[a]. Quod si notarius in principio documenti præfatus sit, partes ipsas ad huiusmodi pacta, conuentiones, transactionem deuenisse, tunc nihil necessarium est interpretari actionis liquidæ remissionem ad transactionem spectare, sed ad pactum potius, quod & Alexan. respondit[b]. Trahitur ẽm pactum & ad ea de qbus nulla est controuersia[c]. Sed quantum sit respectu pacti nunquid obstabit exceptio quod sine causa factum sit[d]? Et Alex. respondit non obstare, sed donationis causam præsumi[e], quæ sententia ambigua est. Ego potius causam quoq; transactionis hoc etiam casu subesse dixerim, quæ ex eo præsumitur, quòd eodem contractu cum transactione pactum cõceptum sit[f], idq; & Bartolus ferè sensit. Cæterum & illud annotandum est, quod hic traditur generalem transactionem ad causam suam restringi, ita intelligi debere, ut non ideo restringatur, quin & ad connexa ipsius causæ trahatur[g], quum soleat uulgò dici, de connexis idem esse iudiciũ[h], quod & de accessorijs quibusq; dicendum, qualis est pœna uel fructus ipsius rei[i]. Idemq; si qua ad rei appendices pertinent[k], quod & alij hic tradiderunt.

IIDEM AVGG. *Cyrillo.*

SI causa cognita, prolata sentẽtia, sicut iure traditum est, appellatiõis, uel in integrum restitutionis solẽnitate suspensa[b] non est, super iudicato frustra transigi non est opinionis incertæ.

SI CAVSA COGNITA. a ¶Trãsactio igitur post rem iudicatam nullius momenti est, deficit enim eius substantia, nempe incertitudo[l], quia sententia rem liquidam certissimamq; inter partes facit[m]. Qua ratione idem Bar. censuit, quum quis instrumento obligatus est quo chartularij iudicis præceptũ ceu in cõfessum continetur, & tum ẽm res clara est ut merito trãsigi non possit[n]. Idem respõdit Ang.[o] in eo qui campsoria syngrapha tenebatur, quum huiusmodi literis ex lege municipij executio cõcessa esset, Quę omnia & nos probamus, si aduersus id pręceptũ, uel hasce literas nulla obijci exceptio propter statuti uerba poterat, alioqui putarem nõ omnino rem claram esse, & ideo ualere transactionẽ, quod Paul. Cast. Alex. q; censuerunt. Sed cur nõ ualet saltẽ transactio in uim pacti? Nam uidemus quoties subest uitiũ formæ actum omnino nullũ esse[p]; si tamẽ aliud uitium subest, uidetur saltem tacitũ pactũ cõtinere[q]? Sed Bar. id in liberatiõibus admittit, nõ in trãsactiõibus, quę ultro citroq; obligationẽ sui natura cõtinẽt[r]. Ego & nõ ualere in uim pacti existimauerim, qa deest consensus, nec enim uerisimile est, eum quẽ timore litis ad transactionẽ cõpuli, quicq; uelle donare[s], quod & alibi declaraui[t].

b ¶SVSPENSA. Hic apparet sentẽtiã æque in integrũ restitutiõe, atq; appellatione suspẽdi, Videturq; cõmunis sentẽtia approbari, qua traditũ est, pẽdẽte in integrũ restitutiõe, nihil nouãdum esse, & ab omni executiõe supsedẽdũ[u]. Sed Bar. id nõ procedere aduersus plerosq; sensit, nisi quũ incõtinẽti probari læsio potest, alioqui nõ differẽdã esse executionẽ[y]. Propter ẽm pręsumptionẽ rei iudicatæ, cẽsendũ uidetur aduersarij malitia & frustratiõe restitutionẽ petitam esse, & ideo saluo petẽtis iure nõ differendã executionẽ[z]. Quæ sentẽtia forensiũ operarũ usu plerisq; in locis obtinuit, & nobis placet, quoties restitutio in integrũ idcirco petitur, qa iniuste iudicatũ fuisse proponat, quod si de facto iudicis, pro quo lex præsumit, nulla sit querela, tũc aliã sententiã sequerer[a]. Sicut & pẽdẽte articuli quæstione. Tunc ẽm clarũ est interim nihil nouandũ esse[b]. Quod uero ad ualorẽ trãsactionis attinet, semper in integrũ restitutio suspẽsionis uim habet, qa tametsi facta executione tñ reuocari adhuc omnia possent, si reus obtineat[c]. Sanè quod hic dicit, appellatiõe sentẽtiã suspẽdi, pleriq; interpretantur, respectu futuri. Quãtũ ẽm sit respectu presentis tẽporis, lex extingui pronũtiatũ ait[d]. Ego à uerbis legis nostræ recedẽdum nõ arbitror, ut suspẽdi potius sentẽtia dicatur[e], retroq; cõfirmatoria ad priorẽ trahatur: exceptis tñ causis criminalibus, quibus lex pœnam damnatis irrogat, nõ enim dãnatus est cuius appellatio pendet[f], & ideo pro-

z l.si super.3.e.
a l.fundi partẽ.de contrahen.empt.
b Alex.consi.11.col.pe.in 2.
c l.fi.j.de don.uersi.nisi ille.
d l.2.§.circa.de dol.excep.l.creditori.3.tit.j.
e d.cõsi.l.à Titio.de uer.obl.
f l.si uentri.§.fi.de priuileg.cred.
g glo.c.accusatus.uerb.iudicari.de hæret.in 6.
h c.translato.de constit.
i l.2.in prin.si quis caut.l.fin.in fin.de eo qd cer.lo.
k l.si cũ tibi.gl.fi.ad fin.j.de iud.
l l.j.ff.eo.l.& post rem.
m l.res iudicata.de reg.iur.
n Doct.c.exposita.de arb.
o l.ita stipulatus.§.Chrysogonus.de uerb.oblig.
p l.an inutilis.de acceptil.
q l.si accepto latum.eo.tit.l.si unus.§.pe.de pact.
r l.transactio.j.eodem.
s l.suus.j.de re pud.hær.
t l.j.§.si qs ita.de uerb.oblig.
u Docto.l.4.§.condemnatum.de re iud.
x arg.l.prætor.uers.paulus.de iud.
y c.suscitata.de in integ.rest.
z arg.auth.quæ supplicatio.j.de præcib.imper.off.
a l.defendẽte.de auto.tut.
b l.j.j.in integ.rest.post.
c d.authẽ.quæ supplicatio.
d l.j.in fi.ad Turp.
e l.fi.§.illud.j.de tem.appel.
f l.furti.in pri.de his q not.l.si quis filio.§.hi autẽ omnes.de iniust.rupt.

BB 3 pter

pter uerba leg[illegible] perinde est, ac si extinctũ sit pronuntiatum.

c ¶ PROINDE. Prima hic limitatio præcedentis regulæ refertur, ut licet transactio rem iudicatam non ualeat, si tamen actio iudicata acceptilatione extincta est, ualet acceptilatio quod ex communi sententia intelligẽdum, quũ acceptilatio alia ex causa ꝙ transactionis facta est[g]. Quæ interpretatio satisfacit mihi quapropter alij etiam si ex causa transactionis facta sit, ualere censuerunt[h], tamꝙ acceptilatio executio ipsius transactionis sit, ut ꝙuis contractus sit inutilis, executio tamen ipsa mero iure ualeat[i]. Quæ sententia in executione facti posset defendi, nõ in acceptilatione, quæ à iure plurimum mutatur[k]. Ego perpẽsis uerbis arbitror de executione sententiæ loqui rescriptum, quæ locum habere non potest, quum actio iudicati Aquiliana stipulatione nouata acceptilationeꝙ peremptа est: Tunc enim ordinario iudicio, id est ex stipulatione agendum uidetur[l], quia ꝙuis acceptilatio sit nulla, ut pote ius liquidum remittens, nihil tamen impedit ualere nouationem, quum res clara nouari possit, licet de ea transigi non potuerit. Nam & Doctores fatentur legi nostræ locũ nõ esse, quum in instrumẽto notarius scripsit, pactum, conuentionẽ, transactionẽ à partibus factam, quia inde ostenditur cõtrahentiũ mens id agentium, ut ea trãsactio uel in uim pacti sustineri possit[m]. Quid obstat quin eandẽ mentem conijciamus sequuta nouatione: nec rescripti nostri uerba uiolemus? Nam & idẽ censendũ, de regulaꝙ legis nostræ limitandũ est, quum præfati sunt transigentes se omni meliore modo quo efficacius possunt, contrahere[n]: sustinebitur enim tũc inutilis transactio iure pactionis. Idemꝙ si contractum iurisiurandi religione confirmarint, habet enim iuramentũ prædictæ clausulæ uires[o], quod Alex. Iason & plericꝙ alij hic tradiderunt.

Sed quid si partes prius sentẽtiæ expressim renuntiauerint, an ualebit deinde trãsactio? Et Bald. quem cæteri sequuntur, ualere ait[p]: quia nihil impedit, quin sententiæ in suum fauorem latæ, renuntiare quislibet possit[q]. Sed mirum est, inquit Paul. Cast. cur nõ semper ualeat transactio, tanquàm renũtiatum semper ex necessaria sequela ipsi sentẽtiæ uideatur[r]: hærentꝙ hac in salebra recentiores. Ego quum de transactione agatur, id est de contractu ultro citroque obligatorio, qui in substãtia deficit, quia super re clara factus est, non censeo interpretationem hanc admittendam, ut uideãtur partes sententiæ renuntiasse ut actus sustineatur: sed potius inutilem actum celebrare uoluisse, ut Bar. hic sensit[s], quia uerisimile est eum qui ex hoc cõtractu debitor constituitur delectari actum se nullum facere, & scientem tacere. Vnde quod dicitur, eum qui uult id quod consequens est, utiꝙ uelle & id quod necessario præcedit: in uero iustoꝙ cõsensu procedit, non in eo qui in speciem tantum adhibetur. Sed quid si is qui sententiam obtinuit, omissa iudicati actione, priorem adhuc intendat, an ualebit transactio? Et Bal. Saly. ꝙ sentiunt ualere, non enim per sententiam sublata est prior actio[t], merito transigi super ea adhuc poterit. Receptius tamen est non ualere, quia cum illa befacta stet sententia, nec ideo ei censeatur renuntiatum, apparet super re clara transigi[u]. Sed quid rursus si lata sententia, reus fecerit iudicata, remꝙ tradiderit? Et transigi deinde posse aliqui tradiderunt: sequuta enim executiõe, extincta est uis omnis sententiæ[x]. Quod intelligendum, quum probabilis suberat nouæ litis timor, ut quia minabatur reus se rem condicturum[y]. Quid si notarius in instrumento affirmasset, quia lis suberat, uel subesse poterat, super tali negotio, ideo ad transactionem deuentum &c. An ex hac clausula sustinebitur in re clara transactio? Et Angel. sustineri censuit, quia talis enuntiatio inter partes fidem facit[z]. Alij contra, quia ubi lis non est eam partes fingere non possunt[a]. Ego sententiam Ang. eo casu defendi posse arbitror, cum aduersus rem iudicatam potuisset specialiter aliqua exceptio adhuc obijci, puta in integrum restitutionis: licet enim ea quæ iure speciali cõpetũt, in nulla sint ratione, anteꝙ ~~imputata~~ sint[b]: licet etiam ius clarum habere dicatur, qui regulæ innititur, quiꝙ communi iure intẽtionem suam fundat[c]: tamen quum partes ipsæ de speciali remedio dubitauerint, eis credendum est. Quod ego etiam procederе existimauerim, quãuis nihil partes dixissent, si probabiliter credi posset, de tali remedio uictorem dubitasse: idꝙ legis nostrę argumento, quæ restitutiõis in integrum, sicut & appellationis beneficium probabilem transactioni causam præstare ostendit[c]. Nec enim tunc indubitata est sententia, quæ nullo remedio attentari possit[d], capiẽdaꝙ eo casu hæc esset interpretatio, ut ex necessario antecedente, id est huius auxilij prætextu, transactio sustineatur, quod si probabilis nõ fuit huius remedij cogitatio, secus est[e]. Illud ferè omnes fatentur, quoties rei iudicatæ fides in prõptu non sit, ut quia documentũ sententiæ nõ reperiatur, ualere transactionem[f], quũ qui de iure suo docere nõ potest, perinde habeatur, ac si nullum ius haberet[g]. Sed nunquid post rem iudicatam ualeat compromissum? Et si arbitratori, quem Græce διαιτητὴν dicunt, mandatum sit, uideretur[h], tamꝙ illud mandatum naturam quoꝙ pacti, nedum transactionis habeat. Quod si in arbitrum cõpromissum est, nõ ualere aiũt[b], nisi adiecta sit clausula, nõ obstante sententia[i], uel aliàs de sentẽtia nihil sit obiectũ[k].

SI PRO FVNDO, a ¶ Petebat Eucharistius à me fundum Titianũ, at ego qui satis sciebam me malam causam fouere, cũ eo transegi, ut loco Titiani fundi ei prædium aliud traderem, atꝙ secum hoc modo permutarem. Finge, euicta est prædij pars, quo ei remedio consuleturtan condictione ob causam? Et traditum est in transactionibus fauore litium finiendarum ei repetitioni locum non esse, supereſt ergo ut præscriptis uerbis agat, quæ actio in permutatione sola supereſt, cum res data euincitur[a]. Sed pone me non ita conuenisse ut prædiũ illud darem, sed ut ipsum fundum Titianũ, quem petebas tibi dimitterem, an eo euicto agere aduersus me poteris? Et nõ posse responsum est, nõ enim id egi, ut eius te fundi dominum constituerem, Sed ut penes te qualemcũꝙ dimitterem. Et ex hoc intellectu apparet coniunctionem, si tamen, quæ

aduersatiua reddititia est, pro aduersatiua ponitur[b]. Quid.

Nunc incorrectũ populi perueniet in ora,

In populi quiꝙ si tamen ore mei est.

Alij aliter intelligũt, ut Accur. & ueteres, ut nuper Iason, omnes nihil (quod dicitur) ad literã, καὶ πρὸς ἔτοε,.

b ¶ PRO FVNdo. Subaudiunt aliqui de cætero nõ petendo, quo sensu, permisso uiuente actore nũquã posset adimpleri, quin si hodie non petat in futurum petat[c].

Alij frequentiore calculo malunt, pro fundo scilicet apud reum dimittẽdo: quo casu statim impletur promissio, idꝙ actum esse ut promissio adimpleri possit in dubio uerisimilius est. Ego nihil subaudiẽdum censeo, quum dationem hic factam non appareat ut à lite simpliciter recedatur: sed uerba hæc, pro fundo, id est loco fundi interpretor, ut permutationem factam significent. Et ideo infra dicitur, agi præscriptis uerbis[d]. Iason hic disputat, an transactio hic fuerit, an permutatio: concluditꝙ, transactionem potius esse, ut id quod principio actum est magis attendamus[e]. Sed nihil opus est quod unum est in duo diuidere, quum minime ratio ulla repugnet, quin permutationem dicamus causa transactionis factam, dedit mihi Eucharistius fundum Titianum, qui ad se uere pertinebat, ut ego illi uice mutua prædium darẽ, amboꝙ litigare desineremus.

c ¶ INSTAVRARI. Euicta igitur re, nõ tamen prima actiõe amplius agi potest, idꝙ speciale in trãsactionibus, ut litiũ finis sit. Quapropter nec condictio ob causam, quæ in contractibus innominatis regulariter cõceditur[f], locũ ullum habebit, cũ huiusmodi cõtractus ex causa transactionis initi fuerint[g], quod Pet. & Cyn. tradiderunt. In trãsactionibus em quũ actori actione præscriptis uerbis cõsuli possit, ad condictionẽ trãseundũ nõ fuit, quod & Guil. & recẽtiores ferè oẽs hic probant, nec Bar. alibi dubitauit[g], licet hic distinguat, an reus ullo modo adimpleuerit, & tũc dari condictionem cẽseat[h]: an uero eo modo adimpleuit quo potuit, & tunc nõ dari, legiꝙ nostræ locum esse

IIDEM AVGG. Eucharistio.

I argu. l. minor 25. annis cui fid. de minor.

II

III

IIII

V

VI

VII

VIII

IX

X

c Fulg. & Ias. d. l. post rem.

d d. l. eleganter. §. j.

e Ang. Ale. ibi.

f d. l. post rem. ff. eo.

g l. duo. ff. de test. tut.

h c. quintauallis. de ureiur.

i c. exposita. de arb.

k c. inter monasterium. de re iud.

l. argu. l. minor 25. annis cui fid. de minor.

m Bar. & Alex. cõsi. 11. 2.

n arg. l. ex ea. de testam. Docto. d. §. si qs ita.

o l. cũ pater. §. filius matrẽ. de leg. ij.

p Bal. l. si diuersa. 3. eo.

q l. iurisg. §. si paciscar. de pact.

g l. si qs in sua. de iure iur. l. si ita stipulatus. §. si ita. de uerb. obl.

h Aret. Auto. Alex. [illegible].

i l. j. [illegible]. de pos.

k arg. [illegible]. j. de loc. & p Bald. l. quæ subcõd. i. fi. de cõd. inst.

l. duobus. de excep. rei iud. l. j. j. de iud.

u d. l. j. ff. eo.

x l. pmiscri. §. species. de acq. pos.

y l. si fideiussor. VIII §. i omnibus. mand. Bar. l. j. §. & parui. quod ui aut clam.

z l. optimã. j. de cõtrah. stipul. al. cum hi. §. sed cũ lis. ff. eo.

a l. cum hi. §. sed cũ lis. ff. eo.

imputata

b l. ergo. de fid. lib.

c l. 2. ubi Docto. si qs. i. ius uoc.

b l. cũ hic status. §. si diuortiũ. de donat. int. uir.

c d. l. eleganter. §. si quis post.

d l. j. ff. de rer. permut.

e l. si qs nec causam. si cer. pet.

f l. si quis accepto. de cõd. ob cau.

g l. 3. in prin. eo. titul.

g Bart. l. si quis aliã. de solut.

h l. fi. de cõd. ob cau. l. ob eam. de præsc. uerb.

esse:quæ distinctio merito recepta frequentius non est,quum in contractibus innominatis idem sit,siue quis omnino non adimpleat,siue imperfecte[i]: euidensq; legi nostræ fieret calumnia, si reum feciſſe quicqd potuit somniare mus. Cur enim quũ fundum liberũ tam ex pacto q̃ ex disposi-
k l.ex prædijs.j. de euict.l.in uẽ ditione.ff. de act.emp. tione legis[k] dare teneretur,eum à domino non redemit? cur si uerebatur ne ob hypothecam euinceretur,creditori nõ satisfecit[l]?
l l.nõ dubiũ.§. fi.de leg.3. d ¶PRAESCRIptis uerbis. Quę actio ex permutatione datur ei qui adimpleuerit,aduersus eum qui nõ adimpleuit,id est qui dare
m l.j.de re. permut. debuit,seu dominium transferre[m],Prædio aũt euicto, apparet reum nõ dediſſe,quod si actor non adimpleſſet,ut qa promiſſiſſet nõ petere, nulla ei præscriptis uerbis actio
n d.l.siue.d.l.cũ proponas. daretur[n],quum si hodie nõ petat,in futurũ petere possit,& consequenter nunq̃ adimpleſſe dicatur.
e ¶SI TAMEN. Si igitur uice uersa relictus tibi esset fundus Titianus quẽ petebas,isq; ab alio euictus esset, nulla tibi à reo præstaretur euictio.Sed quæ ratio huius rei est? Et cõmuniter traditur eum qui transigit id feciſſe censeri ut à lite recedat, nõ ut ius aliquod trãsferat. Ideo tali cõtractu nõ agi ut dominiũ transferatur. Vnde cõsequens est,ut nec euictio ulla præstetur. Nam & illud receptũ est, litis renũtiatione dominiũ ullum nõ acquiri,sed solum excep-
o dixi.l.postquã. 3.tit.j. tionẽ parari, qua renũtians excludatur[o]. Et ita in casu dubio semper existimandum est, quod si uerba liquidò ostẽdant id actũ ut dominiũ trãsferatur,secus est:ut in principio legis,quũ actor conuenit, ut pro fundo Titiano quẽ petebat alius sibi daretur, apparet enim permutationẽ esse,& ideo id actum, ut fundi Titiani dominiũ in reum trãsferretur: alioqui aliud prædiũ præstitũ, nõ pro fundo,ut hic dicitur,sed pro renun
p l.si donatæ. de don.inter uir. tiatione litis fuiſſet. Idẽ si pro re dimiſſa qs acceperit litis æstimationem[p]:Similis enim non interceſſit,præscriptis uerbis[d] actione ciuili subdita, apud rectorem prouinciæ agere potes. Si tamen[e] ipsas res apud te constitutas (ob quarum quæstionem litis interceſſit decisio) fiscus uel alius uẽdicauit, nihil petere potes.

IIDEM AVGG. *Cherilo, & Ptolemaidi.*

Qvum donationis,seu transactionis causa, administratæ tutelæ debiti sciẽtes uos obligationem fratri uestro remisisse proponatis,nec unquã uolenti dolus inferatur,frustra de dolo querimini: nec ad implendum promissum,hereditatis ppriæ pollicitatiõe quisq̃ adstringit.

Qvvm donationis. a ¶Ex tribus fratribus qui natu maximus erat aliorũ minorũ tutelam administrauit, quum de reddita ratiõis litigassent,tandem transegerũt,renũtiauerunt q̃ adulti actioni tutelæ, & tutor eos hæredes quum moreretur promisit instituere, quod tamen non fecit: quæritur,an adultis succurri aliquo modo possit:Et uideretur de dolo actione succurri[a], sed id falsum est, quia uolẽti prudentiq̃ nõ fit dolus:sciuerunt autem hi, aut consultis peritioribus scire debuerunt,neminem futuræ successionis pacto alligari, quod lex aduersus bonos mores esse interpretatur[b]: An igitur alio remedio cõsuletur:Et Bald. transactionem nullam dici posse censuit, cũ ex pacto tutoris nihil sit adultis datũ[c].Sed Saly.Paul.Alex.contra, cum sufficiat spes successionis,licet à uoluntate tutoris pendeat[d].Aret.alia ratione transactionẽ nullã censuit,quia modus ille loquẽdi,ut nos hæredes instituas &c. impossibilis est de iure nostro[e], Vnde actum uitiare debet. Si eñ conditio impossibilis contractum uitiat[f], quum tamen conditio nihil disponat, ergo multofortius modus impossibilis, qui grauatũ arctius alligat. Sed & hoc falsum est, quum enim dispositio per modum non suspendatur,sed ex se efficax sit[g],modus ipse impossibilis uel turpis reijcitur, dispositio remanet, quod in cõditione non est, ut hic Accur.sentit,quem & cęteri probãt[b].Dissi-
h Bar.auth.ingressi.C.de sacrosanc.eccl. cilior igitur quæstio est, quid si sub cõditione facta est liberatio:ut quia adulti dixerũt, liberamus te si nos hæredes instituueris. Et Bulg.quem Bart.Ang.Paul. Castr. Alex. probauerunt, nullam esse liberationẽ censuit,etiam si cõditio adimpleta ipsiq̃ instituti fuerint,quia spe præmij inuitari nemo ad institutionem debet[b]. Contrà alij plures numero,sed inferiores autoritate: secuta enim institutione,confirmari propter cõditionis euentum ipsam liberationem[i]. Et sicut in hoc rescripto ualet renũtiatio pure facta, censendum etiam ualere sub cõditione posq̃ conditio euenerit[k]. Nec absurdũ uideri spe alicuius lucri, cessante omi captione,aliquem ad institutionẽ allectari,quum & in matrimonijs summa libertas requiratur,& tñ spe lucri ad matrimoniũ quenque inuitari liceat[l]. Sequamur & nos hanc sententiam,quia rationes,cur hæreditas pacto non detur,à nobis supra relatæ[m],hoc casu locum nõ habent:ideoq; nihil impedit, in cõditione id poni, quod in dispositione positum nõ arctaret[n]. Nec uerum nobis uidetur,spe premij ad instituendum neminem inuitari posse: nulla enim lege id cauetur, nisi quum institutio captatoria,uel in fraudem s.c.[o] esset,ut in eo exemplo:Titius si Meuium hæredem instituat hæres esto[p]. Incidit enim hæc species in s. c. sententiã. Quid enim si testator cũ Meuio colludat, ut posq̃ Titius eum instituerit,alias tabulas cõdat,quibus ipsi Titio nihil relinquat? Nec me mouet Alex.ratio,existimantis in Titij testamẽto clausulam subintelligi, rebus sic stantibus[q]:quia quum pure Meuio relinquat, capiẽda potius fuit præsumptio ex affectione institutionem processisse, q̃ ut conditionẽ impleat[r], maxime cum in alterius dãnum non soleat ea clausula aduersus apertam uim uerborum intelligi[s],alioqui hæc ratio, captatoriarum institutionũ prohibitionẽ superuacuam magna ex parte ostenderet,sed hæc alibi latius.

IIDEM AVGG. *Ammonito.*

Transactionem quæ dominij translatiõe uel actione parata seu perempta finem accedet: Et traditũ est elidere[c]. Sed & id ex qualitate iudicis discernendum Aret. censuit, quod alibi tradidimus[d]. Sed qd hic in metu traditũ est,an idẽ & in dolo sit? Et uideretur esse idẽ: Vnde instruunt tutores captiosi aduocati, ut quum aliquid pro pupillo gerunt, procurent in instrumẽto describi,coram eius matre cõiunctis úe aliquibus factum: non enim tunc quod hoc modo palàm gestum est, poterit tutori ceu dolo factũ imputari[e].Sed tñ hac in re plurimũ ego arbitrio iudicis tribuendũ arbitror,qui ex indicijs dolũ perpẽdat. Nec mihi fit uerisimile præsumptionẽ doli, quæ certis casibus à lege aduersus tutores inducitur[f],ex eo cõuelli,quòd in præsentia amicorũ res gesta sit: Potuerũt enim illi consiliũ tutoris sequi,ad quẽ res principaliter pertinebat[g], nec alieno in negotio ualde curiosi[h] esse. Religioni enim iudicãtis hac in re semper plurimũ tributũ est, qui præsumptionis huius uires ex argumẽtis extrinsecus accedentibus uel intẽdat,uel eleuet. Quid enim si is qui metum infert, huiusmodi sit q nihil præsentiã amicorũ uereatur,ut Tirannus:Respondit enim hoc casu Ang.nõ ideo minus præsumi metũ[i]. Nam & Saly.censuit, Si filiafam. propter præcedentes patris minas deinde coram amicis contraxerit, non ideo minus metũ,quẽ uocant reuerentialẽ, præsumi[k]: quia uerisimile est eã plus patri tribuisse, in cuius manu erat,q̃ ullis amicis: quæ sentẽtia uera est, si præcessisse patris cõcussionẽ probetur,alioqui cũ Alex.& recentiori-
k c.causam.2.de offic.deleg. bus sentiendũ[k], nõ magis ex solo cõtractu metũ inter patrem & filiam præsumi attestantiũ,q̃ inter nurũ & socerum[l],q̃q̃ inter
l l.qui à parentis.sol.mat. maritũ & uxorem[m]. Nam & à quibusdam traditũ est, si mulier lege municipij prohibeatur,absq; duorũ cõsanguineorũ præsentia contrahere, nihilominus cum patre suo absq; ea solẽnitate rite contraxisse censeri[n]. Hic enim apparet talis statuti rationẽ esse, ne facile mulieres circũueniri possint,quę ratio ,ppter paternæ pietatis præsumptionem locum sibi non uendicat[o]: qua de re à nobis supra disputatũ est[p].In presentia hoc dixisse sufficiat, quoties lex aliquid ad formam seu solennitatẽ pertinẽs inducit,q̃uis

i l.si maiores. uerb.cõditione.3.eo.
k l.Seius.ad l. falci.
l l.Titio centũ. §.j.de cõd.& demon.
m d.l.pactũ qd. Doct.l.fi.3.titul.j.
n l.uxorẽ. §. hæres.de leg.3.
o l.j.in fi. de his quæ pro non scrip.
p d.l.ille autem.
q l.si seruus.de cõd.ob cau.
r l.nec adiecit. pro socio.
s l.Lucius.de euictio.
a l.nõ est.ff.qd' met.cau.
b l.hæc aũt.§.j. ex quib.cau.in pos.j
c l.transactio. j.eod.
d l.si super.3.eo.
e l.nõ solum.de act.& oblig.
f l.impossibilis. de uerb.ob.
g l.qbus.§. Termilius.de cõd. & dem.
h Bar.auth.ingressi.3.de sacrosanc.eccl.
i d.l.ille aũt.in fi. de hær. inst.
q l.huius rei.l. hoc si res.
r l.si spõsalibus. §.j. d'uer.dor. gl.l.ſtipul.in uerb.ſucceſſores.de uer.obl.
a Dec.l. pactum quod dotali 3. tit.j.
b l. ſtipulatio hoc modo.de uerb.obl.
c l.j.j.de præd. cur.lib.x.
d l.pacta nouiſſ. III 3.tit.j.
e Bal.l.Polla.j. de his quib. ut indig.Cur. cõſil.43.col.6.
f l.j.j.ſi tutor. inter.
g l.fi.ff. ubi pupillus.l.j.§.fi. de uent.inſp.
h l.doli. in fi.de nouat.
i Ang.cõſ.280. reperitur.
k l.j.§.quæ honorandæ. ff. qua.rer.
l l.qui à parentis.ſol.mat.
m c.cũ cõtingat. de iureiur.
n Bal.l. pactum. quæſt.21.j.de coll.
o l.Aurelius.§. Titius.de lib. leg.
p l.præſes,3. eo.

ratio cesset, tamẽ nihil de solennibus omittendum, aliàs actus est nullus[q]. Quod proculdubio in hoc casu censendum, si statutis cautũ esset, ut ad literam intelligerẽtur, seu nihil extrinsecus in eorũ interpretatiõe adsumeretur[r]. Nec enim dubiũ est in hoc statuto in primis uim uerborũ inspiciẽdam esse: Vnde si in eo simpliciter scriptum sit, ut non nisi cũ consensu agnatorũ mulier cõtrahat, sufficiet etiã

q l. si fundus. de reb. eo. c. j. de reb. eccl. in 6.

r dixi lib. 2. de uerb. sig.

IIDEM AVGG. ET CAESS. *Archileo.*

SI maior annis XXV. transegisti, quamuis dari tibi placita repręsentata necdum probẽtur, nec offerant hi qui conueniuntur, ne quid amplius ab ipsis exigi possit, exceptionis proficit æquitas.

I si alios cũ proximiores agnatos accersiuerit: licet eũ æquius esset proximiores adhiberes[s], tñ quia statutũ generaliter loquitur receptius est qualescunq; sufficere. Agnati II enim sunt & q remotiores sunt. Quapropter sufficiet horũ cõsensus, etiam si minores XXV. annis sint, dum impuberes nõ sint, sed indole bona ingenioq; prædíti[t]. III Quod si nõ cõsanguinei seu agnati sed affines sint, propter uerba statuti nõ sufficeret. Differunt enim affines ab agnatis, itemq; à propinqs[u]: Vnde nec cõsensus mariti sufficeret, qui principiũ affinitatis est. Nam & si V agnatus per procuratorẽ cõsentiret, frustra cõsentiret, quoties statutũ præsentiam eius requireret[x], in cõsensu uero maior est ambiguitas[y]. Quod si mulier procuratorẽ ad cõtractus generaliter cõstitueret, accedẽte cõsanguineorũ cõsensu, adhuc ex particularibus cõtractibus nõ obligaretur, quum lex cõsensum agnatorum ideo requireret, ut in singulis speciebus ipsi causam perpendere possint, utilitatemq; fœminæ procurare, quæ ratio in generalis mãdati cõsensu cessat[z]. Fit tamen q̃q; amplior huius statuti interpretatio, dũmodo uerba omnino non aduersentur. Quid enim si nullos agnatos mulier habeat, Nonne interpretabimur ut cum cõsensu agnatorũ cõtrahat si habet[a]. II Quod si in statuto cõditio expressa sit si habeat, intelligẽ quatenus habeat, poterit & tali casu scindi cõditio, quod Bar. censuit[b]. III Quod si habeat quidẽ sed absentes, & qui si expectarẽtur, mulieri periculosam moram facerẽt: Et nõ expectãdos Bal. censuit[c]. Interpretandũ enim ita est statutũ, ne in mulierũ damnũ uergat[d]. Quid si sint præsentes, sed cõsentire nolint: Et nõ ualet cõtractus, nisi quatenus probatur eos absq; iusta causa id officiũ detrectasse[e]. Quid si eos mulier adhibere noluit, quia suspecti essent: Et nõ debuisse eos hoc casu aduocari credendum est[f]: Quapropter eorũ operam supplebit iudex, sicut & supplet quoties extant quidẽ agnati, sed inepti & cõsensui nõ idoneis[g]. Quid autẽ si præsentes contractui essent, & tacerent: nũquid dicerentur cõsensisse, & cẽseretur seruata forma legis: Et nõ putarim[h]. Sed quã rationẽ eius legis censebimus quæ nõ cõsensum simpliciter requirit, sed agnatorum proximiorum: Et Bart. ideo eos requiri ait, quia propter spem successionis est uerisimile diligentiorẽ eos curã adhibituros[i]. Ego nõ arbitror spem hãc hæreditatis uiuentis personæ à legislatore perpensam, sed potius quia quo quisq; gradu iunctior est, eò & magis amare procurareq; rem cõiuncti præsumitur[k].

s Bal. & Doct. l. fi. j. de uerb. signifi.

t Bal. l. in cõiunctio. j. de nup.

u l. j. j. unde uir & ux.

x Bal. Rom. l. j. j. q. adm.

y Angel. l. apud. §. fin. ex quib. cau. in pos.

z Ias. l. j. §. ex pluribus. de ac. qui. poss.

a Bal. d. l. in cõiunctione.

b l. si stichum q. de leg. j.

c arg. c. j. ne fe. de uacã. l. ubi absunt. de tut. & cur.

d Fely. c. ex parte. de reseri.

e Ias. l. j. q. adm.

f Bald. l. nihil. j. de nup. Arch. l. cũ hæres. de acqui. hær. Corn. d. l. j.

g VII

h Bal. & Mod. l. 2. §. uoluntatem. sol. mat.

VI

i l. j. de legit. tut.

k l. lege Iulia. de testib.

SI MAIOR ANNIS. a ¶Conueneram te ut centũ dares, deinde trãsegi pro quinquaginta, quum eam mihi summã nõ redderes, rursus te in iudicium traxi, & centũ petij: hic traditur exceptiõe tibi succurri, ne supra quinquaginta exigaris. Et si ponamus transactioni additam stipulationem, quod Suzarius arbitratus est, res dubium nõ habebit, quia nominati cõtractus quãuis ab altera parte non adimpleantur, firmi tñ remanent, & sola actione ex cõtractu agi potest[l]. Sed si pacto nudo transactũ ponamus, resolutio difficilior erit, quia hoc casu prima actiõe agi cõstitutiones dicũt[m]. Sed Fulg. agi quidẽ prima actione censet, sed tñ non exigi, nisi quatenus transactum est: quum em̃ speciale in cõtractu trãsactionis sit, ut in eo pœnitẽtiæ locus nõ sit[n], merito ultra summã, quæ semel in trãsactione placuit, nõ poterit reus exigi, idq; & Guil. Pet. Cy. Alex. aliísq; recentioribus uisum est[o], quos & ipse sequor: quoniã absq; manifesta calũnia hæc lex aliter intelligi nequit, diuinãtq; notabiliter alij in rescripti sensu: ut ueteres qui adiectam solutioni diem fingunt, & ea elapsa in iudicio pecuniã oblatam: ut alij q̃ anteq; dies uenisset, ab actore petitum cõminiscuntur: ut Lud. Pont. qui actorẽ ipsum nunq; acquieuisse trãsactiõi ait, & ideo nullã reo morã impingi potuisse: ut Syll. Saly. q̃, qui de fructibus ꝓmissæ pecuniæ

l l. inciuile. j. de rei uend.

m l. siue. 3. cod. l. cum proponat. 2. 3. tit. j.

n l. quãuis. j. eo.

o l. si pro fundo. 5. cod.

pecuniæ hic agi solum censuerunt: ut Iac. Aren. qui pro parte tantũ petitionis transactum nõ super omne ære petito opinatus est: quas ego phãtasias missas facio, solumq; primi intellectus explanationẽ, q̃uis contextis hic uerbis nõ cõueniat, prosequor. Finge igitur trãsactũ esse, & reum promissa non obseruasse, ideoq́ue in mora cõstitutũ, quatenus purgare moram poterit: Et hic distinguẽdos arbitror treis casus: Primus est, quum transactio pacto nudo celebrata certam diem nõ habet, & tũc cũ exceptio transactionis peremptoria sit, poterit quãdocunq; ante sententiam aduersus primam actionem opponi[p], quo casu iudex nõ nisi quod ex transactione debetur, in cõdemnationẽ deducet, nec alia oblatio necessaria est, hæcq; uera est legis nostræ hypothesis. Sequens casus est, quum certam diem habet, & ante litẽ super prima actione contestatam celebrata est, & Bar. cũ paucis quibusdam usq; ad contestationem litis in prima actione dilui moram posse arbitratus est[q]. Contrà plericq; cẽseruerunt, ut usq; ad sententiam reus audiatur, nõ enim proprie is in mora est, non ex prima actione quæ per transactionẽ ferè elisa est[r], nõ ex ipsa transactione, quæ pacto nudo celebrata est, ex quo cũ actio non detur, nec mora ulla inde proprie committitur[s], merito ergo usq; ad sententiam & opponi hæc exceptio, & purgari mora poterit. Quod si transactioni stipulatio accesserit, opinor usq; ad executionẽ purgari posse, & hoc esse quod lex nostra ait, non amplius exigi, cq; quod in transactione cõuentũ est, quod & Accur. sensit[t]. Quum em̃ stipulatio accessit, frustra de prima actione quærimus, quæ extincta est: & quum ex stipulatu agendũ sit, nec ullus sit pœnitentiæ locus, merito etiã lata sententia, offerendo reus qd̃ petitũ est, liberat[u]: atq; hoc est quod Suzarius sensit. Tertius casus est, quũ trãsactio simplici pacto post litem in prima actione cõtestatã inita est, & tum quoq; usq; ad sentẽtiam purgari moram posse, non obstante die, ab omnibus ferè receptũ est, siue quòd nec tũ mora proprie dici potest[x], siue quod qualiscũq; mora sit post contestationẽ solũ orta est, unde sicut ipsa exceptio quãdocũque usq; ad sentẽtiam ceu perẽptoria obijci

p l. perẽptorias. j. de except.

q arg. l. si insulã. de uerb. obl.

r c. j. de transf.

s l. nuda. j. de cõtrah. & com. stip.

t l. siue. in glos. fi. 3. eo.

u §. fin. instit. de perp. & temp. actio. l. si uero §. fi. sol. mat.

x d. l. nuda.

pote st, ita & mora purgari[y]. Secus si ceu dilatoria obijceretur, quia nõ nisi usq; ad primũ actũ qui postea fieret opponi posset[z].

y l. perẽptorias. j. sententiã resc. non pos.

z l. 2. de cõsor. eius. l. nulla. j. de procur.

PROMISSIS. a ¶Petebam fundũ à Titio, deinde trãsegi stipulationẽ deductam, si contra factum fuerit, exigi posse constat.

IIDEM AVGG. *Basilicæ.*

PRomissis transactionis causa nõ impletis, pœnã in remisiq; actionẽ, & ipse domum mihi dare pacto promisit, & si aduersus ea factum esset, stipulatus sum certã pœnã, deinde eo negligente cũ pœnam peterem, obiecit mihi has exceptiones, Primum quod cõtractus transactionis pœnitẽtiam nõ recipit[a], & ideo debere me domũ petere, nõ pœnã. Secundũ, quod etiã si pœnã petere possim, tamen id nõ nisi disiunctiue facere debui, quũ electio debitori auferenda nõ sit[b]: qui enim domũ promittit, & si domũ nõ dederit, pœnã: similis est illi qui domũ aut pœnã promittit[c]. Tertium, quia pœna debet sub conditione, si contrà factum sit, at ille nihil fecerat, sed neglexerat exequi, igitur uerba cõditionis pro reo erunt, ne euenisse uideatur: quod & simili casu Ancha. ex facto respondit[d]. Large enim & improprie qui nõ facit, facere dicitur[e]: at in pœnis abusionis huiusmodi nullus est respectus. Quartum, quia pœna hæc dationi adiecta, uidetur in fraudem usurarũ adiecta esse[f], & ideo exigi nõ posse nisi quatenus intra legitimã taxationem redigatur[g]. Sed tamẽ hic rescriptũ extat, nihil obstare quominus pœna ipsa exigi possit. Quamuis enim nõ sit permissum ut à cõtractu transactionis quisq; recedere ualeat, tamen & hæc pœnæ promissio pars eius cõtractus est[h], qua uidentur contrahẽtes egisse, ut aduersus nõ obseruãtem actor pœnam eligere possit[i]: hæc enim cõditio, & si domum nõ dederis &c. indicat id actum, ut liceat domum non dare, casu quo ad pœnam agatur[k]. Sicut quum pater filiofam. instituto hærede substituit, si hæres nõ erit &c. censetur abstinendi potestatem fecisse[l]. Si igit domus ipsa data nõ sit, poterit actor pœnã petere, saluo tamen reo ipsi iure moram purgãdi[m]: censetur autẽ ipsius actoris fauore adiecta pœna, quapropter obligatio hæc ab alternatiua distat[n], quæ rei fauorem ut plurimum respicit[o]. Nec uerum est uerba conditionis proprie eum non comprændere, qui non fecit, id est non soluit. Quum enim promiserit domum dare, si nõ dat, aduersus ea quæ promisit pro-

a l. quãuis. j. eo.

b §. plus. instit. de act.

c l. 3. qui & à quib. l. cũ ita. de optio. leg.

d l. ubi autẽ. §. qui id quod. de uerb. oblig.

e l. qui non facit. de reg.

f l. Iulianus. §. idemq; Papin. ff. de act. emp. ff. eos. j. de usu.

g l. eos. j. de usu.

h l. fundi partẽ. de contrahen. empt.

i l. 2. ff. de arbitr.

k l. iã dubitari. in fin. de hær. instit.

l l. proxima. & l. obligationum ferè. §. fi. de act. & obl.

m l. cum qui certarum. §. fi. de uerb. obl.

n l. plerũq; in fi. de iure dot.

culdubio facit[o]. Ancharanicꝫ id negantis responsum illud, crebriore calculo confutatũ est[p]. Tandemcꝫ nec illud obstat: quod pœna dationi adiecta, in fraudem usurarũ promissa censeatur, quia id uerum quum solutioni quantitatis adiecta est[q], At hic nõ quantitas, sed species, id est domus, debebatur. Quod si fingamus quantitati adiectã, tũc absurdum nõ putauerim ita distingui, ut supra legitimum usurarum modum peti pœna non possit, quæ sententia receptior est. Nam & idem in pœna quam cõpromissarius iudex adiecit existimatũ est[r], quod & nos alibi attigimus[s].

IIDEM AVGG. ET CAESS.
Theodotiano.

Transactio nullo dato, uel retento, seu promisso minime procedit.

IIDEM AVGG. ET CAESS.
Martianæ.

Qvamuis qui pactus est sta-

TRANSACTIO, a ¶Pars hæc cuiusdam rescripti est, quod diffusius infra habemus[a], hic quatenus ad propositũ argumentum attinet relata, nempe ut hinc sciamus in transactiõe mutuam præstationem requiri, & ideo supra cõclusimus contractum innominatum esse. Sufficit autẽ si ex parte unius uel sola spes subsit, quãuis uana,
I & à iure nõ perpensa: ut si remitto actionem, quia promittas me hæredem instituere[b]. Item sufficit promissum esse, licet non præstitũ ob culpam aduersarij fuerit[c].
II Item nihil refert queadmodum uerba concepta sint, dũmodo utrincꝫ acceptum sit. Vnde
III si, quum mihi centũ deberes, quinquaginta recepi, & alia quinquaginta cõfitear me causa transactionis recepisse, licet inspectis cõfessiõis uerbis nihil uidear tibi remisisse, tamen ad effectũ potius respicimus, & trãsactio ualet[d], nec exceptionẽ nõ numeratæ pecuniæ obijcere potero, quod Bal. & Ale
IIII xan. recte probant. Sanè addit ex aliorum sententia Ias.[e] nec id transactionẽ impedire, quod etiam plus quàm petitum sit præstitũ à reo fuisse proponatur, quũ potuerit rei interesse omni modo à lite se extricare. Sed ego solutionem ueteris obligatiõis id esse potius, quàm nouum transactionis cõtractum existimauerim[f]. Sed quid si ex altera parte quid minimum interuenerit?
V Et uideretur transactionem nõ esse, quum haudquacꝫ differat, parum an nihil præstetur[g]. Sed tamen aliud Bald. tradidit quia qui cum nihil deberet, aliquid uel modicũ præstat, transigere dicitur[h]. Sed ego nec hoc quidem casu proprie transactionem esse crediderim, sed imagine quadã potius[i], & ideo tali casu uideri partes potius donasse.
VI Sed quid si reus actori nihil dedit, nisi quatenus facti molestiã inquietudinemcꝫ submoueret[k], & quum transigi super actione irrita possit, satis credi poterit, tum quocꝫ transactiõi proprie ex sententia nostratiũ doctorũ locũ esse, quãuis Decius dubitauerit, qđ supra attigi[l]. Cæterum probabili-
I ter disputari potest, quid si partes in instrumento transigere se dicant, & tamẽ ex eius lectione appareat nihil inuicem præstitum esse, sed ad alterum omnia pertinuisse? Et Paul. Castr. Riminal. Ias. contractum non ualere affirmant[m], nec in uim quidem pacti, quia quoties substantia contractus deest, nullo modo sustinetur, sed omnino corruit[n]. Quæ uera & ipse fateor, quoties constat id actum esse, ut contractus in uim ueræ transactionis ualeat, alioqui ex simplici denominatione non præsumemus id actum, sed potius censebimus uoluisse partes pacisci uel donare[o]. Quum & transigere latius quandocꝫ accipiatur quoquo modo finire, etiam nullo uicissim dato[p], coniectabimur autem animum transigere tantum uolentis non donare ex coniecturis, ut si suus hæres eo modo contrahat cum aduersario, non enim est uerisimile quencꝫ uoluisse erga eum cum quo litigat munificentiam exercere[q]. Sed quid in arbitratore dicemus, qui laudatiuo suo reum in
II omnem summam petitam cõdemnauerit, uel absoluerit? Et Bartol. quem cæteri sequuntur[r] ualere huiusmodi sententiam existimauit, quia tale laudatiuũ proprie transactio non est, sed ad eam tãtummodo significationem refertur, cum litis finem significat: quoquo modo ergo litem diremerit, satis est. Nam & illud traditum est, non debere bonum iudicem, si de alterius partis iure sibi liquidò constet μεσόδικον esse, id est per medium diuidere, sed omnem causam pro iustitia uni adiudicare[s]: antequàm uerò sibi liqueat boni uiri munere fungetur, qui ad concordiam litigatores, quoad eius fieri poterit, & citra ullam frustrationem alliciat.

QVAMVIS. In contractu ergo trãsactionis nullus est pœnitẽtiæ locus,
etiam

o l. si qs maior. j. eo. l. cõtinuus §. pen. de uerb. oblig.
p d. §. qui id qđ. dixi §. Cato. 4. nota.
q d. §. idem Papinianus respondit. & l. cum allegas. j. de usur.
r c. suã. de pœnis. Com. cõsi. 156.
s l. 5. §. fi. de uerbo. oblig.
a l. suus. j. de re pud. hær.
b l. cũ donatiõis. ubi Alex. ĵ. eo.
c l. si super. ĵ. e.
d l. interest. j. de solut.
e Bal. l. fi. j. de execut. rei iud.
f arg. §. fi. inst. de perpet. & temp. act.
g l. etiam. de petitio. hær.
h l. Lucius. §. fi. ff. ad Trebel. Bal. d. l. fi.
i l. si quis conduxerit. ff. loc.
k argu. c. dilectus. de simo.
l l. 2. ĵ. eo.
m d. l. suus.
n Bar. l. si causa. ĵ. eo.
o l. insulam. de præscr. uerb.
p l. transact. de uerb. sig.
q d. l. suus.
r Bart. l. quod si Ephesi. de eo quod cer. loc.
s Docto. c. j. de mu. petit.

etiã si statim post absolutũ tamen cõtractũ alter desciscat. Sed quũ in cõtractibus innominatis traditũ sit, pœnitentiæ locũ esse[a], quæ est ratio ut & in transactione idem nõ dicamus? Et aliqui ueteres id fauore liberationis inductum crediderũt: quod falsum est, quum in donationibus quibuscũcꝫ ante Iustinianum licita esset pœnitentia[b], & tamen hic apparet ante eum nõ fuisse in transactione permissam. Nam & cõdictio ob causam fauore liberationis, si causa sequuta non sit, non impeditur[c]: ergo nec ex capite pœnitentiæ impediri debet. Sed & quis credat, si id ita esset, non potius de liberatione uerba legis concipi debuisse, quã de transactione? quum transactio semper contractus innominati species sit, quũcꝫ ultro citrocꝫ obligationem inuehat, iuriscꝫ uinculo eum alliget qui solũ de facto forte inqetabatur[d], & ideo proprie contractus est, improprie uero ratione solius iudicij distractus est[e]: imò quandocꝫ transactio solius obligationis, non autem liberationis causa fit[f]. Ias.[g] id potius communi ex regula inductum credidit. Nam à contractibus innominatis re non integra recedere non licet[h], at ubi transactum est, reuscꝫ pecuniam actori dedit, exceptionemcꝫ aduersus actorẽ acquisiuit, apparet iam rem amplius non esse integram. Sed certe Iason dictum ipsum pro ratiõe de qua disputamus assumit[i]: id enim quærimus, cur exceptioni locus sit, & non potius pœnitentia, sicut in cæteris innominatis contractibus, concedatur: Itemcꝫ cur actori qui adimpleuit, actionem remittendo pœnitere aduersus reum tergiuersantem non liceat[k]: tunc enim res quod ad reũ attinet integra est. Bar. quem cæteri sequũtur, litium dirimẽdarum fauore inductum censet[k]: quæ sententia uera est, qua ratione nec per rescriptum transactio rescinditur, nec prætextu reperti deinde instrumenti, aut specierum nouiter inuentarum, ut supra uidimus. Sed nec in ea, exceptioni non numeratæ pecuniæ locus est[l]. Sed an prætextu enormis læsionis rescindi poterit? Et Bartol. posse censuit[m], dum detrimentum illud computemus, habita non ad id quod uere debetur æstimatione, sed ad id quod uerisimiliter dubio ex litis euẽtu potuisset percipi. Hancꝫ sententiam Seuerinas crebrius receptam affirmauit[n]. Sed Aretinus Alex.cꝫ contrariam receptiorem tradiderunt[o]. Ego hisce in Doct. altercationibus eis adhærere soleo, qui citra cauillationem subauditionemcꝫ aliquam, uerba legum interpretãtur: quo fit, ut in postremam hãc & ipse cum Iaso. hic trãseam. Nam Scæuola ait, eum qui transegerit, & si in quadruplum læsus sit, amplius conueniri non posse[p]: at interprerari quadruplum perpensa ueritate, non autem perpenso dubio litis euentu, nónne aperte commentitium est? Rursus infra traditur, si filia dolo patris in transactione immodice læsa est, solum ei actione in factum succurri[q], atqui alia ratione rescindi transactio potuisset[r]. Et qui interpretantur immodice non tamen infra dimidiam, uel immodice respectu ueritatis, non autem respectu dubij euentus, nónne uim uerbis rescripti faciunt? Atqui dubius litis euentus uel in primis perpendi in huiusmodi æstimationibus solet. Quis enim adeò fatuus est, ut rem litigiosam non multo minoris propter dubiũ euentum emat[s]? Huc pertinẽt & leges quæ generaliter tradunt, eum qui titubanti animo causa transactionis omnino indebitũ soluit nihil repetere[t], idcꝫ etiã si res nulla sit[u]. Accedit & similitudo quæ cum iuramento sentẽtiæcꝫ transactiõi est, ut sicut illa eo prætextu nõ rescinduntur[x], nec transactio quidem rescindi debeat[y], & hoc quidẽ hactenus. Sed quum hic tradatur, condictioni ex capite pœnitentiæ locum non esse, quid ex capite rei non secutæ, seu ex mora censebimus? Et in actore receptior uidetur sententia, non competere ei condictionem, sed agere eum debere præscriptis uerbis, ut promissa sibi adimpleantur[z], quod ex fauore litium dirimendarum receptum est, & nos supra aduersus Bartol. sententiam defendimus[a]. Maior subest in reo difficultas, & competere ei condictionem omnes ferè sentiunt. Vnde cum reus dat pecuniam ne ad iudicem eatur, si uocatus sit, ex Vlpia. responso condicet[b]. Ego nec reo quidem competere id remedium arbitror, quum satis consultum ei exceptione sit[c], & quum eadem ratio in eo locum habeat, quæ in actore, nempe idem litium finiendarum fauor, nec temere debeat differentia inter

tim pœniteat, transactio rescindi, & lis instaurari non potest: & qui tibi suasit intra certũ tempus licere à transactione recedere, falsum asseuerauit.

a l. si pecuniam. ff. de cond. ob cau.
b l. si quis argentũ. j. de donat.
c d. l. si quis accepto.
d l. 2. ĵ. eod.
e dixi in rub. ĵ. e.
f l. si super. ĵ. e.
g Ias. l. 3. de cõd. ob cau.
h d. l. si pecuniã.
i l. qui interrogatus. de pet. hæred.
k d. l. si pro fundo. & ĵ. l. px.
k l. fratris. ĵ. eo.
l l. si transactionis. j. de non nume. pec.
m l. 2. j. de rescindend. l. si quis cum aliter. de uerb. obl.
n Tract. transf. quæst. xij.
o Aret. d. l. si qs. cum. Alex. cõs. 42. in j.
p l. Lucius. §. fi. ad Trebel.
q l. si superstite. j. de dol.
r d. l. 2.
s l. propemodũ. de uerb. sig.
t l. fi. j. de cond. ind. l. nec intẽtio. ĵ. eo.
u l. in summa. de cõd. ind. in prĩ.
x l. nã et postea. §. si dãnetur. de iureiur. l. si deferẽte. đ dol.
y l. 2. de iureiur.
z l. si pro fundo. ĵ. eo.
a l. si pro fundo. & l. actione. et l. siue. in fi. ĵ. e.
b l. 3. in princ. de cõd. ob cau.
c l. j. §. si debitori. ut ĩ pos. leg.

actorem & reũ cõstitui[d]. Nam & lex quod ob transactionem à reo datum sit nunq; repeti ait, nisi euidens calumnia detegatur[e]. Nec me Vlp. responsum mouet, quia ut in eo legitur nõ trãsactio illa fuerat, sed quasi decisio, seu ĩpropria transactio. Nec enim actor remiserat actionem, aut ius aliquod suũ, sed nudum factum promiserat scilicet ad iudicem nõ ire, deinde cõtrafecerat, merito quia facta infecta fieri nõ possunt condictio cõpetit. Sed quãdo remissa est actio, apparet illã facti molestiam principaliter nõ perpendi, sed in cõsequentiam remissionis, quæ cum alia ratione sustineri possit, nõ fuit necessarium condictionẽ permittere[f], in eo igitur responso propter transactionis similitudinem pœnitentiæ locus nõ est. Sed quia inquietudo facti principalis in cõtractu deducta cum facta fuerit, infecta fieri nõ potuit, necessario condictio concessa est. Si enim id quod sua intererat, quodq; præscriptis uerbis actione consequi potuisset reus perpendisset, non ita conuenisset ne ad iudicẽ iretur, sed ut lis sibi & actio remitteretur. Cõcludendum est igitur secũdum legis nostrę regulã, in transactione nullũ pœnitẽtiæ locũ esse, exceptò quũ reus simpliciter de facto conuenit, quod sibi obseruatũ nõ sit[g].
I Idẽ cum manifesta calũnia detegitur[h], uel
II dolo celebratus sit contractus, datur ẽm eo
III casu actio rescissoria ad id quod interest[i]. Sed & uolente utraq; parte nõ est dubium
IIII recedi ab eo cõtractu posse[k]. Quapropter si post transactionẽ adhuc litigetur, & non
V opposita exceptione iudicatũ sit, quod causa trãsactionis datum fuerit cõdicetur[l]. Qui
VI enim exceptionem nõ obiecit, tacite renũtiasse fauori suo uidetur. Qua ratione in transactione quoq; cõmissoriæ legi locum esse credendum est: Possunt enim partes à principio id agere, ut re non sequuta, pro nõ transacto sit[m]. Quid ni? quũ & ex post
VII facto possint[n]. Sed & si transactioni addita sit pœna, & maluerit quis pœnam habere, eum quicquid ex transactione consequi potuisset remittere æquum est, ne & pœnã & rem habeat[o], Qua de re & sequenti lege aliquid attingemus.

VBI PACTVM. Quum Titius à me fundum peteret, acceptis centum transegit, & quicquid ei debebam Aquiliana stipulatione præcedente accepto tulit, stipulatiq; deinde sumus alter ab altero ut si quisquam nostrum ei stipulationi cõtrafecisset, tantam pecuniam pœnæ nomine solueret. Finge, Titius contrafacit, & à me rursus fundum petit, quæsitũ est, qua ope mihi succurrat: Et hic rescriptũ extat, alterũ me eligere posse, ut uel exceptione transactionis eũ excludam, uel centum ei data unà cum pœna antequam ulterius procedatur exigam. Si enim acceptilatio non accessisset, data repetere, pœnamq; exigere, non nisi discusso principali negotio potuissem[a]: Sed quum acceptilatio accesserit, lex nõ sinit actorem ulterius progredi, quàm prius petenti reo data pœnamq; restituerit. Sed qua ratione id inductum? Et sciendum est ex communibus iuris nostri regulis, cum actor reum acceptilatione liberauit, non posse eum extinctã actionem intendere ampliusq; suscitare[b]. Sed quia addita hoc casu fuit stipulatio pœnalis, aliud à partibus uidetur actum[c], & ea facultas concessa ut soluta pœna, adhuc agi possit, merito ante cognitionem causæ pendenda prius est pœna, datorumq; restitutio facienda. Nec obstat quòd actio extincta suscitari amplius nequeat[c], quia respondeo non fuisse omnino ab acceptilatione extinctam, quia I
adijciendo pœnam, uidetur id tacite actum à partibus, ut prioris actionis spes in perpetuum non perimeretur[d], sed soluta pœna agi adhuc posset[e]: quum enim pœna sub conditione adijciatur, si amplius egerit, & contrauenerit, uidentur partes tacite egisse, ut conditio illa euenire possit[f], quod & supra declarauit[g]. Hincq; est, quod licet pœna contractui, etiam stricti iuris, subiecta proprie non mouet contractum præcedentem, tamen declaret limitetque II
quousque ei locum esse oporteat[h], quod in casu nostro maxime dicendum est, quum aliàs reus & pœnam habere, & rem, id est III
cõmoditatem acceptilationis posset, quod lex iniquum existimauit[i]. Quod si ob causam secuta sententia ex post facto lex condictionem concessit, ne utrunque reus habeat[k], quantomagis à principio re integra interpretari id actum esse debemus? Et ideo prioris actionis spem non omnino IIII
fuisse peremptam. Videmus nõ paucis exemplis, ex solutione uera priorem actionem non omnino perimi, quoties aliqua coniectura

IMPPP. GRAT. *Val. Theod. Auggg. Eutropio.*

decisio, seu ĩpropria transactio. Nec enim actor remiserat actionem, aut ius aliquod suũ, sed nu

VBi pactum[a] uel transactio scripta est, atq; aqui

d l. d'die. qui sat. cog. ubi Doct.
e d. l. in summa.
f d. l. si ꝑ fundo.
g d. l. 3.
h d. l. in summa.
i l. sub præ textu. j. 3. eo.
k l. si diuersa. 3. eo.
l l. eleganter. §. fi. de cõd. inde.
m Com. cõs. 156. facta.
n d. l. si diuersa.
o l. cũ proponas. l. promissis. ubi notatur. 3. eo.

a d. l. eleganter. §. j. d. l. promissis.
b l. qui res. §. fi. de solut.
c arg. l. 2. ff. de arb.
c l. fi. j. de acce.
d arg. l. actus. de reg. iur. & d. §. fi.
e arg. l. pupilli. §. j. de solut.
f l. si quis locuples. in fin. de ma. testa. l. iam dubitari. in fi. de hær. inst.
g d. l. promissis.
h l. obligationi ferè. §. fi. d'ac. & obl.
i l. rescripto. §. si pœnam. de pact. glo. d. l. promissis.
k d. l. eleganter. §. pen.

coniectura contrariæ mẽtis cõtrahentium probabiliter assumitur[l], cur non & idem in ficta hac solutione imaginarioq; acceptilationis actu producẽdum[m]? Porrò id quoq; uidetur sensisse Iuriscõsultus, qui consultissimũ esse tradit, si pactò conuento in Aquilianã stipulationem, acceptilationemq; deducto, etiã pœna adijciatur, ut rescisso forte pacto pœnæ sit locus[n]. Quibus uerbis ostenditur, siue acceptilatio ex aliquo iure, siue ex electione rei rescindatur, tunc pœnæ locum fore, aliàs id actum credi, ne utrũq; præstetur. Quò fit ut Azonis Bar. aliorumq; sententiam probare non possim, qui pleriq; numero tradiderunt omnia hæc remedia reo coniunctim competere, & ei licere actorem à quo pœnam & data exegerit, nihilominus exceptione reijcere, quæ opinio disiunctiuã in lege nostra positam uiolat[o], & causæ cognitionẽ, cuius in textu mẽtio, abolet: itemq; uerbũ maluerit, quod ad electionẽ pertinet, subuertit[p]. Sed & casum tali sensu lex nostra decideret, qui nunquam euẽturus sit. Quis enim adeo fatuus esset actor, qui contrauenire auderet, si soluendã sibi pœnã, restituẽdaq; accepta sciret, & nihilominus fore ut exceptione summoueatur[q]? Adde quòd inhumana est ea sententia, & tam graui ferè pœna hunc actorem afficit, q̃ si cõtrauentioni accessisset etiam periurium[r]: meritò igitur ego in diuersam partem eo, & Bulgarum, Albertum, ueteresq; omnes ante Azo. interpretes sequor, quos Petrus, Cyn. Ray. Fulgo. & non pauci recentiores probant, disiunctim hæc remedia reo solum concedi asseuerantes: satis enim ei esse debet, quod electio ad se pertineat, utrum malit pœnam habere an exceptione uti[s].

PACTVM, De re liquida, transactio de dubia, Bald.[t] Alij tamen communiter disiunctam pro expositiua accipiũt[u], & de sola transactione hic agi arbitrantur. Ego pactum intelligi debere arbitror ante litem motam, quòd licet transactionis uim habeat[x], tamẽ omnino proprie trãsactio nõ est. Nec enim de lite incerta fit, quũ adhuc lis non sit[y], unde lex quasi decidi eo casu ait[z]: Quum enim adhuc non agit, utiq; nec transigit, quo sensu existimo hæc uerba in lege quoq; sequenti accipi.

b ¶VINCVLIS. Hinc annotãt pleriq; uinculum, id est obligationẽ[a] non petendi, acceptilationi inesse, & ideo eum qui accepto tulit naturaliter obligatum esse nõ petere, sicut & is qui dixit, profiteor te nõ teneri[b], naturaliter nõ petere obligatus est, hincq; est quod lex ait, eũ à quo debitor liberatus est, teneri[c]: quũ enim aliquis accepto fert id quod sibi debet, uidetur id agere, ut debitor liberatus sit, ipseq; non petere obligetur: quia ut in eadẽ persona idem actus obligationem parere liberationemq; nõ potest, ita in diuersis personis potest[d], imò cõtrariorum regula hoc suadet[e]: Ex Aquiliana ẽm stipulatione debitor dicitur obligatus dare, creditor censetur obligatus accipere, unde lex mutuo nexu eos teneri ait[f], reumq; credendi non minus q̃ reum debẽdi appellat[g], igitur acceptilatio quæ eas obligationes resoluit, in cõtrariũ casum resoluere debet, ut qui fuit debitor amplius dare nõ teneatur, qui fuit creditor teneatur non accipere, & cõsequẽter nec petere. Censuit tamen Bar. proprie hãc obligationem ex consensu uero nõ esse, sed ex quadam æquitate: cuius sentẽtiã & ego probo, quia lex ait, ex acceptilatiõe id actũ tacita pactione uideri, ne peteretur[h]: quæ uerba subintellectam quandã & cõmentitiam obligationem significant, apertus ẽm consensus qui hanc obligationẽ inducat ex uerbis ꝓprie nõ accipitur[i], & ideo alibi lex ait, in acceptilatione inutili pactũ nõ esse[k].

c ¶ANTE COGNITIONEM. Sed qua ratione hoc? Videretur ẽm potius expectandã sententiã diffinitiuã, quũ pendẽte causa, non uideatur data repeti posse, & ideo potius expectãdum esse finem, ut qui prius egit, prius dimittatur[m]. Sed respõdendum est, exceptionẽ rei, qua pœnã dataq; repetit, prẽiudicialẽ esse[n]: quũ ẽm extincta sit actio, quæ non nisi in casum solutæ pœnæ cõualescit, prius soluẽda est pœna, anteq; ulterius ꝓcedat. Et hoc est qđ ueteres aiebãt. Qui prius agat, prius dimittendũ, si de iure agat, nõ de facto, qualis hic, q cõtrauenit in nostro casu, qui non prius de iure agere potest, q̃ pœnam & accepta præstiterit. Quapropter nec ante causa pendere dicitur, quum constet actionem huic nõ competere, liqueatq; transactioni eum cõtrafecisse.

Alij

lianæ stipulationis, & acceptilatiõis uinculis[b] firmitas iuris innixa est, aut subsequutis secũdum leges accõmodandus est consensus, aut pœna unà cum his quæ data probanẽ ante cognitionem[c]

l l. etiã. sol. mat. l. Iulia. §. j. de uerb. obl. l. paulus. de solut.
m l. si inter. j. de solut.
n l. pacto. ff. eo.
o l. hæc uerba ille. de uerb. sig.
p Doct. c. j. de iudic.
q l. iura. ff. de leg.
r j. l. seq.
s l. cum proponas. 3. eo.
t l. j. ff. eo.
u glo. l. 2. ad l. Aquil.
x l. 2. 3. eo.
y l. j. de transf.
z l. 3. in prin. de cond. ob cau. uerb. quasi.

a Inst. de obli. in prin.
b l. tale. de pact.
c l. meuia. §. fi. sol. mat.
d l. si pupillus. ad l. falc. ubi Bar. & l. in numerationibus. uersi. item si usufructus. de solut.
e l. aliqñ. in fi. de cõd. & demõ.
f l. j. de accepti.
g l. j. de duob. re.
h l. si unus. §. pe. de pact.
i l. 5. §. stipulatio. de uer. obl.
k l. an inutilis. de accept.
l l. quod Seruius. l. dedi. de cond. ob cau.
m l. qui prior. de iud.
n auth. quæ supplicatio. 3. de prec. imp. offe.

Alij aliter uarijs modis dissoluũt, legemq; nostram magis intricant quam explanent. Sed an actor hic postquam litem mouere cœperit, & sic aduersus transactionem fecerit, purgare moram possit? Et Bar. non posse censuit, quia statim commissa est pœna[o]. Quum enim delictum id perpetrādo cōmiserit, id est actionem facti intentando, tale crimen grauius est, & secum executionē pœnæ trahit[p], unde mora dilui non potest. Qđ & Ang. Salycetusq; censuere, licet Fulgo. Alex.q; contrà, quorum sententia tunc defendi posset, quũ de delicto ageretur, quod tractum haberet, & adhuc perfectum non esset[q], uel quod negligendo cōmitteretur[r], quod in casu nostro non est, statim enim actor de facto litigans cōsummasse delictũ uidetur, quod & lege sequenti traditur[s].

d ¶ SI ADVERSARIVS. Id est reus qui transegit, & qui actore aduersus transactionem faciente, repetere data & pœnam potest: ad eum enim ex regula pertinet electio remediorum, utrum uelit, agētem exceptione transactionis summouere, an pœnam petere[t]. Alij aduersarium hic actorē ipsum intelligunt, qui antequam contrafaciat, potest uel parere, uel cōtrafaciendo in pœnā incidere: qui intellectus defendi potest. Prior tamen magis uerbis constitutionis applaudit, quæ cum uelint data inferri, satis indicant actorem ipsum inferre debere, qui ea accepit[u], ergo eius aduersarius intelligēdus est reus qui ipse dedit, ut actionem sibi actor remitteret, & à lite recederet. Non tamen negauerim, si actor ipse reo dedisset, quod quandoq; contingit[x], & reus deinde contrafacere uellet, adhuc legi nostræ locũ esse, quod Fulg. quoq; tradidit.

e ¶ HOC MALVERIT. Magis uoluerit, elegeritq;. Azo tamen, quē Bart. & pleriq; alij sequuti sunt, coniunctim omnia hæc remedia reo competere censuit, idq; tribus rationibus: Prima, in odium tam solennem liberationem retractantis[y]. Secunda, quia ipso iure sublata est ab acceptilatione quælibet actio[z]. Tertia, quia iudex cum uiderit eum absq; actione agere, ex officio suo actorē repellet[a], cum nemo absq; actione experiendo audiatur[b]. Fortius urget alia ratio, quum enim extincta actione de iure agi non possit, adiectio pœnæ in eum tantum casum facta censetur, quo de facto agatur, contemptumq; respicit, quo

o l.j.§.si rē.depos.c.j.quid iuris.si uasal.feu.alie.recup.
p l.qui ea mēte. de furt.
q arg.l.si in lege.§.colonus.loca.l.sequitur §.item Labeo.de usucap.
r l.si cũ ancillis.ubi Bal.col.pe.j.de incest.nu.
s Purpa.l.seq.7.notab.
t l.quod in hæredē.§.eligere.de tributo.
u l.traditio.de acq.rer.do.
x l.si super.3.c.
y arg.l.seq.
z l.si unus.§.pactus ne.de pact.
a arg.l.q cũ maior.§.si patris.de bo.liber.
b l.si pupilli.§.uideamus.de nego.gest.

causæ, si aduersarius[d] hoc maluerit[e], inferenda est.

casu & rem & pœnam cōiunctim præstari constat[c]. Sed tamen nos supra ostendimus id actũ suadente æquitate inter partes censeri, ne utroque remedio & transactionis & pœnæ reus utatur[d], & ideo ex eorum mente agi adhuc posse. Nec quicquam refert quod actio per acceptilationem sublata sit, quia id non extinguit eam æquitatem qua quis utrunq; cōsequi prohibetur[e]. Nec uerum est, pœnam quæ non nisi in casum facti committatur, ideo contemptum respicere, & coniunctim cum re exigi: imò si res apud contrafacientem nō remanent, pœnæ nullus est locus, quod Gordiani lege apparet[f], ubi quia manumissor libertatē de iure conferre nequit, nulla incurritur pœna, libertas enim iuris publici est, in qua non potest actum censeri, ut de facto quis sit liber, quò electio pœnę ad stipulatorē pertineat. At in casu rescripti nostri facilius id actum in cōtractibus præsumitur, qui plurimum ab arbitrio partium pendent. Nam quod aiunt Doct. distinguendum, an partes ad effectum respexerint, uel an stipulator ex tali facto inquietetur, eiusq; idcirco intersit diuinatorium utriq; rescripto est[g]. Quòd si actorem non exceptione rei sed facto iudicis summoueri dicas, qui agentem absque actione audire non debet: respondebit, & rectè, sanus aliquis hunc intellectum legi nostræ non conuenire, in qua nihil distinguitur, an iudex actorem ipse reijciat, an id minus[h]. Quid enim si non reijciat? quũ nō cogatur nō petenti officium impartiri[i], ut rectè Paul. Cast. ait. Sed & ubi lectum est, si pars ipsa reijcere agentem non possit, in re priuata cōcedendum id iudici[k]: Atqui iudicis officium nunquam se ulterius extendit quam æquitas suadeat[l], hic autem nullam subesse æquitatem satis probatum est. Nec probabiliter iudicis interest, quòd agi de facto uideatur, quia quum semel actio iure competierit, & partiũ censensus accedat, nō debet hac in re scrupulosus esse. Quũ enim agens de facto solum litigatoris ius inquietet, iudiciumq; nō sit elusorium, non debet iudex ex se quicquam supplere[n], nisi in manifesta ria actoris calumnia[o], quæ hoc casu nulla est, propter præsumptum partium consensum. Et quum dubium non sit, quin ea conuentio ualeat, qua aliqui mutuo promiserint se sentētiam, compromissum, uel quēlibet contractum non allegaturos, irritum nullumúe

c l.si quis rem. de arb.
d d.l.cum proponas.
e l.nihil interest. de reg.iur.
f l.ea quidē.j.si mancip.ita fue.alie.
g arg.l.stipulatio ista.§.alteri.de uerb.obl.
i l.nō quicquid. de iud.Paul.Ange.Aret.Alex.hic.
k Bar.l.nō solũ.§.quāquā.de iniur.Fely.c.dilecti filij.col.4.de except.
l l.quod si Ephesi.de eo quod cer.lo.l.ceteræ.fam.herc.
m l.Iul.§.quātitē ad exhib.l.si post acceptũ.de rei uend.
n l.posthumus.§.si qs ex his.de inoff.test.l.cum putarem.fam.herci.
o Abb.c.2.de purga.uulg.

nullumúe esse[p], ut Bart. fatetur, & receptissimum est[q]. Cumq; talem conuentionem iudex seruare teneatur[r], cur nō & idē hoc casu dicimus, quo id à principio tacite actũ uideri potest? Qui enim pœnā apposuerũt, quũ sciret utriq; remedio locũ nō esse, consequēter id egisse uidentur, ut altero exacto, alteri locus nō sit[s], hicq; cōsensus qui à principio uoluntarius fuit, etiam ex post facto uoluntarius censetur[t]. Et hoc modo aduersus Azonem defenditur ultima ueterum, quæ ab Accursio refertur, sentētia, quamq; & ipsum probasse uerisimile est[u], & Pet. Cy. Fulg. Paul. Cast. Rimin. & non pauci recentiores sequuntur à qua etiā effectu non dissident Alberti aliorumq; ueterum hic relatæ opiniones, quas quomodo defendi & ipsę possint ostendi Paradoxorũ lib. V. cap. XII. Et ex his consequens est, ut quoties dubitamus an ex eo quod de facto contrauentum sit incurrat quis conuētionalem pœnam (de legali enim à nobis alibi disputatum est[x]) concludamus regulariter nō incurrere[y], quia uerba ad ius potius quam ad factum referri debent[z], quum quilibet actus secundum iuris dispositionem cēseatur[a], & promissiones cōtrahentium, significationem uerborum secũdum iuris intellectum recipiant[b], nō à facto, quia quæ facti sunt, pro nihilo reputātur[c]: Et illud solum possumus, quod de iure possumus[d]: Vnde & adimplesse conditionē non petendi dicitur, qui ita prouidit, ne de iure petere possit, licet de facto posset[e]. Non procedit prædicta conclusio, quum apparet aliud à contrahentibus actum, ut quia expressim hoc protestati sunt[f], uel uerba apposuerũt, quę ad factum referātur[g]. Quod si uerba dubia sunt, sed non nisi de facto contraueniri poterat, ut in rescripti nostri casu, tunc pœna quoq; cōmittitur, sed ne stipulator utrunq; habeat, conuentio facti iuris effectũ habet, quia id actum censetur. Quod si id actum uideri non possit, ut qa de re tractetur quę non ex mente partium, sed ex iure publico principaliter pēdeat, ut est datio libertatis, quum tali casu cōtrauentio facti iuris effectũ habere nō possit, ne & rem & pœnā qs consequatur, nullus est locus pœnæ[h].

SI QVIS MAIOR. a ¶ Constitutionem hanc Arcadius Honoriusq; ad Præf. Præt. Ruffinum Olibrio & Priminio coss. misit: is est Rufinus quē Claudianus

p l.2.j.cōmunia utrusq; iud.
q Ang.cōs.200.A & B.Alex.cons.174.Ias.hic.
r gl.l.qui habebat.ff.de ma.testa.
s l.illud.de acq.hære.
t l.& ideo.de cōd.furt.Bar.l.de pupillo.§.si procurator.de op.no.nun.l.qui filiũ.§.Sabinus.ad Tre.
x l.fi.3.tit.2.
y l.cōtinuus.§.cũ quis.l.stipulatio ista.§.quæsitum.de uerb.ob.§.his igitur.in auth.de hær.& fal.
z l.4.§.condēnatũ.de re iud.l.nō putauit.§.nō quæuis.de cōtratab.
a l.si duo.de acqui.hære.
b l.si filius.in fi.de cōd.instit.
c l.non dubiũ.3.de leg.c.non præstat.de regu.iur.in 6.
d l.nepos.de uerbo.sign.l.3.de testa.tutel.l.eo tēpore.de pec.
e l.Mutianæ.de cōd.& demō.
f l.fi.ubi Alb.j.de act.empt.
g l.Lucius.§.tres hæredes.ad Treb.
h d.l.ea quidē.j.si man.ita fu.alie.

IMPP. ARCAD. & Honorius Rufino.[a]

[b] SI quis[c] maior annis XXV.

poeta improbum, legum uēditorem appellat, duobusq; libris insectatur: tametsi mihi uerisimile sit, non tam ipsos Imperatores, quam Rufinum huius latorem legis fuisse. Siquidem autor est Suidas, cui & Eunapius Sardianus, & alij illius ætatis autores consentiunt, Rufinum & Stiliconem à Theodosio Imper. Arcadio Honorioq; filijs suis impuberibus tutores curatoresq; relictos fuisse, è quibus alter, nempe Stilicon, occidentis imperium, quod Honorio dederat, administraret: alter uero Rufinus Arcadiũ oriētemq; curaret, atq; ipsos tutores omnia rapinis fœdasse, emissarios circum se habuisse, à quibus clā admonebantur, si quid usquam gētiũ pretiosi pulchri'ue esset, & quæ quis feracissima latifundia haberet, confestim cum fictis accusatiōibus per subornatos calumniatores colore aliquo iuris, dominos priuabant: quũ ipsi iudices essent, ut qui in sua manu omnia iudicia, tam publica quàm priuata haberent, cernebanturq; subitis imaginibus, repentinaq; felicitate Rufini adulatores adeo florere, ut qui prius uilissimis officijs addicti, quiq; tabernis, gradibus, pauimentis purgandis operam præstare solerent, eius gratia euecti, iam purpurea chlamyde, aureis fibulis, baltheisq; ornati incederent, quum ueteres opulentæq; familiæ ad incitas interim redigerentur, omnia ad se trahētibus tutoribus, quod alij metu calumniarum, alij ut nouum aliquem magistratum adipiscerentur, impunitatemq; diripiendarum ciuitatum impetrarēt, omnia in illos prodigebant: nesciebantq; Imperatores ipsi harum rerum quicquam, ut qui omnibus libellis edictisq; pmiscue subscriberent, quæ Rufini aut Stiliconis nomina præ se ferrent, nec quicquam curabant habebantúe, nisi quod ex eorum autoritate illis licebat: adeo à parentis sui Theodosij ingenio animiq; uigore degenerauerant: donec tandē resipuere, sublato prius impetu militari Rufino, tandem & Stilicone, sed non absque magno malo: nam mox capta est à Gothis Roma, quum prius obsessa Cōstantinopolis fuisset: ut appareat, horum tutorum fraude, tanta indole partũ Rom. Imperium, in procliue datum, mox corruisse.

b ¶ SI QVIS MAIOR. Quum olim iure ueteri qui aduersus iuratā trāsactionē quicquā fecisset, si dei nomine firmata erat, nulla afficeretur[a] pœna, sed ipsius dei iudi-

a l.nam sufficit. de dolo.

cio relinqueretur,si per genium uel salutē principis,fustibus subijceretur,Græceq; ei indicereť προπετῶς μὴ ὄμνυς,id est temere ne iura[b]:Demum lata est hæc constitutio pœnam indicēs augensq;,nempe ut is qui aduersus pactionem iuratam per deū uel principem fecerit,infamia notetur,actionē perdat,pœnam soluat,rerū proprietate careat, emolumentū omne quod ex cōtractu percepit,amittat:quæ omnia ei cōcedātur, qui ipse obseruauerit.Sed quæ huius legis est ratio?nempe ultio periurij. Vnde apparet cōmentitij,seu ut uulgò dicimus,positiui iuris[c] hāc esse legem,ita enim uisum est legislatori periuriū uindicare, cū aliter ueteres censerent,deicq; iudicio uindictam permitterent[d],qui raro id crimen dolo malo commissum,finebat inultū,ut ex responso Pythiæ uatis ostendit Saty. XIII. Iuuenalis. Sed an id potius ob reuerentiam dei inductum dicemus?Et non uidetur,quū hic idē constitutum appareat in eos,qui per salutē principis iurant:nisi ita censeamus respectu diuini numinis tum quoq; iuratū censeri,quod uerius est[e]. Sed an hæc lex fauorabilis ideoq; interpretatione adiuuanda sit? Et Iaſ.esse fauorabilem censuit,quia ad animæ nostræ salutem pertineat,ut iureiurandum seruetur[f].Ego quod ad obseruationē iuramenti promissionisq; attinet,satis id faterer,nempe ut promissa iurataq; adimplere quilibet teneatur: sed ut pœnas subeat quarum hic est mentio,non fauor uerti,sed odium potius uidetur[g].Et quum constitutio hæc & correctoria & pœnalis sit, extra uim uerborum nō est extendenda[h]. Vnde Bar.hic censuit,quum de maiore loquatur, ad eum minime producendā esse, qui ficte uel iuris interpretatione pro maiore sit,quē I & cæteri sequūtur. Quapropter nec iure Pontificum,quod ad pœnam attinet, huic legi locus est[i]. Admittunt enim Canones purgationem huius morę,ne quis in pœnā incidat,lucrumq; inhonestum existimāt qđ ex tanto rigore descendit[k], quod Alex.& quidam recentiores tradiderunt,quibus & nos consentimus[l]. Fortius Butrius & Tudiscus cēsuerunt[m],leges sæcularium etiam ad sacramēti cōfirmationē pertinentes,hodie nullius esse momēti:quòd ea cognitio ecclesiastici,non aūt secularis iudicis sit[n]:at qui cognoscere nō potest,nec legē quidem ferre potest,cū ius legē ferendi iurisditionis sit[o].Sed ego id faterer quātum eius obligationis respectu sit,quæ directo ex iureurādo deo ipsi acquiriť[p];quātū uero respectu subsequētis obligationis quæ parti ipsi ꝓuidet,nō dubitauerim,cognitionē secularī quoq; iudici permissam esse[q]. Addit Bald. III. huic legi locū non esse,nisi aduersus eū qui dolo malo periuriū cōmiserit,tum ga periurium,quod hic punitur,absq; dolo malo ut pœnis legalibus locus sit, nō cōmittitur[r]: tum quia hic infamiæ nota irrogaē, sed ex culpa nemo fit infamis:quantū enim ad eā irrogādā sit,lata culpa nō æquiperaē dolo[s]. Secūdū quā Baldi sentētiā respōsum quoq; ab Alexādro[t] extat,hoc q; modo durā legē interpretatio prudentū frangit:nec me mouent eoꝝ ratiōes, qui periuriū ex lata quoq; culpa qñq; cōmitti aiunt[u], quiq; in his qui ipso iure infamia notātur latam culpā dolo parē censeri existimāt[x]: quia id ꝓcedere in his legibus posset,quæ correctorię simulq; pœnales nō essent, & nō tanto iuris rigore inniterētur. Nam & plerūq; uidi eos q speciali mādato principis,sola æquitate attēta, IIII ius dicere debēt[y]:quatenus ad obseruationem cōtractus spectat, propter iuramenti uim legē quidē nostrā exequi solitos, quod uero ad pœnas pertinet,ceu durā negligere.Quapropter nec rerū proprietatē,nec si qua cōmoda inde actor ꝓcepit auferre. Qđ V generaliter in foro cōsciētiæ seruandū arbitror,in eo enim hisce pœnis nō est locus[z], quoties supra crimen seu maiores delicto sunt,qđ elegāter Decius censuit:etiā si ipso iure infligerētur:qd enim hoc ad naturalē æquitatē,quæ sola totū illud forū regit[a]? c ¶ SI QVIS. Quid in muliere:quid in rustico?& cū lex lapsum XXV. annoꝝ requirat,apparet integritatē sensus spectari, ut in eā qs cōmittat: & ideo Fulg. & Parp. nō ꝓcedere in muliere qñq; existimauerūt, maxime quū uerbū si quis fœminā, in rigore isto iuris positiui nō cōprædat[b]: cōtra Iaſ.[c] mulieri nō magis q̄ alijs succurrendū censuit[d].Alij recētiores distinguūt, an negligendo peccauerit,ut qa non adimpleuit cōuēta,& legi nostræ locū nō esse[e]:an uero perpetrādo,& tūc uerā Iaſ. esse sn̄iam. Ego quatenus ad iuramēti obseruationē ꝓtinet, putauerim mulierē hac lege cōtineri,quatenus uero ad odiū irrationabile amissionis ꝓprietatis & cōmodi,secus esse.Idēq; in rusticō distinguēdum, ut & ei hoc casu sicut nō paucis alijs succurraē[f].Sed qđ ī uniuersitate:Et Iaſ.uiatorio quodā cōsilio,rndit in eā legi nostræ locū esse[g],cōtra oēs recētiores, quū uniuersitas quoddā fictū corpus sit[h] iuris intellectu repræsentatū,qđ alligari perīurio nō potest[i];quā sentētiā & nos sequimur

a Bal.auth. ad hæc. de usur. col. 2.

b l.j.§.quoties. de uen.in poss. mit.

c gl.l.cū propo nas.3.eo.

d l.fi.j.de iur. & fac.

e l.j.§.fi.de æden.

f l.ij.3. de in ius uoc.ubi not.

g l.nihil. ad Macced.l. ergo.in fi.ex quib.caus. maio.

h l.mortuo.de iud.

i arg.c. Romana.§.fi.de sent. ten.excō. 6.

mur,nisi cū de uniuersitate maioꝝ XXV. ann.puta collegio doctorū loqueremur,q omnes iurassent,& deinde omnes cōtrauenirent[k],nec enim hoc casu sufficeret quod maior pars contraueniret[l].

d ¶ MAIOR. Sed qd si minor iurauerit ratione ętatis,uel alia,nō contrauenire:an quia ætatis beneficio renuntiauit,locus erit legi nostræ?Et receptissimū est nō esse,quia qui ita iurauerit,interpretatione solū legis ꝓ maiore habetur[m]; at lex nostra pœnalis, in eo qui uere maior est,intelligi debet,nō qui ficte[n]:Sacramentū tamē erit obseruandum,licet pœnis nostræ legis locus nō sit. Qua ratione cēseruēt alij[o], nec in eo quidē minore locū hisce pœnis esse, q ætatis uenia impetrarit[p], lex em̄ nostra correctoria & pœnalis, ad talē nō est extēdenda:licet secus ex aliquorū q sentētia fortè esset,si pœnā solū irrogaret:quod nō ꝓbo,nisi quū citra ullā extēsionē interpretatio illa assumeretur[r].Sed qd si minor iurauit,sed iā factus maior cōtrauenerit?Et dubiū nō est,hūc casum legis nostræ uerbis nō cōprēdi, quæ si qs maior inqt,pacta iuramēto solidauerit: oportet igit tpe quo solidet esse maiorē[s]. d ¶ PACTA. Sed an in omnibus cōtractibus locū sibi uēdicabit cōstitutio? Et Bart. simpliciter in omnibus pactis ꝓcedere ait: alij generalius in omnibus cōtractibus, qa pacti appellatio generalis est.[t]Quapropter si in emphiteoseos cōtractu adsit iuramētū, sunt q tradiderint,nō expectari biēniū,aut triēniū,sed cōfestim post morā cadere[u]. Sed & Mathesyllanus idē in eo qui fundū emerit,& pretij reliquā partē certa die se solutu rū iurauerit,deinde cōstituta die nō fecerit, I censuit cadere eū à iure petēdæ euictiōis[x]. Sed tamē Rim.hic,& Parp.aliter sentiūt:qa in materia odiosa & pœnali,dictio illa pactū II restringēda est[y] : quā sententiā & ipse ꝓbo, quū in lege præcedēti, ubi similis est loquē di modus,pactū intellexerimus,qđ de re liquida,uel ātē litē cōceptū sit, trāsactionē de III dubia[z]:quæ interpretatio ex natura huius rubricæ,sub qua lex nostra posita est,ueriſi milior est[a].Probaē & ex uerbis legis,dū acIIII cepta restituī iubet,quū pactū ī genere,etiā nulla re ultro citro data,fiat[b].Probaē & ga V alias trāsactiōis mētio ī lege supflua esset[c], quū pactū ī gñe etiā trāsactionē cōprēdat: VI nā & in dispositiōe prę sertim pœnali uerba in specie potius accipi,q̄ in genere debēt[d]. VII Adde qđ distinctiua inter genus & speciem

k Fely.c.dilecte. de except.

l l.j.ubi Bald.de mag.conue.

m auth. sacramēta.j.fi ad.uēd.

n l.3.§.hæc uerba.de neg.ge.

o l.sſ.Rim.Dec. cōſ.258.col.3. p l.fin.3.de his qui uen.ætą.

q Dec.c.ex parte.M.3.d'app.

r auth. si captiui.ubi Bald.4. not.3.de epiſ. & cler.

s l.in delictis.§. ſi extraneus. de nox.

t l.j.§.j.de pac.

u Bal.Fely.c. querelā. de iureiu. Alex. cōſ. 85.non puto.

x Math.not.51.

y c.odia.de reg. iur.6.

z Bal.Rim.Moder.3.l.prox.

a arg.l. impatores. de in diem ad.l.ſi ſuper.3.eo.

b gl.3.l.mancipia.j.de ſerfug.

c l.ſi quando.ff. de leg.j.

d l.hoc legatū. ubi Bar.de leg. uj.

impropriè posita cēseretur,& ꝓ expositiua tātū acciperet[e],quū tantū eius natura sit,ut iter diuersas species collocari debeat[f].Suadet id & ratio,quū em̄ trāsactiones reuocari fauore dirimēdarū litiū lex nolit[g], idēq; sit VIII in pactis,quū uel lo cogēte imperio[e], res dubia ante litē cœptā, uel sed libero arbitrio, liquida potius remittitur, q̄ qs facti iurgij q̄ tædiū ferre uelit,non uidet lex nostra his de casibus loquēs generaliter ad omnia pacta trahēda esse,in qbus nō est eadē ratio[h]. Quæ snia & ea lege ꝓbaē,qua traditū est,illustrē uirū q ꝓmisit iudicio sisti,iuIX rauit q̄ se ita facturū, deinde neglexerit,nō patr. tū in legis nostræ pœnas incideri[i],nec tātā uim iuramētum habere,cuius ex eo & pars læsa sit,& cōtēpta diuina autoritas, & speciale beneficiū piurus iā cōsequutus esset, cui renūtiare potuisset[k]. Sed tū satius est,in hac re distinguere,ut qđ ad sacramēti obseruationē pactū generaliter hic accipiaē, qđ uero ad pœnas attinet specialiter,quū remissio rei liqde fit, uel etiā dubiæ anteq̄ lis sit cœpta.Quapropter Matthesyllani decisio nē arbitror uerā nō esse,& ī emphiteota Iaſ. rectius tūc cēsuisse[l],quū tradidit,ꝓpter iuramētū nō ideo āte terminū ex mora cadere. e ¶ NVLLO COGENTE. Si igit præcepto iudicis uel municipalis statuti iussu qs coactus transegerit,nec tūc legi nostræ erit locus:idēq; Bar.cēsuit si cōpromissum fuerit,& id em̄ ad litis decisionē ptinet, & pacti appellatione ꝓprie cōprænditur[o]. Sanè quoties iussus tā pcise additus esset,ut ei rem̄ nūtiari à partibus nō posset,nō est dubiū cōpromissum necessariū cēseri partesq; uideri metu legis cōpromisisse[p],& ita Decij Rim. metu legis qcq; factū[s]. Quo casu Salyceti Alex.q̄ opinionē sequor:quo fit ut si statutū cōpromitti solū iubeat, casu quo aliqua III partiū petierit respectu petētis coactio nulla cēseat[t], nisi quū id ab eo factū appareat, ut aliū ꝓcuparet:sufficit em̄ qđ ueriſimiliter dubitauerit cogi[u]:in dubio tñ fit interIIII pretatio,ut tale statutū locū habeat ita demū,si pars petierit cōpromissum[x],nā cōmuniter nō nisi spōtanea uolūtate cōpromitti solet[y].Idē dicēdū ut uoluntariū uideaē cōV ꝓmissum,quoties qs cōpromisit ijs in casibus,in qbus statuto locus nō erat, ut qa in tēpore petitū nō fuisset cōpromissum[z],uel quia res esset clara & ligda[a] : nulla em̄ nec

e 3.l. præced.l. ij.ff.ad l.Aql.

f l.j.de reb.dub.

g l.fratris.3. eo. l.quod si defe rente.de dol.

h l.adigere.§. quāuis.de iure

i l.pen.j. de dig.

k arg.l.eū qui. de iureiur.

l Iaſ.l.ij.4.q.j. de iure emph.

o l.ij.de arb.

p l.4. de reg.iu. l.Titia.in fin. ad l.falc.

q cōſ.24.& Dec.c.cū M. col.16.de cōſt.

r l.2.ubi Doct. 3.eo.

s Inn.c.cum M. de cōſt. Bar.l. huiuſmodi.§. cum pater.

t l.j.de his q. Parp.hic.

u gl.l.nouiſs.qđ ſal.tut.aut.

x gl.l. uniuersa. j.de preci.imp.

y Fely.c.fi.de re iud.

z Ang.l.cum hi. §.ſi cū his.ff. eo.

a Bar.l.post rē. ff.eo.

his casibus potest esse coactio. Sicut & quũ quis spõte sñiam arbitri homologia sua iuratus approbauit[b]: qđ Fulg. Alex. & tradiderũt: nec eñ statutum iubẽs cõpromitti, ideo iubet homologiã seu ratihabitionem addi. Postremus igitur hic spontaneus actus, pręcedẽtis cõpromissi coactionẽ diluit, omniaq; spõte uidẽtur celebrata[c]. Qua tamẽ in re Ias. Aret. Rim. & dissentiũt, qm̃ hæc lex coniunctim duo reqrit, & pactũ ipsum spõte initum, & etiã iuramẽtũ. Vnde alterũ nõ sufficit[d], nẽpe iuramẽtũ spõte præstitũ, homologia ue. Sed ego & hoc casu secũdum supradicta distinguo, ut quod ad iuramenti obseruationem attinet, prior sentẽtia uerior sit, quod ad alias pœnas, posterior præualeat.

> & uoluntate confectas, putauerit[f] esse ueniendum: uel interpellando iudicem, uel supplicando principibus, uel non implendo promissa[g]: ea aũt inuocato[h] dei omnipotẽtis nomine, deo autore solidauerit, nõ solum notatur infamia[i], uerũ etiã actione priuatus[k], restitutore

f ¶ PVTAVERIT. Quoniã cogitationis pœnã nemo patit[e], necessariò id uerbũ ad effectũ refert[f], meritoq; subijciũtur tria gerũdia, triplicẽ cõtrauentiõis actũ significantia[g]. Primus est, q interpellãdo iudicem fit, quod Paul. Cast. & Ias. interpretãtur post libelli oblationẽ citatæ ipsi parti factã. Contra Alex. & recẽtiores alij, tanq; odio periuri id inductũ sit: merito ergo quum in lege nulla sit citatiõis mẽtio, subaudiendũ nihil est. Ego ꝓpter æquitatẽ prioris sentẽtie nõ arbitror à Castrẽse Iasoneq; discedẽdũ, quũ eñ sola iudicis interpellatio nullũ parti dãnum adferat, iniquũ est huiusmodi ex facto in pœnã quenq; incidere[g]: nec Alexandrũ adiuuat interpellatiõis uerbũ, qm̃ parte citata intelligi solet[h], quũ in iudicijs quę parte nõ citata gerãtur, pro nullis habeantur[i]. Ego apud ueteres scio duplici modo solitũ fuisse lites institui, aut interpellatiõe iudicis denũtiationeq; subsequẽte, aut principalis rescripti æditiõe, quod etiãnum in Theodosiano Codice apparet[k]. Hodie lege Iustiniani hæc abolita sunt[l]. Illud cõstat ex sola citatiõe, quæ absq; iudicis mãdato facta fuerit, nõ esse his pœnis locũ, qđ ferè oẽs probant[m]. Secũdus modus est, cũ supplicando principi qs contrauenit: qua in re eadẽ potest esse dubitatio, & ideo Castrẽsis & Iason ita demũ nocere supplicationẽ aiunt, si ea actor ipse usus fuerit[n]: nã & q iudicẽ impetrare sub pœna prohibetur, in pœnã tũ demum incidit, quũ impetratiõe uti cœperit, reumq; cõuenerit[o]: qđ & Card. respõdit[p], iniquũ eñ esset eum plecti, q adhuc aduersariũ ullis laboribus nõ fatigasset, uexasset' ue[q]. Contra tñ Alex. & pleriq; recẽtiores,

b arg. l. ne in arbit. j. de arb.
c l. ij. j. quod me. cau.
d l. si hæredi plures. đ cõd. inst.
e l. cognitionis. de pen.
f l. fi. de rer. di.
g Bar. de ædẽ. in Rub. l. fi. de rerum di.
g l. pen. j. de fal.
h l. à procedẽte. j. de dil. l. j. in fi. j. de nat. lib.
i l. de uno. de re iud.
k rub. de denũt. l. post celebratam.
l §. appellamus. Inst. de act.
m arg. l. quãuis. dę in ius uoc.
n l. libertus. ij. de in ius. uo. Alex. cons. 34. j.
o c. cæterũ. §. uerum. de rescri.
p Card. cõs. 27.
q glo. cle. j. uerbo de rest.

eadẽ ratione nempe, quia lex hæc nimis restringeret, & qa periuriũ cõmittitur etiam absente parte, quũ principaliter patret in deum[r]. Ego quod ad pœnas attinet: magis Paulo adhæserim, nec me mouet quod edictũ prætoris aduersus eum q ius iniquũ impetrauerit locũ habeat, etiã si eius iuris usus nullus accesserit[s], qa id opinor intelligẽdũ, dum tamẽ in actis & cõsequẽter parte uocata[t] talis impetratio producta sit: nõ eñ potuit quis cogi ut produceret, imò ante ei impetrator renũtiare etiã in aduersarij præiudiciũ potuit[u]: tametsi frequẽtius Doctores aliter illud respõsum exponãt, nẽpe ut speciale illud in odiũ impetratoris sit[x], q crimẽ saltẽ quantũ sit iudicis respectu cõsummauit, qđ in nostro casu diuersum est. I Sed qđ si is qui pontifici supplicauit, in precibus mẽtionẽ iuramẽti fecit, petijtq; eius sibi gratiã fieri? Et Card. respondit[y], in pœnas huius legis nõ incidere, q nõ nisi licito modo cõtrauenire uoluit, id est autoritate Põtificis, q iuramẽtũ remittere potest[z]: idq; & Ias. autumauit, sentitq; & Accur. etiã quũ à principe sęculari petita est licẽtia cõtraueniendi: nec eñ dubiũ est hoc iure solitos imperatores à iuramẽto absoluere[a]. II Sed qđ si anteq; qs cõtraueniat episcopũ adeat, tẽporariãq; dispẽsationẽ ut litigãdo audiat impetret[b]? Et quũ hodie hęc dispensatio etiã parte nõ citata concedi ab episcopo ea ex causa soleat, ut interim agnosci possit, an iuramẽtũ licite præstitũ fuerit[c], uidetur pœnas legis nostræ cessare, quæ in periurij odiũ concedũtur: at hic periurus nõ est, nisi quũ deinde apparuerit licitũ fuisse iuramentũ[d]. III Sed quid si qs hodie principi seculari supplicauerit, mẽtionemq; iuramẽti fecerit, & is rescripto suo ius cõtrauenięndi cõcesserit? Et putauerim qdẽ pœnas ab hac lege cõstitutas tollere eum rescripto suo posse[e], tamen periurũ cẽseri, & his pœnis plectendũ, quibus leges põtificũ periuros dãnant: potest enim princeps hisce pœnis, quæ parti cõcedũtur, derogare[f]. Quod si princeps simpliciter iudicẽ dederit, receptissimũ est, nõ uideri aduersus hasce pœnas qcq; indulsisse[g]. Sane perpetuũ nõ est, ut ex iudicis interpellatione, uel supplicatione, etiã citato aduersario qs in pœnam incidat: sed stipulationis pœnalis uerba inspiciẽda sunt. I Quid enim si qs promisit nõ petere, & si petierit, promittit cẽtũ: nõ prius cõmittet pœna, q̃

litem

r glo. c. quoties cordis. j. q. 7.
s l. iij. in prin. qđ quisq; iur.
t c. quoniã contra. de prob.
u c. ex cõquestione. de rest. spol. ubi Doct.
x Alex. Ias. Dec. de leg. iij.
y Card. cõs. 22.
z arg. d. c. cæterum. de rescri.
a l. adigere. §. fi. de iure patr. l. quæ sub cõditione. ff. de cõd. inst.
b Oldr. cõs. 120. Anch. 18. Paul. 217.
c c. j. ubi Fely. de iureiur.
d Bald. l. hæc scriptura. de cond. & de.
e glo. hic.
f Butr. Abb. d. c. cum cõtingat. Socy. cons. 66. col. pe. j. Car. cõs. 32. col. fi.
g Sal. Alb. Fulg. Alex.

litem cõtestatus sit: ante eñ proprie nõ dicitur petere[h]: qđ & ferè omnes hic tradiderũt, nec hæc sñia legi nostræ aduersat, quæ eũ plectat, q cõtrauenerit: at si qs promisit nõ petere ante litẽ cõtestatã, nõ dicitur cõtrauenire, ergo nec pœnæ legis nostræ locus est. II Quid itẽ si quis promisit qđ Titius ratum habebit? Intelligẽtur hęc uerba quę de facto alterius cõcipiunt, qđ ratũ habebit, de iure[i]: unde si de facto cõtrafecerit, nulla cõmittet pœna, qđ Alex. hic cẽsuit. Secus si geminatis uerbis ratũ firmũq; habiturũ promisit[k]. Nã & illud cõstat, ut qs in pœnã legalẽ incidat, nõ sufficere primũ cõtrauentiõis actũ sed expectãdã esse sñiam[l]: qđ III secus est in legis nostræ casu, idq; speciali iure propter peierantis odium.

g ¶ NON implendo promissa. Postq; tñ iam incidisset in morã, nõ eñ absq; mora locus est pœnæ[m]: qđ eñ si iusta aliqua causa euenisset, quæ eum excusaret[n]? qđ si uterq; fuisset in mora? cõpensarẽt eñ mutuã culpam[o]: qđ si præcepto iudicis territus promissor, nõ obseruasset[p]? Quod hic latius Ias. attingit. Fortius putauerit aliqs, si quacũq; credulitate facilitate' ue nimia reus soluere neglexerit, ei aduersus pœnas huius legis succurrẽdũ esse: quũ supra Baldi cæterorumq; sñiam approbauerimus, q legi nostræ locũ nõ esse, nisi aduersus eum, q dolo malo parere detrectauerit tradiderũt: at clarũ est, ab huiusmodi dolo legitimã esse ex facilitate, credulitate, imperitiaq; excusatione[q], si Iasoni credimus quẽ & ego sequor, quũ in his cõmittimus, quæ solo ciuili iure, nõ etiam naturali prohibita sunt[r].

h ¶ INVOCATO. Quid si aliqs simpliciter promisisset, sub fide sua se daturum? Et sciẽdũ, fidẽ proprie diffiniri, ut sit dictorũ cõuentorũ' ue cõstantia & ueritas: dicta, qđ fiat quod dictũ est[s], ut M. Cic. & D. Aug. tradiderũt. Vnde & facta fides iudici dicit, qñ probatũ ei est, uera esse quæ affirmata sunt. Hinc rubrica de fide instrumẽtorũ. Inde etiã factũ est, ut quũ ueteres illi Christiani ea quæ de Christo cõmentarijs Euãgelistarũ prodita erãt uerissima ducerent, fidẽ appellarẽt[t], id est ut Lucas ait πεπληροφορημένων ἀσφάλειαν, nẽpe cõpertissimã ueritatis certitudinẽ. Igit si qs promiserit per fidem Christi, uel per religionẽ fidei, dubium nõ est eũ iurasse censeri, q promissionẽ suã hac

h l. amplius non peti. rem rat. hab.
i l. si fine. §. cũ aũt. rẽ ra. hab.
k glos. l. id quod pauperibus. j. de epis. & cle.
l l. qui cũ maior §. accusasse. de bo. lib. l. Pap. §. meminisse. de inoff. test.
m l. si duo. §. fi. ubi Bar. de cõsti. pen.
n l. qđ te. si cer. pe. ubi Doct.
o l. uiro. sol. ma.
p l. fi. de leg. cõmiss. l. Imper. ad municip.
q l. igitur. §. potest. de lib. causa. l. 3. §. si qs ignorans. ad Syll.
r l. j. de abig. l. antepen. j. ad leg. fau. de plag. ubi Ang.
s l. j. si cer. pe. l. græce. de fideiuss. §. ũditi. inst. de rerum diu.
t j. de sum. trin. & fid. cath.

religione firmauerit[u]. Quod si simpliciter promisit sub fide sua, ambigue loquit, an de fide Christi, an uero de suæ promissiõis cõstantia intellexerit: & ideo qđ ad promissionis obseruãtiam attinet, tutior capienda est præsumptio qua animæ magis cõsulatur, ut scilicet iurasse cẽseatur[x]: quãtũ uero respectu pœnarũ sit, secus arbitramur: debet enim fieri interpretatio pro promittẽte[y], ut confessionis uerba ambigua, secundum confitentis intẽtionem declarentur[z]. Sanè & eodem modo distinguẽdum arbitrarer, quum quis se daturum in uerbo ueritatis spepondisset, & id enim uerbũ ambiguum est[a], nec ad iuramentũ, nisi interpretatione quadam referri potest, quod alibi aduersus Baldum disputauimus[b].

i ¶ INFAMIA. Casus hic est specialis, quo periurus infamia notatur, quum in cõtractu iurauit, & se nõ contracturum spespõdit. Regulariter enim periurus infamis non est[c], quum in edicto prætoris nihil de tali cautũ sit[d]: testis igitur q falsum pro testimonio dixit, non ideo ex ipso periurio ipso iure infamis est[e]: nã & scholasticus qui iurauerit parere rectori, si id nõ seruet, infamis non est, quia in contractu non iurauit. Sed & qui iurauit soluere usuras promissione neglecta, periurus quidem dicitur, infamis tamen non est[f]. Illud quoq; cõstat licet infamiæ pœna ipso iure in casu legis nostræ subeatur, necessariam tamen deinde iudicis declarationem esse[g]: quid enim si iusta causa ductus iste cõtrauenisset[h]? Sed quid si contrauenit quis sub iudice, qui ex statuto pronuntiandi quidem in causa pecuniaria ius habet, de infamia ceu grauiori causa non possit? Et putarem necessario maiorem iudicem adeundum, qui infamen eum effectum esse declaret: non enim is iudex casum infamiæ sententia sua omittens, eum ideo absoluisse credi potest[i], quũ id ad eius cognitionem non pertineret, quare & reseruatio omnis hac in re superflua fuisset[k].

k ¶ ACTIONE priuatus. De triplici actione hic intelligi potest, & in primis de actione quam hic ex ipso contractu iurato habuisset, & ita aliqui interpretantur, quoniam respectu aliarum actionum quas ex contractu hic habuisset, nullam incidere in pœnam debuit[l]. Sed hic intellectus non

 omnino

u c. 2. de fid. Abbas. c. ad aures. quod me. causa. Doct. c. cũ tempore. de arb.
x gl. c. j. de seru. Doct. hic cõmuniter. Spec. tit. de arb. §. fi.
y l. quicquid. de uerb. obl.
z l. si quis intentiõe. de iud. Io. Fab. instit. de act. §. itẽ si qs postulan. Cors. rub. de iureiur. quæst. 7.
a gl. c. qui scãdalisauerit. de regu. iur.
b Bal. rubr. j. res inter ali.
c l. quoties. j. de dign. lib. xij.
d l. j. de his q no. infa. Doct. c. testimonium. de testib.
e l. Lucius. de his qui no. infa.
f c. debitores. de iureiur. Fel. d. c. testimoniũ.
g c. cũ secũdum. de hære. 6.
h c. querelam. de iureiur.
i Bart. l. si plures. de fideiuss.
k Bar. l. à procedẽte. j. de dilat.
l l. j. §. q aduersus. de postul.

omino cōuenit, quū em̄ ex trāsactione agere nequeat, qui ipse nō adimpleuit[m], hicq; nō adimpleuerit ab agēdo repellitur: nō in pœnā, ut hic dicit̄, sed iure cōmuni[n]. Aliter ergo intellexit Accur. quē cæteri sequuntur, ut actiōe priuetur, nēpe personalis, sup qua trāsactū, erat quę quidē transactio ipso iure eam nō

tuta pœna[l], quę pactis probatur inserta, rerum proprietate[m] careat, & emolumēto[n], quod ex pacto uel trāsactione

perimebat[o]: nunc autē in pœnam perempta censetur. Ego etiam de actione in rem intellexerim, quę si transactione transmissa sit, nō tamē ipso iure perēpta est, nec amissa ꝓprietas[p]: sed tū demū amittitur, quū quis aduersus iuramētū facit: & hic sensus sequētibus uerbis, dum de rerū proprietate lex loquitur, cōtrauenit. Annotantq; hic aliq, à iureiurando pactum nudum iure nostro uestiri munirique, ut actioni sufficiat: quod defendi potest, quoties pactum ad decisionem litis spectat: unde & ex decisorio iuramento actionē oriri cōstat[q]: sic & ex pacto nudo compromissi iurato actio nascitur[r], ut merito idem quoq; in nostro casu dicendum fuerit. Sed tamen hanc sentētiam plerique non probant, quos & ego sequor: quoniam id specialiter inductum est in iuramento liberti, qui libertatis causa iuret[s], quo casu excepto, nunq; iuramentum conuentionē nudam actionis causa fulcit[t], nec lex nostra quicq; obstat, quin potius efficaciter sentētiam nostram adiuuat: quum em̄ priuari actione personali, super qua transactum fuerat, eum qui contrafacit, dicat: apparet, ex ipsa transactione, q̄uis iurata, non fuisse adhuc eam actionē peremptā: quod falsum esset, si pactum iureiurando uestiretur, id enim sicut & stipulatio ipso iure prę cedentem actionem perimit[u]. Rursus, nec nos mouet quod pœnam pactis inclusam peti posse hic dicitur: quia hanc uim iuramento tribuere non possumus, quum pœna ipsa iurata non fuerit: loquitur enim lex nostra, quum super principali questione iuratum est: sequitur ergo ut pœna alia ratione peti possit, q̄ iuramenti: Vnde intelligēdum uidetur per stipulationem pœnā promissam fuisse, qa q̄uis principalis quæstio nudi pacti finibus staret, solebāt tū ueteres pœnæ subiectæ stipulationem addere[x], qd' recte hic Alex. & nō pauci alij censuerunt: quū alioqui pœna ex pacto deberi non possit[y]: iure tamē Canonico, in Pōtificio foro dubium nō est, ex pacto iurato agi posse[z]: quod ad forū quoq; ciuile producēdū esse, apud alios disputatum extat[a].

m l.cum proponas.ij.§.tit.j.
n l. iurisgētium. de pact.
o l.siue apud.§. eo.
p l.si super.in fi. §.eo.glo.l.stipulatio ista habere.de uerb. obli.
q Ias.l.iusiurandū quod ex cōuent. de iureiurand.
r l. ne in arbitris.l.cum antea.uersi. exceptis.j.de arb.
s l.ut iuris.de ope.lib.
t l.si quis pro eo promiserit.ubi Bar.de fid.
u l.si unus.§.pactus ne.ff. de pact.
x l.ij.de arbi.l. promissis.§.eo.
y l. quāuis.j.de usur.l.seruus ea lege.ff. de ser.expor.
z c.j.de pac.c. cū uenissent.de inst.
a Cor.authē.sacramēta.q.14.

l ¶RESTITVTA pœna. Doctores restitutā interpretātur, id est datā: qd' exēplo nō caret[b]. quum em̄ pœna soleat in instrumētis addi, ut id quod intereſt ad certā æstimationē deducat[c], dicit̄ restitui, quia iā creditoris ītereſt eā habere, nā & crassiore minerua, id qd' intereſt pœna appellat̄.

m ¶RERVM ꝓprietate. Supra exposui de eo intelligēdū qui actionē in rem remisit, quiq; sola exceptione submoueri potest, quia proprietatē habet[e]. Alij tamen aliud exemplum adducūt, ut quum cōuētus rei uēdicatione promisit, actori dño rē restituere, dum tū aliqd prius sibi ab eo pręstaretur, iurauerītq; ille se prestiturū, si em̄ neglexerit, dñiū amittet. Alij etiā hāc hypothesim fingūt, uēdidi Titio iuratus fundū meū, deinde alteri, & tradidi: ualet prior uēditio, cēseorq; priuatus dño: & ideo ī secūdū ēptorē p traditionē illud trāsferre nō potero[f]. Sed id exēplū crebriore doctiorꝝ calculo nō ꝓbat̄, qa lex nr̄a in actione in rē ꝓprietateq; loq uidet̄, quæ ꝓpter exceptionē effectu iā inutilis erat[g], scrupulositatēq; illā iuris solū aufert, ut absq; exceptionis obice reijciatur periurus.

n ¶EMOLVMENTO. Id est utilitate ex cōtractu proueniente, ueluti si sibi aliquæ species uel certa summa data sit, quum ipse uice mutua remiserit actionē, iurauerītq; aduersus ea non facere: si em̄ piuriū arguat̄, species ipsas uel summā restituet, emolumētoq; illo carebit, ut Accur. ait. At Methesillanus[h] gnālius intelligit, ut si fundi emptor iuratus uēditori certa die residuū pręti] ꝓmiserit, deinde nō soluerit, de euictione actionē amittat. Quę snīa nobis nō placuit, nā & actio de euictione emolumētū cōtractus nō est: aliudq; est emolumētū, id est lucrū & utilitatē nō cōsequi, aliud dānū facere[i] & ea amittere quæ ex natura cōtractus sibi debēt[k]. Quo fit ut minus eorꝝ opinionē ꝓbē, q eū q iuratus Titio uēdidit, deinde alteri amittere dñiū tradiderūt, Titioq; acqri, nec iā aduersus Titiū ad pretium agi posse: huic enim casui nec uerba nec mens legis nostræ cōueniūt. Melius Seuerinatis exēplū forte quadrabit, aliquis trāsigendo iurauit se aureos LXX. æquis portionibus VII. annis soluturū, & uno anno nō soluit, hunc cōfestim cōueniri ut totū præstet posse ait[k], sicq; tēporis emolumētū perdere: q̄ in re ego dubito, quū em̄ dies pars sit summæ[l], ex hac lege nō constat periurum in eo puniri, ut plus præstet q̄ promiserit[m].

b l.j.quorū leg. Ias.rub.sol.matri.col.5.
c l.fi.de pret. stipul.
d l. nouissima.ff. iud.sol.
e d.l.siue apud.
f l.quoties.de rei uend. ubi Ias.j.quæst.
g d.l.siue apud.
h not.51.
i l.fi.j.de cod.
k glo.l.pacta.de cōtr.empt.
k trac.transf. quæst.15.
l §.plus.inst.de act.
m l.statuliberos. §.stichus.de statuliber.

Mox

o ¶MOX COMMODA. Annotant hic plerique pœnas hasce omnes ipso iure cōmitti[n], quod indubitatū est in infamiæ pœna, itemq; in actionis priuatiōe, quæ nullā exequutionē facti requirunt[o]: maior difficultas in alijs pœnis est. Sed tū receptius uidet̄ & uerius, paris causæ omnes esse, & ipso iure in has quoq; incidi[p], tametsi declaratio iudicis necessaria sit[q], Hincq; infertur, purgationē moræ non concedi, quū ex dictione

illa fuerit consequutus: itaq; omnia eorum mox commoda[o] deputabuntur eis, qui intemerata pacti iura seruauerint[p]. ¶ Eos etiam huius legis uel iactura dignos esse iubemus uel munere, qui nomina nostra placitis inserentes, salutem principum cōfirmationem initarum iurauerint esse pactionum.

mox appareat executionē ipso iure fieri[r]: & ita est receptissima opinio, quam & ipse in casu legis nostræ propter dolum peierantis sequor: alioqui me non latet, dictionem mox in iure ἐν πλάτει accipi, nec illud modicū tēpus excludere quod diluendæ moræ causa cōcedi solet[s]. Sed maior est ambiguitas in eo qui extra casum huius legis iurato promiserit, & non soluerit: an si is doli reus non sit, purgare moram poterit: Et Ias. censuit idem esse, nec purgationē admitti[t]: nam (inquit ille) iuramētum uim litis contestationis itemq; nouationis habet[u], at post litem contestatam, uel nouationem factam dilui mora non potest: sed hæc ratio in iuramento quod litis decidendæ causa præstitum esset utiq; defendi posset, hoc autem quod quis contractus confirmandi causa subijt, futuramq; obseruationem respicit, nihil cum litis contestatione nouationē ue habet commune[x]. Ego Petri Besutij sententiam sequi malim, purgationem hoc casu admittentis. Et in primis sciendum est, receptissimum esse, quoties

I iusta ex causa quis impeditus fuit, quominus iurata præstaret, circūscripta mora debitorem admittendum[y]: iusta enim causa excusat à mora, & in eius sequelam à periurio[e]. Rursus & illud sciendum est, eum qui iurauerit insulam facere, purgando magis

II adimplere quod iurauit, q̄ non purgādo[f]: iurauit enim facere, non autem id quod intereſt præstare, & ideo quum purgatio nō aduersetur uerbis iuramenti, debet admitti[g], nec ab hac sentētia Bart. dissidet, si thema quæstionis, quam ille proponit, recte perpendat̄[h]: superest igitur solum probabi

III lis dubitatio, cum ex purgatione moræ qs uerbis iuramenti aduersaretur, & adhuc cū Besutio sentio, quia specialiter ī casu legis nostræ propter dolum aliud constitutum est: & quia purgatio moræ ex æquitate inducta est[i], quam æquitatem iuramētum nō tollit, sed adiuuat potius[k]. Accedit his, quod iuramētum ad pontificiū forum rē trahere solet[l], at in eo receptius est purgatiōi moræ locum esse, legisq; nostrę rigorē non attendi[m], quæ omnia nos alibi diffusius tractauimus.

n auth. incestas. j.de inces.nup.
o arg.not.l.fin. j.loc.Bal.Pau. Saly.hic.
p l.iam hoc iure.de uulg.
q c.cū secundū. de hære.l. eius qui.de iur.fis.
r l.qui ob rem. de cōd.ind.
s l.ratū.l.qd' dicimus.de solu. Bal.l.cū ancillam.col.fi.j.de incest.nup.
t Ias.l.si insulā. de uerb.obl.
u l.nā & postea §.si is qui tēporali.de iureiur. l.qui iurasse. eo.tit.
x Ias.l. si pecuniam. colū. 8. de cōd.ob causam. Dec.c.j. de iud.col.29.
y Imol.d.l.si insulam. Ang. d. l.& si post. Dec.cōsi.138. col.fi.
e l.2.si qs cau.l. fi.qui sat.cog.
f d.l.si pecuniā.
g c.ex parte tua. de cler.nō resi.
h Bar.d.l.si insulā.q.5.

p ¶SERVAVERINT. Hic annotant omnes eandē iurisiurādi uim esse, quę & illius clausulæ, rato manente pacto, ut utrumq; & principale & pœnam consequatur, qui cōuentioni paruit: quod an generaliter in omnibus cōtractibus iuratis uerum sit, supra à nobis disputatū est: qui em̄ iurat fundū dare, & si nō dederit promittit cētū, nō nisi in defectum prioris promissiōis ex ui uerborū pœnā promittit, à qua propria uerborꝝ significatione etiā iuramētum interpretationē recipit[n]: ut merito specialiter id in pactis trāsactiōibusq; introductū uideri possit, quæ ad finē litium pertinent. Debet autē ille qui ad hasce pœnas agit ex parte sua omnino adimpleuisse, ut hic dicitur, & in eo se cautū pręstare, ut id probet[o], qd' plerique hic tradiderunt: adeo ut si uel in minima re defecerit, beneficio huius legis frui nequeat[p]: qa uerū est, intemerata pacti iura nō seruasse: unde & si uno capite non fuerit seruatum, perinde erit, ac si in nullo prosus seruatum esset[q]. Sed qd si promissor ipse q ad pœnā conuenit̄, in re minima peccasset: Et quū supra censuerim, nō incidere in pœnā huius legis, nisi q dolo malo cessauit, putauerim ex minima re præsumi potius incuriam, errorem ue, q̄ dolum[r], ideo pœnis legis nostræ locū nō esse. Quòd si is qui ad hasce pœnas agere potuit, residuum cōtractus adimplēdi causa simpliciter recepisset, an renūtiasse pœnis censebit̄: Et sunt qui cēseri crediderint[s], quę sentētia æquissima est. Sed quid in eius qui transegit hærede dicemus: Et si ex delicto autoris sui, qui ipse non obseruauit, cōueniatur, traditum est, pœnas omnes tanquàm pecuniarias

i l.si seruū.§. acquiritur.de uerb.obl.
k c.& si Chrystus.de iureiur.
l c.fi.ubi Ioan. And.de fo.cōpe.6.
m c.suā.de pœn. c.potuit.d'loc.
n c.pen.ex de iureiur.
o Corn.consil. 246.in 3.
p l.pen.j.de his quib.ut indig. Doct.auth.qui rē.de sac.sanc. eccle.
q Paul.cōsi.188. uidetur.col.j.
r l.quāuis rationes.de cōd.& dem.Ias.d.authē.quirem.
s l.post diē.de lege cōmiß.

exigi

exigi ab eo posse[t], quę uero infamiam irrogat personam autoris non egredi[u]. Quod si ex proprio delicto conueniatur, nullum legis nostræ pœnis locũ esse: quia quũ ipse non iurauerit, non potest ceu periurus puniri[x]; quantũ uero ad principalis cõtractus obseruationem, tenebitur, qa talis iuramẽti effectus ad hæredẽ transit[y], Atq; ita Angeli Paulíq;, à recentioribus dissentiẽtium, responsa interpretor. Sed nunqd aduersus singularem successorẽ transibit ex hac lege actio? Et quum is qui contrafecit ipso iure dominio priuetur, idq; alteri applicetur, satis putarim, utiliter rem uendicari, aduersus huiusmodi successorem posse[a], tametsi hac in re dissenserit quãdoq; Alex.[b]

IMPP. LEO ET *Anthemius Erythrio Præf. Præt.*

SI ex falsis instrumentis transactiones uel pactiones initæ fuerint, q̃uis iusiurandum de his interpositũ sit, etiã ciuiliter falso reuelato, eas retractari[b] pręcipimus. Ita demum[c], ut si de pluribus causis uel capitulis eædẽ pactiones seu transactiones initæ fuerint, illa tãtummodo causa uel pars retractetur, quæ ex falso instrumento composita conuicta fuerit, alijs capitulis firmis manẽtibus: nisi fortè etiã de eo quod falsum dicitur, controuersia orta decisa sopiatur.

SI EX FALSIS. ¶Transactio q̃uis iurata retractatur, quatenus causa falsi instrumenti celebrata est. Vnde apparet si
I eiusmodi fuissent ea instrumenta quæ ad uictoriam nihil facerent, quod eorũ pretextu factum esset, non retractari, idq; Suzarius, Alex. & aliqui recentiores probant, quia uani timoris nulla est habẽda ratio[a]. Ideóq;
II Alberi. censuit, quum hæc instrumẽta in iudicium proposita non fuere, sed credidit aliquis, simplici aduersarij sui iactationi[b]. Sed hæc ego interpretatione temperanda arbitror, ut legi nostræ locus sit, si instrumenta non omnino aliena à causæ uictoria essent, sed qualitercunq; adminicularentur[c], uerisimiliterq; inde timere qs potuit deteriorem litis suæ cõditionem fieri. Nec credibile est eum sola iactatione cõtentum fuisse, penes quem re ipsa falsa instrumenta reperiuntur: quinimò quãuis in iudicio ea non exhibuerit, potuit transigẽs decipi, & sibi timere, quum sciret facillimum aduersario fore, ut ea exhiberet[d]. Et licet nulla sit metus ratio, qui in constantem uirum non cadat, tamen in dolo aliud uidetur: Nemini em̃ dolus suus prodesse debet, quod alibi attigi[e]. Sed quid si aduersarius dolo malo nihil egit, ut quia nesciret falsa esse instru-
III menta quæ causam suam adiuuarent? Et Butri. Alex. Ias. tali casu non retractari cõfestim transactionem censuerunt, sed prius aduersus eum agendum, qui illa confecit[f]: quæ sententia apud me ambigua est, quia specialiter hoc inductum fauore libertatis

t l.3.§.quod autẽ.quod quisq; iur.
u l.Caius.in fin. ad Syll.
x c.ueritatis.de iureiur.
y c.cum à nobis. 2.in fi.de sent. excom.
z Ange.consil. Paul.67.Mod. hic.
a l.si cũ uẽderet. de pig.act.
b Ale. cõs.92.j.
a l.si qs ab alio. de reg.iur.
b l.si maior.j.3. eodem.
c c.3.de test.l.si duo.§.2.de iureiur.ubi Ias.
d l.nouißime.qđ falsf.tuto.ubi Bald.
e l.interpositas.3.eo.
f Iacob.Butr.l.fi.j.si ex fal.instr.arg.l.fi.de eo per quem fact.

uidetur, ut aduersus tertium, cuius dolo lis decisa est, agatur[g]. Nam & Bart. & cæteri hic, locum legi nostræ esse simpliciter putauerunt, etiam quum aduersarius dolũ nullum cõmisit, dum beneficio restitutionis in integrum retractari transactionem aiunt, quæ necessaria aduersus dolosum non esset[h]. Sed nunquid hodie idem IIII
sit, quum in iuramentis ad iura Pontificum attẽdamus, quibus nemini conceditur aduersus proprium iusiurãdum, etiam prætextu falsi, uenire, nisi impetrata prius absolutione[i]? Et dubitauit hac in quæstione Rimin. at ipse iuramentum ipso iure nullum crediderim, quũ deficiat ex dolo consensus, quo casu absolutiõis petitio necessaria nõ est[k], exuberare enim bonam fidem in iureiurando propter religionis reuerentiam oportet[l], licet aliter in metu soleat distingui[m]. Putauerim tamen si aduersarius doli alicuius reus non sit, ut quia instrumenta uera esse existimaret, absolutionẽ hodie esse necessariam. Paulíq; Cast. sentẽtiam hoc casu defendi, simpliciter hodie absolutionem necessariam existimantis.

b ¶RETRACTARI. Valet em̃ mero iure transactio propter consensum, cui quàmuis causam dolus uel falsitas dederit, nõ tamẽ ipso iure infirmatur actus[n]. Sicut & in sententia dicimus, quæ per falsas probationes lata ipso iure tenet, quia probationes ad sentẽtiæ substantiam non pertinent, unde non ideo est nulla[o]: meritò igitur restitutionis in integrum ope solum rescindi debet, idq; ex Cæsarum cõstitutionibus[p], qui restitutionem illam concedentes exemplo prætorij edicti concessisse creduntur[q], & ideo intra quadriennium peti impetraríq; debet[r], alioqui eo lapso, amplius peti non posset, quod aduersus Paul. Castr. sententiam frequentius hic receptum est[s]. Sed quo remedio retractabitur transactio? Et traditum est exemplo sententiæ, etiã transactionem per restitutionem in integrum retractari posse, siue principaliter ea restitutio implorata sit, siue incidenter, opposita exceptione uel replicatione falsi[t]. Nec enim dubium est posse incidenter quoque id beneficium implorari[u]. Sed quid si aduersus actorem, qui falsis instrumẽtis reum ad trans-

g l.si dolo.ff.de dolo.
h l.in summa.de cond.inde.
i c.si uero.de iureiur.
k c.cũ cõtingat.de iureiur.
l Bal.§.item sacramenta.ult.col.de pac.te.
m c.j.c.uerum.eo.tit.
n l.pe.j.de inut.stipul.
o l.prolatã.j.de sententijs.
p l.diuus.de re iud.
q l.j.in fi.ex qb.cau.maio.
r l.fi.j.de tẽp.in integ.rest.pet.
s arg.l.j.ut ex leg.& S.C.& l.j.de bonor.poß.hær.pet.
t l.nam postea.§.si minor.de iureiuran.ubi Bart.
u l.defendẽte.de aut.tut.

actionem compulit, simpliciter exceptum de falso sit? Et non sufficere hanc exceptionem Alexan. post plerosque alios hic diffuse ostendit, sed necessariam prius esse restitutionem, aliàs excipi aut replicari non posse[x], quia restitutio hæc à iudicis officio pẽdet, non autem à iure, quod in parte ipsa resideat: & ideo ante eius impetrationem nullũ est partis ius, frustra ergo exciperet replicaretúe[y]: quod in minore, qui ex contractu uel iuramenti delatione læsus sit, responsum extat, Ante enim impetratam restitutionem frustra exciperet[z]. Accedit his, quod si exceptione uel replicatione consuli decepto diceremus, ad beneficium restitutionis in integrum non esset recurrendum, quod subsidiarium est[a]. Sed nobis scrupulosa nimis uidetur hæc opinio, & non paucis legibus aduersari, quibus simpliciter excipi aduersus talem sententiam posse dicitur[b], uiolantq; earum uerba, qui implorari prius restitutionẽ subaudiunt. Vnde & Canonistæ cõmuniter hãc subtilitatẽ reiecerũt & q̃cunq; excipi usq; ad XX. annos contra talem sentẽtiã posse censuerunt[c], idq; etiam aduersus eum, qui falsum ipse non perpetrauit, doliq; reus nõ est, ut appareat facilius hoc remedio in ipsum falsariũ succurri[d]. Quum enim exceptio ex sola æquitate oriatur[e], quis non uidet summam æquitatem in fauorem decepti esse, ut excipere possit, tametsi adhuc restitutionem nullam impetrauerit? Vnde & Bar. distinxit, ut si deceptus simpliciter uelit transactionem elidere, id simplici exceptione uel replicatione facere, & se tueri possit, si uero hoc non contentus, uelit omnino transactionem, uel sententiam diffinitiue aboleri, plenarieq; sibi succurri, tunc necessarium sit in integrum restitutionem principaliter uel incidenter obtinere[f], quæ distinctio uera est. Nam aut is qui obtinuit sentẽtiã, falsum cõmisit, & tunc subest æquitas, ut exceptione doli reijciatur[g], ut sicut agẽdo potest deceptus restitutionẽ in integrũ postulare, ita excipere & de dolo possit: licet enim nõ concurrat actio de dolo & restitutio[h], tamen nihil impedit, quin exce-

x gl.l.qui agnitis.de excep.
y d.§.si minor.
z d.§.si minor.l.exceptiones.2.in fin.de except.l.nec ratio.§.pen.ex qb.cau.maio.
a l.diuus.in fi.de in integ.rest.
b d.l.qui agnitis.l.j.l.2.l.fi.j.si ex fal.instr.
c c.cũ uenerabilis.de except.
d c.licet causam.de probat.
e l.qui æqtatis.de doli excep.
f Bar.hic.& d.§.si minor.
g Iac.de Aren.Cy.Alb.Saly.l.querelã.j.de fal.Iacob.Alb.Socy.d.l.qui agnitis.
h d.l.diuus.in fi.

ptio ipsa competat, quæ generalis est, & cũ omni exceptiõe cõcurrit[i], nec adeò odiosa sicut actio[k], Adde quod & tali casu exceptio facti seu (ut uocant) intentionis cõpeteret, quũ propter euidentẽ dolũ transactio esset nulla[l], aut q obtinuit doli reus nõ est, ut qa ab alio perpetratum sit falsum, & tũc eo ipso quod excipiẽtẽ nõ admittit, idq; agit ut alterius delictũ sibi prosit, dolo quoque ipse agere uidet̃, subestq; æqtas, ut exceptiõe summoueri possit[l]. Sanè retractari potest & transactio, quoties qs querelam criminaliter detulit, & incidenter petijt retractari trãsactionẽ[m], quod Inn. & Imol. senserũt[n]. Poterit & actione in factũ, is qui deceptus est ciuiliter, experiri[o]: sed eo iudicio id qđ sua interest falsum factum nõ esse cõsequetur, nõ autem directã transactionis rescissionẽ. Et quũ tot remedijs decepto hac in specie tã ciuiliter q̃ criminaliter succurrat̃, apparet maiorẽ subesse hoc casu æqtatẽ, plus q̃ in eo iuris esse q̃ quũ minor ex cõtractu uel delatiõe iuramẽti læsum se allegat. Illi enim omnino in integrũ restitutio necessaria est, quũ aliter res ei salua esse nõ possit[p]. At is qui falso instrumẽto circũuentus est, firmiore innititur iure, ut etiã citra restitutionis beneficiũ indemnis esse possit.

c ¶ITA demũ. Falsum ergo quod uni trãsactionis capitulo causam dedit, ad aliud capitulũ nõ trahitur ut illud rescindi possit: siue quia separatorũ separati sunt effectus[q], siue qa in his quæ coniuncta nõ sunt, sed diuisionem recipiunt, quod utiliter gestũ est, propter inutile nõ uitiatur[r]: qua ratiõe & si una parte rescripti subreptionis uitium adsit, non tamen aliam uitiari traditũ est[s]. Quod adeò uerũ est, ut etiam si plura coniunctim narrata sint, aliquaq; ex eis sint falsa, adhuc rescriptum in ueris sustineatur[t]. Quæ tamen omnia temperamento indigent, nempe ut non solum capitulũ, cui causam falsitas dedit, retractetur, sed etiam si quod illi connexum cõiunctumúe est[u]. Sed & si id solum capitulum causam transactiõi omnibusq; alijs capitulis dederit, æquũ est eo retractato cætera quoq; retractari, ut Paul. Cast. rectè cẽsuit: Vidẽtur

i l.2.§.& generaliter.de doli excep.
k l.apud.§.aduersus.de doli excep.in fi.
l d.l.in summa.
l arg.l.eleganter.§.pen.de dol.Bart.d.§.si minor.
m l.interdum.§.qui furem.de furtis.
n Imol.d.l.diuus.
o l.qui nomine.de fals.
p d.§.si minor.d.l.exceptiones.
q l.Papinia.exuli.de min.
r l.sancimus.j.de donat.
s c.si eo tẽpore.de rescr.in 6.
t Butr.c.exhibita.ad fi.de iud.Ias.hic.
u glos.c.accusatus.uerb.iudicari.de hær.in 6.dixi.3.l.j.

enim ei alia connexa fuisse, quum aliàs nisi saluo eo transacturus ille nõ fuisset[x], quod aduersus Alex. Riminaldus disputat: qua tamen in re plurimum arbitrio iudicis tribuetur, qui discernat, quæ nã capitula pro connexis ex uoluntate contrahentium habita sint[y]. Sed nunquid publicum documẽtum quod uno in capite falsum sit in totũ pro falso reijcietur? Et concludendum ex lege nostra non reijci, Præsumẽdum enim in notario non esse dolum[y], absq; quo nullum est falsi crimen[z], & potius credendum per errorem ita scripsisse, uel falsam partiũ affirmationem sequutum[z]. Quod si uitiũ notarij arguatur, ut quia in his quæ ad officium suũ pertinerẽt deliqsset, secus esset[a], dum tamen de falso dicta causa constaret[a], si enim ex sola cõtumacia damnatus ratione alicuius capituli esset, nihil qđ ad aliud

I capitulum attinet præiudicaretur[b], nisi aliter de eius quoq; capituli falsitate appare-

II ret[c]. Procedit id cum de falso agitur quod uere perpetratum est: nam in falso præsumpto aliud solet tradi, non enim ad alia capitula eius nota porrigitur[d]. Sed & falsitas circa accessoria, puta pœnã, uel usuras, aut

III fideiussores principalem ipsam documenti dispositionem irritam non facit[e]. Sicut & quum in demonstratione aliqua aut limitibus confinibusúe falsum commissum est,

IIII non hebetatur instrumẽti in reliquis fides, dum tamen de ueritate rei aliquid ex demonstrationibus constare possit[f]: Alioqui si uel ad substantiam rei falsum pertineat, uel de ueritate propter incertitudinem loci aut confinium constare nequeat, secus esset[g]. Generaliter enim dicendum est, ex

V falso in una parte commisso, reliquam infirmari, quadam ex præsumptione inductũ esse. Vnde si de reliquæ illius partis ueritate appareat, tollitur præsumptio[h], quã ueritati tanq; potentiori cedere æquum est[i]. Qua ratione traditum est, ut si aduersarius aliquod capitulum falsum dixerit, in reliquis uero instrumentũ acceptarit, sua eum cõfessio teneat[k]. Sed quid in teste dicemus, qui in uno falsum dixerit? Et traditum est, in totum falsum censeri, quia fides indiuidua est[k], ideoq; nihil interest an capitula separata an connexa sint. Testimoniũ enim huius omnino fide caret, quia propter dolum periuriumq; fundamentum attestationis, nempe fides ipsa, subuertitur. Excipiũtur duo casus. Primus est, quum citra dolum, seu ignorans, testis falsum dixisset[m].

x l. Aurelius. §. idem quæsijt. ubi Bar. de lib. leg.
y Imol. consil 139. col. fi.
y l. quoties. §. sed si. ubi Bar. de hær. instit.
z l. nec exẽplũ. ĵ. de fals.
z Bald. c. ad audiẽtiã. de resc.
a l. si aliqd. ĵ. de suscep. & arca. li. x. l. si qs ex arg. §. j. de æden.
a Bald. l. fin. ĵ. de fid. instru.
b l. si ideo. de euict.
c l. 2. uerb. absens. de cõtra. iud. tute.
d l. iubemus. ubi Bal. ĵ. de test.
e l. 2. ubi Bal. ĵ. de fals.
f Inno. c. fraternitatis. de hær. Bart. l. eos. de fals.
g Inno. c. cũ iure peritus. de off. deleg.
h Cy. Saly. Riminal. hic.
i l. diuus. de in integ. rest.
k Bal. d. l. 2. Barto. l. post legatũ. de his quib. ut indig.
k c. pura. 3. quæst. 9.
m d. l. nec exemplum. Bal. & omnes hic.

Præsumetur autem in dubio dolus, quoniã debet quilibet ea pro testimonio dicere, quæ uidit, uel sensu corporis certa esse percepit, ut merito excusatio ignorantiæ admittenda non sit[n], quod Spec. Ang. itemq; Aret. censuerunt, quos & ipse sequor: quia in his quæ diligentiam præcedẽtem requirũt, si ea adhibita nõ sit dolus præsumitur, nec ignorantiæ aut erroris excusatio prodest[o]: quod in teste maxime perpẽdendum est, qui non nisi consultò, & præcedente deliberatione, iusiurandum aliquod subire debet[p]. Adde quod testis falsi reus aduersus diuina naturæq; iura delinquit, unde ignorantia non excusat à dolo[q]. Hac tamẽ in re nõ parum tribuetur arbitrio iudicis, qui ex qualitate rei uel personæ, uel dolũ uel errorem quandoq; conijciet. In rustico enim idiota facilius imprudentiam, quàm dolum præsumet[r]. Quid item si senex aliquis obliuiosus in re multum implicita & antiqua mendax reperiatur? credibile erit errasse potius, q̃ decipere uoluisse[s]. Quid in eo qui iurauerit aliquid coram se gestũ non esse? Si contrarium probetur, non tamen falsi damnabitur, subauditur enim in tali affirmatione coram se gestum non esse, quod ipse sciat[t]. Quid item si testis de his rogatus sit quæ ad peritiam artis pertinẽt? Si enim à pluribus conuincatur, non dolus sed imperitia arguitur[u], in his enim probabilior est error, quàm quoties de uisu uel alio corporis sensu affirmandum est[x]. Secundus casus est, quoties falsum nõ in principalis rei substantia uertitur, sed in aliquo extrinsecus accedente, tunc enim non uitiatur testimonium[y], ut Angel. sensit, opinor quia existimauit nec tali casu dolum præsumi, ut in teste qui super generalibus recte respondit, quum tamen sanguine coniunctus esset[y]. Sed sciendum hanc sententiam satis probabilem esse, quũ eò agitur, ne testis ipse criminali iudicio legitima pœna ceu falsus puniatur, & ita loquuntur hic aliqui[z]. Num uero fidem faciat, maior est ambiguitas, & si hic testis in gradu tã propinquo erat, ut minus ei fidei propter coniunctionem haberi deberet, uerius est falsum censeri, nihilq; ei credi[a]: falsus enim est in eo quod ad causam pertinebat, dicũturq; pertinere, etiam ea quæ utcunque tametsi leuiter adminiculantur[b]. Nam & Bald. si testis iurauerit uera se ad omnes iudicis interrogationes respõsurum, & super uestibus uel qualitate tẽporis huiusmodiq; appen

n Spec. tit. de teste. §. j. in fin. uerb. itẽ quod aliquid. Ang. l. pro hærede. de pet. hær. Aret. c. ĩ nostra. col. 3. de test.
o glo. c. ad falsariorũ. ubi Ana. de crim. fals.
p c. ex rescripto. de iureiur. Alc. rubr. de uerb. oblig.
q l. plagij. ĵ. de plagia. Saly. l. senatus. ĵ. de his qui sibi in testa.
r §. & licet. in auth. de testi. ubi Ang.
s Aret. d. c. ĩ nostra. Fely. d. c. fraternitatis.
t 8. quæst. 3. Artaldus.
u l. 2. quod quisque iuris.
x c. cũ causam. de probat. ubi Doctor.
y Iacob. butri l. Lucius. de his qui no. infa.
y Consi. 194. colum. 2.
z Ias. Moder. l. j. §. pen. de uerbo. oblig.
a Bar. cõsi. 88. Cep. consi. 3.
b c. 3. de testib. Aret. d. §. pe.

dicibus falsum dixerit, uitiari omnino eius testimonium tradidit[c]. Sed quid si testis, quod ad dictũ principale attinet, de falso nõ conuincitur, sed solũ in dicti ipsius causa uel ratione? Et putauerim nihil probare[d], ipse tamen tanq; falsarius legitima pœna plecti nõ potest, quoniam falsò non falsa pro testimonio dixerit, ut Anch. respõdit[e], quem recẽtiores ferè sequuntur.

IMP. ANASTASIUS Thomæ Præfecto Prætorio Illyrici.

IVbemus in omnibus litigijs iam motis & pendentibus, seu postea sup seruili uel adscriptitia conditione mouendis, transactiones celebrãdas, uel iam celebratas (si non alio iuri cognito, modo eas uacillari contigerit) uires suas obtinere: nec ob hoc uideri tenorem earum titubare, quòd pro cõditiõe seruili uel adscriptitia confectæ sint.

IVBEMVS. In causa ergo status licita est transactio. Qua in re dubitationẽ prima fronte faciebat, quia de tali compromissum non ualet, quod tamen nihil aliud q̃ pactum est[f]. Addit Accur. commodum ex eo nullum acquiri, ei qui uere seruus esset, quum statim quicquid iuris illud esset, ad dominum transiret[g]. Nam & generaliter traditũ est, pactum quo quis se in seruitutem alicui tradit, cõtra ius naturale esse, ideo nullius momenti haberi[h]. Sed tamen hic deciditur cõtrarium: lex enim ait, ualere transactionem pro conditione seruili. Nec obstat quòd cõpromissum non ualeat, quia priuilegium harum causarum est, ut per maiores magistratus iudicialiter cognoscantur, quod si euitare quis controuersiam uelit, & cũ aduersario transigere, prohibendum id non fuit. Quapropter arbitror arbitratori de hoc mãdari posse, ualiturumq; Laudatiuũ, cui partium homologia accesserit[i]. Nec enim iudicem imitatur arbitrator, quod arbiter facit, sed ex bono & æquo ad concordiam partes cõciliat. Sed & nõ obstat, quòd seruo acquiri commoditas iure non possit, quia respondent pleriq;, saltem conniuentibus domini oculis posse[k], cõstituitur enim ex tali transactione bonæ fidei: qđ si extraneus hominis possessor per seruũ bona fide possessum sibi acqrit, cur hoc casu ad ipsum seruũ hoc nõ protẽdamus[l]? Rursus nos nõ mouerit quod pactũ pro cõditione seruili nõ ualeret, quia nõ ideo consequens est nõ ualere trãsactionẽ, quæ in re dubia locũ habet: receptumq; est multa in dubijs tolerari, quæ in casu claro non permitterentur, quod quibusdam exemplis ostendi potest.

c Bal. hic & in rub. de cõtrouers. inuest. in feud.
d argu. l. 3. ĵ. de fals. Bal. in Specu. de sent. colum. x.
e Anch. consil. 24. Rimin. hic Fely. d. c. fraternitatis.
f l. nõ distinguemus. §. de liberali. ff. de arb.
g l. interpositas. in fi. ĵ. eo.
h l. nec si uolens. ĵ. de lib. causa.
i Mod. l. fratris. ĵ. eo.
k l. 4. de manumiss. l. cũ in fundo. de iure dot.
l arg. l. singularis. si certũ pe.

I Lex executionem concedit instrumentis publicis, intelligitur si constet esse publica: at si dubium sit, suspendetur executio[m].

II Lex transigi in casibus claris uetat, sed in dubijs non uetat[n].

III Mora per interpellationem committitur, nisi debitor soluerit. Et tamen si probabiliter dubitat, ut quia confusæ sint rationes, secus est[o].

IIII Beneficiarius, quẽ Vasallũ uocant, pro domino assumere arma debet, nisi quum constat iniquam causam eum fouere. In dubijs enim adiuuare dominum debet, in aperta uiolentia non debet[p].

V Sic inter hostes manu capti utrinq; capiẽtibus acquiruntur, nec ex culpa sua quisq; lucrum facere uidetur[q], quum propter dubium iuris æquali causa quilibet agere cẽseatur.

VI Hinc barbara lex, quæ hominis aggressorẽ, monomachia fortunã experiri iubebat, si constaret uter iure fecisset, locum nullum habebat[r].

VII Sic & ei qui in potestate est, tutor dari nõ potest, quod si hoc ipsum dubium sit, sustinebitur tutelæ datio[s]. Sic sententia aduersus sententiam de qua constet, nulla est: at si de ea probabiliter dubitatur, ualet, ut Accursius sensit.

VIII Sic mariti crimen lenocinij contrahunt

IX qui adulteram deprænsam retinent, nõ qui in suspecta ambigunt[t]. Nam & generali-

X ter traditum est, quotiescunq; lex qualitatem aliquam requirit, ita demum ei locum esse, si de qualitate ipsa constet, non si dubitetur[u]. Merito igitur receptior est aduersus Accur. Bartolumq; inducta explanatio, ut hic decidatur, ualere transactionem, non solum cum pro libertate conuentum est, sed & si pro seruitute. Quæ sentẽtia ad similes quoque casus producenda est, ut quum litigatur an quis sit filius, licita enim erit & eo casu transactio[x], non ut ideo filius sit, qui non erat, sed ut pro filio habeatur[y]. Sic & si de Curiali conditione litigetur, seruandam transactionem putauerim, quod nouella constitutione Theodosius sanxit[z]. Nam & à Pontifici-

m l. diuus. ubi Bar. de test. mil.
n l. post rẽ. ff. eo.
o l. statuliber ratione. de statu lib.
p Abb. c. sicut. ulti. de iureiur.
q l. qđ Seruius. qđ ui aut clam.
r c. j. de pace tenend. ubi Bal.
s l. si putas. ĵ. de pet. hæred.
t l. si diuersa. ĵ. eod.
t l. crimen. ĵ. de adult.
u c. j. de homic. in 6. ubi Ioan. andr. Bart. l. j. §. et parui. qđ ui aut clam.
x Albe. d. §. de liberali.
y l. si filius. ff. de probat.
z l. 2. de bonis decurio. C. Theodos.

bus constitutum est, transigi super procuratione uisitatorũ posse[a], itemq; super ipsis decimis[b], quibus argumentis si deditit ho-
mines uel aliquæ ciuitates certis fœderibus in manum principis sui conuenerint, traditum est ea conuentionum capita seruanda esse, & successores quoq; eis alligari[c]. Sed nunquid etiam in causa monastici
c Paul. Cast. hic. Bal. l. digna. 3. de leg. status idem dicemus? Et receptum est, hanc causam spiritualem censeri, & ideo pecu-
niam dari citra simoniaci ambitus uitium
I non posse[d]. Accur. tamen licere ex episcopi autoritate transigi cẽsuit, ut quis ad mo-
d c. super eo. c. fi. de Simo. nasterium non reuocetur, idq; ut arbitror propter incertitudinem. Nam si constaret esse monachum, solus Pontifex, & quidem non nisi magna ex causa dispensare potest, ut abiurata professione uxorem ducat.[e]

Sed rursus quid in matrimonio dicendũ? Valebit ne inter coniuges transactio? Et si
e c. cũ ad monasterium. de sta. mo. II ita transigatur ne in coniugio remaneat, quæ uere uxor non erat, ualere id constat[f]:
f c. lator. de re iudic. si uero id agatur, ut in matrimonio persistat, adhuc non ualere transactionem Rim. censuit, quasi pecuniam dari uxori à marito non liceat, ne matrimonia uideantur ue-
nalia[g]: quam sententiam & alij recentiores probant, licet crebrius aliud receptum sit, cui receptæ opinioni in his casibus erit locus, in quibus licite pecuniam mulier accipit: ut si non à marito sed ab extraneo de-
tur[h], uel si dotis aut donatiõis propter nuptias nomine daretur[i], uel si ex iusta aliqua causa[k]. Idem putarim & si iuramentũ promissioni accesserit[l]. Nam & receptius est, tali casu inter uirum & uxorem donationẽ ualere[m]. Sed tamen melius est simpliciter Bartolum sequi, ut propter rei ambiguitatem trãsactio generaliter sustineatur quoties pro matrimonio interponitur.

Et hæc quidem sexcentis auditoribus dictabat ALCIATVS in Florentiss. Biturigum academia, pridie Cal. Septẽbres.

M. D XXX

g l. si stipulatus fuero te fisti. §. fi. de uerb. oblig.
h l. Titio centũ. §. Titio. de cõdi. & demon.
i gl. d. §. fi.
k l. creditor. §. Lucius. mãd. l. quod si uir. cũ seq. de don. inter uirum.
l c. de illis. de cond. app.
m not. l. pacta quæ cõtra. s. tit. j.

INDEX VOCABVLORVM AC RERVM QVAE in hoc opere enodãtur: in quo hoc unum notabis, primum numerum paginam, secundum uero uersum illius paginæ designare.

A

Abbas Syra uox, idem quod pater 126.51
Abbates, seu Decani collegij doctorum, non habent liberam administrationẽ 333.46
Absens studiorum causa, præsens esse uidetur 37.41
Acceptatio ex præsentia præsumitur, quẽadmodum cõsensus in pacto 159.35
Acceptilatio nihil aliud, quàm ficta solutio 298.19
Acceptilatio ad quid inuenta ab Gallo Aquilio 346.17
Accumulatio quid, & an & quando permittenda 90.17
Accusare reum quid 479.9
Acta publica quid 69.8
Acta inter easdem personas an semper noceãt. Et quæ dicatur eadem persona 77.21
Acta an absq; iudicis mandato ædi possint 67.37
Acta priuatorum, priuati actus, acta forẽsia quid significent 69.3
Acta quibus casibus ædi nõ debeant 67.52
Acta publica quæ dicantur 68.30
Acta in una causa, an fidem faciant in alia 76.9
Actio quid 81.33
Actio ad exhibendum 51.45
Actio an oriatur ex stipulatione, & quare non ex pacto 141.4
Actio semel extincta amplius suscitari nõ potest 187.13
Actio per dolum extincta an reuiuiscere possit 365.15
Actio in contractibus innominatis oritur ex sola conuentione 150.16
Actiones plures, ex uarijs iniurijs habens, an una tantum experiri possit 301.32
Actor causarum dicitur patronus, aliquando Declamator 319.7
Actore nõ probante, reus absoluitur, quãdo habeat locum hæc regula 102.48
Actus omnino nullus, nullum effectum parit 78.20
Actus suapte natura uolũtarius, prolixiorem obligationem non inducit, quàm ex eo actum est 62.47
Actus generalibus uerbis subsequenter factus, ad res prius iuratas non trahitur 190.29
Actorum diffinitio 69.21
Actuarius est, quem Notarium abaci uocant 67.39
Adiectio dominij quid 230.10
Aduenæ & peregrini, cæteriq; non subditi, an municipalibus decretis parere debeant 6.31
Aduenæ beneficijs legum municipalium uti nequeunt 21.29
Aduentitia necessitas quid 33.38
Aduocati qui dicantur 163.45
Aduocati honorariũ oblatum à principio recipere possunt: petere autẽ nisi in fine litis non possunt 163.48
Aedere quid 81.17
Aedere an debeant nautæ, caupones, stabularij 58.28
Aedere quis tenetur aliquando ex natura contractus 60.20
Aedere reus actori non tenetur, etiam in causis in quibus summarie & de plano procedi potest 53.53
Aedere tenentur omnes in ultimis uoluntatibus 55.44
Aedere tenetur, qui mandato meo scripsit: Et quando præsumitur mandatum 56.18
Aedere cogitur usurarius, & quãdo. Et an Iudæus usurarius cogatur ædere. Item an publicani 58.2
Aeditio cui debeat fieri 65.52
Aeditio quo iure petatur 63.8
Aedictũ prætoris, cuius pœnale, in patronoloquens, ad eius uxorẽ protrahitur 129.51
Aeditio an fiat nobili officio, an mercenario 75.41
Aeditionem fieri actori per reũ, quibus casibus iudex ex officio suo iubeat 55.1
Aedendum est per reum actori causa fundandæ replicationis 122.32
Item intentionis adiuuãdæ causa 122.54
Agere est iudicio persequi 319.7
Agere dicitur, qui petit quod sibi debetur 291.46
Agi ex pacto, iure Pontificum receptum est 140.47
Agnatorum & Cognatorum nomine, in materia pœnali non comprehenduntur filij 279.13
Alienatione prohibita, nõ ea quæ domino utilis est prohibita censetur 320.45
Alimentorum causa fauorabilior est quàm

dotis 262.35
Et quid de causa seu fauore studij,ibidem uersu 51
Alius de alio iudicat dies, supremus de omnibus 188.35
Ammonius 136.27
Amplius dictio quã uim habeat 390.2
Angariæ quid,& quid Perangariæ 40.47
Angari qui ibidem
Annotatio quid 39.36
Appellari non posse in crimine hæreseos 13.52
Arbitri,& Arbitratores,q dicãtur 274.20
Arbitri,qui iussu legis eliguntur, nõ simplicem notionem,sed iurisdictionẽ habẽt, & ab eorũ sentẽtia appellari potest 321.23
Arbitria, quæ ad similitudinem iudiciorũ rediguntur,in ecclesijs cõcepta deficiunt 27.29
Secus in arbitratorum mãdatis ibidem
Archimandritæ qui 20.35
Architectus si mihi stipulãti insulam ædificare in fundo meo promiserit,& ego fundum alienẽ,an liberatus cẽsetur 184.54
Argẽtaria an per mulierem exerceri possit, & an per seruum 55.14
Argentarijs quo pacto antiquitus pecuniæ deponerentur 57.12
Arguere reum quid 99.56
Arrij hæresis 11.12
Arrij ac Macedonij hæreses 20.42
Assertioni unius non standum 103.8
Aureus didrachmalis quondam 138.53
Aurei quinquaginta ueteris monetę,quot nostratium aureorum ualeant 138.39

B

Basilica quid 22.46

C

Cæsares antiquitus inter diuos referebantur 36.25
Cæsarea ciuitas Capadociæ 276.21
Cæsarienſis aduocatio,quid ibidem
Cæsariani qui ibidem
Canones ecclesiastici, quomodo principũ constitutionibus præualeant 42.51
Canonica illatio quid 32.30
Capitatio quid 36.44
Capitularia quid 48.6
In carcerem duci nemo potest,nisi de iudicentis iussu scripto constet 213.16
Casus quid 80.46
Causa,& Lis quomodo differant 348.27
Causa generale est uocabulũ:& quomodo in iure accipiatur 348.45
Causa dispositiõi adiecta,eã coarctat 302.2
Cautio iudicio sisti 51.6
Certis annis præstitum,quid dicatur 261.12
Chirographum proprie quid:& quomodo differat à libello 112.45
Citari an debeat is qui præsens est in iudicio 125.49
Citatio 51.42
Citatio non modici effectus 125.5
Citra præpositio tam priuatiua,quàm exceptiua est. 361.45
Ciuitas quælibet an inconsulto principe ex causa necessaria possit indicere collationem ciuibus 41.38
Claud.Saturninus ab Vlpiano repræsus 345.37
Clausula præcedens magis facit ad declarationem sequentium, quam sequens ad præcedentium 190.43
Clausulæ derogatoriæ non tollunt ea quæ concessijs generalibus sunt cõstituta 10.52
Clerici an pro patrimonialibus bonis uectigalibus subijciantur 32.37
Clericus tenetur statuto laicorũ, quod pro utilitate publica factum est 47.50
Clericus cõtrahẽs,uidetur secundũ statuta & cõsuetudines ciuitatis cõtraxisse 47.55
Clerici etsi laicorũ legibus nõ arceãtur,beneficio tamẽ eorum uti poterunt 21.53
Clerici etsi suis prælatis subsint, nihilominus tamen liberi dicuntur 44.54
Clerici an obligentur statutis secularium 46.23
Clerici digniores militibus 12.44
Compromittere an quis possit de alimentis futuris 322.41
Compromissum proprie de arbitro, non de arbitratore dicitur 320.35
Compromissum quando transactioni simile effectu 320.21
Compromittẽdi facultate alicui cõcessa,an in arbitratorẽ cõpromittere possit 320.28
Compromissarij qui dicantur 274.16
Compromissum quid ibidem
Conclusiones,& Regulæ iuris quid 80.48
Conditio quid 172.51
Conditio non disponit 145.30,& 44
Conditiones hominum in iure generaliter tres,Senatores,Equites,& Plebs 268.38
Concessio generalis, ad illicita non trahitur 42.36
Confessio præsente parte facta ualet,& etiã absente parte semiplenæ probationis causa ualet,si deinde acceptata sit 159.46
Confessio mariti, qua in testamento se aliquid recepisse ab uxore attestatur,an fidẽ faciat:& an iuramento cõfirmetur 169.7
Confessio in uno iudicio facta, an obsit in alio 79.34
Cõfessiones absente parte infirmæ 159.32
In Confirmatione generali etiã priuilegia reuocata comprehenduntur 42.46
Cõiectura quæ ex natura rei oritur fortior est,cẽ quæ ex nomine 112.11
Coniuges an possint alterutrum in ius uocare absq; uenia 129.36
Consentire an possit mulier absq; agnati opera 142.27
Constituere quid sit 197.37
Constitutionis effectus an protendatur ad subiectos extra territorium agentes 8.8
Contestatio quid 127.32
Cõtractus appellatione, an omne pactum contineatur 141.52
Contractus ob corporis morbum non rescinditur 378.42
Sed quid in mentis morbo laborantibus, ut sunt phrenetici, fatui, lymphati &c. 377.46
Contractus in ecclesia fieri nõ debent,nisi qui causam piam respiciant 27.18
Contractus dolo malo celebratus, an ualeat 170.5
Et quid de contractu metu inito 170.15
Contractus in re,forma,uel materia peccãs est nullus 170.37
Contractus simulati iuris effectum non habent 170.51
Contractum à traditione rei corroborari, quomodo intelligatur 181.5
Contractus etiam noctu celebrari possunt 368.2
Contractus ille, quum partiario dominus partem fœtuum pręstat,an sit nominatus contractus,an innominatus 177.42
Contractus in ecclesia fieri nõ debent,nisi causam piam respiciant 27.18
Contractus ægroti cum medico, rescindi potest 379.30
Contra bonos mores iure canonico,id solũ censetur,quod peccatum inducit 205.43
Contrahere absq; agnatorum consensu,si lege municipij mulieri negatum sit,an donare poterit,uel pacisci 142.2
Et an repudiare hęreditatẽ paternã 142.14
Controuersiam non mouere promittens, quomodo intelligendum 179.55
Conuẽtiones aliquæ,ut emptio,locatio,societas,cõmodatũ,&c.pariũt actiões 140.7
Corpora hæc dictio,pro artificũ negotiatorumq; collegijs aliquãdo accipitur 27.13
Corpora sctõrũ distrahere nõ licere 27.45
Cumulatio quid, & an & quando permittenda 90.17
Cumulationis effectus quales 97.32
Curator bonis datur, Tutor uero personæ 300.12
Curatores Reipub.qui 333.29
Curator pupillo debita remittere non potest,nec diminuere 241.17
Idẽ in gubernatoribus, rectoribus,administratoribus &c. 241.24
Quid in episcopo ibidem
Quid in reipublicæ curatore ibidem
Quid in commendatario ibidem
Quid in uisitatore, commissario, uel adiutore ibidem

D

Dare,id est dominiũ trãsferre 140.24
Decani unde dicti 28.35
Decani collegij doctorum non habent liberam administrationem 333.45
Declamator,actor causarum 319.12
Dedecus proprium allegans,non auditur. Hoc quibusdã casibus nõ ꝓcedit 387.43
Demagoras Græce,causidicus seu Orator Latine 161.56
Deferre reum quid 99.55
Depositi causæ multa specialiter in iure tributa sunt 53.31
Dictiones generales ex loquẽtis mente interpretationem accipiunt 24.25
Digestorum nomen primus Saluius Iulianus inuenit 51.12
Dignitas quid in iure 268,26.& 56
Dignitas militaris ibidem
Dignitas ecclesiastica ibidem
Digressus Quintiliano quid 194.37
Disiunctiuæ natura 420.2
Distrahere,& Distractus quid 27.51
Doctores dignitatẽ habere dicũtur 269.16
Doctorem uel equitem se appellans,quum non sit,quomodo puniendus. Et quid si insignibus eorum utatur 38.2
Dolus præsumitur si in his quæ diligentiã prẽcedẽtem requirant,ea adhibita nõ sit: Nec ignorantia excusat 434.7
Dolus ex coniecturis probatur 179.25
Ex dolo nemo excusatur, nisi eiusmodi sit, qui & prudentissimos fallat 179.49
Dominus quis 229.30
Dominus an ꝓ culpa famuli teneat 157.9
Domini nõ tenentur de familiæ delicto, si extra ministerium suum delinquat 302.8
Dominij diffinitio 229.25
Dominia nõ sola uoluntate, sed traditione transferuntur 148.11
Dominia rerum traditione & apprænsione proprie

proprie transferuntur. Sunt tamen reperti aliqui modi, quibus traditio facta interpretatur 227.48
Domitius Labeo à Celso irrisus: & ꝙ Celsus hic & Labeo nõ fuerint magni illi Iureconsulti, quum Labeo non Domitius sed Antistius esset 345.41
Donare an quis causa mortis possit omnia bona, præsentia & futura 287.38
Et an inter uiuos donare qs possit omnia bona præsentia & futura ibidem
Dono hæreditatẽ meam, an hæc uerba bona præsentia & futura significent 289.28
Item hæc, dono patrimoniũ, quid? 289.42
Dono omnia bona mea, mobilia & immobilia, præsentia & futura: an his uerbis nomina debitorum contineantur 289.13
Donaturum se promittẽs iure tantum personali obligatur non autem dominium transfert 288.38
Donatio nomen ab exequutione sumit, id est à datione 288.31
Donatio inter uirum & uxorem cur prohibita 168.50
Donatio supra quingentos aureos, an ualeat 169.14
Drachma auri 138.50
In dubijs multa tolerantur, quæ in casu claro non permitterentur 435.55
In dubijs interpretationibus ad mitiora deflectendum 4.37

E

Ecclesia quid 22.34
Ecclesiæ & Diuinæ domus, quid differant 36.31
Ecclesia ab exactionibus immunis est 31.29
Ecclesia ad quæ munera subeunda obligetur 35.14
Ecclesia si fundum in emphyteosim acceperit, & triennio à canonis solutione cessauerit, cadet 32.20
Idem si feudi leges non seruauerit
Ecclesia quando pœna legis teneatur 32.12
Ecclesiæ per eius rectores præiudicari an possit 40.15
Edici qui dicantur 333.33
Ἐκδίκοι ibidem
Editio actionis 51.33
Educator patris & matris, etiam nomine compræhenditur 138.26
Aestimatio cõtractũ in uẽditionis naturã transformat 185.22. & 186.14
Ἐπιτρέψεις 325.23
Embola quid 38.55
Ἔμβασις quid 194.41
Emendare quid. Et quando licita sit emendatio 84.19
Emens rem, quam ecclesiasticam esse scit, ab œconomico pretiũ nõ recipit 28.2
Episcopi munus principale diuina docere 1.25.
Episcopus tenetur ecclesiæ utilitatẽ procurare, & ei quantũ potest acquirere 156.31
Episcopus non ualet ardua negotia absque capituli consensu decidere 31.3
Epistalma quid 212.7
Errans in arte quam profitetur culpæ potius ꝙ doli nomine tenetur
Eucteria quid 68.45
Euthycis hæresis 20.49
Exceptiõis productio est de actis, ipsa uero exceptio non 69.28
Excessus Marcel. Iureconsulti quid 194.40
Exemplũ instrumẽti, seu Index, uel apographus nõ faciunt fidem in iudicio 111.28
Exemplũ si iudicis autoritate sit descriptũ perinde fidem, ac originale facit 113.8
Exercitui an liceat singulorum res capere 41.16
Extranei habentes prædia in territorio ciuitati conferre tenentur sub pœna publicationis 40.6
Extorres qui 21.27

F

Facere potestatem iudicandi 124.44
Fallere fallentem, fraudemq; repellere fraude
Exemploq; licet ludere quẽq; suo 236.26
Hæc regula aliquando fallit, ut habes casus aliquos 238.24
Fauorabilior est rei causa ꝙ actoris 102.30
Fauorabilis ne sit, an odiosa, lex in crimino sos lata 132.31
Item illa, existentibus filijs masculis, fœminas non succedere 132.55
Fides quomodo diffiniatur, & unde dicatur 423.44
Fides facta iudici quando dicatur 423.46
Fides Christianis unde dicta 423.50
Per fidem Christi promittens, aut per fidei religionem, iurasse censetur ibidem
Et quid si simpliciter per fidẽ suam ibi.
Idem si in uerbo ueritatis, quis se daturũ promisisset ibidem
Fides quid diuo Paulo 1.44
Fideiussor ultra causam fideiussiõis exequi non potest 302.20
Fideiussio à marito uxori dotis conseruandæ causa data, non ualet 168.38.
Filij appellatione, in fauorabilibus, etiã nepos compræhenditur 133.14
Filius etiam sine mandato pro matre agere po

re potest 179.21
Filiusfam. quum causa mortis donare, patre consentiente, possit: cur testari, aut codicillos facere non potest 223.27
Filius patrem in ius absq; uenia uocans, an incidat in pœnam 136.41
Quid in patrono 137.38
Quid in matre: item in altrice 138.20
Filius patris bona eo uiuente alienare non potest, nec in euẽtum eius mortis obligare, nec eo inuito quoquo modo de eis disponere 278.47
Fiscus si in priuati locum successerit acta in eius bonis reperta ædere nõ teneẽ 66.45
Fisci procurator uel actor, an ædere reo teneatur 106.43
Frater fratri acquirere potest, obligare res fratris non potest 156.6
Fratres uocantur Pontifici Ro. Episcopi, Archiepiscopi, Patriarchi, & Cardinales 20.55
Fratriæ duorum fratrum uxores 325.24
Fraus præsumitur inesse alienatione sex conjecturis 371.31
His decem alij casus adijciuntur 371.34
Fur nõ tantũ delinquit, quãtum latro 13.9

G

Gerundia quomodo interpretãda 52.5
In gradu esse, uox est ad dignitatem pertinens 269.20

H

Haeres, fictione legis, defunctum repræsentat 174.39
Hæres aditam hæreditatem uendens, creditoribus hæreditarijs ipse respondere tenetur 150.47
Et quãdo emptor cõueniendus ibidem
Hæredis appellatio, in dispositiõe legis, in infinitum extenditur: secus in dispositione hominis 131.13
Hęredes patroni, à liberto in ius sine uenia uocari non debent 130.41
Hæredem instituere quis potest cui plus æris alieni, ꝙ sui, habeat 288.27
Idem in eo qui grauatus est bona restituere ibidem
Hæretici an sint infames de iure 4.56
Hæretici an & quibus casibus admittãtur ad testimonium 5.14
Hæretici in primitiua ecclesia solũ diuinæ ultioni relinquebantur, & qua nunc plectantur pœna 5.41
Hæreticus quis non est, nisi admonitus persistat in errore 10.29
Hæreticus nõ potest impetrare rescriptum 10.38
Hæretici execrabiliores Iudæis 11.1
Hæretici quotiescunq; ad sanitatem reuertuntur, admittendi sunt, ac impunes esse debent 22.4
Hypothesis quid 80.43
Honorarium licitum est cẽtum aureorum 164.20
Honorarij conuentio lite pendente nulla est 162.15
Horreum quid significet 191.56
Horrearij qui 192.13
Horrearius de mercibus sibi facere tenetur, quod caupones de personis, stabularij de equis, tenentur 102.22
Humanitas summa uirtus 345.25

I

Immunitate ob ægritudinem alicui data de personalibus solum muneribus intelligitur 301.46
Imperium à deo constitutum 36.29
Imperio Rom. an uniuersus orbis de iure subijciatur 3.1
Imperator an rem ecclesiæ confiscare possit 39.54
Imperatoris ne sit cõgregare concilium in schismate, an Papæ 20.21
Imperatores quũ orbis dominos se appellant, quomodo intelligendum 3.26
Index schedula cõmonitoria 116.1
Inducíæ unde dictæ 240.7
Informari actiones, quid 192.51
Informari, id est ampliore forma instrui 140.13
Ingressio Ciceroni quid 194.42
Ingressus quid 194.41
In omnẽ terrã exiuit sonus eorũ: quõ intelligendus hic sacrę scripturæ locus 2.18
Institor est, quem uulgò factorẽ uocamus 65.39
Instrumenta à rationibus quomodo differant 122.16
Instrumẽtũ alterius cõmemorationẽ faciẽs non probat, nisi illo exhibito 117.53
Instrumẽti productio est de actis, ipsum uero instrumentum nõ est de actis 69.24
Instrumentũ proprium occultans, abesse à dolo censetur 101.45
Intẽtionem ueteres uocabãt, qd recẽtiores, petitionem actoris, uel libellum 121.39
Interesse quum definit alicuius, à iudicio repellitur 184.13
Auditur tamen aliquando is cuius interesse definit 184.35
Interpretari eius est, cuius est condere 35.6
Inuentarium quid 212.10
Inuestitura quid 229.5

Irritum dictio quomodo accipiẽda 180.34
ὑστεροπρότερον figura,non ſolum Grammaticis & Rhetoribus,,ſed & Iureconſultis cõmunis 188.53
Iudæis licet Synagogas habere 10.55
Iudex ſi dolo malo,aut per gratiam male iudicauerit,in totius litis æſtimatione condẽnabitur 275.46
Iudicium unde dictum 124.37
Iudiciũ acceptũ,id eſt, lis cõteſtata 124.40
Iudicium à citatione incipere ſecundũ Accurſium,ſecundum alios à litis conteſtatione 124.26.& 46.
Iudicans contra conſcientiam ſeipſum iudicat 103.52
Iudicium etiam aliquando dicitur ante litẽ conteſtatam 124.54
Iudiciarij ſeruoris plurimi ſunt effectus 187.42
Ius uarijs modis accipi 124.22
Ius Ariſtoteli quid 100.49
Ius ſcriptũ,Aequitas nõ ſcripta 100.48
Ius ciuile centum ferè libris à Saluio Iuliano conſcriptum, in epitomen deinde ab Hermogeniano ſex libris cõcluſum 51.14
Ius ciuile primũ à Saluio Iuliano in ordinẽ, ac tãdẽ in artẽ quãdã redactũ, 51.3.& 80.53
Ius patronatus ad extraneũ hæredem tranſmittitur 131.19
Ius patronatus an indiſtincte quoad oẽs effectus transferatur 131.23
Ius alterius princeps auferre non debet.Et principi preces porrigens, ut ius alterius auferatur,temeritatis crimine notatur,& infamiæ nota fœdatur 135.46
Iuri quod quis ex ſententia habet,renuntiare poteſt 341.29
Iurans iudici ſe uera dicturum,ſi delictum, cuius diffamatus adhuc non eſt, cæleſtan periurus ſit 101.28

L

Laicus cum clerico contrahens,ſi ſolennitatem à lege traditam non ſeruauerit,non obligatur, nec clericum ſibi obligat 47.27
Laici an poſſint ſacram turrim eccleſiæ munire pro ciuitatis defenſione 11.50
Laicis prohibitum de fide catholica ſiue publice ſiue priuatim diſputare 12.5
Laicis nõ competit iuriſdictio in perſonas clericorum 32.44
Legatum alimentorum maxime fauorabile 262.25
Et an idem de legato cauſa dotis ibi. uerſu 32
Legatum alimentorum diuiti relictum,ad piam cauſam pertinere 322.25
Legatum generaliter eccleſiæ,cui exoluendum 25.24
Leuir quis dicatur 325.19
Libellus generalis & incertus etiã tacente reo,non confirmatur 82.38
Lis dictio,quid ſignificet 158.11
Lis & Cauſa quomodo differant 348.27
Litem,ueteres Stlitem uocabant 348.41
Limitata cauſa,limitatum producit effectũ 301.45
Lyciarchia 269.25

M

Mancipi,qd:& Mãcipio dare 227.46
Maritus an ex nobilitate uxoris dignitatem propriam augeat 128.55
Magazinũ uulgò quod Latine horreum dicitur 192.4
Mens uidet & audit,nõ oculi & aures 126.9
Merces,in obligationibus quæ à lege inducuntur,à principio debetur 163.21
Mercatorum fides 302.48
Meum quodammodo eſt, quod mei cauſa confectum eſt 55.55
Militia eſt dignitas,& Miles pagano dignior 269.14
Minori ſuccurritur,ſi negligendo deliquit, non ſi faciendo 280.21
Miſerabiles perſonæ quæ dicantur 24.53
Myſteria quid 10.10
Monachus an poſſit de una profeſſione ad aliam tranſire 38.35
More purgationi quibus caſibus locus nõ ſit 200.31
Mora purgari uſq; ad diffinitiuam quibus caſibus poſſit 199.53
Mox,dictio quõ in iure accipiatur 427.18
Munera ſordida quæ dicantur 31.24
Mutari actio quãdo dicatur:Et quibus caſibus actiõis mutatio permittatur,& quibus non 88.26

N

Nautæ,caupones,ſtabularij ꝓ culpa familiæ ſuæ conueniri poſſunt 157.2
Neſtorij hæreſis 20.45
Nyctalopæ Galeno,qui noctu uidẽt,præditi uidelicet felinis oculis 368.26
Niſi dictio,exceptiua eſt 395.48
Nobiles leuius puniuntur q̃ ignobiles,ni delictum in officij uel dignitatis dedecus uergat 14.46
Nomẽ dictio quot modis accipiat 107.47
Notarius imperialis quacunq; tendat, erit notarius,etſi in terris eccleſiæ de inſtrumento rogari nequeat 9.5
Notarij ad quorum actorũ æditionẽ cogi poſſint

poſſint 67.9
Nuntio publico extra officij ſui cauſam fides non adhibetur 302.19

O

Obligatio ciuilis inter patrẽ & filium oriri non poteſt 171.8
Obligatio naturalis q̃bus caſibus oriatur 171.33
Obligatio ob delictum perpetratũ,uel perpetrandum nulla eſt 165.51
Obligationes perſonales in ſolum uniuerſalem ſucceſſorem tranſeunt 150.50
ὁμοούσιον, Homouſion quid 20.43
Oraculum quid 39.34
Oratores cauſarum 163.46

P

Pacem uiolaſſe nõ dicitur,qui ex ſubſecuta rixa iniuriam intulit 147.30
Pactum quid,& unde dicatur 139.7
Pactum nudum,abſq; cauſa factum,eſt nullum 162.48
Pactũ factũ cõtra ea,quæ in fauorẽ priuatũ à lege inducta ſunt,eſt nullum 167.29
Pactum aduerſus religionis legem non ualet 166.54
Pacto contrahentium legi prohibitoriæ renuntiari non poteſt 185.35
Pacto hæreditas dari non poteſt 205.28
Ex pacto nudo actionẽ nõ naſci: hæc regula quibus caſibus non procedat 196.39
Pactum ultimũ derogat priori:ſic generaliter ſeruatur, ut actus poſteriores prioribus ſint potiores 188.18
Quod tñ multis caſibus nõ ꝓcedit 188.39
Pactũ,ut ſuperſtes alterius rebus potiatur, an & quando ualeat 222.45
Pactum de re liquida,tranſactio de dubia 411.45.& 419.46
Pactum uni factum ad aliũ nõ porrigit:quõ hæc iuris regula intelligenda ſit 294.13
Pactum cum procuratore in rem ſuam initum,etiam domino utile eſt 151.9
Patri per filium acquiri poſſe,præiudicari uero non: quibus caſibus hæc ſententia non procedat 243.23
Pactum generaliter quid comprehendat, Et quid ſpecialiter 291.34
Pactum futuræ ſucceſſionis, ſuperſtite aliquo,non ualet 284.11
Et quibus caſibus ualeat ibidem
Pactum quo quis ſe in ſeruitutẽ alicui tradit,nullius eſt momenti 435.28
Pactorum,quæ iure reprobãtur,uariæ ſpecies:& primum ea quæ ſunt cõtra bonos mores 165.43
Pacta aduerſus bonos mores cõuenta,nec iuriſiurandi quidem religione confirmari poſſe 166.21
Pacta contra ius publicum inita,reprobantur 166.24
Pacta,etiã fomẽto legis corroborata,ꝑpter metum uel dolum infirmantur 180.13
Pactorum alia ſubſtantiam contractus reſpiciunt,alia circa naturalia uel accidentia contractus uerſantur 192.38
Pacta iuregentium obligationem producebant naturalem,etiam inter patrẽ & filiũ: & an inter patronũ & libertum 139.20
Pacta liberam teſtandi uolũtatẽ tollentia, ſeu reſtringentia,ſunt nulla 205.14
Pacta nõ ipſo iure,ſed per exceptionẽ prouident 144.45
Pactum nõ niſi per exceptionẽ,repudiatio ipſo iure perimit,& cur hoc 145.10
Pacta inter debitores conuenta, creditori non præiudicant 247.14
Hoc tñ nõ ſemper obſeruat ibi.uerſu 34
Pacta quæ dicantur informare actionem 192.46
Pacta incontinenti cõtractui adiecta,actionem informare:ab hoc quatuor excipiuntur caſus 256.47
Pacti appellatio in dubio,an de nudo intelligatur 142.40
Pactio de bonis alterius uiuentis facta nullius eſt momenti 278.28
Et quibus caſibus ea pactio ualeat 281.37
Pactio ne quis cædere bonis poſſit,non ualet 168.48
Paciſci nõ poſſunt partes,ut iudex ſummariæ & de plano procedat 166.45
Papa an abſq; Cardinalium cõſenſu ardua negotia perficere poſſit 30.40
παρεκβασις Græcis Rhetoribus quid 194.40
Pater ſemper incertus, 279.27
Pater qñ teneatur ꝓ delicto filij 156.53
Pater luſtricus quis 126.43
Patroni qui dicantur 163.45
Patronus,actor cauſarum 319.11
Patroni fiſci 164.1
Patrimonium quid proprie dicatur 289.44
Pedagia quid 32.38
Pedanei iudices qui dicantur 273.52
Perduellionis eccleſiaſticæ crimen 14.16
Perfectiſſimi qui dicantur in iure 268.52
Periurus an regulariter ſit infamis 424.26
Perſecutionem,officium iudicis nobile uulgò uocant 63.56
Petere,aliquando pro ſimplici interpellatione accipitur 86.17
Pertinacia reddit hominẽ hæreticũ 10.28
Petrus diuino iuſſu de Antiochia Romam

contendit 21.10
Phantasia 147.27
Phœnicarchia 269.25
Pia causa quæ dicatur 24.56
Piæ causæ multa indulgentur 26.30
πήγνυμι & πηγνύω 139.28
Plaustra & æqui priuatorũ per ciuitatis rectorem detineri possunt pro cõmeatu ad ad exercitum deuehendo 39.3
Pœna corporali pauperes,pecuniaria diuites grauius affliguntur 14.50
Pœnæ in crimino sos quãdo odiosæ,& quãdo non 133.32
Pœnis duabus quando quis afficiatur pro uno delicto 33.51
Pola argentaria Lucani uxor, & ipsa Poëtria 55.31
Pollicitatio quid, & quomodo à pacto differat 141.28.& 41
Pollicitatio nuda,pro nudo pacto 141.47
Pollicitatio reuocari potest,anteq; accepta sit ibidem
Pontifex Romanus an principatum ecclesiarum de iure diuino habeat 15.31
Positiones consuetudine potius quàm iure inductas esse 54.40
Pragmatica quid 39.37
Præceptoribus summa humanitas exhibẽda 346.2
Prædia ob tributorum subtractionem publicantur 32.22
Prædia ecclesiæ in fiscum transferri non possunt 32.5
Præiudicare potest episcopus ecclesiæ suæ, in acquirendis 156.22
Præiudicium,Quintil.& Ciceroni qd 77.3
Præparatoria iudicij quid 51.30.& 124.50
Præpositus ecclesiæ an rem penes ecclesiã cõstitutã trãsactione alienare possit 334.13
Præpositionis natura 116.48
Præscriptio quid 266.38
Præscriptiõi,quã quis ob dignitatẽ,militiã, sacerdotiũ habet,renũtiare qsq; põt 266.36
Præsumptiones legũ pro liquidissimis probationibus habentur 103.24
Prætor nõ obligatur de apparitorum suorum crimine,si extra muneris sui causam delinquant 302.13
Princeps secularis nullã habet iurisdictionem in personas clericorum 31.32
Principes supremi quas pœnas libera potestate remittere possint.Et qd de Marchionibus,Ducibus,Comitibusq; &c.135.54
Principi non licet oppidum aliquod inuitis subditis alienare 249.52
Quod tamẽ aliquibus casibus aliter seruatur 250.31
Prior tempore,potior est iure 189.6
Priuilegia clericis ob fauorem ecclesiæ cessa uidentur:ideo illis renuntiare non possunt 30.8
Priuilegijs collegij alicuius priuatur, q de eodem collegio reiectus est 14.31
Probationes contra seipsum inducere nemo tenetur 102.10
Probatione irregulari lex aliquando contenta est:& hoc quando 103.15
Processus à citatione incipit 125.21
Et quãdo incipiat à libelli oblatiõe 125.28
Processus iudiciales, & sententiæ in ecclesijs gesta pereunt 27.26
Procurator cum libera potestate constitutus,transigere potest 321.31
Hoc tñ aliquibus casibus fallit 321.43
Et quando quis dicatur constitutus procurator cum libera potestate 321.31
Procurator rationalis quis 108.25
Procurator ad agendũ constitutus, cõpromittere in arbitratorẽ non potest 319.31
Procurator ad transigendum, an cõpromittere possit:uel uice uersa,ad cõpromittendum datus,transigere possit 319.48
Inter Procuratorẽ Cæsaris,& fisci procuratorẽ,in iure nulla fit differentia 334.3
Procuratorum duplex species,fisci uidelicet,& Cæsaris 108.11
Prodigus, cui bonis interdictum est,non potest alienare 168.4
Professores iuris qui ,pprie dicãtur 163.29
Propositum habere,hæc uerba quid significent 191.49
Publica monumenta quid 78.37
Publicanorũ ordo hodie moribus nostris honestus censetur,modo sint licitorũ uectigalium conductores 58.17
Publicani factum familiæ suæ præstare debent 157.3
Punitus in foro canonico an plecti possit & in ciuili 6.7
Pupillus,uel minor, absq; tutoris seu curatoris autoritate,obligari nequit 168.5

Q

QVæstiones sophisticæ ac uanæ Christiano omittẽdæ,sed euãgelia cũ ueterũ interpretamẽtis potius discẽdæ 1.40
Querela exhæredato cõpetens,an eo mortuo,ad hæredem trãsmittatur 313.21
Quicunque, dictio quomodo accipienda 24.38

R

RAtum dictio, quid significet 180.38
Rationes ab Instrumentis quomodo differant 121.22
Rationum appellatione nõ tabulæ tantũ, aut codices,sed & Calẽdaria,& diaria,seu ephemerides continentur 57.52
Rationum appellatione etiam instrumenta continentur 53.27
Ratio legis,legem restringit,& cessante ratione,cessat ipsa dispositio 302.3
Referenti non credendum, nisi quatenus de relato constet 116.18
Religio in malam partem 19.28
Religiosi proprie qui dicantur, & qui improprie 19.34
Remittens,dare dicitur 149.32
Renuntiare licere omnibus his quæ pro se introducta sunt,hanc regulam sex casibus fallere 269.30
Renuntiari potest omne ius, seu sola spe, seu re competat 147.15
Renuntiatio dolo facta irrita est 179.24
Renũtiatio quibus casibus ualeat 147.53
Renuntiatio habet aliquando uim probationis 148.3
Renuntiatio exceptionis non numeratæ pecuniæ nullius est momenti 170.56
Renuntiatio hæreditatis generalis facta à fratribus nõ extẽditur ad ius postea quæsitum 147.32
Renũtiatio litis ante cõtestationẽ, & parte absente an ualeat 159.2.& 160.2.& 161.15
Renũtiatio eatenus facta intellígitur,quatenus uerba actũ fuisse indicãt 147.17
Renuntiatione litis simplice, an renuntiatum uideatur dominio 160.28
Renuntians instantiæ, omni iuri deducto renuntiasse censebitur 158.20
Renuntians liti,amplius de ea causa nõ auditur 158.7
Renuntians omni iuri sibi competenti, nõ ei,quod ex noua causa sibi acquiri possit, renuntiare intellígitur 147.20
Replicatio instar actionis obtinet 122.44
Repudiare nõ potest quis ius nondum sibi quæsitum 148.26
Repudiare ius futurũ qs nõ potest 273.21.
Repudiari nõ potest ius iam quæsitũ, pro derelicto tamen haberi potest 148.18
Repudiatio iuris ex cõtractu quæsiti, non ualet 148.13
Repudiatio, ex solius repudiantis uoluntate uires capit:Renuntiatio uero pacto, seu utriusq; partis consensu contrahitur 147.9
Repudiatio si in uim taciti pacti transierit, ualet 148.41
Repudiatio ualet si iusiurandum accesserit 148.47.
Repudiatio in iudicio facta quando ualeat 148.51
Repudiatio facta per uerba futuri tẽporis, an ualeat 149.2
Repudiatio ad partis interrogationem facta,ualet 149.1
Repudiatio quãdo dici possit pactũ 142.21
Res inter alios actæ,alijs non prosunt. Et quibus casibus hæc regula non procedat 76.20
Rei uendicatio,cũ petitione hæreditatis in eodem libello iũgi possunt,& qñ 346.45
Rescripta sic interpretẽda sunt,ut uniuscuiusq; ius saluum sit, nec lites nouas inducant:alioqui nulla sunt, & extorta potius q̃ principis uoluntate concessa 347.14
Resignatio sacerdotij, etiam iurata, ad nouam causam nõ trahitur 147.28
Restitutio in integrum sublata non censetur,ex eo q; lex generaliter litem ulla ratione instaurari uetet 161.23
Reus ex maleficijs tenetur naturali obligatione ad pœnam 21.16
Romani ac Constãtinopolitani põtificum certamen,de sedis præeminentia 35.2
Rufinus & Stilicon,a Theodosio Imp.filijs suis impuberibus tutores curatoresq; relicti 416.9
Rusticitas, id est simplicitas, seu imperitia 134.2
Rusticitas excusat à dolo,& contumacia: Et quibus alijs excuset rusticitas, ibidem

S

SAcerdotium dignitas est 269.18
Etiam apud Gentiles 269.22
Sacerdotum auaritia taxata 23.48
Sacerdotiæ munus 269.27
Sacramentum quid 163.38
Salarium præsidibus & assessoribus an ante administrationẽ debeat præstari 163.23
Salaria dicũtur etiam ea quæ pro eleemosynis præstantur 43.28
Scabini uulgò,cõsules sunt ciuitatũ 333.14
Scæuola à Claudio Saturnino notatus 345.36
Scholaris qui nõ studet,de scholarium numero ejciendus 37.14
Sedes Romana non potest per papam aliò transferri 21.6
Seniores cur iunioribus præferantur quo ad fidem. Et an senior iuniori in dignitate constituto præferendus sit 109.45
Sententia incompetentis iudicis pacto cõfirmari potest 341.30

Sententia qua iudex aliquem excommunicat,nisi quāprimū aliqd faciat,ualet 21,22
Seruare rem aliquā quis dicatur 140,2
Seruius Sulpitius à Quin,Mutio repræsus 345.33
Seruus paciscendo,,pdesse domino potest, nocere non potest 155.6
Aliqbus tñ casibus nocere potest 156,10
Seruus & filiusfa,omnia dño acgrūt 155,41
Idem in Monacho 155.54
Serui grauius puniuntur q̄ liberi 14.43
Seruitutem prædio imponere non potest proprietarius,ne fructuario quidem consentiente 273.13
Sestertia dena,id est,cētum aurei 164.24
Simulatio triplici modo inducitur contractui 369.35
Simulatio contractus,regulariter nō præsumitur 369.55
Syndici qui 333.28
Syriarchia 269.25
Sī tñ,dictio aduersatiuæ redditiua 395.55
Somnium 147.27
Sperare quid proprie dicatur 147.26
Spes 147.28
Spes quæ de uiuentis hæreditate est, reprobatur à iure 276.35
Statuta quæ dicantur esse cōtra libertatem ecclesiasticam 44.40
Statuta laicorum quibus casibus à clericis seruanda 46.51
Stilicon & Rufinus à Theodosio Imp.filijs suis impuberibus tutores relicti 416,9
Stilus quid 26.1
Succedens in ius alterius, eodem iure uti debet 77.28
Suffragium præstare 164.13
Summaria si fuerit causa principalis,emergētes in ea articuli summatim quoq; decidendi erunt 275.12
Supernumerarij nō fruuntur priuilegijs collegarum 29.23
Suscipio uerbum,quid significet 312.39

T

TAciti pacti effectus quis 154.54
Taciti pacti triplex species 154.5
Taleæ & Collectæ uulgò, latine exactiones 31.29
Tangari 40.54
τὰ πρῶτα quid 51.19
Testari qui non possint iure ciuili 24.2
Testamentum ad pias causas ualet, quāuis solennitates iuris ciuilis non obseruentur 26.4
Testamentum condere an liceat duobus eadem charta, in quo alter alterum mutua affectione instituat 223.43
Testis qui in uno falsum dixit, in toto falsus censebitur 433.46
Testibus ac uiuæ uoci non minus adhibetur fidei q̄ scripturę,seu mēbranæ 210.30
Sunt tamen aliqui casus quibus scriptura necessaria est 211.38
Theologiæ professio an cuilibet Christiano addiscenda 1.28
Theologus præferendus in episcopi electione 1.5
Thesis quid 80.47
Titulus an præsumatur ex longi temporis præstatione 263.6
De timore mali, idem quod de malo ipso aliquando iudicatur 298.29
Transigere dicitur,q̄ præter formulā actionis suę aliqd accipiēdo litē sopiuit 281.47
Transigere proprie actor dicitur, id est, ab actione transire 297.39
Transigere potest procurator cum libera potestate constitutus 321,31
Hoc tamē aliquibus casibus fallit 321.43
Et quando dicatur cōstitutus cum libera potestate 321.31
Trāsigere possunt administratores,& Præsides 321,37
Transigi super alimentis futuris quibusdā casibus posse 322.53
Transigere licet in crimínibus capitalibus, quæ sanguinis ingerunt pœnam 351.40
Transigere nō licere in adulterio 354.24
Et quid in raptu 355.1
Quid in stupro 355.31
Transigi potest super alimentis præteritis, super futuris uero non 322.1
Transactio proprie quid 291.42
Transactio duplici modo cōtrahitur,pacto uidelicet nudo,itēq̄ acceptilatiōe 303.7
Transactio qñ dicatur generalis 384.24.
Transactio qualis contractus, nominatus, an innominatus 292.10
Transactio est stricti iuris 293.21
Transactionis & Sententiæ par est autoritas 367.27
In quibus differant tamen 367.31
Transactio semel facta,ob noua instrumenta reperta rescindi nō potest 362,16
Et an hoc perpetuum 362.42
Transactio,etsi iurata, ex falsis instrumētis celebrata,retractatur 429.23
Ipso iure tamē,dicta transactio ualet:sicut & sentētia per falsas probationes lata,ipso iure tenet 430.32
Transactio per unum ex tutoribus facta, an alijs prosit 293.51

Transactio sicut mutuo consensu contrahitur,sic & ab eadem mutuo consensu recedi potest 340.52
Transactiones principis rescripto tolli nequeunt 346.53
Transigere non potest ille,cui causæ ipsius actio sola mandata est 319.14
Hoc quibusdam casibus fallit
Transactio post rem iudicatam nullius est momenti 391.45
Transactio,non uisis uerbis testamenti, nō ualet 168.34
Transactio post rē iudicatā nulla est 170.53
Transactio matris, filiorum statui nocere non potest 377.27
Et an idem in patre procedat 377.43
Transactio secūda cur ualeat quē sentētia secunda cōtra prima lata nō ualeat 341,11
Transactio in causa status licita est 435.17
Transactio in claris non ualet,sicut nec cō promissum 297.9
Transactio fieri non potest nisi uisis instrumentis uel codicillis 364.38
Idem in iuramento 364.40
Sed an idem in sententia 364.42
Translatio, pro munere quodam accipitur 32.26
Tributorum onus est patrimoniale 185.36
Tutor personæ datur,Curator uero bonis 300.12
Tutor pupillis,etiam inuitis datur: adolescentibus uero inuitis non dantur curatores 300.10
Tutor cum pupillo in iudicio contrahens, censetur bona fide, & palam contraxisse 187.36
Tutores ad resarciendum damnum pupillo in solidum tenentur, quibus tamen tribus remedijs succurritur 295.16
Tutor principis,an possit donare 241.40
Tutores & Curatores rem pupilli donare, uel diminuere non possunt 241.17
Et quibus casibus possint ibi.uersu 40
Tutum esse in foro conscientiæ eum qui legis sequitur autoritatem 141.18,
Tutus in re sua unusquisq; esse debet, nec inuitus ad exhibendum compelli potest 54.22

V

VEctigalia an q̄libet princeps suis subditis imponere possit 31.50
Verba etiam improprie in libellis accipi ut secundum intendentis sentētiam sustineantur: quomodo hoc uulgare dictum intelligendum 82.15
Verba legis cū effectu accipi debere 298.22
Veteres rationem totius uitæ suæ per singulos dies scribere solebant 57.5
Vocari in ius absq; uenia non debent ij, quibus debetur reuerentia 126.31
Quibus uero debeatur reuerentia, reperies ibidem
Vocari in ius an quis possit de ecclesia 27.40
Volo uerbum,quam uim habeat 3.43
Velle non uidetur qui obsequitur parentis uel domini imperio. Idem si imperio legis 299.13
Voluntas non præsumitur, nisi quatenus signa indicant 152,2
Voluntas militum quoquo modo declarata,uim testamenti habet 226.7
Vsucapio quid 229.33
Vsuræ an iure ciuili reprobentur 4.42
Vsuræ ex pacto deberi nō possunt 181.48
Vxori debetur honor, ex persona mariti: plebeia enim mulier que nobili nupserit, nobilis efficitur 127.51

FINIS.

VIRTVTE DVCE,

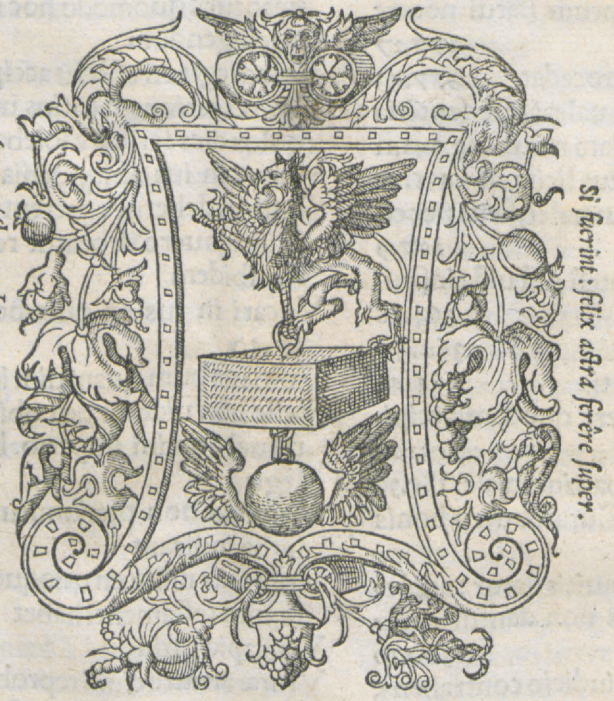

COMITE FORTVNA.

SEBASTIANVS GRYPHIVS
GERMANVS EXCVDE
BAT LVGDVNI,
ANNO
M. D. XXX.